Radu Mihai CRIŞAN
doctor în economie – specializarea *Istoria gândirii economice*

SPRE EMINESCU

Răspuns românesc la ameninţările prezentului şi la provocările viitorului

Ediţia a IV-a
(reeditare după ediţia a III-a revizuită)

Editura TIBO
BUCUREŞTI
2008

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
CRIŞAN, RADU MIHAI
Spre Eminescu : răspuns românesc la amenințările prezentului şi la provocările viitorului / Radu Mihai Crişan. – Ed. a 4 a ; Bucureşti : Tibo, 2008
Bibliogr.
ISBN 978-973-87392-7-7

821.135.1.09 Eminescu,M.
929 Eminescu,M.

ISBN 978-973-87392-7-7

Cântări şi laude-nălţăm
Noi, Ţie Unuia
Primindu-L cu psalme şi ramuri
Plecaţi-vă neamuri,
Cântând Aleluia!

Christos a înviat din morţi,
Cu cetele sfinte,
Cu moartea pre moarte călcând-o.
Lumina ducând-o
Celor din morminte!

Mihai Eminescu

„Ca urmare a aşezării geografice(;), a resurselor naturale, şi, mai ales(;), a celei mai mici densităţi (populaţionale n.n.) din Europa, *România* n-a fost *niciodată stat absolut independent*(;).

Indiferent care a fost; *puterea tutelară* s-a comportat la fel: agreând şi colaborând *cu un anumit tip de Român* şi ţinând la distanţă sau ordonând represiune *pe alt tip de Român*.

Tipul de Român repudiat de toate puterile tutelare este *naţionalistul* cu convingeri imposibil de corupt şi *patriotul* refractar la operaţii transacţionale. Aceste însuşiri de intelect şi de caracter sunt considerate a fi *periculoase* şi deci o *vinovăţie* cu care nu se colaborează şi *care se pedepseşte dacă iese din anonimat*.

Exact invers, *tipul de Român agreat de toate puterile străine* care au tutelat şi care au controlat România: *fără* convingeri politice, *căldicel* în comportament şi *adaptabil* în colaborări, *cameleon* în politică, tranzacţionist în afaceri(;), *oportunist* în relaţii şi, întotdeauna, *de partea Puterii şi cu utilitate pentru Putere*”.*

Şerban Milcoveanu

*Şerban Milcoveanu, *Puterile tutelare şi exigenţele lor în România*, fragment din lucrarea: Gheorghe Vornica, Şerban Milcoveanu, Andrei Justin Hossu şi Tatiana Perţ, *Biopolitica eminesciană*, Editura Crater, Bucureşti, 2001, pag. 221

Cuprins:

---------------- * * ---------------

Dacă țările cucerite au fost obişnuite să trăiască libere şi după propriile lor legi, nu sunt decât trei mijloace pentru a le putea păstra sub ocupație:

- primul este de *a le ruina* în mod complet;
- al doilea este de a le coloniza cu altă populație;
- al treilea este de a le lăsa propriile lor legi, de a le impune numai plata unui tribut şi de a însărcina un mic număr din cetățenii lor cu conservarea acestei posesiuni. Neputându-se menține decât prin puterea şi protecția ocupantului, aceşti guvernanți sunt interesați să întrebuințeze totul pentru permanetizarea stării existente.

Niccolò Machiavelli,
filosof italian, fondatorul politologiei
(1469-1527)

INTRODUCERE

Când oamenii vor hotarâ perderea voastră, Domnul Dumnezeul părinților noştri va trimite vouă om din nemul vostru, care, unindu-vă, vă va scăpa pe voi de robie.[*]

Mihai Eminescu, poet, prozator, publicist şi economist, a fost unul dintre exponenții de seamă ai gândirii social-economice din țara noastră în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Publicistul Mihai Eminescu, convins de necesitatea cunoaşterii realităților concrete ale economiei româneşti, ale vieții economice în general, a analizat şi interpretat numeroase probleme economice, comerciale, financiare, monetare etc. Preocupat permanent de legătura dintre teorie şi practică, fiind redactor la diferite ziare, el a oferit cititorilor, în mod constant, analize documentate şi riguroase. Acestea s-au concretizat într-o serie de articole şi manuscrise, care nu pot fi omise în studierea drumului parcurs de economia şi gândirea economică românească din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Opera lui socio-economică ocupă, prin urmare, un loc important în larga panoramă a teoriilor, doctrinelor şi curentelor de gândire economică ce se aflau într-o puternică înfruntare şi confruntare în acea vreme, înscriindu-se ca o contribuție semnificativă la dezbaterea problemelor economiei româneşti.

Deşi preocupările economice ale lui Mihai Eminescu, publicistica sa în domeniu, au constituit până în prezent obiectul unor multiple cercetări menite să le pună în valoare, el continuă să rămână şi astăzi cunoscut marelui public aproape în exclusivitate ca poet. Întregii sale opere publicistice, în general, dar cu precădere celei economice, i s-au dat, de-a lungul timpului, diverse interpretări, uneori oportuniste, bazate pe prezentări fragmentare, pentru a servi legitimării unor interese şi orientări politico-economice ale zilei, şi nu revelării spiritului şi substanței adevărului ştiințific. Astfel, arată Eugen Simion, „ideologii, oamenii politici, sociologii şi criticii literari au cultivat-o sau, dimpotrivă, au repudiat-o, în funcție de interesele lor”[1].

---

[*] *Profeție atribuită de Tradiție lui Ştefan cel Mare*. Textul este consemnat de Theodor Codreanu în lucrarea *Modelul ontologic eminescian*, Editura Porto-Franco, Galați, 1992, pag. 96

Fără îndoială, cunoaşterea activităţii publicistice şi a viziunii economice ale lui Mihai Eminescu permite nu numai reliefarea contribuţiilor sale, dedicate în întregime slujirii intereselor poporului din care face parte, ci şi înţelegerea mai profundă a principalelor şi, în acelaşi timp, complexelor probleme economice, sociale şi politice ale perioadei în decursul căreia el şi-a desfăşurat activitatea.

Cercetarea gândirii economice din trecutul ţării noastre excede cadrului strict al interesului istoric. Ea este menită să dezvăluie valorile moştenirii cultural-ştiinţifice şi să valorifice acele idei şi teorii care sunt pline de învăţăminte şi servesc înaintării ţării noastre pe calea progresului.

Elaborarea lucrării se sprijină pe scrierile lui Mihai Eminescu, având în vedere, desigur, şi lucrări din bogata literatură economică a perioadei în care el a trăit şi despre această perioadă.

Am analizat gândirea economică eminesciană pe fondul realităţilor economice şi social-politice ale epocii, deoarece numai în acest fel pot fi dezvăluite geneza, conţinutul şi semnificaţiile ei.

Pornind de la suportul de discuţie economic, am efectuat o serie de incursiuni, pluri şi interdisciplinare – socio-politice, istorice, religioase, ş.a.m.d. – intim corelate atât între ele cât şi cu filonul principal. Procedând astfel, m-am străduit să conturez, în schiţă, modelul naţional-strategic românesc, gândit ca îndrumar minimal al bunului român, ca răspuns al naţiunii din care fac parte la ameninţările prezentului şi la provocările viitorului.

Însă, întrucât pentru cititorii presaţi de timp, obiectiv majoritari în vremea noastră, avantajul plusului de facilitate - pe care li-l oferă maniera condensată de prezentare a ideilor - ar putea fi oarecum contrabalansat de durata substanţial mărită necesară parcurgerii succesive a părţilor, am conferit, în redactare, înţeles de sine stătător fiecăreia dintre acestea din urmă.

Aşadar, cei mai grăbiţi dintre dumneavoastră pot trece, spre exemplu, direct la partea a treia, fără ca acurateţea receptării informaţiei să le fie în vreun fel prejudiciată.

De asemenea, precizez că lecturarea directă a părţii a doua, permite înţelegerea pertinentă a cărţii, în sinteza ei.

Deşi în lucrări precedente, dedicate aceleiaşi tematici, am optat pentru menţionarea bibliografiei doar în text, acum vă voi

---

[1] Eugen Simion, *Fragmente critice*, vol. III, Editura Univers enciclopedic, Bucureşti, 1999, pag. 48

reda şi imaginea, unitară şi sintetică, a scrierilor cărora le datorez concepere acestei cărți; mărturisindu-vă totodată convingerea mea că o semnificativă parte dintre ele – prin specificul temelor abordate, prin natura aprecierilor formulate, precum şi prin profilul personalității autorilor – constituie cărămizi fundamentale ale edificiului spiritualității româneşti; temei pentru care m-am străduit, poate chiar abuzând uneori de citate, să le redau nealterată substanța ideatică.

Cartea de față este ultima scriere pe care o mai redactez, respectiv public, vreodată în privința geniului profetic eminescian. Ea reuneşte şi, totodată, îmbogățeşte, conținutul informațional al preocupării mele doctorale, al celor şapte cărți şi al celor 26 de articole pe care le-am făcut publice, în timp, asupra subiectului.

Consider că, între copertile ei, veți afla tot ceea ce, personal, vă pot face cunoscut, respectând adevărul istoric şi, totodată, nerănind sufletul nimănui.

Pentru permisiunea de a o realiza şi pentru inspirația de a o scrie, îi mulțumesc, în genunchi, lui Dumnezeu.

Pentru ghidarea paşilor în selectarea şi analizarea izvoarelor documentare, port recunoştință întregului neam românesc, cu viii săi, cu morții săi, cu cei ce se vor naşte în el.

Pentru sprijinul moral şi material primit ani de-a rândul, le rămân îndatorat părinților mei.

Iar pentru a o citi şi pentru a-ți înrâuri sufletul, îți dedic această străduință, din toată inima mea, ție, dragul meu cititor şi semen.

De asemenea, aduc mulțumiri pline de respect: soției mele şi fiicei mele, pentru clipele de familie pe care le-au sacrificat ca să pot lucra; bunicilor dinspre tată, pentru oferirea palpabilă a unui model de viețuire românească; bunicilor din partea mamei, pentru insuflarea dorinței de cunoaştere; învățătoarei mele, pentru că mi-a deprins degetele cu mânuirea condeiului; dascălilor mei doctorali, pentru că mi-au călăuzit paşii pe drumul rigorii metodei de cercetare ştiințifică; autorilor lucrărilor pe care am avut privilegiul să le consult, pentru acuratețea şi simțirea scrisului lor .

Şi, înainte de a vă lăsa în compania mesajelor materialului propriu-zis, îngăduiți-mi, vă rog, să mărturisesc, cuviincios, că în alcătuirea lui, am trăit, permanent, două sentimente minunate: primul – neliniştea de a nu comite nici o inadvertență terminologică, nici o impietate şi, în egală măsură, nici un abuz la adresa răbdării dumneavoastră; al doilea – încrederea că, aşa cum

subliniază Nicolae Iorga, “Cine luptă pentru o idee dreaptă (trebuie n.n.) să se convingă de un lucru: că nu ea este o părere, deşi nu se vede decât de dânsul şi nu se pipăie de nimeni, căci părere e lumea care se vede, cu toată mărimea, greutatea, complicația şi strălucirea ei. Aceasta poate fi o iluzie, din moment ce se razimă pe superstiție, pe o idee moartă. E, ştiți? Ca în poveste. Se desfăşoară înaintea ochilor călătorului frumosul palat, cu ziduri de aur, cu turnuri de fildeş, cu bolți de cristal, luminat, dintr-un capăt până în altul, de focurile veşnice ale nestematelor ce n-au nevoie de lumină pentru a străluci. Paznici îmbrăcați în fier se află înțepeniți la pândă înaintea uşilor înalte de bronz. Împreună cu lumina, iese din fereştile fără de număr sunetul de harpe, zgomotul mulțimii care petrece veselă, în frunte cu împăratul ce stăpâneşte fără hotare, cu tânărul voievod neînvins în luptă, cu fata împăratului înveşmântată în mantia părului de aur. Această măreție uimeşte, înspăimântă, farmecă pe drumeț. Nu însă pe oricare, nu pe acela care *ştie* taina. Acela spune un cuvânt; şi totul dispare – în loc stă pustia goală, pământul pădurii, ars de focul păstorilor. Căci totul fusese o vrajă. Şi el ştiuse cuvântul de adevăr care le risipeşte…

Vreți o dovadă? Iată Împărăția Romei, formidabilul *imperium romanum*, cu soldații tuturor popoarelor, cu zeii tuturor neamurilor, stăpân pe toată tradiția culturală a omenirii, pe toate puterile civilizației, într-o expansiune fără de sfârşit. Ce n-avea Cesarul din câte acoperea cerul şi ce nu putea să aibă?

Şi s-a ridicat în fața colosului de forță, în care vedea un monstru al minciunii, unul singur, acela a cărui Împărăție nu era din această lume. S-a ridicat pentru a spune adevărul veşnic – cum sunt toate adevărurile. Nu-l credeau cei ce erau mai aproape de dânsul. Il ascultară doisprezece țărani naivi şi o femeie plină de iubire, ıntr-o ındepărtată provincie a imperiului, locuită de un popor dispreţuit. Şi lumea a devenit Impărăția lui”[2].

Omenie şi dreptate!

--------------- * * ---------------

[2] Nicolae Iorga, *Generalități cu privire la studiile istorice*, Editura Cugetarea, Bucureşti, 1935, pag. 74, 73

Partea I

ACTIVITATEA LUI MIHAI EMINESCU ÎN CONTEXTUL REALITĂȚILOR ECONOMICE ŞI SOCIAL-POLITICE ALE EPOCII

1. Cadrul economic şi social-politic în a doua jumătate a secolului al XIX-lea

Eficiența demersului de dobândire a unei cât mai corecte înțelegeri şi a unei pertinente interpretări a gândirii economice eminesciene este condiționată de cunoaşterea evenimentelor interne şi circumstanțelor externe care au influențat dezvoltarea economiei româneşti în epoca modernă, a stării acestei economii, precum şi a celor mai importante curente de gândire economică din cea de a doua jumătate a celui de-al XIX-lea veac.

1.1. Evenimente interne şi circumstanțe externe care au influențat dezvoltarea economiei româneşti

Invadarea Principatelor cu produsele industriale ale Apusului, scumpirea prețului pământului, creşterea vertiginoasă a clasei orăşeneşti: trei consecințe ale libertății comerțului. În perspectiva unei conflagrații, independența acordată fără nici o garanție de neutralitate trebuie să ne inspire cea mai mare îngrijorare.

Fizionomia economiei româneşti din această perioadă a fost influențată atât de evenimente interne, cât şi de circumstanțe externe.

În plan intern menționăm: Revoluția condusă de Tudor Vladimirescu, Revoluția din 1848, Unirea Principatelor din 1859, Războiul de independență din 1877-1878. Precizăm totodată că dezvoltarea economiei româneşti a fost afectată şi de faptul că economiile Basarabiei, Bucovinei şi Transilvaniei, se aflau sub stăpânire străină, prima sub cea a Imperiului Rus iar celelalte două sub cea habsburgică.

Pe linie externă enumerăm: războiul ruso-turc din anii 1828-1829, încheiat în 1829 prin semnarea Tratatului de la Adrianopol; războiul Crimeei din anii 1853-1856, încheiat în 1856 prin semnarea Tratatului de la Paris; Convenția de la Paris din 1858; Acordul austro-ungar din 1867 privind crearea statului dualist

Austro-Ungaria, prin care Transilvania a fost privată de autonomie şi alipită Ungariei; Congresul de la Berlin din 1878.

Atât evenimentele interne, cât şi circumstanțele externe s-au constituit în împrejurări uneori permisive, dar alteori restrictive, ale dezvoltării economice a țării noastre în decursul perioadei date.

Revoluția condusă de Tudor Vladimirescu, deşi a fost înfrântă, a avut efecte importante prin afirmarea voinței unei categorii sociale mijlocii de a modifica structurile interne ale statului.

Această revoluție a reprezentat începutul unei evoluții, al cărei sens major a fost restaurarea, treptată, a suveranității Țării Româneşti şi a Moldovei. Înalta Poartă acceptă restabilirea domniilor pământene şi îndepărtarea grecilor din dregătoriile civile, militare şi ecleziastice. Astfel, în anul 1822 sunt instalați Grigore Ghica al V-lea ca domn al Țării Româneşti şi Ioniță Sandu Sturza ca domn al Moldovei.

Comentând semnificația, incontestabil majoră, a acestei insurecții populare, unii cercetători, precum Şerban Milcoveanu, merg chiar până la a susține că: "În lupta de apărare împotriva complotului fanariot de a fonda – între Carpați şi Dunăre – Grecia Mică, pregătitoare a Greciei Mari, am pierdut în 1821 pe Tudor Vladimirescu şi Mişcarea Pandurilor"[3], aşa cum "în lupta de apărare împotriva complotului evreiesc – planul Cremieux-Peyjotto– de a fonda, în spațiul carpato-danubiano-pontic, Israelul european – stat binațional cu autohtonii clasă subordonată şi exploatată, în calitate de națiune învinsă şi invadatorii clasă conducătoare-exploatatoare, în calitate de națiune învingătoare – am pierdut, în 1938, pe Corneliu Z. Codreanu şi, în 1939, Mişcarea Legionară"[4].

Revoluția din 1848 cuprinde toate teritoriile locuite de români şi îşi concretizează obiectivele în trei documente programatice fundamentale, redactate independent şi cunoscute sub denumirile de *Proclamația de la Islaz* în Țara Românească, *Principiile noastre pentru reformarea patriei* în Moldova şi *Programul de la Blaj* în Transilvania.

---

[3] Şerban Milcoveanu, *Tactica şi strategia în întrebări cu ori fără răspunsuri*, Tipografia TCM Print, vol. I, Bucureşti, 2003, pag. 11

[4] ibidem, pag. 10, 11

Concepute ca veritabile programe pe termen lung de transformare structurală a societății româneşti ele sunt alcătuite potrivit uzanțelor revoluțiilor burgheze occidentale şi au ca principale merite: enunțarea drepturilor națiunii române, definirea statutului intern şi a celui extern al țării, a statutului civil al locuitorilor, precum şi specificarea reformelor menite să conducă la realizarea acestor împliniri.

În mod firesc, obiectivele economice dețin un loc important în cadrul tuturor celor trei programe româneşti. Unirea şi independența națională sunt privite ca un factor deosebit de favorizant al dezvoltării economiei moderne. În toate amintitele documente programatice se prevăd: lichidarea relațiilor agrare feudale, emanciparea şi împropietărirea țăranilor, repartizarea echitabilă a sarcinilor fiscale, crearea unui sistem modern de credit, emanciparea mânăstirilor închinate, făurirea unui sistem avansat de învățământ de toate gradele.

Unirea Principatelor din 1859, realizată prin dubla alegere a domnitorului Alexandru Ioan Cuza în Moldova şi în Țara Românească, marchează în plan intern demararea unei profunde reforme structurale şi legislative, iar în plan extern, începutul slăbirii legăturilor de dependență față de Poarta Otomană.

Evenimentul constituie totodată un important pas pe calea făuririi statului național român şi, implicit, a complexului economic unitar național. Ideologia socială şi politica economică promovate de noua domnie, sunt făcute publice prin intermediul Mesajului adresat Adunării Elective a Țării Româneşti de către Alexandru Ioan Cuza la data de 6 decembrie 1859. În respectivul document, precizează Maria Mureşan şi Dumitru Mureşan, este formulat un „vast program economic, pentru a cărui înfăptuire au întreprins o gamă largă de măsuri toate guvernele care s-au rotit la cârma țării, atât în anii domniei lui Alexandru Ioan Cuza, cât şi ulterior, până la Războiul de independență”[5]. Mesajul formulează obiectivele economice ale guvernării prin prisma a două deziderate esențiale: dobândirea independenței economice a României şi dezvoltarea forțelor sale productive.

În contextul politico-economic al anului 1859 chestiunea independenței economice îmbrăca un dublu aspect: ea trebuia

[5] Maria Mureşan, Dumitru Mureşan, *Istoria economiei*, Editura Economică, Bucureşti, 1998, pag. 103

dobândită atât faţă de Poarta Otomană, cât şi faţă de puterile garante. În raport cu pretenţiile Înaltei Porţi de a considera Principatele Unite ca vasale şi tributare şi a ambiguităţii prevederilor Tratatului de la Paris din 1856 şi ale Convenţiei de la Paris din 1858, anunţarea prin Mesaj a unei politici economice externe proprii, bazate pe liberul schimb, avea o dublă semnificaţie: pe de o parte, constituia un act de suveranitate faţă de poziţia oficială a Turciei, iar, pe de alta, un act de oportunitate faţă de contextul european. Adoptarea unei astfel de politici era de natură să stimuleze atât interesul extern în privinţa desfacerii de mărfuri şi a investiţiilor de capital în ţara noastră, cât şi pe cel al producătorilor şi exportatorilor autohtoni de cereale.

Înfăptuirea dezvoltării forţelor productive ale ţării viza o serie de aspecte, între care: încurajarea industriei, construirea unei vaste reţele de şosele, poduri şi căi ferate, redresarea creditului şi a finanţelor publice.

Prin unificarea şi echilibrarea bugetelor, se urmăreau: instituirea unui regim riguros al ţinerii evidenţelor contabile, înfiinţarea unei Curţi de Conturi, a unei Bănci de Emisiune şi a unei Bănci Funciare, pregătirea profesională a unor cadre de specialitate care să fie capabile a transpune în fapt opera de edificare a economiei moderne.

Raţiunile de oportunitate internă ale momentului fac ca din Mesaj să lipsească formularea unei soluţii concrete în problema agrară, iar cele de strategie externă ale împrejurărilor de atunci, conduc la omiterea abordării în respectivul document programatic a problemei emisiunii monetare.

Sub incidenţa obiectivelor enunţate în Mesaj, începe elaborarea unui vast cadru legislativ, printre ale cărui principale rezultate se numără: Legea contabilităţii publice, Legea Curţii de Conturi, Legea Camerelor de Comerţ, Legea introducerii sistemului metric de măsuri şi greutăţi, Legea Consiliului de Stat, Legea reorganizării armatei, Legile bisericii - privind numirea mitropoliţilor şi episcopilor eparhioţi de către domn şi autocefalia Bisericii române -, Codul Civil, Codul Penal, Codul de Procedură Penală, precum şi înfiinţarea universităţilor şi conservatoarelor din Iaşi şi Bucureşti.

Cucerirea independenţei de stat, după patru secole şi jumătate de suzeranitate otomană, a permis ţării noastre, în anii

ulteriori, realizarea unor prefaceri structurale în economie, precum şi înregistrarea unei creşteri economice deosebit de înalte.

Încheierea de către Rusia şi Turcia, în anul 1829, a Tratatului de la Adrianopol a însemnat un eveniment important pentru politica şi posibilităţile economice ale Principatelor Române.

Prin acest tratat se desfiinţa vechiul monopol turcesc asupra cerealelor româneşti şi se acorda Ţărilor Române deplina libertate a comerţului exterior.

Documentul stipula continuarea rămânerii Principatelor sub suzeranitate turcească, concomitent cu plasarea lor sub protectoratul Rusiei, care a voit să slăbească, în favoarea sa, influenţa Turciei în Ţările Române.

Libertatea comerţului a condus la invadarea Principatelor cu produsele industriale ale Apusului, precum şi la apariţia de cumpărători pentru produsele agricole româneşti, cu precădere pentru cereale, al căror preţ a crescut foarte mult într-un interval scurt de timp.

Aceste realităţi au acutizat problema agrară, prin scumpirea preţului pământului şi au modificat structura socială a Ţărilor Române, în sensul creşterii vertiginoase a clasei orăşeneşti ca urmare a amplificării practicării unor îndeletniciri cu specific burghez.

“Prin convenţia specială asupra Ţării Româneşti şi Moldovei - relevă Maria Mureşan -, tratatul de pace menţionat prevedea retrocedarea de către Poarta Otomană a oraşelor şi teritoriilor, aflate până atunci în posesiunea ei, de la nord de Dunăre - Brăila, Giurgiu şi Turnu -, abrogarea obligaţiei de a mai plăti Porţii zahareaua pentru aprovizionarea armatei sau a Constantinopolului, aceasta fiind înlocuită printr-o sumă adăugată la tribut, scutirea de a mai da lucrători pentru necesităţile armatei otomane, precum şi angajamentul Porţii de a confirma regulamentele de organizare internă a Ţării Româneşti şi Moldovei, regulamente întocmite pe durata administraţiei ruseşti în aceste ţări . Era prevăzută astfel, reorganizarea administraţiei interne pe baza unor Regulamente Organice, a căror aplicare a început la 1 iulie 1831 în Ţara Românească şi la 1 ianuarie 1832 în Moldova. Asemănarea prevederilor celor două documente a facut ca în

numeroase lucrări de istorie națională ele să fie menționate în formula singulară: Regulamentul Organic“[6].

În baza lui au fost instituite domnia constituțională, controlul Adunării Obşteşti asupra autorității centrale a principelui, precum şi separarea deplină a puterilor în stat.

Regulamentul Organic prevedea, de asemenea, o serie de măsuri menite să conducă la stimularea dezvoltarii economiei, ca de pildă consacrarea libertății comerțului şi reorganizarea sistemului fiscal, înlocuind vechiul haos din acest domeniu cu o dare unică numită bir sau capitație. Se hotărau totodată dările negustorilor, meseriaşilor şi sudiților. Mai trebuie precizat că Regulamentul conținea şi prevederi vizând constituirea pieței interne unice a Țării Româneşti şi Moldovei, prin:

a) desființarea vămilor interne dintre cele două Principate;
b) ocrotirea înființării fabricilor şi încurajarea dezvoltării meseriilor, permițându-se intrarea în Principate, fără taxe vamale, a tuturor celor necesare propăşirii industriei - atragându-se din străinătate prin promiterea de facilități şi premii, mână de lucru calificată în domeniul industrial;
c) interzicerea efectuării între Principate a acelor schimburi vătămătoare comerțului unuia sau amundurora dintre ele - în speță interzicerea comercializării între Principate a vitelor, grânelor, sării şi uleiului.

Însă, pe lângă toate elementele pozitive enumerate, Regulamentul Organic a avut şi un mare neajuns: a legiferat înrăutățirea situației țăranilor. Prevederile sale - consemnează Constantin C. Giurescu şi Dinu C. Giurescu - îi obligau pe aceştia “să lucreze stăpânilor de moşii un număr de 12 zile pe an care însă, în realitate, ajungeau până la 30 şi chiar 40 ; aceasta deoarece munca fixată teoretic ca pentru o zi nu se putea îndeplini, de fapt, decât în 2, 3 sau chiar 4 zile. Trebuiau de asemenea, să facă o cărătură sau două, după distanță şi să dea ajutor la reparația acaretelor”[7].

---

[6] Maria Mureşan, *Istoria dezvoltării economiei şi a faptelor economice*, *Note de curs*, vol. I, pag.161, Editura Academiei Universitare Athenaeum, Bucureşti, 1993

[7] Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi*, Ediția a II-a, Editura Albatros, Bucureşti, 1975, pag. 565

Totuşi, cu toate neajunsurile sale, legate în principal de menținerea şi chiar agravarea raporturilor feudale, Regulamentului Organic îi revine marele merit de a reprezenta de facto prima constituție scrisă românească, cu prevederi principial noi şi modernizatoare.

Tratatul de la Paris, semnat în luna martie a anului 1856, pune capăt conflictului ruso-turc cunoscut şi sub denumirea de *războiul Crimeei*.

Acest act prezintă o mare importanță pentru Țara Românească şi Moldova, întrucât printre stipulațiunile sale se numărau: retrocedarea către Moldova a județelor sud-basarabene Cahul, Bolgrad şi Ismail; înlăturarea protectoratului rus, Principatele rămânând sub suzeranitatea Porții Otomane dar sub garanția marilor puteri europene; libertatea navigației pe Dunăre şi înființarea Comisiei Europene a Dunării; precum şi neutralitatea Mării Negre.

Totodată, respectivul document mai prevedea acceptul de revizuire a Regulamentului Organic, în concordanță cu doleanțele românilor, în acest sens urmând a fi convocat câte un divan ad-hoc în fiecare dintre cele două Principate.

Conferința de la Paris din anul 1858 a fost organizată pentru a fi dezbătute în cadrul ei concluziile rapoartelor comisarilor puterilor europene cu privire la analiza rezoluțiilor celor două adunări ad-hoc mai înainte amintite.

Pe baza rezultatelor acestor dezbateri, Conferința reprezentanților celor şapte puteri - Marea Britanie, Franța, Austria, Prusia, Rusia, Turcia şi Regatul Sardiniei - privind organizarea Principatelor Române, adoptă documentul final intitulat „Convenția de la Paris”, document prin care se stabileşte viitorul statut politic, social şi administrativ al Moldovei şi Țării Româneşti.

Convenția prevede că denumirea celor două Principate va fi „Principatele Unite ale Moldovei şi Țării Româneşti”, iar fiecare în parte dintre ele va avea propriul său domn, guvern şi organ legiuitor.

Sunt create, comune pentru ambele Principate şi avându-şi sediile amplasate la Focşani, Curtea de Casație şi Comisia Centrală pentru alcătuirea legilor de interes comun. De asemenea, se desființează privilegiile şi rangurile boiereşti, se reglementează prin lege relațiile dintre marii proprietari funciari şi țărani, se

stabileşte modalitatea alegerii pe bază de cens a membrilor Adunării Elective şi se instituie responsabilitatea ministerială.

Intrarea în vigoare a acestei Convenții, căreia i se conferea valoare de noua Constituție a Principatelor Române, marchează încetarea de jure a aplicării Regulamentului Organic.

Congresul de la Berlin, din 1878, consacră recunoaşterea internațională diplomatică a independenței de stat, pe care România şi-o proclamase cu un an mai înainte.

Enormă importanță prezintă faptul că prin înlăturarea atât a suzeranității otomane, cât şi a tutelei marilor puteri garante, România şi-a dobândit egalitatea juridică cu toate statele suverane.

De asemenea, după cum precizează Oxana Busuioceanu, „lucrările Congresului Internațional de Pace de la Berlin, din 1/13 iulie 1878, au reglementat regimul Dunării, în sensul dorit de Austro-Ungaria - constant preocupată, din interese economico-politice, de a monopoliza fluviul şi, în plus, îngrijorată de noua situație de stat riveran, creată Rusiei țariste. Se menține regimul de liberă navigație în virtutea căruia se impun dărâmarea tuturor forturilor de pe malurile fluviului în aval de Porțile de Fier şi interzicerea navigației bastimentelor de război pe aceeaşi porțiune. Austro-Ungaria obține dreptul de a efectua lucrările de la Porțile de Fier şi de a percepe taxele necesare pentru acoperirea cheltuielilor. Comisia Europeană, din care urma să facă parte şi România, este menținută, extinzându-şi competența până la Galați, în completă independență față de autoritatea de stat. Brațul Chilia intră sub controlul absolut al Rusiei. Membrilor Comisiei Europene, asistați de reprezentanți ai statelor riverane, le revine sarcina de a elabora un regulament de navigație şi poliție fluvială, aplicabil numai pe porțiunea Porțile de Fier – Galați, şi asemănător celui deja existent pentru Dunărea maritimă”[8]. Totodată însă, pentru redarea unei imagini cât mai exacte a efectelor pe care această reuniune internațională le-a avut asupra țării noastre, nu putem face abstracție nici de limita sa principală, anume: neînsoțirea recunoaşterii independenței, de garantarea neutralității. Referindu-se la acest aspect, Mihai Eminescu nota: „Negreşit că independența în condițiunile în care ne este acordată, fără garanție de neutralitate, nu cum îi este acordată Belgiei, este departe de a

[8] Oxana Busuioceanu, *Cadrul istoric al publicisticii lui Mihai Eminescu*, în Mihai Eminescu, Opere, vol. XIII, Ediție critică întemeiată de Perpessicius, Editura Academiei, Bucureşti 1985, pag. 616

corespunde aşteptărilor țării, şi poziția noastră trebuie să inspire cu atât mai mare îngrijire, cu cât, nici o voce amică nu s-a ridicat în Congresul de la Berlin în favoarea României spre a o feri de sacrificiul ce i se impunea. Căci, atât de greu e zdruncinată deja România prin evenimentele din urmă şi consecințele lor, încât, chiar şi numai perspectiva unei noi conflagrații nu poate decât a ne inspira grija cea mai mare. Noi credem că este mai mult decât imprudent din parte-ne de a ne pune chiar cestiunea: în ce parte a balanței am arunca şi noi forțele noastre în cazul vreunui conflict ”[9].

1.2. Starea economiei româneşti

Factorii naturali şi animalele de muncă sunt principala forță motrice a procesului de producție. La toate culturile agricole, randamentul mediu la hectar este slab. Reforma agrară lasă problema țărănească nerezolvată pe fond.

În decursul acestei perioade, aşa după cum arată Sultana Sută-Selejan, economia țării noastre a evoluat în mod evident „în direcția modernității, apropiindu-se din ce în ce mai mult de formele capitaliste de organizare, chiar dacă ritmul înaintării nu era prea rapid, iar în unele domenii coexistau şi se ciocneau forme moderne cu forme medievale de activitate, ca de pildă în agricultură”[10].

Totodată, apreciază Maria Mureşan, pentru economia românească, „această perioadă marchează trecerea efectivă(;) la esența şi forma burgheză”[11].

Circumscriem aria acestei analize la situația economică a Țărilor Române, întrucât acestea constituiau, în perioada de referință, singurele teritorii româneşti neaflate sub ocupație străină, iar evaluările şi soluțiile economice eminesciene au vizat aproape în exclusivitate economia lor.

Starea principalelor ramuri ale economiei româneşti de la acea vreme poate fi prezentată de o manieră sintetică şi totodată rezonabil de relevantă, astfel:

Industria. Datele Recensământului stabilimentelor industriale amplasate în Moldova şi Muntenia, efectuat în anii 1862-1863,

---

[9] Mihai Eminescu, <<*Presa*>>*, în numărul de ieri*…, în Opere vol. XI, ed.cit., 1984, pag. 50

[10] Sultana Sută-Selejan, *Doctrine economice*, Editura Eficient, Bucureşti, 1997, pag. 272, 273

[11] Maria Mureşan, op. cit., pag. 195

surprind faptul că „din totalul celor 12.867 de stabilimente recenzate, 5.018 (39%) au fost înființate în perioada anilor 1830-1850, iar 7.849 (61%) în cea a anilor 1850-1860. Majoritatea, respectiv 10.831, erau amplasate la sate, iar 2.486 la oraşe[12]"[13].

Numărul mediu de lucrători per stabiliment industrial era de circa 2,2.

Cele mai multe dintre unități, respectiv 9.411, desfăşurau activitate sezonieră şi doar 3.456 lucrau permanent.

Forța motrice predominantă folosită în procesul de producție era cea a factorilor naturali şi a animalelor de muncă.

Aceste date relevă faptul că în primul deceniu al celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, „industria mecanizată abia se năştea, iar majoritatea unităților aveau caracter de atelier - existau într-un număr redus manufacturi, în accepțiunea proprie a noțiunii, şi într-un număr mai redus, unități mecanizate, de postav, mari mori, un şantier naval, o turnătorie ş.a.; majoritatea unităților erau de prelucrare a produselor agricole şi animale, iar în industria prelucrătoare era inclusă şi cea extractivă"[14].

Aplicarea Legii rurale din 1864 a creat condiții mai bune de dezvoltare industriei mari, deoarece exista posibilitatea investirii în activități industriale cel puțin a unei părți din sumele primite pentru despăgubirea servituților feudale, iar mulți dintre foştii țărani dependenți, acum emancipați, dar deținând suprafețe de pământ insuficiente pentru munca şi întreținerea familiilor lor, sunt nevoiți să plece la oraşe şi să se angajeze ca lucrători salariați.

Drept rezultat, potrivit datelor cuprinse în Ancheta industrială din anii 1901-1902, numărul întreprinderilor din industria mare, a crescut de la 51 în 1864 la 136 în 1878.

Dezvoltarea marii industrii a fost, pe de o parte, stimulată de creşterea cererii interne de produse industriale, de consum individual şi productiv, iar, pe de alta, frânată de insuficiența capitalului, lipsa muncitorilor calificați, insuficiența ori absența spiritului organizatoric, precum şi de concurența produselor străine. Penetrarea acestor produse pe piața românească, era facilitată,

---

[12] O prezentare detaliată a numărului de stabilimente şi a celui de lucrători, existente în anii 1862-1863, la nivelul ramurilor industriale ale Moldovei şi Munteniei, se regăseşte în lucrarea: Victor Axenciuc, *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice. 1859-1947*, vol. I, Industria, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1992

[13] Maria Mureşan, Dumitru Mureşan, op. cit., pag. 99

[14] ibidem, pag. 99, 100

îndeosebi, de dependenţa ţării noastre faţă de Poarta Otomană, care, „prin impunerea prevederilor tratatelor comerciale încheiate de ea cu puterile europene, împiedica promovarea de către statul român a unei politici economice care să susţină dezvoltarea industrială”[15].

În perioada 1876-1886 o influenţă negativă asupra dezvoltării marii industrii a fost exercitată de către Convenţia comercială încheiată în 1875 între România şi Austro-Ungaria. Pierderile înregistrate de ţara noastră ca urmare a derulării respectivei convenţii, au fost multiple şi de valori importante. După cum arată studiile de specialitate, a fost afectat cu precădere exportul românesc de vite. „Astfel, dacă în 1876 exportul de vite din România în Austro-Ungaria reprezenta circa 25 milioane de lei, iar în 1877 circa 28 milioane, în anii următori, datorită unor interdicţii, de fapt unor pretexte de ordin veterinar invocate de autorităţile austro-ungare, el scade la 19,599 mil. În 1878 şi, după ce cunoaşte o uşoară creştere, la 19,859 mil. în 1879, scade iar la 12,853 mil. cât a fost media anilor 1880-1882 şi la 6,940 mil. în anii 1884-1886”[16].

De asemenea, întrucât asigura mari avantaje exportului de fabricate austro-ungare în România, Convenţia a condus la inundarea pieţei româneşti cu produse din Austro-Ungaria, care concurau, în condiţii total nefavorabile părţii române, producţia industriei prelucrătoare şi pe cea a atelierelor meşteşugăreşti din ţara noastră.

Datele existente în literatura de specialitate, privitoare la importul şi exportul României din şi respectiv în Austro-Ungaria, arată că „în 1871, importul reprezenta 37.029 mil. lei, iar exportul 49.635, iar, în 1876, ele reprezentau 75.885 şi 73.791, pentru ca, în 1885, importul să ajungă la 120.684 mil. lei, iar exportul doar la 83.783. Mai trebuie menţionat că, dacă în anii premergători Convenţiei, balanţa comercială a României cu Austro-Ungaria era activă, în perioada aplicării ei a înregistrat permanente şi, adesea, mari deficite”[17].

Anul 1886 marchează inaugurarea politicii economice protecţioniste româneşti, de promovare a industriei, prin două mijloace principale: protejarea vamală şi încurajarea legislativă.

[15] ibidem, pag. 109
[16] ibidem, pag. 110
[17] ibidem, pag. 111

Protejarea vamală: Nereînnoirea, la finele celor 10 ani pentru care a fost încheiată, a Convenției comerciale dintre România şi Austro-Ungaria, a provocat declanşarea de către aceasta din urmă, în anul 1886, a războiului vamal împotriva României. El a durat până în anul 1891 şi a debutat prin interzicerea completă de către Austro-Ungaria a importului de animale din România şi prin supunerea la o suprataxă a mărfurilor româneşti care intrau pe piața statului dualist.

Reacționând în consecință, potrivit principiului reciprocității, guvernul român supune mărfurile austro-ungare la taxe de import. „În 1886 este adoptat *Tariful vamal general*, care are un caracter net protecționist şi căruia i se aduc o serie de modificări în 1891, când protecția este micşorată, şi, în 1893, când ea este mărită, modificări care nu alterează, însă, spiritul inițial al legii”[18].

Încurajarea legislativă: S-a aplicat, concomitent cu protejarea vamală şi s-a concretizat în adoptarea unor legi de stimulare a dezvoltării întreprinderilor industriale. Cea mai importantă lege a fost cea din anul 1887, intitulată “Măsuri generale pentru a veni în ajutorul industriei naționale”. Ea este „prima lege care instituie sistemul de încurajare materială de către stat a industriei româneşti”[19], în cuprinsul ei stipulându-se trei condiții de încurajare a întreprinderilor industriale, referitoare la: dimensiunea întreprinderii, personalul utilizat şi tehnica folosită; promovarea lucrătorilor români. “Pentru a putea beneficia de avantajele conferite de lege, întreprinderile trebuie să îndeplinească următoarele condiții: a) capital minim de 50.000 lei sau 25 de lucrători pe zi timp de cel puțin 5 luni pe an; b) folosirea de maşini şi unelte noi, precum şi de personal calificat; c) la cinci ani de la înființarea întreprinderii, întreprinzătorul trebuia să facă dovada că cel puțin două treimi din personalul folosit în producție este autohton”[20]. Întreprinderile care îndeplineau condițiile menționate, ”beneficiau, timp de 15 ani, de scutiri de orice impozite, de taxe vamale la importul de utilaje noi pentru investiții proprii şi la materii prime care nu se găseau în țară, de reducere, cu 35-45%, a tarifelor de transport pe căile ferate ale statului, de prioritate la comenzile statului sau comunelor, de dreptul de proprietate, pentru cetățenii români, sau de concesiune, pentru

---

[18] ibidem, pag 113
[19] ibidem, pag. 113, 114
[20] ibidem, pag. 114

cetățenii străini, pe 90 de ani cu posibilități de prelungire, asupra a 5 ha teren de la stat, dreptul de folosire gratuită a căderilor de apă existente pe cele 5 ha ş.a."[21]

Expresia practică a aplicării politicii protecționiste de promovare a industriei a fost extinderea accentuată a sectorului prelucrător[22].

O importanță deosebită pentru evoluția dezvoltării industriale a României prezintă şi Legea minelor, adoptată în anul 1895, care reglementează regimul minier şi „prevede, pentru prima dată în legislația românească, separarea dreptului de proprietate asupra subsolului de cel de proprietate asupra solului. În legea amintită, este stipulat dreptul proprietarului român asupra bogățiilor subsolului, cu excepția petrolului, asfaltului şi azocheritei, acestea fiind lăsate la dispoziția statului, care putea concesiona exploatarea lor"[23].

Această separare a condus, în anii ce au urmat adoptării respectivei legi, la o creştere deosebită a extracției de petrol.

Agricultura. În Țara Românească şi Moldova, asistăm, încă din primul deceniu al perioadei supuse analizei, la o extindere şi chiar la o modificare structurală a culturilor agricole, datorită ritmului constant de creştere pe piața europeană a cererii pentru cerealele româneşti.

Această dezvoltare a agriculturii este, de fapt, o prelungire a tendinței ascendente pe care ramura în cauză a început să o cunoască după semnarea, în anul 1829, a *Tratatului de la Adrianopol*.

„Astfel, pentru Moldova, în documentele epocii, se aproximează suprafața cultivată cu cereale la 278.000 de hectare, în anul 1829, iar, în anul 1873, la 1 milion de hectare. În Țara Românească, în anul 1839, suprafața însămânțată era de circa 511.000 de hectare, în anul 1863 de 1.415.000 hectare"[24].

Structural, se constată creşterea deosebită a suprafețelor cultivate cu grâu, precum şi sporirea culturilor de secară în

---

[21] ibidem

[22] O descriere amănunțită a creşterii numărului de întreprinderi în perioada 1886-1900, ne este oferită de Victor Axenciuc şi Ion Tiberian în studiul *Premise ale formării statului național unitar român*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1979

[23] Maria Mureşan, Dumitru Mureşan, op. cit., pag. 117

[24] ibidem, pag. 90

detrimentul celor de mei. Totodată, începe cultivarea sistematică a cartofilor în nordul Moldovei.

„Agricultura este, prin excelență, extensivă, practicându-se sisteme şi utilizându-se unelte tradiționale, din perioadele anterioare. Extinderea suprafețelor cultivate a determinat, pe de o parte, o diminuare a suprafețelor fânețelor, iar pe de alta, o cerere sporită privind tracțiunea, care era cea animală, ceea ce, pe termen lung, a condus la o degradare fizică a animalelor"[25].

În momentul în care, după pacea de la Adrianopol şi în condițiile aplicării Regulamentului Organic, cultivarea domeniului boieresc a permis obținerea unor venituri mai mari, regimul de exploatare a țăranilor de către boieri a început să se înrăutățească.

"Proprietarii funciari, boierii, lipsiți de capital, de utilaje şi uneori chiar de pricepere, au găsit soluția pentru sporirea veniturilor obținute din exploatarea domeniilor, în diminuarea loturilor date în folosință țăranilor şi în supradimensionarea clăcii, atât ca număr de zile cât şi ca volum de lucrări ce trebuia efectuat într-o zi de clacă"[26].

Până în anul 1864, claca a reprezentat principalul punct de divergență socială disputat între țărani şi boieri. „Țăranii se considerau îndreptățiți la desființarea clăcii şi la împroprietărirea cu loturile avute în folosință. Boierii considerau claca o chirie plătită de țărani pentru loturile date în folosință şi asupra cărora aceştia nu aveau nici un drept juridic de proprietate"[27]. Presate de evenimente, oficialitățile îşi sporesc preocupările pentru elaborarea şi adoptarea unor noi reglementări ale problemei agrar-țărăneşti, în sensul măririi lotului pe care boierul trebuia să-l dea în folosință țăranilor clăcaşi, reducerii unor obligații ale acestora şi simplificării formelor de strămutare a lor de pe o moşie pe alta.

"Astfel, în Țara Românească, în conformitate cu prevederile legii din 1851, țăranul primea de la boier un lot de trei pogoane pământ arabil, un pogon de islaz pentru fiecare vită, până la 5 capete, şi 3 pogoane de fânețuri. Țăranul era obligat să presteze 22 de zile de muncă pe an cu toate vitele, să dea dijmă de 1/10 din cerealele obținute şi, în plus, o cincime din fânul obținut... Prevederi similare conține şi legea adoptată, tot în 1851, în Moldova"[28]. Dispozițiile acestor legi au fost aplicate până în anul

[25] ibidem, pag. 91
[26] ibidem
[27] ibidem, pag. 92
[28] ibidem

1864, fără însă a rezolva în fond situaţia ţăranilor ci doar ameliorând-o.

Tot în această perioadă, pe lângă arendarea pământurilor, fie boiereşti, fie mânăstireşti, începe utilizarea pe scară din ce în ce mai mare, la unele munci agricole, a mâinii de lucru salariate. “De exemplu - specifică Maria Mureşan şi Dumitru Mureşan -, în Ţara Românească este menţionată folosirea, în anul 1860, a 34.334 de muncitori zilieri, la cosit, secerat şi treierat”[29].

În intervalul 1864 – 1900, agricultura şi relaţiile agrare au deţinut un loc fundamental în viaţa economică, socială şi politică a ţării.

Pe tot parcursul respectivului interval, cu toate progresele înregistrate de celelalte ramuri ale economiei naţionale, agricultura şi-a menţinut poziţia dominantă în ansamblul economiei, în cadrul ei fiind ocupată majoritatea populaţiei active şi realizându-se cea mai mare parte a producţiei materiale şi a exportului ţării.

În perioada menţionată, pe lângă importante modificări cantitative, această deosebit de importantă ramură economică a cunoscut şi un element principial nou, de natură calitativă: intrarea în sfera de acţiune a legilor economiei de piaţă.

De-a lungul celei de a doua jumătăţi a secolului al XIX-lea, suprafaţa agricolă a crescut cu mai mult de trei sferturi, respectiva creştere fiind generată, în principal, de reducerea cu aproape jumătate a fâneţelor şi a păşunilor, ca urmare atât a măririi numărului de locuitori ai ţării, cât şi a ritmului ascendent al cererii de produse agricole la export.

Dar cea mai vizibilă modificare în utilizarea teritoriului ţării o constituie mărirea consistentă a suprafeţei arabile, prin diminuarea drastică a suprafeţelor destinate păşunilor şi fâneţelor, fenomen cu consecinţe profunde asupra creşterii animalelor[30].

În decursul perioadei date, agricultura a avut un caracter extensiv şi predominant cerealier, grâul şi porumbul deţinând permanent cea mai însemnată pondere în cadrul producţiei de cereale[31].

---

[29] ibidem

[30] Structura suprafeţei totale a ţării, din punct de vedere al modului de folosinţă, între anii 1862-1900, constituie unul dintre domeniile dezbătute în cartea: Victor Axenciuc, *Evoluţia economică a României. Cercetări statistico-istorice. 1859-1947*, vol. II, Agricultura, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1996

[31] Detalii asupra modului de folosinţă a suprafeţelor arabile, între anii 1862-1900, pot fi parcurse în: Victor Axenciuc, *Evoluţia economică a României. Cercetări statistico-istorice. 1859-1947*, vol. II, Agricultura

„Concomitent cu creşterea suprafeţelor cultivate cu cereale cunosc creşteri şi suprafeţele destinate plantelor industriale: rapiţă, floarea soarelui, cânepă, in, tutun şi sfeclă de zahăr - unele ca efect al legilor de încurajare a industriei naţionale, ele oferindu-i acesteia materii prime; altele asigurând materiale pentru industriile casnice ţărăneşti. Privite în ansamblu însă, suprafeţele cultivate cu aceste plante nu depăşesc 2% din suprafaţa totală cultivată[32]"[33].

Grâul este cultivat de regulă în cadrul gospodăriilor mari şi este destinat cu predilecţie exportului, iar porumbul în cadrul celor mijlocii şi mici, acoperind în principal nevoile interne ale gospodăriilor ţărăneşti, fără a exclude însă exportul.

„Această relativă unilateralitate în producţia agricolă a României - arată Maria Mureşan şi Dumitru Mureşan - va antrena vădite consecinţe negative în relaţiile de comerţ exterior, respectiv dependenţa, în anumite perioade, a balanţei comerciale, precum şi a celei de plăţi, de oscilaţiile cererii pe piaţa externă, precum şi o epuizare biologică a solului, ca urmare a rotaţiei insuficiente a culturilor"[34].

Ritmul accelerat al creşterii suprafeţelor cultivate cu orz, de la 260 mii ha la începutul perioadei la 604 mii ha la finele ei, precum şi a celor cu ovăz de la 62 mii ha la 288 mii ha, este rezultatul sporirii ponderii cabalinelor în structura animalelor de tracţiune, precum şi conjuncturii favorabile pentru desfacerea acestor cereale pe piaţa externă.

În întreaga perioadă la care ne referim, la toate culturile, randamentul mediu la hectar a fost relativ scăzut. El a depins foarte mult de condiţiile climaterice şi de gradul de dotare tehnică a exploataţiilor agricole.

„Creşterea animalelor a înregistrat un puternic regres în perioada care a urmat Legii rurale de la 1864. Astfel, potrivit datelor din literatura de specialitate, în 1862, în Principatele Unite erau în medie 83 de animale în etalon vită mare la 100 locuitori. În 1873, urmare a aplicării Legii rurale, şi deci a scăderii suprafeţelor destinate păşunilor şi fâneţelor, se înregistrau numai 44 animale în etalon vită mare la 100 locuitori. Regresul creşterii animalelor se

[32] Pentru a vă forma o imagine amplă asupra evoluţiei suprafeţelor deţinute de principalele culturi cerealiere, între anii 1862-1900, puteţi lectura: Victor Axenciuc, op.cit., vol. II

[33] Maria Mureşan, Dumitru Mureşan, op. cit., pag. 129

[34] ibidem, pag. 130

accentuează ca urmare a Războiului de independență, când vitele mari sunt folosite pentru tracțiune şi hrana trupelor, precum şi a pestei bovine care se declanşează în sudul țării"[35].

Efectivele animaliere, în special cele de cabaline, ovine şi porcine, se redresează treptat în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, datorită, pe de o parte, folosirii unor atelaje şi utilaje mai uşoare şi mai perfecționate, iar pe de alta, sporirii caracterului comercial al exploatațiilor agricole.

"În ansamblu, în decembrie 1900, potrivit datelor cuprinse în Statistica animalelor domestice din România, efectivul de animale este format din circa 2,6 milioane de bovine; 865.000 cabaline; 5,7 milioane ovine; 233.000 caprine; 1,7 milioane porcine; 8.000 de asini; şi 11,2 milioane păsări. Potrivit datelor aceleiaşi statistici, la 100 ha teren arabil reveneau în momentul respectiv, 27 de animale trăgătoare"[36].

În perioada analizată, structura proprietății funciare a cunoscut o evoluție sinuoasă.

Efectul aplicării Legii rurale din 1864, privit prin prisma suprafețelor de pământ posedate, a fost că 8,4% din totalul gospodăriilor erau lipsite de pământ, 39,8% posedau loturi între 2-5 ha, şi 18,6% dețineau loturi de 5-10 ha.

Acestor categorii de gospodării țărăneşti li se adăugau, în special în regiunile muntoase, 240.000 de familii de moşneni şi răzeşi.

După anul 1864, opoziția boier-clăcaş se transformă în aceea de moşier-țăran, Legea rurală lăsând problema agrară nerezolvată în fond.

Întrucât proprietatea funciară țărănească era erodată, atât prin moştenirile succesive care conduc la apariția proprietăților pitice, de sub 2 ha, lipsite de viabilitate economică, cât şi prin acțiunea legilor economiei de piață, care produc ruinarea unei părți a celor împroprietăriți şi trecerea pământului acestora în mâinile elementelor înstărite ale lumii satului, la sfârşitul secolului al XIX-lea, dintre gospodăriile țărăneşti: 23,9% erau lipsite de pământ, 23,2% posedau loturi sub 2 ha, 36% posedau loturi cuprinse între 2-5 ha, 14% aveau în posesie suprafețe intre 5-10 ha şi 2,9% dețineau loturi între 10 şi 50 ha.

---

[35] ibidem, pag. 132
[36] ibidem

Faptul că 47% din numărul total al gospodăriilor ţărăneşti erau fie lipsite total de pământ, fie posedau loturi mai mici de 2 ha, a determinat practicarea de către ţărani a muncii salariate, integral sau parţial.

Marea arendăşie, fenomen născut din absenteismul unei mari părţi a moşierilor, afectează grav atât situaţia ţăranului român, cât şi acumularea de capital în ţară, provocând consecinţe nefaste asupra modernizării procesului de producţie agricolă. „Moşierii care arendau, cheltuiau renta, după aprecierile din literatura de specialitate, în proporţie de 80-90% în scopuri neproductive în ţară şi/sau străinătate"[37], prejudiciind astfel formarea capitalurilor de investiţie, iar arendaşii, deşi dispuneau de capital, erau neinteresaţi a-l investi, preferând să transfere în sectoare neagricole venitul net obţinut în agricultură.

Marea proprietate moşierească, rezultată în urma aplicării Legii rurale din 1864, înregistrează şi ea o evoluţie sinuoasă, transformându-se în câteva decenii în exploataţie agricolă modernă, de tip fermă.

Efectul coroborării unor elemente cum sunt: desfiinţarea clăcii şi insuficienţa pământului pentru muncă şi întreţinerea familiilor ţăranilor, creşterea cererii externe de produse agricole, lipsa de pricepere în organizarea pe principii comerciale a exploataţiilor şi consumul personal excesiv, de lux, ale proprietarilor mari de pământ, a fost apariţia sistemului muncii în dijmă, adică a cultivării pământului moşieresc cu inventar agricol ţărănesc.

„Ţăranul putea fi plătit cu bani, cu produse sau cu o bucată de pământ dat în arendă, situaţie în care interveneau *învoielile agricole*. Contractele de învoieli(;) erau atât scrise, cât şi verbale, în al doilea caz manifestându-se, aşa cum se subliniază în literatura de specialitate a timpului, o puternică tendinţă de subiectivism şi abuz"[38].

Învoielile agricole erau sprijinite şi pe cale legislativă. *Legea pentru tocmeli agricole şi pentru executarea lor*, adoptată în 1866, era un mijloc legal ce conferea moşierilor şi marilor arendaşi dreptul de a folosi aparatul de stat pentru a-şi asigura forţa de muncă necesară desfăşurării activităţilor agricole din exploataţiile lor.

---

[37] ibidem, pag. 134
[38] ibidem, pag. 135

În acest sens, legea stabilea durata contractului la 5 ani şi interzicea țăranilor să se angajeze în alte comune decât în acelea în care locuiau.

În 1872 legea amintită este înăsprită, prin legiferarea aducerii forțate a țăranilor la muncă, în cazul nesupunerii de bună voie.

Printr-o modificare, din 1882, a aceleiaşi legi, se suprimă posibilitatea aducerii forțate la muncă a țăranilor şi se reduce la jumătate termenul învoielilor.

În cea de-a doua jumătate a perioadei de referință, *politica agrară* s-a concretizat în adoptarea legilor privind învoielile agricole şi a celor de împroprietărire a țăranilor prin vânzarea din domeniile statului a unor suprafețe de pământ, în crearea câtorva instituții bancare special destinate finanțării agriculturii şi în crearea unei serii de pepiniere viticole şi pomicole, în scopul îmbunătățirii soiurilor locale, fără însă ca măsurile adoptate să îmbrace forma unui program de anvergură națională.

Pe parcursul celor două jumătăți ale respectivei perioade, politica agrară evoluează disimetric: foarte unitar şi cu o extrem de mare anvergură în prima; mai puțin unitar şi cu o anvergură redusă în cea de a doua.

Astfel, prima jumătate a ei a fost puternic amprentată de *Programul agrar* al domnitorului Alexandru Ioan Cuza, program structurat pe trei elemente: secularizarea averilor mânăstireşti, Legea rurală şi Legea învățământului.

Legea secularizării averilor mânăstireşti, adoptată de Parlament în luna decembrie 1863, a avut ca rezultat - aşa cum precizează Constantin C. Giurescu şi Dinu C. Giurescu - „intrarea în patrimoniul statului a 25,26% din teritoriul țării, adică a mai bine de un sfert”[39].

Legea rurală, promulgată prin decret domnesc la data de 14/16 august 1864 şi intrată în vigoare la data de 23 aprilie/5 mai 1865, promovează - după cum arată Maria Mureşan şi Dumitru Mureşan - „teza împroprietăririi clăcaşilor prin despăgubire, desființarea obligațiilor feudale, proclamă abolirea clăcii, a dijmelor, a podvezilor şi a celorlalte obligații datorate de țărani boierilor”[40].

---

[39] Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, op. cit., pag. 619
[40] Maria Mureşan, Dumitru Mureşan, op. cit., pag. 106

Prin această lege, în vederea împroprietăririi, în funcție de numărul vitelor pe care le aveau, țăranii clăcaşi au fost împărțiți în trei categorii: fruntaşi, cei care aveau patru boi şi o vacă; mijlocaşi, cei care aveau doi boi şi o vacă; pălmaşi sau toporaşi, cei care nu aveau nici o vită de muncă, dar aveau o vacă.

„În Țara Românească, clăcaşii au fost împroprietăriți astfel: țăranii fruntaşi, cu 11 pogoane pe cap de familie, adică 55.129,69 m^2; țăranii mijlocaşi cu 7 pogoane şi 19 prăjini pe cap de familie, adică 35.754,94 m^2; țăranii pălmaşi cu 4 pogoane şi 15 prăjini pe cap de familie, adică 20.578,01 m^2.

În Moldova, împroprietărirea clăcaşilor a fost făcută astfel: țăranii fruntaşi cu 5 fălci şi 40 de prăjini pe cap de familie, adică 72.680,40 m^2; țăranii mijlocaşi cu 4 fălci pe cap de familie, adică 57.288 m^2; țăranii pălmaşi cu 2 fălci şi 40 de prăjini pe cap de familie, adică 30.434,25 m^2.

În Basarabia, respectiv în județele Cahul, Bolgrad şi Izmail, unde suprafețele de pământ erau mai mari şi numărul populației mai mic, clăcaşii au fost împroprietăriți astfel: țăranii fruntaşi cu 6 fălci şi 30 de prăjini pe cap de familie, adică 86.734,80 m^2; țăranii mijlocaşi cu 4 fălci şi 30 de prăjini pe cap de familie, adică 58.630,69 m^2; țăranii pălmaşi cu 2 fălci şi 70 de prăjini pe cap de familie, adică 30.517,20 m^2”[41].

Legea menționată interzicea înstrăinarea sau ipotecarea, pe timp de 30 de ani, a loturilor primite cu ocazia împroprietăririi.

Suma despăgubirilor pentru proprietarii de pământ este stabilită la 200 milioane de lei din care statul suporta o treime.

Legea asupra instrucțiunii, adoptată la data de 5/17 decembrie 1864 şi intrată în vigoare în luna septembrie a anului 1865, a avut pentru România, care trecea printr-o perioadă de reforme economico-sociale structurale în ramura strategică - agricultura -, semnificația unei largi deschideri către emanciparea spirituală a majorității populației.

Aceasta întrucât, respectiva lege instituia un sistem unitar de învățământ, primar, secundar şi universitar; cel primar, cu durata de 4 ani, obligatoriu şi gratuit, adresându-se, în primul rând, lumii satelor, şi având ca scop răspândirea, fie şi la nivel minimal, a ştiinței de carte.

---

[41] ibidem, pag. 107

Comerțul. Cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea reprezintă „perioada cristalizării şi consolidării caracterului modern al economiei româneşti”[42], perioadă în cadrul căreia, atât comerțul interior, cât şi cel exterior, cunosc dezvoltări semnificative.

„Dezvoltarea comerțului, în ansamblul său, a fost stimulată de acte şi fapte politice şi economice precum: Unirea Principatelor din 1859, unificarea lor administrativă de după 1862, aplicarea Legii rurale din 1864, dobândirea independenței de stat a României, întemeierea unor instituții moderne, procesul de urbanizare - relativ lent, dar ascendent - acțiunea legilor economiei de piață şi, în lumea rurală, extinderea şi modernizarea infrastructurii ş.a.”[43]

Existența la sate a unui număr mare de gospodării țărăneşti mici şi mijlocii, practicante ale autoconsumului, limitează, întrucâtva, amplificarea fenomenului.

O importanță deosebită în crearea unui climat de disciplină comercială au avut-o existența şi aplicarea, în raporturile dintre comercianți, a unei legislații comerciale – inspirate, mai întâi, după Codul Comercial francez elaborat în 1807, iar apoi, după cel italian din 1882 - precum şi funcționarea unor instanțe judecătoreşti comerciale - la Bucureşti, Craiova şi Galați - înființate pe baza Regulamentului Organic.

Comerțul interior. În funcție de mediul în care se derulează, rural sau urban, prezintă o serie de specificități ale modului de desfăşurare.

Astfel, în satele româneşti au predominat, în cea mai mare parte a perioadei de referință, formele istorice de comerț - bâlciurile, iarmaroacele, oboarele periodice şi târgurile săptămânale -, care îndeplineau, deopotrivă, atât funcțiile comerțului cu amănuntul, cât şi pe acelea ale celui cu ridicata. „Aveau un caracter local sau regional, în cadrul lor se comercializau animale, produse meşteşugăreşti şi excedente ale industriei țărăneşti. La ele participau, în calitate de ofertanți, în afară de țărani, şi meseriaşi şi negustori care desfăceau produse ale industriei de fabrică, asigurând, astfel, legătura între agricultură şi industria autohtonă, între lumea rurală şi cea urbană.

[42] ibidem, pag. 144
[43] ibidem

Existau, de asemenea, numeroase magazine mixte, în accepţiunea de cârciumi şi/sau băcănii, care desfăceau o gamă relativ largă de produse necesare gospodăriei ţărăneşti"[44].

În lumea urbană, forma tradiţională de organizare a comerţului era magazinul mixt, dar, începând din deceniile şapte şi opt, încep să-şi facă, din ce în ce mai mult, apariţia magazinele specializate şi cele universale cu raioane specializate.

„Ca un fapt înnoitor pe linia adaptării comerţului interior la cerinţele economiei moderne, trebuie amintite decretele domneşti, din septembrie 1864, privind înfiinţarea Camerelor de Comerţ şi Industrie şi introducerea sistemului zecimal de măsuri şi greutăţi. Creşterea volumului şi complexităţii vieţii comerciale impune şi un Cod Comercial, adoptat, într-o primă formă, în 1875 şi definitivat în 1887, după modelul celui italian din 1882. Noul Cod Comercial, care îl abroga pe cel anterior, adoptat în 1840, reglementa problema mărcilor de fabrică şi de comerţ, modul de soluţionare a litigiilor, procedura în caz de faliment, controlul sanitar al mărfurilor, obligativitatea şi competenţele verificării măsurilor şi greutăţilor, obligativitatea registrelor de evidenţă contabilă, şi preciza, expres, că libertatea operaţiunilor comerciale era reglementată, apărată şi garantată de stat"[45].

Deosebit de importantă pentru stimularea comerţului cu cereale a fost legea silozurilor, adoptată în anul 1881. Acestea simplifică procesul de depozitare, selecţionare şi vânzare a partizilor mari de cereale, reduc cheltuielile aferente acestor operaţiuni şi permit folosirea recipisei-warant în derularea operaţiunilor de comerţ. Respectivele recipise, eliberate de către silozuri depunătorilor mărfurilor, le permiteau acestora, ca prin vânzare sau gajare la bănci, să obţină împrumuturi pentru asigurarea necesarului de finanţare a operaţiunilor lor.

Silozuri cu o capacitate de 50.000 tone, imense pentru vremea respectivă, au fost construite în porturile Galaţi, Brăila şi Constanţa, precum şi în numeroase noduri feroviare.

Comerţul de bursă, formă a comerţului cu ridicata şi, totodată, modalitate suplă de finanţare a întreprinderilor, „a fost organizat în baza legii adoptate în iulie 1881. Potrivit acestui act normativ, se înfiinţează, în 1881, Bursa de Valori, Acţiuni şi Schimburi din Bucureşti, iar, în 1882, o instituţie similară la Iaşi.

[44] ibidem
[45] ibidem, pag. 145

Bursele de cereale existau anterior acestei legi în oraşele porturi Galați, Brăila şi Constanța”[46].

Aducerea ofertei de produse româneşti la cunoştința agenților economici interni şi a celor externi era realizată prin intermediul organizării de expoziții interne şi participării la cele internaționale. Normele de funcționare a expozițiilor naționale şi județene de produse agricole şi industriale erau stabilite prin Ordonanța domnească din 12 iunie 1863.

Principalele expoziții naționale de produse agricole şi industriale româneşti au fost organizate în anii 1865 şi 1873 la Bucureşti şi în anul 1865 la Iaşi ; iar cele mai importante expoziții județene au avut loc la Râmnicu Sărat în 1867 şi la Focşani în 1869 .

Comerțul exterior. Cunoaşte, ca volum şi valoare, o expansiune în cadrul primei jumătăți a perioadei de referință, urmată de o diminuare în decursul celei de a doua.

Însă, pe parcursul întregii perioade în cauză, caracteristica sa definitorie a constat în prevalența, la export, a produselor cu grad scăzut de prelucrare, iar, la import, a celor înalt manufacturate.

Astfel, în deceniile 6 şi 7, datorită tendinței, accentuate şi constante, de creştere a prețurilor mondiale ale cerealelor, utilizării facilităților portuare moderne, cu care au fost dotate, imediat după anul 1830, porturile Brăila, Galați şi Giurgiu, precum şi statutului de porto-franco al primelor două dintre ele, exporturile româneşti de cereale s-au înscris pe o curbă ascendentă.

Începând însă din deceniul 8, şi până la sfârşitul secolului al XIX-lea, ca urmare a inundării piețelor europene cu cereale ieftine americane şi a scăderii dramatice a prețurilor mondiale ale cerealelor, exporturile României la acest capitol au înregistrat o traiectorie descendentă.

Întrucât, în anii premergători proclamării independenței naționale, cercurile conducătoare româneşti au înțeles, mai mult decât oricând până atunci, că suzeranitatea otomană frâna - prin împiedicarea adoptării unei politici vamale proprii - dezvoltarea normală a economiei româneşti, în general, şi propăşirea industriei naționale, în special, ele au făcut demersuri pentru încheierea cu

[46] ibidem

puterile garante a unor convenții economice care să ignore tarifele vamale impuse de Înalta Poartă.

„Aceste convenții aveau menirea să-i instituie României, în plan european, un statut de partener cu drepturi egale, să-i consacre individualitatea statală şi să-i netezească drumul spre neatârnare deplină"[47].

În primăvara anului 1874, Parlamentul României a adoptat o lege generală a vămilor, „potrivit căreia, guvernul avea calitatea de a creşte sau micşora tarifele vamale şi, în caz extrem, chiar de a prohibi importul de anumite mărfuri, în funcție de reglementarea relațiilor comerciale prin convenții directe încheiate cu parteneri străini. De asemenea, potrivit acestei legi, statele care aveau interese comerciale în România trebuiau să negocieze direct cu guvernul de la Bucureşti, şi nu cu puterea suzerană. În acelaşi timp, sugestiile făcute de unele puteri garante, din dorința lor de a menaja susceptibilitatea Porții, ca guvernul român să ceară permisiunea acesteia pentru a negocia, şi ca tratatele încheiate de el să fie ratificate de sultan, şi/sau ca acesta să acorde României, printr-un firman, privilegiul de a încheia convenții, sunt respinse, categoric şi fără echivoc, de autoritățile româneşti"[48].

Ca urmare a fermității oficialilor români, precum şi a comunicării făcute guvernului otoman, la data de 23 septembrie/5 octombrie 1874, de către Austro-Ungaria, Rusia şi Germania, a faptului că ele se consideră în drept de a încheia cu Principatele Române convenții directe de vamă, de tranzit şi de comerț, România a semnat, în anul 1875, *Convenția Vamală, Comercială şi de Navigație cu Austro-Ungaria*, în 1876 una asemănătoare cu Rusia, iar în 1877 o alta, în aceleaşi condiții, cu Germania.

Prima dintre cele trei convenții menționate - cea cu Austro-Ungaria - deşi, ca urmare a prejudiciilor pe care le-a cauzat propăşirii economice, în general, şi dezvoltării industriei naționale româneşti, în special, a făcut obiectul unor deosebit de aprigi controverse, poate fi considerată o parte a prețului plătit de țară, pentru împlinirea dezideratului secular, al dobândirii independenței statale.

Potrivit respectivei convenții, încheiate pe baza politicii economice a liberului schimb, cele două state semnatare îşi acordau reciproc clauza națiunii celei mai favorizate, România se

[47] ibidem, pag. 147
[48] ibidem

obliga, în materie de importuri, să scutească de orice taxe vamale maşinile, cărbunii, minereul de fier, oțelul brut, produsele chimice, obiectele de artă ş.a., să accepte un tarif fix pentru zahăr, băuturi spirtoase, pielărie, mobilă, sticlărie ş.a., şi să aplice restului mărfurilor un tarif de 7,5% ad valorem; iar, în privința exporturilor, să scutească de taxe sarea, tutunul, vinul, petrolul brut şi cel rafinat ş.a.

Totodată, tranzitul mărfurilor româneşti prin Austro-Ungaria şi al celor austro-ungare prin România era scutit de orice taxă, iar companiile de navigație româneşti şi cele austro-ungare puteau obține, în porturile celor două țări, terenurile necesare instalării birourilor, atelierelor şi magaziilor, cu respectarea legislației naționale a fiecăruia dintre cele două state.

Urmările majore ale aplicării Convenției au fost, pe de o parte, crearea unei potențiale piețe de desfacere pentru cerealele şi animalele româneşti, în condițiile în care efectele crizei agrare româneşti începuseră să se facă resimțite; iar, pe de alta, pătrunderea, relativ liberă, pe piața românească a produselor industriale austro-ungare.

Dar, după încheierea Convenției, sub presiunea marilor agricultori din Imperiul Austro-Ungar, importul de cereale din România a fost aspru restricționat, iar cel de vite aproape sistat, în baza invocării unor pretexte de ordin sanitar.

Convenția în cauză a expirat în 1886 şi, ca reacție la pretențiile austro-ungare de prelungire a ei în aceleaşi condiții, guvernul României a refuzat să o reînnoiască. Războiul vamal declanşat în replică de Austro-Ungaria la adresa României, pe lângă faptul că a însemnat interzicerea completă a importului de animale din țara noastră, precum şi instituirea unei suprataxe de 30% asupra celorlalte exporturi româneşti, a condus şi la restrângerea legăturilor economice ale României cu Transilvania şi Bucovina, activitățile industriale din cele două provincii româneşti începând să întâmpine mari dificultăți.

După 1886, când politica economică protecționistă ia treptat locul celei a liberului schimb, tranzacțiile comerciale externe ale țării noastre cunosc o creştere accentuată, ce poate fi reflectată prin intermediul evoluției indicelui de creştere a volumului comerțului exterior, şi al raportului de schimb între produsele exportate şi cele importate. Primul indice, privit comparativ cu anul 1863, „a fost de 127,3 în 1875, de 285,9 în 1886, şi de 257,4 în

1900"[49], iar celalalt, în perioada 1860-1890, se înscrie în proporția de 5:1, adică pentru 5 tone de produse exportate se importa o tonă de produse, iar în 1899 raportul respectiv era de 3,7:1"[50].

Evoluția soldului balanței comerciale descrie, pe parcursul perioadei de referință, o traiectorie sinuoasă, privită în raport cu ansamblul țărilor partenere comerciale ale României, fiind excedentară, în perioada 1862-1876, şi, deficitară, din 1877 până la finele secolului; dar, analizată în relație directă cu fiecare dintre respectivele țări, deficitară cu unele şi excedentară cu altele.

În principal, excedentele au fost rezultate ale creşterii exportului de cereale, iar deficitele au constituit efecte ale aplicării Convenției comerciale cu Austro-Ungaria.

Transporturile şi telecomunicațiile. Fiind necesitate de dezvoltarea producției şi circulației interne de mărfuri, precum şi de lărgirea accesului mărfurilor către şi dinspre piețele europene, în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea, transporturile şi telecomunicațiile se amplifică şi se diversifică în mod permanent.

Transporturile devin o problemă acută a Țării Româneşti şi a Moldovei începând din momentul încheierii Tratatului de la Adrianopol, adică din clipa intrării acestor provincii istorice româneşti în circuitul comercial european.

„În Mesajul Domnesc din decembrie 1859, se arată că una din nevoile acute ale Principatelor Unite era aceea a transporturilor, inclusiv a construcției de căi ferate"[51].

Inaugurarea la 19/31 octombrie 1869 a primei căi ferate din România, pe traseul Bucureşti-Giurgiu, a reprezentat actul de naştere a căilor ferate române.

„Concomitent cu construirea acestei căi ferate au fost preocupări şi pentru construirea altora. Astfel, în 1867 este concesionată unui grup anglo-austriac construcția liniei Roman-Ițcani, cu ramificațiile Paşcani-Iaşi şi Vereşti-Botoşani, în lungime totală de 225 km. În 1868 este concesionată, unei societăți germane, construirea liniei Mărăşeşti-Tecuci-Galați-Ploieşti-Bucureşti, cu o ramificație Galați-Brăila, în lungime totală de 919 km. Linia este dată în funcțiune, parțial, în 1870, an în care este inaugurată şi Gara de Nord din Bucureşti. Construcția acestei

49 ibidem, pag. 149
50 ibidem, pag. 151
51 ibidem, pag. 122

linii, care a rămas în istorie sub denumirea de Afacerea Stroussberg, după numele antreprenorului principal, a dat naştere unor complicații financiare şi diplomatice, ea fiind terminată de statul român, după războiul de independență"[52].

Linia ferată Iaşi-Ungheni este inaugurată în 1874, iar construcția liniei Ploieşti-Predeal este concesionată un an mai târziu unei societăți engleze şi terminată după Războiul de Independență.

Prima linie de cale ferată proiectată şi construită de ingineri români a fost dată în folosință în anul 1881, pe relația Buzău-Mărăşeşti.

În aprilie 1880 se înființa administrația de stat a căilor ferate, sub denumirea de *Direcțiunea princiară a căilor ferate române*, cu rol de gestionare a drumurilor de fier publice, iar în ianuarie 1889, urmare a răscumpărării de către statul român a căilor ferate proprietate privată, ea îşi extinsese autoritatea gestionară asupra întregului aparat al căilor ferate din România.

Legăturile feroviare dintre România şi arcul intracarpatic, deosebit de importante pentru menținerea fluenței relațiilor comerciale în spațiul inter-românesc, s-au realizat, începând din 1879 prin joncțiunea aflată în punctul Vârciorova, din anul 1883 prin punctul Timiş Predeal, şi, din 1898, prin punctul Turnu Roşu.

În 1882 statul român a procedat la răscumpărarea căii ferate Cernavodă-Constanța şi a amenajărilor din portul Constanța de la compania engleză căreia Poarta Otomană i le concesionase în 1857.

În 1895, după cinci ani de construcție, este inaugurat podul de la Cernavodă, proiectat şi construit sub îndrumarea inginerului Anghel Saligny.

Sub îndrumarea aceluiaşi inginer Saligny în anii 1888-1889 sunt modernizate porturile Brăila şi Galați, iar în 1899 începe modernizarea portului Constanța.

Ca urmare a dezvoltării accelerate a transportului fluvial şi maritim, statul român înființează, în 1890, *Compania Navigația Fluvială Română*, şi, în 1895, *Compania Serviciul Maritim Român*, cadrul legal pentru înființarea ambelor companii constituindu-l *Legea pentru înființarea unui serviciu de navigație fluvială şi maritimă*, adoptată în anul 1888.

---

[52] ibidem

„Pentru dezvoltarea traficului fluvial propriu, în 1893, statul român cumpără de la societatea austriacă DDSG, care domina navigația pe Dunăre, Şantierul naval de la Turnu Severin. Cu acelaşi scop, în 1899, este inaugurată amenajarea şenalului Porțile de Fier, care uşurează navigația în zona Cazane"[53].

Rețeaua drumurilor publice s-a extins în strânsă conexiune cu dezvoltarea transporturilor feroviare şi a celor pe apă.

„Astfel, dacă în 1860 lungimea drumurilor publice era de 775 km, în 1880 lungimea totală a lor, respectiv a drumurilor şoseluite, adică terasate, cu şanțuri şi cu poduri şi cu un strat de piatră, era de 7.884 km, iar în 1897 de 24.028 km, din care 2.809 naționale, 4.224 județene, 10.818 vicinale şi 6.177 comunale"[54].

Telecomunicațiile în sistemul clasic - alcătuit din poştă, telegraf şi telefon - au constituit, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, una dintre premisele şi, în acelaşi timp, condițiile dezvoltării vieții economice româneşti.

Ele cunosc o expansiune deosebit de alertă, concretizată în crearea şi dezvoltarea bazei materiale, precum şi în creşterea volumului serviciilor poştale, telegrafice şi telefonice.

Primul oficiu telegrafic şi poştal din România a fost creat la Giurgiu, în anul 1854. Ulterior, numărul oficiilor poştale sporeşte rapid, „ajungând la 101 în 1877, şi la 395 în 1891, iar al personalului poştal, de la 1.474 în 1888, la 2.395 în 1891„[55].

Rețeaua de telegrafie cunoaşte, şi ea, o creştere considerabilă, lungimea liniilor utilizate mărindu-se „de la 3.420 km în 1873, la 3.954 în 1877, şi la 5.798 în 1891; iar cea a firelor telegrafice, de la 6.089 în 1873, la 7.928 în 1877"[56].

Exploatarea comercială a aparatului telefonic s-a realizat, pentru prima oară, în anul 1892, la Brăila şi la Galați, a continuat în 1893 la Bucureşti, iar ulterior, datorită rapidității cu care făcea posibilă transmiterea mesajelor, a cunoscut, la rândul ei, un ritm de dezvoltare asemănător cu cel al telegrafiei.

Circulația bănească şi adoptarea sistemului monetar național. Bănci, credit, finanțe publice. Adoptarea unui sistem propriu monetar, bancar şi de credit, reglementarea

---

[53] ibidem, pag. 125
[54] ibidem
[55] ibidem, pag. 126
[56] ibidem

riguroasă a finanțelor publice, precum şi aplicarea unei politici fiscale profitabile țării, constituiau, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, necesități obiective ale edificării organismului economiei naționale şi racordării acestuia la exigențele economiei de piață.

Ca urmare a statutului lor de neindependență, aflându-se sub suzeranitate otomană, Țării Româneşti şi Moldovei le lipsea dreptul de a avea un sistem monetar propriu. Totuşi, în contextul dezvoltării producției şi comerțului de mărfuri, ele şi-au organizat, în limitele statutului lor politic, circulația monetară.

„Până la adoptarea monedei naționale, în Țara Românească şi Moldova circulau, ca monede reale, monede străine, de aur, de argint şi de aliaje. Valoarea lor se exprima în leul de calcul, supranumit şi leu de socoteală, şi este determinată, în general, de raportul comercial stabilit de piață. Ca monedă de aur circula galbenul, denumit şi ducat, denumire care maschează, sau sub care se ascund, diferite specii monetare, ca galbenul olandez sau austro-olandez, mahmudelele turceşti, rublele ruseşti, zlotul polonez ş.a.. Ca monede de argint circulau talerul de diferite specii, creițarul, piastrul ş.a.. Raportul de valoare între monede se stabileşte pe piața locală, pe baza valorii reale a metalelor, a greutății monedelor şi a titlului acestora”[57].

Existența leului ca ban de calcul este statuată legal de Regulamentul Organic, care recunoaşte de drept sistemul bimetalist; ia drept monede etalon, pentru aur galbenul, iar pentru argint sorcovățul; defineşte greutatea şi titlul fiecăreia; şi stabileşte cursuri unice pentru toate monedele, atât în Moldova, cât şi în Țara Românească. Raportul legal între aur şi argint, adică titlul, era stabilit la 1:15,8.

Convenția din 1858 stipulează, şi ea, unificarea cursurilor monetare, însă, interzice Principatelor să emită monedă proprie, permițându-le doar să-şi unifice cursurile monetare, consacrând, în mod implicit, atât circulația monetară haotică, cât şi dependența monetară.

Deşi, prin încasarea contravalorii mărfurilor vândute, piața Principatelor atrăgea aurul, ea se afla în imposibilitatea de a-l reține, întrucât acesta era scos peste granițe, prin procedee speculative, de către imperiile vecine.

Întrucât prin aceste procedee era diminuată posibilitatea acumulării interne de capital bănesc a Țărilor Române, s-a

[57] ibidem, pag. 152

încercat, în mai multe rânduri, remedierea ei, fără însă a se obține rezultatele scontate.

În aprilie 1867 era adoptată *Legea pentru înființarea unui nou sistem monetar şi pentru fabricarea monedelor naționale*, care intra în vigoare la 1 ianuarie 1868 şi care, prin prevederile ei, a concretizat doctrina monetară românească, importantă sub dublu aspect: sub cel politic-internațional, prin faptul că a dat expresie dreptului Principatelor Unite de a avea un sistem monetar propriu, în temeiul căruia să se bată moneda națională, şi sub cel economic-intern, prin adoptarea unui sistem monetar menit să asigure o circulație monetară ordonată. Potrivit acestei legi, care marchează transformarea leului din monedă fictivă în monedă reală, acesta - divizat în 100 de părți, denumite bani - capătă statut de monedă națională, şi se adoptă bimetalismul. „Leul de argint este definit prin 5 grame de argint, cu titlu 0,835, iar leul de aur prin 322,6 miligrame de aur, cu titlu 0,900”[58].

Legea din 1867 are o dublă semnificație: politică şi tehnico-economică.

În plan politic, prin adoptarea legală a unui sistem monetar bimetalist, se crea o largă deschidere către economiile statelor central şi vest europene, simultan cu efortul de desprindere din sfera dominației otomane şi a influenței celorlalte imperii înconjurătoare.

Prin prismă tehnico-economică, prin adoptarea bimetalismului, se conserva puterea economică a păturilor mijlocii şi era amplificată cea a claselor avute, întrucât deținerea aurului era apanajul claselor bogate, iar a argintului a celor de mijloc, în contextul în care, prin intermediul comerțului exterior, fuseseră atrase în țară cantități însemnate din ambele metale.

Prima emisiune românească de bancnote a fost făcută în baza legii din 12 iunie 1877, în vederea susținerii efortului de finanțare a Războiului de independență. „Legea prevedea punerea în circulație a banilor de hârtie, sub formă de bilete ipotecare, pentru o sumă ce reprezenta jumătate din valoarea domeniilor statului ce nu erau grevate de ipotecă. Supravegherea şi controlul emisiunii biletelor ipotecare au fost încredințate Casei de Depuneri şi Consemnațiuni, care, în acest caz, a îndeplinit rolul unei bănci de emisiune. Biletele ipotecare aveau caracter de monedă legală, chiar dacă nu aveau acoperire metalică, aveau curs obligatoriu, şi

[58] ibidem, pag. 154

se puteau primi la plată în toate instituțiile publice. La retragerea lor din circulație, prevăzută în maximum 6 ani de la emisiune, urmau a fi evaluate cu 10% mai mult decât valoarea lor nominală”[59].

Cu trecerea timpului, ca urmare a dispariției aurului din circulația efectivă, funcționarea sistemului bimetalist era din ce în ce mai anevoioasă.

Dispariția aurului a fost efectul conjugat, pe de o parte, al tezaurizării excesive de către populație a acestuia, iar pe de alta, al devalorizării dramatice a argintului față de aur, după descoperirea unor importante zăcăminte argentifere în diferite părți ale lumii.

Pentru a înlătura neajunsurile sistemului bimetalist, „în martie 1890, a fost adoptată o nouă lege monetară, potrivit căreia *unitatea monetară a României este leul de aur*, lege căreia i s-au adus modificări în iunie acelaşi an şi în mai 1892. Începând din 1892 are loc trecerea, definitivă, la sistemul monometalist aur, leul îşi păstrează conținutul metalic de 322,6 miligrame aur, cu titlu 0,900, şi rămâne singura monedă cu putere liberatorie în țară. Monedele de argint şi de aramă servesc numai ca monedă divizionară. Această trecere este însoțită şi de reorganizarea Băncii Naționale a României”[60].

După adoptarea monometalismului aur, creşterea economică s-a reflectat, printre altele, şi prin sporirea cantității de bancnote aflate în circulație.

Astfel, în 1891 valoarea bancnotelor aflate în circulație era de 123,8 milioane lei, iar în 1898 atinsese 161,3 milioane lei.

Rezultat al preocupărilor intense ale oficialităților pe linia instituirii unui sistem bancar şi de credit adecvat, la 1 decembrie 1880, îşi începe activitatea Banca Națională a României (B.N.R.). Ea a constituit nucleul sistemului bancar modern românesc, întrucât cumula atât funcția de emisiune monetară, cât şi pe cea de atragere de disponibilități şi acordare de credite. A fost concepută, ca societate anonimă cu capital mixt - de stat şi particular - statul subscriind o treime, iar particularii celelalte două. Valoarea totală a capitalului social subscris era de 30 de milioane lei, divizată în 24.000 de acțiuni cu valoarea nominală de 500 de lei.

Prin lege, Băncii Naționale i se conferise privilegiul emisiunii monetare, precum şi cel de a efectua următoarele tipuri

[59] ibidem, pag. 155
[60] ibidem, pag. 156

de operațiuni: scontarea efectelor de comerț, cu scadența de până la 100 de zile şi prevăzute cu 3 semnături; scontarea bonurilor de tezaur, în limita a 20% din capitalul său vărsat; primirea unor sume de bani în cont curent; acordarea de avansuri, în cont curent sau pe termen scurt, garantate cu efecte publice sau titluri de stat; efectuarea oficiului de casierie în numele statului.

Pentru a asigura convertibilitatea bancnotelor emise, banca era obligată să mențină, în permanență, o rezervă de aur şi argint, egală cu o treime din suma biletelor de bancă puse în circulație. O dată cu adoptarea monometalismului aur, în 1892, rezerva metalică a fost majorată la 40%, din care 30% trebuiau să fie formate din devize asupra Londrei şi Berlinului.

Încă din primii ani ai funcționării sale, B.N.R. a desfăşurat o activitate profitabilă atât pentru economia națională, cât şi pentru ea însăşi. A accelerat dezvoltarea economiei româneşti punând la dispoziția celor ce aveau nevoie de capital şi a statului, capitalurile băneşti inactive şi veniturile băneşti disponibile, mobilizate prin acțiunea mecanismelor de scont, reescont, lombardare ş.a. A asigurat o rentabilitate înaltă acționariatului său, obținând o rată a profitului din ce în ce mai ridicată, de 18,0% în 1881, de 26,3% în 1891, şi de 38,3% în 1900[61]. Totodată însă, este de părere A.C. Cuza, deşi societăți de capital, precum ”Banca Națională a României şi *Creditele* (*instituții la care vom face referire peste câteva paragrafe n.n.*) au folosit românilor, (ele n.n.) au folosit şi străinilor din țară, poate chiar şi mai mult, cum e cazul îndeosebi cu Banca Națională, de la care comercianții, industriaşii şi întreprinzătorii evrei (în sens larg: patronii de proveniență străină n.n.), prin băncile intermediare ale lor, şi-au procurat, cu dobândă ieftină, bani(;), cu care au expropriat pe români[62]„[63].

---

[61] ibidem, pag. 157,158

[62] Unul dintre elementele pe care el le invocă pentru a-şi susține punctul de vedere este “procedura obişnuită a constituirii societăților capitaliste (de capital n.n.) la noi: cu personal de direcție mixt, de capitalişti, aproape cu toții străini, şi de politicieni, aleşi, cu îngrijire, din fiecare partid, câte unul sau doi, mai cu vază. Aportul politicienilor constă în capitalul influenței politice, ca să nu zicem chiar al corupției lor… Este evident că ori de câte ori vor intra în conflict interesele Statului cu interesele particulare - pe care le reprezintă tot ei - interesele Statului, care nu sunt ale nimănui, vor trebui să fie jertfite, ceea ce se-ntâmplă constant”., A.C. Cuza, *Studii economice-politice*, Imprimeriile Independența, Bucureşti, 1930, pag. 764, 765;

Acest punct de vedere le este propriu şi altor comentatori ai problematicii economice şi financiar-bancare. Spre pildă, Victor Slăvescu notează: “Sistemul

În decursul celei de a doua jumătăţi a secolului al XIX-lea, au fost înfiinţate şi alte instituţii financiare, deosebit de necesare edificării economiei moderne. Fondarea lor s-a făcut atât înainte de apariţia Băncii Naţionale, cât şi ulterior ei. Astfel, înainte de înfiinţarea Băncii Naţionale, au fost fondate: în 1861 Banca Moldovei; în 1864 Casa de Depuneri şi Consemnaţiuni; în 1870, respectiv 1873, societăţile de asigurare Dacia şi România, care vor fuziona în 1881; în 1873 prima societate de credit funciar; în 1875 Creditul Funciar Urban din Bucureşti; în 1882 Creditul Funciar Urban din Iaşi ş.a.

„Dintre acestea, contribuţii deosebite la desfăşurarea vieţii economice au avut Casa de Depuneri şi Consemnaţiuni şi Creditele Funciare”[64].

Casa de Depuneri şi Consemnaţiuni a fost înfiinţată la 1/13 decembrie 1864, prin decret al domnitorului Cuza, în scopul asigurării creditelor necesare execuţiei bugetului de stat. Capitalul său era format din fonduri judeţene şi comunale neutilizate, depuneri judiciare şi administrative, cauţiuni depuse de unii funcţionari publici, precum şi din depuneri ale particularilor. Pe lângă realizarea scopului pentru care fusese înfiinţată, în limita disponibilităţilor, ea acorda şi credite ipotecare. A fost reorganizată în 1880, an din care numele său a devenit Casa de Depuneri, Consemnaţiuni şi Economie.

---

camuflajelor (simulacrelor n.n.) de naţionalizare, adică participări de capital minoritare (ale statului român n.n.) - 25%-30% - şi reprezentări fictive (lipsite de putere decizională reală n.n.) în Consiliile de Administraţie, a fost des întrebuinţat – în special pe calea formală a Consiliilor de Administraţie, în care au fost cooptaţi diferiţi oameni politici şi personalităţi, nu după normele vreunei competenţe oarecare, ci pe baza influenţelor ce puteau avea pe lângă diferitele autorităţi, în vederea servirii întreprinderii respective. Capitalul străin şi conducerea străină rămâneau neschimbate; ceea ce se modifica era decorul, sub forma unor Consilii de Administraţie împodobite cu personalităţi influente… Statul nu şi-a făcut datoria, iar industria străină (activitatea economică patronată de străini n.n.) a continuat a se dezvolta în ţara noastră, în cele mai bune condiţii, alimentând cu însemnate venituri capitaliştii străini, ce treceau în fiecare an frontiera”., Victor Slăvescu, *Organizaţia de credit a României*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1922, pag. 153;

Între aderenţii acestei de-a doua optici se numără şi Octavian Goga, care oftează: “Populaţia de baştină a ţării e orfană, fiindcă simte, cu durere, că celebrii oameni politici din sânul ei şi-au pierdut glasul în registrele consiliilor de administraţie ale băncilor duşmane”.,Octavian Goga, *Mustul care fierbe*, Editura Scripta, Bucureşti, 1992, pag. 299

[63] A.C. Cuza, op.cit., pag. LXXI, LXXII

[64] Maria Mureşan, Dumitru Mureşan, op.cit., pag. 159

Creditele Funciare au avut ca temei juridic de înființare *Legea Creditului funciar român,* din 6/18 aprilie 1873. Ele acordau împrumuturi în limita a 50% din valoarea moşiilor ipotecate, cu termen de rambursare cuprins între 10-60 de ani, şi cu un nivel al dobânzii de 7% pe an.

Ulterior fondării Băncii Naționale au luat ființă: în 1881 Case de credit agricol, în 1893 Creditul agricol, spre sfârşitul secolului al XIX-lea o serie de societăți rurale de credit, iar în 1891 primele cooperative de credit.

Casele de credit agricol au fost înființate pentru a-i împrumuta, în principal pe marii proprietari funciari şi, în secundar, pe unii țărani înstăriți. Ele funcționau în fiecare județ, sub formă de societăți anonime, al căror capital era format în proporție de 2/3 din subscrieri de stat şi de 1/3 din subscripții județene.

Creditul agricol, bancă agricolă de stat, cu filiale în toate județele, a fost înființat în anul 1893 în locul Caselor de credit agricol, care îşi încetaseră toate activitățile în urmă cu un an. El funcționa ca o bancă agricolă de stat, avea filiale în toate județele şi acorda, la fel ca şi precursoarele sale, credite marilor proprietari funciari şi țăranilor înstăriți. Suma maximă ce putea fi acordată per debitor era de 1.000 de lei, termenul era de maxim 9 luni, iar dobânda percepută era de 10%.

Cooperativele de credit, înființate sub denumirea de *bănci populare*, au avut drept scop propăşirea gospodăriei țărăneşti. Ele au apărut ca urmare a dezvoltării mişcării cooperatiste, mişcare ce dorea să creeze la sate "o categorie socială înstărită, independentă şi stabilă economic"[65].

Băncile comerciale, în sensul consacrat al cuvântului, au luat ființă după crearea Băncii Naționale a României, şi s-au constituit ca societăți pe acțiuni, cu capital românesc sau, după caz, străin. Astfel, cu capital românesc, au luat ființă Banca Agricolă, în 1894; Banca Comerțului din Craiova, în 1898; şi Banca de Scont a României, în 1899; iar, cu capital străin, Banca Comercială Română, în 1897 - urmare a preluării de către băncile Diskonto Gesellschaft şi S. Bleichreder din Berlin a caselor de bancă Frații Elias şi Menelas Ghermani.

Modernizarea finanțelor publice, componentă importantă a procesului de înnoire economică şi socială a României, a cunoscut drept momente de referință, de-a lungul ultimelor cinci decenii ale

---

[65] ibidem, pag. 161

secolului al XIX-lea, suprapunerea prevederilor Convenției de la Paris din 1858, privitoare la modernizarea sistemului fiscal, peste stipulațiile Regulamentului Organic, şi unificarea fiscală din 1863, în urma căreia se adoptau noi legi fiscale, între care cele privitoare la modificarea patentelor şi la perceperea unor impozite şi taxe asupra vânzărilor.

După Unirea din 1859, reformele ce se cereau înfăptuite în vederea modernizării economico-sociale a țării, necesitau efectuarea unui volum din ce în ce mai mare de cheltuieli, pentru a căror acoperire trebuia să se procedeze, cu prioritate, la restructurarea sistemului fiscal. Trebuia rezolvată atât alimentarea cu fonduri a bugetului de stat şi, implicit, repartizarea sarcinilor fiscale pe categorii de contribuabili, cât şi dimensionarea cheltuielilor bugetare.

În anul 1862, domnitorul Cuza a formulat un program ce viza „aşezarea definitivă şi unificarea impozitelor, înființarea serviciilor de constatare şi percepere a lor, înființarea unei Înalte Curți de Conturi şi adoptarea unui buget echilibrat, program ce va fi realizat doar parțial de către el”[66].

Ulterior Unirii de la 1859, bugetele țării noastre erau alimentate cu fonduri din trei mari categorii de venituri ordinare, şi anume: impozite directe, impozite indirecte şi taxe, şi venituri domeniale.

„Impozitele directe, care reflectă caracterul social al sistemului fiscal, sunt în număr de patru: contribuția personală, contribuția pentru şosele şi poduri, contribuția funciară şi patentele. Primele trei, moştenite de la vechiul regim, au cunoscut unele modificări, păstrându-şi, însă, caracterul inițial, de a privilegia, într-un fel sau altul, categoriile sociale înstărite”[67].

Contribuția personală, întâlnită şi sub denumirea de capitație sau bir, a fost introdusă prin Regulamentul Organic şi era prelevată de la toți locuitorii din mediul urban şi rural, fiind exceptate de la plata sa boierimea, clerul şi alte categorii sociale privilegiate. De la momentul introducerii ei şi până la unificarea fiscală din 1863 cuantumul său a fost de 30 de lei, după unificare fiind ridicat la 36 şi fiind incluşi în sfera plătitorilor şi foştii privilegiați. Faptul că fiecare contribuabil, indiferent de starea sa materială, plătea aceeaşi sumă, reprezenta o încălcare flagrantă a

[66] ibidem, pag. 165
[67] ibidem

principiului echitaţii sociale în materie de impunere, un boier plătind tot atât cât şi un pălmaş. “La contribuţia menţionată se aplica aşa-zisa zeciuială, 3 lei, plătită de fiecare familie de ţărani sau orăşeni, şi 3 lei de proprietari pentru fiecare familie de clăcasi, în cazul moşiilor locuite, şi 5% din venitul net prezumat al moşiilor, în cazul în care acestea nu erau locuite de clăcaşi”[68].

Contribuţia pentru şosele şi poduri a fost introdusă în Moldova de domnitorul Mihail Sturza, în anul 1836, şi în Ţara Românească de domnitorul Gheorghe Bibescu, în anul 1843, cu scopul colectării fondurilor necesare construirii şi întreţinerii drumurilor. Iniţial ea era plătită în muncă, fiecare locuitor al satelor fiind obligat să muncească în acest sens 6 zile pe an. Pe parcurs ea a fost transformată în bani, percepându-se la început 6 lei, iar la sfârşitul domniei lui Cuza 39 de lei. În 1877 i s-a modificat denumirea în dare pentru căile de comunicaţie.

Contribuţia funciară era un impozit direct, introdus la puţin timp după înscăunarea lui Cuza, aplicat asupra venitului net al proprietaţii funciare, indiferent de valoarea acestui venit. Cota de impunere era stabilită anual, cu ocazia votării bugetului.

Patentele erau un impozit de cotitate, alunecător pe tranşe, aplicat asupra venitului prezumat a se realiza de industriaşi, meseriaşi şi comercianţi. În anul 1877 impozitul comercial, stabilit proporţional asupra veniturilor, înlocuieşte patentele.

Impozitele indirecte şi taxele erau percepute asupra consumaţiei şi asupra circulaţiei bunurilor. Ele „constau din venitul vămilor, adică taxele de import şi export, taxele speciale la exportul de cereale şi la cel de vite, taxele pe anumite băuturi alcoolice, taxele de timbru, de succesiune şi altele”[69].

Veniturile domeniale, sursă relativ importantă de alimentare cu fonduri a bugetului, erau obţinute din exploatarea domeniilor statului. Sfera domeniilor statului s-a aflat într-o permanentă extindere, la început ea cuprinzând doar vămile şi ocnele de sare, ulterior adăugându-i-se căile ferate, societăţile de navigaţie fluvială şi maritimă, construcţia de centrale electrice, comunicaţiile poştale, telegrafice şi telefonice.

„Înfăptuirea obiectivelor economice anunţate încă din primul an al Unirii Principatelor, în Mesajul Domnesc, reclama

---

[68] ibidem
[69] ibidem, pag. 166

sume enorme de bani. De exemplu, potrivit unor calcule făcute în epocă, numai construirea unei reţele de căi ferate, înfiinţarea băncii de emisiune, a băncii de credit ipotecar şi emisiunea de monedă naţională, necesitau cheltuieli care reprezentau de 12 ori încasările bugetare ale anului 1859”[70].

Ca urmare a devastării teritoriului românesc de către războaiele purtate între cele trei imperii vecine, suzeranităţii sau dominaţiei străine asupra diferitelor teritorii româneşti, menţinerii târzii a relaţiilor feudale şi cheltuielilor neproductive exorbitante făcute de boieri, acumularea internă de capital bănesc, la jumătatea secolului al XIX-lea, era redusă.

Această insuficientă acumulare internă, coroborată cu necesitatea înfăptuirii obiectivelor cuprinse în Mesajul Domnesc, a impus intensificarea eforturilor proprii de acumulare, dar şi apelarea la finanţarea externă.

„Atragerea capitalului străin s-a făcut, în general, pe trei căi: împrumuturi contractate de stat, concesiuni şi investiţii directe”[71].

Cu toate că îi era imperios necesară, România întâmpina dificultăţi în obţinerea finanţării externe, chiar şi din partea puterilor garante. „Cu mare greutate au fost obţinute unele credite pentru nevoile curente ale tezaurului, şi în condiţii recunoscute ca deosebit de dezavantajoase pentru statul român”[72]. Astfel, “în august 1864, guvernul român contractează cu casa britanică Stern Brothers un împrumut în valoare de 916.000 de lire sterline, cu dobandă de 7% şi garantat cu veniturile vămilor. Din acest împrumut, consemnat în istorie sub denumirea de *Împrumutul Stern*, statul român a încasat efectiv 679.244 lire sterline. În octombrie 1866, la Paris, s-a încheiat tratatul denumit *Împrumutul Oppenheim*, în valoare de 36.610.500 de franci, cu dobandă de 17,57%. Statul român a încasat efectiv suma de 17.167.858 de franci şi a garantat împrumutul prin ipotecarea veniturilor domeniilor sale.

Până la obţinerea independenţei de stat, capitalul străin mai participă la o serie de concesiuni cu caracter de monopol. Astfel, în 1864, se încheie o convenţie cu compania engleză J. T. Barclay & J. Staniforth, pentru construirea a 19 poduri metalice peste o serie de râuri principale. În august 1866 se încheie, cu

---

[70] ibidem, pag. 169
[71] ibidem, pag. 168
[72] ibidem

aceeaşi companie, un contract de concesionare pentru construcția liniei de cale ferată Bucureşti-Giurgiu”[73].
După dobândirea independenței statale, termenii participării capitalului străin sunt relativ ameliorați, o parte din contractele de împrumut anterior încheiate fiind renegociate şi reeşalonate, devenind cât de cât suportabile pentru partea română.

Investițiile directe de capital străin încep să apară în anii ‘60-’70 ai secolului al XIX-lea, capătă dimensiuni semnificative după adoptarea primei legi de încurajare a industriei, în 1877, şi se amplifică substanțial după adoptarea legii minelor, în 1895. Astfel, au fost fondate: în 1864, cu capital francez, fabrica *Lemaître*, producătoare de cântare, măsuri şi greutăți; în 1867, cu capital elvețian, turnătoria *Freund*; în 1868, cu capital englez, întreprinderea *Jackson Brown & Co*; în 1873, cu capital italian, fabrica de cărămizi *Max Tonolla*; în 1875, cu capital mixt franco-român şi respectiv belgiano-român, fabricile de zahăr *Sascut* şi *Chitila*; în 1896, cu capital austro-ungar, societatea petrolieră *Steaua Română*.

Învățământul. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea învățământul românesc se îndreaptă lent, dar consecvent, către modernitate, racordându-se, atât prin prefaceri interne, cât şi prin copiere, la sistemele de educație străine.
În cadrul lui coexistau: forma publică, frecventată de copiii oamenilor obişnuiți, şi cea privată, urmată de descendenții familiilor boiereşti.

De-a lungul acestei perioade, „numărul elevilor şcolilor publice cunoaşte creşteri însemnate, fără însă(;) să cuprindă în ansamblu populația de vârstă şcolară a țării. Astfel, potrivit datelor din literatura de specialitate, numărul elevilor din şcolile publice era de circa 10.000, în 1850, şi de 117.575, în 1875”[74].

Totuşi, în pofida tuturor eforturilor făcute şi a progreselor înregistrate, la cumpăna dintre secolele al XIX-lea şi al XX-lea, analfabetismul constituia o realitate dureroasă, mai mult de jumătate din populația țării neştiind să scrie şi să citească.

Între anii 1850-1859 învățământul public din Țara Românească era organizat pe baza cadrului de referință stabilit de Regulamentul Organic.

[73] ibidem, pag. 169
[74] ibidem, pag. 174

Între momentul Unirii Principatelor şi cel al începutului secolului al XX-lea, cadrul legislativ de bază al organizării învăţământului românesc era alcătuit din următoarele patru legi:

a) *Legea asupra instrucţiunii*, adoptată în 1864 şi intrată în vigoare un an mai târziu, în care se stipulează că „învăţământul devine unitar în întreaga ţară, şi se stabilesc treptele acestuia, precum şi durata studiilor: primar, de patru ani, egal, obligatoriu şi gratuit; secundar, de şapte ani; şi universitar, de trei ani ”[75];
b) *Legea învăţământului normal şi normal-primar*, din aprilie 1893, care diferenţiază timpul de studii pentru aceeaşi programă - patru ani la oraşe şi cinci la sate - şi urmăreşte rezolvarea problemei construirii şi dotării localurilor de şcoală;
c) *Legea învăţământului secundar şi superior*, din 1898, prin care se instituie învăţământul secundar de opt clase, structurat în două cicluri - inferior şi superior -, şi organizat pe trei secţii - modernă, reală şi clasică - ce funcţionau în cadrul gimnaziilor şi şcolilor normale;
d) *Legea privind organizarea învăţământului profesional*, din martie 1899, care, datorită intervalului extrem de scurt cuprins între adoptarea ei şi sfârşitul secolului, îşi va produce efectele benefice, aproape în exclusivitate, după încheierea perioadei la care ne referim.

Prezintă, de asemenea, importanţă, cunoaşterea procesului de pregătire a specialiştilor români, pentru domenii care, la timpul respectiv, au reprezentat sectoare economice, fie majore, fie emergente dar de mare perspectivă.

Învăţământul agricol. Începutul celei de a doua jumătăţi a secolului al XIX-lea găseşte, în Moldova, funcţionând şcoala înfiinţată în 1841 la Darabani de către Teodor Balş, la care se predau, între altele, cunoştinţe de lucrarea pământului şi un curs economic, ţinut în şcolile publice, care cuprindea noţiuni de agronomie, silvicultură, tehnologie, chimie şi medicină veterinară.

Legea şi regulamentul şcolar din 1851 au asigurat introducerea în şcolile de la sate, sub formă practică, a cunoştinţelor de agricultură privind creşterea animalelor, culturile de câmp, unităţile de măsură specifice ş.a., obligându-i, totodată,

---

[75] ibidem

pe elevii şcolilor reale - din Iaşi, Botoşani şi Galați - să studieze economie rurală şi elemente de chimie aplicată la agricultură.

La începutul aceleiaşi jumătăți de secol, în Țara Românească se țineau deja, de mai bine de 10 ani, cursurile *pravilele pământului* şi *cunoştințe de agricultură*, ambele făcând parte din programa şcolară a Colegiului Sfântul Sava, precum şi materiile *lucrarea pământului* şi *economia casei*, amândouă fiind predate la şcolile săteşti.

De asemenea, în acelaşi moment, predarea unor cunoştințe de *plugărie* şi de *economie casnică* era obligatorie în şcolile elementare din capitalele de județ, iar la şcolile săteşti fusese introdus, din anul 1847, cursul denumit *Povățuiri asupra lucrării pământului, creşterea vitelor şi alte asemenea*.

După 1850 învățământul agricol îşi continuă dezvoltarea. Astfel, în 1851, a fost înființat Institutul Național de Agricultură de la Pantelimon, iar, din 1864, predarea disciplinelor cu specific agricol este extinsă în seminariile teologice şi şcolile primare.

În 1883 acest învățământ este reorganizat "pe trei niveluri: şcoli primare(;), şcoli regionale(;), şi o şcoală superioară la Herăstrău"[76]. Şcoli practice au fost înființate la Strehaeț (Slatina), în 1883, la Roman, în 1885; şi la Armăşeşti (Ialomița), în 1889.

La serviciile specialistului agronom apelau doar marii proprietari de pământ, numai în strictă concordanță cu gradul lor de înțelegere a necesității unei îndrumări ştiințifice; iar țăranii şi proprietarii mijlocii cultivau plante şi creşteau animale, în mare măsură potrivit tradiției zonei în care locuiau.

Până la înființarea, în anul 1883, a Ministerului Agriculturii, Comerțului, Industriei şi Domeniilor, de acele probleme ale agriculturii care țineau de competența guvernului s-a ocupat o secțiune a Ministerului Lucrărilor Publice.

Învățământul economic. În a doua jumătate a veacului al XIX-lea, predarea disciplinelor cu profil economic se făcea atât în cadrul instituțiilor de învățământ superior, cât şi în cel al învățământului de nivel mediu.

Astfel, în învățământul superior, programa de studiu a Academiei Mihăilene includea, încă din 1842, un curs de *economie politică*, această disciplină fiind predată, de asemenea, şi în cadrul facultăților de drept ale Universităților din Iaşi şi Bucureşti.

---

[76] ibidem, pag. 177

La nivelul învăţământului mediu, studierea detaliată a disciplinelor economice avea loc în cadrul şcolilor comerciale. Reţeaua acestor unităţi de învăţământ, deja cristalizată în deceniile 6-7 ale secolului al XIX-lea - şi care cuprindea şcolile de la Bucureşti, Galaţi, Brăila, Buzău şi Ploieşti - este îmbogăţită, ca urmare a necesităţii crescânde de personal special pregătit pentru activitatea comercială, prin crearea de noi astfel de aşezăminte: în 1877 la Craiova, în 1880 la Iaşi, în 1898 la Turnu Severin, în 1899 la Piteşti, şi în 1900 la Giurgiu.

De asemenea, „în anul 1893, este recunoscută de către stat Şcoala Administrativă Superioară din Bucureşti, care avea un program amplu de pregătire economico-juridică a unor specialişti în economie şi administraţia de stat centrală şi locală”[77].

Parametrii calitativi ce caracterizau, în primele decenii de după 1850, învăţământul comercial mediu sunt îmbunătăţiţi, în ultimul pătrar al veacului al XIX-lea, prin adoptarea unei serii de măsuri legislative concepute în acest sens.

„Astfel, prin legea din 1879, durata studiilor la şcolile comerciale se ridica la cinci ani, iar, printre materiile de specialitate, se aflau: statistică, contabilitate, cursul mărfurilor, noţiuni de finanţe şi economie politică. Prin legea din 1883 învăţământul comercial este organizat în două cicluri, fiecare dintre ele cu o durată de trei ani. Materiile de studiu ale ciclului întâi erau, în principal, *ştiinţele comptoir*, adică corespondenţă comercială, contabilitate şi cunoştinţe despre schimb. În ciclul doi se studiau economie politică, drept comercial, maritim, vamal şi administrativ”[78].

Legea din 1899 menţine cele două trepte, dar le diferenţiază durata şi le modifică planurile de învăţământ. Astfel, primul ciclu are o durată de doi ani pentru băieţi şi de trei ani pentru fete, iar al doilea, de patru ani pentru toţi elevii. Materiile de studiu se diversifică şi îşi sporesc gradul de complexitate. „Dintre acestea menţionăm: studiul comerţului, transportului şi tarifelor de transport, geografia economică, economia politică, cu aplicaţii în comerţ şi industrie, şi, în special, economia comercială şi industrială a ţării, noţiuni de finanţe şi de statistică, elemente de istoria comerţului şi a industriei, legislaţie comercială,

---

[77] ibidem, pag. 178
[78] ibidem

industrială, maritimă, vamală, fiscală, noțiuni de drept civil şi administrativ ş.a.”[79]

Învățământul tehnic. În decursul perioadei la care ne referim, preocuparea consacrată pregătirii mâinii de lucru calificate pentru activitatea industrială constituie o realitate permanentă.

Ea se amplifică, după 1877, ca rezultat al adoptării legislației de încurajare a industriei.

Învățământul tehnic era organizat atât în forma universitară, cât şi în cea preuniversitară.

Actul de naştere a învățământului tehnic superior este reprezentat de înființarea, în 1864, a Şcolii Naționale de Punți, Şosele, Mine şi Arhitectură, instituție ce va fi transformată, trei ani mai târziu, în Şcoala Națională de Poduri şi Şosele.

La nivelul preuniversitar al învățământului tehnic funcționau, pe parcursul celor cinci decenii în cauză, şcoli elementare de meserii şi şcoli superioare de meserii.

Şcolile aparținând primei categorii erau „organizate din inițiative variate, în primul rând ale statului, apoi de către județe, de către comune, dar şi de particulari, de întreprinderi sau asociații de întreprinderi”[80]. Ele funcționau atât la oraşe, după specificul meseriei, cât şi la sate, pe lângă şcolile primare. Ponderea lor numerică era localizată în mediul urban, iar durata studiilor era cuprinsă între 4 şi 5 ani. Pentru a putea urma aceste şcoli elevii trebuiau, în mod obligatoriu, să fi absolvit şcoala primară.

Şcolile componente ale celei de a doua categorii funcționau numai în marile oraşe, între care Bucureşti şi Iaşi.

1.3. Curente în gândirea economică românească

În funcție de interesele pe care le servesc şi de metodologia pe care o adoptă distingem două orientări fundamentale şi antagoniste: liberalismul şi protecționismul. Primul etichetează drept funeste măsurile de protejare a economiei naționale, celălalt demonstrează că propăşirea țării este imposibilă fără aplicarea lor.

Numeroasele şi, totodată, severele dificultăți de ordin economic cu care s-a confruntat țara noastră în decursul celei de a

[79] ibidem
[80] ibidem

doua jumătăți a veacului al XIX-lea, au necesitat şi au stimulat dezvoltarea gândirii economice româneşti.

„Era vorba - precizează Sultana Sută-Selejan – atât de o mai bună receptare a mişcării de idei din gândirea economică europeană, cât, mai ales, de găsirea unor răspunsuri adecvate situației concrete din țara noastră. Acestea presupuneau o puternică şi neîncetată confruntare de opinii, în funcție de interesele specifice diferitelor grupuri sociale, cât şi afirmarea unei gândiri originale, prin raportarea problemelor puse în discuție la interesele fundamentale ale națiunii române, aflată în plin proces de afirmare”[81].

Problematica economică abordată, circumscrisă dezideratului modernizării şi eficientizării economiei româneşti, impunea formularea şi adoptarea unor opțiuni privind, deopotrivă, definirea obiectivelor majore urmărite şi identificarea celor mai adecvate mijloace destinate atingerii lor.

În cadrul ei se distingeau cel puțin următoarele patru componente principale: rezolvarea problemei agrare - identificarea celei mai potrivite modalități de abolire a structurilor sociale feudale şi a relațiilor de producție aferente lor; formularea opțiunii privitoare la structura pe termen lung a economiei - atribuirea rolului prioritar fie agriculturii, fie industriei; stabilirea politicii economice externe preferabile - fie cea liberschimbistă, fie cea protecționistă; adoptarea unei hotărâri limpezi privitoare la direcția în care trebuia canalizată dezvoltarea economiei româneşti în contextul pieței mondiale - fie perpetuarea statutului de furnizoare a materiilor prime şi de importatoare a produselor manufacturate, fie răsturnarea acestuia.

În funcție de interesele servite şi de metodologia adoptată de către diferiții gânditori, precum şi în strânsă conexiune cu raportul de forțe existent pe plan socio-politic, putem delimita, în cel mai sintetic mod, două orientări doctrinare fundamentale şi antagoniste: liberalismul şi protecționismul.

Liberalismul este un sistem teoretic şi doctrinar care are la bază, potrivit lui Ivanciu Nicolae-Văleanu, următoarele idei: „homo economicus este actorul principal al vieții economice; proprietatea privată este temelia producției raționale şi eficiente; piața şi

---

[81] Sultana Sută-Selejan, op. cit., pag. 273

categoriile ei constituie mecanismul economic optim, capabil să rezolve în mod automat, pe baza cererii şi ofertei, toate dezechilibrele, asigurând în permanență echilibrul şi eficiența; profitul particular este stimulentul activității economice"[82]; măsurile de protejare a economiei naționale şi favorizarea unor ramuri în detrimentul altora au consecințe funeste pentru dezvoltarea armonioasă a organismului economic național.

El cunoaşte două orientări principale: cea *liberal-democrată* - printre ai cărei reprezentanți de seamă se numără Ion Ghica, Enric Winterhalder şi George Barițiu - care, constatând caracterul agrar al economiei româneşti, consideră posibilă şi necesară dezvoltarea industrială, dar numai în condiții de liberă concurență, adică fără măsuri protectoare pe care le aprecia ca fiind artificiale; şi cea *liberschimbistă agrarian-conservatoare* - printre ai cărei fruntaşi se află Ion Strat, Al. Moruz, N. Filipescu, Petre Carp, P. Missir - care privesc dezvoltarea agrară ca pe un element specific al economiei noastre, văzând în industrie ceva dăunător organismului economic.

Protecționismul reprezintă, potrivit tot lui Ivanciu Nicolae-Văleanu, sistemul teoretico-doctrinar ale cărui idei directoare sunt: „economicul este elementul determinant în dezvoltarea societății şi în propăşirea țării; fără o industrie autohtonă puternică este de neconceput progresul necesar României; industria mare este lipsită de sorți de izbândă în condițiile funcționării liberschimbismului; protejarea industriei naționale este indispensabilă pentru stimularea dezvoltării industriei autohtone; capitalul străin îşi urmăreşte propriile interese şi doar în anumite condiții poate fi un factor stimulator al dezvoltării țării în care pătrunde; obstacolele în calea dezvoltării se leagă, mai ales în interior de nerezolvarea problemei agrare, iar în exterior de dependența economică şi politică față de o seamă de țări străine; în dezvoltarea țării trebuie să precumpănească interesul general al patriei față de cel particular al fiecărui individ; dezvoltarea trebuie să se sprijine pe activitatea creatoare a propriului popor şi să aibă loc în cadrul unui amplu program de lungă perspectivă; dezvoltarea economiei trebuie să fie mijloc de ridicare a țării şi nu

[82] Ivanciu Nicolae Văleanu, *Tratat de doctrine economice*, Editura RAMO, Bucureşti, 1996, pag. 331

scop în sine”[83]; problemele economice trebuie înțelese potrivit cu cerințele vitale ale țării.

În galeria figurilor marcante ale protecționismului românesc au ocupat locuri de seamă personalități ca: Dionisie P. Marțian, Alexandru D. Xenopol, Petru S. Aurelian.

Ei considerau firesc să aplice, din teoriile elaborate de străini, tot ceea ce este valoros şi potrivit pentru România, şi să adauge, în funcție de coordonatele specifice ale realității româneşti, propria contribuție, pentru a le adapta intereselor progresului național.

Idei ale celor două sisteme teoretico-doctrinare prezentate îşi găsesc reflectarea în planul politicii militante, constituind izvorul conceptual-ideatic al platformelor-program promovate de principalele forțe politice ale vremii[84]: cea liberală şi cea conservatoare - forțe care, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, au dominat scena politică românească, alternând la guvernare pe întreg parcursul perioadei de referință.

Spre sfârşitul secolului se afirmă curentul socialist, care, potrivit aprecierii formulate de Sultana Sută-Selejan, „a reprezentat interesele muncitorilor salariați de la oraşe şi sate. El a evoluat de la socialismul utopic premarxist la gândirea marxistă şi s-a dezvoltat, mai ales, după cucerirea independenței de stat a României (1877), în legătură cu crearea primului partid politic muncitoresc din țara noastră (P.S.D.M.R. – 1893) şi dizolvarea lui în 1899. Din acest curent au făcut parte gânditori ca: C. Mille, Sofia, Ion şi Gheorghe Nădejde, Al. Ionescu, C. Dobrogeanu Gherea, Zamfir şi Ecaterina Arbore, M. Gheorghiu-Bujor, Chr. Racovschi, Alecu Constantinescu, E. Rozvan etc.”[85]

O mare parte dintre membrii marcanți ai Partidului Conservator - ca de exemplu: Titu Maiorescu, P. Carp, V. Pogor - erau şi membri fondatori ai societății culturale *Junimea*, organizație care a jucat un rol de seamă pe scena confruntărilor politico-ideologice româneşti din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

---

[83] ibidem, pag. 336
[84] vezi Anexa nr. I
[85] Sultana Sută-Selejan , op. cit., pag. 275

Fondatorii Junimii – „formați spiritual în Germania sau Austria deceniilor cinci şi sase ale respectivului secol (singurul care a studiat în Franța a fost V. Pogor, dar şi acesta nu într-un liceu francez, ci într-un pension german)”[86] - perioadă în care „şcoala istorică a dreptului a dominat efectiv universitățile germane şi opinia publică, întreținând cultul pentru spiritul evolutiv, pentru blamul antirevoluționar, pentru calea specifică, organică, a definirii structurilor politico-legislative ale fiecărui popor - şi împotrivindu-se tendințelor cercurilor care cereau universalizarea principiilor de drept şi organizare social-politică statuate de filosofii francezi ai secolului luminilor”[87], şi-au propus „să impună o nouă orientare în spiritul public din România, deosebită şi contrară celei sau celor existente”[88]. „Într-o țară în care toate zonele culturii şi ştiinței erau filogalice, cultura franceză bucurându-se de stimă unanimă, Junimea, propunând orientarea filogermană, se înverşuna în polemici cu mare ecou, împotriva curentelor de idei de formație franceză”[89].

„Popularizând cu insistență cultura germană – filosofia, literatura, sociologia, estetica, lingvistica, dreptul, economia politică, fără a neglija problemele de ordin strict politic – junimiştii se vor strădui să imprime culturii româneşti direcția socotită de ei drept cea mai potrivită pentru România, anume: descătuşarea de sub influența ideologico-politică a Franței şi apropierea de aceea a Germaniei”[90] - „țară ale cărei realități social-economice se asemănau, la acea vreme, destul de mult cu cele din România”[91].

Clădindu-şi întreaga ideologie „pe principii evoluționiste, ei au demonstrat, mereu, că tot răul constatat pe tărâm social-economic, politic, cultural-ştiințific, de care suferă România, se datora încălcării brutale a principiului dezvoltării organice”[92] şi au promovat „ideea potrivit căreia revoluția - cea franceză[93], în mod special - reprezintă un act arbitrar care curmă nefiresc mersul lin al istoriei, după formule ideologice abstracte, construite rațional,

---

[86] Zigu Ornea, *Junimea şi junimismul*, vol. I, Editura Minerva, Bucureşti, 1998, pag. 143
[87] ibidem, pag. 145, 146
[88] ibidem, pag. 138
[89] ibidem, pag. 138, 139
[90] ibidem, pag. 139, 140
[91] ibidem, pag. 147
[92] ibidem, pag. 141, 142
[93] vezi Anexa nr. II

dar fără a ține seama de determinările organismului natural al istoriei[94]"[95].

Pe baza acestei zestre filosofice şi ideologice, au considerat că „soluțiile radicale de orice fel trebuie respinse, ca neîngăduite şi intolerabile, orideunde şi oricum ar fi venit, şi că dezvoltarea structurilor româneşti spre o civilizație modernă trebuie făcută, obligatoriu, numai pe cale evolutivă"[96]. Aceasta întrucât, „în opinia autorilor celebrei teze a *formelor fără fond* - teorie în care prin *formă* se înțelege cadrul exterior al civilizației importate, iar prin *fond*, moravurile (obiceiurile n.n.), conținutul sufletesc şi starea social-economică -, la noi în țară, prin brutale şi necugetate acțiuni de import civilizatoriu, s-a produs o alcătuire hibridă, caracterizată prin crearea unor forme lipsite de fondul lor propriu"[97].

„Plasat irevocabil în spațiul doctrinar şi politic al conservatorismului - şi făcând din teza *formelor fără fond* - căreia îi conferea un caracter rechizitorial, şi pe care o detecta în toate compartimentele organismului românesc - elementul pivot al ideologiei sale, junimismul profesa, permanent, aceleaşi convingeri slujite rectiliniu şi opuse, consecvent, celor liberale, socotite revoluționare"[98].

2. Activitatea lui Mihai Eminescu

Atât față de liberalism cât şi de protecționism, adoptă o poziție obiectivă, depăşind interesele de grup şi de partid. În apărarea intereselor naționale ale poporului român, critică, în mod curajos şi argumentat, opinii şi poziții înguste, neconforme cu interesele generale ale națiunii române. Procedează astfel, indiferent de coloratura politică sau orientarea economică a promotorilor lor.

Mihai Eminescu s-a născut la 15 ianuarie 1850, în localitatea Ipoteşti, situată în apropierea oraşului Botoşani. A fost cel de al şaptelea copil al căminarului Gheorghe Eminovici.

Aşa cum arată Ion Crețu, „încă din primii ani de şcoală, teatrul, poezia şi cultura făceau parte din preocupările sale"[99]. La

---

94 vezi Anexa nr. III
95 Zigu Ornea, *Junimea şi junimismul*, vol. I, pag. 152
96 ibidem, pag. 166
97 ibidem, pag. 188, 195
98 ibidem, pag. 168, 195
99 Ion Crețu, *Tabel cronologic*, în volumul: Mihai Eminescu, Între Scylla şi Charybda. Opera politică; Casa de editură Litera, Chişinău, 1997, pag. 5

vârsta de 16 ani, trimite la revista de limba română *Familia* din Pesta, primele poezii, publicate de Iosif Vulcan, redactorul revistei, cel care-i schimbă şi numele: din Eminovici, cum se chema de fapt după tatăl său, în Eminescu.

În anii 1867 şi 1868, Eminescu colindă țara, făcând parte, ca sufleur, din trupele de teatru conduse de Iorgu Caragiale şi, respectiv, Mihai Pascaly. Călătoreşte prin Muntenia şi Transilvania, iar între 1869 şi 1874 îl aflăm la Viena şi la Berlin, urmând cursuri la universitățile de acolo, în scopul obținerii unui doctorat în filosofie. Însă nu va deveni doctor în filosofie, deşi prietenii săi de la Junimea, în frunte cu Titu Maiorescu, i-au recomandat să obțină acest titlu, pentru a-l putea apoi numi profesor universitar în Iaşi[100].

„La 1 septembrie 1874 era numit, însă, în postul de director al Bibliotecii Centrale din Iaşi. Pe lângă sarcinile de la bibliotecă, preda lecții de logică, la Institutul Academic, în locul lui Xenopol”[101].

Din 1870 începe colaborarea la *Convorbiri literare*, se apropie de T. Maiorescu şi de C. Negruzzi, şi va fi socotit, el însuşi, un junimist important.

Întors de la studii, va ține *prelecțiuni populare*, ca toți junimiştii.

Este interesat de istorie - în 1871, împreună cu viitorul prozator Ioan Slavici, a luat parte, cu entuziasm, la organizarea sărbătoririi de la Putna a lui Ştefan cel Mare, prilej pentru români de a-şi afirma istoria proprie într-o Bucovină aflată atunci sub ocupație austriacă - şi de filosofie - traduce din operele marilor filosofi ai timpului său.

În 1875, schimbându-se guvernul, este disponibilizat de la conducerea bibliotecii. Lucrează succesiv ca redactor *la Curierul de Iaşi*, bibliotecar la Iaşi, revizor şcolar, redactor la *Timpul*. În toate aceste funcții pune suflet şi energie. Astfel, rapoartele şcolare ale revizorului sunt precise, iar prin articolele politice, scrise ca redactor, se remarcă drept unul dintre cei mai de seamă ziarişti români. Asemeni lui I. L. Caragiale sau I. Slavici, contemporani şi prieteni ai săi, Mihai Eminescu ridică gazetăria la nivelul unei veritabile arte. De altfel, anii cei mai rodnici ai gazetarului, cei de la *Timpul* (1877-1883), coincid cu anii cei mai buni ai poetului, care-şi scrie şi publică, în acest interval, aproape toate marile creații lirice.

---

[100] ibidem, pag. 9
[101] ibidem, pag. 10

În anul 1883 starea sănătății sale începe să cunoască o depreciere gravă[102]. În timp ce se afla la Viena, într-un sanatoriu unde îl trimiseseră junimiştii, în țară, Titu Maiorescu îi publică un volum de versuri intitulat *Poezii*, singurul apărut antum. După şase ani de suferință, Mihai Eminescu se va stinge din viață, la 15 iunie 1889, în sanatoriul din Bucureşti al doctorului Şuțu.

Gândirea sa economică a parcurs până la cristalizarea deplină, după cum relevă Vasile C. Nechita, o evoluție stadială[103].

În perioada vieneză, deşi principala sa pasiune continuă să o constituie dreptul, Mihai Eminescu a luat contact cu prelegerile economice ale lui Lorenz von Stein, care adaugă filosofiei dreptului economia politică şi ştiințele financiar-administrative.

De abia la Berlin îl găsim audiindu-l pe E. Dühring, ale cărui conferințe despre economia *națională* îl introduc în intimitatea teoriilor lui Friederich List - a căror concordanță cu concepțiile sale o va recunoaşte mai târziu. Zelul şi priceperea cu care E. Dühring a făcut cunoscute ideile sale şi pe cele ale fondatorilor teoriei economiei naționale, i-au suscitat lui Mihai Eminescu un interes aparte față de acestea.

„În sistemul argumentațional al noii şcoli de gândire economică, Eminescu a pătruns rapid şi adânc, la început mijlocit prin intermediul scrierilor şi cursurilor lui Dühring şi apoi, nemijlocit, prin studierea în original a operei lui Carey şi List. Manuscrisul de proporții, intitulat *Economia națională*, în care se încearcă o definiție, nu lipsită de interes, a conceptului ca atare şi se întreprinde o amplă incursiune în istoria punerii problemei, începând cu filosofia antică - Xenofon, Platon, Aristotel - şi terminând cu Kant, extrasele din diferite publicații ale lui Carey şi List, precum şi numeroasele articole de gazetă, în paginile cărora, expunându-şi propria sa viziune industrialistă şi protecționistă, face dese referiri la cei doi cercetători cunoscuți şi recunoscuți ai teoriei economiei naționale, probează convingător acest lucru”[104].

„În scrisoarea trimisă lui Titu Maiorescu, din Berlin - arată Alexandru Oprea -, Mihai Eminescu expunea o teză care va deveni una dintre ideile fundamentale ale gândirii sale: *Interesul practic pentru patria noastră ar sta, acum, în înlăturarea teoretică a*

---

[102] vezi Anexa nr. IV
[103] Vasile C. Nechita, *Meditații economice eminesciene*, Editura Junimea, Iaşi, 1989, pag. 61
[104] ibidem, pag. 62

oricărei îndreptățiri pentru importarea nechibzuită a unor instituțiuni străine, care nu sunt altceva decât organizări speciale ale societății omeneşti în lupta pentru existență, ce pot fi, de bună seamă, primite în principiile lor generale, a căror cazuistică, însă, trebuie să rezulte, în mod empiric, din împrejurările particulare ale fiecărui popor şi ale fiecărei țări"[105].

Includerea principalilor reprezentanți ai vechii şcoli istorice germane printre autorii preferați ai lui Mihai Eminescu, imediat după fondatorii teoriei şi politicii economice naționale, s-a datorat mai multor factori, între care, un rol important, au avut: buna cunoaştere a limbii germane, şcoala pe care o frecventa şi marea lor popularitate - rolul predominant fiind reprezentat de orientarea lor naționalistă, conservatoare şi pronunțat antiliberală.

„Pe Karl Knies, exponent de seamă al vechii şcoli istorice germane, spre exemplu - precizează George Călinescu - Eminescu l-a citit pentru că îi confirma, şi îi întărea, convingerea că, ordinea economică şi social-politică este produsul dezvoltării istorice naționale specifice şi nu al acțiunii legilor economice obiective cu valabilitate universală"[106], iar, „pe Gustav Schmoller, pentru că îl satisfăceau insistența şi inteligența cu care, acesta, susținea statul monarhic, monarhia ca formă de guvernământ situată deasupra claselor sociale şi a luptelor fratricide dintre partide"[107].

---

[105] Alexandru Oprea, *În căutarea lui Eminescu gazetarul*, Editura Minerva, Bucureşti, 1983, pag. 289 – Formularea *ad literam* a respectivei idei este: „Interesul practic pentru patria noastră ar consta, *cred*, în înlăturarea teoretică a oricărei îndreptățiri pentru *importul necritic* de instituții străine, care nu sunt altceva decât *organizații specifice* ale societății omeneşti în lupta pentru existență, care pot fi, *deci, preluate* în principiile lor generale, dar, a căror cazuistică trebuie să rezulte, în mod empiric, din *relațiile dintre popor şi țară - teritoriu* -".(Mihai Eminescu, *Scrisoarea adresată, la 5 februarie 1874, lui Titu Maiorescu*, în Opere, vol. XVI, Ed. cit., 1989, pag. 48); Pentru o cât mai fidelă redare a realității istorice, precizăm că, amintita scrisoare a fost expediată, de fapt, - aşa după cum autorul ei specifică în antet - din localitatea germană Charlottenburg. n.n.) Un echivalent informațional al ei este următorul: "Politiceşte nematur e oricine susține adevărul absolut al unor teorii aplicabile la viața statului, căci acele teorii, departe de a fi absolut adevărate, nu sunt decât rezultatul, cristalizațiunea, formula matematică oarecum a unei stări certe a societății, care stare iarăşi (la rândul ei n.n.) e condiționată prin o mulțime de factori economici, climatici, etnologici ş.a.m.d.", idem, *Nu ne pare bine…*, Timpul, 6 septembrie 1878, în Opere, vol. X, ed. cit., 1989, pag. 105

[106] George Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu*, vol. I, Editura pentru literatură, Bucureşti, 1969, pag. 374

[107] ibidem, pag. 373

Aşadar, selecția operată de către Mihai Eminescu între lucrări şi semnatarii lor a fost făcută în funcție de propriile sale înclinații politice şi ştiințifice, iar nicidecum după criterii conjuncturale şi laterale.

Tot sub impulsul aceloraşi opțiuni intelectuale, Mihai Eminescu a căutat să-şi fundamenteze argumentația şi pe elemente doctrinare aparținând clasicilor anglo-francezi ai economiei politice.

De factură conceptuală similară cu teoreticienii economiei naționale şi cu reprezentanții vechii şi noii şcoli istorice germane, însă de o deschidere tematică şi interpretativă mai largă, aceştia au fost priviți de Mihai Eminescu cu o încredere uneori nelimitată şi necondiționată. Astfel, potrivit lui Vasile C. Nechita, de fiecare dată când a abordat problema *disproporției dintre producție şi comerț*, ca şi atunci când a fundamentat *necesitatea prevalării devansării actului creator față de cel mijlocitor*, el l-a citat pe J. Stuart Mill - cu ale sale lucrări: *Principii de economie politică* şi *Mărturii ale unui Comitet al Camerei Comunelor*; iar, când a simțit nevoia să confere un plus de rezistență demonstrației sale privitoare la raportul dintre industrie şi negoț, (precum n.n) şi (celui n.n.) dintre mărimea cheltuielilor de transport şi valoarea mărfurilor supuse deplasărilor spațiale, s-a sprijinit pe *Tratatul de economie politică*"[108] al acestuia.

Mihai Eminescu a analizat şi opera fiziocratului François Quesnay, cu ale cărui idei a fost de acord în privința ordinii naturale, dar de care s-a disociat în ceea ce priveşte promovarea pe plan extern a expansionismului economic liberschimbist.

Aceeaşi atitudine diferențiată a adoptat-o şi față de Adam Smith şi David Ricardo: „a agreat, în principiu, opiniile exprimate de aceştia în privința muncii productive, a rentei şi, în general, a relațiilor agrare; dar şi-a exprimat, deschis, dezacordul față de politica economică liberschimbistă, fondată pe teoria costurilor absolute şi a celor comparative, considerând-o neadecvată condițiilor noastre specifice concret-istorice[109]"[110].

---

[108] Vasile C. Nechita, op. cit., pag. 64

[109] „În veacul nostru lucrurile iau o întorsătură foarte amenințătoare pentru cel economiceşte slab, pentru cel necult, când concurența e pe deplin liberă. Atârnarea economică de altădată se schimbă, din nefericire, în exterminarea economică a aceluia căruia locul unde munceşte, sau nivelul său de cultură, nu-i dau aceleaşi avantaje ca vecinului său mai fericit.

Capătul pârghiei, care odată era ridicat şi plecat de puterea omenească, e, astăzi, pus în mişcare de o putere elementară, care nu osteneşte niciodată, care

Articolul de extremă sinteză pe care Mihai Eminescu l-a scris în momentul în care gândirea sa economică s-a cristalizat pe deplin, este *Influența austriacă asupra românilor din Principate*, scriere în care a expus, cu o coerență impresionantă, întregul angrenaj al concepțiilor sale sociale, politice şi economice, pe care în tot decursul activității sale ulterioare le va completa, nuanța sau exacerba, dar niciodată dezminți.

După parcurgerea acestei prezentări a concepțiilor economice care au contribuit la formarea şi cristalizarea gândirii economice eminesciene, putem înțelege faptul că, deşi reală şi amplă, „influența gândirii economice străine n-a fost totuşi hotărâtoare. Determinante sub aspectul genezei, structurii şi fondului ideatic al operei eminesciene au fost realitățile concret-istorice româneşti, anterioare sau contemporane poetului”[111], realități care au reprezentat baza şi au conferit substanța tuturor scrierilor economice ale lui Mihai Eminescu.

Aşa cum reliefează Vasile C. Nechita, în raport cu ambele orientări doctrinare fundamentale ale veacului său, liberalismul şi protecționismul, Mihai Eminescu, ca şi alți economişti ai vremii, adoptă o poziție obiectivă, depăşind interesele de grup şi de partid, „luând apărarea intereselor naționale ale poporului român şi criticând, în mod curajos - bazându-se pe argumente

---

se hrăneşte cu jăratic, asemenea cailor năzdrăvani din poveste, care produce în minute ceea ce omul singur ar produce în ceasuri sau în zile. Puterea oarbă a aburului, întemnițată în cilindrul maşinii cu vapori, ridică pârghia la un capăt, iar acea ridicătură se preface, la celălalt capăt, în rotații, în izbiri cu ciocanul, în imprimări în metal, în zbor de suveică, c-un cuvânt, puterea individuală nu e mai nimic față de această neadormită putere, care n-are nevoie pentru hrana ei, decât de cărbuni şi de apă. Unde apare produsul fabricii de postav sau de pânză, războiul postăvarului şi al pânzarului se opreşte. Ba, Maiestatea sa Aburul şi-a creat un anume popor în toate țările, o a patra clasă, care, datorându-şi naşterea unei puteri oarbe şi elementare, amenință c-o elementară orbire vechile clădiri (organizarea socială, regulile de gândire şi normele axiologice n.n.) ale civilizației omeneşti.

N-avem nevoie a o mai spune că, România e, asemenea, în mare parte, jertfa acestei întunecoase maiestăți. Breslaşii şi-au zvârlit uneltele la apropierea lui, iar acum unii dintre ei se sfâşie şi se mănâncă reciproc, iar alții, mai practici, ştiu a se despăgubi de strângerea breslelor, prin precupețirea întinsă a obiectelor de consumație, scumpind în mod artificial traiul zilnic.

Cum că acest soi de viață economică nu poate duce decât la descompunerea deplină a societății române, nu mai poate fi îndoială”., Mihai Eminescu, *Concesiuni economice*, în Opere, vol. X, pag. 72

[110] Vasile C. Nechita, op. cit., pag. 66

[111] ibidem, pag. 70

convingătoare care decurgeau atât din ştiința economică, cât şi din practica economică a poporului nostru şi a altor popoare - opinii şi poziții înguste, neconforme cu interesele generale ale națiunii române, indiferent de coloratura politică sau orientarea economică a promotorilor lor”[112].

El a formulat şi a susținut opțiuni strategice, realiste şi eficiente, pentru propăşirea economică şi socială a țării noastre, îndeosebi „importanța şi urgența făuririi unei industrii naționale, precum şi ridicarea nivelului de civilizație şi cultură a întregii națiuni, cultivarea creativității tradiționale a poporului nostru”[113].

Prin opțiunile sale privitoare la dezvoltarea industrială a țării - prioritate strategică a cărei înfăptuire trebuie sprijinită în mod obligatoriu de către stat - Mihai Eminescu se manifestă ca un adept al protecționismului economic, iar prin concepția sa despre relațiile sociale - necesitatea imperioasă a înlăturării exploatării de orice fel şi bazării edificiului social pe raporturi de echitate interumană[114] - aderă la ideile liberalismului politic.

Astfel, se poate afirma că Mihai Eminescu are o atitudine disimetrică față de liberalism: îl respinge în plan economic, dar îi subscrie, din punctul de vedere menționat, în plan politic.

În contrast cu concepțiile economiştilor liberali ai secolului al XIX-lea, care făceau din ştiința economică o fenomenologie rece, lipsită de orice imperativ superior de ordin supraeconomic, el făcea din independența țării față de exterior şi afirmarea caracterului național în interior, țeluri pentru a căror slujire cu mijloacele economiei şi-a dedicat întreaga viață.

Însuflețit de aceste țeluri şi „format spiritual, ca şi fruntaşii Junimii, într-un mediu germanic unde voga molipsitoare a operei lui Schopenhauer[115], şcoala istorică a dreptului şi cea a

[112] ibidem, pag. 291, 292
[113] ibidem, pag. 292
[114] vezi Anexa nr. V
[115] Precizăm că „personalitatea lui Eminescu, în dubla ei ipostază – umană şi creatoare – nu a interpretat schopenhauerismul ca un învățăcel epigonic. L-a retopit şi l-a reconstituit, potrivit propriei viziuni, distanțându-se şi disociindu-se de rigorile rigide ale prescripțiilor maestrului. În timp ce Schopenhauer nu ostenea să conteste realitatea cauzelor sociale ale *răului universal*, să considere drept o explicație trivială orice tentativă de a vedea în inegalitatea socială unul dintre izvoarele suferinței umane - proclamând, ca soluție unică, învingerea voinței prin resemnare - ; Mihai Eminescu, fără a abjura de la preceptele eticii schopenhauriene, nu ocolea soluțiile militante. Adeptul postulatelor schopenhauriene a fost, în viața practică, un luptător pentru asanarea condiției sociale şi politice a poporului său. El a fost un

protecționismului național în economie politică dominau autoritar viața intelectuală - arată Zigu Ornea - Mihai Eminescu a descoperit în criticismul maiorescian destule puncte de vedere pe care şi el le împărtăşea”[116]. Astfel, pe fondul unei ideologii esențialmente comune, mai cu seamă în privința teoriei formelor fără fond, el intră în rândurile junimiştilor.

Trebuie însă „observat - subliniază tot Zigu Ornea – că, în tratarea acestui motiv fundamental al ideologiei junimiste, Mihai Eminescu a introdus o bine desenată notă deosebitoare: în timp ce la exponenții Junimii critica formelor fără fond se păstra în planul strict al culturalului şi al instituțiilor politice, la Eminescu apare categoria de *muncă* drept element de bază al evoluției civilizației de la o etapă la alta”[117]. Astfel, „ducând dincolo de originar teoria maioresciană – junimistă – a formelor fără fond, Eminescu i-a adăugat conceptul păturii superpuse - avocați, funcționari, oameni politici, comercianți”[118]. „O dată cu reproşul adresat civilizatorilor că *le lipseşte simțul istoric*, el considera, în mod ferm, dimensiunea economică – munca – drept factor fundamental în aprecierea raționalității stadiului unei civilizații. Prin aceasta, teza formelor fără fond capătă, ea însăşi, o nouă dimensiune. Categoria *fond* din relația antinomică junimistă primea, datorită lui Eminescu, o încărcătură ideatică mai precizată. Reieşea, în această accepție, că normele instituționale importate, ca şi cadrele culturale respective, erau nepotrivite pentru că nu erau reclamate de o stare economică adecvată"[119]. De altfel, aşa după cum precizează Ioan Stanomir, „întreaga schemă mentală eminesciană are drept

---

schopenhaurian eterodox. O conştiință dezamăgită de realitatea pe care o dezavua şi o nega, pendulând dramatic între resemnare şi revoltă. În opera sa publicistică aflăm, mai ales, ecourile lucidei demistificări a lumii burgheze, pe care o degajă opera filosofului german, critica radicală a falselor valori, denunțarea virtuților amăgitoare, atitudinea constant polemică față de istorie. Dar, aceste constante ale eticii schopenhauriene vor căpăta, în opera eminesciană, mutații şi transfigurări particulare. Militantismul, spiritul protestatar, nesupunerea şi dăruirea pentru curmarea, prin luptă bărbătească, a răului social, constituie elemente definitorii pentru formula etică a personalității – umane şi creatoare – a lui Eminescu”., Zigu Ornea, op. cit., vol. II, pag. 159-161

[116] ibidem, pag. 161

[117] ibidem, pag. 181

[118] Zigu Ornea, *Poetul național*, Extras din revista „Dilema”, nr. 265 din 27 februarie-05 martie 1998, în volumul: Cezar Paul-Bădescu, *Cazul Eminescu – Polemici, atitudini, reacții. Antologie din presa anului 1998*, Editura Paralela 45, Piteşti, 1999, pag. 37

[119] Zigu Ornea, *Junimea şi junimismul*, vol. II, pag. 182

presupoziție centrală inexistența unui set de soluții aplicabile indiferent de provocările concretului, inexistență care are drept consecință previzibilă privilegierea tradiției[120] ca receptacol al geniului național, conservatorismul fiind filtrat prin ecranul *şcolii istorice a dreptului*"[121]. Căci, publicistul „este încrezător în virtuțile modernizării ca proiect de dezvoltare, însă, în opinia sa, doar acceptarea exigenței centrale, integrarea organicității, legitimează tranziția, salvând-o de la un raționalism excesiv. Deficitul de organicitate este identificat ca viciul originar al modernității, în a cărui prezență efortul de sincronizare e sortit să eşueze. Ştergerea fără tranziție a vechii stări de lucruri în numele unui ipotetic progres este considerată, pe drept, păcatul capital al epocii de regenerare"[122]. Devine, aşadar, extrem de vizibilă, subliniază Cristian Tiberiu Popescu, „distincția dintre *optimismul istoric eminescian la nivel național şi pesimismul său istoric la nivel universal*: unor soluții sociale generale el le opune ca singure valabile pe cele naționale, reprezentând nu o exprimare a condițiilor locale față de un mare general al evoluției, ci desăvârşirea din sine a naționalului, orientat numai spre el însuşi, spre redescoperirea unei maxime potențări"[123].

Întrucât nu era om politic şi disprețuia politicianismul, opinează Zigu Ornea, „Mihai Eminescu îşi putea îngădui să sfideze orice calcule tactico-oportune. De aceea, îşi lua libertatea de a transforma adâncile, autenticele sale convingeri în principii de filosofie practică pe care să le exprime deschis pe cale publicistică. Refuza, în aceste cazuri, să țină seama de programul oficial al partidului la gazeta căruia era totuşi angajat"[124]. „Nu mai puțin junimist, dar cu o identitate asumată fără ambiguități - consideră Ioan Stanomir - el era în măsura de a-şi elabora propria versiune, heterodoxă, a conservatorismului profesat de grupul căruia îi aparținea"[125]. Operând modificări substanțiale în dozajul elementelor vehiculate de elitele conservatoare, el inventează un conservatorism heterodox, care glisează spre naționalismul radical. „Asemenea divergențe de opinii - precizează Zigu Ornea -

---

[120] vezi Anexa VI

[121] Ioan Stanomir, *Reacțiune şi conservatorism. Eseu asupra imaginarului politic eminescian*, Editura Nemira, Bucureşti, 2000, pag. 64

[122] ibidem

[123] Cristian Tiberiu Popescu, *Eminescu. Antiteza*, Editura Libra, Bucureşti, 2000, pag. 248

[124] Zigu Ornea, *Junimea şi junimismul*, vol. II, pag. 186

[125] Ioan Stanomir, op. cit., pag. 30, 31

au fost destul de frecvente şi de asprimea lor s-a plâns, nu o dată, şi Titu Maiorescu, spre exemplu atunci când, în 1878, săptămâni de-a rândul, Eminescu se referea acid la cazul bancherului (;) Warszawschi[126], om de afaceri al cărui avocat bine plătit, pe lângă tribunalele româneşti (în litigiile ce le avea cu statul român n.n), era chiar preşedintele Junimii"[127].

De aceea, „este sigur că, după o scurtă perioadă de început, când junimiştii se bucurau că articolele poetului dezvoltă idei ale doctrinei lor ideologice, liderii grupării au dezavuat - când deschis, când în tăcere - publicistica lui Eminescu. Îi stânjenea vizibil, întrucât violența antiliberală a acestuia, era nu un paravan pentru colaboraționismul junimiştilor, cât un serviciu involuntar adus grupării conservatoare nejunimiste"[128]. După cum arată Mihai Cimpoi, „desprins prin trăirea adevărurilor, prin intransigența etică şi prin nonconformismul nativ de junimismul politic, Eminescu este junimistul în esență, junimistul pur ostil conjuncturii, junimistul total prin faptul că realizează - cu mai multă soliditate şi, bineînțeles, ingenuitate chiar decât Maiorescu - o sinteză a junimismului, un junimism desăvârşit, perfectat ca *sistem*. Gândirea eminesciană consonează cu cea junimistă în punctele-cheie: schopenhauerismul; cultul clasicismului, al tradiției şi al valorilor; organicismul; *pozitivismul* țărănimii. Deosebirea vizează calitatea şi adâncimea: junimismul eminescian este o adevărată concepție expusă *sistematic*, este un tot organic de idei trăite, nu doar speculate"[129].

„Dincolo însă de aceste coincidențe sau divergențe ideologice şi temperamentale, şi împreună cu ele - conchide Zigu Ornea - Mihai Eminescu a fost una dintre marile valori selectate, propuse şi impuse de Junimea. Nefiind, fireşte, o creație a Junimii, cum de altfel nu a fost nimeni - marii creatori fiind întotdeauna creația lor înşişi, expresie obiectivată a unei spiritualități

---

[126] Acest magnat financiar „s-a ocupat, în timpul războiului din 1877, de aprovizionarea trupelor ruseşti deplasate în Bulgaria; a obținut, prin mituire, de la statul român, dreptul de-a cumpăra cu prețuri modice, alimente şi grâne de pe piața noastră şi, chiar, de a rechiziționa, în România, care cu boi, cu care îşi transporta proviantul; şi a provocat țării mari daune, atunci când o molimă a lovit vitele şi oamenii care efectuau transporturile"., Zigu Ornea, *Junimea şi junimismul*, vol. II, pag. 186

[127] ibidem

[128] ibidem, pag. 186, 187

[129] Mihai Cimpoi, *Căderea în sus a Luceafărului. Eseuri*, Editura Porto-Franco, Galați, 1993, pag. 91, 92

naționale -, numele său rămâne, totuşi, indiscutabil legat de aceasta"[130], intrând alături în eternitatea culturii române.

Atitudinea de apărare a intereselor naționale româneşti i-a atras, după cum este binecunoscut, etichetarea de către o serie de voci şi condeie - unele dintre ele chiar de primă mărime - ca *naționalist* - în sensul negativ al cuvântului -, precum şi numeroase critici.

Considerăm că, deşi la prima vedere, - adică prin prisma concepției societății actuale, de respingere a ideilor şi atitudinilor naționaliste - această etichetare ar putea părea îndreptățită, la o analiză mai nuanțată - făcută prin raportarea contextuală a opiniilor eminesciene la mentalitatea colectivă a epocii în care au fost formulate - profund favorabilă naționalismului - se poate afirma că Mihai Eminescu a fost într-adevăr naționalist, însă, în sens pozitiv.

Să nu uităm nici o clipă că însăşi natura profesiunii de publicist îi conferea lui Mihai Eminescu, asemeni tuturor colegilor săi de breaslă, pe lângă rolul de formator de opinie publică, şi pe acela de portavoce a respectivei opinii.

Or, dacă este adevărat că astăzi, aşa după cum se exprima, în 1919, Constantin Rădulescu-Motru, „europenii (şi implicit românii n.n.) simt nevoia solidarității (ridicării barierelor de comunicare şi integrare interumană inerente naționalismului instinctiv[131] aplicat cu intensitate maximă în fiecare domeniu al vieții economice, sociale şi politice n.n.)"[132], iar

---

[130] Zigu Ornea, *Junimea şi junimismul*, vol. II, pag. 200

[131] căruia, potrivit lui Şerban Milcoveanu, îi este caracteristic faptul că "instinctele folosesc rațiunea, iar nu rațiunea guvernează instinctele". (Şerban Milcoveanu, op. cit., pag. 55) "Diferența între rațiune şi instincte este mare şi importantă: rațiunea convinge cu dovezi şi argumente; instinctele constrâng cu superioritate de forță. Ca atare, rațiunea are *limită* şi aplică *toleranța*; iar instinctele n-au limite cât timp implică forța şi în afară de frică n-au limite (măsură n.n.) la lăcomie şi intoleranță". (ibidem) … În orice națiune care permanentizează în conduita sa naționalismul instinctiv, "dispar altruismul şi generozitatea şi, în locul lor, se instalează (în mod n.n.) dominator *egoismul* şi *lăcomia*. Iar cine pierde altruismul şi generozitatea singur se elimină (se autoelimină n.n.) de pe direcția de ascensiune spre perfecțiune, adică spre primirea de către Dumnezeu. Idem, cine este posedat de egoism şi cine practică scopul de lăcomie *ipso facto* se situează pe drumul diavolului(;), ibidem, pag. 56

[132] Constantin Rădulescu-Motru, Revista *Ideea europeană*, nr. 16 din 15 octombrie 1919, în Constantin Rădulescu-Motru, *Psihologia poporului român*, Editura Albatros, Bucureşti, 1999, pag. 298

această nevoie îi conduce la crearea unor „aşezăminte politice din care ideea suveranităţii (adoptarea şi aplicarea principiilor naţionaliste n.n.) este, cu timpul, exclusă[133] (adaptată noilor coordonate ale realităţii, în sensul promovării, permanente şi tenace, a naţionalismului constructiv[134] n.n.)"[135]; la fel de adevărat este că, de-a lungul istoriei, „popoarele europene (implicit şi cel român n.n.) au trebuit să devină naţionale pentru a-şi păstra existenţa[136], naţionalismul fiind rodul unor împrejurări de fapt[137]"[138].

De aceea, chiar dacă în zilele noastre, întrucât „istoria Europei ne-mai având să înregistreze luptele pentru ieşirea din

---

[133] „În societatea modernă nimeni nu se mişcă absolut liber. Regii jură credinţă legilor ţării; popoarele sunt legate de îndatoririle vecinătăţii. Simţul realităţii îi sileşte pe toţi să se supună ordinii impuse de solidaritate"., ibidem

[134] vezi Anexa nr. VII

[135] Constantin Rădulescu-Motru, Revista *Ideea europeană*, nr. 16 din 15 octombrie 1919, în Constantin Rădulescu-Motru, op.cit., pag. 298

[136] „Niciunde nu-s îngrămădite, pe o suprafaţă egală de pământ, mai multe popoare deosebite (diferite n.n.) prin limbă, tradiţie şi condiţiuni cosmice (naturale n.n.), ca în Europa. Mulţimea seminţiilor de popoare, greutatea vieţii şi îngustimea hotarelor, au adus, după ele, frecvenţa războaielor. Naţiunile sunt ieşite din (create prin n.n.) sforţarea seminţiilor europene de a rezista dificultăţilor. Dificultăţile au necesitat pe rând: gruparea seminţiilor sub un şef suveran; controlarea suveranităţii şefului prin instituţii parlamentare; solidarizarea pasivă a populaţiei fiecărei ţări, în vederea plăţii impozitelor în bani şi sânge; organizarea producţiunii economice a ţărilor, pentru a susţine cheltuielile statelor; în sfârşit, solidarizarea conştientă a membrilor unui popor, în vederea (obţinerii n.n.) unui spor de producţiune economică şi de putere politică. Naţiunile sunt rezultatul luptei pe care, populaţia prea divizată a Europei a avut (trebuit n.n.) să o ducă, pentru a-şi găsi (dobândi n.n.) stabilitatea şi continuitatea"., idem, Revista *Arhiva pentru Ştiinţă şi Reformă Socială*, nr. 1 din 1922, în op. cit., pag. 125

[137] Naţionalul (sentimentul naţional n.n.) reprezentând, după cum subliniază Vasile Pârvan, „conştiinţa solidară a unui organism biologico-politic independent (de sine stătător n.n.), în lupta pentru existenţă (pe care viaţa îl obligă să o poarte n.n.) cu alte organisme analoage, şi întrebuinţând, pentru apărare, chiar forma animalică a luptei"., Vasile Pârvan, *Datoria vieţii noastre*, Editura Majadahonda, Bucureşti, 1997, pag. 19

Acest punct de vedere este susţinut, între alţii, de Romulus Seişanu, care precizează: „Naţiunea îşi găseşte raţiunea de a fi într-un complex de elemente componente, spirituale şi materiale; de idei-forţe si de energii latente, de idealuri de îndeplinit şi de aspiraţii, de sacrificii liber-consimţite şi de voinţe puternic afirmate. Ea este o concepţie spirituală şi o realitate în lumea fizică, un fenomen biologic şi sociologic, un corp politic, o persoană colectivă şi morală, cu instincte, voinţă, inteligenţă, care acţionează şi reacţionează continuu, prin toate forţele sale conservatoare şi ocrotitoare, sub imperiul legilor naturale şi umane, ce întreţin lupta pentru apărarea existenţei şi dezvoltării sale, spre a fi un factor de progres şi civilizaţie"., Romulus Seişanu, *Principiul naţionalităţilor. Originea, evoluţia şi elementele constitutive ale naţionalităţii*, Editura Albatros, Bucureşti, 1996, pag. 8

[138] Constantin Rădulescu-Motru, op. cit, pag. 124, 125

robie, ci cuceririle paşnice prin muncă, solidaritatea este singurul ideal"[139]; în secolul al XIX-lea, istoria bătrânului continent „culminase în principiul suveranității[140], pentru că popoarele lui ieşeau dintr-o lungă perioadă de robie - iar față de vechea robie, suveranitatea era un ideal (o necesitate stringentă n.n.)"[141].

Aşadar, în a doua jumătate a celui de al XIX-lea veac, naționalismul lui Mihai Eminescu era, de fapt, ceea ce simțeau românii la vremea respectivă, într-o Românie în care - consecință a circumstanțelor obiective anterior arătate - subliniază Alexandru Ciorănescu, - „nimeni nu şi-ar fi putut permite să fie altceva decât *naționalist*, cu riscul de a fi acuzat de trădare"[142]… Şi, în care, adaugă Petre P. Negulescu, şi astăzi sentimentul național îşi păstrează, neştirbită, utilitatea de imbold de acțiune, nu numai „perfect legitim dar şi de o incontestabilă noblețe etică"[143], fireşte, atât timp cât susține dreptul la libera dezvoltare al poporului, fără să prejudicieze pe nimeni şi fără să amenințe pacea[144]. Astfel, în zilele noastre, naționalismul este perfect justificat, atât pe planul interstatal, cât şi în cel intern, dacă, pe primul, fiecare țară care îl aplică respectă imperativul coexistenței paşnice a fiecărui stat cu toate celelalte, nelezând, sub nici un aspect, independența vreunuia, iar în al doilea, dacă fiecare naționalitate (şi, prin întregire de sens, fiecare confesiune religioasă) conlocuitoare care îi subscrie, o face pentru a-şi amplifica potențialitățile creatoare, iar nicidecum în direcția discriminării negative (în accepțiune largă, prejudicierii) – fățişe sau, după caz, mascate[145] – a vreuneia dintre celelalte.

---

[139] idem, Revista *Ideea europeană*, nr. 16 din 15 octombrie 1919, în op. cit., pag. 298

[140] vezi Anexa nr. VIII

[141] Constantin Rădulescu-Motru, op. cit., pag. 298

[142] Alexandru Ciorănescu, *Eminescu sub fiorul timpului*, Editura Jurnalul literar, Bucureşti, 2000, pag. 52

[143] Petre P. Negulescu, *Geneza formelor culturii*, Ediția a II-a, Editura Cugetarea-Georgescu Delafras, Bucureşti, 1944, pag. 13

[144] ibidem; vezi Anexa nr. IX

[145] spre exemplu, sub paravanul promovării, simulate, a unor idei realmente generoase – precum: egalitate, democrație, solidaritate, drepturile omului, libertate – cărora, însă, agresorii le denaturează, în mod deliberat, semnificația autentică, astfel încât, invocându-le, să poată incrimina şi, chiar, paraliza, reacția de legitimă apărare a victimelor, prezentând-o, atât opiniei publice (din țară şi, respectiv, din străinătate), cât şi forurilor de justiție (statale şi, respectiv, internaționale), prin intermediul unei abile şi ample manipulări mediatice, drept o violare condamnabilă a respectivelor idei, comisă, de către naționalişti, din ură etnică, pentru persecutarea unor nevinovați. (n.n.)

Aceasta întrucât, după cum reliefează Nicolae Iorga, “naționalismul e un principiu sacru, pe care trebuie să-l păstram, de care trebui să se țină seama chiar când e vorba de un mic grup uman. Dar să nu se adauge la el principiul autarhiei, căci aceasta ar însemna o nebunie, care ar sfărâma omenirea tocmai în momentul când, prin strângerea ei (prin conlucrarea constructivă –şi în acelaşi timp conştientă şi voluntară – a individualităților naționale ce o alcătuiesc n.n.), s-ar fi putut ridica la o treaptă mai înaltă de civilizație”[146]. Căci, subliniază Constantin Noica, “înțelepciunea lumii ştie lucruri mai adânci decât poate rosti înțelepciunea unei singure culturi”[147]. Şi, fiecare cultură “este, şi ea, la urma urmelor, înțelepciunea lumii, într-una din versiunile ei”[148], având, de aceea, “nevoie de experiența particulară, a culturilor, spre a explora, în toate felurile, realitatea şi spre a-i trece cunoaşterea în valori[149]”[150], creatoare şi potențiatoare de civilizație[151]; iar “poporul român – particularizează A.C. Cuza – nu are alt mijloc de a se devota intereselor umanității, decât servind cauza naționalității sale”[152].

Şi este aşa deoarece, precizează Ion Găvănescul, “o aptitudine a firii umane, cu manifestări înalte, pe un plan superior, învecinat şi inspirat de razele sferei divine, este puterea de a se libera din cercul strâmt al egoismului individual, de a se simți legată organic cu totalitatea ființelor omeneşti, cu omenirea

---

[146] Nicolae Iorga, *Idei asupra problemelor actuale*, Editura Cugetarea, Bucureşti, 1935, pag. 183

[147] Constantin Noica, *Sentimentul românesc al ființei*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1978, pag. 48

[148] ibidem

[149] Acest inevitabil dialog intercultural prezintă însă, asemeni oricărei interacțiuni între personalități distincte, pentru fiecare din națiunile lumii, nu numai avantaje, ci şi riscuri. Referindu-se la acestea, Mircea Vulcănescu comentează: “Avantajul, dar şi primejdia, schimburilor între culturi este cucerirea spirituală. Nu există contact între culturi care să nu aibă asemenea consecințe”. (Mircea Vulcănescu, *Dimensiunea românească a existenței*, Editura Fundației Culturale Române, Bucureşti, 1991, pag. 44) De aceea, “tăria spirituală a fiecărui neam se măsoară după gradul în care e în stare să impuie altora (să-şi facă respectată în fața celorlalți coparticipanți n.n.) perspectiva lui proprie a existenței, să o dezagrege pe a altora, s-o dezarticuleze, să-i pună în evidență lipsurile (bineînțeles, doar dacă o percepe ca pe o amenințare la adresa individualității sale n.n.) şi, cu voie sau cu nevoie, să facă pe străin să se încline spre chipul lui şi de a lua atitudine (să îl perceapă ca pe un partener de discuție cu drepturi egale, şi să îl trateze în consecință n.n.), ibidem

[150] Constantin Noica, op.cit., pag. 48

[151] vezi Anexa nr. X

[152] A.C. Cuza*, Naționalitatea în artă*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1927, pag. 294

întreagă, care îşi concretizează entitatea sa abstractă în realitatea socială a patriei, a neamului"[153], şi, prin urmare, cultura adevărată fără Dumnezeu (adică fără sentimentul integrării în infinitul spiritual al Divinității n.n.) şi fără Patrie (adică în lipsa simțământului integrării naturale în solidaritatea umană n.n.) nu există"[154], iar poporul românesc trebuie "să se realizeze în înălțarea unei Românii a culturii româneşti, între hotarele ei naturale, intangibile, adică să aducă, în armonia universală a omenirii, nota cântecului său personal, nota proprie a culturii sale naționale"[155]. Căci, după cum esențializează Ioan Colfescu Delaturda, "fiecare națiune joacă rolul ei în concertul națiunilor, asemeni părților constitutive din organismul interior al fiecărei națiuni. Solidaritatea între neamuri e tot atât de necesară pentru progresul fiecărei țări, pentru progresul omenirii, ca şi solidaritatea dintre organele determinate din sânul popoarelor, ca şi solidaritatea dintre părțile constitutive ale organismului nostru viu; iar toate popoarele sunt datoare să lupte nu unele împotriva altora, pentru distrugere, ci pentru salvarea reciprocă, pentru patrimoniul comun de cultură şi civilizație"[156].

Iar fiindcă, precum ni se adresează Vasile Conta, nouă românilor "ni se tot zice că nu voim să respectăm ideile umanitare şi egalitare ale secolului şi că am conservat încă nişte idei barbare, este bine să nu se uite că principiile nu sunt toate pe aceeaşi linie, în ce priveşte respectul ce li se datoreşte. Este şi între principii un fel de ierarhie. Astfel, principiul de conservațiune trebuie să meargă înaintea(;) principiilor de libertate şi egalitate – şi aceasta pentru motivul că dacă eu (chiar ca individ n.n.) nu mă voi conserva, nu voi putea să exist şi, pe cât timp nu voi exista, nu mă voi putea bucura de beneficiile tuturor celorlalte (niciunuia dintre celelalte n.n.) principii. A pretinde că egalitatea cea mai largă e bine să fie promovată de o națiune, chiar când ea îşi compromite prin aceasta existența, este totuna cu a pretinde că e bine a da libertate prisonierului, care se află pe o corabie în mijlocul mării, cu condiția ca el să se arunce în mare, pentru a profita de libertate… Ei bine, tot aşa e şi cu națiunile. Dacă este adevărat că noi trebuie să respectăm principiul de umanitate, apoi înainte de toate, trebuie să

---

[153] Ion Găvănescul, *Despre sufletul românesc şi cultura națională*, Tipografia şi zincografia *Satelit*, Bucureşti, 1939, pag. 9
[154] ibidem
[155] ibidem
[156] Ion Colfescu Delaturda, *Spirit şi materie*, Institutul de Arte Grafice *Ardealul*, Cluj, 1935, pag. 360, 361

respectăm principiul de conservațiune, de existență a noastră națională; şi numai după ce vom respecta acest principiu imperativ pentru noi, ne este permis şi ni se poate cere (în mod onest n.n.) ca să respectăm şi celelalte principii de care se face atâta vorbă”[157].

Desigur însă, că dincolo de considerațiile succinte formulate aici, clarificarea deplină a poziției lui Mihai Eminescu față de ideile economice care se confruntau în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, va fi posibilă doar după scurgerea a încă multor decenii de cercetări interdisciplinare asidue.

--------------- * * ----------------

[157] Vasile Conta, *Discursuri parlamentare şi articole de ziare*, Tipografia Dacia, P. Iliescu & D. Grosu, Iaşi, 1899, pag. 85, 86

Partea a II –a:
OPINII DESPRE GÂNDIREA ECONOMICĂ EMINESCIANĂ

Mihai Eminescu a fost aproape unicul român profund cunoscător al stării anormale în care se găsea şi se găseşte ţara noastră. Toate soluţiile pe care le formulează sunt străbătute, ca un fir roşu, de la un capăt la altul, de principiul naţional. Independenţa, dreptatea şi românismul constituie coordonatele cardinale ale gândirii sale.

Datorită limpezimii, diversităţii şi, în mare măsură, actualităţii lor ideatice, gândirea şi creaţia economică eminesciană au suscitat interesul ştiinţific al unei serii de cercetători ai secolului al XX-lea - unii dintre ei chiar de alte formaţii decât cea economică.

Între aceştia se numără: Mihail Manoilescu, Nicolae N. Constantinescu, Costin Murgescu, Ion Bulborea, Sultana Sută-Selejan, Victor Jinga, Vasile C. Nechita, Grigore L. Trâncu-Iaşi, Mihai Ciurdariu, Ion Sever Ordeanu, Ilie Haşeganu, Constantin Buşe, Ştefan Staicu, Ion I. Ghelase, Dumitru Murăraşu, Alexandru Oprea, Valeriu Râpeanu, Ilie Bădescu, Constantin Schifirneţ, precum şi încă mulţi alţii.

Ei au formulat opinii privitoare la caracteristicile de ansamblu ale personalităţii lui Mihai Eminescu şi ale publicisticii economice a acestuia, precum şi la o multitudine de coordonate ale concepţiei eminesciene asupra tărâmului economic.

*

Mihai Eminescu este caracterizat, de către Ion I. Ghelase, drept „un om universal, de o cultură vastă şi multilaterală, înarmat cu o învăţătură temeinică progresistă, o minte ageră, larg cuprinzătoare, cu o putere de sinteză substanţială”[158].

El a avut, după cum subliniază Ilie Haşeganu, „nu numai o cultură economică temeinică, ci şi o rară perspicacitate în prezentarea şi soluţionarea problemelor de acest ordin, potrivit cu interesele permanente ale neamului şi potrivit unei concepţii economice proprii”[159].

---

[158] Ion I. Ghelase, *Despre finanţele burgheziei*, Extras din Revista „Viaţa economică”, iulie 1964, pag. 1

[159] Ilie Haşeganu, *Eminescu economist şi gânditor politic*, Tipografia Minerva, G. N. Garneţiu, Braşov, 1941, pag. 5

Marele său merit, potrivit lui Mihail Manoilescu, „este de a-şi fi apropriat operele de gândire temeinice ale Occidentului şi, totuşi, de a se fi păstrat întreg. Occidentul nu l-a supus, nu l-a îngenunchiat, nu i-a anexat personalitatea”[160].

El a fost, după cum se exprimă Ion Sever Ordeanu, „aproape unicul român profund cunoscător al stării anormale în care se găsea şi se găseşte ţara noastră”[161]. Aceasta deoarece, argumentează Constantin Schifirneț, „era nu doar un mare poet, ci o mare conştiință, preocupată de tot ce avea atingere cu naționalul în raporturile sale cu universalul, iar meditația sa profundă asupra acestei problematici avea ca premisă adevărul”[162].

Aşa cum subliniază Ion Bulborea, scrierile lui Mihai Eminescu privitoare la situația şi perspectivele economiei româneşti „sunt străbătute de un cald patriotism, de ură față de nedreptățile sociale, de revoltă împotriva *păturilor superpuse* şi de încredere în viitorul țării. Ele pot fi înțelese corect numai ținându-se seama de epoca şi de problemele majore care creau cadrul gândirii eminesciene”[163]. În acea perioadă „se formase primul nucleu al statului român modern, prin unirea Principatelor, şi fusese cucerită independența politică a țării. Se înfăptuise reforma agrară, dar problema țărănească rămânea încă nerezolvată. În configurația vieții economice internaționale, România se prezenta ca o țară slab dezvoltată, punct de atracție în privința materiilor prime şi piață de desfacere pentru capitalurile şi mărfurile străine. Politicianismul devenise profesia de credință a păturii conducătoare în stat. În acelaşi timp, elementele înaintate ale burgheziei naționale preconizau o serie de măsuri în direcția progresului economic şi social, subliniind necesitatea industrializării țării. În domeniul gândirii literare, filosofice, economice etc., avea loc o aprigă luptă de idei exprimând poziția grupărilor sociale cu interese deosebite”[164].

---

[160] Mihail Manoilescu, *Eminescu economist*, Extras din „Revista Fundațiilor Regale”, nr. 1 din 1 ianuarie 1935, Imprimeria națională Monitorul Oficial, Bucureşti, 1935, pag. 11

[161] Ion Sever Ordeanu, *Eminescu pesimist, profet şi economist*, Supliment la Revista „Primăvara”, Bucureşti, 1899, pag. 80

[162] Constantin Schifirneț, *Civilizație modernă şi națiune*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1996, pag. 75

[163] Ion Bulborea, *Idei economice şi sociale în publicistica eminesciană*, Extras din revista „Anale de istorie”, anul XV, nr. 2 din 1969, pag. 43

[164] ibidem, pag. 43, 44

Obligativitatea abordării contextuale a concepției economico-sociale eminesciene decurge din faptul că „în multiplicitatea aspectelor sale ea reflectă respectivele probleme prin prisma intereselor vitale ale poporului român, angrenat în lupta de eliberare socială şi națională”[165].

După cum relevă Ştefan Staicu, „profund ancorat în epoca în care a trăit, Eminescu a înregistrat în publicistica sa, ca un seismograf, toate frământările zilei, analizând cu atenție contradicțiile sociale”[166], contradicții asupra cărora, conform sublinierii lui George Călinescu, „şi-a exprimat puncte de vedere proprii, originale”[167].

Potrivit lui Mihai Ciurdariu, ceea ce „caracterizează gândirea şi publicistica lui Eminescu şi le distinge de toate orientările ideologice din epocă este în primul rând extraordinara conştiință istorică - *simțul istoric* - în care trecutul, prezentul şi viitorul sunt văzute - filosofic - în articulația lor organică necesară, în continuitatea legică a *zecilor de secole* şi *generații* ale națiunii[168].

Căci „într-adevăr - relevă Ilie Haşeganu - toate problemele ce şi le-a pus Eminescu sunt soluționate de el în interesul permanent al națiunii, întreaga sa gândire economică fiind străbătută ca un fir roşu, de la un capăt la altul, de principiul național”[169]. În acest sens, Dumitru Murăraşu apreciază că „Eminescu şi-a trăit viața pentru națiune şi s-a contopit deplin cu suferințele şi nădejdiile ei”[170].

Unitatea dialectică, evidențiată de Nicolae N. Constantinescu, dintre „cele trei mari cauze care l-au determinat pe Mihai Eminescu să includă problematica economică între zonele sale de interes - necesitatea de a înțelege devenirea istorică a unei națiuni şi, îndeosebi, a celei române; efortul de a participa activ la dezbaterea contradicțiilor şi problemelor efective care frământau viața social-economică a românilor; precum şi dorința de a-şi forma o concepție generală, integrală, asupra lumii - şi cele trei mari direcții ale preocupărilor sale în studierea acestei

---

165 ibidem, pag. 44
166 Ştefan Staicu, *Ideea progresului economic în publicistica lui Mihai Eminescu*, Extras din Revista „Ramuri”, anul VI, nr. 11 din 15 noiembrie 1969, pag. 1
167 George Călinescu, op. cit., pag. XIX
168 Mihai Ciurdariu, *Eminescu şi problema țărănească. Retrospectiva unei utopii istorice*, Extras din „Revista de filosofie”, Tomul 19, nr. 3 din 1972, pag. 380
169 Ilie Haşeganu, op. cit., pag. 24
170 Dumitru Murăraşu, *Naționalismul lui Eminescu*, Editura Athos, Bucureşti, 1999, pag. 322

problematici - interesul sistematic pentru teoria economiei naționale; analizarea fenomenelor şi proceselor economice şi sociale curente, a faptelor şi statisticilor care le oglindeau, ca şi a unor tehnici economice chiar; alături de aplecarea sa asupra teoriei economice generale"[171] - confirmă cu prisosință toate cele afirmate mai sus.

Continuitatea şi verticalitatea în principii, caracteristici de bază ale gândirii economice eminesciene, îşi găsesc afirmarea - aşa cum arată Sultana Sută-Selejan - în promovarea de către Mihai Eminescu pe tot parcursul vieții sale, a aceloraşi idei pregnante şi juste, „*de certă valoare ştiințifică*, printre care: îndemnul către activități productive; elogiul muncii şi al industriei; apelul la raționalitate în economie; critica unor practici economice antipopulare şi ineficiente – atât în timpul guvernării liberalilor cât şi în cel al guvernării conservatorilor - ca de exemplu: caracterul ruinător al tocmelilor agricole pentru țăranii cu pământ insuficient, fiscalitatea excesivă, hipertrofia funcționarismului şi a politicianismului carierist (pătura superpusă), mizeria materială şi înapoierea culturală a maselor populare, înmulțirea intermediarilor şi a operațiunilor speculative, accentuarea parazitismului social etc."[172].

Meritul său în această privință este cu atât mai mare, subliniază Costin Murgescu, cu cât amintita constanță în opinii şi-a păstrat-o şi în condițiile în care, permanent, în activitatea sa publicistică, „a fost supus unei duble presiuni ideologice: pe de o parte, nu se putea rupe de ecourile avântatei formații de tinerețe când fusese impregnat de marele romanist Rudolf von Ihering, propovăduitor al datoriei popoarelor de a-şi cuceri drepturile prin luptă, de apostolii naționalismului economic Lorenz von Stein şi Fr. List, ca şi de exponenții şcolii istorice germane, aflate în plină expansiune în perioada studiilor sale universitare; iar pe de alta, intra în cercul constrângerilor politice ale Partidului Conservator care îl va anexa treptat, datorită sprijinului tutelar al lui Titu Maiorescu. Gândirea economică şi social-politică a lui Mihai Eminescu este produsul acestei contradicții dintre formația sa teoretică inițială, a cărei nostalgie a păstrat-o, şi disciplina de

---

171 Nicolae N. Constantinescu, *Istoria gândirii economice româneşti. Studii*, Editura Economică, Bucureşti, 1999, pag. 156

172 Sultana Sută-Selejan , *Doctrine şi curente în gândirea economică modernă şi contemporană*, Editura ALL, Bucureşti, 1994, pag. 350

militant a unui partid(;) care-i va asigura mijloacele unei precare existențe”[173].

Cel de al doilea termen al respectivei contradicții îl conduce pe Victor Jinga la presupunerea că, uneori, urmare a înregimentării politice a ziarului la care-şi desfăşura activitatea de publicist, convingerile exprimate oficial de Mihai Eminescu au fost contrare celor pe care le nutrea cu adevărat în forul său interior: „Oare, caracterul de oficios conservator pe care îl avea ziarul *Timpul* la care scria Eminescu, să nu-l fi obligat pe poet să scrie şi împotriva convingerilor sale? Mintea lui pătrunzătoare nu putea să nu-l fi dus pe Eminescu şi la alte concluziuni şi mai ales la alte revendicări pe seama (în apărarea n.n.) celor mulți, pe care nu-i era îngăduit să le exprime în *Timpul*”[174].

Deşi „tributul politic plătit Partidului Conservator în calitate de redactor la *Timpul* şi influența ideologiei junimiste n-au fost şi nu pot fi de nimeni ignorate - arată Vasile C. Nechita - poetul a fost mult prea mare şi mult prea personal în cuget, simțire şi acțiune, pentru a subscrie, fără rezerve, întotdeauna şi la toate ideile vehiculate în mediile în care s-a mişcat, lui fiindu-i proprie tendința de detaşare, într-un sens sau într-altul, de unele puncte de vedere ale Partidului Conservator şi ale Junimii şi de adoptare în situațiile date, a unor poziții relativ independente, *deasupra* claselor şi partidelor politice”[175].

Această tendință eminesciană - incontestabilă de altfel - este elementul care îl face pe Alexandru Oprea să afirme că „Perpessicius avea dreptate când declara că, de fapt Eminescu era atât împotriva liberalilor, cât şi a conservatorilor, repudiind *cloaca politică* în general”[176]. Căci, se întreabă retoric Perpessicius: „Racilele în care izbea Eminescu nu erau ale întregii vieți politice ca şi astăzi? Să-i fi păsat lui, chiar până într-atâta de Hecuba conservatoare? şi cine garantează că atâta din vehemența lui împotriva *roşiilor* nu traducea sentimentele ce trebuiau tăcute împotriva albilor, împotriva cloacăi politice îndeobşte?”[177]

---

[173] Costin Murgescu, *Mersul ideilor economice la români*, vol. II, Editura enciclopedică, Bucureşti, 1994, pag. 405

[174] Victor Jinga, *Gândirea economică românească în secolul al XIX-lea. Considerațiuni sumare*, Imprimeria Ardealul, Cluj, 1938, pag. 70

[175] Vasile C. Nechita, op. cit., pag. 12

[176] Alexandru Oprea, op. cit., pag. 121

[177] D. P. Perpessicius, *Opere*, vol. V, Editura Minerva, Bucureşti, 1972, pag. 340

O dovadă în plus a „independenței lui Mihai Eminescu față de partidele politice - după cum relevă Dimitrie Vatamaniuc - este şi atenția pe care acesta a acordat-o istoriei naționale şi modului de interpretare a ei. Poetul invoca frecvent epoca lui Mircea cel Bătrân, Alexandru cel Bun, Ştefan cel Mare şi mai rar a celorlalți domnitori. Acestea sunt şi epocile din istoria noastră națională în care conlucrează toți factorii politici la apărarea independenței naționale. El se opreşte, pentru epocile mai noi, la Adunarea ad-hoc şi opțiunea sa nu este deloc întâmplătoare. Participanții la lucrările ei, deşi de diverse orientări politice, trec pe al doilea plan interesele de partid şi cele personale şi colaborează la împlinirea idealului de unitate națională”[178].

Aşadar - după cum se exprima sintetic Ilie Haşeganu - „pe cel care a plecat de la *Curierul de Iaşi* pentru că i se cerea să scrie câteva rânduri în apărarea cuiva pe care nu-l cunoştea[179], şi care, a fost gata să plece şi de la *Timpul*, de câteva ori, când s-a încercat a i se restrânge libertatea scrisului, nimic nu l-ar fi putut face să susțină ceva sau pe cineva împotriva convingerilor sale, şi numai pentru că aşa l-ar fi cerut conducerea ziarului sau diferite alte interese”[180]. Căci, relevă Valeriu Râpeanu, „deşi scrise în ziarul oficial al unui partid, deşi aveau menirea să combată politica partidului de guvernământ, deşi trebuiau să atace şi să contraatace ziarele adverse, articolele sale transgresează aceste servituți,

---

[178] Dimitrie Vatamaniuc, *Lămuriri asupra editării publicisticii din 1880*, în: Mihai Eminescu, Opere, vol. XI, pag. 7

[179] „Domnul Mircea, directorul Tipografiei naționale - unde se imprima *Curierul* -, fiind legat prin interese profesionale de domnul Pastia, primarul oraşului, care era atacat într-o foaie locală, *Steaua României*, rugă pe poet, om cu condei, să scrie câteva rânduri de apărare pentru primar. Toți redactorii din lume au făcut asemenea servicii inofensive prietenilor sau cunoscuților. Eminescu, care era nevoit, din cauza austerității materiale în care trăia, să se hrănească cu nuci, nu voi, totuşi, să facă aceasta şi răspunse, demn, că nici nu cunoaşte pe domnul Pastia, nici nu e cunoscut de dânsul, şi, fiind de puțină vreme în țară, iar acela nu demult primar, nu poate emite nici o opinie – nici bună, nici rea – asupra-i, sub proprie semnătură. Domnul Mircea propuse, atunci, să facă singur articolul în chestiune şi să-l semneze poetul, propunere la care acesta răspunse, şi mai indignat, că, nu înțelege ca stilul unui om care nu ştie să scrie să treacă drept stilul său, că nu vrea să fie amestecat într-o troacă cu oricine, adică cu domnul Mircea, care este o nulitate, şi că, mai ales, nu ține să-şi însuşească greşelile oricărui avocat de mâna a treia, sau a oricărui ins ce - de ieri, de alaltăieri - ține pana-n mână, pentru a înnoda două vorbe româneşti. În urma acestui conflict, Eminescu fu constrâns să se retragă din redacția gazetei“., George Călinescu, *Viața lui Mihai Eminescu*, Editura pentru literatură, Bucureşti, 1966, pag. 260, 261

[180] Ilie Haşeganu, op. cit., pag. 11

ridicându-se la o (constituindu-se într-o veritabilă n.n.) dezbatere de idei asupra societăţii româneşti”[181].

*

Între principalele coordonate ale concepţiei economice eminesciene se înscriu, contopindu-se într-un tot unitar: imperativul propăşirii economice a ţării, strategiile de urmat în acest sens, precum şi analiza critică a raporturilor economico-sociale.

„Văzând - după cum subliniază Constantin Buşe - în dezvoltarea economică a ţării o necesitate obiectivă, preconizând măsuri care să ducă la dezvoltarea agriculturii pe baze structurale noi şi care să se sprijine pe o industrie naţională puternică, cerând cu insistenţă ca o condiţie esenţială a acestei dezvoltări, ridicarea materială şi morală a maselor muncitoare, Mihai Eminescu acordă factorului economic rolul fundamental în viaţa socială”[182].

Unul dintre cele mai mari merite ale sale ca şi ale unor economişti contemporani lui - precum M. Kogălniceanu, B. P. Hasdeu, A. D. Xenopol - este, subliniază Nicolae N. Constantinescu, elaborarea „într-o epocă în care economiştii occidentali se ocupau doar de economiile dezvoltate şi teoretizau întărirea şi expansiunea lor, a unei cugetări care-şi punea problema învingerii subdezvoltării impuse de sfârtecarea, asuprirea şi exploatarea străină multiseculară pe care le îndurase un popor ce voia să-şi formeze o economie naţională proprie şi pe cât posibil modernă, temelie a unui stat naţional independent şi suveran”[183].

Aşa cum arată Vasile C. Nechita, datorită concepţiei sale general filosofice asupra dezvoltării, Mihai Eminescu „n-a subscris la doctrina arderii etapelor”[184], admiţând şi „fundamentând progresul economic şi social ca un rezultat al unei evoluţii lente, lipsite de salturi şi de *comoţiuni violente*”[185]. El „a stăruit, nu o dată,

---

[181] Valeriu Râpeanu, *Eminescu ziarist,* Cuvânt înainte la volumul „Eminescu. Ziaristică.”, Ediţie de Georgeta Mitran, Editura Fundaţiei *România de mâine*, Bucureşti, 2000, pag. 6

[182] Constantin Buşe, *Aspecte social-economice în proza politică a lui Mihai Eminescu*, Extras din Analele Universităţii Bucureşti, Seria ştiinţe sociale, istorie, anul XVII, 1968, pag. 127

[183] Nicolae N. Constantinescu, op. cit., pag. 163

[184] Vasile C. Nechita, op. cit., pag. 48

[185] ibidem, pag. 17

asupra ideii de progres lent şi evolutiv prezentată ca unică modalitate a înaintării structurilor româneşti"[186].

Deşi dorea ca România să devină cât mai rapid cu putinţă o ţară avansată, „teama de cotropire străină, socotită drept creatoare de destin, l-a făcut să fie prudent şi să prefere mai degrabă o dezvoltare lentă, dar *pe picioare proprii* decât una rapidă realizată cu concursul capitalului şi experienţei (asistenţei de specialitate primite din partea n.n.) altora"[187]. „Prima ar fi avut dezavantajul întârzierii, dar avantajul apărării, în mai mare măsură, a intereselor naţionale; a doua ar fi avut avantajul scurtării etapelor, al reducerii pierderilor de creştere şi al limitării căutărilor, dar dezavantajul ştirbirii independenţei şi suveranităţii naţionale, al exploatării neechitabile a resurselor şi al dezvoltării unilaterale. Din analiza avantajelor şi dezavantajelor celor două căi de propăşire social-economică a rezultat convingerea că cea mai bună soluţie era dezvoltarea *limitată*"[188], adică cea circumscrisă resurselor materiale, financiare şi umane existente pe plan naţional.

Aşa cum precizează Sultana Sută-Selejan, Mihai Eminescu i-a atribuit muncii rolul de „condiţie hotărâtoare a bunăstării economice, iar prin aceasta a fericirii omului şi a umanităţii"[189]. De aceea, „cheia depăşirii situaţiei nesatisfăcătoare din economia românească a timpului său consta, după părerea lui M. Eminescu, în antrenarea întregii populaţii la *muncă eficientă* care să ducă la sporirea bogăţiei, precum şi în practicarea unei politici economice - fiscală, monetară, de credit, industrială etc. - care să stimuleze acest gen de muncă şi să descurajeze activităţile speculative, corupţia şi politicianismul oportunist etc."[190].

„Pornind de la necesitatea muncii - arată Ilie Haşeganu - Eminescu va ajunge să formuleze o teorie socială a compensaţiei, stabilind drept obligaţie imperioasă pentru toţi membrii societăţii desfăşurarea, în schimbul posibilităţilor de trai pe care le asigură societatea pe seama lor, a unei activităţi utile ei"[191]. C. Jornescu şi C. Petrescu subliniază că amintita „echivalenţă obligatorie a dreptului cu datoria corelativă, corecta compensaţie prin muncă,

---

[186] Zigu Ornea, *Junimea şi junimismul*, vol. I, pag. 169
[187] Vasile C. Nechita, op. cit., pag. 184
[188] ibidem, pag. 184, 185
[189] Sultana Sută-Selejan, *Umanismul şi patriotismul în publicistica lui Mihai Eminescu*, Extras din „Revista de filosofie", anul XV, nr. 10, Bucureşti, 1968, pag. 1213
[190] idem , *Doctrine economice*, pag. 292
[191] Ilie Haşeganu, op. cit., pag. 59

datorată societăţii de către oameni sau clase sociale, demonstrează cât se poate de clar inexorabilitatea caracterului etic-justiţiar al raporturilor sociale în gândirea eminesciană"[192].

Situându-se permanent pe această poziţie fermă de „adept şi susţinător tenace al muncii şi al producţiei, al *pozitivilor* în general şi al ţărănimii în special, de apărător al intereselor naţionale, prezente şi viitoare - precizează Vasile C. Nechita - Eminescu nu putea să nu reducă totul la criteriul muncii în folosul naţiunii române, să nu-i critice virulent, indiferent de origine etnică, pe toţi cei care nu se conformau şi nu respectau acest principiu suprem de viaţă naţională şi ierarhizare socială.

Munca cu valorile ei economice şi morale este şi trebuie să fie unicul punct de plecare şi unicul criteriu suprem al judecăţilor sale despre *pozitivi* şi *superpuşi*. El îi includea în *superpuşi* pe toţi cei care nu depuneau o muncă socialmente-naţională productivă, utilă, care trăiau din speculă, în special cu băuturi spirtoase, care erau cosmopoliţi şi egoişti, care urmăreau să-şi aproprie succesul, strălucirea şi banul, fără muncă, fără compensaţie echivalentă şi care făceau alpinism social pe umerii *claselor pozitive*"[193].

Numele său, opinează George Călinescu, „a fost foarte mult legat de teoria *păturii superpuse*, interpretată injust ca o atitudine xenofobă. De fapt, folosind un stil polemic violent şi plastic (căruia, fiind, mai întâi de toate, creator liric, i-a accentuat, în mod firesc, nota emoţională până la patetism n.n.), poetul nu ieşea din poziţiile sale economice[194]"[195]. El, relevă Cristian Tiberiu Popescu, „gândeşte lucrurile radical-antitetic, pe principiul *alb sau negru*, conform formulei creativ-poetice: opţiunea este a măsurilor întregi şi ineluctabile, ea marcând esenţial elementul istoric şi concretizările lui socio-politice, căci Eminescu nu se poate exprima decât ca neînduplecat luptător total angajat"[196]. Aceasta cu atât mai mult cu cât – după cum precizează Valeriu Râpeanu – „între poezia şi publicistica sa nu există hotare despărţitoare, opera lui fiind expresia unei concepţii unice, a unei gândiri de o perfectă

---

[192] C. Jornescu, C. Petrescu, *Eminescu - înaltă conştiinţă justiţiară*, în volumul: Mihai Eminescu, Între Scylla şi Charybda. Opera politică, Casa de editură Litera, Chişinău, 1997, pag. 404
[193] Vasile C. Nechita, op. cit., pag. 114
[194] vezi Anexa nr. XI
[195] George Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu*, vol.I, pag. XVI
[196] Cristian Tiberiu Popescu, op. cit., pag. 184

organicitate, de o desăvârşită coerență, de o consecvență fără fisură”[197].

Întrucât „rațiunile economice şi morale al căror numitor comun este munca productivă, şi nu cele etnice, rasiale sau politice sunt premisele, suportul şi baza de raportare a tot ceea ce a gândit şi a afirmat Eminescu despre *superpuşi* – subliniază Vasile C. Nechita - adversitatea sa, declarată şi totală, față de aceştia, n-a avut niciodată un suport etnic, ci economic şi moral. Nu prejudecățile xenofobe şi nu naționalismul îngust, retrograd, l-au determinat să-i acuze de parazitism şi cosmopolitism, ci considerente de ordin economic, social şi național-patriotic, el ridicându-se, ori de câte ori i s-a ivit ocazia, împotriva neproductivilor, paraziților şi speculanților de orice etnie”[198]. Căci, aşa cum arată Dimitrie Vatamaniuc, „pentru Eminescu, importantă nu era apartenența elementelor străine la o rasă sau alta, ci contribuția pe care acele elemente o aduceau sau nu la progresul țării”[199].

Ca urmare, precizează Ion Bulborea, „noul sistem social, conceput de Eminescu, putea fi trainic numai dacă era clădit pe muncă”[200] şi, de aceea, adaugă Ilie Haşeganu, „în ceea ce priveşte *clasa conducătoare*, el o vede nu în *pătura superpusă* de străini, care trebuie înlăturată de la conducere şi pusă la muncă productivă, ci într-o elită autohtonă cu avere, tradiții şi legături de veacuri cu această țară şi cu destinele ei, care să nu-i risipească avutul, ci să-l chivernisească cu grijă şi cu dragoste”[201].

*

Întrucât, după cum relevă Ion Bulborea, în opinia sa, „nediversificarea muncii şi limitarea ei la exploatarea unilaterală a pământului, alături de lipsa de organizare a țării şi de deplasarea păturilor superioare ale societății spre ramuri de activitate

---

[197] Valeriu Râpeanu, op. cit., pag. 10
[198] Vasile C. Nechita, op. cit., pag. 114
[199] Dimitrie Vatamaniuc, *Cuvânt înainte*, Transcris după volumul „Fragmentarium”, Ediție după manuscrise, cu variante, note, addenda şi indici de Magdalena D. Vatamaniuc, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981, în Mihai Cimpoi (coord.), *Eminescu - Propriul vis…Prefețe definitorii*, Editura Litera*David, Chişinău*Bucureşti, 1999, pag. 424
[200] Ion Bulborea, op. cit., pag. 58
[201] Ilie Haşeganu, op. cit., pag. 61, 62

neproductive, constituie răul fundamental al țării"[202], Mihai Eminescu a militat intens pentru propăşirea industrială a României. El nu limita însă dezvoltarea sectorului industrial doar la „prelucrarea produselor animaliere şi vegetale, ca ramură complementară a agriculturii, ci întrevedea existența unor activități de exploatare a minelor şi de prelucrare a metalelor"[203]. În opinia sa, „o țară care se rezumă la dezvoltarea agriculturii, în măsura în care aceasta se poate face fără sprijinul industriei, trebuie să-şi exporte produsele într-o formă neprelucrată, ceea ce înseamnă o scădere a avuției naționale şi transformarea respectivei țări în sclav al țărilor industriale"[204].

Aşadar, arată Vasile C. Nechita, „Mihai Eminescu se pronunță fățiş şi inechivoc pentru restructurarea prin industrializare a vechii diviziuni sociale unisectoriale, pentru crearea unei noi diviziuni inter şi intrasectoriale în care cele două ramuri productive de bază – industria şi agricultura – să dețină un loc şi un rol bine determinate"[205].

După cum precizează Ion Bulborea, „în alternativa politicii protecționiste, de încurajare a industriei naționale, sau a politicii liber-schimbiste, favorizatoare a infiltrării capitalului străin şi a menținerii înapoierii economice, Eminescu se declara deschis pentru prima soluție, considerând aplicarea ei ca o garanție a progresului țării"[206]. Referindu-se la această opțiune, Ştefan Staicu apreciază că „promovarea politicii protecționiste îl situează pe Mihai Eminescu pe poziții înaintate, ea fiind conformă cu cerințele şi nevoile obiective ale dezvoltării economice a țării noastre în acea perioadă"[207].

*

Mihai Eminescu a fost permanent îngrijorat de soarta țăranului, pe care-l considera, după cum arată Constantin Buşe, ca fiind „adevăratul producător de bunuri materiale din România"[208]. Potrivit aprecierii lui Alexandru Oprea, el „face din destinul acestuia

---

202 Ion Bulborea, op. cit., pag. 47, 48
203 ibidem, pag. 51
204 ibidem
205 Vasile C. Nechita, op. cit., pag. 193
206 Ion Bulborea, op. cit., pag. 50
207 Ştefan Staicu, op. cit., pag. 1
208 Constantin Buşe, op. cit., pag. 120

piatra unghiulară a unui sistem de gândire economico-istoric"[209]. În concepţia sa, „naţiunea este reductibilă la clasele muncitoare şi în primul rând la ţărănime"[210].

Aşa cum arată Ion Bulborea, „starea grea a ţărănimii şi exploatarea cruntă la care era supusă, reprezentau pentru Eminescu impasul naţiunii, declinul ei economic şi moral. Cu argumente teoretice şi cifrice convingătoare, el demonstrează că situaţia mizeră a ţăranului nu era generată de condiţii naturale, ci de adânci cauze economice şi politice, de presiunea socială exercitată fără cruţare de către pătura dominantă asupra claselor de jos ale naţiunii"[211].

Între cauzele care determină sărăcia ţărănimii, precizează Constantin Buşe, „Eminescu considera că trebuie neapărat luate în consideraţie: termenul prea scurt pus la dispoziţia ţăranilor pentru a achita despăgubirile pentru pământul primit, suma anuală de plată fiind foarte mare; organizarea administrativă costisitoare; sarcinile fiscale noi; accesul la împrumuturi în cele mai grele condiţii; dările indirecte ale comunelor urbane, care – fiind în mare parte dări asupra consumului – sunt suportate de ţăranii care aprovizionează oraşul cu produse alimentare; precum şi concurenţa din ce în ce mai nemiloasă făcută cerealelor româneşti de cele ruseşti, americane şi egiptene"[212].

În vederea soluţionării problemei agrare, după cum evidenţiază Ion Bulborea, „el propune o serie de măsuri practice. Printre acestea un loc de seamă îl ocupă legiferarea indivizibilităţii pământurilor ţărăneşti şi neînstrăinarea lor la nesăteni; împărţirea sistematică a moşiilor statului între membrii familiilor rurale; acordarea de credite avantajoase ţăranilor pentru a-i elibera de povara apăsătoare a cametei; simplificarea şi ieftinirea aparatului de stat; diminuarea substanţială a impozitelor; măsuri cu caracter instructiv-educativ şi sanitar; dezvoltarea industriei şi a comerţului care să atragă prisosul populaţiei rurale"[213].

*

---

[209] Alexandru Oprea, op. cit., pag. 37
[210] ibidem, pag. 67
[211] Ion Bulborea, op. cit., pag. 52
[212] Constantin Buşe, op. cit., pag. 121
[213] Ion Bulborea, op. cit., pag. 53, 54

Mihai Eminescu nu a contestat nici un moment utilitatea funcţiei comerţului, de a facilita schimbul de mărfuri. Aşa cum arată Alexandru Oprea, „ceea ce va critica va fi specula în plan intern, cauzată de numărul nesfârşit de intermediari, iar în plan extern, tendinţa capitalului străin de a supralicita valoarea unui produs prelucrându-l în metropole şi sărăcind astfel ţările nedezvoltate, obligate a rămâne doar surse de materii prime şi pieţe de desfacere[214]. Sub acest raport „va subscrie protecţionismului economic al lui Fr. List, pe care-l va accepta în principiile generale"[215].

Astfel, este de părere Vasile C. Nechita, „Mihai Eminescu, nemulţumit de caracterul şi adâncimea diviziunii naţionale a muncii, de locul pe care-l ocupăm în diviziunea internaţională, precum şi de realitatea că nu se acordă atenţia cuvenită tuturor aptitudinilor productive care se găseau *în germene* în poporul nostru – pune şi justifică protecţionismul în legătură cu diviziunea internaţională a muncii"[216]. În acest sens, apreciază Grigore L. Trâncu-Iaşi, „el considera necesară protejarea muncii noastre naţionale, prin apărarea exportului nostru şi prin apărarea noastră de importul mărfurilor străine"[217].

Astfel, potrivit lui Vasile C. Nechita, teoriei liberschimbiste occidentale i se opune „teoria protecţionismului eminescian: prima propovăduieşte binele general, a doua îl contestă; prima consideră că participanţii la comerţul mondial sunt egali, a doua îi vede inegali; prima încearcă să convingă că în schimburile internaţionale câştigă toţi – în egală măsură, adică şi ţările industriale şi cele agricole –, a doua probează cu date ştiinţifice şi fapte istorice că avantajele sunt de partea celor puţini – deţinători ai monopolului industrial –, iar dezavantajele de partea celor mulţi şi săraci.

Aşadar, teoretic, problema exploatării ţărilor agricole – slab dezvoltate – de către cele industriale – dezvoltate – este corect înţeleasă şi convingător demonstrată de către Mihai Eminescu. Practic însă, când a fost să răspundă cum se împacă atare viziune cu politica de negociere şi votare a Convenţiei cu Austro-Ungaria, el s-a văzut silit să facă compromisuri"[218]. Referindu-se la acest

---

[214] Alexandru Oprea, op. cit., pag. 301
[215] ibidem, pag. 302
[216] Vasile C. Nechita, op. cit., pag. 269
[217] Grigore L. Trâncu-Iaşi, *Eminescu economist*, Editura Timpul, Bucureşti, 1933, pag. 18
[218] Vasile C. Nechita, op. cit., pag. 270, 271

aspect, Costin Murgescu notează: „Lucid, Mihai Eminescu recunoaşte că ar fi absurd să se pretindă Austro-Ungariei să cruțe România în acțiunile sale expansioniste, în care îi este la îndemână calea penetrației economice. Eminescu pare a relua pana căzută din mâna lui D. P. Marțian în 1865. Sau pare a se ralia lui Mihail Kogălniceanu care, cu numai nouă luni înainte, se opusese ratificării Convenției cu Austro-Ungaria prin sublinierea riscurilor pe care şi le asumă o țară agricolă atunci când deschide porțile penetrației industriale străine în numele *liberului schimb*"[219].

Însă, câteva luni mai târziu, arată Vasile C. Nechita, „postura în care se afla, de redactor la ziarul conservator – autoangajarea politică şi ideologică – îl obligă să găsească, *nu cu plăcere*, rațiunile economice şi politice ale actului comercial care imprima vieții noastre economice un alt sens decât cel teoretizat de el"[220]. Astfel, continuă Costin Murgescu, ajunge în situația, delicată, de „a folosi ratificarea Convenției de comerț şi de navigație cu Rusia nu numai pentru a elogia fostul guvern conservator al lui Lascăr Catargiu, dar şi pentru a pune în valoare faptul că respectiva Convenție, ca şi cea încheiată cu Austro-Ungaria, *cu foarte puține excepții, împacă pe deplin interesele noastre*"[221], identificând o serie de valențe pozitive ale celei din urmă.

În legătură cu această discontinuitate în gândire, Vasile C. Nechita, se întreabă „dacă Eminescu a optat, în vreun fel, înainte şi după semnarea Convenției comerciale cu Austro-Ungaria, pentru liberschimbism, dacă a dorit şi a cerut expres o asemenea măsură de politică economică şi dacă a susținut-o sau numai a acceptat-o? Şi apoi, în eventualitatea că n-a susținut nici liberschimbismul şi nici Convenția, ci numai a apărat-o din considerente de partid, întrebarea se pune: în ce măsură aceasta a influențat conduita sa de protecționist?"[222] Respectivei întrebări, în opinia respectivului cercetător, îi poate fi dat un răspuns, cât de cât rezonabil, numai în considerarea „contextului istoric în care a fost încheiată Convenția şi a pozițiilor pro şi contra.

Această înțelegere comercială s-a impus ca o consecință firească a structurilor economice locale, a inexistenței unei puternice industrii şi a unei burghezii capabile să înfrângă voința politică a claselor retrograde şi a ideologilor ei, a intereselor

---

[219] Costin Murgescu, op. cit., pag. 403, 404
[220] Vasile C. Nechita, op. cit., pag. 271
[221] Costin Murgescu, op. cit., pag. 404
[222] Vasile C. Nechita, op. cit., pag. 271, 272

economice ale Apusului – libertate la export pentru produsele lui industriale şi libertate la import pentru produsele noastre agroalimentare – şi a dorinței poporului român de a scăpa de suzeranitatea turcească, de a se dezvolta liber şi de a participa neîngrădit la schimbul european de valori materiale şi spirituale”[223].

Totodată, completează Victor Jinga, „plângerile cercurilor comerciale şi industriale din Transilvania privind traficul şi comerțul cu România, a căror încetinire le-a adus prejudicii”[224], conțineau îndemnuri de încheiere urgentă a unei convenții comerciale între Austro-Ungaria şi țara noastră.

Interesele celor două părți contractante ale Convenției, arată Vasile C. Nechita, erau diferite. În timp ce „monarhia urmărea să împiedice România să introducă un tarif vamal autonom, să-şi asigure o piață rentabilă pentru produsele sale manufacturate şi o sursă ieftină de materii prime, precum şi să reducă influența țaristă în Principate şi la gurile Dunării, România era interesată pentru lărgirea pieței pentru cereale şi vite, în contracararea monopolului austriac pe Dunărea de Jos şi, mai ales, în întărirea legăturilor politice – considerate indispensabile pentru dezvoltarea şi diversificarea relațiilor multilaterale cu românii din Transilvania, Banat şi Bucovina, precum şi pentru dobândirea neîntârziată a independenței de stat.

Liberschimbiştii noştri, purtători de cuvânt ai moşierimii şi ai burgheziei agrare şi comerciale, invocând cu insistență principiile reciprocității şi clauzei națiunii celei mai favorizate, au cerut la unison modificarea legii generale a vămilor şi aprobarea acordului comercial pe termen lung cu Austro-Ungaria“[225], pe motiv că oricum la noi în țară perspectiva posibilității făuririi unei industrii dezvoltate este foarte îndepărtată şi că tratatul ne era avantajos atât din punct de vedere economic, cât şi politic.

„Industrialiştii şi protecționiştii liberali, conştienți de pericolul rămânerii noastre în urmă şi al accentuării dependenței economice şi politice față de țările dezvoltate, în speță față de Imperiul Austro-Ungar, au făcut tot posibilul pentru a impune adevărul că întemeierea cât mai rapidă a unei industrii dezvoltate este o chestiune vitală pentru statul român – atât economiceşte, cât şi politiceşte … Partidul şi guvernul conservator – apărând

---

[223] ibidem, pag. 272

[224] Victor Jinga, *Principii şi orientări ale comerțului exterior al României. 1859-1916*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 1975, pag. 197

[225]Vasile C. Nechita, op. cit., pag. 272-274

interese înguste de clasă – au votat Convenția, deschizând, astfel, câmp liber principiilor şi practicilor liberschimbiste...

Încheiată între state inegale ca statut şi putere politică şi economică, de asemenea, ca nivel de dezvoltare industrială şi chiar agrară, concepută pe o bază avantajoasă numai din punct de vedere teoretic – pentru că, practic, avantajele erau de partea celui mai tare, iar dezavantajele de partea celui slab – şi nerespectată până la urmă tot de partea care avea cel mai mult de profitat, Convenția s-a dovedit a fi pentru noi de-a dreptul dezavantajoasă.

Mihai Eminescu n-a făcut, sută la sută, front comun nici cu adepții şi nici cu adversarii mult discutatei Convenții comerciale cu Austro-Ungaria. A privit-o ca pe un fapt real, ca pe o manifestare concretă a *suveranității statului român*, ca pe *opera comună* a conservatorilor şi a liberalilor, în sensul că unii au negociat-o şi aprobat-o, iar alții au aplicat-o, şi nimic mai mult; a discutat-o şi, într-un anumit fel, a apărat-o, dar *n-a militat nicicând pentru perfectarea şi sancționarea ei* şi nu s-a ferit să recunoască faptul că aplicarea sa a fost funestă pentru noi...

În fața acestor argumente pro şi contra, dar mai ales având în vedere linia sa generală de conduită, care, orice s-ar spune a fost protecționistă, înclinăm să credem că nu atitudinea față de Convenția cu Austro-Ungaria trebuie să cântărească cel mai greu în judecata politicii economice externe recomandate de Mihai Eminescu. Nu putem trece cu vederea şi nici subaprecia un asemenea compromis politic. Îl pune pe poet într-o lumină nefavorabilă, însă nu într-atât încât să ne schimbe poziția față de concepția sa protecționistă. Să nu uităm că în definirea politicii economice externe, în ciuda compromisului făcut, Eminescu se detaşează de conservatori şi junimişti. În afară de relația protecționism-industrializare, care constituie miezul rațional al gândirii sale, el aduce ca elemente personale, deosebitoare, ideea forță a închiderii tuturor canalelor de pătrundere a capitalului străin, a denunțării politicii de jefuire a resurselor țării de către puterile străine şi a apărării şi consolidării independenței şi suveranității naționale"[226].

*

[226] ibidem, pag. 273-277

Față de transporturi, la fel ca şi față de comerțul interior, arată Vasile C. Nechita, Mihai Eminescu „nu s-a arătat suficient de clarvăzător şi îngăduitor, acestea reținându-i atenția doar întâmplător şi în subsidiar …

Formându-se şi manifestându-se ca un economist al producției prin excelență, el cerea peste tot – în termeni categorici şi cu plurale argumente – înmulțirea şi diversificarea acesteia, transporturilor şi comerțului „contestându-le caracterul productiv şi dreptul la dezvoltare peste marginile impuse de producția materială”[227].

Transporturile reprezentau în opinia sa numai *schimbări de loc*, pe care le includea în categoria actelor economice improductive; aflate în totală antiteză de utilitate față de producția agricolă şi industrială pe care le considera ca fiind *schimbări de formă*, autentice şi singurele esențiale pentru asigurarea nevoilor vitale ale societății.

Deşi „aversiunea lui față de activitățile *improductive* – în general –, şi față de comerț – în special –, teama de invadare a țării de către mărfurile şi capitalurile străine, precum şi interinfluențele dintre industrie şi agricultură, pe de o parte, şi transporturi şi comerț, pe de alta; l-au făcut să adopte față de ambele genuri de activitate o atitudine contradictorie”[228] – uneori reliefându-le valențe pozitive, alteori subliniindu-le fațete negative – Mihai Eminescu „n-a pus sub semnul întrebării existența şi dezvoltarea, în limitele cerute şi impuse de producție, a transporturilor şi comerțului”[229].

Ceea ce le imputa el acestor două îndeletniciri economice erau: „nivelul nejustificat de mare al cheltuielilor ocazionate de schimbările de loc şi de posesiune, urcarea vertiginoasă a prețurilor la consumatori – cauzată de interpunerea prea multor verigi de transmisiune şi de negoț – şi îmbogățirea *nesățioasă* – prin speculă şi nu prin muncă – a unui mare număr de *superpuşi*.

Opinia că activitățile de transport şi de circulație sunt în totalitatea lor *improductive* este discutabilă, şi, ca urmare, trebuie luată sub beneficiu de inventar”[230]. În condițiile în care „producția națională – agricolă şi industrială – se găsea la un nivel destul de scăzut, iar cerințele de consum erau în continuă creştere şi

---

[227] ibidem, pag. 96, 97
[228] ibidem, pag. 97
[229] ibidem
[230] ibidem, pag. 97, 98

diversificare, Eminescu nu putea să reacționeze altfel. În judecarea poziției sale trebuie să avem în vedere că pe vremea aceea, ştiința economică înainta timid şi anevoios pe drumul clarificării caracterului, locului şi rolului sectorului terțiar în economia modernă"[231].

*

După cum relevă Vasile C. Nechita, stabilind drept axiomă ideea că regimul financiar al unui popor este determinat de cel economic, „Mihai Eminescu a întreprins ample şi sistematice investigații în domeniul relațiilor financiare, de credit şi bugetare, pe baza cărora a formulat şi pus în circulație un însemnat număr de observații critice"[232].

Problematica financiar-bugetară dezbătută de el „este extrem de vastă şi de diversă. Nelipsite au fost însă câteva chestiuni de mare angajament polemic şi anume: cheltuielile bugetare *nemăsurate şi nesocotite*, impozitele directe şi indirecte, creditul imobiliar şi dobânda, bursa averilor reale şi fictive, operațiunile bancare comerciale şi de speculă, dezechilibrele bugetare şi mijloacele pentru lichidarea sau atenuarea lor etc."[233].

Chintesența tuturor scrierilor sale în domeniu este că „situația financiară şi de credit a României era, la vremea respectivă, dintre cele mai precare...

Cauzele stării economice şi financiar-bancare deloc satisfăcătoare a țării sunt căutate de către Mihai Eminescu, pe de o parte, în structurile nedezvoltate ale producției naționale, în presiunea - din ce în ce mai mare - a sectoarelor neproductive şi a *postulanților* asupra bugetului, în *administrația nepăsătoare* etc., iar, pe de alta în dezechilibrele europene, în slăbiciunea, devenită cronică, a pieței străine...

Încadrarea economiei naționale, a instabilității noastre economice şi financiare, în conjunctura europeană şi surprinderea interdependențelor şi interinfluențelor dintre cele două planuri, reprezintă o trăsătură esențială şi, în acelaşi timp, un merit incontestabil al tuturor scrierilor economico-financiare eminesciene"[234].

---

231 ibidem
232 ibidem
233 ibidem, pag. 100
234 ibidem, pag. 98-100

Potrivit lui Ion I. Ghelase, „criticând în numeroase articole diferite aspecte privind politica bugetară”[235] aplicată la acea vreme de cei ce dețineau cârma finanțelor publice, el „analizează şi interpretează comparativ - şi cu tehnica specialistului - cifrele bugetelor de epocă”[236].

În analiza, pe articole bugetare, pe care o face asupra respectivelor documente financiare - dovedind o profundă „pătrundere ştiințifică a semnificației cifrelor - el demască modul în care prin falsificarea conținutului cifrelor, deficitele sunt transformate în excedente şi categoriseşte aceste măsluiri drept *falsuri mărturisite în acte publice*”[237]. Creşterea necontenită a cheltuielilor înscrise în bugete birocratice constituie în opinia sa un puternic mijloc de exploatare şi spoliere a claselor productive.

„Documentându-se, de fiecare dată, temeinic - apreciază Vasile C. Nechita - Mihai Eminescu a reuşit să descifreze şi să dezvăluie multe dintre neajunsurile politicii şi legislației financiare şi de credit...

Demersul permanent şi fără menajamente pe problemele de fond ale relațiilor financiar-bancare viza schimbarea. În vederea însănătoşirii finanțelor şi a creditului național şi pentru întronarea disciplinei şi rațiunii economice în acest sector de mare importanță pentru propăşirea țării, el a propus să se treacă rapid şi hotărât la schimbarea regimului economic şi a celui social - însă schimbare de guvernământ, nu de orientare socială -, la sporirea şi diversificarea muncii, la eliberarea ei de sub apăsarea cheltuielilor de transport şi de transmisiune, la deprinderea fiecărui individ cu munca productivă pentru care este apt, la sprijinirea acesteia, la descurajarea ocupațiunilor neproductive”[238].

De asemenea, ierarhizând - pe baza unei argumentații de ordin economico-social extrem de riguroase şi detaliate - diferitele categorii de impozite pe o scară a justeței sociale, Mihai Eminescu îşi exprimă convingerea că impozitele directe răspund mult mai bine principiilor de echitate şi randament fiscal decât cele indirecte, şi pledează deschis în favoarea extinderii sferei impozitării directe - în paralel cu restrângerea celei a impunerii indirecte.

---

[235] Ion I. Ghelase, *Din preocupările economice ale lui Mihai Eminescu*, Extras din rev. cit., pag. 1

[236] idem, *Despre finanțele burgheziei*, pag. 2

[237] ibidem, pag. 2, 3

[238] Vasile C. Nechita, op. cit., pag. 100, 101

Apreciază însă, cu realism, că deoarece existența unui sistem fiscal în care să predomine dările directe este posibilă numai în țările puternic dezvoltate economic, realizarea acestui deziderat la noi este viabilă numai într-un orizont de timp îndepărtat.

Ion I. Ghelase arată că interconectând problema bugetară cu cea economică, Mihai Eminescu „combate inflația monetară, arătând că pentru asigurarea unei stabilități monetare este necesară şi o stabilitate economică, altfel urmând să asistăm neputincioşi la decadență a monezii şi la deficite bugetare”[239].

El vede în această inflație o influență nefastă care a determinat pauperizarea maselor populare şi găseşte că responsabilitatea apariției ei o poartă atât disproporția între producție şi emisiunea fiduciară, cât şi lipsa de acoperire a acestei emisiuni prin stocul de aur al Băncii Naționale.

Mihai Eminescu demonstrează că emisiunea monetară „abuziv mai mare decât puterea anuală de producție a țării avea drept scop să acopere jaful în cheltuielile publice, denaturând valoarea monezii şi provocând falsificarea schimburilor”[240].

Remediul constă, în opinia sa, „nu într-o reformă monetară, ci în muncă constructivă şi în economii de cheltuieli”[241] bugetare.

Totodată, el combate îndatorarea externă a țării, considerând creşterea volumului împrumuturilor contractate de stat în străinătate - pe care o demonstrează cifric - drept „un puternic mijloc de acaparare a țării”[242] de către monopolurile ce-şi au sediul în statele creditoare. În acelaşi spirit, înfierează şi concesiunile publice, concentrându-şi atacul - cu precădere şi cu multe detalii - asupra faimoasei Concesiuni *Stroussberg*.

Pe baza unei „cunoaşteri temeinice şi documentate a organizării şi funcționării *Creditului Mobiliar Francez*”[243], Mihai Eminescu face o analiză comparativă - din unghiul de vedere al utilității sociale - a operațiunilor bancare propriu-zise şi a celor bursiere.

Pe primele le încadrează în categoria operațiilor de comerț şi le recunoaşte un rol social pozitiv; pe cele din urmă le include în

---

[239] Ion I. Ghelase, *Despre finanțele burgheziei*, pag. 3
[240] ibidem, pag. 6
[241] ibidem
[242] ibidem, pag. 5
[243] ibidem, pag. 7

categoria celor de speculă şi le consideră profund dăunătoare societăţii. Cu această ocazie el explică şi mecanismul jocului de bursă.

Pe baza „studierii în profunzime a lucrărilor de specialitate în domeniu ale economiştilor şi finanţiştilor vremii, apărute în limbile germană şi franceză"[244], el arată, potrivit lui Ilie Haşeganu, că tranzacţiile bursiere „aduc pagube acţionarilor şi publicului, foloasele fiind, în exclusivitate, ale conducătorilor institutului de bursă"[245]. Pentru a ilustra gravitatea consecinţelor ce decurg din ridicarea artificială, prin intermediul Bursei, a cotaţiei titlurilor de valoare, Mihai Eminescu „arată felul în care a lucrat *Societatea generală de Credit Mobiliar* din Franţa"[246], care, cu scopul de a raporta profituri mari şi de a împărţi dividende supraevaluate, a ridicat în preajma bilanţului, în mod artificial - prin manopere bursiere - cursul acţiunilor pe care le deţinea în portofoliu, inducând astfel în eroare publicul tentat de posibilitatea obţinerii unor câştiguri mari - care cumpărând respectivele acţiuni, a pierdut cea mai mare parte a banilor investiţi în ele.

Ca un corolar al celor prezentate, subscriem aprecierii făcute de Ion I. Ghelase, potrivit căreia, „Mihai Eminescu pledează pentru schimbarea regimului economic şi a celui social; pentru înlocuirea sistemului fiscal perimat şi vexatoriu, care proteja avutul celor bogaţi şi lovea în existenţa maselor populare, cu un sistem fiscal articulat şi raţional; pentru făurirea în locul unei economii de exploatare a unei economii de necesităţi - o economie financiară bazată pe certitudine monetară, respectiv pe o emisiune fiduciară întemeiată în primul rând pe producţie şi nu pe nevoi bugetare"[247].

*

Mihai Eminescu a privit, după cum relevă Vasile C. Nechita, dezvoltarea şi perfecţionarea învăţământului românesc de toate gradele „prin prisma cerinţelor vitale de dezvoltare a culturii şi producţiei naţionale"[248]. Astfel, precizează Sultana Sută-Selejan, „a

---

[244] ibidem
[245] Ilie Haşeganu, op. cit., pag. 48
[246] ibidem
[247] Ion I. Ghelase, *Despre finanţele burgheziei*, pag. 7
[248] Vasile C. Nechita, op. cit., pag. 100

susținut necesitatea unui învățământ modern şi eficient, legat de nevoile reale ale țării"[249].

El destina acest învățământ înfăptuirii marilor imperative economico-sociale ale României, printre care: „dezvoltarea şi diversificarea producției naționale; încurajarea muncii productive şi a industriei; modernizarea agriculturii şi valorificarea superioară a resurselor țării etc. „[250].

De aceea, arată Vasile C. Nechita, „optimul între învățământul clasic şi cel real, pe de o parte, şi învățământul profesional, tehnic şi economic şi nevoile producției agricole şi industriale, pe de alta, a constituit, pentru el, chintesența frământărilor şi căutărilor pe linia modernizării învățământului"[251].

Mihai Eminescu a militat întotdeauna pentru unitatea instructiv-educativă a procesului de învățământ şi a argumentat în acest sens „necesitatea şi posibilitatea dezvoltării concomitente şi echilibrate a învățământului clasic şi a celui real - forme concrete de finalizare a scopului instructiv-educativ al şcolii elementare şi secundare"[252].

Ținând cont de „experiența şcolară, națională şi universală, care demonstrase convingător că o şcoală modernă, creată, dezvoltată şi perfecționată continuu în raport cu cerințele devenirii economice, sociale şi spirituale, nu este şi nu poate fi aceea care are un profil amalgamat, eterogen, care nu dă cunoştințe teoretice şi practice trainice nici într-un profil, nici în celălalt, şi că un învățământ înrâuritor şi de calitate este numai acela care se întemeiază pe o concepție filosofică înaintată şi care este structurat în conformitate cu condițiile concret istorice specifice fiecărei etape şi epoci în parte"[253], el „a respins cu toată vehemența ideile şi, înainte de toate, încercările practice ale guvernanților liberali de a amesteca învățământul clasic cu cel real...

Conştient de incontestabilele deosebiri de conținut, de metodă şi de scop dintre cele două tipuri de învățământ , şi deci de imposibilitatea realizării depline şi a unuia şi a celuilalt în cadrul aceluiaşi profil, şi adept al principiului educației prin instrucție şi al instrucției prin educație, adică al unui învățământ subordonat

---

[249] Sultana Sută-Selejan, *Doctrine economice*, pag. 292
[250] ibidem, pag. 292
[251] Vasile C. Nechita, op. cit., pag. 211
[252] ibidem, pag. 224
[253] ibidem, pag. 227, 228

nobilei misiuni de modelare deopotrivă a minții şi a caracterului, care să fie puse activ şi conştient în slujba societății, el a considerat inacceptabilă soluția creării unor şcoli elementare şi secundare realist-umaniste”[254].

Nepromovând niciodată „menținerea intactă a numărului de şcoli umaniste existente şi crearea unei rețele noi de şcoli reale, a mers pe varianta *împuținării* primelor şi *înmulțirii* corespunzătoare a ultimelor, în concordanță cu trebuințele şi posibilitățile materiale din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Faptul că propunerea de separare a clasicului de real pe care a făcut-o şi a susținut-o, nici nu era de natură să antreneze un efort material şi uman considerabil mai mare decât cea pe care o contesta, şi nici nu contrazicea, în nici un fel şi cu nimic, opiniile contemporanilor săi, favorabile înființării şi întăririi şcolilor reale în țara noastră, demonstrează că Mihai Eminescu a fost un realist, un pragmatic şi nu un visător, şi că a pus interesele naționale mai presus de orice”[255].

Un argument major al pledoariei sale pentru extinderea învățământului real a fost şi capacitatea acestuia de a oferi facultăților tehnice, economice şi artistice candidații necesari. El nu numai că „a înțeles adânc necesitatea şi utilitatea şcolilor reale secundare şi a celor tehnice, economice etc., prin raportare la nevoia de tehnicieni şi de alți specialişti tot mai mult resimțită în societate, dar a dovedit şi simț istoric, prin plasarea lor corectă pe coordonata de timp: trecut, prezent şi viitor”[256].

*

Aşa cum evidențiază Mihail Manoilescu, Mihai Eminescu s-a ridicat „în toate domeniile împotriva a tot ceea ce reprezintă copie (copiere mecanică n.n.) şi import de gândire”[257]. De aceea, arată Ion Bulborea, el şi-a exprimat convingerea că „reorganizarea economico-administrativă a țării nu trebuie să fie copia palidă a unor formule străine, ci rezultatul studierii adânci a tradițiilor înaintate ale poporului, a cerințelor lui imediate şi de perspectivă”[258]. Iar Eugen Simion subliniază: „Exasperat de

---

254 ibidem, pag. 225, 226
255 ibidem, pag. 228
256 ibidem, pag. 236
257 Mihail Manoilescu, Eminescu economist, Extras din rev.cit., pag. 4
258 Ion Bulborea, op. cit., pag. 57

reformismul străin de legile firii şi de legile nației, Mihai Eminescu critică vehement legile străine care nu se potrivesc la noi, popor de țărani (țară cu economie slab dezvoltată n.n.), şi cere să se respecte doar legile care purced de la popor şi rezultă *din trebuința poporului*, care este, totodată, şi trebuința naturii ”[259].

Ca urmare, după cum arată Ştefan Staicu, el militează „pentru o organizare instituțională conformă specificului național”[260]. El critică, conform aprecierii lui Grigore L. Trâncu-Iaşi, faptul că „legile noastre sunt străine, fiind făcute pentru un stadiu de evoluție socială pe care noi nu l-am atins încă”[261]. În acest sens, îşi exprimă convingerea că adaptarea cadrului legislativ la particularitățile de dezvoltare a țării constituie una dintre condițiile de bază ale bunei funcționări a mecanismului social. Reliefând aceasta, subliniază Ion Bulborea, el „nu era împotriva folosirii progresului şi a rezultatelor obținute de popoarele cu experiență îndelungată, dar preciza că însuşirea *acestei provizii gata şi câştigate deja* va trebui să constituie numai *punctul de plecare* pe calea unui progres propriu”[262].

*

După cum relevă Ion Bulborea, „atât prin măsurile practice preconizate în vederea restructurării economice şi sociale a țării - protejarea industriei naționale, edificarea unor instituții de credit şi financiare adecvate stadiului de dezvoltare a țării, reforme în favoarea țărănimii etc., cât şi prin argumentarea teoretică competentă a acestora, pe baza scrierilor lui A. Smith, D. Ricardo, Fr. List, D. P. Marțian, Mihai Eminescu susținea transformarea burghezo-democratică a societății româneşti”[263].

„Gândirea sa economică - arată Mihail Manoilescu - se poate urmări pe trei linii, care toate au ca punct comun de pornire ideea de dreptate. Căci el a văzut întâi, în viața omenirii, tot ceea ce era exploatare a omului de către om: exploatarea dintre țară şi țară, exploatarea dintre clasă şi clasă, exploatarea dintre neam şi neam.

---

[259] Eugen Simion, op. cit., pag. 51, 52
[260] Ştefan Staicu, op. cit., pag. 4
[261] Grigore L. Trâncu-Iaşi, op. cit., pag. 6
[262] Ion Bulborea, op. cit., pag. 57
[263] ibidem, pag. 45, 46

Cea dintâi l-a dus la concepția *independenței economice*; cea de a doua la principiul *dreptății sociale*; cea din urmă la ideea *românismului economic*.

Şi astfel, gândirea lui Mihai Eminescu se reazemă pe o mare bază triunghiulară ale cărei vârfuri sunt însemnate cu cuvintele: *independență*, *dreptate*, *românism*"[264]. De aceea, potrivit lui Octavian Goga, el – "cel dintâi român al cărui creştet primeşte binecuvântarea din cer, dar ale cărui picioare sunt înfipte, până la glezne, în pământul strămoşesc"[265] – este "părintele ideologiei naționale moderne în evoluția noastră"[266] şi "cel mai echilibrat creier politic al României în creştere"[267].

Întreaga sa publicistică, în general, şi segmentul ei dedicat comentării problemelor economice, în special, a contribuit semnificativ la răspândirea limbajului economic într-o lume în care mijloacele de comunicare în masă erau extrem de limitate, iar învățământul de profil se afla în stadiul embrionar. Ea poate constitui şi pentru generația actuală, apreciază Ilie Haşeganu, „un îndreptar sigur, necesar şi mai ales românesc în labirintul teoriilor şi doctrinelor economice de orice fel"[268]. Mai mult, completează Octavian Goga, "articolele lui, axiome de valoare permanentă, pot fi invocate la tot pasul ca un îndreptar de pedagogie națională"[269].

-------------- * * ------------

[264] Mihail Manoilescu, *Eminescu economist*, pag. 11
[265] Octavian Goga, op.cit., pag. 53
[266] ibidem
[267] ibidem
[268] Ilie Haşeganu, op. cit., pag. 6
[269] Octavian Goga, op.cit., pag. 53

Partea a III-a:
GÂNDIREA ECONOMICĂ A LUI MIHAI EMINESCU

În raționamentele sale, teoria şi practica se întrepătrund şi se susțin reciproc. Concluziile lor, atestă cunoaşterea în profunzime a economicului, politicului şi socialului, analizate prin prisma conexiunilor lor organice.

1. Probleme teoretice

Mihai Eminescu este părintele a două teorii economice: cea *a economiei naționale* şi cea *a costurilor aferente*.

Aşa cum arată Vasile C. Nechita, „pe lângă faptul că Eminescu a fost un economist de acțiune şi nu de catedră, un comentator înzestrat al faptului economic viu, în plină desfăşurare, el a mai fost în acelaşi timp un adept şi un reprezentant de seamă al teoriei în acțiune“[270].

El a contribuit efectiv la îmbogățirea fondului conceptual al teoriei pe care a aplicat-o. Cele mai de seamă contribuții conceptuale ale sale în domeniul amintit constau în formularea unei definiții a conceptului de economie națională şi în elaborarea teoriei costurilor aferente.

1.1. Teoria economiei naționale

Nevoile oamenilor şi ale popoarelor de a-şi însuşi cât mai multe bunuri şi de a-i domina, astfel, pe nonposesori, constituie motorul dezvoltării ramurilor de activitate economică ale fiecărei națiuni. De aceea, evoluția economiei oricărei țări este, întotdeauna, o victorie a posesorilor asupra nonposesorilor.

În formularea definiției acestui concept Mihai Eminescu pleacă de la constatarea că, „în contact direct şi permanent cu natura, cu viața naturală, omul caută să-şi creeze o viață nouă, viața personală; să cunoască natura şi viața ei pentru a-i smulge cât mai multe bunuri de care el are tot mai mare nevoie; din lupta aceasta cu natura, cu viața naturii, se naşte cea de-a doua viață, viața personală, al cărei principiu fundamental este acela că omul poate produce scopuri şi lucruri, nu prin nimicirea obiectelor naturii,

---

[270] Vasile C. Nechita, op.cit., pag. 152

ci prin transformarea lor într-o formă mai înaltă; principiul acestei destinațiuni a existenței personale e nemărginirea, infinitul, o naştere în veci nouă. Omul produce totdeauna ceva nou; îndată ce scopul vieții personale, al vieții economice, este ajuns, intră în acțiune o a doua latură a procesului: consumațiunea, prin care, ceea ce s-a lucrat se consumă. Cursul acestei vieți e un cerc (o înlănțuire cauzală n.n.). Va să zică (Aşadar n.n.), ceea ce numim *viața averilor* nu e un şir de lucruri şi de noțiuni moarte, ci(;) un proces viu; înseamnă, altfel spus, producție socială văzută ca o unitate indestructibilă a celor două momente principale extreme: producția şi consumul"[271].

El îşi încheie raționamentul prin a concluziona că „economia națională e dominarea personalității asupra vieței naturei, iar cu cât dominarea aceasta e mai mare, cu atât(;) poporul care şi-o exercită stă mai sus... Suma dominării omenirei asupra naturei e civilizațiunea adevărată. Fiecare popor tinde într-acolo de-a domina într-adevăr natura, de-a câştiga cea mai mare sumă a dominărei, de-a urmări cele mai mari ținte cu mijloacele cele mai mici„[272], adică maximizând rezultatele obținute şi minimizând, simultan, eforturile corelative depuse.

Remarcăm în această manieră de definire a economiei naționale, influența incontestabilă a gândirii fiziocrate.

Identificăm totodată, relevă Vasile C. Nechita, şi câteva „caracteristici esențiale ale respectivei definiții, şi anume:

a) atât definiția, cât şi explicațiile adiacente ei, reflectă o orientare materialistă, întrucât la baza apariției, existenței şi dezvoltării economiei naționale, aşează scopurile, trebuințele şi interesele oamenilor;
b) conținutul economiei naționale se suprapune cu cel al producției sociale, întrucât omite activitățile neproductive dintre cele circumscrise sferei economiei naționale;
c) rezultatele producției sociale - cu momentele ei extreme principale: producția şi consumul - sunt determinate de acțiunea factorului uman şi a celui natural, producția - şi implicit economia națională -

---

[271] Mihai Eminescu, Manuscrisul *Economia națională*, în Opere, vol. XV, ed. cit., Bucureşti, 1993, pag. 1137, 1138
[272] ibidem, pag. 1138

putând lua naştere numai din conlucrarea omului cu natura, în buna desfăşurare a acestui proces rolul primordial revenindu-i omului;

d) existenţa unui raport de determinare şi de influenţare directă între economia naţională şi civilizaţia adevărată, gradul de dezvoltare al amândurora depinzând nu numai de cât, ci şi de cum se produce, (fiind intim n.n.) corelat cu consumul de muncă cheltuit pentru obţinerea unei unităţi de produs;

e) nevoile oamenilor şi ale popoarelor de a-şi apropria (însuşi n.n.) cât mai multe bunuri şi de a-i domina, astfel, pe nonposesori, constituie motorul dezvoltării economiei naţionale - evoluţia acestei economii fiind considerată de către poet, *ca fiind, întotdeauna, o victorie a posesorilor asupra nonposesorilor*[273]“[274].

Viziunea eminesciană cu privire la conţinutul şi caracterul economiei naţionale - viziune care nu condiţionează formarea şi dezvoltarea economiei naţionale de apariţia şi consolidarea statelor naţionale şi a naţiunilor în procesul trecerii de la feudalism la capitalism, ci de primele începuturi ale producţiei materiale şi ale societăţii omeneşti - „prezintă interes şi valoare ştiinţifică, prin aceea că accentuează, foarte mult, pe importanţa volumului, varietăţii şi eficienţei producţiei materiale; pe relaţia cauzală existentă între gradul de cunoaştere, stăpânire şi valorificare a bunurilor din natură şi stadiul de civilizaţie; pe interdependenţele obiective dintre proprietate şi avere, avere şi productivitate, avere şi putere, putere şi dominaţie, dominaţie şi nelibertate, nelibertate şi luptă; precum şi pe rolul determinant al vieţii personale şi al producţiei în realizarea progresului economic şi social”[275].

1.2. Teoria costurilor aferente

Elaborarea, la nivel de ţară, a strategiei de producţie trebuie să reprezinte aplicarea principiului producerii mărfurilor pe baza mediei productivităţii muncii naţionale. Fabricarea înlăuntrul graniţelor a acelor produse care reclamă, absolut sau comparativ, un volum mai mare de muncă decât în alte ţări, dar sunt vitale pentru naţiune, este înţelept a fi încurajată,

---

[273] vezi Anexa nr. XII
[274] Vasile C. Nechita, op. cit., pag. 154, 155
[275] ibidem, pag. 156, 157

nicidecum sistată. Aplicarea, de către o țară precar dezvoltată economic, a politicii liberului schimb în relațiile comerciale externe, o aserveşte inevitabil națiunilor puternice.

După cum se cunoaşte, clasicii economiei politice atribuiau conceptului general de *costuri* formele particulare de *costuri absolute* şi de *costuri comparative* - desemnând prin acestea cuantumul cantitativ şi îndeosebi calitativ de muncă națională înmagazinat într-o marfă sau în mai multe mărfuri.

Opunându-se concepției potrivit căreia specializarea națională în producție trebuie realizată în funcție de superioritatea sau inferioritatea absolută sau comparativă față de străinătate, Mihai Eminescu a elaborat, apreciind drept necesară producerea mărfurilor pe baza mediei productivității naționale, teoria costurilor aferente.

În elaborarea acestei teorii, arată Vasile C. Nechita, el a pornit de la „realitățile şi aspirațiile româneşti, de la caracterul predominant agrar-țărănesc al economiei naționale, de la marile discrepanțe existente între productivitatea muncii agricole şi industriale, între productivitatea muncii naționale şi mondiale, de la deosebirile apreciabile dintre costurile de producție ale mărfurilor româneşti şi străine, în sfârşit de la necesitatea imperioasă a schimbării acestei stări de lucruri ce perpetua menținerea României ca remorcă a țărilor industriale"[276].

În teoria costurilor aferente, Mihai Eminescu „concentrează următoarele mari idei:

a) ideea diferenței considerabile dintre productivitatea muncii agricole şi a celei industriale, respectiv a superiorității intrinseci a industriei față de agricultură;
b) ideea schimbului de neechivalente între țările industriale şi cele agrare, ilustrată de raportul vânzare-cumpărare, total nefavorabil, ce se stabileşte pe piața internațională între munca unui lucrător industrial şi munca țăranilor;

---

[276] idem, *Teoria costurilor aferente la Mihai Eminescu - dimensiune universală a gândirii economice româneşti,* Extras din „Revista economică", nr. 26 din 1 iulie 1977, pag. 22

c) ideea capacității limitate de plată a țărilor agricole şi a degradării ei continue, datorită (din cauza n.n.) inferiorității productivității lor naționale şi, îndeosebi, a imposibilității avansării de către ele, în circuitul economic mondial, a unor mărfuri care să se situeze din ce în ce mai sus, şi nu mai jos, pe scara eficacității muncii naționale“[277].

Aceste idei îşi găsesc exemplificarea în câteva fraze de o densitate deosebită: „Franțuzul ia o bucată de metal în preț de 50 de parale şi-ți face din ea un ceasornic pe care ți-l vinde cu doi napolitani; dumneata îi vinzi ocaua de lână cu un franc şi el ți-o trimite înapoi sub formă de postav şi-ți ia pe aceeaşi oca 20 de franci… Cu ce-mplineşti cusurul de la unul până la douăzeci, de unde mai iei încă nouăsprezece? Neapărat că din alte produse şi nu din lână, deci din grâu. Dar grâul se produce cu osteneală multă şi spor puțin. Spre a produce un fir de grâu iți trebuie o vară întreagă şi atunci încă atârnă de la ploaie şi de la vânt, de se va face sau nu, pe când meşterul străin a lucrat ocaua de lână şi i-a dat o valoare înzecită în câteva ceasuri. De acolo vine că țăranul trebuie să muncească o vară pentru a plăti un obiect de lux, comandat în străinătate”[278].

Între teoria costurilor absolute şi a celor comparative, pe de o parte, şi cea a costurilor aferente, pe de altă parte, există numeroase deosebiri esențiale, atât de conținut, cât şi de funcție socială.

Potrivit lui Vasile C. Nechita, „prima teorie operează mai mult cu aspectul calitativ individual, pe când cealaltă cu aspectul calitativ național, cuantificabil prin productivitatea muncii naționale. Cea dintâi consideră importantă superioritatea sau inferioritatea absolută ori comparativă față de străinătate, în timp ce cea de-a doua găseşte determinantă superioritatea sau inferioritatea internă față de media productivității muncii naționale (adică n.n.) față de nivelul absolut al cheltuielilor ocazionate de producerea mărfii tradiționale ce urmează a fi dată în schimbul celei importate.

Prima teorie sugerează concentrarea eforturilor naționale în acele activități unde există o superioritate, absolută şi

[277] ibidem, pag. 23
[278] Mihai Eminescu, *Paralele economice*, în Opere, vol. X, pag. 20, 21

comparativă, față de străinătate, şi renunțarea la producția (fabricarea n.n.), în țară, a acelor produse care reclamă, absolut sau comparativ, un volum mai mare de muncă decât în alte țări; iar cealaltă, dimpotrivă, îndeamnă, cu insistență, la încurajarea acelor domenii care prezintă productivități mai mari. Teoria costurilor absolute şi comparative propagă liberschimbismul, pe care-l consideră la fel de avantajos pentru țările agricole ca şi pentru cele industriale, pe când teoria costurilor aferente îl neagă, fundamentând promovarea cadrului necesar asigurării demarajului industrial pentru țările mai puțin dezvoltate. După cum se vede, într-un caz avem de-a face cu justificarea monopolului industrial al occidentului, cu argumentarea împărțirii lumii în țări industriale şi țări agricole şi cu escamotarea exploatării, pe calea schimbului internațional neechivalent, a celor din urmă țări de către cele dintâi. Iar, în celălalt caz, cu motivarea amplă şi convingătoare, teoretică şi istorică, a necesității, posibilității şi modalității industrializării tuturor țărilor“[279].

„Inspirându-se din tezele eminesciene, Mihail Manoilescu avea să finalizeze, mai târziu, o teorie a schimburilor internaționale, bogat cunoscută şi recunoscută pe planul internațional al vremii“[280].

2. Concepțiile despre starea şi perspectivele economiei româneşti

În România celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, au existat ample preocupări conceptuale privind starea şi perspectivele economiei țării.

Dintre economiştii care s-au aplecat asupra acestei problematici, fac parte: Dionisie P. Marțian, Alexandru D. Xenopol, Petru S. Aurelian, Ion Ghica, Enric Winterhalder, Ion Strat, Nicolae Şuțu ş.a.

Între opiniile exprimate, de la un economist la altul, întâlnim elemente convergente, deosebiri şi nuanțe. Operele lor au fost analizate în lucrări ca: Nicolae N. Constantinescu, Tudorel Postolache, Ivanciu Nicolae-Văleanu, Ion Bulborea, *Istoria ştiințelor în România. Ştiințe economice,* Editura Academiei,

---

[279] Vasile C. Nechita, *Teoria costurilor aferente la Mihai Eminescu - dimensiune universală a gândirii economice româneşti*, extras din rev. cit., pag. 23
[280] ibidem

Bucureşti, 1982; Costin Murgescu, *Mersul ideilor economice la români*, ediția a II-a, vol. I şi II, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1994; Ivanciu Nicolae-Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească*, Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1968; Nicolae N. Constantinescu, *Istoria gândirii economice româneşti*, Editura Economică, Bucureşti, 1999, Victor Jinga, *Gândirea economică românească în secolul al XIX-lea*, Imprimeria Ardealul, Cluj, 1938; Ivanciu Nicolae-Văleanu, Tratat de doctrine economice, Editura RAMO, Bucureşti, 1996; Sultana Sută-Selejan, *Doctrine şi curente în gândirea economică modernă şi contemporană*, Editura ALL, Bucureşti, 1994, Gheorghe Zane, Prefață la culegerea *Texte din literatura economică în România*. Secolul al XIX-lea, Editura Academiei, Bucureşti, 1960 ş.a.

Mihai Eminescu a acordat şi el o atenție deosebită atât investigării situației economice a țării, cât şi formulării unor soluții destinate îmbunătățirii ei.

Datorită faptului că în vremea în care el a trăit, la fel ca, de altfel, şi în zilele noastre, problemele politice erau, în mare măsură, de fapt, probleme economice, era extrem de firesc să le analizeze în strânsa lor interconexiune, acordându-le întreaga sa atenție şi străduindu-se să elaboreze soluții pentru rezolvarea lor.

De aceea, gândirea economică eminesciană trebuie privită şi înțeleasă numai în intimă corelație cu cea politică, „fiindcă ambele - arată Ilie Haşeganu – constituie, la el, un tot organic, cum, de altfel, şi în realitate politicul nu poate fi despărțit de economic; iar, dacă este adevărat, totuşi, că primul are şi trebuie să aibă întâietate, nu este mai puțin adevărat că, adeseori, politicul e precedat sau condiționat chiar de economic, deşi economicul în sine nu are valoare şi nu ia conştiință de sine decât prin politic sau raportat la acesta“[281].

Mihai Eminescu şi-a exprimat punctul de vedere asupra problemelor economice, preponderent în articolele sale publicate, de-a lungul perioadei 1877-1880, în ziarul conservator *Timpul*. Totodată, chiar dacă în mai mică măsură, el şi-a făcut cunoscute opiniile economice şi prin intermediul altor publicații, ca de exemplu: *Curierul de Iaşi* şi *Convorbiri literare*.

---

[281] Ilie Haşeganu, op. cit., pag. 24

2.1. STAREA

Aprecierile pe care Mihai Eminescu şi o serie de prestigioşi economişti români contemporani lui le-au formulat asupra situației *de facto* a economiei româneşti a epocii, abordată în intercorelarea sectoarelor de activitate ce o compun, pot fi redate, sintetizat, astfel:

2.1.1. Industria

Un popor se creşte prin industrie proprie. Nația agricolă e expusă de-a fi exploatată de vecinul industrial. Dependența economică o atrage după sine pe cea politică. La noi industria este slab dezvoltată şi se confruntă cu un proces de înstrăinare amplu. Neapărat trebuie să devenim nație industrială, măcar pentru trebuințele noastre.

Concepția lui Mihai Eminescu despre dezvoltarea industrială are două coordonate esențiale, şi anume: rolul jucat de industrie în cadrul unei economii naționale şi starea ei în România celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea.

Cu privire la rolul industriei în economia unei țări, el scrie: „Importanța producțiunii industriale nu consistă în scumpetea sau ieftinătătea articolelor, ci în partea ei *educativă*. Un popor se creşte prin industrie proprie. Toate calitățile lui, toate predispozițiile de gust, de arte, toate resorturile lui intelectuale şi morale se pun în mişcare prin munca industrială; el îşi deprinde mâinile la o sumă de lucrări ce pân-atunci i-erau necunoscute şi toate deprinderile acestea sunt aptitudini nouă, talente nouă, activități nouă, a căror sumă constituie puterea colectivă a poporului”[282].

Această importanță este scoasă în evidență de către Mihai Eminescu, prin intermediul severei analize critico-antitetice la care supune industria şi agricultura, privite, în interconexiunea lor, ca ramuri fundamentale ale economiei naționale.

Constatând pericolele pe care le prezintă exclusivismul agricol, Mihai Eminescu nota că, „pe când nația agricolă plăteşte, atât transportul, cât şi vama şi câştigul comerciantului la cumpărătura unui obiect industrial, tot în aceeaşi vreme, vama, transportul şi câştigul comerciantului se scad din prețul cu care nația agricolă îşi vinde productele - va să zică ea păgubeşte dublu

[282] Mihai Eminescu, *Nu numai motive*, în Opere, vol. XIII, ed.cit., 1985, pag. 116

în toate tranzacțiile ei, la vânzarea productelor ei, la cumpărătura celor străine. Apoi e cumplit de mare diferența între valori. Încărcând 500 vagoane cu grâu, capeți în schimb o jumătate de vagon de obiecte de lux. C-un cuvânt nația agricolă e expusă de-a fi exploatată de vecinul industrial, ba de-a pierde pe zi ce merge clasele sale de manufacturieri, cari neputând concura cu fabrica devin proletare"[283]. Iar în articolul intitulat *Paralele economice* conchidea: „Neapărat că nu trebuie să rămânem popor agricol, ci trebuie să devenim şi noi nație industrială măcar pentru trebuințele noastre; dar vezi că trebuie omul să-nvețe mai întâi carte şi apoi să calce a popă, trebuie mai întâi să fii nație industrială şi după aceea abia să ai instituțiile națiilor industriale"[284].

Mihai Eminescu conştientizează faptul că dependența economică atrage după sine şi dependența politică, guvernele indiferent de coloratura lor „ajungând să atârne mai mult sau mai puțin de înrâuriri străine"[285].

El „avea în vedere - relevă Constantin Buşe - experiența tristă ce începuse să se acumuleze în urma punerii în vigoare a Convenției economice româno - austro-ungare. Protestează, în dese rânduri, împotriva cedării în fața presiunilor venite din afară, care urmăreau înrobirea economică a României. Pentru poet, politica economică, în interior şi exterior, trebuia să aibă o linie de conduită fermă şi precisă, care să înlăture, definitiv, tendința de a acorda concesiuni inechitabile, aşa cum se întâmplase cu Convenția cu Austro-Ungaria şi cu Consorțiul Stroussberg. Încă din 1875, M. Eminescu avea curajul să afirme că vecinătatea Austriei constituie o amenințare permanentă pentru tânărul stat român, prin politica sa economică agresivă"[286].

Totodată, în considerarea situației internaționale şi a raporturilor interstatale, pe care le cunoştea foarte bine, Mihai Eminescu trăgea un semnal de alarmă pentru conducătorii de atunci ai statului român, făcându-le cunoscut că „nu mai e azi nici o îndoială asupra țintei a o seamă de politici (politicieni n.n.) austro-ungari de-a preface Orientul într-un teren de colonizare"[287].

---

[283] idem, *Frază şi adevăr*, în Opere, vol. X, pag. 31
[284] idem, *Paralele economice*, în Opere, vol. X, pag. 21
[285] idem, *Frază şi adevăr*, în Opere, vol. X, pag. 31
[286] Constantin Buşe, *Aspecte social economice în proza politică a lui Mihai Eminescu*, rev. cit., pag. 125
[287] Mihai Eminescu, *Ştim prea bine*, în Opere, vol. X, pag. 88

Starea industriei româneşti este analizată de Mihai Eminescu atât din punctul de vedere al situației *de facto* existente la acea vreme, cât şi din acela al cauzelor care au condus la apariția respectivei situații.

Industria nu numai că era slab dezvoltată - şi ca diversitate de ramuri, şi ca grad de înzestrare tehnică, şi ca nivel de productivitate a muncii - îndreptățind, din păcate, aproape întru totul, afirmația potrivit căreia România era o țară eminamente agricolă, dar se confrunta şi cu un declin accentuat[288] şi cu un proces de înstrăinare amplu[289].

Iar la toate acestea se mai adăuga şi o exploatare profund neomenoasă a forței de muncă[290], cu consecințe dintre cele mai nefaste asupra sănătății biologice a lucrătorilor.

Între principalele cauze pe care Mihai Eminescu le considera ca stând la baza sumbrului tablou prezentat se numără subevaluarea de către statul român a importanței industriei naționale[291], atitudine concretizată în: convingerea că România

---

[288] „Nu de mult, înfloreau, în Bucureşti, industrii însemnate: se fabricau tesmenele, se lucra mătase şi se făceau dintr-însa țesături de tot felul, se argăseau piei, care se exportau, blănăria din Bucureşti era căutată în seraiul din Constantinopol, apoi erau işlicăria, căldărăria, şelăria. Astăzi, nu mai există acele industrii, şi, trebuințele le satisfacem cu obiecte importate"., idem, *Industrie şi comerț*, în Opere, vol. X, pag. 249

[289] „În stradele unde erau aşezate acele industrii de care ne amintesc încă numirile acelor strade, astăzi întâlnim, mai cu seamă, izraeliți, comercianți care vând haine gata aduse de la Viena şi Pesta şi altele. Meseriaşii români ce mai există, precum tabaci, ciobotari, căldărari, dispar, căci, nu mai sunt în stare a se susține"., ibidem

[290] „La noi, în țara absolutei libertăți, este, însă, cu putință, ca lucrătorul să nu se bucure nici de duminecă, nici de sărbătoare, să nu se bucure nici de răgazul pe care scriptura îl asigură până şi animalelor. Mania de a trata pe om ca simplă maşină, ca unealtă pentru producere, este, întâi, tot ce poate fi mai neomenos; al doilea, dezastruoasă prin urmările ei. Căci, vita de muncă se cruță la boală, i se măsură puterile, nu se încarcă peste măsură, pierderea ei e egală cu cumpărarea unei alteia, încât interesul bine înțeles al proprietarului este cruțarea. La om lucrul se schimbă. Poate să se stingă în bună voie, se va găsi, totdeauna, altul la loc, căci, nevoia e o dăscăliță amară, care primeşte orice condiții"., idem, *Robie modernă*, în Opere, vol. IX, ed. cit., 1980, pag. 286

[291] „Cauza principală e *lipsa de pricepere din partea statului* în privirea importanței industriei într-o țară, de acolo, apoi, neprevederea şi nepăsarea întru apărarea industriei şi comerțului. De la 1859 şi până mai dăunăzi, am crezut, şi prin toate actele oficiale continuu am declarat, că România este o țară agricolă, că ea nu poate produce decât în sfera agricolă, că producerea industrială ar fi rezervată altor țări, industriale. Sub influența unor asemenea idei, am lăsat să dispară sau să cază în desuetudine restricțiile ce existau, şi care puteau apăra industria din țară. Instituția corporațiilor ni s-a părut o instituție învechită, contrarie libertății absolute în tot şi în toate, a trebuit, dar, să dispară. Nu numai înlesnirea comunicațiilor, nu

este şi trebuie să rămână o ţară eminamente agricolă, ridicarea barierelor protecţioniste de apărare a industriei, favorizarea străinilor la adjudecarea licitaţiilor publice organizate de stat pentru contractarea de bunuri şi servicii, dificultatea obţinerii de finanţare de către întreprinzători - cauzată de insuficienţa capitalului disponibil pentru împrumuturi şi de nivelul prohibitiv al dobânzilor percepute pentru credite[292] -, pierderea de către populaţia autohtonă a spiritului de întreprindere[293], precum şi introducerea pripită a egalităţii sociale[294]. Referitor la această nesusţinere, de către autorităţile statale, a elementului întreprinzător autohton, Ilie

---

numai trebuinţele ivite, pe cari pământenii, industriaşii şi comercianţii nu ar fi fost în stare a le satisface, ci (,mai ales, n.n.) acele opinii împărtăşite de bărbaţii care aveau direcţia în ţară, au înlesnit ca străinii să năvălească în ţară, să se constituie în stat o pătură de industriaşi şi comercianţi străini. Aceleaşi opinii ne-au împiedicat a ne gândi la măsurile necesarii de apărare, nu numai contra năvălirii străine, ci şi contra importării obiectelor de industrie străină. În cultul nostru pentru străini, am lăsat nu numai să se facă ca naţionalii să fie înlăturaţi de către străini, prin simplul efect al abilităţii reale a străinilor, dar, am făcut tot, spre a susţine pe străini şi industria străină. Nu era întreprindere, nu era licitaţie pentru procurare de obiecte pentru diferitele servicii ale statului, pentru armată între altele, la care să nu fi admis pe pământeni deopotrivă cu oricare străin ce s-ar fi prezentat, şi, să nu se fi acordat concesiunea străinului, pentru că acesta ar fi lăsat cu preţ mai ieftin. Nu ne preocupam că, comerciantul şi industriaşul român contribuie la toate sarcinile de tot felul ale statului, şi, trebuia a fi preferat, că străinul ce se prezenta nu justificase nici cunoştinţa specială, nici solvabilitatea, nici, în fine, dacă concesiunea se mai putea îndeplini *întocmai* de către concesionarul străin, după condiţiile contractului cu preţul stipulat"., idem, *Industrie şi comerţ*, în Opere, vol. X, pag. 249

[292] „Plângerea generală e că nu sunt bani la noi, că industria şi comerţul nu pot prospera, fiindcă ele nu găsesc bani pentru trebuinţele lor, sau că nu-i pot găsi decât cu dobândă prea scumpă şi, în general, numai cu siguranţă reală. Este incontestabil că, în ţară ca şi în Bucureşti, nu există o adevărată *bancă,* care să înlesnească trebuinţele comerţului şi ale industriei, că aceia în mâinile cărora e concentrat numerarul, atât în Moldova, dar şi în Ţara Românească, dau bani împrumut c-o dobândă a cărei plată, trebuie să cauzeze ruinarea acelor clase"., ibidem, pag. 247

[293] „Prin continua înlăturare a pământenilor li s-au luat însă *mijlocul de-a se dezvolta şi susţinea practica şi inteligenţa afacerilor, spiritul de întreprindere, educaţiunea industrială şi comercială*, cu un cuvânt *acea cultură ce se dobândeşte prin exerciţiul industriei şi comerţului*. Industriaşul şi comerciantul român, nesusţinut prin nici o măsură de statul pentru care plăteşte contribuţii şi îndeplineşte tot felul de sarcini, neavând mijloace şi neputându-şi-le procura din lipsă de adevărate institute de bancă, a trebuit să renunţe la industrie, la comerţ şi, ca să nu piară, a trebuit să se facă funcţionar, fie oricât de rău plătit"., ibidem, pag. 248

[294] egalitate „care nu trebuie confundată cu egalitatea înaintea legii. Egalitatea n-a însemnat la noi prefacerea claselor de sus în clase muncitoare - cu o muncă superioară se-nţelege - ci *boierirea* claselor de jos, infectarea acestora cu ruşinea de muncă şi bolirea de deprinderea claselor vechi de-a câştiga mult prin muncă puţină". idem, *Meseriile*, în Opere, vol. IX, pag. 402

Bădescu comentează: „În viziunea lui Mihai Eminescu, sistemul societal este structurat în trei compartimente: *țara reală*, *țara legală* şi societatea parazitară de tip urban din care se recrutează pătura superpusă. Această pătură va utiliza *țara legală*, adică sistemul aşezămintelor juridic-instituționale, pentru a confisca plusprodusul *țării reale*, a societății țărăneşti, singura productivă”[295]. Ea acționează astfel, pentru a proteja dezvoltarea capitalismului uzurier (aici, termenul *uzurier* are semnificația de *bancar* n.n.) comercial, pus în slujba expatrierii rezultatului muncii naționale în beneficiul economic al puterilor străine, care sprijină, financiar, politic şi, după împrejurări, chiar militar, infiltrarea şi menținerea persoanelor ce o alcătuiesc, în structurile decizionale ale aparatului socio-politic şi economico-legislativ al țării. Apariția şi amplificarea acestui fenomen au la bază faptul că respectivele persoane sunt, în general, străini stabiliți în țară - oameni a căror lipsă de simțământ românesc, coroborată, adesea, cu o statură morală pigmeiană, îi predispune la a face compromisuri favorabile lor, dar prejudiciante pentru țară [296]. Un punct de vedere similar, însă formulat într-o terminologie incendiară, regăsim şi la Petre Țuțea, atunci când se pronunță asupra cauzei care, în opinia sa, stă la baza lipsei de elan în muncă a românilor: “Statul român nu apară bogățiile țării şi nu garantează munca națiunii. Nu, pentru că nu e statul național al românilor, ci statul sucursală de la gurile Dunării, al burgheziei apusene. Creat cu ajutorul ei, pentru interesul ei, sub sugestiile ei imperative şi după modelul furnizat de ea – statul acesta nu ne apără pe noi de străini, ci pe străini de noi: siguranța transporturilor, creditelor, plasamentelor, funcționarilor lor. Ca-n colonii. De ce să ari, să gândeşti, să alergi – în plus? Pentru cine? Pentru ce? Lumina (îți n.n.) va fi tot opaiț, drumul tot cărare, casa tot bordei. Pentru că, cu banii câştigați la noi, finanța internațională (îşi n.n.) clădeşte vile la Amsterdam sau Stockholm, iar noi rămânem tot cum am fost, săraci şi ursuzi, narcotizându-ne amarul unei vieți naționale intrate în fundac, cu doine melancolice şi cu chiolhanuri abrutizante. De aceea nu e tragere de inimă în țara românească. Aici e sursa adevărată a indolenței româneşti: în exploatare. Să nu ne înşele palatele bucureştene: sunt contuarele (însemnele bunăstării n.n.) străinilor; vilele din noile cartiere ale Capitalei sunt ale

---

295 Ilie Bădescu, *Sincronism european şi cultură critică românească*, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984, pag. 242

296 ibidem; Ample dezvoltări referitoare la acest subiect se regăsesc în lucrarea *Sincronism european şi cultură critică românească*, scrisă de Ilie Bădescu.

vechililor. Să nu ne înşele o reţea telefonică, o linie ferată, o şosea nouă: nu le fac (nu le iniţiază, prezidează şi, eventual, finanţează construirea n.n.) pentru noi şi nu ne trebuie nouă, ci, pentru ei şi unde le trebuie lor. Să nu ne înşele forfota economică, financiară, politică: *nu* noi ne zbatem, *ei* – ca să ne sugă (spolieze n.n.) mai bine. Naţiunea română stă deoparte: departe de viaţa economică, în care nu poate să fie decât spoliată, departe de statul liberalo-democrat,care înlesneşte spolierea[297]„[298].

Concesiunile[299] economice făcute în raporturile comerciale cu alte state erau considerate de către Mihai Eminescu ca fiind şi o importantă cauză de vătămare a suveranităţii economice a naţiunii.

De aceea, în articolul intitulat *Concesiuni economice*, el critica intenţia monarhiei austro-ungare de a ne cere să-i acordăm noi concesiuni economice - „avantaje noi pentru înlesnirea desfacerii industriei sale în România"[300] - drept contrapartidă a unui sprijin politic pe care ni l-a promis.

Mihai Eminescu arăta ce înseamnă a acorda noi avantaje pentru desfacerea, pe teritoriul românesc, a produselor industriei austro-ungare, şi demonstra că slăbirea noastră politică şi economică - provocată de noile concesiuni ce ar urma să le acordăm - ar fi dăunătoare chiar şi intereselor monarhiei dualiste, întrucât, prin poziţia sa geostrategică, ţara noastră era o importantă apărătoare, atât a respectivei monarhii, cât şi a altor puteri europene. „Noi credem - scria el - că împărăţia vecină, care înţelege atât de bine toate acestea, ar trebui să chibzuiască cu noi, în aceasta privire, un *modus vivendi*, nu zic să ne înlesnească, de

---

[297] Sintetizând, prin raportare la axa istoriei, caracteristica definitorie a acestui proces de *spoliere* Mihail Manoilescu opinează: "Evoluţia economiei româneşti a fost dictată, în exclusivitate, de interesele burgheziilor străine şi de acelea ale burgheziei româneşti. Niciodată(;) ea n-a fost îndrumată integral de interesul naţional românesc; acest interes a fost satisfăcut, câteodată, graţie unor coincidenţe între interesele burgheziei (în accepţiune extinsă : diriguitorilor n.n.) şi cele ale naţiunii. Accentul influenţei străine a putut să se deplaseze de la o putere la alta şi de la o constelaţie (de influenţă n.n.) la alta. Dar influenţa economică străină a rămas, la noi, tot timpul, predominantă şi creatoare de destin"., Mihail Manoilescu, *Burghezia română. Rostul şi destinul ei istoric*, Editura Athena, Bucureşti, 1997, pag.140

[298] Petre Ţuţea (şi colectiv), *Manifestul revoluţiei naţionale*, Editura Crater, Bucureşti, 1998, pag. 6,7

[299] termenul „concesiuni" este folosit în sensul de *concesii* - facilităţi. Sinonime: favoruri, înlesniri.

[300] Mihai Eminescu, *Concesiuni economice*, în Opere, vol. X, pag. 72

a ne crea o piață pentru munca populațiilor noastre din târguri. *Leben und leben lassen*, este un proverb german care se tâlcuieşte: Trăieşte tu, dar lasă şi pe altul să trăiască. O deplină subjugare economică, în condițiile de astăzi ale muncii, e egală cu sărăcirea, demoralizarea şi moartea "[301].

*

Punctul de vedere eminescian asupra stării industriei româneşti şi a cauzelor slabei dezvoltări a acesteia, confirmat de datele statistice, este împărtăşit de o serie de faimoşi economişti, atât de formație protecționistă - Alexandru D. Xenopol, Petru S. Aurelian -, cât şi de orientare liberală - Nicolae Şuțu, Ion Ghica, Enric Winterhalder -.

Astfel, P. S. Aurelian denunțând transformarea țării în furnizoare de produse agricole şi materii prime, în piață de desfacere pentru produsele industriale ale marilor puteri, adresează, plin de indignare, următoarele cuvinte propriului său popor: „Ţie-ți macină alții grâul, îți torc şi îți țes alții lâna, inul şi cânepa“[302]; iar A. D. Xenopol, „pentru a dovedi că suntem o țară curat agricolă, analizează structura importurilor şi exporturilor, cu date statistice pe anul 1872 (de fapt, pe perioada anilor 1872 – 1880 n.n.), arătând că importăm prin excelență articole industriale şi exportăm produse agricole şi materii prime"[303].

N. Şuțu constată că la noi, în timp ce „industria dominantă este munca pământului, industria manufacturieră nu există"[304] şi că „fabricile de oarecare importanță abia contează în balanța

---

[301] ibidem

[302] Petru S. Aurelian, Economia rurală [Economia(;)], februarie 1884, în Petru S. Aurelian, Opere economice – Texte alese, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1967, pag. LXII [O.e.-A].

[303] Alexandru. D. Xenopol, *Opere economice – Texte alese*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1967, pag. 23, [O.e.-X] Studiu introductiv de Costin Murgescu; A se vedea pe larg: Alexandru D. Xenopol, Comerțul exterior al României (Analiză a *Tabloului general al comerțului României cu statele străine în decursul anului 1880* - Tablou publicat în anul 1881 de către Oficiul Statistic al Ministerului Finanțelor), fragment din lucrarea *Studii economice*, ediția a II-a, Editura Librăriei S. Samitca, Craiova, 1882, [Studii(;)] în [O.e.-X], pag. 150-174

[304] Nicolae Şuțu, *Despre industria manufacturieră. Vedere generală* [D.i.m.], din *Notions statistiques sur la Moldavie*, Iaşi, 1849, traducere de G. Zane, [Notions(;)] în *Texte din literatura economică în România. Secolul al XIX-lea*, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1960, pag. 55 [Texte(;)]

industriei indigene, iar exploatarea lor n-a ajuns până azi să oprească concurența din afară”[305].

I. Ghica deplângea Bucureştiul care „a fost, nu demult, un adevărat centru manufacturial - astăzi este un oraş exclusivamente de consumațiune şi de petrecere, în casa cea mai modestă, ca şi în palatul cel mai somptuos, de la vlădică până la opincă, din duşumea până în tavan, din tălpi până în creştet nu poți găsi un pat, un pahar, un scaun, un şervet, o cizmă, o căciulă, care să nu fie adusă gata din străinătate”[306] -, iar E. Winterhalder observa că „meseriaşii noştri câştigă puțin şi, cu toate astea, manufapturele lor sunt inferioare în calitate şi mult mai scumpe decât manufapturele străine”[307].

Starea de decădere a industriei noastre este cauzată, în opinia lui A. D. Xenopol „mai cu seamă de concurența străină şi de o rea sistemă de instrucție”[308], iar în a lui P. S. Aurelian, de „imposibilitatea făuririi industriei proprii pe calea unei politici liberschimbiste”[309].

Slaba dezvoltare a industriei româneşti este provocată, în principal, după N. Şuțu, de *lipsa de spirit întreprinzător a cetățenilor*[310], după I. Ghica, de lipsa de interes a autorităților statului în propăşirea ei[311], iar după E. Winterhalder, de nivelul înalt al dobânzilor percepute la credite[312], de lipsa protecției din partea

---

[305] ibidem

[306] Ion Ghica, *Datoria tinerimii în domeniul economiei*, din Convorbiri economice. Industria, Bucureşti, 1872, (D.t.), în Texte(;), pag. 245

[307] Enric Winterhalder, Industria cea mică sau meseriile,(I.c.m.m.) din Românul, IV, nr. 331, 26 noiembrie / 8 decembrie 1860, în Texte(;), pag. 257

[308] Alexandru D. Xenopol, *Studii asupra stării noastre actuale. Starea noastră economică* (S.s.n.), din Convorbiri literare, an XI, aprilie-iunie 1877, în op. cit., pag. 24 – O prezentare detaliată a opiniilor lui Alexandru D. Xenopol este făcută în lucrarea: Ivanciu Nicolae Văleanu (coord.), Din *gândirea economică progresistă românească. Culegere de studii*. Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1968

[309] Petru S. Aurelian, Economia rurală, februarie 1884, în (O.e.-A), pag. LXII

[310] „Moldoveanul nu-i deloc industriaş şi guvernul nu ar putea face prea mult pentru a deştepta în el tendința spre întreprinderi industriale”.,Nicolae Şuțu, (D.i.m.) din Notions(;), în Texte(;), pag. 55

[311] „Singura şi adevărata solicitudine a oamenilor stăpâni, cum îşi zic ei, nu este alta decât împlinirea dărilor şi recomandarea şi susținerea candidaților la Cameră, la Senat şi la Consiliile comunale şi județene, preocupați exclusiv (numai n.n.) cum să *nu* scape țara din ghiarele concesionarilor”.,Ion Ghica, *Problema populației în țara noastră* (P.p.), din Convorbiri economice. Industria., Bucureşti, 1872, în Texte(;), pag. 243

[312] „Dobânda mare a capitalului este o piedică foarte mare, care ucide multe întreprinderi chiar în leagănul lor”. Enric Winterhalder, *Cum ştim a încuraja industria națională* (i.i.n.), din *Românul*, II, 7-8 decembrie 1863, în Texte(;), pag. 262

statului[313], de lipsa mijloacelor eficiente de comunicație[314], precum şi de „ideea greşită că noi nu putem produce nimic bun, şi că orice se fabrică în străinătate trebuie să fie mai bun”[315].

Dacă în privința precarității stării industriei româneşti şi a cauzelor care au provocat-o, opiniile lui Mihai Eminescu se află în deplină congruență cu cele ale contemporanilor săi, atât liberalişti cât şi protecționişti, în ceea ce priveşte importanța pe care înfăptuirea industrializării o avea pentru țara noastră, congruența cu reprezentanții liberalismului economic este parțială, iar cu cei ai protecționismului, din nou, totală.

Parțialitatea convergenței, pe această de-a doua linie, între concepția eminesciană şi cea a exponenților liberalismului economic, rezidă în aceea că, cei din urmă, fie au acceptat-o în principiu, dar au negat-o pentru România, fie au acceptat-o şi pentru țara noastră, dar au opinat pentru realizarea ei numai în condițiile liberului schimb cu străinătatea, deplasându-i, astfel, posibilitatea de înfăptuire într-un orizont de timp mai mult sau mai puțin îndepărtat.

Astfel, N. Şuțu conştientizează avantajele industriei manufacturiere[316], dar neagă necesitatea şi posibilitatea dezvoltării acestei industrii în România[317]; I. Ghica recunoaşte utilitatea

---

313 „lipsa de protecțiune şi încuragiare din partea guvernului”, ibidem

314 „Lipsa de mijloace bune de comunicațiune scumpeşte transportul şi, prin urmare, productul”., ibidem

315 ibidem

316 „Industria manufacturieră este, dintre toate industriile, aceea care realizează cele mai prompte şi mai considerabile profituri; industria manufacturieră, ajutată de arta mecanică, a ridicat Anglia şi Statele Unite la prim rang între națiunile bogate şi puternice de pe glob; ea este cea care a asigurat Belgiei, țară limitată la un teritoriu de 1.117 leghe pătrate, adică cât 2/3 din Moldova, un loc printre cele dintâi națiuni industriale; este aceea care a făcut din Cantonul Genevei, pe o întindere de 50 de leghe pătrate - adică mai puțin decât jumătatea celui mai mic județ din Moldova -, o regiune dintre cele mai bogate şi mai înfloritoare”., Nicolae Şuțu, (D.i.m.), din Notions (;), în Texte(;), pag. 55

317 „Cu resursele pe care le posedă şi cu debuşeul său la Dunăre, Moldova ar putea, totuşi, aspira ca să intre pe calea pe care au precedat-o națiuni mult mai slabe, mult mai lipsite de elemente de bogăție, şi cari, azi, sunt incomparabil mai avute, mai puternice şi mai civilizate. Ar trebui oare, din această cauză, să ne aruncăm orbeşte în întemeierea de mari întreprinderi manufacturiere? După cum am spus, în starea actuală de lucruri nici nu trebuie să ne gândim”., ibidem;

În opinia lui N. Şuțu, adept înflăcărat al tezei *România țară eminamente agricolă*, „liberschimbismul oferea cadrul propice prosperării agriculturii comerciale moşiereşti, dezvoltării unor industrii - morărit, prelucrarea pieilor, a inului, fabrici de zahăr, de spirt - dependente de aceasta”., Ivanciu Nicolae Văleanu, *Tratat de*

socială deosebit de mare a industrializării[318], chiar şi pentru țara noastră, - fiind încredințat că „industriile care ar prelucra anumite materii prime agricole ar avea o mare însemnătate pentru economia națională”[319] - dar se pronunță, dezmințit total de evoluția dezvoltării noastre, împotriva oricărei intervenții vamale protecționiste[320]; iar E. Winterhalder subscrie şi el la importanța industriei[321], atât în general, cât şi pentru România, însă se disociază, la rândul lui, de protecționism[322].

Promotorii politicii protecționiste emit idei întru totul convergente cu cele eminesciene, ei considerând propăşirea industriei naționale ca fiind de importanță vitală pentru înfăptuirea

---

doctrine economice, pag. 3; În acest sens el nota: „Trebuie ca guvernul, în vederea aclimatizării industriei manufacturiere, să adopte măsuri prohibitive, proprii să asigure desfacerea forțată a produselor care ar fi fabricate în interior? Ar fi un mijloc de a sărăci țara!”, Nicolae Şuțu, (D.i.m.), din Notions(;), în Texte(;), pag. 58;

Căci, „dacă pentru a cumpăra 100 de coți de postav lucrat în țară, consumatorii acestei mărfi trebuie să folosească valoarea a 100 de kg de grâu, dar nu le trebuie decât jumătate ca să cumpere acest postav din străinătate, nu e evident că cealaltă jumătate, sustrasă consumației şi economisită, rămâne în profitul țării ?”, ibidem;

„Guvernul moldovean, cu atât mai mult, se poate dispensa de măsurile prohibitive, cu cât, nu are să protejeze drepturi câştigate, nici interese existente de apărat. El trebuie să încurajeze introducerea anumitor ramuri de industrie, care trebuie, neapărat, să preceadă sau să acompanieze marile operații. De acum înainte, lâna trimeasă dincolo de frontierele noastre pentru a ne reveni transformată în stofă, ceara care ne e retrimisă ca lumânări, vor putea fi fabricate în țară, în astfel de condiții ca (încât n.n.) să poată fi vândute consumatorilor, cu un preț mai redus, încât concurența străină să fie înlăturată”., ibidem

318 „Introducerea maşinilor, a folosit mai mult pe clasele lucrătoare şi sărace decât pe bogați, maşinile au sporit salariul şi, pe de altă parte, au scăzut dividendul capitalului, dobânda banilor băgați în industrie: două binefaceri de odată pentru lucrător”., Ion Ghica, *Munca. Munca şi maşinile*, 1863, din Convorbiri economice, ed. III, Bucureşti, 1879 (Munca), în Texte(;), pag. 237

319 idem, Decăderea meseriilor din Bucureşti (D.m.B), din Convorbiri economice, în Texte(;), pag. 245

320 „Libertatea absolută ar fi singurul mijloc de a vedea înființându-se la noi industria propriu-zisă”. Ion Ghica, D.m.B., în Texte(;), pag.227

321 „Industria manufapturiale, care completează şi încoronează civilizațiunea unui popor, este nemărginită în rezultatele sale. Ea aduce la cea mai înaltă treaptă puterile producătoare individuale şi sociale; o necontenită activitate, un progres ne-ncetat, luminile şi libertatea caracterizează regimul industrial şi comercial”. Enric Winterhalder, *Agricultura, industria şi comerțul*, A.i.c., din Românul, IV, nr. 267, 23 septembrie/5 octombrie 1860, în op.cit., pag. 253

322 „Voim o industrie națională care să poată sta pe propriile sale picioare, fără a avea trebuință de cârje, şi credem că există destule asemenea industrii, ce n-au trebuință de nici un sprijin artificial”. Enric Winterhalder, I.i.n., din *Românul*, II, 7-8 decembrie 1863, în Ivanciu Nicolae Văleanu, *Tratat de doctrine economice*, pag. 335

progresului economico-social al României, şi văzând, totodată, în sprijinirea ei masivă de către stat, singura garanție a posibilității înfăptuirii ei neîntârziate.

A.D. Xenopol, enunțând pericolele la care este expusă o țară curat agricolă[323], combate orientarea agrară a unei țări, în general, şi a țării noastre, în special; iar P. S. Aurelian, intuind că în lipsa industriei, România este în pericol de a deveni colonie economică[324], consideră că, pentru noi, industrializarea constituie o prioritate strategică[325].

2.1.2. Agricultura

Aproape singurul producător în țara noastră e țăranul. Susținerea întregii xenocrații se traduce în muncă țărănească, în bir plătit de țăran în sute de forme. Regimul inuman de muncă îi subminează însăşi substanța biologică şi conduce la degenerarea clasei țărăneşti.

Întrucât Mihai Eminescu considera „nația în înțelesul cel mai adevărat al cuvântului"[326] ca fiind sinonimă cu țărănimea, era desigur de aşteptat ca el să acorde situației acestei clase o atenție de prim ordin.

---

323 „Ele constau în: o balanță nefavorabilă a comerțului, care aduce după sine lipsa de numerar; neputința îngrăşării pământului şi secarea cu timpul a puterilor acestuia; formarea unei clase de proletari, care aspiră după funcții şi aruncă într-o veşnică turburare societatea în care a luat naştere; neputința înființării unui guvern bazat pe ideea libertății; scăderea populației din cauza relei vieți a locuitorilor de la țară şi a burlăciei de la oraş; dependența mare a agriculturii de condițiile atmosferice"., Alexadru D. Xenopol, O.e.-X, pag.23

324 „Nu numai că n-avem industrie, că ce brumă exista a pierit, dară că astăzi nu mai putem desface cu înlesnire nici productele agricole, nici vitele… Pentru ce sfaturi numai la adresa noastră; pentru ce ni se zice mereu: căutați-vă de pământ şi lăsați industria pe seama altora… Aceasta nu este cu putință, afară numai dacă neamul românesc nu doreşte (cumva n.n.) să ajungă o adevărată colonie economică, colonie supusă şi devotată"., Petru S. Aurelian, *Interesele noastre economice față cu doctrinele liberului schimb*, (I.n.e.) din Economia rurală, mai 1884, în O.e.-A, pag. LXVIII

325 „Un popor nu poate să se sinucidă numai pentru a face pe placul altora. Chiar pentru înflorirea agriculturii avem cea mai mare lipsă de industrie, căci industria consumă, în mare parte, productele agricole. Afară de aceasta, nu se poate admite de orice om serios că această țară să(;) lase a se folosi alții de beneficiile ce rezultă din transformarea productelor pământului în obiecte fabricate"., ibidem, pag. LXIX

326 Mihai Eminescu, Influența austriacă asupra românilor din Principate, în Opere, vol. IX, pag. 173

El a fost unul dintre cei mai sinceri şi mai înfocaţi apărători ai ţărănimii, considerând că această clasă este, cu adevărat, temelia neamului, întrucât însăşi existenţa şi dăinuirea acestuia stau în numărul ţăranilor, în vigoarea braţului lor de apărători ai patriei şi în mănosul produs al muncii lor. Spre deosebire de produsul activităţii ţărănimii, „produsul celorlalte clase din alcătuirea societăţii, este, mai mult sau mai puţin, un produs care, fără a spune ca nu este necesar, totuşi este ceva de care mai uşor s-ar putea dispensa o naţiune [fiind mai mult sau mai puţin o activitate de lux - numai una nu (singura activitate indispensabilă ţării fiind n.n.): producerea brută care reprezentează trebuinţele (asigură satisfacerea necesităţilor n.n.) fundamentale ale omului - (activitate pe care o prestează, prin excelenţă n.n.) clasa ţărănească"[327]].

Din acest considerent, el numeşte ţărănimea *clasa positivă* căci ea este cea care produce elementele absolut necesare omului în existenţa lui firească: mâncarea, locuinţa şi îmbrăcămintea.

Deşi luxul şi bogăţia se pot adăuga trebuinţelor umane, aceste trebuinţe rămân în esenţă aceleaşi, căci după cum scrie Mihai Eminescu: „romanul care mânca limbi de privighetoare se putea hrăni şi cu pâine, dar fără aceasta nu putea; el purta purpură, dar îi trebuia postav; locuia în palat, dar îi trebuia casă"[328].

Datorită faptului că majoritatea bogăţiei este produsă de ţărani, M. Eminescu consideră că societatea trebuie să aibă în primul rând grijă de aceştia, adică de clasa ţărănimii - care, după părerea lui, este în acelaşi timp şi „clasa cea mai conservatoare (păstrătoare a tradiţiilor n.n.) în limbă, vestimentaţie şi obiceiuri, precum şi purtătoarea istoriei poporului din care face parte"[329].

Şi continuă prin a dezvălui că „aproape singurul producător în ţara noastră e ţăranul, trei din patru părţi ale poporului, susţinerea întregii xenocraţii se traduce în muncă ţărănească, în bir plătit de ţăran sub sute de forme"[330].

Referindu-se la situaţia concretă în care se afla ţăranul român[331], Mihai Eminescu considera că „am clădit un aparat greoiu

---

[327] ibidem, pag. 172
[328] ibidem
[329] ibidem, pag. 173
[330] idem, *Din nefericire*..., în Opere, vol. XII, ed. cit., 1985, pag. 323
[331] „Înainte vreme erau în ţară 1.500.000 de contribuabili, iar clasa dirigentă era reprezentată prin 500 de inşi, munca socială era reprezentată prin fracţia 5/15.000 sau 1/3000. Astăzi, sunt zeci şi iarăşi zeci de mii de oameni care, sub o formă sau alta, trăiesc din aceeaşi pungă a ţăranului. La un loc toţi străinii, lefegiii, clasele consumatoare, care nu produc nimic, se urcă la 1.000.000, de nu mai mult. Fracţia

şi netrebnic[332] pe spatele sale, aparat reprezentativ cum îl numim, şi care nu-i decât pretextul de a crea din ce în ce mai multe posturi, plătite tot din munca lui direct sau indirect. Într-o țară care n-are export industrial țăranul munceşte pentru toți: sigur şi necontestabil, toate ne vin în schimbul grâului nostru, şi acest grâu îl produce numai țăranul, grâul e productul muncei sale"[333]. Muncă al cărei rezultat dependent de capriciile atmosferice[334], era prestată

---

nu mai e 1/3000 ci 2/3. A, dacă clasele dirigente compensau munca țăranului prin munca lor, dacă o administrație cinstită îl ocolea de spoliere, dacă un cler luminat îl ferea de vicii şi demoralizare, dacă o legislație onestă ținea seama de starea lui şi-l ocrotea, în loc de a-l pune sub dispoziții cosmopolite; dacă într-un cuvânt, exista înțelegere, pentru ce e în adevăr esența statului, apărarea claselor producătoare în contra celor consumatoare, apărarea de exploatarea altora şi de propriile sale înclinațiuni, atunci era altceva! Dacă, cu aceeaşi sumă de putere musculară, țăranul, prin instrucție, ar fi ajuns a produce de zece, de douăzeci de ori pe atât cât poate produce azi cu instrumente şi cu metode primitive, atunci lucrurile ar avea o altă fată. Atunci, clasele de jos ar fi ținut pasul în producție cu trebuințele celor dirigente, atunci ar fi fost echilibru şi ar fi fost bine. Dar, clasele dirigente sunt tot atât de inculte ca şi țăranul; nu sunt în stare de-a compensa munca lui"., ibidem; a se vedea pentru detalii: ibidem

332 „În locul unui primar sunt azi trei, încât s-a întreit numărul personalului plătit din bugetul comunal, deci s-au întreit fără nici un folos cheltuielile, numai pentru a hrăni noua pătură de absolvenți a patru clase primare. În acelaşi timp bugetul cheltuielilor statului s-a sporit cu 40%. Funcțiile dependente de ministerii s-au îndoit. Atârnarea acestora de autoritățile supreme e atât de mare încât, pân-la ajutorul de scriitor, li se poate comanda acestor zeci de mii de oameni voința puternicilor zilei"., idem, *<<Românul>> înşiră…*, în Opere, vol. XIII, pag. 195;

„S-a întins o rețea întreagă administrativă şi fiscală asupra țării, c-un personal care nu era deloc pregătit pentru misiunea ce i se-ncredința… Legi peste legi, regulamente peste regulamente se traduceau din franțuzeşte, încât, numai cele privitoare la comunele rurale, adunate de Epureanu, formează un volum de-o mie şi mai bine de pagine. Tot vravul acesta de legi era să se aplice de primari ce nu ştiau citi, de notari cari abia țineau condeiul în mână…Tot personalul acesta imens de oameni ignoranți şi stricați e plătit din bugetul comunei, al județului, al statului. Astfel s-a înmulțit într-o disproporție strigătoare la ceriu, numărul oamenilor trăitori din buget, numărul celor improductivi"., ibidem, pag. 196;

„Aşternut, haine, instrumente de muncă, recoltă, totul i se vinde țăranului pentru a hrăni nesățiosul buget… Vie, vite, grădini, animale de muncă, vasele pentru fabricarea vinului, c-un cuvânt tot ce susține viața țăranului de pe-o zi pe alta se vinde la mezat pentru neplata de dări", idem, *<<Luptătorul din Focşani>> continuă…*, în Opere, vol. XIII, pag. 176

333 idem, *Influența austriacă asupra românilor din Principate*, 1 august 1876, Opere, vol. IX, pag. 173

334 „Mulțumită nestatorniciei de temperatură ce domneşte în valea dintre Carpați, Dunăre şi Marea Neagră, producția noastră atârnă mai mult de bunăvoința cerului, de la mila elementelor lui"., idem, *Cu cât trec una după alta zilele*, 23 iunie 1879, în Opere, vol. X, pag. 277

în condițiile unei slabe înzestrări tehnice[335], cumulate cu o alimentație cu totul deficitară în principii nutritive a truditorilor[336], şi cu o creştere, exagerată, a numărului de zile pe care aceştia erau obligați să le muncească pe pământurile boiereşti"[337].

Şi, ca şi cum aceste condiții inumane de muncă, ce se regăsesc şi în scrierile contemporanilor lui Mihai Eminescu, nu l-ar fi împovărat îndeajuns, țăranul român, „care odinioară îşi punea munca lui numai pentru producerea valorilor cu care răspundea la nevoile de satisfacere a trebuințelor interne, - urmare a creşterii cerințelor de grâne ale Europei şi intrării României în jocul economic al pieței universale – avea, de-acum, a produce valori de schimb pentru a răspunde cerințelor nemărginite ale străinătății. Iar acest increment de producție solicitat, el trebuia să-l realizeze în condițiile în care, urmare a faptului că nici nu ştie să folosească şi nici nu dispune de maşini agricole, productivitatea muncii sale a rămas neschimbată față de perioada în care muncea doar pentru satisfacerea propriilor sale necesități. Mai mult decât atât, substanța lui biologică era subminată de supraeforturile la care-l supuneau moşierii care, în dorința lor de îmbogățire excesivă, nu mai cruțau nici puterile de productivitate ale *iloților pământului,* şi nici pe cele de fertilitate ale solului. În consecință, țăranul cheltuieşte din puterea lui vitală mai mult decât poate restitui; de acolo falimentul puterilor lui vitale: morbiditatea, mortalitatea"[338].

Analizând cauzele generatoare ale situației descrise, fără să conteste utilitatea şi meritele reale[339] ale Legii Rurale, Mihai

---

335 „În cea mai mare parte agricultura noastră se lucrează într-un chip cu totul rudimentar"., ibidem

336 „Populația rurală în marea ei majoritate, mai ales cea mai depărtată de târguri, n-are drept hrană zilnică decât mămăligă cu oțet şi cu zarzavaturi, drept băutură spirt amestecat cu apă; foarte rar, la zile mari, şi nici chiar atunci în multe cazuri, se învredniceşte să mănânce carne şi să bea vin; trăind sub un regim alimentar aşa de mizerabil, țăranul a ajuns la un grad de anemie şi de slăbiciune morală destul de întristătoare"., ibidem

337 „Două din trei părți a întreg pământului României îl dădea Regulamentul Organic în posesiunea țăranului în schimbul a 22 zile de lucru pe an. Astăzi? Sub domnia banului cosmopolit şi a posesiunii cosmopolite, d. C. A. Rosetti e silit să prevază în lege ca cel puțin două zile pe săptămână să rămână pe seama țăranului, ca să-şi cultive pământul său propriu. Va să zică nu 22 de zile ale Regulamentului, ci 220 de zile ale erei liberale, înzecit atâta cât muncea înainte, munceşte astăzi, şi e mai sărac decât oricând"., idem, *Citit-a vreodată*, în Opere, vol. XIII, pag. 58

338 idem, *Din nefericire*…, în Opere, vol. XII, pag. 323

339 „Legea rurală, regulând o mare cestie socială, a pus capăt şi neobositelor intrigi ale agitatorilor, care izbutiseră a aduce în țară o anarhie devenită intolerabilă.

Eminescu constată, cu durere, că deşi de la legea respectivă se aştepta regenerarea țărănimii şi propăşirea ei - procesul de degenerare a acestei clase se amplifică, prin transformarea țăranilor în proletari[340].

Acest proces de proletarizare a țăranilor era accelerat şi de lipsa de preocupare a legiuitorului pentru a le înlesni acestora dobândirea unei minime instruiri intelectuale ce le-ar fi permis să se adapteze noilor împrejurări economice create[341].

De asemenea, Mihai Eminescu recunoaşte valențele pozitive ale legii tocmelilor agricole[342] dar, în acelaşi timp, se vede

---

Aplicarea s-a făcut, lucru extraordinar, fără zguduire"., idem*, Într-un lung articol…*, în Opere, vol. XIII, pag. 42

340 „Divizibilitatea…,sărăceşte clasa țărănească prin diviziuni şi subdiviziuni ale locurilor de arătură"., idem, *În discutarea proiectului de maiorat*, în Opere, vol. X, pag. 374;

„Pământul nu se poate nici lărgi, nici lungi din cât este. Dar, din contră, oamenii au tendința de-a se înmulți. Împărțindu-se şi subîmpărțindu-se mereu suprafața de pământ între un număr din ce în ce mai mare de oameni, e evident că, deşi aceşti oameni vor avea aceleaşi, ba poate mai multe necesități decât părinții lor mai puțini la număr, totuşi averea lor imobiliară va deveni din ce în ce mai mică. Care va fi rezultatul? Sărăcirea tuturor, proletariatul tuturor"., ibidem, pag. 376;

„Nu împroprietărirea ar fi cerut-o un român cuminte, ci ceea ce era *înainte* de Regulament: posesiunea ereditară în condițiile vechi istorice. Prin împropietărire s-au atomizat societatea şi s-au rupt legăturile străvechi între cultivatorul mare şi cel mic. Ba, sub regimul actual al eredității, poporul e amenințat de diviziunea la infinit a pământului şi de proletarizarea tuturor.", idem, *<<Pseudo-Românul>> ne cere…*, în Opere, vol. XIII, pag. 119

341 „Prin legea din 1864 sătenii au fost emancipați de clacă şi dijmă; pe lângă libertate l-i s-a recunoscut dreptul de proprietate asupra unei mici părți de pământ pentru arătură şi fânaț, pentru care, însă, ei sunt obligați a plăti o anuitate de despăgubire. Legiuitorul nu a avut prevederea a recunoaşte că nu era destul a consacra libertatea şi dreptul de proprietate pentru fostul clăcaş; în condițiile morale şi intelectuale, în care se afla săteanul, în împrejurările economice create ar fi trebuit a se lua măsuri spre a-l instrui, spre a-l susținea şi a-l apăra"., idem, *Rezultate ale uzurei în România*, în Opere, vol. X, pag. 244

342 „Producțiunea agricolă e legată de anumite condiții de timp. Un obiect industrial se poate produce şi vara şi iarna, şi noaptea şi ziua, oricând şi oriunde. Cine însă nu ară la vreme, nu prăşeşte la vreme, nu seceră la vreme, acela nu recoltează nimic şi degeaba şi-a băgat capitalul în producțiune. Spiritul legii tocmelilor a fost a asigura termenele deosebite ale muncilor agricole, a căror neținere ar fi echivalentă cu ruina sigură a producțiunii, deci cu ruina țării"., idem, *Mulți presupun…*, în Opere, vol. XIII, pag. 52;

„Sistemul după care învoielile trebuie să fie libere între proprietari şi cultivatori este bun"., idem, *Reflecțiunile unui agricultor asupra legii tocmelilor agricole*, în Opere, vol. XIII, pag. 52

obligat să-i sesizeze atât carențele[343], cât şi modalitățile de transpunere în practică[344].

Revolta cea mai crâncenă i-o provoacă varianta revizuită, din 1872, a respectivei legi, prin care „s-a introdus şi un mod special de executare, care e contrariu regulelor generale, cuprinse în procedura civilă, în privința executării silite. Dacă săteanul nu-şi îndeplineşte tocmeala, art. 13 din acea lege declară: în caz când, după îndemnul şi execuțiunea consilierului comunal, locuitorii vor arăta îndărătnicie sau se vor dosi din comună, consiliul, îndată, va cere de la subprefectura locală a-i trimite ajutor de dorobanții necesari în executarea locuitorilor îndărătnici sau fugari, în comptul vinovatului[345]"[346].

---

[343] „Săteanul e lipsit de orice protecție şi e lăsat la prada, la bunul simț şi la bunul plac a diferitelor categorii de funcționari administrativi şi judecătoreşti şi la discrețiunea proprietarului, arendaşului, a speculantului de la țară la care e nevoit a se adresa în caz de trebuință. Şi trebuințe sunt multe. Fostul clăcaş, neavând în urma promulgării legii rurale, imaşul trebuitor pentru nutrirea numeroaselor sale vite - şi în vite consistă avuția principală a săteanului -, neavând lemne pentru ars, neavând bani spre a plăti impozitele, neavând în urma unei recolte rele nutrimentul necesar pentru dânsul şi pentru familie, a trebuit să se oblige prin tocmeli agricole către proprietarul sau arendaşul care i le procură, a-i plăti în zile de muncă, în dijmă, în bani, în paseri şi în câte altele. Dreptul încheierii acestor tocmeli fiind nemărginit, proprietarul sau arendaşul nu s-au sfiit a impune locuitorului cele mai cinice condiții…sub regimul libertății sătenii au trebuit să ajungă într-o stare mult mai rea decum fusese înaintea legii rurale"., idem, *Rezultate ale uzurei în România,* în Opere, vol. X, pag. 245

[344] „Singura cauză a răului sunt abuzurile şi inesacțiunile impiegaților administrativi care nu se tem de-a falsifica spiritul şi de-a viola litera legilor şi regulamentelor"., idem, *Reflecțiunile unui agricultor asupra legii tocmelilor agricole*, în Opere, vol. XIII, pag. 52;

„Dacă analizăm diferitele tocmeli agricole ce cunoaştem, găsim că dobânda ce plăteşte săteanul pentru ceea ce primeşte în pământ, în nutriment, nu e mai mică de 84,90%, dar în cele mai multe cazuri ea e de 164%, de 200%, de 250%, de 300%. Ce să zicem când aflăm că arendaşi, persoane onorate în societate, şi deputați cer săteanului pentru doi lei dați împrumut, câte 30 bani dobândă pe lună şi o zi de muncă, ceea ce constituie, socotind ziua numai cu 1 leu şi 40 bani, 250% pe an"., idem, *Rezultate ale uzurei în România*, în Opere, vol. X, pag. 246

[345] Textul inițial al Legii tocmelilor agricole, precum şi cel al revizuirilor suferite de respectivul act normativ, sunt redate, integral, în culegerea de norme juridice: *Codicele Române sau Colecțiune de toate legile României – cuprinzând Codicele Civil, Procedura Civilă, Codicele Comercial, Codicele Penal, Procedura Penală; împreună cu Dispozițiunile Tratatului de la Paris şi ale Convențiunei din 1858, relative la România; cu Constituțiunile de la 1858 încoa; şi cu un Supliment în care intră toate legile administrative, militare şi judiciare, toate Decretele şi Regulamentele cele mai noi şi mai usuale, de la 1859 şi până acum. Publicațiune cu annotațiuni, trimiteri la articolele corespundetore din legile române sau străine, cu reproduceri de testuri abrogate* – de B. Boerescu, A doua edițiune, ameliorată,

Incluzând şi tărâmul structurii sociale de la sate în aria demersului său investigativ, Mihai Eminescu opinează: „una din cauzele sărăciei țăranului şi a relelor raporturi este „suplantarea vechei şi patriarhalei clase de proprietari mari, prin oameni îmbogățiți şi suiți în sus pe alte căi, nu zicem neonorabile, dar desigur mai comune decât caracterul, abnegațiunea şi curajul acelor strămoşi, cărora vechii proprietari datoreau averea lor imobiliară"[347]. Căci, continuă el, „relațiile fiind seculare, întemeiate pe obiceie admise de toți şi necontestate de nimeni, legăturile între marele proprietar şi oamenii aşezați pe moşia lui erau, prin chiar natura lucrului, mult mai intime, mai înrădăcinate şi mai prieteneşti decât cele de acum. Ar trebui cineva să nu cunoască natura omenească pentru a ignora adevărul că, obiceiuri statornice, admise pe tăcute şi cu deplină mulțumire de toți, fac de prisos orice legiuiri artificiale, scornite de minți teoretice, înstrăinate de țară şi de geniul poporului lor"[348].

Aşadar, cauzele profunde ale suferințelor țăranului, relevate şi de numeroşi economişti ai secolului al XIX-lea, nu constau doar în lipsa de pământ ci, mai ales, în elemente ca: natura sistemului de muncă ce se utiliza; lipsa accesului la credite ieftine; insuficiența islazurilor necesare hrănirii vitelor; insuficienta educație, cultură şi îndrumare în viața economică ce începea să fie din ce în ce mai complexă; lipsa unor legi care să-i protejeze, într-o mai mare măsură, interesele.

*

În epocă, rolul deosebit de important jucat de țărani în viața economico-socială a țării noastre era recunoscut, explicit, şi

---

prelucrată şi cu însemnate adaose, Tipografia Laboratorilor Români, Bucureşti, 1873.

[346] Mihai Eminescu, *Rezultate ale uzurei în România*, în Opere, vol. X, pag. 245

[347] idem, *Nu mai e la modă*, în Opere, vol. XIII, pag. 37

[348] ibidem

de o serie de prestigioşi economişti ca Alexandru D. Xenopol[349], Petru S. Aurelian[350] şi Dionisie P. Marţian[351].

Deşi esenţa acestei idei a fost îmbrăcată de fiecare dintre ei în cuvinte proprii, substanţa sa este una şi aceeaşi: ţărănimea reprezintă piatra unghiulară a existenţei societăţii şi economiei româneşti.

În scrierile altor personalităţi - ca de pildă Ion Ghica şi Ion Ionescu de la Brad - rolul amintit era de asemenea recunoscut, însă de o manieră implicită.

Condiţiile dramatice de muncă şi viaţă ale ţăranului român se regăsesc şi ele în scrierile contemporanilor lui Mihai Eminescu.

În contextul în care hrana ţăranului este „absolut neîndestulătoare pentru reîntregirea puterilor vieţii cheltuite prin muncă”[352], întrucât „se compune zilnic aproape numai din

---

[349] „Agricultorul este, în ţara noastră, singura clasă producătoare de bogăţie, celelalte două clase - funcţionarii şi profesiunile liberale - numai cât consumă, iară nu produc”., Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*, 1882, în O.e.-X, pag. 111 – Opiniile lui Alexandru D. Xenopol sunt prezentate pe larg în lucrarea: Ivanciu Nicolae Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească. Culegere de studii.*

[350] „Clasa agricolă formează cea mai mare parte a societăţii; ea, prin industria sa, alimentă ori dă de lucru celorlalte industrii, pe de o parte; iar, pe de alta, hrăneşte prin productele sale populaţiunea şi întreţine cele mai mari sarcini ale unui stat”., Petru S. Aurelian, *Consideraţiuni asupra importanţei de a îmbunătăţi starea actuală a cultivatorului*, Naţionalul, I, 18 septembrie 1858, în O.e.-A, pag. 7 – Opiniile lui Petru S. Aurelian sunt comentate pe larg în lucrarea: Nicolae N. Constantinescu,Tudorel Postolache, Ivanciu Nicolae-Văleanu, Ion Bulborea, *Istoria ştiinţelor în România. Ştiinţe economic.*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1982

[351] „Această clasă era odinioară singurul fundament al naţiunii române şi astăzi, mutilat cum e elementul ei, este încă cel mai esenţial (singurul esenţial n.n.). Sorgent şi rezervoriu al geniului rasei noastre, această clasă de oameni nu e pătrunsă de ideile cele false şi de moravurile cele rele, care aşa de grabă strică pe oamenii nemuncitori din rafinata societate a oraşelor. Ei, şi la noi mai cu seamă numai ei şi nici o altă clasă, au conservat tradiţiile naţionale. La ei, dar, trebuie să caute omul de stat, în epoce de slăbiciune morală şi de neînţelegeri civile, bazele unei reforme mântuitoare. Toate celelalte clase sunt mai nestabile, existenţa lor este mai artificială, fiinţa lor este mai neputincioasă de a caracteriza o naţionalitate”., Dionisie P. Marţian, Revista economico-politică a anului 1861, Bucureşti, 31 decembrie 1861, în Dionisie P. Marţian, Opere economice – Texte alese, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1961, pag. 198 (O.e.-M.) – O prezentare detaliată a opiniilor lui Dionisie P. Marţian este făcută în lucrarea: Ivanciu Nicolae Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească. Culegere de studii*.

[352] Alexandru D. Xenopol, *Starea economică a ţăranului român*, Revista idealistă, an I, nr. 3, mai 1903, în O.e.-X, pag. 38

mămăligă cu ceapă şi câteva linguri de fasole"[353], înghițite alături de „apă stătută şi înverzită în mijlocul satelor"[354]; locuința sa „construită din coşari de nuiele lipite cu pământ, acoperită cu paie şi având în loc de ferestre nişte găuri lipite cu hârtie"[355], arată atât de jalnic încât „seamănă mai mult cu nişte bordeie ale unor nomazi decât cu locuințele unor oameni civilizați"[356]; uneltele sale „primitive"[357] constau, aproape în exclusivitate, din „tocitul plug foarte adesea din lemn"[358], a cărui greutate „face să se întrebuințeze un număr îndoit de vite"[359]; iar el „zace în cea mai profundă ignoranță - având şcoale cu numele, dar în care nu se învață mai nimic "[360]-; singurele rezultate posibile sunt „femeile din ce în ce mai anemice şi mai clorotice, copiii limfatici, slabi şi bolnăvicioşi"[361], precum şi „predominanța figurilor palide, obrajilor zbârciți de timpuriu şi a unei înfățişări generale care denotă o stare de suferință, fizică şi morală"[362].

Dacă la toate acestea mai adăugăm că învoielile agricole grele sunt mai apăsătoare decât claca[363] - „amărâtul de țăran

---

[353] Petru S. Aurelian, *Îndreptarea starei țăranilor*, Economia națională, anul XX, august 1896, în O.e.-A., pag. 328

[354] Ion Ghica, *Mizeria țăranului nostru*, fragment din Financele, 1871, din Convorbiri economice. Industria., Bucureşti, 1872, în Texte(;), pag. 238

[355] Petru S. Aurelian, *Îndreptarea stărei țăranilor*, Economia națională, anul XX, august 1896, în O.e.-A., pag. 328

[356] Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*, în O.e.-X, pag. 111

[357] Petru S. Aurelian, *Câteva îmbunătățiri de introdus în viețuirea şi în agricultura țăranilor*, Economia rurală, an I, iulie 1876, în O.e.-A, pag. 110

[358] Dionisie P. Marțian, *Anale economice, Trebuințe române*,1862, în O.e.-M., pag. 44

[359] Petru S. Aurelian, *Câteva îmbunătățiri de introdus în viețuirea şi în agricultura țăranilor,* în O.e.-A, pag. 110

[360] Ion Ghica, *Mizeria țăranului nostru*, fragment din *Financele*, 1871, din Convorbiri economice. Industria., Bucureşti, 1872, în Texte(;), pag. 238

[361]ibidem

[362]Petru S. Aurelian, *Câteva îmbunătățiri de introdus în viețuirea şi în agricultura țăranilor*, Economia rurală, an I, iulie 1876, în O.e.-A, pag. 327

[363] „Cele mai multe din prețurile pentru care sunt alcătuite (prestate n.n.) muncile sunt ridicole şi nu plătesc nici jumătate din valoarea adevărată a muncii efectuate"., Alexandru D. Xenopol, *Partida liberală şi mişcarea economică*, 1882, în O.e.-X, pag. 141;

„În Regulamentul Organic se hotăra cât pământ are să ia țăranul şi câtă muncă are să dea. În legea de tocmeli se spune numai câtă muncă poate să dea; dar nu se spune şi cu ce preț. Prețul este nodul. Aici este sminteala, care devine mai rea, precum şi este, decât însăşi legea de boieresc din Regulament. Țăranii având nevoie de bani şi banii fiind scumpi, scumpi numai pentru dânşii, ei dau muncă multă şi iau bani puțini. Tocmeala nu este dar deopotrivă între cei ce o fac, tocmeala nu este dreaptă"., Ion Ionescu de la Brad, Darea de seamă din 1882 către alegătorii

nemaialegându-se cu aproape nimic din recoltă“[364] -, capitalul agricol este insuficient[365] - permițând proliferarea cametei -, productivitatea solului este redusă[366] - conducând la obținerea unor recolte slabe -, şeptelul se împuținează[367] - periclitând posibilitatea

---

Colegiului al IV-lea de Roman, în Texte (;), pag. 189 – Opiniile lui Ion Ionescu de la Brad sunt amplu prezentate în lucrarea: Ivanciu Nicolae Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească. Culegere de studii.*

[364] Petru S. Aurelian, *Țăranii fug de munca câmpului*, Revista ştiințifică, III, 1872, în O.e.-A, pag.48

[365] „După desființarea robiei muncii prin pământ, sătenii au căzut în robia muncii prin bani, şi astăzi au ajuns să fie mai robiți, mai săraciți prin bani decât erau odată prin pământ”., Ion Ionescu de la Brad, *Creditul rural*, 1875, în Texte(;), pag. 187;

„În agricultură ca şi în industrie, cu cât întreprinzătorii pot să-şi procure capitalurile trebuincioase cu mai multă înlesnire şi cu procente moderate, cu atât beneficiile realizate sunt mai mari. Comerciul nu ar putea exista fără credit. Meseriaşii şi negustorii află credit cu multă înlesnire. O poliță, un gir, şi cel din urmă comerciant găseşte bani. Marfa din prăvălie i se trimite mai întotdeauna pe credit şi plăteşte treptat după învoiala ce face. Agricultorul nu se bucură de nici una din aceste înlesniri. S-a înființat Creditul Funciar, însă acest stabiliment financiar va înlesni numai pe proprietari; agricultura nu se va folosi de binefacerile acestei instituțiuni decât în cazul când proprietarul exploatează singur. Arendatorii şi țăranii, vor fi, ca şi până astăzi, prada cămătarilor”., Petru S. Aurelian, *Terra nostra*, 1875, în O.e.-A, pag. 153

[366] „Pământul este în cele mai multe locuri numai rupt, nu e arat; de îngrăşat nici vorbă nu e, şi cultivatorii, dorind să scoată pe fiecare an cât mai multe producte din pământul lor, nu-l lasă mai deloc să se odihnească pentru ca să prindă putere măcar - lăsat fiind ca pârloagă sau ca bătătură”., Alexandru D. Xenopol, *Studii economice,* 1882, în O.e.-X, pag. 115, 116;

„Noi nu am contribuit cu nimic la îngrăşarea acestui pământ binecuvântat, de un şir de ani unsoarea lui se cheltuieşte în străinătate, iar nu se consumă în țară spre a se reda puterei productive; sistema noastră cea vicioasă de arenduire, prin exploatarea de jaf, de către nepăsători arendaşi, nu admite dregerea pârlitului pământ”. Dionisie P. Marțian, *Revista economico-politică a anului 1864*, în O.e.-M, pag. 240;

„Noi tratăm pământul învechit cum tratează surugiii pe caii ce cad în drum, de foame şi de slăbiciune. Ei văzând că un cal nu mai poate merge, îl dishamă şi-l lasă în mijlocul drumului, întocmai cum lasă şi cultivatorii noştri pământul cel ostenit de a mai produce. Lăsând pământul din lucru, pierdem folosul ce ni l-ar putea aduce, în tot cursul timpului cât pune el spre a se acoperi cu buruieni rele, a le usca, a le putrezi şi a forma din restul lor grăsimea ce-i dă putere şi-l aduce iarăşi în stare de a fi întrebuințat. Această producere a cultivatorilor noştri este aducătoare de pagubă prin timpul ce se pierde în aşteptarea înnoirii şi prin necurățirea pământului învechit de buruienile cele rele. După câțiva ani de şedere a pământului spre a se odihni, cultivatorul găseşte în el fecunditatea care înmulțeşte roadele, dar nu şi curățenia care poate să dea roade nu numai multe dar şi frumoase”., Ion Ionescu de la Brad, *Cum să îmbunătățim cultura noastră*, Independența, I, 21 ianuarie 1862, în Texte(;), pag. 183, 184

[367] „Este câtva timp de când vitele noastre, atât boi şi vaci, cât şi oi şi cai, au degenerat în aşa grad că această împrejurare a început să-i îngrijească şi pe cei

efectuării arăturilor -, iar absenteismul proprietarilor de pământ ia amploare[368] - lăsând moşiile pe termen lung fără o diriguire unitară şi bine intenţionată -, înţelegem de ce agricultura noastră se afla în starea precară[369] pe care o sesizase Mihai Eminescu şi pe care au confirmat-o contemporanii lui.

---

mai străini de agricultură. Boii de muncă devin din ce în ce mai rari şi mai scumpi; vaci bune de lapte abia se mai găsesc, oile noastre în loc să se-nmulţească scad. Încât despre cai nu mai e îndoială că am rămas înapoi cu totul. Dacă nu se va lua vreo măsură, vom rămânea fără vite, ţarinile noastre vor sta jumătate neproductive"., Petru S. Aurelian, *Câteva îmbunătăţiri de introdus în vieţuirea şi în agricultura ţăranilor*, în O.e.-A., pag. 110

[368] „Condiţiunea esenţială a esploataţiunii rurale este rezidenţa continuă a proprietarului în domeniul său, căci el fiind centrul operaţiunilor, omul de la care se aşteaptă în fiecare dimineaţă distribuţiunea lucrărilor, astfel încât mecanismul esploataţiunii să meargă într-un chip conform cu planul întocmit, este învederat că lipsa sa pentru mai multe zile ar crea confuziune în toate lucrările. Numai el ştie unde o să ajungă diferitele operaţiuni de cultură, timpul propice pentru cutare vânzare sau cumpărare, epoca favorabilă pentru cutare sau cutare recoltă, agenţii săi temporari nu sunt decât nişte esecutori ai ordinelor sale şi, din nenorocire, în agricultură întreprinzătorul nu poate da ordine pentru ceea ce trebuie să se facă într-un timp îndelungat"., idem, *Agricultura şi proprietarii*, Monitorul, octombrie 1860, în O.e.-A, pag. 16;

„Proprietarii tereştrii, fără capacitate sau inteligenţă economică, sunt o clasă sterilă ce trăieşte din renta produsă"., Dionisie P. Marţian, Anale economice, I, 1860, *Criza comercială,* în O.e-M, pag. 42;

„Boierul, complet înstrăinat de muncitorii de la sate, vine în mijlocul sătenilor numai ca să le ridice fruptele ostenelilor pe care are să le cheltuiască în altă parte, cu împietrita inimă a celor ce nu s-au îndurat niciodată a asista, cel puţin ca privitoriu, la modul cum se câştigă"., idem, Anale economice, I, 1860, *Despre căutarea moşielor*, în O.e.-M, pag. 42

[369] „Cultura noastră se exercitează pe un pământ învechit şi fără vlagă şi care, pentru aceea, ne dă producte puţine, proaste şi pline de buruieni rele"., Ion Ionescu de la Brad, *Cum să îmbunătăţim cultura noastră*, în Texte(;), pag. 183;

„Recolta e întotdeauna nesigură, căci atârnă numaidecât de natură, ploi şi vânturi. Munca omului fiind mărginită numai(;) la încredinţarea seminţei pământului, fără a se ocupa deloc de condiţiile creşterii acesteia, va rezulta numaidecât că accidentele atmosferice să fie agenţii ce vor determina recolta câmpului şi nu munca omului"., Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*, în O.e.-X, pag. 91;

„Agricultura astăzi nu mai îmbogăţeşte, veniturile din zi în zi scad, în timp ce cheltuielile sporesc, aşa fiind, şi mai ales din cauza scumpetei muncii, agricultura nu mai dă acele venituri ce le dă în alte ţări"., Mihail Kogălniceanu, *Convenţiunea comercială din 1875 cu Austro-Ungaria, I, Liberul schimb şi protecţionismul*, Monitorul Oficial, nr. 153, 15/27 iulie 1875, în Texte(;), pag. 326 – Detalierea concepţiei lui Mihail Kogălniceanu este făcută în lucrarea: Ivanciu Nicolae Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească. Culegere de studii.*

2.1.3. Comerțul

Este folositor în măsura în care sporeşte puterea de muncă şi aptitudinile poporului. Altfel, este nociv. Modul de efectuare a liberalizării industriei şi a comerțului a facilitat, cu concursul statului român, preluarea lor de către străini în detrimentul elementului românesc. Aplicarea, în relațiile comerciale cu străinătatea, a politicii liberului schimb este complet contraproductivă pentru interesele unei țări agricole – cum e România. De aceea, țara noastră trebuie să instituie taxe vamale prohibitive şi, simultan, să încurajeze producătorii interni în realizarea de produse manufacturate.

Mihai Eminescu s-a aplecat, cu atenție, atât asupra comerțului desfăşurat în interiorul hotarelor naționale, cât şi asupra celui efectuat cu străinătatea.

El defineşte comerțul drept „industria care pune un product la îndemâna celui ce are a-l consuma”[370], identificându-i obiectul în „transportul şi distribuțiunea productelor”[371]. Minimalizându-i însă, în mare măsură, valențele pozitive[372], îl consideră a fi doar „un soi de samsarlâc între producător şi consumator, un fel de manipulare care scumpeşte articolele”[373], conchizând că „îndată ce prin introducerea de trebuințe străine şi prin concurența negoțului se stinge varietatea ocupațiunilor la un popor cât de primitiv, el e redus la rolul de salahor, de lucrător cu ziua care trăieşte de la mână la gură”[374].

Totodată însă, Mihai Eminescu înțelege dublul caracter al comerțului - adică faptul că, în funcție de situația concretă a dezvoltării unui popor, poate fi şi folositor, nu numai dăunător -. „Negoțul e întru atât folositor, întrucât sporeşte puterea de muncă şi aptitudinile unui popor. Întrucât el o împuținează şi simplifică, ori reduce aptitudinile unui popor, e stricăcios”[375]. De aceea, „nu e permis a confunda negoțul *dinlăuntrul* țării, menit a introduce diviziunea muncii după condiții climatice şi după repărțirea materiilor prime, cu comerțul *internațional*, menit din contră, nu a

---

[370] Mihai Eminescu, Manuscrisul *Transport*, în Opere, vol. XIV, ed. cit., 1983, pag. 946

[371] ibidem

[372] ca de exemplu: adăugarea de valoare mărfii prin aducerea ei în proximitatea consumatorului şi transformarea sortimentului industrial, relativ uniform, în sortiment comercial, adică variat; valențe pe care acesta le avea incontestabil în acea vreme şi pe care a continuat să le dețină şi să le amplifice, permanent, până inclusiv în zilele noastre.

[373] Mihai Eminescu, ***Frază şi adevăr***, în Opere, vol. X, pag. 30,31

[374] idem, *Alexandria odinioară*, în Opere, vol. XIII, pag. 128

[375] idem, *Atât <<Cumpăna>> cât şi <<Apărătorul>> găsesc*…, ibidem, pag. 386

diviza munca, ci a o reduce la un singur soi, cel mai ingrat din toate"[376]. Fireşte, o asemenea apreciere dată comerţului internaţional nu poate fi generalizată.

Referindu-se la *starea comerţului interior*, Mihai Eminescu constata cu tristeţe că „la noi negoţul a desfiinţat toate breslele din trecut şi a substituit vechei noastre clase de mijloc cu o clasă de străini mijlocitori care nu adaugă nimic nici la masa producţiunii noastre, nici la aceea a producţiunii ce-o importă"[377], că „în calea acestei mijlociri producătorul capătă preţul cel mai mic posibil, consumatorului i se cere cel mai mare posibil, şi din această diferenţă, din care cei doi membri de căpetenie ai tranzacţiunii economice nu au nici un folos, ci pierdere, mii şi iarăşi mii de paraziţi sociali trăiesc"[378], şi că „toate îmbunătăţirile, câte ne vine-n minte să le facem, au mai cu seamă de obiect dezvoltarea negoţului, nu însă diversificarea ocupaţiunilor economice"[379].

În articolul intitulat *Industrie şi comerţ*, el radiografiază condiţiile în care îşi desfăşoară activitatea comercianţii şi meseriaşii, exprimându-şi, totodată, convingerea că de existenţa şi prosperitatea acestor două clase depinde, în mare măsură, prosperitatea economică a statului[380].

Mihai Eminescu constată că, în ţara noastră, sunt ani la rând în care industria şi comerţul stagnează, întrucât fie lipsesc banii necesari finanţării lor, fie aceşti bani sunt obţinuţi doar cu o dobândă mult prea ridicată şi cu condiţia constituirii de garanţii sub forma ipotecării sau gajării unor bunuri reale. Era incontestabil că în întreaga ţară, ca şi la Bucureşti, se resimţea nevoia funcţionării unei adevărate bănci care să sprijine, în mod efectiv, comerţul şi industria. Respectiva nevoie era acută întrucât, după cum relevă tot Mihai Eminescu, persoanele „în mâinile cărora e concentrat numerarul, nu numai în Moldova, dar şi în Ţara Românească, dau bani împrumut c-o dobândă a cărei plată trebuie să cauzeze ruinarea acestor clase (a industriaşilor şi a comercianţilor n.n.)"[381].

---

376 idem, *<<Luptătorul din Focşani>> continuă*…, ibidem, pag. 176
377 idem, *Alexandria odinioară*…, în Opere, vol. XII, pag. 128
378 idem, *Un semn al declasării*, în Opere, vol. XIII, pag. 138
379 ibidem
380 „Că existenţa şi prosperitatea acestor clase e o chestiune de mare însemnătate pentru economia unui stat, aceasta nu suferă nici o îndoială"., idem, *Industrie şi comerţ,* în Opere, vol. X, pag. 247
381 ibidem

Dar, cauza principală a neprosperării meseriaşilor şi comercianților era aceea a neînțelegerii de către stat a importanței pe care o are industria în propăşirea unei economii, precum şi, drept consecință, nepăsarea autorității statale față de protejarea industriei şi comerțului[382].

Mihai Eminescu arată că, urmare a consolidării în gândirea românilor a concepției potrivit căreia țara noastră poate fi numai un stat agricol, au fost neglijate industria şi comerțul[383] şi au fost lăsate să dispară corporațiile[384].

De asemenea, au fost liberalizate ambele ramuri, facilitându-se astfel preluarea lor de către străini. Concesiunile erau acordate de stat aproape în exclusivitate străinilor, iar într-o anumită perioadă chiar perceperea unor impozite indirecte ale statului a ajuns să fie controlată de aceştia. Astfel, spune el, preferându-i pe străini „statul le-a oferit acestora putința de-a mânui capitalul public, veniturile bugetului statului, al județelor şi al comunelor"[385] cauzând prin aceasta „pierderi materiale comercianților şi industriaşilor români, şi înlesnindu-le celor străini să-şi constituie capitaluri din banii publici"[386].

În urma analizării atente a compoziției pe categorii a clasei comercianților, Mihai Eminescu relevă faptul că pe lângă categoriile deja enunțate - români şi străini, plătitori de impozite -, mai există şi una, extrem de favorizată şi de dăunătoare: aceea a sudiților (scutiților n.n.). Aceştia erau mai cu seamă „negustori şi meseriaşi, care, - contra unei taxe oarecari plătite agenților consulari austrieci - oricând aveau daraveri neplăcute cu administrația sau cu justiția, plantau pajura cu două capete pe casă şi deveneau *sacrosancți*"[387], calitate care le conferea privilegiul de a fi scutiți de plata oricărei dări către stat. Majoritatea lor, „imigranți din Rusia, din Turcia, ba şi din toate țările domnilor pământului, au

---

382 „Cauza principală a neprosperării acestor clase e *lipsa de pricepere din partea statului* în privința importanței industriei într-o țară, de acolo apoi neprevederea şi nepăsarea întru apărarea industriei şi a comerțului"., ibidem

383 „Am lăsat să dispară sau să cază în desuetudine restricțiile ce existau şi care puteau apăra industria din țară"., ibidem

384 „Instituția corporațiilor ni s-a părut o instituție învechită, contrarie libertății în tot şi în toate, a trebuit să dispară"., ibidem

385 ibidem, pag. 248

386 ibidem

387 idem, *Mozaicul austriac şi tribunalele române*, în Opere, vol. IX, pag. 245

găsit ca în sălăşluirea sub mantaua cea comodă a denumirii laxe de *Shutzbefohlene* e bine să trăiască omul”[388].

Dar, în afară de constatările amintite, Mihai Eminescu mai identifică, cu o rară perspicacitate, explicaţia înstrăinării elementului românesc de preocupările de ordin economic. El arată în acest sens, că părerea împărtăşită de mulţi, conform căreia românii sunt inapţi pentru comerţ şi industrie este consecinţa abandonării de către români a respectivului domeniu în beneficiul străinilor . Prin această continuă înlăturare, pământenilor li s-a luat - afirmă el - „mijlocul de a se susţinea şi dezvolta practica şi inteligenţa afacerilor, spiritul de întreprindere, educaţiunea industrială şi comercială, cu un cuvânt acea cultură ce se dobândeşte prin exerciţiul industriei şi a comerţului; şi în aceasta constă slăbiciunea românilor şi puterea izraeliţilor în România. Cu acest mod a trebuit să se constituie puterea industrială şi mai ales comercială a izraeliţilor, iar statul a mijlocit-o, şi prin aceasta a contribuit a imigrarea străinilor[389] (în general n.n.) şi (dintre ei n.n.) a izraeliţilor[390] (în special n.n.). Industriaşul şi comerciantul român, nesusţinut prin nici o măsură de statul pentru care plăteşte contribuţii şi îndeplineşte tot felul de sarcini, neavând mijloace şi neputându-şi-le procura în lipsă de adevărate institute de bancă, a trebuit să renunţe la industrie, la comerţ şi, ca să nu piară, a trebuit să se facă funcţionar, fie oricât de rău plătit”[391].

Comerţul exterior este văzut de Mihai Eminescu ca un factor care, în anumite împrejurări, frânează propăşirea industrială a României. În acest sens, în 1882, el scria: „interesele negoţului internaţional pe de-o parte şi acele ale educaţiei noastre industriale

---

[388] ibidem

[389] vezi Anexa nr. XIII

[390] “Prin concentrarea perceperii venitului băuturilor spirtoase şi a tuturor accizelor judeţene în mâinile izraeliţilor, aceştia exercită şi puterea publică asupra săteanului, principalul plătitor al acelor biruri. Câte neajunsuri şi noi cauze de exploatare. Tot ce are săteanul, recoltă, găină, unt, e luat de speculantul izraelit pentru plata datoriilor făcute sau pentru plata băuturilor şi sunt luate la preţuri de nimic. Dacă izraelitul ar fi avut şi capacitatea (juridică n.n.) de-a cumpăra şi imobile rurale, am fi văzut, şi la noi, ţăranul expropriat în aceleaşi proporţii înspăimântătoare în care s-a săvârşit exproprierea în Galiţia. Trebui să cunoaştem exploatarea săteanului în Moldova prin manopere uzurare, prin beţie, ca să înţelegem pentru ce el nu numai că n-a înaintat, dar a dat înapoi; pentru ce el ni se înfăţişează abătut ca un idiot, fără viaţă (vlagă n.n.) şi fără plăcere pentru viaţă”., Mihai Eminescu, *Rezultate ale uzurei în România*, 12 iunie 1879, în Opere, vol. X, pag. 246

[391] idem, *Industrie şi comerţ*, în Opere, vol. X, pag. 248

pe de alta nu sunt identice, ci opuse… țara atârnă din ce în ce mai mult de un negoț străin, dovadă umplerea până la superfluență a oraşelor noastre cu negustori din câteşipatru colțurile lumii, care, introducându-ne până şi făina din străinătate, paralizează în germene orice activitate proprie. Fără cultură, fără bani, fără aptitudini, negoțul ne-a prefăcut - copii economici - în concurenți ai națiunilor celor mai înaintate. Meseriaşul nostru e silit de negoțul ce-i introduce similarele străine să concureze cu acestea sau să lucreze în pagubă. Ş-aşa în toate cele"[392].

El înțelege, pe deplin, rolul de indicator jucat de balanța comercială în caracterizarea stării de sănătate economică a unui stat şi apreciază că aceasta are „o însemnătate mai mare pentru un popor agricol decât pentru unul industrial[393]"[394], demonstrând, aşa cum deja am arătat, caracterul defavorabil pentru România al schimburilor comerciale cu străinătatea.

Analizând evoluția în timp a stării balanței comerciale a țării noastre, Mihai Eminescu constată că „aceasta arată, an cu an şi c-o fatală regularitate, că exportul nostru reprezintă o valoare mai mică decât importul de mărfuri străine şi că proporția între producțiunea şi consumațiunea țării e pururea în defavorul nostru"[395].

Pentru ilustrarea cifrică a situației grele în care se afla balanța noastră comercială, el utilizează şi comentează statistica importului şi exportului în anul 1879. Deficitul de 15.832.623 l. 9 b. - calculat ca diferență între valoarea importului, de 254.482.629 l. 95 b., şi cea a exportului, de 238.650.006 l. 86 b. - arată că „în anul

---

[392] idem, *<<Luptătorul din Focşani>>continuă*…, în Opere, vol. XIII, pag. 176

[393] „E ceva elementar că oricine cheltuieşte mai mult decât produce să se ruineze cu timpul; şi ceea ce e adevărat pentru individ n-ar fi adevărat şi pentru colectivitate? Statele industriale ne prezintă în adevăr cazul aparent că, cu toată balanța nefavorabilă, starea economică dinlăuntru e bună. Dar, în realitate statele acele produc mai mult decât consumă; materiile brute care formează obiectele de import capătă-năuntrul țării , prin activitate industrială, o valoare încincită şi înzecită de cum aveau înainte, încât, deşi ar importa mai mult decât exportă, bunurile dinlăuntrul țării se înmulțesc şi ceea ce se-nmulțeşte şi mai mult este aptitudinea de-a produce aceste bunuri, e puterea productivă a industriei naționale. Națiile agricole, din contră, exportă materii brute a căror valoare nu se poate sui decât în margini restrânse, a căror masă chiar nu poate spori în infinit; în schimb ele importă obiecte industriale menite a se consuma şi deteriora, fără a lăsa nici o urmă din aptitudinile naționale, fără a spori puterea de producțiune a poporului.", idem, *Raportorul însărcinat a apăra*…, în Opere, vol. XIII, pag. 228

[394] ibidem

[395] idem, *Oare nu se pregăteşte*…, în Opere, vol. XIII, pag. 116

1879 au ieşit din țară aproape 16 milioane mai mult decât au intrat… Aceste cifre dau pe față faptul că producția noastră nu este îndestulătoare spre a acoperi cheltuielile ce facem, că pe fiecare an capitalul național se micşorează în loc de a creşte şi, în sfârşit, că mergând tot astfel, vom slăbi din ce în ce până vom ajunge la inanițiune[396]„[397].

Întrucât „plusul consumațiunii țării agricole se acoperă prin datorii contractate în străinătate"[398], Mihai Eminescu înclina să creadă „că proprietarii adevărați şi în perspectivă ai bunurilor ipotecate din țară sunt detentorii străini de titluri române[399]„[400].

La întrebarea retorică „Care este deci cauza balanței comerciale defavorabile, bineînțelegându-se că, toate puterile fiind încordate, exportul de grâne şi producte brute s-au mărit, numai că şi importul s-a sporit cu mult mai mult, de-l întrece cu zeci de milioane?"[401], Mihai Eminescu răspundea la 1 august 1880: „Înmulțirea cu asupra de măsură a clasei consumatoare şi a necesităților ei"[402]. Iar trei luni mai târziu, la 31 octombrie 1880, consecvent în opinii, referitor la acelaşi subiect detalia: „Armată, diurne şi lefuri disproporționate cu munca şi înțelegerea oamenilor întrebuințați, crearea unei clase de proletari ai condeiului care direct sau indirect trăiesc din buget şi o sumă de felurite cheltuieli aduc o disproporție din ce în ce mai mare între ceea ce poporul produce şi ceea ce plebea patrioților consumă"[403].

Fiind încredințat pe deplin că de eficiența cu care un stat îşi derulează schimbul de produse cu străinătatea, depinde în foarte mare măsură posibilitatea respectivului stat de a propăşi economic, Mihai Eminescu considera că cel mai benefic pentru o țară este să-şi maximizeze exportul de produse manufacturate - acestea având implicit prețuri mai mari - şi să-şi minimizeze, simultan, importul de astfel de produse.

---

[396] Aceste comentarii pesimiste le făcea şi în considerarea datoriei publice a aceluiaşi an, care se cifra la suma de 49.826.838 lei – conform datelor publicate în acelaşi număr al Monitorului Oficial.

[397] Mihai Eminescu, *Dacă la aprecieri teoretice*, în Opere, vol. XI, pag. 173

[398] idem, *În numărul său din urmă…*, în Opere, vol. XIII, pag. 231

[399] „Plusul consumațiunii se acoperă prin exportarea de efecte de-ale statului, de obligațiuni, de acții etc..", idem, *Raportorul însărcinat a apăra…*, în Opere, vol. XIII, pag. 228

[400] idem, *În numărul său din urmă…*, în Opere, vol. XIII, pag. 231

[401] idem, Nu *avem din nefericire un serviciu statistic*, în Opere, vol. XI, pag. 277

[402] ibidem

[403] idem, *Balanța comercială*, în Opere, vol. XI, pag. 387

Considerând complet contraproductivă pentru interesele naționale ale unei țări agricole - cum era România - aplicarea de către respectiva țară a politicii liberului schimb[404], Mihai Eminescu era de părere că cea mai eficientă pârghie strategică de acțiune pentru descurajarea importurilor de produse manufacturate este apelarea la taxe vamale prohibitive, paralel cu încurajarea producătorilor interni în realizarea unor astfel de produse.

În cel de al doilea articol intitulat *Convențiunea de comerciu*[405] - publicat la data de 20 decembrie 1880 - el realizează o analiză comparativă a două importante convenții comerciale încheiate de România cu două mari puteri comerciale ale vremii: Austria şi respectiv Italia. Mihai Eminescu considera că în pofida „tuturor neajunsurilor sale[406]"[407], „convențiunea comercială

---

[404] „În veacul nostru lucrurile iau o formă foarte amenințătoare pentru cel economiceşte slab, pentru cel necult, când concurența e pe deplin liberă. Nu aducem exemplul nostru, dar pânzarii din Silezia, ba chiar băiaşii din Boemia, care au găurit pământul mult mai adânc decât toți băiaşii altor munți, fără ca munca lor să poată concura, cu toată greutatea ei, cu munca lesnicioasă a altora, sunt o dovadă demnă de plâns pentru tristele împrejurări ce se nasc când i se ia unei populații piața pe care să-şi desfacă munca prin absoluta libertate de schimb între productele omeneşti. Atârnarea economică de altădată se schimbă, din nefericire, în veacul nostru în exterminarea economică a aceluia căruia locul unde munceşte sau nivelul său de cultură nu-i dau aceleaşi avantaje ca vecinului său mai fericit"., idem, *Concesiuni economice*, în Opere, vol. X, pag. 72

[405] Primul dintre cele două articole cu acest nume, în care Mihai Eminescu elogia semnificația de emancipare pe planul politicii economice, ce o aveau pentru statul român convențiile comerciale încheiate cu Austro-Ungaria şi Rusia – scriind că "este constatat şi probat că, dacă România a continuat a exercita dreptul său suveran de a trata în ceea ce priveşte interesele sale de ordin politic, n-a fost tot astfel în ceea ce priveşte interesele sale de ordin economic; sunt trei secoli de când ea nu a exercitat dreptul său de a încheia cu alte puteri convențiuni sau tratate de comerț; astăzi, după trei secoli, ea intră în exercitarea acestui mare drept". - a văzut lumina tiparului la data de 3 iulie 1876, şi se regăseşte în Mihai Eminescu, Opere vol. IX, pag. 158

[406] „Am încheiat convenția comercială cu Austro-Ungaria, pe baza unei perfecte reciprocități: adică liberi noi de-a introduce toată industria noastră, precum dantele, postavuri, pielării, ceasornice, palavre patriotice, liberă şi Austria (Austro-Ungaria n.n.) de-a le introduce la noi. Din nenorocire, nu suntem tari decât în ramura palavrelor, în celelalte am rămas mai pe jos (prejos n.n.), încât am renunțat la exportul lor; mai fericită Austria (Austro-Ungaria n.n.) însă, care la ea acasă a pus taxă pe palavre, de vin mai scumpe decât ale noastre, dar încolo ne vine cu toate celea la noi, până şi cu făină, pe când noi ne mărginim la grâne, piei brute, lână, vite cornute etc.", Mihai Eminescu, *O lege maghiară în contra exportului nostru*, în Opere, vol. XI, pag. 155, 156;

Mai mult, „sub pretextul *ciumei bovine orientale*, s-a adus şi s-a votat o lege în Camera de la Pesta conform căreia productele (produsele n.n.) noastre brute, între care pielea şi lâna, sunt supuse unui tratament extraordinar. Pielea

încheiată în anul 1875 cu Austro-Ungaria a fost un însemnat pas înainte pe calea emancipării economice a statului român"[408].

„Începând cu acel an, agricultorii şi comercianţii noştri, puteau exporta în Austro-Ungaria, liberi de orice taxă, productele principale ale ţarinilor noastre: grânele, rapiţa, pielea, lâna, seul, petrolul, iar tânăra noastră industrie a fost pentru întâia oară protejată. Taxele pe zahăr, săpun, hârtie ordinară, postavurile ordinare şi pieile tăbăcite, constituiesc un câştig economic învederat. Şi prin prismă fiscală convenţiunea reprezintă un câştig simţitor; tabloul recapitulativ pe perioada 1875-1879 al venitului vămilor îl probează… indicând în rezumat o sporire de venit anual cu 1.900.000 lei"[409].

În aceeaşi ordine de idei, Mihai Eminescu opina că „înlocuirea sistemului de taxare *ad valorem* cu sistemul ponderat a introdus totodată regula şi a asigurat controlul în operaţiunile vamale"[410]. Tariful vamal ponderat, „alcătuit pe baze clare şi ştiinţifice"[411], permitea urmărirea riguroasă a acelor tranzacţii externe care aveau ca obiect produsele importante pentru ţară[412].

În contrast, remarca el, Convenţia comercială încheiată cu Italia în anul 1878, pe lângă faptul că „prezintă toate inconvenientele actului de la 1875, fără vreun avantaj nou"[413], anulează, integral, efectele pozitive ale acestuia[414].

---

trebuie dezinfectată la graniţă chiar, şi această dezinfectare o ia din mâna negustorului, căci îi face imposibil transportul la locul unde ar putea s-o desfacă mai cu folos. Ea trebuie, în urma grozavei dezinfectări, să fie tăbăcită la faţa locului. Lâna iar trebuie dusă de la vamă direct la spălătorie. Las'că prin spălătură lâna-şi pierde grăsimea animalică (animală n.n.), se văpseşte (vopseşte n.n.) greu şi nu se poate netezi cu folos, încât există alte procedări prin care se spală şi se colorează totodată, păstrându-şi unele din calităţile productului brut necesare fabricaţiunii; dar, pe lângă toate acestea, spălătura (spălarea n.n.), precum şi dezinfectarea pieilor la vamă, nu se pot efectua decât 5 luni de vară, căci iarna îngheaţă apa. Iată dar comerţul cu aceste producte redus la 5 luni pe an, şi atunci încă îngrădit la marginile ţării.

Această lege maghiară are de scop de-a exercita protecţie asupra culturii (creşterii n.n.) vitelor din Ungaria (Austro-Ungaria n.n.), pe care le (o n.n.) concurăm noi., ibidem, pag. 156

[407] idem, *Convenţiunea de comerciu*…, în Opere, vol. XI, pag. 449

[408] ibidem

[409] ibidem

[410] ibidem

[411] ibidem

[412] „Alcătuirea tablourilor noului tarif permite astăzi a urmări într-un mod serios mişcarea comercială în România a tuturor produselor interesante"., ibidem

[413] ibidem

[414] „Principalele foloase ale vechei convenţiuni dispar cu totul"., ibidem

Convenția cu Italia nu stipula nici un fel de scutire de taxe pentru principalele produse româneşti - aceleaşi mărfuri specificate şi în Convenția cu Austro-Ungaria -, exportate în Italia. Această din urmă Convenție nu oferea României, în schimbul nivelului redus al taxelor pe care le aplica exporturilor italiene de produse manufacturate, nici un fel de avantaj vamal pentru exportul în Italia al produselor noastre naturale.

*

Complexa problematică a situației comerțului şi a politicii comerciale a fost analizată - aşa cum, de altfel, era firesc - cu mult interes de către economiştii contemporani lui Mihai Eminescu.

Dintre cei care şi-au exprimat opiniile asupra amintitei problematici îi enumerăm pe Alexandru D. Xenopol, Petru S. Aurelian, Dionisie P. Marțian şi Mihail Kogălniceanu - dintre susținătorii protecționismului - şi pe Nicolae Şuțu, Ion Ghica şi Enric Winterhalder - dintre adepții liberului schimb cu străinătatea.

Principalele chestiuni asupra cărora aceştia şi-au îndreptat atenția au fost: rolul comerțului şi comerciantului în economie, starea comerțului interior şi exterior, precum şi cauzele generatoare ale acestei stări.

Dacă utilitatea comerțului şi a comerciantului făceau obiectul unor puncte de vedere divergente - de afirmare[415] sau,

---

[415] „Exercitându-şi funcția de mijlocitor între producător şi consumator, comerțul sporeşte şi uşurează activitatea industriei şi agriculturii. Astfel, în condițiile în care industriaşii şi agricultorii trebuie să se ocupe şi cu desfacerea - cu bucata şi (cu n.n.) ridicata – (a n.n.) produselor lor, activitatea stagnează datorită (urmare a n.n.) timpului neproductiv utilizat (folosit în mod improductiv n.n.), dar mai ales pentru că - de fapt - nu reuşesc să găsească suficiente şi rentabile surse de desfacere"., Dionisie P. Marțian, Anale economice, I, *Comerciu*, 1860, în O.e.-M, pag. 46, 47;
„Arendaşii şi economii noştri aleargă dintr-un punct de exportare la altul ca să-şi vândă productele lor. Această situație este dăunoasă foarte"., ibidem, pag. 46;
„Din libertatea de profesiuni ce o avem în țară vedem că s-a născut o clasă de oameni care zic producenților noştri: să împărțim lucrarea şi fiecare să primim ce ni se cade, voi pentru producțiune, noi pentru vânzarea ei. Atunci producenții fără griji pentru export se vor putea ocupa de ocupațiunea lor proprie cu toată stăruința şi vor putea cruța însemnatele speze ale alergării pe la puncturi. Comisionarii din parte-le se vor ocupa de desfacerea productelor, vor studia piețele de vânzare sau export, se vor pune cu unele în relații, vor afla mai vaste mijloace de transport, izvoarele de credit pentru aceste operații şi-şi vor însuşi obiceiurile comerțului şi ale consumației. De aici vor rezulta vânzări mai abundente, mai uşoare şi mai puțin costătoare"., ibidem;

dimpotrivă, de negare[416] a lor -, în privința stării de fapt a activității comerciale româneşti se înregistra o pronunțată convergență de opinii.

„Comerțul nostru intern este neînsemnat[417]"[418], „comercianții sunt mai toți străini, productele industriale nu sunt vândute în țară decât de străini după principiul *cumpără ieftin şi vinde scump*"[419], iar „falsul, necinstea şi falimentele frauduloase se țin lanț perturbând întreaga economie"[420].

„Comerțul nostru extern este încă pasiv"[421], „restrâns sortimental, nesigur şi puțin avantajos"[422], întrucât „țara exportă materii brute, pe care le cumpără după ce au fost manufacturate în străinătate, plătind de două ori transportul şi de patru ori vama"[423].

„Adevărat, comisionarii nu fac serviciul fără câştig, dar acest câştig acoperindu-se de la consumenți, producătorul nu pierde, ci din contră, îşi păstrează tăria de a-şi concentra studiul şi activitatea pentru a produce mai mult şi a vinde cu mai puțină osteneală şi risc şi, prin urmare, a câştiga mai mult"., ibidem

[416] „Comerțul este în viața unui stat o îndeletnicire mai puțin însemnată decât industria şi agricultura. Pe când aceste două îndeletniciri produc valori reale, comerțul nu dă naştere la asemenea, ci numai cât apropie pe consumatori de producători, înlesnind desfacerea productelor pentru aceştia din urmă şi întrebuințarea lor pentru cei dintâi. Dintre ocupațiunile economice, prin urmare, cea mai puțin productivă este comerțul"., Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*, 1882, în O.e.-X, pag. 122;

„Comerciantul este propriu-zis o clasă neproductivă, căci el în realitate nu produce nimic, nici product brut nici product lucrat; el este în cazul cel mai favorabil un înlesnitor al desfacerii productelor, prin urmare un element secundar în mecanismul economiei"., idem, Studii economice, în O.e.-X, pag. 87 – Opiniile lui Alexandru D. Xenopol sunt detaliate în lucrarea: Ivanciu Nicolae Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească. Culegere de studii*.

[417] ca arie de desfăşurare şi mod de plată, nu neapărat şi ca volum valoric şi număr de comercianți; „În sate se poate zice că numai pentru dările către stat se simte trebuință de bani, toate celelalte tranzacții sunt puține şi se fac adesea prin schimb"., Dionisie P. Marțian, *Revista economico-politică a anului 1864*, în O.e.-M, pag. 239

[418] ibidem

[419] Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*, în O.e.-X, pag. 123

[420] Dionisie P. Marțian, O.e.-M, pag. 47

[421] idem, Revista economico-politică a anului 1864, în O.e.-M., pag. 239

[422] Enric Winterhalder, *Reformele trebuincioase comerțului şi industriei*, în Texte(;), pag.252 – O analiză amplă a opiniilor lui Enric Winterhalder este făcută în lucrarea: Ivanciu Nicolae Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească. Culegere de studii*.

[423] Nicolae Şuțu, *Despre industria manufacturieră. Despre situația industrială*., 1849, din Notions(;), în Texte(;), pag. 58

Cauzele apariției disfuncționalităților în activitatea comercială sunt privite foarte nuanțat, după cum este vorba de comerțul interior sau de cel exterior.

Astfel, în privința elementelor generatoare de disfuncții ale activității comerciale interne, punctele de vedere ale protecționiştilor şi ale liberschimbiştilor sunt complementare; divergențele de opinii se manifestă doar pe terenul identificării cauzelor stării precare a schimburilor comerciale cu străinătatea - protecționismul şi liberschimbismul căpătând substanță şi contur numai în planul politicii comerciale externe -.

Principalele cauze ale disfuncționalităților comerțului interior constau, pe de o parte, în „dobânda cea mare a banilor şi insuficiența creditului, lipsa drumurilor de comunicații şi lipsa unei monede unice a țării[424]"[425], iar pe de alta, în „lipsa de instrucțiune comercială"[426] şi „puțina garanție că datoraşul îşi va răfui datoria"[427].

În viziune protecționistă, neprosperarea comerțului exterior reprezintă, mai cu seamă, urmarea aplicării de către statul român, nedezvoltat din punct de vedere industrial[428], a teoriei liberului schimb şi, în acest sens, a angajării țării în convenții comerciale încheiate potrivit acestei teorii.

Dintre înțelegerile interstatale bilaterale de acest tip, cea încheiată în anul 1875 cu Austro-Ungaria, din cauza gravității deosebite a consecințelor sale asupra comerțului şi economiei româneşti, a stârnit cele mai vii reacții critice.

Mihail Kogălniceanu o caracteriza drept „o Convenție între două state, unul care are numai agricultură, şi ar dori mult să aibă şi nițică industrie, şi un altul care are o agricultură dezvoltată şi a

---

[424]„Căci monedele străine care circulă astăzi în țară nu sunt decât o marfă cu un preț variabil şi-n loc de a fi o înlesnire comerțului nu sunt, adesea, decât o greutate mai mare, o piedică pentru toate tranzacțiile comerciale"., Enric Winterhalder, *Reformele trebuincioase comerțului şi industriei*. A.i.c., în Texte(;), pag.250, 251

[425] ibidem

[426] Dionisie P. Marțian, Anale economice, I-IV,1861, *Instrucția comercială*, în O.e.-M, pag. 48

[427] idem, Anale economice, I,1860, *Comerciu*, în O.e.-M, pag. 47

[428] întrucât „liberul schimb este o teorie ce o preconiză, mai cu deosebire, națiunile acelea care au şi ajuns a fi în capul industriei, care nu mai au concurenți în această materie şi, prin urmare, au nevoie de a-şi deschide noi târguri, noi debuşeuri pentru productele fabricelor şi a manufacturelor lor"., Mihail Kogălniceanu, stud.cit., în Texte(;), pag. 324 – Prezentarea pe larg a opiniilor lui Mihail Kogălniceanu poate fi parcursă în lucrarea: Ivanciu Nicolae Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească. Culegere de studii.*

început a avea şi o puternică industrie, deşi nu încă pe aceeaşi linie de perfecţiune ca industria Franţei şi a Engliterei şi chiar a Germaniei”[429] şi considera că „este foarte natural ca Austro-Ungaria, dorind să-şi asigure nişte debuşeuri pentru industria sa - care nu poate să intre nici în Franţa, nici în Englitera, nici oriunde se întâlneşte cu fabricatele engleze sau franceze -, să consimtă a face cu România convenţiuni comerciale, şi aşa făcându-ne oareşicare concesiuni de formă, măgulind aspiraţiunile noastre de a trata cu staturi mari, pe picior de egalitate, să dobândească, în compensaţiune, de la noi, asigurarea unui târg de cinci milioane de consumatori pentru industria sa”[430].

La rândul său, Petru S. Aurelian o percepea ca pe „un tratat de comerţ între două puteri de forţe inegale, un tratat care ne conducea la o adevărată aservire economică”[431]. Şi aşa a şi fost căci prin stipulaţiunile Convenţiei respective „noi recunoşteam şi acordam Austro-Ungariei dreptul de a introduce la noi toată industria sa fără excepţiune”[432], în timp ce monarhia dualistă, cum scria Mihail Kogălniceanu, ne acorda în contrapartidă numai şi numai „intrarea în statele sale a cerealelor noastre fără plată de vamă şi a vitelor, cu dare mai jos decât era până acum”[433].

A. D. Xenopol, referindu-se sintetic la prejudiciile suferite de balanţa comercială a ţării noastre în urma derulării amintitei convenţii, constată, cu tristeţe, că „dacă înainte de 1876 suma exportului întrecea pe a importului, acel raport s-a răsturnat de la acel an încoace”[434]. Totodată, el atrăgea atenţia asupra faptului că „dacă un popor importă mult timp mai mult decât exportă este expus cu siguranţă pericolului confruntării cu deficitul bănesc, care va trebui acoperit prin diminuarea drastică a prerogativelor suveranităţii statale, căci „ceea ce lipseşte în bani se plăteşte în

---

[429] idem, *Convenţiunea comercială din 1875 cu Austro-Ungaria, Regimul convenţional pentru principalele articole de import şi export*, Texte(;), pag. 331
[430] ibidem
[431] Petru S. Aurelian, *Politica noastră vamală, Tractatele de comerciu*, Bucureşti, 1890, în Texte(;), pag. 273 – O analiză amplă a opiniilor lui Petru S. Aurelian este făcută în lucrarea: Nicolae N. Constantinescu, Tudorel Postolache, Ivanciu Nicolae Văleanu, Ion Bulborea, *Istoria ştiinţelor în România. Ştiinţe economice*.
[432] Petru S. Aurelian, *Politica noastră vamală, Tractatele de comerciu*, Bucureşti, 1890, în Texte(;), pag. 273
[433] Mihail Kogălniceanu, stud.cit., în Texte(;), pag. 331, 332
[434] Alexandru D. Xenopol, *Studii economice. Comerţul exterior al României*, 1881, în O.e.-X, pag. 152

pământ, până ce poporul este cu încetul expropriat de străini, până ce ajunge *ilot* în propria lui țară"[435].

În profundă antiteză, adepții liberului schimb își mențineau convingerea potrivit căreia „concurența nu este o vătămare (ci n.n.), din contră, este o imboldire puternică care împinge la progres, la perfecționare"[436], iar „măsurile prohibitive nu îmbogățesc o națiune, ci, dimpotrivă, ele contribuie a-i scădea economiile[437]"[438]. Ei negau însăşi utilitatea realizării balanței comerciale excedentare, calificând-o drept „prejudecată al cărei izvor este eroarea de a reduce bogăția la monedă"[439] şi a cărei urmare este „îndrumarea tuturor eforturilor țării spre a atrage din străinătate nu valori mai mari decât cele trimise, ci mai mult metal prețios decât cel trimis"[440].

În opinia susținătorilor libertății comerțului, „importanța (mărimea n.n.) veniturilor nu depinde deloc de cantitatea de numerar, ci de cantitatea de produse, adică de întinderea suprafețelor de pământ aflate în cultură, de activitatea industriei, de partea de capitaluri care sunt folosite la reproducere şi de prosperitatea comerțului intern"[441].

În această optică, spre deosebire de reprezentanții protecționismului, care percepeau Convenția comercială cu Austro-Ungaria ca pe un veritabil act de aservire economică, ei apreciau favorabil respectiva înțelegere comercială, argumentându-şi poziția „prin considerente politice, între care recunoaşterea de către statul dualist a autonomiei țării noastre, dar şi prin considerente economice, stipulate în Convenție, ca de pildă uşurarea prin scutirea de taxe vamale a exporturilor de cereale, animale şi produse animaliere din România în Austro-Ungaria şi a importurilor de produse industriale în România din Austro-Ungaria,

---

[435] idem, *Studii economice*, 1882, în O.e.-X, pag. 193

[436] Enric Winterhalder, *Industria şi meseria*, Românul, XXV, 11 decembrie 1881, în Texte(;), pag. 266

[437] Căci, „dacă pentru a cumpăra 100 de coți de postav lucrat în țară, consumatorii acestei mărfi trebuie să folosească valoarea a 100 kg de grâu, dar nu le trebuie decât pe jumătate să cumpere acest postav din străinătate, nu este evident că cealaltă jumătate sustrasă consumației şi economisită rămâne în profitul țării?", Nicolae Şuțu, *Despre industria manufacturieră. Despre situația industrială. Sarcinile economice ale guvernului Moldovei*., din Notions(;) în Texte(;), pag. 58

[438] ibidem

[439] idem, *Prejudecata balanței comerciale*, fragment din *Aperçu sur l'Etat industriel de la Moldavie*, Iaşi, 1838, [Aperçu(;)] traducere de G. Zane, în Texte(;), pag. 51

[440] ibidem

[441] ibidem

prin scutirea lor de taxe vamale; toate acestea favorizând propăşirea comerțului nostru exterior şi, prin aceasta, dezvoltarea economiei moderne în România"[442].

2.1.4. Transporturile

Cheltuielile de transport, transmisiune şi repartiție a productelor scad valoarea acestora, păgubind, astfel, şi pe producător şi pe consumator. Cu cât aceste cheltuieli se suprimă, câştigul amundurora creşte. Cu cât mai multe chile de grâu produci, folosul e mai mare. Cu cât sunt mai numeroşi kilometrii de-a lungul cărora trebuie să le transporți, cu atât paguba e mai însemnată. Pentru o țară agricolă, care importă fabricate şi exportă materii brute, comunicația cu străinătatea e pernicioasă.

Mihai Eminescu a abordat acest domeniu dintr-un dublu unghi de vedere: conceptual-teoretic şi evaluativ-practic. Adică a formulat atât judecăți de valoare privitoare la criteriile de eficiență a transporturilor, cât şi aprecieri concrete referitoare la situația rețelei naționale de căi de comunicație, cu precădere a celei feroviare.

Din punct de vedere conceptual, el opera o distincție clară, prin prisma discrepanței de profitabilitate pe care o induc producătorilor de mărfuri destinate schimbului, sau, şi mai explicit, a *pagubei* şi *folosului* pentru producător şi consumator, între transporturile interne şi cele internaționale.

În raționamentul său pornea de la premisa potrivit căreia atât câştigul producătorului-vânzător, cât şi al cumpărătorului-consumator se află într-o relație invers proporțională cu distanța pe care mărfurile vândute trebuie să o parcurgă până la piețele îndepărtate[443], întrucât cheltuielile de transport dețin o pondere foarte mare în structura prețului de vânzare, ceea ce face ca produsele destinate comercializării pe

[442] Maria Mureşan, Dumitru Mureşan, op.cit., pag. 110

[443] „Cheltuielile de transport, transmisiune şi repartiție ale productelor scad valoarea acestora, această scădere traducându-se-n pagubă pentru cei doi membri de căpetenie ai tranzacției economice, producătorul şi consumatorul, iar, cu cât aceste cheltuieli mijlocitoare se suprimă, cu atât folosul amânduror părților e mai mare. De aceea, cu cât piața e mai aproape şi transportul mai puțin costisitor cu atât ne bucurăm; cu cât necesitatea de-a face transporturi e mai mare cu atât valoarea productului se absoarbe de către cheltuielile de schimbare de loc, cu atât păgubim … Cu cât mai multe chile produci e şi folosul mai mare, cu cât mai numeroşi sunt kilometrii de-a lungul cărora cată să le transporți cu atât paguba e mai însemnată"., Mihai Eminescu, *Nu se poate ridica movilă*…, în Opere, vol. XIII, pag. 150

piețe îndepărtate - adică implicit la prețuri ridicate - să devină necompetitive față de cele provenite din apropierea respectivelor piețe.

Considerând că „darea cea mai mare şi mai grea pe care o țară şi munca ei o are de plătit sunt cheltuielile de transport - singura dare în urma căreia cată să rămâie până şi dările către stat -„[444] şi introducând în algoritmul său de raționament parametrul stării dezvoltării economiei naționale, Mihai Eminescu aprecia că pentru o țară agricolă „în care se introduc fabricate şi se exportă din ea materii brute"[445], „comunicația cu străinătatea e pernicioasă[446]„[447]; iar dacă „pe lângă aceste cheltuieli (de transport n.n.) se combină înlesnirile de transport cu regimul liberului schimb, se produc pierderi de-o însemnătate şi mai mare[448]„[449].

De aceea, el considera că, în condițiile inexistenței unei rețele naționale de transporturi, extinderea legăturilor de comunicație cu străinătatea afectează interesele țării. Din acest motiv era adeptul convins al utilității unei puternice rețele naționale

---

[444] idem, Manuscrisul *Transport,* în Opere, vol. XIV, pag. 946

[445] idem, *Nu se poate ridica movilă…*, în Opere, vol. XIII, pag. 150

[446] „Dacă am calcula diferența dintre prețul articolului brut ce-l exportăm şi prețul lui când ni se-ntoarce sub formă de fabricat ar rezulta sume de milioane, din care cel puțin 90 la sută s-ar dovedi c-au fost consumate de transport"., ibidem, pag. 151; „Din momentul în care Dunărea a fost deschisă pentru exportul nostru, mijloacele claselor luminate s-au înmulțit în adevăr, dar şi trebuințele lor au crescut cu totul în disproporție cu aceste mijloace. Aproape toate trebuințele s-au schimbat. Din creştet până-n tălpi orice obiect de îmbrăcăminte a început a se introduce din străinătate; vechile clase de meseriaşi, având deprinderea de a lucra pentru alte vremi şi alte gusturi, neavând timpul necesar şi nici conducători de la care să învețe a lucra europieneşte, au început să dea îndărăt şi azi nu mai există. Negustorul care introducea din străinătate obiectele necesare deveni factorul de căpetenie al pieței şi era mai lesne ca acest negustor să fie străin decât indigen. Pe de altă parte brațele şi inteligențele indigenilor neaflând o altă piață, nici o altă ocupațiune decât aceea ce le-o oferea statul, s-a născut în țară acea nefastă tendință de-a privi funcțiunile ca singurele ocupațiuni onorabile, o tendință constatată demult, în contra căreia, din nefericire, nu s-a opus aproape nici un guvern"., idem, *De câte ori gândim…*, Opere, vol. XIII, pag. 205, 206

[447] ibidem, pag. 205

[448] „Dacă înlesnirile de transport favorizează pân-la un punct oarecare exportul, ele favorizează şi mai mult importul: dovadă balanța noastră comercială"., idem, *Nu se poate ridica movilă…*, în Opere, vol. XIII, pag. 150

[449] ibidem

de transport[450]; văzând în dezvoltarea comunicaţiilor interne precondiţia obligatorie pentru menţinerea celor cu străinătatea[451].

În încheierea demersului său conceptual asupra transporturilor, Mihai Eminescu analizând comparativ eficienţa transportului feroviar al mărfurilor şi a celui rutier al acestora, opina că primul - mai ales atunci când trebuie parcurse distanţe lungi - este cu mult mai ieftin decât al doilea[452].

Evaluând starea transporturilor interne, Mihai Eminescu începe prin a aprecia reţeaua relativ vastă de căi ferate româneşti existentă la acea vreme ca fiind de o utilitate foarte discutabilă pentru ţară[453], întrucât „dacă ea înlesneşte exportul produselor noastre brute, nu e îndoială că înlesneşte şi mai mult importul de mărfuri străine şi de marfă vie, de oameni străini - câte 20.000 în fiecare an - care pe zi ce merge ne inundează"[454] şi care „nu se adaugă în genere claselor producătoare, ci celor consumatoare, a căror ocupaţie nu e munca, ci mediaţiunea şi specula"[455].

În opinia sa cele mai grave consecinţe pe care construirea căilor ferate le avea asupra dezvoltării economiei noastre constau în ruinarea „producătorului nostru de căpetenie"[456]- ţăranul -, întrucât costurile implicate sunt acoperite, în principal, din contribuţiile lui, şi în paralizarea unor activităţi industriale[457].

---

[450] „Unde nu există comunicaţie şi oamenii sunt siliţi a atârna de un negoţ străin, nouă din zece părţi ale puterilor fizice şi intelectuale ale poporului se *irosesc*, se risipesc şi, de aceea, nu numai că nu se formează capital, dar şi strânsurile vremurilor trecute scad pe zi ce merge. Cu necesitatea de-a se îndrepta spre pieţe străine numărul obiectelor de trebuinţă vitală ce trebuiesc transportate sporesc în masă şi scad în valoare", idem, Manuscrisul *Transport*, în Opere, vol. XIV, pag. 946

[451] „Puterea de-a menţine comunicaţia cu lumea creşte cu sporirea comunicaţiei dinlăuntru"., ibidem

[452] „Cheltuielile de transport se urcă în proporţie *geometrică* când depărtarea pieţei se urcă în proporţie *aritmetică*; şi, de aceea, grâul care pe piaţă se plăteşte tona cu 24,75 dolari într-o depărtare de 160 mile nu mai are nici o valoare dacă comunicaţia se va face cu roţile, fiindcă cheltuiala de transport e egală cu preţul vânzării. Cu drumul de fier cheltuiala de transport costă 2,40 dolari, care se economizează din cheltuiala de transport prin clădirea unui drum de fier, încât îi rămân cultivatorului 22,35 dolari"., ibidem

[453] „Marea reţea de căi ferate care s-a construit pân-acum e departe de a fi fost de-un folos absolut pentru ţară"., idem, *Oare nu se pregăteşte*..., în Opere, vol. XIII, pag. 116

[454] ibidem

[455] ibidem

[456] idem, *Nu-nţelegem la ce servesc dezminţirile*, în Opere, vol. XI, pag. 389

[457] „Dacă facem socoteala căilor ferate câte le-avem pân-acuma - şi o facem nu fantastic, ci pe temeiul sănătos al vieţii naţionale -, vedem prea bine că tot ţăranul,

Căci, „politica noastră în crearea căilor ferate a pus în şah mat aproape toate meseriile din oraşe, precum şi iarna ţăranului. Industria oraşelor şi ramificata industrie de casă a satelor noastre s-au strivit sub roţile regelui Stroussberg şi această strivire o plătim noi înşine prin anuităţi”[458].

Referindu-se la pierderile financiare provocate ţării de concesiunea Stroussberg, Mihai Eminescu arăta că aceasta „a adus pierderi atât de mari acţionarilor încât cu toată fabulozitatea capitalului primitiv de construcţiune de 248.130.000 l.n., în momentul când întreg capitalul acesta era deja cheltuit, linia Roman-Bucureşti nu era încă gata, iar linia Bucureşti-Vârciorova nu era nici măcar începută. Va să zică acţionarii se vedeau fără un ban în ladă şi cu liniile parte neterminate, parte neîncepute chiar”[459]. Iar pierderile sunt cu atât mai dramatice, cu cât acest dezastru financiar ar fi putut fi evitat, fie printr-o calculare corectă a anuităţilor stipulate în contract[460], fie, mai cu seamă, prin nevotarea concesiunii[461].

---

plăteşte sub formă de contribuţie sau de producţie de grâu cât nu s-ajunge până la împlinirea garanţiei, pentru a crea lesniciunea cu care se fac călătorii de plăcere, apoi lesniciunea importării mărfurilor şi industriei străine. Astăzi producătorul nostru munceşte, sleind toată puterea de producţie a brazdei sale, plăteşte dări etc., numai cu scopul de-a uşura introducerea unor fabricate care, în ultima linie, tot din producţiunea lui se plătesc. Astfel, el contribuie, zi cu zi, la sărăcirea lui proprie… E sigur că cizma gata ce se introduce la graniţă face pe cizmarul nostru să-şi arunce calapodu-n foc, că haina gata venită din Apus face să ruginească foarfecele croitorului nostru, că ieftinele ţesături ce ne vin de-a gata au făcut să stea locului mii de stative şi războaie din ţară”., ibidem

[458] ibidem

[459] idem, *Văzând stăruinţa*…, în Opere, vol. X, pag. 356

[460] „Admitem că este posibil ca motivele politice care primează pe cele economice în timpuri extraordinare să fi silit statul român să admită oneroasa concesiune Stroussberg, să recunoască datoria publică de un sfert de miliard. Dar atunci ar fi trebuit ca cel puţin calculul de stingere a acestei datorii să fie exact. Capitalul de construcţiune al societăţii, de 248 de milioane, se înapoiază prin amortizare în 59 de ani. Ei bine, concesiunea e făcută nu pe 59, ci pe 90 de ani. Iată dar ţara, printr-o greşeală de calcul, condamnată a plăti 30 de ani de-a rândul cu totul degeaba şi-n tot anul câte 18 ½ milioane anuitate după ce capital şi dobânzi ar fi fost de mult înapoiate”., idem, *Se-nchină omul totdeauna şi-n tot locul?*, în Opere, vol X, pag. 358

[461] „S-a făcut un calcul amănunţit că, dacă statul ar plăti an cu an transportul gratis al tuturor mărfurilor pe care ţara le produce şi bani de drum oricărui călător din România, această cheltuială a visteriei ar fi nici jumătate anuitatea de 18 ½ milioane ce le plăteşte astăzi ”., ibidem

Remediul pe care Mihai Eminescu îl propunea cu toată convingerea era răscumpărarea de către stat a căilor ferate[462].

Însă tot el era cel care, atunci când afirma că „de la admiterea principiului până la răscumpărarea în realitate e o mare cale”[463], înțelegea cu luciditate că „răscumpărarea poate deveni un dezastru financiar precum concesiunea Stroussberg a fost un dezastru”[464]. În sprijinul convingerii sale, Mihai Eminescu îl citează pe Dimitrie Sturza, care afirma că „atunci când obligațiunile societății vor fi convertite în titluri ale statului, acesta va datora singur detentorilor cuponul, şi neplata lui la zi va atinge directamente creditul statului apăsând astfel mai greu asupra finanțelor țării decât o simplă anuitate”[465].

În acest sens, în 1880, Mihai Eminescu, comentând prevederile stipulate în proiectul de lege privind răscumpărarea căilor ferate[466] - adică emisiunea a 250 milioane împrumut direct al statului, prefacerea statului român în acționar justițiabil în fața tribunalelor din Berlin, punerea lui pe picior egal cu oricare alt acționar, primirea din parte-ne a tuturor îndatoririlor societății - atrăgea atenția că „prin admiterea noii convențiuni primim contractul cu societatea Staatsbahn[467], contract care până acum a fost declarat din parte-ne ca *nul şi neavenit*, şi că devenind societari, prin părăsirea locului distinct ce ni-l crease Convenția din 1872, ne ridicăm noi înşine în contra noastră, recunoscând de obligatorii pentru noi toate contractele şi îndatoririle societății”[468].

---

[462] „Nu de principiu, ci de încredere e cestiunea răscumpărării drumurilor de fier pentru noi…pentru țară posesiunea drumurilor de fier are, pe lângă importanța economică, o importanță pentru chiar direcția culturii naționale…Oricare ar fi foloasele materiale ale răscumpărării, numai folosul moral că ar abate o sumă de minți de la sterile ocupațiuni de speculațiune politică la lucrări de altă natură, exacte, practice, pozitive, ar fi de ajuns spre a ne îndemna să fim pentru răscumpărare în principiu. Statul fiind odată proprietar al drumurilor de fier, ar fi silit să încurajeze studiile tehnice, să înființeze el însuşi institute de cultură pentru acele studii, şi generația viitoare s-ar abate, în parte măcar, pe calea unei munci intelectuale, cu care omul poate câştiga bani şi vază orişiunde, căci fiecare punct al țării are nevoie azi de oameni speciali, care să dea razim intelectual muncii materiale”., idem, *Nu de principiu, ci de încredere e cestiunea*, în Opere, vol. X, pag. 337, 339

[463] ibidem, pag. 339

[464] ibidem

[465] ibidem, citat din Dimitrie Sturza

[466] document ce urma a fi aprobat în următoarele zile de către Parlament

[467] „Exploatarea liniei e arendată în mod acoperit societății Staatsbahn din Austria”., Mihai Eminescu, *Văzând stăruința…*, în Opere, vol. X, pag. 356

[468] idem, *Suntem în ajunul redeschiderii Adunărilor*, Opere, vol. X, pag. 384

Mai mult, chiar dacă ne-am împotrivi recunoaşterii acestor datorii „societarii din minoritate ne vor sili chemând, la caz de nevoie, pe statul român înaintea judecăţii nu numai civile, ci chiar penale pentru neglijare de interese şi rea credinţă”[469].

Temerea lui Mihai Eminescu că „această pretinsă răscumpărare a căilor ferate făcută în acord cu poruncile primite de la Berlin”[470],”pentru a ni se recunoaşte independenţa din partea Germaniei”[471], este „un joc ruinător şi o umilire monstruoasă pentru ţară”[472] s-a adeverit, din păcate, în momentul în care dispozitivul sentinţei date de Curtea Supremă de comerţ din Lipsca în favoarea bancherului Landau[473] stipula că „se reconstituie Societatea Acţionarilor, care există mai departe până la împlinirea celor nouăzeci de ani, se reinstituie organele ei legale şi dirigente, iar statul român e redus la rolul lui primitiv, rămânând juridic indiferentă împrejurarea că şi el posedă acţii ale drumului de fier, că şi el e acţionar al unei societăţi germane, supus în toate jurisdicţiunii germane şi Convenţiei primitive”[474].

Întregul şir neîntrerupt de prejudicii grave pe care Convenţia Stroussberg le-a adus României, încă din primul moment al intrării sale în vigoare, l-a deprimat atât de mult pe Mihai Eminescu, încât acesta, în februarie 1881, scria marcat de un profund pesimism: „e o iluzie copilărească de-a mai crede că, încăpuţi odată în mreaja de păianjen ce ni s-a întins sub forma unei reţele de drum de fier, vom mai fi vreodată în stare a scăpa de ea”[475].

Răscumpărarea liniei ferate Cernavodă-Chiustenge a fost relativ puţin comentată de Mihai Eminescu. Sintetic, în articolul ce poartă numele respectivei căi ferate, Eminescu scria: „lucrul ce urmează a se cumpăra cu 16 milioane nu face în realitate decât şase[476]„[477].

---

469 ibidem
470 idem, *Faceţi interesele…*, în Opere, vol. X, pag. 390
471 idem, *Deşi termenul <<Mesaj>>,* în Opere, vol. XI, pag. 133
472 idem, *Faceţi interesele..*, în Opere, vol. X, pag. 390
473 bancherul „a cărui casă de bancă fusese însărcinată cu operaţia răscumpărării”, idem, *Ca pasărea Phoenix…,* în Opere, vol. XII, pag. 70
474 ibidem, pag. 71
475 ibidem
476 A se vedea pentru detalii Mihai Eminescu, *Cernavodă-Chiustenge*, în Opere, vol. XIII, pag. 124
477 ibidem

Aplecându-se cu atenție şi asupra problemei siguranței traficului feroviar, Mihai Eminescu sesiza numărul mare şi gravitatea considerabilă a accidentelor[478], intuind totodată că „străinii le pot exploata pentru a discredita liniile ferate române”[479].

El considera că principala cauză a producerii lor „este că s-a introdus şi în administrația căilor ferate acel nenorocit sistem ce bântuie întreaga administrație a țării, *sistemul favorurilor*, fie aceste pentru considerație de partid politic, fie de rudenie sau nepotism, fie de amiciție sau hatâr sau alte considerații de orişice natură ar fi”[480]; şi că una dintre cauzele secundare o constituie starea precară a podurilor[481].

După această analiză amplă a rețelei feroviare, Mihai Eminescu se opreşte, chiar dacă foarte succint, asupra transporturilor pe apă şi a căilor de comunicație intraurbană.

El era încredințat de utilitatea deosebită a accesului României la navigația comercială şi considera, în acest sens, că trebuie să facem tot ce ne stă în putință pentru împiedicarea monoplizării traficului dunărean de către Austro-Ungaria. Mihai Eminescu a formulat expresia cea mai concentrată a punctului său de vedere asupra „chestiunii Dunării”[482], în aprilie 1882, în articolul intitulat *Nu numai motive*… . Astfel, „a concede o poziție preponderentă pe marea arteră de import a Dunării tocmai puterii care e în stare a paraliza toată activitatea noastră în această direcție ar fi cea mai gravă eroare ce am putea-o comite pentru viitorul nostru. Libertatea de navigațiune pentru toate puterile neutralizează cel puțin pân-la un grad oarecare preponderența uneia singure dintre ele, şi acest echilibru ne dă libertatea de-a lua măsurile ce le vom crede de cuviință pentru a da viață propriei noastre activități industriale”[483].

---

[478] „De la un timp încoace accident după accident se repetează pe liniile căilor noastre ferate. Ciocnirile de trenuri între Hanu-Conachi şi Iveşti, între Şerbeşti şi Predeal, între Turnu-Severin şi Balota, scăparea vagoanelor de la Prunişor şi izbirea lor cu un alt tren sunt tot accidente însemnate, care au avut consecințe regretabile, cu oameni morți şi răniți”., idem, *De la un timp încoace*, în Opere, vol. XII, pag. 221

[479] ibidem

[480] ibidem, pag. 222

[481] „Podurile de peste Argeş sunt unele provizorii de lemn, iar celelalte de fier sunt parte stricate, parte susținute prin schele de lemn de mai mulți ani, iar unele chiar amenință a cădea”., idem, *Oare nu se pregăteşte*…, în Opere, vol. XIII, pag. 117

[482] vezi Anexa nr. XIV

[483] Mihai Eminescu, Nu numai motive…, în Opere, vol. XIII, pag. 110

Constatând nivelul tehnic calitativ-scăzut al infrastructurii portuare româneşti de la Dunăre, Mihai Eminescu nota cu mâhnire - în mai 1882 - că „oriunde se cer lucrări de o utilitate permanentă şi care se impun de la sine, pentru că veşnic Dunărea are să curgă lângă țărmii noştri şi râurile de munte veşnic vor străbate România, acolo ne mulțumim cu proptele de lemn, cu cheiuri de lemn, cu înjghebături provizorii de care-şi bat joc puternicele noastre ape, deşi pentru realizarea lucrărilor tehnice din porturi se percepe în toate oraşele de pe Dunăre o taxă de ½%, iar concentrarea acestor bani şi sistematizarea cheltuirii lor ar fi făcut cu putință ca cheiurile să se construiască, fie pe rând, fie deodată, din piatră şi solid lucrate”[484].

Ilustrării stării infrastructurii stradale Mihai Eminescu îi consacră articolul „Stradele”, scris în luna mai 1877. Aici el precizează relevant şi lapidar: „România este țara contrastelor. Venind cineva de la gară în stradele vestitului municipiu Dacorum Iassiorum rămâne încântat de podirea cu asfalt a stradelor noastre, pe care te poți plimba ca-n salon. Dar dacă vizitatorul ar avea curiozitatea de a merge în suburbii depărtate din şesul Bahluiului, atunci va avea o cu totul altă privelişte. Acolo în loc de strade sunt adevărate lagune de glod”[485].

*

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, problematica stării transporturilor a suscitat, de asemenea, interesul unor iluştri economişti precum Alexandru D. Xenopol, Petru S. Aurelian, Dionisie P. Marțian şi Ion Ghica, aceştia privindu-le, de asemenea, în strânsă legătură cu starea de dezvoltare a economiei țării.

Punctul de vedere eminescian potrivit căruia căile de comunicație cu străinătatea sunt defavorabile dezvoltării economiilor țărilor agricole - adică, implicit, şi economiei româneşti - este împărtăşit de către A.D. Xenopol[486] şi D. P. Marțian, dar negat de către Ion Ghica.

---

[484] idem, *Oare nu se pregăteşte*…, în Opere, vol. XIII, pag. 117

[485] idem, *Stradele*, în Opere, vol. IX, pag. 379

[486] Pentru redarea fidelă a atitudinii lui A. D. Xenopol față de căile de comunicație trebuie menționată aprecierea sa conform căreia, utilizate numai pentru efectuarea transporturilor interne, „drumurile de fier au o importanță nemăsurată, ele costând scump pe stat, dar dând țării înzecit”., Alexandru D. Xenopol, *Situațiunea financiară a României sub guvernul liberal în 1887*, 1887, în O.e.-X, pag. 231;

El îşi argumenta aprecierea prin exemplul Bărăganului „care până deunăzi era cu desăvârşire depreciat şi moşiile de acolo se dădeau pe nimic, pe când astăzi, după

A. D. Xenopol considera că, întrucât „costul transportului productelor brute este pus în socoteala vânzătorului, iar cel al productelor manufacturate, prin adăugare la prețul vânzării, în socoteala cumpărătorului"[487], noi suntem aceia care plătim transportul mărfurilor „şi atunci când transportăm grâne în străinătate, şi atunci când importăm obiecte fabricate din țările străine"[488], pierzând din mâna noastră în acest mod „o parte foarte mare care se duce în cheltuieli de transport, pe când străinătatea, trimițându-ne mărfurile ei în volum şi greutate redusă, nu ne impune o cheltuială de transport aşa de mare, înlesnind ieftinătatea obiectelor şi năvălirea lor tot mai numeroasă în țara noastră"[489].

În viziunea sa una dintre cauzele ruinării industriei private româneşti a constituit-o introducerea căilor ferate[490].

La rândul său, D. P. Marțian formula aprecierea potrivit căreia, „îndată ce comunicația se va deschide, o altă legiune de speculanți, negutători, spedițiunari, comisiunari, bancheri străini ne va inunda, căci ai noştri n-au de unde învăța cerințele mai înalte ale comerțului, pentru a înfrunta concurența celor venetici"[491]. Mai mult decât atât, continuă el, „din sutele de milioane ce se cheltuiesc pe clădirea de drumuri de fier, partea cea mai mare se dau pe material, precum: fier, unelte, maşini şi tâmplărie, care toate aduse fiind din alte țări, prețul lor se varsă în străinătate, iar legiunea de întreprinzători, de furnizori, de ingineri, de mecanici, de administratori, care va fi trebuincioasă, va fi adusă de concesionari din străinătate întrucât noi nu o avem[492].

În contrast, I. Ghica îşi exprima convingerea că, „prin operația transportului un produs trece de la un loc la altul; acolo unde nu se poate dobândi, se aduce din țară unde se află cu

---

facerea drumurilor de fier la Feteşti, se arendează cu prețuri de 5 ori mai urcate, pentru că s-a stabilit o cale de scursoare a productelor din acele localități"., ibidem

[487] idem, *Studii economice*, în O.e.-X, pag. 158

[488] ibidem

[489] ibidem

[490] „Înainte de îmbunătățirea mijloacelor de comunicațiune, industria casnică a țării noastre era protejată prin însăşi greutatea şi scumpetea transportului, care urcând prețul mărfurilor străine, nu le punea la îndemâna pungii fiecăruia; de aceea ruinarea industriei private datează la noi, mai cu seamă, de la introducerea drumurilor de fier"., ibidem

[491] Dionisie P. Marțian, Anale economice, Revista economică a anului 1863, în O.e.-M, pag. 219 – Un comentariu amplu asupra opiniilor lui Dionisie P. Marțian poate fi citit în lucrarea: Ivanciu Nicolae Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească. Culegere de studii.*

[492] ibidem

înlesnire”[493]. Şi, „întrucât mărirea şi fericirea neamului omenesc stă în schimb, iar condiția cea mai de căpetenie a schimbului este transportul, rezultă, prin firea lucrurilor, că mijloacele de comunicație sunt cea mai dintâi trebuință a unui neam civilizat”[494].

Apogeul pledoariei sale în favoarea utilității înlesnirii comerțului exterior prin intermediul dezvoltării infrastructurii de căi de comunicație este atins atunci când afirmă că „drumurile de fier şi tiparul sunt descoperirile care au folosit cel mai mult civilizației”[495], menirea căilor ferate fiind aceea de „a pune neamul omenesc în contact cu globul, într-un cuvânt de a-i da lumea materială, precum tiparul a dat duhului lumea intelectuală”[496].

Convingerii exprimate de I. Ghica privind rolul benefic al transporturilor pentru dezvoltarea economică de ansamblu a țării, i-a subscris şi P.S. Aurelian prin afirmația: „Țara şi-a impus sacrificii însemnate pentru a construi căi ferate care o străbat astăzi de la un capăt la celălalt; celelalte căi de comunicațiune s-au înmulțit; alte lucrări publice de mare însemnătate, cheiuri, porturi, poduri, sunt pe cale a se pune în lucrare. Pentru ce oare aceste sacrificii? Numai pentru a transporta producte agricole? Nu. Netăgăduit că s-au creat căile ferate pentru serviciul agriculturii; însă nu este mai puțin adevărat că scopul înființării lor a fost în acelaşi timp de a contribui la creațiunea şi dezvoltarea industriei naționale”[497].

Opinia eminesciană potrivit căreia transportul de marfă feroviar este mai eficient decât cel rutier se regăseşte şi la Ion Ghica: „Trebuie o cercetare adâncă - scria el - ca să se desluşească dacă în starea de azi a trebuințelor omeneşti şoselele împlinesc scopul ce-şi propune un neam la aşezarea mijloacelor de comunicație. Germania care avea în toate direcțiile şoselele cele mai frumoase din lume a proiectat 10.000 km de drum de fier, ca să unească puncturile principale şi să întâmpine trebuințele comerțului şi ale industriei. Această lungime de linii de fier costă 10 până la 12 miliarde de lei; sumă de bani înspăimântătoare şi pe care niciodată Germania n-a avut-o în lăzile bancherilor, dar a

---

[493] Ion Ghica, *Despre mijloacele de comunicație, din Măsurile şi greutățile româneşti şi moldoveneşti în comparație cu a celorlalte neamuri cu un articol asupra mijloacelor de comunicație*, Bucureşti, 1848, în Texte(;), pag. 229
[494] ibidem
[495] ibidem, pag. 231
[496] ibidem
[497] Petru S. Aurelian, *Necesitatea întemeierii industriei române*, Economia rurală, anul I, august 1876, în O.e.-A, pag.115

simțit că aşezarea acestor linii este mijlocul cel mai rapid de a mări fericirea şi bogăția națională”[498].

În privința răscumpărării căilor ferate, A. D. Xenopol, la fel ca şi Mihai Eminescu, se pronunța favorabil, pe considerentul principal că „astfel se aduce administrația lor în mâinile naționalilor”[499].

2.1.5. Sectorul financiar

La noi sporirea veniturilor statului înseamnă, totdeauna, diminuarea veniturilor fiecărei gospodării private. Dările se percep nu din prisosul producțiunii, ci din necesitățile primare ale claselor de jos, din plata muncii zilnice. De aceea, mărirea contribuțiilor instituite de stat este echivalentă cu mărirea mizeriei populației. Într-un stat agricol, retragerea din circulația monetară a metalelor prețioase nu-i decât un plan de a strânge în tezaurul Băncii Centrale a tot ce-i aur şi argint şi a da țării, în schimb, hârtiuțe frumos tipărite - care, la un moment dat, să nu fie bune decât de aprins țigările.

În acest domeniu, Mihai Eminescu şi-a concentrat atenția asupra problematicii bugetului de stat, datoriei publice, sistemului fiscal, finanțării prin credit şi tranzacțiilor cu titluri de valoare.

Referindu-se la evoluția finanțelor publice româneşti, el observa - în articolul intitulat *Era un obicei înainte*…, publicat în luna mai 1881 în ziarul *Timpul* - cum „cheltuielile din 1859 se suiau la 29.911.844 lei, iar în 1876 ajunseseră la suma de 110.423.904 lei; adică se împătriseră. În acelaşi interval datoria statului s-a sporit de 166 de ori(;) în adevăr în 1859 statul datora 2.820.170 lei, iar în 1876 suma datorată se suia la 468.677.730 lei. Astăzi datoria publică este şi mai mare, cheltuielile şi mai mari. Acestea au crescut în ultimii 5 ani cu 34%”[500].

El critică virulent fiscalitatea excesivă - concretizată în sporirea poverii fiscale cu mult peste capacitatea de plată a contribuabililor -, făcând cunoscut opiniei publice faptul că „una din gravele imputări ce i s-au făcut regimului răsturnat la 11 februarie 1866 a fost aceea a delapidării averii publice, a împilării contribuabililor. Cu toate acestea, în scurtul period de abia

---

[498] Ion Ghica, *Măsurile şi greutățile româneşti şi moldoveneşti în comparație cu a celorlalte neamuri cu un articol asupra mijloacelor de comunicație*, Bucureşti, 1848, în Texte(;), pag. 230

[499] Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*, 1882, Partida liberală şi mişcarea economică, în O.e.-X, pag. 133

[500] Mihai Eminescu, *Era un obicei înainte*…, în Opere, vol. XII, pag. 169,170

patrusprezece ani, bugetele statului s-au sporit peste îndoit, anuitățile datoriilor publice, de la 4-5 milioane cât erau înainte, s-au urcat la aproape 50 de milioane…sporirea sarcinilor contribuabililor peste puterea lor a produs secarea forțelor productive ale țării”[501].

Drept principale cauze ale „naşterii acestei colosale datorii publice”[502], Mihai Eminescu identifica „disproporția dintre cheltuieli *reale* şi venituri *fictive* - o disproporție care, în loc de a se controla, se ascundea fie prin umflarea, fie prin admiterea de venituri fictive, fie prin maniera de a boteza împrumuturi, deci datorii făcute pentru a plăti datorii, cu titlul uzurpat de venituri[503]„[504]-, care „ascundea ruina financiară sub aparența bugetelor echilibrate[505], modul defavorabil pentru țară în care se încheiau[506] sau, după caz, răscumpărau[507] concesiunile publice, precum şi supraevaluarea rămăşitelor bugetare[508] din anii anteriori.

Totodată, arată că, întrucât „la noi sporirea veniturilor statului înseamnă totdeauna diminuarea veniturilor fiecărei economii private - dările percepându-se nu din prisosul producțiunii ci din necesitățile primare ale claselor de jos, din plata muncii zilnice - mărirea contribuțiilor statului (instituite de către stat n.n.) e echivalentă cu mărirea mizeriei populației”[509]. Cu alt prilej, sublinia că: „mizeria crescândă produsă prin sarcini publice împiedică pe muncitor de-a se hrăni bine, de-a-şi trimite copiii la şcoală şi-l face să retrogradeze în toate cele”[510].

---

[501] idem, *Studii asupra situației*, în Opere, vol. XI, pag. 25
[502] idem, *Deşi termenul <<Mesaj>>,* în Opere, vol. XI, pag. 134
[503] A se vedea pentru detalii: Mihai Eminescu, ibidem; Mihai Eminescu, *Alaltăieri sâmbătă*…, în op. cit., pag.213
[504] Mihai Eminescu, *Deşi termenul <<Mesaj>>,* în Opere, vol XI, pag. 134
[505] idem, *O nefățarnică părere de rău*…, în Opere, vol. XIII, pag. 154
[506] A se vedea pentru detalii comentariul privitor la calculul eronat al amortizării Concesiunii Stroussberg, Mihai Eminescu, *Se-nchină omul totdeauna şi-n tot locul?*, în Opere, vol. X, pag. 358
[507] „Răscumpărarea hârtiilor Stroussberg, făcută cu-n preț îndoit de cum se cotau, n-a avut alt rezultat decât sporirea enormă a datoriei publice…la fel răscumpărarea liniei Cernavodă-Chiustenge, plătită de trei ori pe atâta pe cât face”., Mihai Eminescu, *Se-nțelege că după manifestul*, în Opere, vol. XIII, pag. 279
[508] adică a sumelor restante datorate bugetului - de exemplu arenzi şi alte contribuții - provenite din anii trecuți, ce se scontează că vor fi încasate în decursul exercițiului pentru care se dezbate proiectul de buget; a se vedea pentru detalii Mihai Eminescu, *Repede aruncătură de ochi asupra proiectului de buget pe anul 1881-1882,* în Opere vol. XII, pag. 58,59
[509] Mihai Eminescu, *Laudele pe care foile guvernamentale*…, în Opere, vol. XII, pag. 52
[510] idem, *<<Luptătorul>> din Focşani continuă*…, în Opere, vol. XIII, pag. 176

El a demascat, de asemenea, superficialitatea şi caracterul pur formal cu care era întocmit bugetul de stat, precum şi maniera neserioasă în care se făcea votarea acestui act financiar fundamental.

Astfel, referindu-se la întocmirea bugetului pe anul 1868, Mihai Eminescu sesiza: „ceea ce izbeşte oricui în acest buget (aferent anului 1868 n.n.) este regularitatea fenomenală a cifrelor de la venituri. Rămăşițe de 3.333.333 lei 33 parale, imprimate 22.222 lei 22 parale, tutunul 4.444.444 lei 44 parale, subvenții 2.522.222 lei 22 parale, taxe spirtoase 4.555.555 lei 55 parale etc. Astfel cu puțină cheltuială de fantezie, înşirând aceeaşi țifră de 8-9 ori după cealaltă se poate face un minunat buget geometriceşte exact"[511]. Iar, cu privire la votarea bugetelor, în 1880, menționa: „Camerele au lucrat aproape în permanență pierzându-şi zadarnic vremea şi lăsând totdeauna până la ultimul moment votarea bugetelor, aşa că, nerămânând vreme pentru dezbaterea lor, într-un rând s-a încuviințat guvernul să urmeze o lună sau două cu bugetul exercițiului trecut, iar în alt rând s-au votat bugetele generale într-o singură noapte *a la vapeur*, fără discuțiune, numai după o citire sumară făcută de ministrul de finanțe"[512].

Cu privire la opiniile lui Mihai Eminescu despre întocmirea bugetelor statului, Ion I. Ghelase subliniază: „Demascarea falsității conținutului bugetelor, a falsificărilor grosolane, a măsluirilor de cifre - ce izbeau pe orice om de bună credință - pentru transformarea deficitelor în excedente bugetare, a metodelor de jaf practicate de guvernanții țării, i-au atras ura nu numai a liberalilor dar chiar şi a unei părți a Partidului Conservator"[513].

În materie de impozitare Mihai Eminescu constata, cu tristețe, că, an de an, pe fondul „sporirii dărilor directe şi indirecte şi al greutății extreme cu care oamenii le plătesc"[514], ritmul de creştere al celor din urmă îl devansa pe cel al primelor, acest decalaj de trend aducând gravă atingere principiului echității fiscale.

Astfel, „dacă în urmă cu douăzeci şi cinci de ani darea era directă - statul adresându-se sincer către omul care, posedând

[511] idem, Abdicarea domnului C. A. Rosetti, în Opere, vol. XI, pag.113
[512] idem, *Nu poate fi politică bună*, în Opere, vol. XI, pag. 71
[513] Ion I. Ghelase, *Din preocupările economice ale lui Mihai Eminescu*, Revista Viața economică, iulie 1964, pag. 1
[514] Mihai Eminescu, *Un semn al declasării…*, în Opere, vol. XIII, pag. 138

ceva, avea nevoie de apărarea lui -, astăzi statul modern se adresează într-o serie de cazuri indirect, escamotând din buzunarele oamenilor suma ce-i trebuieşte”[515], în condițiile în care, izvoarele impozabile asupra cărora se aplică oricare dare, „sub orice formă s-ar percepe şi oricum s-ar chema ea, rămân pământul şi producțiunea reală”[516].

Fiind martorul fenomenului creşterii nejustificat de mari a numărului de cămătari[517], precum şi aceluia al practicării de către „agenții practicei uzurare (cămătari n.n.)”[518] a unor niveluri de dobândă ruinătoare pentru debitori, Mihai Eminescu sesiza că ambele fenomene sunt posibile, că „funcționarii, proprietarii, arendaşii, locuitorii fără ocupație din mahalale, meseriaşii şi chiar comercianții”[519] sunt siliți să se împrumute de la aceşti speculanți în condiții extrem de oneroase „întrucât lipseşte o bancă adevărată care să facă operații propriu zise de bancă”[520].

Din această perspectivă, a necesității asanării cămătăriei, el considera ca neapărat necesară înființarea Băncii Centrale (adică a Băncii de Scont şi Circulațiune n.n.).

Pe de altă parte însă, operând o diferență netă de utilitate (de valoare de schimb n.n.) între moneda metalică - căreia îi recunoştea calitatea de marfă[521] - şi cea fiduciară - căreia îi nega respectiva calitate[522] - şi încadrând biletele de bancă în categoria capitalurilor

---

[515] ibidem
[516] ibidem
[517] „Pe strada Lipscani, pe calea Mogoşoaii, s-a înmulțit, şi se tot înmulțeşte, numărul caselor de schimb a zarafilor. Oare sunt într-adevăr în Bucureşti atâtea afaceri ca să fie trebuință de atâția zarafi? În aparență; în realitate, toate aceste suflete de zarafi, de samsari, de antreprenori, de rentieri, de oameni fără profesiune, sunt agenți activi ai practicei uzurare”., idem, *Industrie şi comerț*, în Opere, vol. X, pag. 251
[518] „Operațiile lor consistă, între altele, în împrumuturi cu câte 48%, 60%, fiind asigurați nu numai prin câte trei, patru giruri, la polițe, ci, mai cu seamă, prin amaneturi; şi în scontarea titlurilor de pensie, a lefilor, cu un scăzământ care reprezintă dobândă de 60%, 72%, 84% pe an”., ibidem
[519] ibidem
[520] ibidem
[521] „Banul metalic e o marfă întrucât, împărțit, el însuşi nu-şi pierde valoarea, fiind reprezentantul cu valoare al altor valori”., Mihai Eminescu, *Banca de Scont şi Circulațiune*, în Opere, vol. XI, pag. 147
[522] „Banul de hârtie, este supus uzării şi deteriorării, n-are în sine nici o valoare, fiind doar o hârtie de credit ”., ibidem

fictive[523], era de părere că „aşa numita Bancă de Scont şi Circulaţiune, care nu-i în realitate decât o bancă de bani de hârtie, o tipografie de fiţuici, e un plan vechi al domnului Brătianu pentru a strânge în ladă tot ce e aur şi argint[524] şi a-i da ţării în schimb hârtiuţe frumos tipărite, care, într-un moment dat, să nu fie bune decât de aprins ţigările"[525].

Ar fi, însă, eronat să se înţeleagă că Mihai Eminescu a contestat utilitatea majoră a Băncii Naţionale. Dimpotrivă, el recunoştea deschis că autoritatea monetară centrală are posibilitatea ca, prin utilizarea pârghiei creditului de scont şi a banilor de hârtie, să permită întreprinderilor depăşirea unor eventuale dificultăţi financiare legate de neîncasarea la timp a contravalorii produselor manufacturate vândute[526]. Numai că, întrucât „elasticitatea cu care se-nmulţesc sau se-mpuţinează banii

[523] „Capitalurile fictive sunt toate acele pretinse reprezentaţiuni ale bogăţiei, ale tranzacţiunilor, precum acţiuni, obligaţiuni, poliţe, hârtii de credit, care nu reprezintă o valoare reală sau serioasă. Aşa sunt biletele de stat sau de bancă cu curs forţat şi care nu se bazează pe o rezervă metalică; aşa au fost asignatele, hârtia monedă, acţiunile unor societăţi care operează cu capitaluri neexistente ori cu capitaluri pierdute în urma unei administraţiuni rele"., idem, *Foaia domnului Boerescu*, Opere, vol. XI, pag. 64

[524] "*Capital real, capital fictiv*, sunt cuvinte care reprezintă idei vechi decând lumea, care au fost cunoscute deodată cu operaţiile financiare bazate pe circulaţia fiduciară, deodată cu societăţile anonime (pe acţiuni n.n.). Toată lupta celor îndemânateci a fost ca să treacă în lăzile lor capitalurile reale, lăsând pe cele fictive în buzunarele golite ale victimelor lor. De la marele inventator al societăţilor anonime, englezul Law, până la iluştrii şi prea numeroşii săi imitatori din secolul al XIX-lea (de astăzi n.n.), acest ţel a fost urmărit cu tenacitate şi, adeseori, atins cu măiestrie. Chiar statele s-au amestecat în asemenea trebşoare; să se întrebe numai (exemple în acest sens sunt n.n.) nenorociţii împrumutători ai atâtor state falite"., idem, *Ziarul <<Presa>>, în numărul*…, 16 martie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 80

[525] idem, *Preţioasele descoperiri*, în Opere, vol. X, pag. 396

[526] „Care e sensul banilor de hârtie? Activitatea *industrială* a statelor vechi dă unor obiecte brute - in, bumbac, lemn, piatră - o valoare cu totul neproporţională cu aceea pe care o aveau înainte. Din in şi bumbac se fac ţesături, din ţesături haine, din lemn mobile scumpe, din piatră sculptură, încât se-nţelege de la sine că toţi aceşti producători, care au creat un capital numai prin inteligenţa lor proprie şi c-un material de puţină valoare, ajung la un moment în care nimeni nu e în stare a le cumpăra lucrurile pentru că n-are bani în ladă, deşi îi are în cărţile lui de comerţ. Atunci statul sau Banca de Scont şi Circulaţiune, bazându-se pe activul din cărţile de comerţ, le împrumută oamenilor un fel de surogat al banului adevărat, în locul valorii un fel de reprezentant al valorii, cu condiţia ca, atunci când activul din carte va fi şi în ladă, ei să înapoiască aceste fiţuici statului, care, în momentul când necesitatea lor încetează, le nimiceşte, iar când necesitatea se iveşte din nou le retipăreşte"., ibidem, pag. 396, 397

de hârtie e bazată pe elasticitatea producției industriale, care se poate înmulți cu totul în disproporție față de numerarul existent - principiul hârtiei fiduciare fiind: se-mpuținează munca trebuie să se împuțineze şi banii de hârtie, sporeşte munca, sporesc banii de hârtie - iar o producțiune *augmentabilă* la infinit are nevoie de un reprezentant augmentabil, care să poată spori şi scădea odată cu ea”[527], este evident că mecanismul scontării efectelor de comerț putea da roade numai în țările dezvoltate din punct de vedere industrial.

De aceea, în opinia lui Mihai Eminescu, într-un stat agricol - aşa cum era şi al nostru - unde disproporția între producție şi mijloacele ei de acoperire era inexistentă, acoperirea ei prin bancnote devenea implicit non-necesară[528], „aceste fițuici, reprezentante ale unor valori care nu există nici măcar în imaginația miniştrilor, putând ajunge la un moment dat să reprezinte falimentul general, dezastrul economiei naționale”[529].

Mai mult decât atât, el considera că „banca de fițuici va umple țara cu caimale, va face să dispară numerarul, va scumpi munca prin înmulțirea unui mijloc de schimb prea numeros şi fără valoare intrinsecă, va face productele noastre brute, care prin natura lor nu sunt accesibile de o esențială sporire de preț, să devină inexportabile”[530], iar „fiindcă nimeni nu va primi fițuicile noastre în străinătate, tot numerarul din țară va fugi pe mărfurile industriale ce ne trebuiesc, încât vom rămânea numai cu gologani de aramă şi franci de hârtie”[531].

Totuşi, analizând conținutul statutului Băncii de Scont şi Circulațiune, el identifică un element extrem de pozitiv, de natură prudențială, care, „dacă s-ar urma (aplica n.n.) cu exactitate n-ar fi primejdie (adică s-ar elimina riscul generării inflației monetare n.n.)”[532]: „principiul stabilit că banca nu poate emite decât 1/3 de bilete acoperită cu fondul ei metalic, 2/3 bazate pe polițe, pe tranzacțiuni reale, pe scont real cu termen scurt”[533].

---

[527] idem, *Banca de Scont şi Circulațiune*, în Opere, vol. XI, pag. 148

[528] „Dar un stat agricol? Poate pământul să producă mai mult decât o sumă anumită de chile de grâne, de o valoare asemenea aproape anumită? Unde e disproporția între producție şi mijloacele ei de acoperire pentru ca să fie nevoie de fițuice?”, idem, *Prețioasele descoperiri*, Timpul, ianuarie 1880, în Opere, vol. X, pag. 397

[529] ibidem

[530] idem, *Ciudată e pretențiunea*…, în Opere, vol. X, pag. 117

[531] idem, *Astăzi se deschide Adunarea*…, Opere, vol X, pag. 113

[532] idem, *Banca de Scont şi Circulațiune*, în Opere, vol. XI, pag. 148

[533] ibidem

Dincolo de anumite particularități ale viziunii eminesciene asupra domeniului monetar, determinate de faptul că raționamentele ce o alcătuiau se derulau în timpul bimetalismului - bazat, după cum bine se ştie, pe dublul etalon aur-argint -, merită reținută ca extrem de valoroasă ideea - validată şi de realitățile zilelor noastre - potrivit căreia punerea în circulație a unei cantități de monedă superioare acoperirii pe care o are, este generatoare de inflație monetară şi, prin aceasta, de efecte nefaste pentru economia națională.

După ce încadra activitatea burselor de valori în categoria operațiunilor de speculă[534] şi enunța natura *funcțiunii organice* a creditului mobiliar[535], Mihai Eminescu făcea o diferențiere netă în ce priveşte legitimitatea - înțeleasă în sens de justiție socială - funcționării băncilor de comerț şi cea a creditelor mobiliare - adică a ceea ce astăzi numim burse de valori -.

În acest sens, Mihai Eminescu le considera benefice pentru societate pe primele şi nefaste pe cele din urmă. Aceasta întrucât - argumentează el - „o bancă de comerț este interesată a propaga în jurul ei gustul muncii, sobrietatea, ordinea, prevederea în afaceri, exactitatea în angajamente; o bancă de speculație e tot pe atât interesată a răspândi gustul jocului, câştigurile repezi fără muncă în socoteala altuia, cutezanța în speculațiuni, disprețul pentru valoarea intrinsecă a afacerilor. Banca de comerț exercită în societate rolul unei magistraturi, cea de speculă excitează necontenit cele mai rele patimi”[536].

Şi este aşa deoarece - continuă el în cadrul aceluiaşi articol - „şi-n banca comercială şi-n banca de speculațiune scopul individual imediat e, în adevăr, de-a câştiga bani. Dar pentru a câştiga mult, bancherul speculator nu are nevoie ca clienții săi să

---

[534] „Care sunt operațiile de *speculă*? În esență foarte unilaterale: cumpărare de acții sau de titluri *en gros* şi specularea lor la bursă *en detail*. Acesta este cercul de activitate al *Creditului Mobiliar*”., Mihai Eminescu, *Creditul Mobiliar şi jocul de bursă*, în Opere, vol. XII, pag. 253

[535] „Funcțiunea lui organică nu este de a produce, ci a cumpăra *en gros* şi a vinde *en detail* acțiile unor întreprinderi de-o natură necunoscută. Nu numai că e indiferent dacă întreprinderile sunt bune sau rele; din contră Creditul Mobiliar va prefera să cumpere en gros acții discreditate, rele, ale unor întreprinderi ce nu se rentează, pentru a le urca prin manopere de bursă şi jurnalistice şi a le revinde c-un mare folos, puțin păsându-i dac-a vândut publicului valori sau maculatură”., idem, *Creditul Mobiliar şi presa capitalei*, Timpul, 23 iulie 1881, Opere, vol. XII, pag. 259

[536] idem, *Statutele Creditului Mobiliar*, în Opere, vol. XII, pag. 276

lucreze mult şi bine, ca să fie inteligenți, activi, cinstiți. Banca de speculațiune n-are nevoie de asta; îi e de ajuns să întâlnească capitalişti dispuşi a juca. Sunt ignoranți? Cu atât mai bine. N-au curajul de-a munci? Cu atât mai bine. Sunt răi, intriganți? Cu atât mai bine. Cu atât mai mari vor fi beneficiile băncii, cu atât mai asigurat jocul. Dacă există undeva capitaluri onest angajate într-o producțiune care aduce încet o dobândă mediocră? Speculatorul le cheamă cu mare zgomot, le ia de la muncă şi le aruncă în specula unor întreprinderi necunoscute, unde pier"[537].

Pentru a oferi un plus de concretețe raționamentelor sale, Mihai Eminescu le exemplifica cu citate din Max Wirth - *Bankwesen* - şi din Courceille Seneuil - *Traite des operations de banque* - care atestă faptul că operațiile de până atunci ale Creditelor Mobiliare, au fost de speculă şi au dat rezultate dezastruoase îndeosebi în Franța, unde acționarii au pierdut peste 47 de milioane de franci, adică echivalentul la cursul din acea vreme a 1.800.000.000 de lei. Dorind să-i învețe pe micii investitori să se protejeze, el le explică: „Pentru Rotschild şi Pereire specula e cea mai rentabilă, pentru că ei o domină; pentru capitalistul mic e de recomandat plasarea în titlurile unor întreprinderi nu viitoare ci deja existente, al căror produs e ştiut, al căror venit e sigur "[538].

Pentru întregirea viziunii lui Mihai Eminescu asupra pieței de capital, mai adăugăm faptul că acesta a identificat şi implicațiile macroeconomice negative ale speculațiilor bursiere. Astfel, „pentru titlurile cumpărate en gros şi desfăcute en detail de un puternic institut de bancă, acesta are puterea de a crea prețuri artificiale urcate când vinde şi scăzute când cumpără. Creând însă prețuri artificiale urcate pe cari creditul, nu întreprinderile le câştigă, e evident că se retrag banii din negoțul cu mărfuri reale, din întreprinderi ce produc bunuri reale, pentru a-i arunca în întreprinderi viitoare, c-o producțiune nulă poate"[539].

Este important de reținut însă faptul că Mihai Eminescu era doar împotriva speculațiilor făcute de bursele de valori prin intermediul mecanismului creării de prețuri artificiale, iar nicidecum împotriva emiterii de către întreprinderi a titlurilor de valoare şi cumpărării respectivelor înscrisuri de către populație, pe baza prețurilor formate de astă dată în mod natural. El preciza în acest

---

[537] ibidem
[538] idem, *Creditul Mobiliar, I*, în Opere, vol. XII, pag. 251
[539] idem, *Statutele Creditului Mobiliar*, în Opere, vol. XII, pag. 275, 276

sens: „Din punct de vedere economic titlurile unei întreprinderi se plasează prin subscripție publică. Depuse la o bancă, publicul le cumpără cu capitalurile lui disponibile. Dacă întreprinderea merge bine, titlurile vor urca în măsura productivității lor, dacă e mediocră, ele vor scădea în aceeaşi măsură. Prețurile ce se formează sunt însă naturale, stau în legătură cu producțiunea întreprinderii”[540].

Privită prin prisma realităților economice mondiale ulterioare, se poate afirma că viziunea eminesciană asupra tranzacțiilor bursiere este concomitent atât parțial validată cât şi în parte infirmată.

Astfel, şi în economiile contemporane de piață rămâne deplin valabil ceea ce a afirmat Mihai Eminescu în urmă cu mai bine de un secol; şi anume că jocul la Bursa de Valori este riscant pentru persoane care dispun de forță financiară redusă, dar profitabil pentru acei speculatori care dețin fonduri băneşti importante - acestora din urmă stându-le în putere să influențeze cursul acțiunilor în sensul dorit de ei, chiar dacă nivelul de curs pe care îl impun este, adesea, în discrepanță flagrantă cu calitatea stării economice a întreprinderii ale cărei acțiuni fac obiectul tranzacțiilor; iar în situația în care suferă totuşi unele pierderi, suportarea lor le lasă forța financiară, adeseori, intactă sau aproape intactă -.

Realitatea economică a zilelor noastre a infirmat însă opinia exprimată de Mihai Eminescu, potrivit căreia Bursa de Valori este lipsită de orice utilitate, ba chiar funcționarea ei produce efecte ruinătoare pentru sectorul economic productiv în general şi pentru micii întreprinzători în special. În acest sens, remarcăm că în toate țările dezvoltate, cu economie de piață modernă, unde mecanismele bursiere sunt extrem de bine puse la punct, efectuarea tranzacțiilor de bursă are un efect benefic pentru întreaga economie națională - Bursa de Valori constituind o adevărată *pompă de lichidități* pentru întreprinderi, precum şi o rapidă, flexibilă şi importantă alternativă de finanțare la creditul bancar -.

Piața valorilor mobiliare poate fi accesibilă, şi de multe ori chiar profitabilă, micilor investitori cu condiția ca aceştia să-şi cuantifice cu exactitate riscul pe care şi-l pot asuma şi să se abțină de la a specula mai mult decât îşi pot permite să piardă.

---

[540] ibidem, pag. 275

*

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, problematica stării sectorului financiar, a suscitat, de asemenea, şi atenția unor iluştri economişti, ca: Alexandru D. Xenopol, Petru S. Aurelian, Dionisie P. Marțian, Nicolae Şuțu şi Enric Winterhalder.

În scrierile lor, aceştia au abordat chestiuni precum: starea bugetului de stat şi a datoriei publice; fenomenul cămătăriei; situația creditului şi necesitatea amplificării acestuia; circulația monetară; utilitatea înființării Băncii Naționale a României; gradul de legitimitate socială al speculațiilor de bursă.

Asupra multor subiecte punctele lor de vedere au fost convergente cu cel al lui Mihai Eminescu, asupra altora au exprimat opinii contrare celor avansate de el.

La fel ca şi M. Eminescu, o serie de economişti ai epocii, printre care D. P. Marțian[541], P. S. Aurelian[542], N. Şuțu[543] şi E.

---

[541] „La noi nu sunt cunoscute acele institute care, ca nişte rezervări, adună capitalurile disponibile şi dau impuls miraculoaselor întreprinderi ce prefac aspectul țărilor şi măresc puterea materială şi morală a populației. Cel care are o sumă oarecare, dacă n-o păstrează sub încuietoare sau în locuri ascunse, o speculă în cămătărie, întocmai ca pe timpul lui Moise. Nu avem case de păstrare, nu bănci de circulațiune, şi mai puțin institute de credit, nici barem case de zălog"., Dionisie P. Marțian, *Anale economice*, *Revista economico-politică a anului 1864*, în O.e.-M, pag. 239;

„Cauza lipsei creditului personal este, mai întâi de toate, uşurința cu care contractăm credite şi puțina scrupulozitate pentru datoria de a le răfui. De aici proveni, în mare parte, cămătăria care, față cu pericolul de a-şi pierde capitalurile, negreşit că-şi căuta o dezdăunare în procente mai mari, iar cametele cele mari sunt una din cauzele principale care ruinează viața noastră economică"., idem, *Anale economice* IV, 1866, *Finanțe şi credit*, *Creditu fonciariu*, în O.e.-M, pag. 424;

[542] „La noi camăta sub toate formele: dobândă, învoieli, împrumut de sământă, bântuie satele şi a ruinat pe cultivatori; şi negreşit că cea mai cumplită epizootie, cea mai mare grindină, nu ar fi putut aduce atâtea suferințe asupra țăranilor ca lăcomia nesfârşită a cămătarilor. Este urgent ca legea să intervină şi să reguleze această chestiune, până ce uzura nu va roade şi cel din urma ban al cultivatorului"., Petru S. Aurelian, *Camăta în satele noastre. Necesitatea intervenirii legei*, *Economia rurală*, an I, martie 1876, în Petru S. Aurelian, O.e.-A, pag. 106;

„Cestiune vitală, atât din punctul de vedere politic, economic şi social, cât şi din punctul de vedere național; mijloc din cele mai puternice, din câte există până astăzi, pentru a rezolva problemele organizațiunei sociale moderne; instrument din cele mai mântuitoare, când este mânuit cu dibăcie şi lealitate, pentru dezvoltarea economică a unei națiuni şi, în acelaşi timp, din cele mai ucigătoare când este încredințat în mâini de oameni nedibaci sau răuvoitori, cestiunea creditului, în diversele sale manifestațiuni, este încă departe de a fi rezolvată într-un mod conform cu interesele populare în special"., idem, *Societatea „Economia"*, Revista ştiințifică, III, iunie 1872, în O.e.-A, pag. 53;

Winterhalder[544] constatau deosebita amploare pe care o căpătase fenomenul nociv al cametei, dezvoltat pe fondul totalei insuficiențe a creditului intern, şi înțelegeau, în acest context, importanța esențială a finanțării activităților economice la un nivel de dobândă moderat, prin intermediul unei puternice bănci centrale şi al unor solide alte instituții de credit.

De asemenea, opinii convergente cu cele eminesciene a formulat şi A. D. Xenopol, în privința pericolelor la care se expune țara prin contractarea de împrumuturi externe[545] şi în cea a caracterului fictiv al banilor de hârtie[546].

Păreri opuse celor formulate de M. Eminescu au fost emise de către A.D. Xenopol, în privința stării bugetului[547], fiscalității[548] şi a datoriei publice[549].

„În lipsă de asociațiuni de credit, mai cu seamă, am ajuns ca pentru cea mai mică întreprindere să-i chemăm pe străini"., ibidem

543 Moldova este complet lipsită de instituții de credit; nicăieri nu se văd capitaluri consacrate unor întreprinderi de oarecare importanță; dobânda banilor este exorbitantă. În timpuri obişnuite este de patru ori mai mare decât în Anglia şi Franța. În momente de criză este de 8 şi de 10 ori mai mare. Această împrejurare ajunge pentru a împiedica Moldova de a pune industria sa manufacturieră în concurență cu aceea a națiunilor ale căror capitaluri, întrebuințate la aceeaşi producție, costă numai 1/4 sau 1/8".,Nicolae Şuțu, *Despre industria manufacturieră. Vedere generală*, din *Notions(;)*, în Texte(;), pag. 56, 57;

„Instituțiile de credit înmulțesc considerabil mijloacele de reproducție, făcând să circule sume nominale garantate de capitaluri; contribuie la coborârea dobânzii şi fac, prin aceasta, întreprinderile mult mai lucrative"., ibidem, pag. 56

544 „Dobânda mare a capitalului ucide multe întreprinderi chiar în leagănul lor. Întocmirea de bănci, de institute de credit, va reduce neapărat dobânda banilor şi va dirija capitalurile, pe cale naturală, în ajutorul industriei şi comerțului, cu alte cuvinte, va face capitalurile ce astăzi sunt neproducătoare, producătoare"., Enric Winterhalder, *Reformele trebuincioase comerțului şi industriei*. *Cum ştim a încuraja industria națională*, Românul, decembrie 1863, în Texte(;), pag. 262;

„Capitalurile nu ne lipsesc, dar ele se risipesc în consumațiuni, în loc d-a alimenta industria sau comerțul; o Bancă de Scont şi Circulațiune, care înmulțind mijloacele de schimb va atrage la dânsa capitalurile mici, ce astăzi se află fără întrebuințare, şi revărsându-le, de preferință, în întreprinderi producătoare, va veni în ajutorul industriei"., idem, A.i.c., în Texte(;), pag. 263 – O prezentare amănunțită a opiniilor lui Enric Winterhalder se găseşte în lucrarea: Ivanciu Nicolae Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească*. Culegere de studii.

545 vezi Anexa nr. XV

546 „Hârtia monedă este aceea care are un curs forțat *fără a fi garantată prin nici o valoare reală*"., Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*, 1882, *Partida liberală şi mişcarea economică*, în, O.e.-X, pag. 130

547 „Paralel cu creşterea întreită a avuției țării între anii 1862 - 1866, găsim aceeaşi urcare a bugetelor ei. Pe când bugetul se urcă de la 47 la 138.000.000, adică la o sumă aproape de trei ori aşa de mare, venitul țării, măsurat după comerțul ei exterior, urmează aceeaşi suire, adică de la 172 la 515.000.000. Se vede deci că

De regulă, economiştii contemporani lui M. Eminescu s-au aplecat foarte puțin asupra chestiunilor bursiere. Explicația poate fi intrarea relativ târzie în România - comparativ cu țările europene dezvoltate - a Bursei de Valori pe scena vieții economico-financiare. Puținele comentarii făcute, totuşi, asupra instituției bursiere au caracterul unor referiri tangențiale la subiect, ele permițând doar formarea unei imagini implicite în legătură cu aceasta.

Conceptual, Bursa de Valori şi tranzacțiile cu titluri de valoare, contestându-li-se utilitatea, erau privite, uneori, drept

---

dările, deşi produc astăzi de trei ori mai mult ca în 1862, (;) nu apasă mai greu decât atunci"., idem, *Situațiunea financiară a României sub guvernul liberal în 1887*, 1887, *Bugetul*, în O.e.-X, pag. 219

[548] „România, cu 138.000.000 buget şi 5.300.000 locuitori, plăteşte pe cap de om 28 lei, însă, fiindcă în acele 138.000.000 intră 21.000.000 domeniile, 10.000.000 drumurile de fier şi vreo 7.000.000 poşte şi telegraf, care nu sunt venituri provenind din dări, apoi cifra acestora se reduce la 100.000.000 lei, încât pe cap de om nu vine în România decât ceva mai mult de 19 lei. În România, unde avem 515.000.000 comerț exterior şi 5.300.000 locuitori, vin pe cap de om câte 100 de lei. Combinând proporțiunea dărilor pe cap de locuitor cu cea a bogăției măsurate prin comerț, ajungem la următoarele rezultate: sârbul plăteşte 28 de lei pe an dare şi face comerț de 50 de lei, pe când românul plăteşte 20 de lei şi face un comerț de 100 de lei, prin urmare sârbul este de 2,5 ori mai împovărat decât românul. Făcând acelaşi calcul pentru celelalte țări, aflăm că portughezul plăteşte 1,5 mai mult ca românul, italianul şi francezul de două ori mai mult, spaniolul de aproape trei ori mai mult; iar țările în care locuitorii simt mai puțin greutatea dărilor decât în România sunt: Belgia, în care se simte de 4 ori mai puțin, Olanda, în care se simte de trei ori şi Danemarca, de două ori. Deşi fără îndoială că România nu se poate compara cu Belgia, Olanda şi Danemarca, care sunt într-o stare economică de invidiat, totuşi nu e mai puțin adevărat că dânsa stă mai bine în privința greutății dărilor decât Serbia, Portugalia, Italia, Spania şi Franța, încât este departe de a fi țara cea mai împovărată cu dări din toată Europa"., ibidem, pag. 219, 220

[549] "Rezultatul dobândit prin compararea anilor 1876 şi 1885 nu poate fi decât bucurător, deoarece, deşi capitalul împrumutat s-a adăugit cu 206.000.000, anuitatea de plătit pentru el a rămas aproape aceeaşi"., ibidem, pag. 224 - a se vedea pentru detalii ibidem pag. 223-226;

„Datoria noastră publică privită în întregul ei este egală în proporție cu acelea ale Franței şi Portugaliei, unele din țările cele mai datoare din Europa. Dacă însă analizăm din ce sume se compune această datorie publică şi pentru ce a fost contractată cea mai mare parte a ei, atunci vom afla că ea, fiind reprezentată în țară prin valori reale şi cele mai multe productive, *cifra adevărată a datoriei noastre publice, aceea neacoperită prin nici un echivalent, este comparativ nu cea mai mare, ci cea mai mică din Europa*"., idem, *Datoria publică*, în O.e.-X, pag. 228. – a se vedea pentru detalii, op. cit., pag. 227-229 – Detalierea opiniilor lui Alexandru D. Xenopol este făcută în lucrarea: Ivanciu Nicolae Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească*. *Culegere de studii*.

non-necesare ba chiar dăunătoare sănătății organismului economic.

Astfel, Dionisie P. Marțian se bucură că „suntem încă în linişte, neavând institute de credit sau bănci privilegiate, care să aibă facultatea de a înmulți banii prin hârtii ca în patriile crizelor comerciale - unde se speculează pe efecte de valori interne şi străine, pe acții de exploatarea minelor, pe căi ferate, asiguranție şi împrumuturi de stat”[550] -, iar Ion Ghica adresându-se tinerilor, îi sfătuia ca, dacă vor să aibă o patrie română prosperă, „să renunțe la a câştiga cu efecte, cu împrumuturi de-ale statului sau cu agiotagiu şi să-şi asocieze capitalul cu munca”[551].

2.1.6. Învățământul

Învățători care nici nu ştiu a scrie bine dau în mâna copiilor cărți pe care nici ei nu le înțeleg. Multe sunt plagiate neruşinate de pe cărți străine, cu atât mai scandaloase cu cât plagiatorii s-au dispensat până şi de cunoştința elementară a limbei române, dând textele într-o formă nemistuită şi necorectă, proprie a nimici simțul logic al şcolarilor. Aceştia, când au ajuns la capăt cu învățătura, rămân cu capul plin de cunoştințe al căror înțeles nu l-au ştiut niciodată şi de care nu se pot folosi in nici un fel. Rămân, astfel, cu zilele încurcate, tăind câinilor frunză, până ce, prin intrigi şi umiliri care le pervertesc caracterul, ajung persoane publice, spre a continua, asupra generației viitoare, sistemul de stricare a minții şi a inimii.

Ansamblul tuturor scrierilor eminesciene privitoare la învățământ îl recomandă pe autorul lor drept un adept al principiului unității dialectice dintre educație şi instrucție, privite ca laturi inseparabile şi interdependente ale procesului de formare a unui om moral, participant activ şi conştient la viața economico-socială.

Mihai Eminescu îşi centrează demersul său evaluativ asupra situației învățământului românesc pe „analiza metodelor de instruire şi educare utilizate, făcută în legătură indisolubilă cu competența şi ținuta morală a învățătorilor şi profesorilor”[552].

El pleacă de la premisa că întregul proces de învățământ trebuie să reprezinte îmbinarea organică dintre învățătură -

---

[550] Dionisie P. Marțian, Anale economice, 1860, nr.1, *Criza comercială*, în O.e.-M, pag. 347

[551] Ion Ghica, *Datoria tinerimii în domeniul economiei*, din Convorbiri economice. Industria., Bucureşti, 1872, în Texte(;), pag. 243

[552] Vasile C. Nechita, *Meditații economice eminesciene*, pag. 214

„mulțimea celor ştiute”[553] - şi cultură - „multilateralitatea cunoştințelor”[554] - în scopul realizării creşterii morale[555] şi intelectuale a subiecților educați - adică a „influenței continue pe care-o au lucrurile învățate asupra caracterului şi disciplinării inteligenței”[556]. Căci, „niciodată tăria unui popor n-a stat în instrucție şi numai în instrucție, ci totdeauna în creştere”[557], întrucât „oricât de multe şi-ar fi apropriat capul în mod mecanic, omul simte în sine un gol moral[558], care din toate e cel mai insuportabil şi care conduce mintea nedisciplinată la cele mai triste abateri”[559].

Mihai Eminescu diferențiază rolul învățământului educativ - din şcolile primare şi secundare - de cel al învățământului ştiințific - din universități -, „esența primului fiind creşterea, iar a celui de al doilea ştiința”[560]. De aceea „la şcoli metodul de predare e lucrul de căpetenie iar la universități metodul e indiferent”[561].

El nu pierde însă din vedere nici „rolul educativ al universității şi pe cel instructiv al şcolii elementare şi secundare”[562]. în acest sens, afirmă că „va rămânea o mare deosebire între profesorul spiritual, care ştie să-şi intereseze auditoriul pentru asiriologie de ex., pe când altul nu va fi capabil de a-l interesa nici pentru frumoasele litere”[563] şi că „o cunoştință, mai ales în şcoalele secundare, care nu are rol educativ e o cunoştință stearpă şi nefolositoare”[564].

Constatând cu tristețe distanța enormă ce separa realitatea învățământului românesc de optimul conceptual enunțat[565], Mihai Eminescu scria - în iunie 1877 - că noi românii „am făcut din şcoli numai unelte în care se îngrămădeşte învățarea unei mulțimi de cunoştinți, fără să fi îngrijit deloc pentru creşterea

---

[553] Mihai Eminescu, *În urma încărcării programelor*…, în Opere, vol. XI, pag. 307
[554] ibidem
[555] vezi Anexa nr. XVI
[556] Mihai Eminescu, *În urma încărcării programelor*…, în Opere, vol. XI, pag. 307
[557] idem, Probleme pedagogice, în Opere, vol. IX, pag. 391
[558] "În înțeles nobil al vorbei, imoral este fiecare ce se-nsărcinează (de bună voie n.n.) cu o afacere pe care n-o pricepe îndestul de bine"., idem, *Creațiunea Comisiei bugetare*…, în Opere, vol. IX, pag. 290
[559] idem, *În urma încărcării programelor*…, în Opere, vol. XI, pag. 307
[560] idem, *Nu ştim cum să ne explicăm*…, în Opere, vol. XI, pag. 244
[561] ibidem
[562] *Vasile C. Nechita, Meditații economice eminesciene*, pag. 222
[563] Mihai Eminescu, *Nu ştim cum să ne explicăm*…, în Opere, vol. XI, pag. 244
[564] idem, *Probleme pedagogice*, în Opere, vol. IX, pag. 391
[565] vezi Anexa nr. XVII

inimei şi caracterului”[566], la noi ca la nealţii „învăţându-se carte nu pentru ea însăşi, cu acea vioiciune de concepţie, cu acel entuziasm care se află în tinerimea şi în corpul didactic al altor ţări, ci pentru a trece cât se poate de repede prin toate clasele, a face tot atât de repede şi superficial dreptul la vreo facultate ocultă şi a intra cât mai curând într-un post”[567].

El explică lipsa de interes a tinerilor pentru învăţătură prin supraîncărcarea programelor de studiu în raport cu posibilităţile efective de înţelegere şi asimilare ale elevilor[568]. Supraîncărcarea programelor precum şi neancorarea lor în activitatea practică, prejudiciază pe termen lung însăşi buna funcţionare a statului şi a societăţii, întrucât „noi am făcut în statul nostru ceea ce se face în şcolile noastre; învăţători care nici nu ştiu a scrie bine dau în mâna copiilor cărţi scrise într-o limbă pe care nici ei n-o înţeleg, şi-i pun să înveţe filă cu filă lucruri pe care ei nu şi le pot închipui, încât, când băieţii au ajuns la capăt cu învăţătura, rămân cu capul plin de cuvinte al căror înţeles nu l-au ştiut niciodată şi, neputându-se folosi nici într-un fel de acele cunoştinţe moarte şi fără preţ, rămân cu zilele încurcate şi tăind câinilor frunză, până ce, prin intrigi şi umiliri care dărâmă şi restul de caracter ce le mai rămăsese dat de la natură, ajung persoane publice spre a continua asupra generaţiei viitoare sistemul vechi de stricare a minţii şi a inimei”[569].

---

[566] Mihai Eminescu, *Probleme pedagogice*, în Opere, vol. IX, pag. 391

[567] idem, *Nu ştim cum să ne explicăm*…, în Opere, vol. XI, pag. 244

[568] „Azi în timpul programelor încărcate, elevii n-ajung să ştie nimic cum se cade. O rup pe franţuzeşte, nemţeşte, italieneşte, dar nu ştiu a-şi scrie şi vorbi limba lor proprie; învaţă din carte organografia plantelor şi nu ştiu a deosebi o plantă criptogamă de una fanerogamă, un burete de o floare. Astfel, apucând din toate câte ceva, dar neştiind nimic în fond, supunându-şi memoria la învăţarea pe de rost a mii de mii de cuvinte neînţelese, elevul român se distinge, cu drept cuvânt, prin lipsa de interes pentru învăţătură”., ibidem;

„Copiii români sunt încărcaţi cu materii atât de multe şi atât de diverse, încât nici profesorii, nici şcolarii nu se pot orienta în capetele lor. Aceşti copii nu învaţă nimic, pentru că memoria nu păstrează nimic nepriceput, nerumegat, unde interesul viu şi judecata copilului n-au jucat nici un rol. Singurul efect al încărcării memoriei cu lucruri pe care nu le poate mistui e sila şi scârba copilului de carte. La acest rezultat au ajuns aproape toate şcoalele la noi. Vezi tineri care au învăţat latineşte, greceşte, istoria universală, logică şi psihologie, ştiinţe naturale, geografie în toate clasele, drept administrativ, economie politică, au trecut bacalaureatul şi… cu toate astea, nu ştiu a scrie o frază corectă, iar a doua zi după ce au părăsit şcoala au uitat tot”., idem, <<*Românul*>> *află că*…, Timpul, 25 octombrie 1878, în Opere, vol. X, pag. 145

[569] idem, *Drumurile s-au troienit*…, în Opere, vol. X, pag. 17

Mai mult, „după sistema de la noi elevii pierd cu totul în şcoala primară şi puţinul simţ practic şi iubirea pentru ocupaţiunea părinţilor care le-au adus cu sine din casa părintească; mai văzând şi posibilitatea de a deveni judecători şi preşedinţi de tribunal cu patru clase primare, nici că se mai gândesc la altceva decât de a deveni funcţionari. Cu chipul acesta vedem pe fiecare zi dispărând comercianţii români din târgurile şi târguşoarele noastre şi înlocuirea lor prin străini; vedem arendaşi şi mici proprietari sărăcind din cauza ignoranţei şi creşterei greşite a copiilor lor"[570].

Ca pe o excepţie fericită de la fenomenul general al supradimensionării volumului de cunoştinţe predate şi lipsei sale de aplicabilitate practică Mihai Eminescu priveşte procesul didactic din cadrul Pensionatului normal de domnişoare, unde „învăţarea pe de rost cu scop de-a dobândi nouă cunoştinţe este aproape cu totul exclusă, memorizarea regulilor - regula generală la noi - este înlocuită printr-o învăţătură minuţioasă, treptată şi sigură a materiei de învăţământ ; istorie şi ştiinţi naturale se propun astfel că şcolăriţele nu rămân cu vorbe goale în minte sau cu gânduri încâlcite şi idei nemistuite, iar ceea ce-au învăţat şi ştiu într-adevăr"[571].

Pronunţându-se asupra nivelului profesional şi moral al cadrelor didactice din vremea sa, Mihai Eminescu scria cu dezamăgire următoarele: „dacă în corpul nostru didactic există multe şi onorabile excepţiuni, nu putem tăgădui, pe de altă parte, că o seamă dintre profesorii de liceu, (şi chiar n.n.) mulţi dintre cei de universitate nu sunt în curentul ştiinţei moderne. De când au ieşit de pe băncile şcoalei n-au mai pus mâna pe carte. Erori demult invalidate prin experienţă şi argumente foiesc până astăzi atât în prelecţiuni, cât şi în cărţile lor didactice. Mulţi dintre cei mai bine văzuţi chiar nu au sentimentul onestităţii literare; o sumă de cărţi puse în mâna elevilor sunt plagiate neruşinate de pe cărţi străine[572], cu atât mai scandaloase cu cât plagiatorii s-au dispensat

---

[570] idem, *Discuţiunea actuală asupra reformelor*…, în Opere, vol. XI, pag. 344

[571] idem, *Dumineca trecută*…, în Opere, vol. IX, pag. 398

[572] Ar constitui, însă, o gravă eroare, să se interpreteze că Mihai Eminescu a considerat realizabilă utopia redactării de manuale originale, într-o lume în care, parafrazându-l pe Goethe, dată fiind vastitatea şi multilateralitatea informaţiilor deja existente, putem spune, fără teamă de a greşi, că orice idee cuminte a fost, cu siguranţă, enunţată de cineva înainte de-a o gândi tu. De altfel, M. Eminescu îşi precizează punctul de vedere asupra cerinţelor informaţionale ce trebuie îndeplinite de către fiecare manual, într-o manieră extrem de explicită, astfel: "Adevărat e că o

până şi de cunoştinţa elementară a limbei române, dând textele străine într-o formă nemistuită şi necorectă, proprie a nimici simţul logic al şcolarilor. Mulţi se ocupă cu lucruri cu totul străine de sfera activităţii lor. Vreun text vechi, compilat acum douăzeci de ani, le serveşte şi azi pentru prelecţiuni şi toate orele în afară din şcoală le consideră ca ore libere, pe care le consacră negoţului, întreprinderilor, politicei ş.a.m.d. Prin provincie mai cu seamă îi vedem nu numai luând parte activă la politică, dar devenind şefii facţiunilor provinciale şi combătând pe adversari cu un venin şi cu o răutate care-a devenit proverbială tocmai pentru profesori şi care le-a atras din partea publicului multe epitete"[573].

Cauza principală a slabei pregătiri profesionale a dascălilor o constituia încadrarea lor pe posturi didactice care în mod normal necesitau o pregătire de specialitate mai înaltă decât aceea pe care titularii lor o aveau.

Astfel, atunci când „voinţa noastră de-a introduce de-a gata în ţară săracă toate formele civilizaţiei apusene"[574] a generat „trebuinţa de şcoli"[575], noi în loc să alegem „calea dezvoltării prin muncă"[576], aşa cum ar fi fost normal, adică „mai întâi şcoalele puţine, câte erau, să se ridice la cel mai înalt grad de dezvoltare cu putinţă şi abia după aceea să fi făcut altele mai bune şi mai multe, am luat calea contrară"[577] - „pe vechii profesori de liceu i-am prefăcut în profesori de universitate, deşi nu se potriveau deloc, căci nu se ocupaseră toată viaţa c-un singur obiect, apoi am făcut o mulţime de şcoli secundare pe care le-am umplut cu care ne-au ieşit înainte, apoi mii de şcoli primare, la numirea personalului cărora chiar de cap ne-am făcut. Afirmăm că sunt sute de

---

carte de şcoală nu poate fi originală. Ea va fi, todeauna, mai mult ori mai puţin, un mozaic de definiţiunile cele mai bune, date în forma cea mai scurtă, mai hotărâtă (mai concisă n.n.), mai lesne de înţeles. Dar, în acest caz, autorul va trebui (trebuie n.n.) să citeze, neapărat, literatura întreagă de care s-a servit, fie într-un adaos bibliografic, fie în text chiar. Nu e permis de a copia autori străini (din alte scrieri decât cele redactate, anterior, de către noi înşine n.n.), fără a-i cita, fără a pomeni că ne-am servit de definiţiunile, de exemplele, de comparaţiile lor chiar"., idem, *Elemente de aritmetică pentru uzul şcoalelor secundare de Dimitrie Petrescu*, Timpul, 19 septembrie 1878, în Opere, vol. X, pag. 118

573 idem, *Camera a primit…,* în Opere, vol. XIII, pag. 261

574 idem, *Ilustraţii administrative*, în Opere, vol. X, pag. 25

575 ibidem

576 ibidem

577 ibidem

învăţători care nu ştiu să despartă cuvintele unul de altul, nici să puie punct şi virgulă unde trebuieşte"[578].

Prin adoptarea acestei de a doua căi, „din momentul în care din buni profesori de liceu s-au făcut răi profesori de universitate şi din bacalaureaţi îndoielnici profesori de liceu, soarta învăţământului era compromisă"[579].

Mihai Eminescu considera că slaba pregătire de specialitate a multor profesori este şi consecinţa fenomenului, relativ răspândit, al trucării unui mare număr de concursuri organizate pentru ocuparea catedrelor[580], explicaţia practicării respectivelor aranjamente oculte fiind aceea că „funcţiile în administraţia învăţământului sunt privite ca nişte sinecure pe care titularul le exploatează pe cât este în slujbă, căci fiecare ştie şi s-a convins demult că, de-ar lucra sau n-ar lucra, de şi-ar împlini sau nu datoria, e cu desăvârşire egal; dat afară tot va fi dacă va veni alt ministru, pus în funcţie iar va fi dacă partidul din care face parte va veni la putere"[581].

Totodată, el privea cu speranţă adoptarea de către Camera Deputaţilor - în februarie 1883 - a proiectului de lege privind gradaţiunea salariilor profesorale considerând că „principiul gradaţiunii e just nu numai pentru această ramură, ci pentru toate serviciile publice de la îndeplinitorii cărora se cer cunoştinţe speciale, cu greu şi în mult timp câştigate, fără a li se da, cu toate acestea, perspectiva înaintării"[582].

În opinia lui Mihai Eminescu, dacă până la votarea acestui act normativ „profesorii erau condamnaţi la un fel de stagnaţiune, căci o înaintare pe scara ierarhică nu exista pentru omul special, iar munca sa, oricât s-ar fi perfecţionat prin experienţă şi studiu,

---

[578] ibidem

[579] idem, *Învăţământul elementar în Ardeal*, în Opere, vol. XI, pag. 234

[580] „Ţi s-ar părea un lucru foarte serios o publicare de concurs pentru ocuparea unor catedre. Ministrului sau directorului i s-aduc hârtii de administraţie zilnică spre iscălire, el trece prin ele şi-şi pune, plin de încredere, numele sub ele şi, a doua zi, apar în ziarul oficial al statului aranjări economicoase dintre cine ştie ce subalterni din ministeriu şi cine ştie ce necunoscuţi aspiranţi la funcţie. Ministrul a fost amăgit, publicul e amăgit, dar cine e mai amăgit din toţi sunt acei oameni muncitori şi ştiutori de carte, care se pregătesc cu toată seriozitatea pentru concurs, care vin, poate din provincie ca să se prezinte şi care nu ştiu că, înainte de-a se prezenta ei, există anume privilegiaţi al căror apanaj sigur sunt funcţiile publicate la concurs"., idem, *Când vedem publicându-se*…, Timpul, 5 octombrie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 358

[581] idem, *Învăţământul elementar în Ardeal*, în Opere, vol. XI, pag. 233

[582] idem, *Camera a primit*…, în Opere, vol. XIII, pag. 260

rămânea retribuită pururea în aceeaşi măsură, după legea nouă timpul de serviciu e măsura după care se judecă şi se remunerează progresele în ştiinţă şi metoda de predare ce se presupune că profesorii le-ar fi făcut şi, dacă nu există înaintare pe cale ierarhică, cel puţin un spor al retribuţiei la anumite perioade de ani asigură profesorului o existenţă lipsită de griji, liberă a se ocupa cu cercetarea şi propagarea adevărului"[583].

Avantajele conferite de această lege le creau dascălilor posibilitatea să se specializeze, „din simpli absolvenţi ai facultăţilor, din simpli licenţiaţi, ei trebuind să devină, cu timpul, învăţaţi adevăraţi în ramurile lor şi să facă de prisos emigrarea tinerimii noastre în străinătate"[584].

Oprindu-se asupra chestiunii acordării burselor de studiu în străinătate, el defineşte „adevărata menire a burselor"[585] ca fiind aceea de a înlesni material „crearea de specialişti în ramuri de ştiinţă care n-aduc mare câştig bănesc, de a creşte pe învăţătorii naţiei"[586] şi, de aceea, ele „nu trebuie să se dea nicicând unor oameni cu avere, şi nici pentru ca tinerii să înveţe ştiinţe lucrative ca dreptul, medicina, tehnica"[587]. Ele trebuie acordate tinerilor „modeşti şi silitori - care vor fi mulţumiţi c-un viitor puţin strălucit, ingrat chiar -, pentru a se ocupa cu studii istorice, etnografice, arheologice sau filologice, cu ştiinţe care n-aduc bani, n-aduc câştig"[588]. Căci, „e prea adevărat că tocmai aceste ştiinţe, şi nu cele practice, constituiesc adevărata cultură a unei naţii, că după produsele sale ştiinţifice şi literare se cântăreşte valoarea vieţii unui popor pe pământ"[589].

Sesizând discrepanţa flagrantă care există între aceste criterii optimale şi realitatea faptică, Mihai Eminescu preciza că „arareori într-adevăr se va vedea în străinătate un fiu de ţăran sau de breslaş dedându-se, pe cheltuiala ţării, unui studiu ingrat; se vor vedea însă feciori de bani gata luând burse pentru a studia dreptul,

---

[583] ibidem
[584] ibidem, pag. 261
[585] idem, *În numărul din 26 mai*, în Opere, vol. XI, pag. 196
[586] ibidem
[587] ibidem
[588] ibidem
[589] ibidem

medicina sau tehnica”[590], aceşti beneficiari majoritari ai burselor fiind rude cu diverse persoane oficiale influente[591].

În plus, cu toată cheltuiala pe care țara o suportă pentru şcolarizarea lor peste graniță, întrucât pe de o parte, din cauza neselectării riguroase a solicitanților, „tineri rău preparați, adesea fără studii liceale complete, pleacă în străinătate[592]”[593], iar pe de alta, urmare a rabatului de la exigență făcut bursierilor străini de către instituțiile primitoare[594], la revenirea în țară aceşti tineri nu numai că „sunt de o remarcabilă sterilitate intelectuală”[595], dar, „în schimbul unei ştiințe cât se poate de puține, vin cu pretențiuni exagerate, cu trebuințe insațiabile, cu totul disproporționate cu puterea de producție a poporului nostru”[596]. Reîntorşi în țară sporesc neîncetat segmentul „consumatorilor puri (celor care doar consumă n.n.), ba încă rafinați şi costisitori, fără ca inteligența lor să compenseze cât de puțin măcar munca reală şi suferințele reale ale poporului lor”[597]. „Această tinerime veselă şi uşoară trăieşte în România şi se trezeşte în Franța, trăieşte într-o țară săracă şi a deprins cu toate acestea obiceiurile bogatei clase de mijloc din Franța, are trebuințe de milionar şi bani mai puțin decât cinstita breaslă a ciubotarilor din acele țări (din țările în care a studiat n.n.)”[598].

Comparând critic cele două mari tipuri de învățământ existente la acea vreme în țara noastră - clasic şi real - Mihai Eminescu, recunoştea fiecăruia dintre ele importanța sa

---

[590] ibidem
[591] a se vedea pentru detalii: ibidem
[592] vezi Anexa nr. XVIII
[593] Mihai Eminescu, *<<Românul>> află că…*, în Opere, vol. X, pag. 144
[594] „Facultățile străine, foarte riguroase pentru indigenii lor, nu sunt deloc riguroase, ci din contră, foarte îngăduitoare pentru străini”., ibidem
[595] idem*, N-avem bucurie*…, în Opere, vol. XIII, pag. 272
[596] ibidem
[597] idem, *<<Românul>> află că*…, în Opere, vol. X, pag. 144
[598] idem, *Bătrânii şi tinerii*, în Opere, vol. X, pag. 24

incontestabilă pentru societate[599], dar, operând o separație netă între ele[600], combătea tendința de amestecare a lor[601].

Deşi modul ineficient al conceperii de către statul român a funcționării învățământului clasic[602] l-a făcut să afirme că „şcoalele de greceşte şi latineşte ne-au prăpădit[603]"[604] şi să supraevalueze aparent rolul învățământului real[605], Mihai Eminescu nu numai că recunoaşte culturii clasice „calitatea determinantă de-a creşte şi caracterul său în esență educativ"[606], dar consideră că „nici greceasca nici latineasca nu sunt, în ele înşile, de vină la relele ce li se atribuie"[607]; şi, mai mult, că „tocmai statele care au cultivat influența educativă a antichității sunt cele mai înaintate, că redeşteptarea culturii în genere se datoreşte studiului acesteia şi că fără ea n-ar exista în genere o cultură acătării"[608].

Întrucât „şcoalele noastre secundare - îndeosebi învățământul numit gimnazial-liceal - sunt întocmite, în esență[609], după modelele luate din Franța şi din Germania"[610], fapt ce „ne-a pus astfel în comunitate cu Europa apuseană"[611] - iar această

---

599 „Se presupune, totdeauna, că învățământul clasic aduce foloase societății, care nu stau în absolut nici o proporție cu câştigul individului. Munca unui om se poate plăti, caracterul, cultura lui nicicând. A judeca un proces de milioane e poate o muncă tot atât de uşoară ca şi a judeca unul de o sută de lei, dar cestiunea e de a-l judeca drept şi pe unul şi pe altul"., idem, *După ce solicitudinea guvernanților*…, Timpul, 28 iunie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 225, 226;
„Scopul practic al învățământului real e câştigul, e aplicarea cunoştințelor pentru a câştiga"., ibidem, pag. 225

600 privindu-le ca „sfere cu totul deosebite (total distincte între ele n.n.) ale activității inteligenței", ibidem

601 „Ceea ce nu ne convine în maniera de-a vedea a organului guvernamental este confundarea acestor sfere deosebite, este amestecul învățământului clasic cu cel real"., ibidem

602 „A învăța vocabule latine pe dinafară, fără a fi pătruns de acel adânc spirit de adevăr, de pregnanță şi de frumusețe a antichității clasice, a învăța regule gramaticale fără a fi pătruns acea simetrie intelectuală a cugetării antice este o muncă zadarnică, e literă fără înțeles"., ibidem

603 „ele generând inconvenientul social al proletariatului condeiului", ibidem, pag. 224

604 ibidem

605 „Învățământul real, iată mântuirea"., ibidem

606 ibidem, pag.225

607 ibidem

608 ibidem

609 „Esența respectivelor modele este clasicitatea şi cultura literară şi istorică pe temeiul clasicității"., Mihai Eminescu, *Proiectul domnului Conta asupra instrucțiunii* [2], Timpul, 12 februarie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 65

610 ibidem

611 ibidem

comunitate „este pentru români de-o necesitate aşa de absolută[612] încât încercarea de-a o slăbi ar însemna astăzi paralizarea oricărui progres al şcoalelor noastre şi, în genere, al statului român”[613] - Mihai Eminescu aprecia proiectul domnului Conta de organizare a instrucțiunii publice în direcția „slăbirii şi, în parte, răsturnării învățământului clasic din şcoalele secundare”[614], drept o „direcțiune de cultură total nebenefică pentru viitoarea societate română”[615].

Aşadar, în opinia sa, negativ nu era învățământul clasic în sine, ci preponderarea sa şi în procesul de instruire a unor categorii sociale care resimțeau, mai degrabă, utilitatea instruirii de tip real[616].

Dincolo de toate aceste puncte de vedere pertinente, viziunea eminesciană asupra învățământului conține şi o limită: împotrivirea față de emanciparea universitară a femeilor[617].

În acest sens, comentând proiectul ministrului V. Conta asupra organizării învățământului[618] - şi previzionând că „ținta de

---

612 „Sistema de studii fiind egală în trăsăturile fundamentale, această străbatere a firelor de cultură de la noi la Europa apuseană şi de la Europa apuseană la noi a fost cu putință şi a contribuit puternic a face din noi ceea ce suntem astăzi: un popor de gintă latină cu conştiința misiunii sale de a fi un purtător de cultură la pragul Orientului şi cu dorința vie de-a-şi asimila, tot mai mult, rezultatele experiențelor Europei apusene, fără a trece prin crudele încercări prin care s-a văzut ea, adeseori, pedepsită pentru orice precipitare şi tendință exagerată”., ibidem, pag. 65, 66

613 ibidem, pag. 65

614 ibidem

615 ibidem

616 „Important este ca spiritul de adevăr ce domneşte în cultura fixată prin latinească şi grecească să stăpânească în societate, şi, de aceea, înțelegem ca studiul lor să fie mărginit la clasele acelea ale societății care determinează spiritul public; la învățații de profesie, la jurisconsulți, la cler. Celelalte clase se pot într-adevăr dispensa de cunoştința antichității, căci dezvoltarea limbii naționale, stăpânită fiind, din sferele superioare, de acelaşi spirit de adevăr şi de bine pe care-l are antichitatea, va fi un instrument destul de bun pentru dezvoltarea inteligenței lor”., idem, *După ce solicitudinea guvernanților*…, Timpul, 28 iunie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 225

617 „Va să zică; emanciparea universitară a femeilor! Societatea română să aibă de acum înainte studente în litere, studente în ştiințe, studente în medicină şi să poată avea şi doctore sau doctorițe în toate aceste specialități şi încă în drept şi în ştiințe politice şi juridice”., idem, *Proiectul domnului Conta asupra instrucțiunii* [1], Timpul, 8 februarie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 62

618 „După noul proiect femeile sunt admise la toate gradele academice”., idem, *Proiectul domnului Conta asupra instrucțiunii* [2], Timpul, 12 februarie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 64

cultură socială va fi să avem pe lângă profesoare bine preparate şi înzestrate cu diplome de doctorat în ştiințe sau litere, şi medice practice cu doctoratul în medicină"[619] -, Mihai Eminescu se temea că, „o dată aceste dobândite, se va impune, ca o urmare neapărată din aceste precedente, şi admiterea de femei-advocate şi, în fine, de femei alegătoare şi alese în comună, la Cameră şi la Senat, precum şi de femei funcționare[620]"[621]. El era de părere că studentele vor slăbi coeziunea vieții de familie, vor amplifica boala funcționarismului şi se vor dedica culturii teoretice în condițiile în care în țară existau prea puține croitorese, menajere şi bone românce[622].

Invocând cazuri de neadmitere a femeilor în universități din țări europene[623], faptul că, pe continentul nostru, „toate silințele sunt încă puse pentru îndreptarea învățământului secundar la femei"[624], şi că, în întreaga Europă, „timpul nefiind (nu este n.n) venit pentru deschiderea de facultăți femeieşti"[625] -, Mihai Eminescu conchidea ironic: „nouă, acum, în anul 1881, când toate celelalte le avem[626], doar „universitatea femeiască ne mai lipseşte"[627].

*

---

619 ibidem

620 Această exprimare sintetică a temerii, făcută la 8 februarie 1881, va fi detaliată de către Mihai Eminescu, patru zile mai târziu, în partea a doua a articolului intitulat *Proiectul domnului Conta asupra instrucțiunii*.

621 Mihai Eminescu, *Proiectul domnului Conta asupra instrucțiunii [1]*, în Opere, vol. XII, pag. 62

622 „Aceste studente vor contribui, oare, la consolidarea vieței de familie? Sau vor întinde boala funcționarismului şi la femei? Şi, dacă lovim clasicismul şi voim direcțiune practică la băieți, să nu o voim, mai ales, şi la fete? Nu cumva am găsit prea multă activitate practică la fetele române, încât să fie trebuință de-a le abate la o cultură teoretică la universitate? Sunt de exemplu, în Bucureşti prea multe croitorese, prea multe menajere, prea multe *bonne* de copii românce?", idem, *Proiectul domnului Conta asupra instrucțiunii* [2], în Opere, vol. XII, pag. 67

623 „În Franța femeile nu sunt admise la examenele de facultăți; în Austria asemenea nu. La Universitatea din Berlin, după o încercare de câteva săptămâni la cursul profesorului Werder, s-a oprit direct chiar intrarea femeilor pentru a asista numai la prelecțiunile universitare"., ibidem

624 ibidem, pag. 68

625 ibidem

626 „Şcoalele de meserii pentru fete sunt excelente, viața familială este din ce în ce mai solidă, numărul populației este în spor"., ibidem

627 ibidem

În consonanță cu Mihai Eminescu, o pleiadă de proeminente figuri româneşti ale ştiințelor economice, recunoştea explicit importanța economico-socială fundamentală a învățământului. Dintre economiştii care o alcătuiau, îi menționăm pe Alexandru D. Xenopol[628], Petru S. Aurelian[629], Dionisie P. Marțian[630], Nicolae Şuțu[631], Ion Ghica[632], Enric Winterhalder[633] şi Ion Ionescu de la Brad[634].

---

[628] Astăzi, „poporul ce va avea mai multă ştiință şi activitate va predomina de la sine asupra celor mai puțin înzestrate, va arunca asupra lor munca cea brută şi puțin plătită, păstrând-o pentru sine pe cea mai fină şi mai productivă. Poporul incult va cădea în robia celui mai cult; dar această robie nu mai are caracterul barbar şi crud al robirii antice, bazată pe putere; ea este dreaptă şi îndreptățită, căci este predominarea meritului asupra neştiinței, a luminii asupra întunericului. Puterea națiunilor nu mai stă, deci, astăzi, în virtutea fizică, ci în ştiință şi în bogăție"., Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*, 1882, în O.e.-X, pag. 125 – O prezentare detaliată a opiniilor lui Alexandru D. Xenopol este făcută în lucrarea: Ivanciu Nicolae Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească*. *Culegere de studii.*

[629] „Răspândirea luminilor în popor este singurul mijloc pentru a-l face ca să se bucure de drepturile ce-i acordă Constituțiunea, cum şi să înțeleagă datoriile ce atrag după sine acele drepturi"., Petru S. Aurelian, *Revista ştiințifică*, I, decembrie 1870, în O.e.-A, pag. 26;

„Astăzi este recunoscut că țările cele mai prospere sunt acelea unde ştiința tehnologică este mai dezvoltată şi viceversa… pentru România – a cărei viață economică depinde de agricultură – învățământul tehnologic, în general, şi cel agricol, în special, au o importanță nu numai economică, ci şi politică, națională"., idem, *Importanța învățământului agricol*, Revista ştiințifică, II, iulie 1871, în O.e.-A, pag. 39

[630] „Astăzi ne cotropeşte silința altora, ne amenință a ne lua pâinea din gură prin mai măiestrite combinații; avem de-a face cu comercianții europeni, am adoptat instituțiile lor, suntem nevoiți a ne servi de polițe şi de feluritele operațiuni ale bancarilor şi comisionarilor; electricitatea şi-a întins mreaja asupra noastră ca prin celeritatea ei să putem umple deşertul de voința noastră, sau, de nu, să poată umple alții deşertul nostru de voința lor; şi spre realizarea acestor tendințe ne ocolesc pe mai multe părți locomotivele pe apă şi pe uscat, mişcate de miraculoasa putere a aburului. Pentru a cunoaşte legile care mişcă viața economică şi pentru a înțelege marele adevăr civilizator: că, *cu cât folosim mai mult tuturor, cu atât ne sunt şi interesele particulare mai îndestulate*; pentru ca să avem o deplină cunoştință despre obiectele şi mijloacele comerțului şi despre modul de a conduce o asemenea întreprindere, studiul este, fără îndoială, chiar aşa de trebuincios, pe cât ne trebuieşte pentru a învăța orice ram al activității lucrative"., Dionisie P. Marțian, *Anale economice*, 1861, *Instrucția comercială*, în O.e.-M, pag. 356 – O prezentare pe larg a opiniilor lui Dionisie P. Marțian se regăseşte în lucrarea: Nicolae N. Constantinescu, Tudorel Postolache, Ivanciu Nicolae-Văleanu, Ion Bulborea, *Istoria ştiințelor în România. Ştiinte economice*

[631] „Pentru a pregăti calea întreprinderilor industriale, învățământul public trebuie să poată instrui omul, să-l lămurească asupra procedeelor şi fenomenelor producției, să desrădăcineze din spiritul său prejudecățile rutinei, să-i arate, într-un cuvânt,

De radiografierea stării învăţământului românesc s-au ocupat, mai cu seamă, primele trei personalităţi menţionate. Atenţia lor a fost concentrată, preponderent, asupra lipsei de ancorare în practică a noţiunilor predate în cadrul procesului didactic, supradimensionării învăţământului clasic în detrimentul celui real, şi îmbrăţişării de către absolvenţi, cu precădere, a unor ocupaţii neproductive.

Astfel, opinează ei, „în loc ca statul să înfiinţeze şcoli de meserii în toate oraşele - pentru meseriile cele mai diverse -, în fiecare oraş vedem câte un gimnaziu sau liceu, în care băieţii noştri învaţă latineşte pentru a dovedi mai bine că sunt de origine română, ba chiar şi greceşte pentru a traduce, în mod mizerabil, pe Homer sau pe Aristofan. În centrele cele mai mari apoi, vedem universităţi pentru crearea tot de oameni ce nu produc nimic, şi nu aflăm nici o propunere pentru înfiinţarea unui Politechnicum spre învăţarea ştiinţelor reale. Într-o ţară agricolă ca a noastră câte şcoli de agricultură sunt? Una, şi aceea ca vai de ea; Câte ferme model? Nici una"[635]. Cu toate că „legea instrucţiunei publice prescrie ca în licee să se predea şi elemente de economie politică, sunt ani de la promulgarea ei şi nici până astăzi cuvântul de economie politică nu s-a pronunţat încă în liceele noastre. Pentru ce oare această abatere de la lege? Pentru ce elevii să fie privaţi de cunoştiinţa elementară a unei ştiinţe care în timpii în care trăim trebuie cunoscută şi de cel mai simplu lucrător? Pentru ce oare junii să ne vorbească de Omer şi de Cicerone şi nici să înţeleagă

---

calea progresului"., Nicolae Şuţu, *Despre industria manufacturieră*, în Texte(;), pag. 57

[632] „Toate meşteşugurile au ieşit din ştiinţă; adică de la oamenii cei învăţaţi; ei au pătruns secretele naturii, ei au făcut descoperirile cele mari care au schimbat faţa lumii, ei au născocit vapoarele cele mari care umblă pe gârle şi pe mări, drumurile de fier, telegrafurile; uită-te la maşina aceea care bate grâul, câte şuruburi, câte roţi, pare că nu e făcută de mână de om"., Ion Ghica, *Munca*, 1863, *Munca şi maşinile*, în Texte(;), pag. 235

[633] „În starea de dezvoltare în care a ajuns industria, nu mai poate fi de ajuns a săvârşi operaţiunile mecaniceşte; industrialul trebuie să cunoască cauzele şi efectele, trebuie să poată calcula puterile întrebuinţate şi rezultatul ce-l poate aştepta"., Enric Winterhalder, *Reformele trebuincioase comerţului şi industriei*, Românul, IV, nr. 331, 26 noiembrie/8 decembrie 1860, *Industria cea mică sau meseriile*, în Texte(;), pag. 257

[634] „Ce putem să aşteptăm de la o maşină agricolă, dacă n-avem oameni care să ştie a se sluji cu dânsa?", Ion Ionescu de la Brad, *Îmbunătăţiri în agricultura noastră*, Iaşi, 1844, *Despre rolul muncii şi al maşinilor*, în Texte(;), pag. 154

[635] Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*,în O.e.-X, pag. 104

ce este o bancă, ce este moneda, ce este impozitul?”[636] De parcă „lumea se poate învârti, pământul se poate exploata, meseriile se pot implanta, comerțul poate lua zbor, finanțele se pot ameliora, asociațiile economice şi toate interesele vitale se pot mânui numai de *poeți* şi *avocați* dintre care cei mai buni, trecând gimnaziul, vor învăța a traduce din Omer şi din Virgiliu”[637].

„Citim că se decretează universități, academii, conservatoare de muzică, institute de belle-arte şi alte asemenea instituții frumoase, înalte, sublime, dar cărora le lipseşte fundamentul: instrucția primară şi secundară. În Germania, unde numărul universităților este mai mare, chiar şi în Germania - la 21 de gimnazii revine o universitate; la noi, de când pretindem a organiza, s-au creat două universități, deşi avem numai două gimnazii complete, adică cu 7 clase !”[638] Căci, „în adevăr, ce avem ca şcoli profesionale? O şcoală de agricultură, o şcoală de meserii la Bucureşti, o şcoală tehnică pentru fabricarea de instrumente agricole la Iaşi şi o şcoală-fabrică anexată pe lângă şcoala de agricultură de la Ferăstrău (Herăstrău n.n.). Şi dacă cel puțin în aceste stabilimente ar fi locuri de ajuns; din nenorocire nu sunt, căci, în toate, nu ştiu dacă statul întreține mai mult de două sute de elevi. Şi ce sunt două sute de elevi la o populație de cinci milioane de suflete?”[639]

Şi, întrucât „sistemul nostru şcolar e, în genere, aşa întocmit încât să dea țării birocrați şi funcționari[640] - de la şcoala sătească până la universitate învățându-se, într-un grad mai mare

---

636 Petru S. Aurelian, *Despre importanța învățământului economiei politice*, Revista ştiințifică, I, 15 septembrie 1870, în O.e.-A, pag. 22

637 Dionisie P. Marțian, Anale statistice, nr. III-IV, 1860, *Revista economico-politică a anului 1860*, în O.e.-M, pag. 188

638 idem, Anale economice, nr. 17-20, 1864, *Revista economico-politică a anului 1864*, în O.e.-M., pag. 247

639 Petru S. Aurelian, *Dezvoltarea gustului pentru meserii. De ce trebuie să facem industrii.*, Revista ştiințifică, III, nr. 16, 1 octombrie 1872, în O.e.-A, pag. 59

640 Trebuie precizat însă, în scopul redării fidele a opiniei lui Alexandru D. Xenopol, că acesta considera, totodată, că „şcolile noastre sunt, fatalmente, osândite a da naştere unor aspiranți la funcțiuni, nu atât din cauza învățăturilor ce se împart în ele, cât din pricina lipsei altor îndeletniciri productive în țară”. Alexandru D. Xenopol, *Direcțiunea învățământului nostru*, 1885, în O.e.-X, pag. 302;
Căci, explică el, „şcolile pregătesc individul pentru exercitarea cutărei sau cutărei meserii: cizmăria, croitoria, stolăria sau strungăria. Dar, dacă cizmarul, când iese învățat din şcoală, nu-şi poate câştiga pâinea, din pricină că cizmele fabricate de maşinile din străinătate sunt aproape pe jumătate mai ieftine decât acelea ce le poate produce el, cum i se poate pretinde să urmeze mai departe practicarea meseriei sale?”, idem, O.e.-X, pag. 301

sau mai mic, ştiinţa mult preţioasă de a mânui pana pentru a intra în vreo cancelarie -"[641], „pentru junii noştri ce învaţă ceva carte singura carieră la care râvnesc este advocăţia şi funcţiunile publice, iar ocupaţiile mai productive, precum mecanica ş.a., le lasă străinilor "[642].

Însă, „răul cel mare al faptului că şcolile noastre produc *aspiranţi la posturi* - şi nimic mai mult - este acela că scoate din sfera lor oamenii de jos, pentru a-i arunca într-o poziţiune măiestrită, pe care, apoi, nu o mai pot menţine decât prin şarlatanii şi coţcării, corupând astfel oamenii până în moralul lor"[643].

Totuşi, aşa după cum remarca plin de speranţă Petru S. Aurelian, „junimea română începe a căuta învăţământul profesional şi, în special, pe cel agricol şi mecanic"[644].

2.2. PERSPECTIVELE

Libertatea adevărată e facultatea de-a dispune de sine însuşi prin muncă şi prin capitalizarea muncii. Orice stare de lucruri care nu se întemeiază pe ea e o fantsmagorie, care va dura mai mult sau mai puţin, dar se va preface în fum la suflarea recei realităţi. Bogăţia unui popor stă în muncă, nu în bani. A încuraja munca, atât pe cea musculară cât şi pe cea intelectuală, a o diversifica, a o crea acolo unde nu există, a da aptitudinilor naţionale posibilitatea de-a se aplica, după soiul lor, la ramuri diverse de producţiune, înseamnă a construi, cu pragmatism, o economie naţională solidă.

În operele marilor economişti români ai secolului al XIX-lea - printre care îi menţionăm pe Petru S. Aurelian, Alexandru D. Xenopol, Dionisie P. Marţian şi Ion Ghica - sunt prezente, sub un aspect sau altul şi aproape în totalitate, ideile care alcătuiesc convingerile lui Mihai Eminescu privitoare atât la necesitatea înfăptuirii unui progres gradual şi sigur[645], cât şi la rolul

---

[641] Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*,1882, în O.e.-X, pag. 103

[642] Dionisie P. Marţian, Anale economice, nr. 17-20, 1864, *Revista economico-politică a anului 1864*, în O.e.-M, pag. 241

[643] Alexandru D. Xenopol, Studii economice, în O.e.-X, pag. 103,104

[644] Petru S. Aurelian, *Dezvoltarea gustului pentru meserii. De ce trebuie să facem industrii.*, Revista ştiinţifică, III, nr. 16, 1 octombrie 1872, în O.e.-A, pag. 59

[645] „O ţară nu se regenerează în fuga mare, prin surprindere, prin combinaţiuni de bursă (speculaţii bursiere n.n.), ci prin procedarea cu tact, cu regulă, cu sistem, la dezvoltarea graduală şi bine combinată a izvoarelor sale de producţie. O ţară nu se regenerează storcându-i capitalurile pentru a face păpuşerii economice, nici dând

pe care munca îl deține în realizarea propăşirii economico-sociale[646]. Mihai Eminescu se înscrie, astfel, în rândurile promotorilor tranziției țării noastre spre modernitate.

Pe deplin conştient de faptul că „întărirea oricărui stat, dar mai cu seamă a unui stat tânăr, atârnă de starea sa de prosperitate internă"[647], Mihai Eminescu susține că realizarea acestui deziderat

---

averile sale pe mâini străine, ci întemeind, pe cât se va putea prin mijloacele locale, agricultura, comerțul şi industria"., Petru S. Aurelian, *Despre penetrația capitalurilor străine,* Revista Ştiințifică, IV., nr. 8 din 1 iunie 1873 în O.e.-A, pag. 77, 78;

Căci, „o societate propăşeşte cu atât mai repede cu cât sunt mai variate îndeletnicirile locuitorilor ei, urmând aici o lege generală a naturii, conform căreia progresul stă în deosebirea, diversificarea şi combinarea mutuală a elementelor"., Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*, în O.e.-X, pag. 81;

De aceea, „fiecare țară (adică şi România n.n.) este datoare a dezvolta în sânul ei toate soiurile de muncă permise de natura sa. A se deda unui singur fel, şi încă celui mai de rând, este a se pune de bună voie în robirea străinului"., O.e.-X, pag. 189 – Opiniile lui Alexandru D. Xenopol sunt tratate pe larg în lucrarea: Ivanciu Nicolae Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească. Culegere de studii.*

[646] „În secolul în care trăim, munca este condiția libertății"., Ion Ghica, *Munca şi maşinile*, fragment din lucrarea „Munca", 1863, text reprodus după Revista „Convorbiri economice", Bucureşti, 1879, în Texte(;) pag. 246;

„Averea unui popor nu constă în bani sau metale, nici în producția industriei indigene, nici în excedentul produselor agriculturii; ci în lucrul ce se aplică în toate ramurile producătoare ale mijloacelor de îndestulare a necesităților şi trebuințelor vieții"., Dionisie P. Marțian, *Studii sistematice în economia politică. Economia socială*, Imprimeria Mitropolitului Nifon, Bucureşti, 1858, în Dionisie P. Marțian, *Opere economice* – Texte alese, Editura Ştiințifică, Bucureşti, pag. 102– O prezentare detaliată a opiniilor lui Dionisie P. Marțian este făcută în lucrarea: Ivanciu Nicolae Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească. Culegere de studii.*;

Aşadar „nu aurul sau argintul fac bogăția unui popor, ci munca sa. Cele două metale doar capitalizează această muncă"., Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*, în O.e.-X, pag. 193;

Trebuie bine înțeles că „nu banii, nici industriile manufacturiere sau producătoare, nici agricultura, ci lucrul, este elementul producțiunii şi al înmulțirii averii"., Dionisie P. Marțian, *Studii sistematice în economia politică.* în O.e.-M, pag. 101;

De aceea, „să nu căutați ca (să nu faceți astfel încât n.n.) greutatea statului (povara pe care o suportă țara n.n.) să crească cu numărul tinerilor care ies din şcoli, ci din contră, fiecare inteligență să fie o bogăție nouă dobândită țării; fiecare să producă cel puțin pentru el şi familia lui; luminându-ne, lepădând ignoranța şi prejudecățile, ruşinându-ne de incapacitate şi de trândăvie şi mândrindu-ne cu orice muncă, cu orice meserie ce poate da o existență onorabilă şi îndestulătoare"., Ion Ghica, *Datoria tinerimii în domeniul economiei*, fragment din „*Convorbiri economice*", Industria, Bucureşti, 1872, în Texte(;), pag. 243

[647] Mihai Eminescu, *Precară este dar*..., în Opere, vol. XI, pag. 24

presupune, înainte de toate, dezvoltarea economiei, ceea ce se poate înfăptui numai prin formularea şi promovarea consecventă a unei politici economice cu obiective clare şi coerente. El subliniază în acest sens: „Ideile de progres, dezvoltarea noastră economică, trebuie să fie pururea ținta noastră, pentru a ne întări înăuntru şi a inspira încredere în afară … dacă puterile de la Berlin nu ne-au garantat neutralitatea, trebuie ca noi, prin atitudinea ce vom ținea-o (strategia economică pe care o vom adopta n.n.), să nu ne depărtăm câtuşi de puțin de la o politică înțeleaptă, care să nu se inspire decât (să țină cont numai n.n.) de propriile interese româneşti, fiindcă este o probă evidentă că o asemenea politică este singura bună pentru România, fiindcă pururea am cerut-o, fiindcă am regretat, şi regretăm şi astăzi, că înaltul areopag european nu ne-a asigurat, el însuşi, condițiunile de existență ce le doream cu toții pentru statul nostru"[648].

Astfel, aşa cum evidențiază Ştefan Staicu, Mihai Eminescu „se situează net pe poziții progresiste, înțelegând prin aceasta că sensul concepției sale despre industrializare, protecționism, întărirea şi dezvoltarea agriculturii, organizare şi administrare, precum şi independență economică, se circumscrie unei dezvoltări ascendente, burghezo-democratice, a României din a doua jumătate a secolului trecut (secolului al XIX-lea n.n.)"[649].

Lui Mihai Eminescu îi era proprie o concepție general filosofică despre dezvoltare, el postulând un progres lent, gradual, lipsit de salturi, însă sigur şi temeinic, strâns legat de dezvoltarea anterioară, „progresul adevărat fiind o legătură naturală între trecut şi viitor, ce se inspiră din tradițiile trecutului şi înlătură inovațiile improvizate şi aventurile hazardate"[650]. De aceea, el susținea că poporul românesc va putea propăşi numai dacă va adopta o politică economico-socială concordantă cu tradițiile sale istorice[651]. Trebuie reținut că „progresul nu se improvizează prin comoțiuni violente, el fiind opera înceată şi înțeleaptă a timpului"[652]; iar „cine-şi închipuie că ar putea progresa prin salturi nu face alta decât a da înapoi"[653].

---

[648] idem, *<<Presa>> în numărul de ieri*…, în Opere, vol. XI, pag. 51
[649] Ştefan Staicu, op. cit., pag.1
[650] Mihai Eminescu, *Un nou program*, în Opere, vol. XI, pag. 18
[651] ibidem
[652] idem, *Credem necesar*…, în Opere, vol. XIII, pag. 55
[653] idem, *Revista statistică*, în Opere, vol. IX, pag. 184

„Militând pentru dezvoltarea capacităților de producție - reliefează Ştefan Staicu - Eminescu a intuit că impulsul progresului economic îl constituie nevoile mereu crescânde ale omenirii. Când o societate contractează necesități noi, ea trebuie să-şi creeze aptitudini pentru a le putea satisface. Progresul economic nu se realizează de la sine, ci presupune o politică economică înțeleaptă din partea statului. O astfel de politică se concretizează, printre altele, prin realizarea unei proporții juste între consum şi acumulare, prin investiții eficiente, rentabile, prin valorificarea superioară a bogățiilor solului şi subsolului“[654].

Considerând munca drept factor determinant al propăşirii economico-sociale şi temelie a statutului meritoriu al omului în societate[655], Mihai Eminescu a subliniat: „Munca este însăşi esența proprie a universului văzut. De aceea, tot ce se mişcă şi munceşte se dezvoltă, tot ce nu munceşte degenerează”[656]. Şi argumentează: „niciodată o vorbă nu poate înlocui o realitate, niciodată o frază a culturii nu e echivalentă cu munca reală a inteligenței şi mai ales cu *întărirea propriei judecăți - care e cultura adevărată* -, niciodată fraza libertății nu e echivalentă cu libertatea adevărată - care e facultatea de a dispune de sine însuşi prin muncă şi prin capitalizarea muncii –“[657]; „Nici ziare, nici legi, nici academii, nici o organizație (organizare socială n.n.) asemănătoare cu cele mai înaintate, nu sunt în stare a înlocui munca, şi o stare de lucruri ce nu se întemeiază pe ea e o fantasmagorie, care va dura mai mult sau mai puțin, dar se va preface în fum la suflarea recii realități”[658]. „Temeiul unui stat e munca. Bogăția unui popor stă în muncă, nu în bani. Ea (bogăția n.n.) nu este în aer sau în pământ, ci în brațe, şi unde lipsesc brațele sau calitatea producției e proastă, nu poate fi nici vorba măcar de țară bogată”[659]. Şi, întrucât „nimeni nu mai crede în povestea glumeață a unui progres de pe saltea,

---

[654] Ştefan Staicu, op. cit., pag. 1
[655] Mihai Eminescu, <<*Pseudo-Românul*>> *ne cere*…, în Opere, vol. XIII, pag. 120; idem, *Ni se pare că vorbim*…, în Opere, vol. XII, pag. 172; idem, *Dacă vorbim de adunătura*…, în Opere, vol. XIII, pag. 304
[656] idem, *E învederat că reforma electorală…,* în Opere, vol. XIII, pag. 288
[657] idem, *Un nou program*, în Opere, vol. XI, pag. 18
[658] idem, *Cu ocazia dezbaterei asupra proiectului de buget*…, în Opere, vol. IX, pag. 292
[659] idem, *Ilustrații administrative*, în Opere, vol. X, pag. 25

fără corelatul muncii musculare şi intelectuale”[660], „a încuraja această muncă, a o diversifica, a o crea unde nu există, a da aptitudinilor naționale libertatea de-a se aplica după soiul lor la ramuri diverse de producțiune”[661], înseamnă a construi cu pragmatism o economie națională solidă.

Opiniile lui Mihai Eminescu despre propăşirea principalelor ramuri ale economiei româneşti, se constituie într-o viziune cuprinzătoare cu privire la înscrierea țării pe calea dezvoltării moderne.

2.2.1. Industria

Munca agricolă e grea şi fără spor mare. Munca industrială e uşoară şi cu spor, virtualier cel puțin, nemărginit. Sectorul industrial şi cel agricol sunt polii inseparabili ai existenței naționale şi propăşirii economice a statului. Industria şi manufactura sunt corelatul unei dezvoltări agricole sănătoase. Industrie fără protecție nu se poate înființa, iar neatârnare politică fără industrie proprie puternică nu poate exista. Țările dezvoltate industrial proclamă libertatea comerțului internațional, dar recurg la măsuri de sprijinire a industriei proprii.

Chestiunea dezvoltării industriei româneşti a stat în atenția unei pleiade de prestigioşi economişti, atât promotori ai protecționismului - Alexandru D. Xenopol, Dionisie P. Marțian, Petru S. Aurelian, B.P. Hasdeu -, cât şi adepți ai liberalismului - de orientare liberal-democrată: Ion Ghica, Enric Winterhalder; şi de orientare liberschimbistă agrarian-conservatoare: Ion Strat ş.a..

Dacă promotorii protecționismului şi cei ai liberalismului de orientare liberal-democrată considerau, asemenea lui Mihai Eminescu, necesară înscrierea economiei țării pe calea dezvoltării industriale - diferențiindu-se unii de alții doar prin argumentele prezentate în susținerea necesității şi oportunității respectivei dezvoltări -, cei ai liberalismului de orientare liberschimbistă agrarian-conservatoare recunoşteau importanța propăşirii industriei, dar o considerau realizabilă într-un orizont de timp mai mult sau mai puțin îndepărtat.

P. S. Aurelian, D. P. Marțian şi A. D. Xenopol militau în favoarea demarării cât mai curând posibil a dezvoltării marii

---

[660] idem, *Mulți presupun…*, în Opere, vol. XIII, pag. 48
[661] idem, *De câțiva ani încoace*…, în Opere, vol. XIII, pag. 173

industrii[662] - în mod treptat[663] şi în condiţii de protecţie vamală acordată de stat[664] -; I. Ghica şi E. Winterhalder propuneau făurirea

---

[662] „Lipsa unei industrii naţionale este, în timpul de faţă, o cauză de slăbiciune economică pentru ţară, iar în viitor o ameninţare pentru interesele sale cele mai vitale"., Petru S. Aurelian, *Cum se poate fonda industria română faţă cu libertatea comerţului de importaţiune*, Precuvântare, Tipografia Academiei Române, Bucureşti, septembrie 1881, în O.e.-A, pag. 185;

„Astăzi, afară de câteva excepţii, nu credem să se afle români care să nu înţeleagă că ţara noastră a ajuns în poziţiunea de a-şi crea o industrie"., idem, *Necesitatea întemeierii industriei române*, Revista *Economia rurală*, anul I, nr. 11 din 10 august 1876, în O.e.-A, pag. 115;

Întrucât „popoarele, spre a fi avute, trebuie să câştige bani mulţi şi, spre a câştiga bani mulţi, trebuie să poarte negoţ extern – pentru ca să importe de la alte popoare cât se poate mai mult metal nobil – este necesar a se favoriza industria manufacturială, care produce obiecte de export; iar agricultura şi alte întreprinderi care produc materii crude, să se considere de o însemnătate secundară, fiindcă productele lor sunt prea grele şi prea voluminoase pentru transportarea în departe"., Dionisie P. Marţian, *Studii sistematice în economia politică*. *Economia socială*, în O.e.-M, pag. 94 – Opiniile lui Dionisie P. Marţian sunt prezentate pe larg în lucrările: Ivanciu Nicolae Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească*. Culegere de studii; şi Nicolae N. Constantinescu, Tudorel Postolache, Ivanciu Nicolae Văleanu, Ion Bulborea, *Studii de istorie economică şi istoria gândirii economice*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1997;

„Pe când în ţara industrială toată *lumea câştigă mult*, în ţara agricolă toată *lumea câştigă puţin*, deoarece munca agricultorului, care produce numai lucruri *brute,* este brută, de rând, poate fi făcută de oricine, cu puţină rutină şi fără nici un fel de învăţătură. Munca industrială, fiind inteligentă, trebuie studiu pentru a se putea deprinde cu ea; este mai grea, mai fină şi, prin urmare, mai bine plătită. De aceea, ţările agricole vor da cantităţi enorme de muncă brută pentru o câtime foarte mică de muncă inteligentă; ţara agricolă dându-şi toată munca locuitorilor ei în schimb pentru o mică porţiune din munca ţărilor industriale. Acesta este un rău foarte mare, căci un popor nu poate propăşi decât în proporţie cu ceea ce produce; dacă producţia va fi aşa de proastă încât să trebuiască întrebuinţată, toată, pentru a plăti o porţiune minimă din munca altor ţări, atunci el nu va putea aplica puterile sale în alte direcţiuni, şi anume în acelea care dau naştere progresului, şi deci va rămânea îndărăt. Încât, vedem că chestiunea industriei într-o ţară nu este numai o chestiune de *câştig*, ci şi o chestiune de *civilizaţie*"., Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*, în O.e.-X, pag. 85, 86;

„Introducerea industriei la noi în ţară este singurul mijloc de a înlătura criza ce ne ameninţă cu ruina economică"., idem, *Ancheta industrială*, Revista *Economia naţională*, an IX, nr. 21 din 20 mai 1885, în O.e.-X, pag. 305 – O prezentare detaliată a opiniilor lui Alexandru D. Xenopol este făcută în lucrarea: Ivanciu Nicolae Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească*. Culegere de studii.

Căci, foarte lapidar spus, „o ţară curat plugară este fatalmente expusă unui singur bici de pieire, împletit din trei calamităţi solidare: mizerie agricolă, servitute internă, robie externă. Toate acestea mai mult sau mai puţin, potrivit cu doza mai mică ori mai mare a ingredientului manufacturar"., Bogdan Petriceicu Hasdeu, Agricultura şi manufactura, Traian, I, în Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Studii şi articole de economie politică*, Editura Saeculum I.O., Bucureşti, 2002, pag. 104

[663] „Pentru a întemeia industria într-o ţară trebuie să se înfiinţeze, treptat, acele fabricaţiuni care pot trăi şi prinde rădăcini în popor, devenind un mijloc de trai pentru dânsul. Aceasta nu împiedică înfiinţarea de stabilimente mari industriale; însă, noi trebuie să înfiinţăm, deocamdată, industrii potrivite cu trebuinţele, cu aptitudinile, cu starea socială şi economică a poporului român. Numai urmând astfel putem aşeza industria română pe temelii solide şi nestrămutate"., Petru S. Aurelian, *Cum se poate fonda industria română faţă cu libertatea comerţului de importaţiune*, Tipografia Academiei Române, Bucureşti, septembrie 1881, în O.e.-A, pag.188;

Dionisie P. Marţian a fost preocupat, foarte mult, de „posibilitatea întemeierii treptate a unora din ramurile industriei grele, convins fiind că aceasta înlesneşte – dând baza materială – dezvoltarea edificiului nostru industrial, pe care-l voia înălţat pe temelii sigure"., Dionisie P. Marţian, O.e.-M, Studiu introductiv de Costin Murgescu, pag. 37;

El scria în acest sens: „Guvernele noastre n-au sămănat până acum nimic pentru a culege dezvoltarea întreprinderilor mari. Cu cât mai mult statul a ţinut în scutece aceste puteri, cu atât mai apriată (neapărată n.n.) este datoria sa de a îngriji de toate cele trebuincioase pe care ele nu s-au deprins a şi le câştiga"., Dionisie P. Marţian, *Prezentul şi viitorul exportului de grâne al României*, Anale economice, nr. I – IV, 1862, în O.e.-M, pag. 406;

„Când vom ajunge ca *triumful mecanic* să zguduie tradiţionala stagnaţiune a lucrării pământului României?, idem, *Trebuinţe române în lumina espoziţiunei universale din London* (anul 1862), Anale economice, nr. I – IV, 1862, în O.e.-M, pag. 394 „Până ce fierul şi cărbunii de piatră nu se vor exploata în loc (în ţară n.n.) starea noastră materială nu se poate îndrepta"., O.e.-M Iar întrucât „se crede, şi nu fără drept cuvânt, că starea tipografiilor într-o ţară este atestatul cel mai infailibil despre gradul cultural al naţiunii, guvernele din ţări unde, încă, industria privată nu a ajuns la gradul ca să înfiinţeze asemenea întreprinderi model prin unitele puteri ale asociaţiunilor, cred (consideră n.n.) că e o datorie de a susţine onoarea naţiunii prin instituirea de către statul însuşi a unui astfel de stabiliment"., idem, *Lipsa de tipografii în România*, Anale economice, nr. V-VIII, 1861, în O.e.-M, pag. 301; Şi nouă, românilor, „trebuinţele tipografice ni se sporesc din zi în zi"., idem, *Manufactură şi arte*, Anale economice, nr. V-VIII, 1861, în O.e.-M, pag. 284

Alexandru D. Xenopol, la rândul său, opina: „Înfiinţarea unor fabrici la noi nu poate avea, deocamdată, de ţintă exportarea productelor, ci punerea poporului nostru în stare de a-şi mulţumi, pe cât poate el singur, trebuinţele sale… Va trebui să începem în dezvoltarea industrială prin ultimele rezultate la care au ajuns popoarele apusene, prin industrii mari, pentru a dezvolta apoi pe cea mică, întrucât va fi cu putinţă, la adăpostul lor"., Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*, în O.e.-X, pag. 180, 181

[664] „„Popoarele înapoiate, între care figurăm şi noi, nu pot ajunge să-şi creeze o industrie decât adoptând, între alte mijloace, un sistem vamal prin care să ocrotească producţiunea naţională contra naţiunilor mai înaintate – sistemul prohibitiv şi protector"., Petru S. Aurelian, *Cum se poate fonda industria română faţă cu libertatea comerţului de importaţiune*, în O.e.-A, pag. 212;

„Pentru naţiunile care simt trebuinţa de a avea o industrie, regimul protector aplicat cu înţelepciune este unicul mijloc prin care se poate face educaţia industrială a naţiunii"., idem, *Economia rurală*, anul I, nr. 11 din 10 august 1876, în O.e.-A, pag. 120;

„Să nu se creadă că pentru a crea industria s-ar propune să se izoleze ţara de restul lumii; o asemenea procedare ar fi antieconomică şi antinaţională. Se

ei în condițiile liberului schimb cu străinătatea[665] - deplasându-i astfel şansele de realizare într-un orizont de timp nedefinit -; iar N.

---

va urma cum s-a urmat şi în alte state, adică: pe cât timp industria noastră va fi în întâia perioadă a dezvoltării sale, protecția ce i se va acorda trebuie să fie foarte moderată; această protecție se va spori treptat (proporțional n.n.) cu sporirea capitalurilor intelectuale şi materiale ale țării, cu întinderea învățământului profesional, cu dezvoltarea spiritului de întreprindere şi, chiar şi în cazul acesta, nu este necesitate ca să se protejeze toate industriile; se va căuta a se încuraja acele industrii care prin importanța productelor lor au mai multă înrâurire asupra progresului economic al țării"., ibidem, pag. 117;

„A predica libertatea schimbului, se cuvine popoarelor industriale care, după ce, prin măsurile cele mai prohibitive, au ajuns a avea o industrie națională ce poate înfrunta orice concurență, acum îndeamnă pe alții a nu le imita, ci a cumpăra prisosul producției lor"., Dionisie P. Marțian, ***Duana*. *Geneza şi urmările desființării totale a taxei de export***, Anale economice, I-IV, 1862, în O.e.-M, pag. 443;

„Pentru că avantajele nu mai sunt de partea noastră, ci de partea țărilor civilizate; număr, dibăcie, ştiință, maşini ce economisesc munca, etc., toate acestea fac ca noi să nu putem produce, deodată, tot aşa de bine şi tot aşa de ieftin ca țările străine. Până când vom fi în stare să facem aceasta, va trebui, în *dauna publicului*, să scumpim productele industriei străine, prin taxe impuse la frontieră, pentru a face mai avantajoasă cumpărarea productelor analoge ale industriei noastre. Publicul va cumpăra deocamdată mai scump şi mai rău; însă aceasta nu va fi pentru mult timp; cu un mic sacrificiu în prezent vom scăpa viitorul poporului nostru"., Alexandru D. Xenopol, *Convorbiri economice de Ion Ghica*, recenzie publicată în revista „*Convorbiri literare*", an IV, nr. 17 din 1 noiembrie 1870, în O.e.-X, pag. 300;

Însă, „ar fi periculoasă înşelare de a aştepta viitorul unei industrii în România (doar n.n.) de la înființarea unor taxe protecționiste şi, deci (trebui n.n.) de-a(;) îngriji d-a (ne n.n.)întemeia industria(;) prin (aproape n.n.) singurul mijloc învoit de pozițiunea noastră politică: protecțiunea internă. Ea constă în preferarea productelor indigene chiar când, la început, ele sunt inferioare şi scumpe față de cele străine. Acest fel de protecțiune, după firea sa, nu poate fi pusă în lucrare decât de stat şi de celelalte organe ale societății ce atârnă de el: județe, comune, spitale, şcoli publice şi private, penitenciare şi alte aşezăminte analoge, cărora, fiind ocârmuite prin legi, regulamente, statute, li se pot impune, pentru binele comun, asemenea jertfe"., idem, *Studii economice*, în O.e.-X, pag. 178

[665]„România este destinată, prin natură, la agricultură; agricultura este principala sorginte a avuției noastre. Aceasta nu exclude industria şi comerțul, dar face ca şi una şi alta să atârne de dezvoltarea agriculturii. Industria este condiționată prin produsele pământului şi nu se poate exercita pe alte materii decât pe cele ce le producem în țară. Întrucât la noi lipsesc maşinile, manopera este mai scumpă decât în orice altă țară, iar dobânda capitalului este atât de mare, ar fi o nebunie să ne gândim *acum* la o industrie care ar lua materii prime străine şi le-ar preface în produse industriale pentru export. Nu putem dar avea în condițiile actuale decât acele industrii ale căror materii prime le produce pământul nostru şi pentru care găsim în țară o consumațiune destul de întinsă". Enric Winterhalder, A.i.c*.,* în *Texte (;)*, pag. 261;

„Nu voim însă a mărgini activitatea industriei naționale exclusiv (doar n.n.) la consumațiunea internă; cu cât va prinde rădăcini mai solide, cu atât va creşte, va înflori şi va produce fructe mai bune. Ne aflăm prin pozițiunea geografică la porțile Orientului. În vecinătatea noastră se află țări mai puțin înaintate decât noi în cultură,

Şuţu o considera, în principiu, necesară - recunoscându-i explicit contribuţia determinantă pe care a avut-o în propăşirea economico-socială a altor ţări -, dar pe termen scurt imposibilă[666] - apreciind drept utilă doar dezvoltarea, în condiţii de

---

care vor oferi industriei noastre debuşeuri apropiate şi sigure; ele vor cumpăra, cu plăcere şi de preferinţă, articolele române mai cu seamă când vor fi dobândit, prin soliditatea şi buna calitate a lor, un bun renume, căci cine nu preferă a cumpăra sub condiţii egale trebuinţele sale de la vecin, de la care şi le poate procura îndată şi cu cea mai mare înlesnire. Se înţelege că vorbim aici de epoca în care stabilimentele noastre vor fi ajuns la o supraproducţie; deocamdată suntem încă departe de acea epocă". idem, *Industria şi meseria, Românul*, XXV, din 11 decembrie 1881, în Texte(;), pag. 265, 266;

„Starea de tranziţiune, temporara oprire a libertăţii schimbului, nu-mi pare a fi o necesitate; din contră, cred că este mai mult un obstacol la dezvoltarea născândei industrii şi că, sistema numită protecţionistă este vătămătoare şi poate fi înlocuită, mai bine, printr-o sistemă de încurajare, care lasă concurenţei mână liberă de a-şi exercita puternica ei stimulaţiune. Să fim bine încredinţaţi că: o industrie care nu poate susţine concurenţa cu străinătatea, este o industrie contra naturii, n-are vitalitate, şi toate măsurile protecţioniste, toate prohibiţiunile sau tarifele duanare, nu vor produce vreun alt efect decât acela să o menţină într-o stare eternă de copilărie, să-i păstreze o existenţă silită, meşteşugită, fără putere şi fără vitalitate"., idem, A.i.c., în Texte (;), pag. 253;

„Tot ce poate pretinde industria naţională de la guvern este încurajarea, manifestată prin exemplul său, adică îndestulând necesităţile statului de articolele de care are trebuinţă şi care se produc în ţară, exclusiv (numai n.n.) de la fabricile indigene, pe cât sunt în stare a le satisface; prin favorizarea instituţiilor de credit; prin dezvoltarea mijloacelor de comunicaţiune şi prin încheierea de tratate de comerţ cu acele ţări care ne pot oferi debuşeuri"., idem, *Industria şi meseria*, *Românul*, XXV, din 11 decembrie 1881, Texte(;), pag. 267 – Detalierea concepţiei lui Enric Winterhalder este făcută în lucrarea: Ivanciu Nicolae Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească*. *Culegere de studii*;

Ion Ghica „nu a contestat în principiu utilitatea unei mari industrii"., Ivanciu Nicolae Văleanu, op.cit., pag. 334; Dimpotrivă, aşa cum deja am menţionat, era încredinţat că „industriile care ar prelucra anumite materii prime agricole ar avea o mare utilitate pentru economia naţională"., Ion Ghica, *Decăderea meseriilor din Bucureşti*, din *Convorbiri economice*, ed. III, Bucureşti, 1879, în Texte(;), pag. 245;

„Concurenţa nu este o vătămare, din contră, este o îmboldire puternică care împinge la progres, la perfecţionare; industria naţională fiind apărată de orice concurenţă ajunge la stagnaţiune, nu mai face nici un progres, din contră, înapoiază, căci tot ce nu merge înainte se dă înapoi (regresează n.n.). Nici un bun patriot nu poate voi s-avem o industrie de care să ne fie ruşine, care nu poate sta pe picioarele sale, şi nu se poate susţine prin propriile sale puteri, ci are trebuinţă de sprijinul unor taxe care exclud orice concurenţă. Lipsind puternicul stimulent al concurenţei nu vom avea niciodată o industrie solidă"., Ion Ghica, *Industria şi meseria*, în Texte(;), pag. 266

[666] „Industria dominantă a Moldovei este munca pământului, iar cu resursele pe care le posedă şi cu debuşeul său la Dunăre, ea ar putea aspira să între pe calea pe care au precedat-o naţiuni mult mai slabe şi care, azi, sunt incomparabil mai avute. De aceea, în starea actuală de lucruri, nici nu trebuie să ne gândim să ne aruncăm

liber schimb cu străinătatea[667], a unor industrii de prelucrare a bogățiilor minerale[668] şi a roadelor agriculturii[669].

---

orbeşte în întemeierea de mari întreprinderi manufacturiere. Iată motivele: pentru ca o manufactură să fie profitabilă pentru țara care o posedă, ea trebuie să poată vinde consumatorilor săi produsele sale la un preț mai redus decât se vând produsele similare importate. Trebuie, deci, ca această manufactură să egaleze procedeele economice perfecționate ale națiunilor manufacturiere.

Acestui progres al manufacturilor i se opun trei cauze principale: starea înapoiată a artelor mecanice, insuficiența capitalurilor şi instituțiilor de credit, rețeaua restrânsă a căilor de comunicație"., Nicolae Şuțu, *Despre industria manufacturieră,* în *Texte (;)*, pag. 55-57;

Acelaşi N. Şuțu este, însă, cel care, schimbându-şi cu 180 de grade punctul de vedere anterior prezentat – doar în privința nonnecesității întemeierii industriei mari, nu şi în aceea a caracterului nociv al măsurilor protecționiste –, a afirmat: „Întemeierea de întreprinderi industriale nu va fi numai de un imens interes material pentru Moldova. Aceasta este dictată şi de considerații morale de o mare importanță. Sunt atâtea persoane fără ocupație care-şi petrec viața în trândăvie şi în toate urmările acesteia care sunt o povară pentru societate şi guvern. Aristocrația, având ceva de făcut, se va dezgusta repede de viața contemplativă, iar proletariatul nu va mai căuta în slujbele publice o soluție pe care acestea nu le-ar putea-o da. Rezultă de aici că industria manufacturieră ar trebui încurajată în Moldova. Unul dintre mijloacele de încurajare este crearea unor stabilimente susținute de stat şi gestionate pe contul său. Dând un exemplu de exploatare, arătând că se pot obține rezultate şi deşteptând, printr-un învățământ preparator bine dirijat, emulația, interesul, activitatea industrială, intervenția guvernului dă roade de o utilitate incalculabilă"., ibidem, pag. 59

667 „Dacă pentru a cumpăra 100 de coți de postav lucrat în țară, cumpărătorii acestei mărfi trebuie să folosească valoarea a 100 kg de grâu, dar nu le trebuie decât pe jumătate ca să cumpere acest postav din străinătate, nu este evident că cealaltă jumătate, sustrasă consumului şi economisită, rămâne în profitul țării? Prin urmare, măsurile prohibitive nu îmbogățesc o națiune; dimpotrivă, ele contribuie a-i scădea economiile"., idem, *Despre industria manufacturieră.*, fragment din *Notions(;)*, în Texte(;), pag. 58

668 „Câte materii prime neexplorate nu aşteaptă capitalurile şi întreprinzătorii industriali care să le pună în valoare? Mine de fier neexploatate, promițând o exploatare din cele mai uşoare şi mai lucrative, sunt în măsură a face concurență forjelor de la Iacobeni, care nu mai găsesc minereu decât la adâncimi sau în localități unde extragerea este foarte costisitoare. Caolinul şi nisipul pentru sticlă, existente în țară, ar putea aproviziona fabricile de sticlă şi faianță, ale căror produse de uz comun ar trebui să asigure prosperitatea unor asemenea stabilimente"., ibidem, pag. 58, 59

669 N. Şuțu, aşa cum deja am specificat, era de părere că „în țara noastră existau numai premisele dezvoltării unor industrii – morărit, prelucrarea pieilor, a inului, fabrici de zahăr, de spirt – dependente de agricultura comercială moşierească"., Ivanciu Nicolae Văleanu, *Tratat de doctrine economice*, Editura RAMO, Bucureşti, 1996, pag. 333;

„De acum înainte, lâna trimisă dincolo de frontierele noastre pentru a ne reveni transformată în stofă, ceara care ne e retrimisă ca lumânări, vor putea fi fabricate în țară, în astfel de condiții ca să poată fi vândute consumatorilor cu un preț mai redus, încât concurența străină să fie înlăturată; Numai prin acest mijloc se deschid şi se

Opțiunea promotorilor protecționismului pentru dezvoltarea industrială a României este nuanțată: P. S. Aurelian preconiza, pentru început, dezvoltarea ca sistem a industriei mici şi mijlocii, fără a exclude înființarea unor stabilimente mari de tip fabrică; A. D. Xenopol propunea dezvoltarea industriei mari ca sistem, de la început, şi la adăpostul ei dezvoltarea celei mici; D. P. Marțian nu stabilea o ordine de prioritate între dezvoltarea industriei mari şi a celei mici, ci milita pentru dezvoltarea lor simultană.

Reprezentanții tuturor celor trei orientări doctrinare menționate - protecționistă, liberal-democrată şi liberschimbistă agrarian-conservatoare - se pronunțau favorabil dezvoltării micii industrii, recunoscându-i necesitatea[670] şi formulând propuneri concrete destinate propăşirii acestui tip de activitate[671].

---

câştigă izvoare de bogăție pentru o națiune"., Nicolae Şuțu, *Despre industria manufacturieră. Despre situația industrială*, fragment din *Notions(;)* în Texte(;), pag. 58, 59

[670] „Interesul țării noastre este de a introduce industria domestică în oraşe şi sate, în mânăstiri, şcoli profesionale şi penitenciare; țăranii cu familiile lor, pe lângă cultura pământului, trebuie să se îndeletnicească, când le prisoseşte timpul, mai cu seamă iarna, cu vreo fabricațiune care se va potrivi mai mult cu împrejurările localității. Introducerea industriei în satele noastre, între altele: va îmbunătăți pozițiunea cultivatorilor; va permite să se prefacă în obiecte fabricate mulțime de materii prime pe care le exportăm până la graniță spre a primi fabricate de la cultivatorii din Transilvania şi aiurea; va da de lucru populației rurale care pierde atâta timp prețios peste an neavând de lucru; va emancipa, în parte, țara de îndatorirea de a aduce din afară până şi cele mai neînsemnate obiecte fabricate; va forma un personal prețios pentru fabricile ce se vor înființa (;) în țară; va contribui să creeze o industrie cu adevărat națională în România; va contribui la înaintarea agriculturii"., Petru S. Aurelian, *Cum se poate fonda industria română față cu libertatea comerțului de importațiune*, în O.e.-A, pag. 195;

„Afară de această considerațiune vom mai observa că sunt o sumă de industrii care, prin firea lor, sunt destinate a se practica în mare parte după sistemul domestic; astfel sunt industriile de lux, industria metalelor, ornicăria ş.a.", ibidem, pag. 191;

„Nu este decât un singur mijloc, care trebuie numaidecât îmbrățişat, dacă *nu voim să pierim*, anume *acela de a introduce în țara noastră toate acele ramuri de industrie care se țin de agricultură*, adică să înființăm pretutindeni, şi cu mai mare deplinătate, toate industriile agricole cu putință. Întemeierea industriilor legate de agricultură va da, mai cu seamă, un mare avânt agriculturii însăşi, şi anume: prin varierea culturii pământului, micşorând riscurile pierderilor, prin împărțirea lor pe mai multe feluri de culturi; prin mijlocirea prefacerii în țară în producte industriale fabricate, a productelor brute ale pământului.

Varierea culturii va putea aduce prefacerea culturii extensive, care ruinează pământul, în cultură intensivă, care *îi economiseşte puterile*. Înființarea industriilor agricole ne-ar scăpa de un greu bir pe care îl plătim străinătății. Aşa, bunăoară (economia s-ar realiza prin aceea că s-ar produce în țară n.n.): zahărul în care am preface sfeclele culese de pe ogoarele noastre, hârtia în care s-ar preface pasta

extrasă din lemnele noastre, fosforul, cleiul, frânghiile, lăptăriile şi țesăturile făcute din in şi cânepă sau din lâna oilor"., Alexandru D. Xenopol, *Industria berei şi impozitul*, (în colaborare cu V.C. Buțureanu), Stabilimentul grafic I.V. Socec, Bucureşti, 1895, în O.e.-X, pag. 248, 250;

„Nu vom putea perfecționa cultura pământului fără a introduce în țară şi o industrie, cel puțin aceea a uneltelor necesare pentru acea cultură; apoi, prin perfecționarea culturii pământului, se vor crea, neapărat, cultivatorilor trebuințe noi, ce nu şi le pot procura decât prin intervenirea industriei şi a comerțului; chiar şi transformarea produselor brute în marfă, adică în obiecte de comerț şi transportarea lor, necesită o industrie specială"., Enric Winterhalder, *Moneta română, Românul*, II, 16 noiembrie 1863, în Texte(;), pag. 266;

„Pentru a mări bogățiile țării, guvernul moldovean trebuie să încurajeze introducerea anumitor ramuri de industrie, care să preceadă sau să acompanieze marile operații. Numai prin acest mijloc se deschid şi se câştigă mijloace de bogăție pentru o națiune"., Nicolae Şuțu, *Despre industria manufacturieră*, în Texte(;), pag. 58

[671] „Industriile domestice existente, fiind practicate după metode vechi şi costisitoare, pentru a le perfecționa, guvernul trebuie să aducă maeştri străini, cu scopul de a-i învăța pe ai noştri. Astfel, spre exemplu, pentru țesutul postavurilor ordinare, al pânzeturilor, al țesăturilor tricotate, se vor aşeza maeştri străini în comunele cele mai importante, cu îndatorirea de a învăța pe țăranii şi târgoveții noştri meseria lor. Specialitatea acestor şcoli profesionale practice va fi după localități; în comunele unde se lucrează rotăria, precum sunt nenumărate sate în comunele muntoase, se va da preferință şcolilor de rotărie şi de tâmplărie de rând; acolo unde se cultivă mai mult in şi cânepă se vor prefera şcolile de țesut pânzeturi şi de fabricat dantelărie şi frânghierie; unde se cresc gândacii de mătase se vor înființa ateliere pentru fabricarea panglicilor; în localitățile unde se produce lână multă se vor face ateliere pentru țesutul stofelor de lână, a păturilor şi plocatelor, pentru fabricarea pălăriilor şi altele.

După învățarea meseriei, se vor căuta mijloace pentru a înlesni lucrătorilor instrumente şi unelte perfecționate, ca acelea ale maeştrilor învățători. Se vor împrăştia, spre exemplu, războaie cu spata lată pentru țesutul postavurilor şi pânzeturilor, după cum sunt acelea cu care lucrează postăvarii saşi din Transilvania şi pânzarii din alte țări. Procurarea uneltelor şi instrumentelor este o urmare a învățării unei meserii, căci, în zadar ar învăța țărăncile noastre să țeasă postav de Braşov dacă vor întrebuința războaie cu care se țese dimia.

Nu înțeleg ca instrumentele să se dea gratuit; se pot însă credita meseriaşii până ce le-ar putea plăti. Pe de altă parte, cu ocazia concursurilor de agricultură şi industrie, s-ar putea împărți ca premii unelte şi instrumente, iar nu bani.

Fiindcă maeştrii străini nu pot să rămâie toți în țară şi, afară de aceasta, ar costa prea mult întreținerea lor potrivit cu mulțimea trebuințelor noastre, guvernul, județele şi comunele avute să înființeze şcoli normale, în care să se formeze învățători şi învățătoare de meserii pentru satele şi oraşele noastre. Învățarea meseriilor se poate introduce cu mare înlesnire în mânăstirile de maici şi de părinți. Maicile țes stofe admirabile de bumbac, de lână şi de mătase; cu puține cheltuieli mânăstirile lor ar putea deveni nişte adevărate şcoli normale pentru industriile țesutului. În şcolile populare de fete, introducerea a diferite industrii ar îndeplini (rezolva n.n.) o lipsă adânc simțită din sistemul nostru de învățământ. Eu cred că ar fi mai de folos să învețe țesutul stofelor şi alte fabricațiuni decât să coasă chipuri pe

canava. Orfelinatele şi azilurile, când se vor înfiinţa, trebuiesc organizate ca şcoli profesionale pentru agricultură şi meserii. În fine, penitenciarele de tot felul pot deveni stabilimente moralizatoare şi productive când ar fi înzestrate cu ateliere pentru deosebite meserii.

Pentru a da, cât se poate, o mai puternică impulsiune dezvoltării industriei naţionale, deodată cu organizarea învăţăturii profesionale, să se înfiinţeze în capitala României o *Societate centrală pentru încurajarea industriei naţionale*, la care să ia parte nu numai specialiştii, ci toate persoanele care se interesează de prosperitatea industriei noastre. În afară de Societatea centrală, se vor înfiinţa societăţi judeţene pentru acelaşi scop, care, deşi independente, vor sta în legături strânse cu cea din Bucureşti. Misiunea acestor asociaţiuni ar fi încurajarea, pe toate căile, a producţiei industriilor locale; ele ar da exemplul preferinţei ce trebuie acordată obiectelor de fabricaţiune română; ele ar organiza expoziţii industriale, societăţi cooperative de producţie şi consum.

În plus, tot ce se cumpără cu bani publici, fie pentru armată, fie pentru internatele statului, fie pentru impiegaţi de toată mâna care poartă uniformă, să se ia din ţară, afară de acele obiecte care nu s-ar putea fabrica pe loc (adică pe teritoriul ţării n.n.).

Însă, eu unul, mă răzim în această sistemă de a crea industria naţională nu numai pe consumaţiunea statului, dară şi pe cea a particularilor. Sunt încredinţat că românii, din simţ de patriotism, se vor întrece în a purta veşminte naţionale; că toţi, de la mic la mare, vor prefera albiturile de masă indigene, ciorăpăria şi toate obiectele tricotate în ţară vor fi mai căutate decât acele fabricate, din vechituri, în unele din fabricile străine"., Petru S. Aurelian, *Cum se poate fonda industria română faţă cu libertatea comerţului de importaţiune*, în O.e.-A, pag. 214-217;

„Industriile casnice ce s-ar putea înfiinţa, ar fi: *torsul* cânepii, al inului şi al lânii, ale căror fire ar putea alcătui şi un obiect de export; ţesutul acestor fire în pânze sau materii (materiale n.n.) mai groase de lână; *răsucitul* lor în frânghii, sfoară, aţă, baiere de lână. Alte două industrii sau, mai bine zis, culturi industriale pentru timpul verii ar fi creşterea *albinelor* şi a *viermilor de mătase*. Numărul acestor industrii nu este mare, ele însă au avantajul de a fi foarte generale şi de a putea fi, deci, introduse mai în toată ţara, încât rezultatele dobândite de la înflorirea (ca efect al înfloririi n.n.) lor nu pot fi fără însemnătate. Pentru a reintroduce aceste industrii în deprinderile poporului, ar trebui luate mai multe măsuri.

Întâi ca primăriile să-şi procure un număr de stative şi războaie perfecţionate, precum şi aparate de tors, de răsucit frânghii sau sfoară, nu mai puţin un număr de stupi sistemul nou; şi sământă de gândaci de mătase, pe care să le cedeze locuitorilor pentru plată în rate mici. Tot la acele primării, sau măcar la capitalele de judeţ, să existe câţiva meşteri care să fie îndatoraţi a merge prin comune şi a învăţa, pe cei doritori, aceste deosebite meşteşuguri şi culturi.

Astfel ar fi puşi ţăranii în putinţa de a se deda la ocupaţiuni industriale.

Pentru a se trezi interesul spre asemenea ocupaţiuni, primăriile sau statul să propună premii, deocamdată tuturor acelor care se vor deda la dânsele, premii mici, dar care pentru oamenii săraci nu încetează de a avea însemnătate. Cu timpul, suma afectată pentru premii să se împartă la mai puţini, acei ce vor fi produs rezultate mai satisfăcătoare, şi atunci premiile să se prefacă, pe cât se va putea, în obiecte folositoare.

Pentru introducerea acelor industrii ce nu pot lua forma casnică, precum cărămidăria, olăria, sticlăria, pregătirea mobilelor şi a trăsurilor, stoarcerea uleiului, facerea cleiului, a săpunului, a lumânărilor, măcinarea făinii de lux, pregătirea

scrobelii şi a pastelor făinoase, aceea a conservelor alimentare şi a spirturilor distilate ce s-ar putea aclimatiza la noi în țară, trebuie luate, pentru fiecare industrie, măsuri aparte (în sens de în parte, specifice n.n.). Cele generale însă ar fi: împrumuturi din casa statului, cu procente reduse şi plata prin amortizare; expoziții şi premieri ale produselor naționale deosebite; trimiteri de tineri în țări străine pentru a învăța metodele cele mai perfecționate de producere a diverselor ramuri; încurajarea tinerilor ce s-ar ocupa cu tratarea unor asemenea materii şi altele de acestea"., Alexandru D. Xenopol, *Studii economice,* în O.e.-X, pag. 188, 189;

„Este ştiut că puterile mici şi risipite nu pot produce decât lucruri mici, dar adunându-se multe puteri mici dobândesc o forță mare şi ceea ce nu le-a fost cu putință în starea lor de izolare, ajunge foarte uşor când sunt împreunate. De aceea, spiritul de asociațiune este puterea gigantică care a săvârşit minunile secolului nostru; fără acest spirit, industria europeană n-ar fi putut face acele progrese de care ne minunăm.

Asociațiunile dar, împreunarea puterilor risipite, vor produce şi la noi aceleaşi rezultate ce au produs în toate părțile Europei. Al doilea remediu pentru bolnava noastră industrie îl găsesc în întocmirea de şcoli speciale industriale: fizica, chimia, mecanica sunt ştiințe neapărat trebuincioase industrialilor. Un al treilea remediu sunt expozițiile publice ale industriei, căci emulațiunea şi concurența sunt cea mai puternică îmboldire spre progres, şi, afară d-acestea, expozițiile procură industrialilor cel mai bun mijloc de-a face cunoscut publicului produsul lor"., Enric Winterhalder, *Industria cea mică şi meseriile*, *Românul,* IV, nr. 331 din 26 noiembrie/8 decembrie 1860, în Texte(;), pag. 257, 258;

„Meseria fiind în imposibilitate de a susține lupta în contra industriei în privința ieftinătății, trebuie să caute o altă însuşire care să-i procure o superioritate peste industrie; trebuie ca mâna omului să fie dirijată de cap; mintea, inteligența să conducă munca, cu alte cuvinte, trebuie ca arta să vină în ajutorul meseriei şi s-o prefacă în meserie artistică. Această alianță între artă şi meserie este singurul mijloc de scăpare pentru meserie; cu cât va fi mai strânsă această alianță, cu atât va dobândi productul individului o superioritate necontestabilă asupra productului maşinilor"., idem, *Industria şi meseria*, *Românul*, XXV, 11 decembrie 1881, în Texte(;), pag. 267, 268;

Aşa cum am mai precizat, „guvernul ar trebui să încurajeze introducerea anumitor ramuri de industrie, care trebuie în mod neapărat să preceadă sau să acompanieze marile operații. În acest sens, de acum înainte, lâna trimisă dincolo de frontierele noastre pentru a ne reveni transformată în stofă, ceara care ne e retrimisă ca lumânări, vor putea fi fabricate în țară. Caolinul şi nisipul pentru sticlă, existente în țară, ar putea aproviziona fabricile de sticlă şi faianță, ale căror produse de uz comun ar trebui să asigure prosperitatea unor asemenea stabilimente.

Guvernul mai poate, în afară de acestea, să instituie concursuri publice şi să decerneze premii celor care au obținut produse noi sau au folosit metode economice. Un concurs are ca scop să dirijeze eforturile spre o anumită descoperire sau perfecționare, capabilă să aducă o economie în fabricație şi să arate producătorilor metode noi sau materii noi, pe care aceştia le-ar putea folosi. Premiile sunt decernate pentru calitatea sau cantitatea mărfurilor expuse pentru vânzare şi a căror producție trebuie încurajată.

De asemenea, guvernul mai are posibilitatea de a institui prime pentru introducerea unei anumite ramuri de industrie"., Nicolae Şuțu, *Despre industria manufacturieră*, în Texte(;), pag. 56, 57

Printre cele mai importante avantaje de care ar beneficia economia românească de pe urma propăşirii micii industrii se numără: creşterea productivității muncii agricole, îmbunătățirea stării materiale a locuitorilor din mediul rural, reducerea dependenței țării față de importul din străinătate al produselor de uz curent şi formarea unor lucrători calificați - ce pot fi utilizați de către marea industrie ca forță de muncă specializată -, iar, între principalele propuneri se regăsesc: înființarea în cadrul comunelor a unor şcoli profesionale cu caracter, în exclusivitate, practic; satisfacerea necesităților de aprovizionare ale tuturor instituțiilor statului - sau pendinte de stat - cu fabricate ale acestei industrii; organizarea de expoziții industriale; modelarea comportamentului achizitiv al cumpărătorilor de bunuri de consum, în spiritul solidarității față de industria națională şi, implicit, al preferării produselor indigene; înființarea unui organism național de încurajare a dezvoltării industriilor locale ş.a.

De asemenea, reprezentanții tuturor celor trei orientări doctrinare amintite au subliniat, cu deosebită tărie, intercondiționarea sinergică existentă între dinamicile de dezvoltare ale sectoarelor industrial şi agricol[672], adică faptul că

---

[672] "Astăzi este admis ca o axiomă că agricultura, industria şi comerțul fac puterea şi bogăția națiunilor"., Petru S. Aurelian, *Cum se poate fonda industria română față cu libertatea comerțului de importațiune*, în O.e.-A, pag. 198;

Căci, „după cum zice domnul Lavergne (un reputat agronom francez al acelor timpuri n.n.), *nu poate să fie agricultură bogată fără industrie bogată. Acesta este un adevăr oarecum matematic; căci comerțul şi industria sunt singurele care pot să procure, cu abundență, agriculturii cei doi mai puternici agenți de producție care există: târguri pentru desfacerea produselor şi capitaluri*"., idem, O.e.-A, pag. 200;

„Agricultura are nevoie, pentru a înflori, de o industrie puternic dezvoltată care să meargă alăturea cu ea şi pe acelaşi pământ, pentru că numai din susținerile lor mutuale se pot dezvolta ambele aceste ramuri de cultură românească"., Alexandru D. Xenopol, *Starea noastră economică*, din revista *Convorbiri literare*, an XI, nr. 1 din 1 aprilie 1877, în O.e.-X, pag. 51;

„Agricultura nu se poate dezvolta în toată deplinătatea ei fără o industrie care, pe de o parte, să consume, pe de alta, să hrănească produsele ei"., idem, *Industria berei şi impozi*tul, (în colaborare cu V.C. Buțureanu), Stabilimentul grafic I.V. Socec, Bucureşti, 1895, în O.e.-X, pag. 247;

„Puterile producătoare ale unei țări - agricultura, industria şi comerțul -, se află într-o legătură strânsă, astfel încât, înflorirea unuia din aceşti trei factori ai producțiunii implică, neapărat, şi progresul celorlalți doi, şi dacă unul din ei nu prosperă, suferă neapărat şi ceilalți"., Enric Winterhalder, *Cum ştim a încuraja industria națională,* Românul, 7-8 decembrie 1863, în Texte(;), pag. 260;

Recunosc că „industria înmulţeşte puterile instrumentale sau, cu alte cuvinte, capitalurile materiale. Sunt departe de-a tăgădui puterea economiei pentru

propăşirea oricăruia dintre sectoarele în cauză este imposibilă fără dezvoltarea corelativă a celuilalt.

*

Opiniile formulate de Mihai Eminescu în vederea propăşirii sectorului industrial vizează: necesitatea dezvoltării respectivului sector, simbioza ce trebuie să caracterizeze relația industrie-agricultură, şi strategia adecvată dezvoltării industriale.

Mihai Eminescu a fundamentat necesitatea dezvoltării industriale a României, printr-o dublă argumentație: economică şi filosofică.

Din punct de vedere economic el considera că în țările în care „manufactura dispare, precum dispar la noi pe zi ce merge industria de casă şi meseriile, şi unde creşte necesitatea de-a exporta produsele într-o formă crudă, nepregătită, omul recade în barbarie, iar averea scade an cu an, scăzând necontenit şi valoarea omului, care devine, din ce în ce mai mult, sclavul aproapelui său”[673].

Din perspectivă filosofică era convins că posesiunea industrială reprezintă „sâmburele economic al timpului nostru”[674]. Aceasta întrucât, spre deosebire de cea de pământ, posedând „facultatea de-a se înmulți prin înmulțirea oamenilor”[675], ea este „potențială, nemărginită”[676], iar „trăsătura fundamentală a întregii istorii este tendința de-a forma din şi lângă posesiunea de

---

crearea de capitaluri, dar, cât de mare ar fi ea, va veni o zi în care nu va mai putea scăpa de mizerie pe-un popor păstor, dacă nu se va face agricultor; nici pe un popor agricultor, dacă nu va trece la regimul industrial, întrucât creşterea turmelor sau a recoltelor pământului este restrânsă la nişte limite peste care totdeauna trece populația. Cu totul altfel este într-o țară în care există, alăturea una cu alta industria agricolă şi industria manufacturieră; acolo una şi alta se susțin reciproc prin produsele lor, acolo una serveşte celeilalte pentru întrebuințarea economiilor sale şi, dezvoltându-şi mutualmente puterile lor producătoare, urmează o înmulțire repede a avuției, o acumulare nesfârşită a capitalurilor”., idem, A.i.c., în Texte(;), pag. 254;

„Industria este principalul stimulent al agriculturii; ea îi oferă un debuşeu sigur”., Nicolae Şuțu, *Sarcinile economice ale guvernului Mold*ovei, fragment din lucrarea Notions(;) în Texte(;), pag. 54

[673] Mihai Eminescu, *Adunările legiuitoare sunt convocate*…, în Opere, vol. XII, pag. 387

[674] idem, Manuscrisul *Economia națională*, în Opere, vol. XV, pag. 1139

[675] ibidem

[676] ibidem

pământ[677], pe cea industrială, de-a o desface apoi pe asta din urmă de cea dintâi”[678].

El îşi argumenta convingerea prin comentarea antitezei de productivitate dintre munca agricolă şi cea industrială: „În statele agricole munca, prin natura ei, e mărginită şi foarte puțin elastică; ea nu poate produce decât obiecte de-un număr cert, de-o valoare certă. Dintr-un pogon de pământ se poate scoate maximul cutare de grâu şi nimic peste acesta. Puterea fizică a omului, care nu poate fi urcată, cu tot exercițiul posibil, decât la un anumit maxim oarecare, e mărginită, ca şi puterea pământului care, cu toată gunoirea, nu ajunge iar decât la o producțiune certă. Caracterul muncii fizice, în care inteligența joacă un rol mic, e deci mărginirea, neaugmentabilitatea, simplitatea, greoiciunea. Cu totul altfel stă însă cu arta şi industria, la care puterea fizică joacă un rol secundar, iar inteligența pe cel principal. Acolo consumarea nu stă în nici un raport cu producția, căci se consumă o pânză şi câteva culori şi se produce un tablou, se consumă un foarfece şi se taie planul unei îmbrăcăminți a cărei valoare stă tocmai în *croială*, se consumă fire de tort şi se fac dantele. Valoarea muncii industriale e deci augmentabilă în infinit. Munca agricolă e grea şi fără spor mare, munca industrială e uşoară şi cu un spor, *virtualier* cel puțin, nemărginit”[679].

În concepția sa, la fel ca şi în concepțiile economice ale economiştilor contemporani lui, sectorul industrial şi cel agricol constituie polii inseparabili ai existenței naționale şi propăşirii economice a statului, iar „industria şi manufactura corelatul necesar al unei dezvoltări agricole sănătoase”[680].

Cheia de boltă a viziunii eminesciene asupra strategiei de dezvoltare economică industrială a țării noastre este imperativul adoptării politicii protecționiste[681].

---

677 „a cărei masă nu se poate mări prin nimica şi a cărei productivitate este de asemenea mărginită, urmând ca un popor care-şi mărgineşte viața averilor sale numai la posesiunea de pământ să sosească, deodată, la un punct unde încetează orice progres, unde-şi are sfârşitul într-un punct dat”., ibidem

678 ibidem

679 idem, *Banca de Scont şi Circulațiune*, în Opere, vol. XI, pag. 147

680 idem, *Nu mai e la modă*…, în Opere, vol. XIII, pag. 36

681 ”Producțiunea națională nu se poate nici menține, nici naşte chiar, fără măsuri protecționiste. O dovadă despre asta ne-o dau toate statele. Anglia şi America, Franța şi Germania, Rusia, Austria, toate au protejat industria lor pentru a o avea, l-au crescut pe copil cu cheltuială şi, după ce a devenit bărbat, i-au dat voie să se ia

Acest imperativ este expus sintetic, în manieră algoritmică: „Industrie fără protecție nu se poate înființa. Protecție fără putere politică a statului nu se poate exercita. Puterea politică nu se poate câştiga decât printr-o dezvoltare normală şi sănătoasă a poporului, deci organizând statul simplu şi în conformitate cu necesitățile lui simple, ieftin - conform cu munca lui ieftină -, solid şi statornic - conform cu natura proprietății şi a muncii lui -”[682].

Pronunțându-se, „în margini practice şi dictate de experiență, pentru protejarea industriei naționale”[683], Mihai Eminescu, sub înrâurirea ideilor economice promovate de germanul Fr. List şi americanul H. Ch. Carey, consideră inconvenientele măsurilor protecționiste drept „o dare plătită în favoarea educației noastre industriale[684]„[685] şi speră că „dintr-un regim de protecție şi educațiune va rezulta diviziunea muncii[686]„[687] în *interiorul granițelor țării*, considerând că „ființa inteligentă a omului, redusă la rolul unui şurub de maşină, este un produs admirabil al liberalismului în materie de economie politică”[688].

În acest sens, el opunea viziunii liberale - de promovare a diviziunii internaționale a muncii - potrivit căreia „scopul economiei politice e producțiunea[689]„[690], concepția în conformitate cu care „obiectul îngrijirii publice e *omul* care produce, nu lucrul căruia-i dă ființă[691]„[692].

---

la trântă cu toată lumea. Şi copilul industriei naționale trebuie crescut întâi, ferit de lupta cu industria bărbată a străinătății, şi abia când se va împuternici şi va ajunge egal în tărie îl putem lăsa să concureze sub regimul libertății comerțului”., idem, *Alexandria, povestea…,*30 iulie 1882, în Opere, vol. XIII, pag. 155

[682]idem, *<<Românul>> după ce parafrazează…*, în Opere, vol. XI, pag. 348

[683] idem, *Prin natura principiilor lor…*, în Opere, vol. XIII, pag. 178

[684] M. Eminescu detaliază acest concept în articolul intitulat *Ce imperturbabili sunt confrații*, argumentând, în manieră plastică, necesitatea strategică a păşirii economiei româneşti pe calea industrializării, precum şi imposibilitatea obiectivă a oricărui stat agricol de a-şi făuri industria mare, în condițiile nerenunțării, temporare, la aplicarea politicii liberului schimb în relațiile sale comerciale cu străinătatea.

[685] Mihai Eminescu, *Prin natura principiilor lor*…, în Opere, vol. XIII, pag. 178

[686] căreia M. Eminescu îi atribuia rolul de „principal mijloc în contra mizeriei actuale”, ibidem

[687] ibidem

[688] idem, *Ceea ce dă guvernului*…, în Opere, vol. XIII, pag. 87

[689] „Producțiunea numeroasă, bănoasă, ieftină. De aici apoi o împărțeală a muncii după națiuni; una să producă numai un lucru şi să fie absolut ineptă şi incapabilă de-a produce altceva, alta alt lucru”., ibidem

[690] ibidem

[691] „ E vorba ca toate aptitudinile fizice şi morale ale omului să se dezvolte printr-o muncă inteligentă şi combinată, nu să degenereze şi să se închircească în favoarea uneia singure. E vorba ca totalitatea aptitudinilor unui popor să se dezvolte, nu să

Mihai Eminescu destinează toată această linie strategică de acțiune înfrângerii celor trei elemente majore ce caracterizau „mediul asfixiant în care se mişcă începuturile de industrie națională”[693], şi anume: concurența străină[694], lipsa de capital[695], şi lipsa de aptitudini productive[696].

El surprinde faptul că țările dezvoltate industrial proclamă libertatea comerțului internațional, dar recurg la măsuri de sprijinire a producției proprii; că în România venituri sunt, dar investirea lor este făcută în activități neproductive; că românii dispun de premisele necesare prestării activităților ce reclamă un nivel înalt al calificării mâinii de lucru, dar nu ştiu să le întrebuințeze cu eficiență ridicată.

În privința tipurilor de activitate industrială ce trebuiau dezvoltate în România, Mihai Eminescu considera că, în paralel cu încurajarea industriei manufacturiere, trebuie sprijinite industriile de casă[697] şi de artă[698].

---

degenereze toate şi să condamne poporul întreg la un singur soi de muncă în stare să-l facă unilateral, inept pe toate tărâmurile afară de unul singur”., ibidem

[692] ibidem

[693]idem, *De câtiva ani încoace*…, 18 august 1882, în Opere, vol. XII, pag. 173

[694] „Cea dintâi piedică a propăşirii, sub influența căreia se resimte orice meserie şi orice început de industrie, este concurența străină, condusă cu abilitate, încurajată, adeseori prin premii, de către guvernele străine”., ibidem

[695] „Aproape toate capitalurile câte le produce agricultura se cheltuiesc pentru mărfuri introduse din străinătate, adică pentru servicii făcute de străini; ele (respectivele capitaluri n.n.) se risipesc pe lux şi în mod improductiv, la dispoziția muncii din țară nu rămâne aproape nimic”., ibidem

[696] „A treia piedică, cea mai grea din toate, e lipsa de aptitudini, de forțe productive. Brațe şi creieri au toți, dar nimeni nu i-a învățat cum să le întrebuințeze în modul cel mai folositor. De aceea, românul e redus la cele mai grele şi mai puțin productive soiuri de muncă; o clasă de mijloc, în care munca să consiste în combinarea forței musculare cu cea nervoasă, nu există la noi decât în începuturile unei industrii nouă, în resturile anticuate ale unei industrii vechi”., ibidem

[697] „Când tot ce-i trebuie țăranului se introduce din străinătate, fie chiar de o calitate proastă, dar ieftină, el nu-şi ia osteneala de-a mai semăna in şi cânepă, de-a le supune variilor operațiuni ale topirii, melițării, curățitului, torsului, adică a întrebuința zilele de muncă pentru a produce o substanță textilă care-i vine mult mai ieftină din străinătate. El nu mai simte necesitatea aceasta, pierde acele zile fără nici un folos, şi nici un sfat nu-l poate face să judece faptele economice altfel decum le judecă orice om din lume. O țesătură ieftină reprezintă pentru el o economie de timp şi de muncă şi, de aceea, o cumpără, chiar dacă el însuşi ar risipi, nefăcând nimic, timpul economisit. Sub regimul libertății comerțului omul nu mai munceşte decât ceea ce poate concura pe piața universului întreg şi, de aceea, această libertate însemnează ruina pentr-un popor rămas îndărăt. De aceea, la noi, țăranii care se mai ocupă cu industria de casă sunt cei săraci, aceia cărora nu le e cu putință de-a cumpăra nici țesătură ieftină străină, țăranii dinspre munte, cei care mai simt

„Mijlocul de-a reintroduce industria de casă este de a crea din nou necesitatea ei, prin introducerea de taxe mari asupra similarelor străine[699]"[700]; iar modalitatea de a crea industria de artă este dezvoltarea în popor a gustului pentru frumos, prin intermediul cultivării artelor[701].

Aşadar, Mihai Eminescu, asemeni multor contemporani ai săi, concepea propăşirea industriei naționale drept o îmbinare simbiontă între dezvoltarea marii şi micii industrii, în scopul punerii în valoare a întregului potențial productiv al țării.

Trebuie menționat, de asemenea, pentru a reliefa şi o altă dimensiune, umană, a gândirii economice eminesciene, că Mihai Eminescu dorea ca aplicarea strategiei economice prezentate să se facă în condițiile acordării, de către conducerile unităților productive, a repausului duminical şi de sărbători al lucrătorilor[702].

---

această necesitate. Cei de la şes, ale căror locuri sunt mai roditoare şi mai largi, cumpără industrie străină (fabricate ale industriei străine n.n.).", idem, *Alexandria povestea*…, 30 iulie 1882, în Opere, vol. XIII, pag. 154, 155

[698] „Fără cultivarea artelor, toate încercările noastre de a avea industrii vor fi zadarnice. Ca să ne convingem, pe deplin, despre aceasta, n-avem decât să privim la starea Franței. Astăzi, când toate națiunile culte suferă de o criză economică de atâția ani, Franța este singura care se află relativ destul de bine în privința economică"., idem, *Discuțiunea actuală asupra reformelor…,* 25 septembrie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 345;

Menționăm că M. Eminescu era sceptic cu privire la posibilitatea revigorării industriilor de casă prin *directive* legislative în acest sens, date de autoritățile statale: „Aşadar cum s-ar putea introduce industria de casă ? Prin circulare ministeriale, prin vrăji şi descântece ? Niciodată. Ni-i teamă că aceste circulare vor avea un efect contrar până şi pentru restul de industrie de casă pe care-l mai posedăm. Dacă, prin aceste circulări şi prin inițiativa mai înaltă, se va reintroduce gustul portului național, fără a se da condițiile neapărate pentru producerea lui, industria străină va constata, lesne, curentul de modă creat în țară şi ne va produce ea tot soiul de obiecte, care să semene absolut cu cele făcute la munte, încât am avea în adevăr portul național, dar introdus din străinătate"., ibidem

[699] „La început, fără îndoială, produsele industriei de casă s-ar scumpi, dar cu cât, prin înlesnirea crescândă de-a le reproduce, ele s-ar înmulți şi s-ar ieftini totodată. E singurul chip de a încărca, momentan, prezentul pentru a descărca viitorul"., idem, *Alexandria povestea*…, 30 iulie 1882, în Opere, vol. XIII, pag. 154, 155

[700] ibidem

[701] Bărbați competenți, care s-au ocupat cu explicarea acestui fenomen (avantajului economic al Franței față de celelalte națiuni ce se confruntau, la vremea respectivă, cu manifestările crizei economice n.n.), s-au convins că el nu e nici rezultatul caracterului francez, nici al împrejurărilor locale, ci este rezultatul *educației* poporului francez, în decurs de secole, în direcția de a i se dezvolta gustul estetic prin cultivarea artelor"., idem*, Discuțiunea actuală asupra reformelor…*, 25 septembrie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 345

[702] „Onorata primărie, care cu drept cuvânt a ordonat respectarea duminicilor şi sărbătorilor din partea comercianților, ar trebui să ordone aceeaşi respectare din

2.2.2. Agricultura

Remediul de căpetenie necesar agriculturii noastre este o administrațiune cinstită, experimentată şi vigilentă, care, prin stimularea muncii, să facă posibilă creşterea productivității activităților agricole. Capitalul bănesc folosit de străini pentru preluarea proprietății asupra moşiilor din România este, prin natura lui, cu totul indiferent față de soarta locuitorilor țării. Din momentul în care societăți străine şi-ar pune capitalul la mijloc pentru a cumpăra şi exploata moşiile din țară, fie şi după cele mai înaintate reguli ale ştiinței, cultura mare nu va fi decât o unealtă şi mai draconică pentru aservirea poporului românesc.

Îmbunătățirea stării țăranului român şi, implicit, propăşirea de ansamblu a agriculturii, au constituit deziderate ale unor prestigioşi economişti ai vremii, precum Petru S. Aurelian, Alexandru D. Xenopol, Dionisie P. Marțian, Ion Ionescu de la Brad, Ion Ghica şi Enric Winterhalder, care au formulat o serie de propuneri în vederea înfăptuirii lor.

Referindu-se la societatea românească din timpul său, P.S. Aurelian, arăta că, întrucât „societatea este un edificiu a cărui bază este populația agricolă, iar când această populație este săracă, ignorantă, coruptă, degenerată într-un cuvânt, societatea întreagă nu poate fi altfel, trebuie ca baza edificiului nostru social să fie reforma radicală a stării actuale a țăranului”[703]. Mai mult, toți membrii societății „trăind în lumea aceasta unii printr-alții, rezultă că prin îmbunătățirea soartei țăranilor se va îmbunătăți soarta noastră a tuturor”[704]. Căci „este lucru îndeobşte cunoscut că atunci când țăranilor, vânoşilor noştri cultivatori, le merge bine, merge

partea fabricilor. Să nu uităm că trăim într-un stat creştin, că numai chinezul n-are sărbători, pe când religia creştină, a celor *dezmoşteniți*, le asigură şi acestora partea lor de bucurie în lume”., idem, *Robie modernă*, 12 decembrie 1876, în Opere, vol. IX, pag. 287

[703] Petru S. Aurelian, *Considerațiuni asupra importanței de a îmbunătăți starea actuală a cultivatorului*, Naționalul, I, 18 septembrie 1858, în O.e.-A, pag. 7, 6

[704] idem, *Câteva îmbunătățiri de introdus în viețuirea şi în agricultura țăranilor*, Economia rurală, an I, nr.9 din 10 iulie 1876, în O.e.-A, pag. 109 – O prezentare amănunțită a opiniilor lui Petru S. Aurelian se găseşte în lucrarea: Nicolae N. Constantinescu, Tudorel Postolache, Ivanciu Nicolae Văleanu, Ion Bulborea*, Istoria ştiințelor în România. Ştiințe economice*

bine țării întregi; că, dimpotrivă, când suferă cultivatorii, toată țara suferă"[705].

Pentru a-l scoate pe țăran de sub povara învoielilor grele[706] - „care sunt mai apăsătoare decât claca"[707] - economiştii contemporani lui Mihai Eminescu preconizau aplicarea unei serii de măsuri, între care: uşurarea regimului tocmelilor agricole[708], asumarea de către stat a angajamentului de plată a datoriilor contractate deja de către țărani[709], înființarea de instituții financiare

---

[705] Petru S. Aurelian, *Considerațiuni asupra importanței de a îmbunătăți starea actuală a cultivatorului,* în O.e.-A, pag. 7, 6

[706] „Mulți locuitori sunt îndatorați pe câte 5 ani. Țăranul trebuie să muncească în mare parte pentru a se plăti de datoriile anterioare, ale căror procente cresc din an în an, şi adeseori se află aşa de îndatorat, încât nu se plăteşte nici de dobândă prin munca sa"., Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*, în O.e.-X, pag. 144 – Opiniile lui Alexandru D. Xenopol sunt analizate pe larg în lucrarea: Ivanciu Nicolae Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească. C*ulegere de studii..

[707] Petru S. Aurelian*, Câteva îmbunătățiri de introdus în viețuirea şi în agricultura țăranilor*, în O.e.-A, pag. 109

[708] „Mijloacele cele mai simple prin care s-ar putea îndrepta starea de lucruri produsă de aplicarea legii tocmelilor agricole ar fi: toate contestațiile ce se vor ivi să se judece de către aceleaşi autorități care judecă contractele obişnuite, adică judecătorii de ocol, tribunalele, Curtea de Apel şi, în urmă, Casațiunea; contractele pentru tocmeli agricole să fie mărginite la termenul de un an; țăranii îndatorați să muncească după învoieli, să nu poată fi duşi afară din comună sau din plasă (teritoriu specificat şi adiacent comunei, în limita perimetrului căruia țăranii aveau obligația să execute prestațiile ce decurgeau din contractele de tocmeli agricole n.n.), exceptându-se transporturile la porturi sau oraşe; toate tocmelile să se înscrie la primărie, iar în cazul când vreun locuitor voieşte să se învoiască cu cineva, acela să-i ceară un certificat din partea primăriei că nu s-a învoit cu altul. Dacă cineva a făcut învoială fără certificatul primăriei, cu locuitori învoiți mai înainte cu altă persoană, acela care a făcut mai întâi învoiala va avea drept să urmărească nu pe locuitori, ci pe acela care s-a învoit cu dânşii; în contractele de învoială pentru a munci pământul şi a da dijma, să se stipuleze epocile când să iasă locuitorii la lucru şi termenul dijmuitului după ce s-a strâns recolta; să nu se mai legalizeze nici un contract cu clauze excepționale, cum ar fi de pildă consimțământul țăranului de a-l despăgubi pe arendaş cu de cinci ori sau chiar zece ori mai mult decât face cutare lucrare sau obiect; să nu poată face contracte de învoieli şi de bani de împrumut pentru muncă decât agricultorii care exploatează moşia unde se află țăranii învoiți"., idem, „Economia rurală", anul II, august 1881, în O.e.-A, pag. 225

[709] „Întrucât, „este un lucru de netăgăduit că, singur, țăranul nu-şi poate ajuta - deoarece el şi-a vândut munca înainte pe 2, 3, 4, 5 ani, a cheltuit banii luați…, iar ca să trăiască de acum înainte ar trebui să ia bani pe anii ce ar veni după perioada pentru care e dator, dar este oprit de lege să facă acest lucru -, şi în cazul în care recolta lui ar da greş, el este în primejdie de a muri de foame, iar statul în pericol de a nu mai putea încasa dările, rezultă necesitatea uşurării datoriilor.

Ar trebui ca statul să ia asupra-şi plata datoriilor țăranilor, emițând bonuri purtătoare de procente la fiecare proprietar sau arendaş, potrivit cu sumele constatate prin angajamentele formale în ziua de 1 ianuarie 1882. Pentru despăgubirea statului cu

care să înlesnească accesul la finanțare al locuitorilor satelor[710], răspândirea metodelor raționale de cultivare a pământului[711]. Aşadar, respectivii economişti nu se pronunțau împotriva tocmelilor agricole privite ca instituție juridică în sine, ci „*în contra legii care le impune celor neputincioşi şi slabi*”[712] - țăranilor ce au nevoie disperată de bani -, în condiții înrobitoare.

Ei erau convinşi că „atunci când tocmelile agricole vor deveni libere de amândouă părțile (adică atunci când încheierea lor va fi întemeiată, cu adevărat, pe respectarea principiului libertății contractuale n.n.), săteanul va putea dispune de munca sa după cum va crede că este mai bine pentru a dobândi prețul cel mai bun, adevăratul ei preț”[713].

---

valoarea bonurilor emise, să se impună o contribuție nouă asupra sătenilor sub titlul de *despăgubire pentru datorii*, calculată în suma şi în numărul anilor pentru care ar fi să se plătească, după evidențele statistice ce se vor procura asupra sumei datoriilor”., Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*, în O.e.-X, pag. 145

[710] „Chestiunea creditului funciar este, pentru România, cestiunea de al cărei mod de soluționare depind fie prosperitatea populației rurale, fie periclitarea, sigură şi pipăită, a existenței noastre ca națiune română”., Petru S. Aurelian, *Înființarea unei bănci funciare şi pericolul invaziei capitalului străin*, Revista Ştiințifică, III, nr. 18 din 1 noiembrie 1872, în O.e.-A, pag. 65;

„Credem şi sperăm că înființarea instituțiunii de credit rural nu va întârzia a veni, spre a emancipa pe săteni, şi de camăta banilor şi de luarea, în plata lor, a muncii cu prețuri scăzute”., Ion Ionescu de la Brad, *Robia banilor*, fragment din lucrarea „Creditul”, Bucureşti, 1880, *în Texte(;),* pag. 187,188 - a se vedea pentru detalii ibidem, pag. 188-190;

„Instituirea băncilor agricole va fi îndestulătoare pentru a scăpa pe țărani din robia proprietarilor; căci, atunci când țăranul va găsi de împrumutat bani cu 6 la sută pe an, nu va mai fi nevoit să încheie contracte aşa de oneroase de părtăşie cu boierul şi se va scuti, desigur, de muşchiul de porc şi de puii de găină pe care trebuie să-i dea plocon pe deasupra”., Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*, în O.e.-X, pag. 149

[711] „Un mijloc eficace pentru a pune pe țărani în poziția de a nu se supune cu orice preț la învoielile ce li se dictează este şi răspândirea metodelor de cultură rațională. Țăranii noştri, cei mai mulți, cultivează rău; ei, după ce au pământ puțin, apoi nici din acela nu ştiu să tragă toate foloasele. Introducerea gunoirei; ogorârea în locurile sleite şi murdare; înlocuirea ogorului sau a pârloagei cu plante de nutreț; introducerea, în cultura țăranului, de alte plante, precum sunt rapița, inul, cânepa, tutunul, constituie tot atâtea mijloace pentru a face ca pământul să producă încincit(;) mai mult decât produce astăzi”., Petru S. Aurelian, *Despre grevele muncitoreşti. Țăranii fug de munca câmpului*, Revista Ştiințifică, III, nr. 4 din 1 aprilie 1872, în O.e.-A, pag. 48

[712] Ion Ionescu de la Brad, *Robia banilor*, fragment din lucrarea *Creditul*, Bucureşti, 1880, în Texte(;), pag. 188

[713]ibidem, pag. 189 – Opiniile lui Ion Ionescu de la Brad tratate pe larg în lucrarea: Ivanciu Nicolae Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească. Culegere de studii.*

Mulți economişti români din a doua jumătate a veacului al XIX-lea, pornind de la constatarea că „materia principală a clădirii noastre sociale este averea care izvorăşte din agricultură”[714] şi că, încă mult timp, în pofida eforturilor de încurajare a dezvoltării industriei, „agricultura va rămâne îndeletnicirea cea mai productivă a poporului nostru”[715], subliniază cerința stringentă ca „puterile noastre să fie îndreptate spre a întări acest izvor al bunăstării”[716] şi, ca atare, faptul că „îngrijirea cea dintâi trebui să fie pentru îndreptarea sa”[717].

Între principalele propuneri formulate de contemporanii lui Mihai Eminescu în vederea redresării şi propăşirii sectorului agricol se numără: diversificarea culturilor[718], aplicarea procedeelor intensive de cultivare a pământului[719], amplificarea creşterii

---

[714] Dionisie P. Martian, *Agricultura. Programa. Asocierea puterilor*, Anale economice, nr. 1 din 1860, în O.e.-M, pag. 253 – O analiză amplă asupra concepțiilor lui Dionisie P. Marțian este făcută în lucrarea: Ivanciu Nicolae Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească. Culegere de studii*.

[715] Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*, în O.e.-X, pag. 114

[716] Dionisie P. Marțian, Agricultura. *Programa. Asocierea puterilor*, Anale economice, nr. 1 din 1860, în O.e.-M, pag. 253

[717] Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*, în O.e.-X, pag. 114

[718] „Agricultura redusă la două-trei plante, privată de industriile agricole, nu mai poate plăti în destul pe aceia care i se consacrează. În această privință noi, cultivând mai cu seamă cereale, ne expunem ca, în anii de secetă, să pierim comercialiceşte. Ar trebui ca să dăm, între altele, o întindere mare acelor prețioase plante textile: inul şi cânepa, plante care răsplătesc, mai bine decât oricare alta, munca cultivatorului”., Petru S. Aurelian, *Cultivarea plantelor industriale*, Revista Ştiințifică, III, nr. 2 din 1 martie 1872, în op. cit., pag. 45. A se vedea pentru detalii: ibidem;

„Dacă culturile ar fi mai variate, s-ar împărți şansele de câştig asupra unui număr mai mare de producte, şi dacă unul sau două ar da greş, s-ar despăgubi asupra celorlalte. Dacă nu s-ar face grâu sau păpuşoi, s-ar face cânepă, tutun, in, cartofi, şi agricultorul, dacă n-ar câştiga, cel puțin nu s-ar ruina. Apoi, dacă lângă fiecare casă ar fi câțiva pomi roditori, şi anume de cei hultuiți care să producă fructe alese vara, ar pierde țăranul ceva prin aceasta? Şi ce puțină muncă cere un pom: plantatul, hultuitul şi puțină îngrijire ca să nu-l înece buruiana cât e mic şi să nu-l roadă vitele, ceea ce se poate foarte uşor păzi înconjurându-l cu nişte spini. Varierea culturii are apoi încă şi alte foloase: nu suge pământul în aceleaşi pături în tot anul”., Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*, în O.e.-X, pag. 115

[719] „Cum s-ar putea înlătura pericolul cel imens pe care criza agricolă din acest timp – care nu mai este trecătoare, ci permanentă – îl înfățişează pentru economia traiului nostru? Singurul mijloc este, după noi, în restrângerea întinderii cerealelor înlocuind cultura extensivă, care produce cereale de calitate proastă, cu una intensivă, care, îmbunătățindu-le calitatea, să le pună, mai bine, în putința de a concura cu productele similare străine. Cultura intensivă ar lăsa apoi mai mult loc pentru păşune şi ar înlesni creşterea animalelor, care, dacă nu s-ar putea vinde

chiar vii, ar constitui un însemnat articol de export sub formă de conserve alimentare şi ar da de lucru fabricilor ce ar fi a se înființa: de clei, negru animal, dubălării, țesături de lână groasă, lăptării de tot felul. Cu alte cuvinte, în loc de a se exporta, pentru prețuri scăzute, sucurile pământului nostru sub forma primitivă a cerealelor, le-am exporta transformate şi sporite în preț prin două operații - una executată de natură, prefacerea lor în carne, alta pusă în lucrare asupra acestui product de fabricile noastre prin pregătirea conservelor alimentare -, (şi astfel n.n.) pe lângă varierea culturii (ele n.n.) ar oferi materie primă pentru o mulțime de alte industrii agricole"., idem, *Industria berei şi impozitul*, (în colaborare cu V.C. Buțureanu), în O.e.-X, pag. 249, 250;

„La aceste două îmbunătățiri ale culturii noastre, adică la înnoirea pământului într-un chip care să-l pună în stare a dobândi puterea în timpul cel mai scurt şi, totodată, a se curăți de buruienile cele rele, sau, cu alte cuvinte, a-l face să dea roade şi multe şi bune şi curate, putem ajunge şi noi fără multă osteneală şi fără mare durere de cap.

Aşadar lăsăm pământul să se odihnească pentru că este ostenit de a produce, şi-l lăsăm să se înnoiască pentru că este ostenit şi lipsit de vlagă. Odată, dar, cu darea fecundității pământului prin înnoirea puterilor sale, îl şi curățim de buruienile cele rele. Cantitatea şi calitatea roadelor pământului atârnă de fecunditatea lui, iar curățenia lor de buruienile cele rele de la cultură, care singură nu mai nimiceşte aceste parazite vegetale.

Fecunditatea o dobândim prin asolamente cu furaje vivace, iar curățenia şi fecunditatea prin asolamente cu furaje anuale. Asolamentele, deci, cele dintâi vor aduce o mare îmbunătățire în cultura noastră, căci ele vor spori puterea producătoare a pământului, iar asolamentele cu furaje anuale pun cultura noastră în cel mai înalt grad de îmbunătățire; căci ele dau pământului nu numai fecunditate, dar şi putința de a produce roade curate de buruieni rele.

De la asolamentul nostru de astăzi la asolamentul cu furaje vivace, n-avem decât un singur pas de făcut, şi acest pas nu este înconjurat de nici un fel de dificultate. Acest asolament consistă întru a alterna cultura cu plantele pentru hrana omului, cu cultura plantelor pentru hrana vitelor, întru a preface fânețele şi islazurile în ogoare şi ogoarele în fânețe şi imaşuri. Toată îmbunătățirea de făcut în obiceiul culturii noastre nu consistă în altceva decât numai întru a nu-l mai părăsi în voia întâmplării, ci a-l semăna cu plante de fân şi păşuni, şi a păzi, cu toată rânduiala, ca ogoarele să devină fânețe şi islazuri şi acestea ogoare. Alternând pe un pământ furajele cu cerealele, facem ca ceea ce strică unele altele să refacă, ceea ce unele iau altele să dea, şi cu această admirabilă schimbare de fânețe, care înnoiesc, cu cerealele care învechesc pământul, cultivatorii pot să înnoiască pământurile, fără a pierde timpul şi venitul în tot timpul de odihnă, după cum li se întâmplă astăzi.

Dar aceasta nu este îmbunătățirea cea mai de pe urmă la care pot să ajungă cultivatorii noştri. Ei au în mâna lor puterea de a face cultura cea mai perfecționată şi mai înavuțitoare; fiindcă, cu ajutorul porumbului, pot să-şi curețe pământul de buruieni rele, şi aşa alternând plantele ce umplu pământul de buruieni, cumu-s grâul, orzul, secara, ovăzul, etc., cu acelea ce-l curăță, cum sunt porumbul, rapița, pot să îmbunătățească cultura, dându-i totdeauna un pământ fecund şi curat.

Însă, pentru a dobândi şi această îmbunătățire în cultura noastră, avem nevoie de a introduce şi asolamentele cu furaje anuale, adică acelea cu trifoi, acelea în care trifoiul ocupă pământul un singur an; de aceea aceste asolamente se numesc *cu furaje anuale*, spre a se deosebi de acelea cu furaje vivace, adică acelea în care intră tot felul de plante afară de trifoi, şi care ocupă pământul mai

animalelor[720], înfiinţarea de instituţii de credit agricol[721], extinderea reţelei căilor de comunicaţie[722], facilitarea accesului la învăţătură al

mulţi ani"., Ion Ionescu de la Brad, *Cum să îmbunătăţim cultura noastră*, Ţăranul român, I, nr. 11din 21 ianuarie 1862, în Texte(;), pag. 184,185;

În lumina celor prezentate, se recomandă „cultivatorilor noştri să se hotărască a cultiva mai bine puţin şi bun decât mult şi rău, căci nu în mult stă *bunul*, ci în bun stă *multul*"., idem, *Sistemul nostru de cultură*, Ţăranul român, I, nr. 3 din 26 noiembrie 1861, în Texte(;), pag. 179

[720] Întrucât „pământul se stoarce prin grâu şi se odihneşte prin fâneţe, cu plugăria fără păstorie semănăm mult şi recoltăm puţin"., ibidem;

De aceea „vitele sunt sufletul agriculturii, şi numai prin înmulţirea şi îmbunătăţirea lor se poate îmbunătăţi agricultura unei ţări"., Petru S. Aurelian, *Câteva îmbunătăţiri de introdus în vieţuirea şi agricultura ţăranilor*, în O.e.-A, pag. 110;

Aşadar, „cu riscul de a vedea înapoind agricultura; de a ajunge să plătim carnea mai scump decât în multe din oraşele mari ale Europei; de a nu putea realiza nici o amelioraţiune serioasă în sistemul nostru de cultură; în fine, cu perspectiva fatală de a slei pământul până la a-l face neproductiv, trebuie ca, fără întârziere, să luăm cele mai urgente măsuri atât pentru înmulţirea animalelor domestice cât şi pentru amelioraţiunea raselor"., idem, *Starea şeptelului şi mijloacele de refacere*, Revista Ştiinţifică, V, nr. 2 din 1 februarie 1874, în O.e.-A, pag. 85 ;

„Mijloacele cele mai sigure pentru amelioraţiunea vitelor noastre de toate speciile sunt: introducerea nutreţurilor în cultură, pentru ca ţăranul să aibă cu ce să-şi hrănească vitele; înfiinţarea treptată de depozite de armăsari şi tauri; împrăştierea învăţământului agricol, făcându-l obligatoriu în toate şcolile primare rurale; concursuri de vite în tot anul şi în toate judeţele"., idem, *Câteva îmbunătăţiri de introdus în vieţuirea şi agricultura ţăranilor*, în O.e.-A, pag. 110;

În considerarea celor prezentate „cultivatorii noştri trebuie să întindă păstoria mai mult decât plugăria"., Ion Ionescu de la Brad, *Sistemul nostru de cultură*, Ţăranul român, I, nr. 3 din 26 noiembrie 1861, în Texte(;), pag. 179

[721] „Chestiunea creditului funciar este, pentru România, cestiunea de al cărei mod de soluţionare depinde sau prosperitatea agriculturii, sau ruina completă a economiei naţionale"., Petru S. Aurelian, *Înfiinţarea unei bănci funciare şi pericolul invaziei capitalului străin*, Revista Ştiinţifică, III, nr. 18 din 1 noiembrie 1872, în O.e.-A, pag. 65;

„Aşa după cum în contra robiei prin pământ s-a făcut împropietărire, în contra robiei prin bani trebuie a se înfiinţa o instituţie de credit sătesc"., Ion Ionescu de la Brad, *Robia banilor*, fragment din lucrarea „*Creditul*", Bucureşti, 1880, în Texte(;), pag. 190;

Iar, după cum - citându-l pe A.D. Xenopol - deja am arătat, înfiinţarea băncilor agricole va permite ţăranilor să se împrumute la un nivel de dobândă rezonabil, evitând, astfel, condiţiile de creditare extrem de oneroase impuse de proprietari.;

De aceea, aşa cum - redând cuvintele lui Ion Ionescu de la Brad - am prezentat anterior, apariţia instituţiei de credit rural reprezenta o necesitate de maximă urgenţă.;

În acest sens – al emancipării ţăranilor de camăta banilor şi de prestarea în contul lor a muncii cu preţuri subevaluate – „suntem de părere că dacă, pe lângă celelalte îmbunătăţiri fundamentale necesar a fi introduse, vom adăuga

locuitorilor satelor[723], dezvoltarea învățământului agricol[724], introducerea irigațiilor[725], utilizarea utilajelor agricole

---

înființarea *Creditului rural*, creditul țăranului, creditul care să-i înlesnească la nevoie banii trebuincioşi cu procente potrivite (moderate n.n.) pentru a-şi cumpăra vite, sămânță şi instrumente (agricole n.n.), credit care între alte combinațiuni ale sale să cuprindă şi împrumutarea pe consemnațiune (gaj cu deposedare n.n.) de producte, atunci vom înzestra agricultura noastră mai cu toate acele instituții cărora li se datorează, în alte țări, progresul şi înavuțirea populației rurale"., Petru S. Aurelian, *Câteva îmbunătățiri de introdus în viețuirea şi agricultura țăranilor*, în O.e.-A, pag. 111;

Iar, fiindcă „sunt ani de când se silesc străinii, în toate chipurile, să ne smulgă şi această instituție din mână, însă mulțumită cerului n-au reuşit până astăzi, suntem de părere ca creditul funciar, şi oricare alt credit, să fie fondat cu mijloacele țării. Sistema care se va găsi de cuviință a fi adoptată trebuie să corespundă cu nevoile şi puterile noastre, întrucât concesionarea creditului funciar unei companii străine ar fi cea mai mare calamitate politică, socială şi economică pentru România"., idem, *Înființarea unei bănci funciare şi pericolul invaziei capitalului străin*, în O.e.-A, pag. 65-67

[722]„Agricultura trebuie să fie prevăzută cu căi de comunicație"., Dionisie P. Marțian, *Revista economico-politică a anului 1864*, Anale economice, nr. 17-20, 1864, în O.e.-M, pag. 242;

„Îndată ce vom avea căi ferate, agricultura va lua o rapidă dezvoltare şi, dimpreună cu dânsa, vor prospera şi industria şi comerțul nostru"., Enric Winterhalder, *(A.i.c.)*, în Texte(;), pag. 251 – Punctul de vedere al lui Enric Winterhalder este detaliat în lucrarea: Ivanciu Nicolae Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească*. Culegere de studii;

„Iar întrucât „starea proastă a drumurilor aduce exploatării agricole pierderea unui imens capital şi, suprimând uşurința transporturilor, loveşte de sterilitate mai multe localități care rămân în afara culturii agricole - din lipsă de debuşee -, trebuie ca Moldova să-şi perfecționeze căile de comunicație"., Nicolae Şuțu, *Sarcinile economice ale guvernului Moldovei*, fragment din Notions(;), în Texte(;), pag. 54

[723] „Interesele cele mai vitale ale României, datoria de creştini şi de buni cetățeni, toate ne impun ca să nu mai întârziem propăşirea învățământului primar la sate. Să lăsăm la o parte orice alte cheltuieli, să clădim mai înainte de toate şcoli şi să facem învățătorilor o pozițiune care să-i îndemne (motiveze n.n.) a-şi îndeplini cu ardoare misiunea ce le este încredințată"., Petru S. Aurelian, *Câteva îmbunătățiri de introdus în viețuirea şi agricultura țăranilor*, în O.e.-A, pag. 111

[724] Este evident că „agricultura a ajuns în zilele noastre o ştiință şi încă una din cele mai grele. Numai noi singuri (românii n.n) mai credem că este o afacere de simplă rutină. Fiind însă că îmbunătățirea metodelor trebuie să pornească de la cei mai inteligenți şi fiindcă, spre ruşinea noastră, trebuie să mărturisim că agricultori inteligenți mai că nu întâlnim în țara noastră, trebuie ca statul să lucreze prin şcoli la crearea unei asemenea clase de oameni, instituind numeroase şcoli de agricultură prin districte şi formând profesorii pentru acele şcoli; să se creeze o şcoală centrală de agricultură cu profesori aduşi din străinătate, care să încerce a aplica țării noastre acele metode perfecționate ce s-ar potrivi cu starea ei economică, financiară şi cu calitățile şi dispozițiile (aptitudinile n.n.) locuitorilor ei"., Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*, în O.e.-X, pag. 116;

perfecționate[726], dezvoltarea industriilor[727] în general, şi, mai ales, a celor legate de agricultură[728].

De asemenea, „este învederat că trebuiesc pârghii puternice prin care să se întrebuințeze, cât se poate mai cu profit, scurta perioadă de timp cât clima iartă cultura pământului. Aceste pârghii sunt instrumentele şi maşinile perfecționate. Fără ele proprietarii sunt dezarmați. Cu toate acestea, cele mai bune instrumente şi maşini rămân peste puțin timp (de la achiziționare n.n.) neîntrebuințate, iar cele mai multe nu pot fi făcute din capul locului să funcționeze. Cauza este că nu avem oameni care să înțeleagă funcționarea lor, nu avem meşteri care să poată repara desele lor stricăciuni"., Dionisie P. Marțian, *Revista economico-politică a anului 1864*, Anale economice, nr. 17-20, 1864, în O.e.-M, pag. 241;

Căci „ce putem să aşteptăm de la o maşină agricolă, dacă n-avem oameni care să ştie a se sluji de dânsa? Şi ce folos pot aduce nişte povățuiri teoretice când ele nu sunt sprijinite de încercări (demonstrații practice n.n.) pipăite de toți?", Ion Ionescu de la Brad, *Despre rolul muncii şi al maşinilor*, fragment din lucrarea *Îmbunătățiri în agricultura noastră*, Revista Propăşirea. Foaie ştiințifică şi literară, Iaşi, 1844, în Texte(;), pag. 154;

De aceea, „pentru a îndeplini (remedia n.n.) lacuna (lipsa n.n.) de maşini lucrătoare şi de oameni trebuincioşi la ele, trebuie să creăm *institute naționale pentru tehnică şi mecanică*"., Dionisie P. Marțian, *Revista economico-politică a anului 1864*, în O.e.-M, pag. 241

725 „Este păcat că într-o țară străbătută de ape în toate sensurile să se lase recoltele să se usuce pe picioare"., Petru S. Aurelian, *Necesitatea unui muzeu industrial. Seceta şi irigațiile*, Revista Ştiințifică, IV, nr. 14 din 1 septembrie 1873, în O.e.-A, pag. 82;

Mai mult „tăindu-se mai toate pădurile, s-a stricat echilibrul firesc între ploaie şi secetă şi acum vedem când ani prea ploioşi, când prea secetoşi"., Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*, în O.e.-X, pag. 90;

„Italienii şi spaniolii au amenajat şi cele mai mici pâraie şi, de aceea, în anii cei mai secetoşi porumbul şi celelalte recolte udate nu suferă câtuşi de puțin.

Dacă zicătoarea românească: *nevoia îl învață pe om* este adevărată, să dovedim că pericolul de a ne vedea lipsiți de hrană l-am înlătura întrebuințând, pentru folosul agriculturii, bogatele ape ce curg din sânul Carpaților şi nesecata apă a Dunării"., Petru S. Aurelian, *Necesitatea unui muzeu industrial. Seceta şi irigațiile*, Revista Ştiințifică, IV, nr. 14 din 1 septembrie 1873, în O.e.-A, pag. 82;

Aşadar, este necesar, ca „printr-o udare artificială, să înlocuim ploaia în timpuri de secetă"., Alexandru D. Xenopol, în O.e.-X, pag. 90;

Căci „râuri sunt destule în țară la noi şi morile ce macină făină ar putea fi întocmite (construite n.n.) astfel încât, la vreme de nevoie, să mişte nişte pompe care să scoată apă din râu şi să o reverse ca o undă răcoritoare peste lanurile însetate"., ibidem

726 „Ca să sporim munca pământului, să lucrăm mai mult, mai bine şi mai ieftin, trebuie să sporim brațele, parte îndemnând înmulțirea populației, parte îmbunătățind instrumentele (uneltele n.n.) şi introducând maşinile agricole"., Ion Ionescu de la Brad, *Despre rolul muncii şi al maşinilor*, fragment din lucrarea *Îmbunătățiri în agricultura noastră*, Revista Propăşirea. Foaie ştiințifică şi literară, Iaşi, 1844, în Texte(;), pag. 153;

„Un atelier pentru fabricarea de maşini agricole trebuincioase culturii celei mici s-ar putea înființa pe lângă fiecare depozit de vite. Instrumentele cercate în concursuri, alături cu plugurile țărăneşti, ar ajunge să fie adoptate treptat. În lipsă de

Precizăm că, în opinia lor, întregul set de măsuri enunțat ar fi urmat să-şi sporească eficiența dacă starea igienică a satelor ar fi fost îmbunătățită[729]; vânzarea moşiilor către străini, oprită[730], iar randamentul micii exploatații agricole, ameliorat[731].

---

mijloace, s-ar putea vinde cultivatorilor pe credit de un an, astfel ca să le poată plăti treptat"., Petru S. Aurelian, *Câteva îmbunătățiri de introdus în viețuirea şi agricultura țăranilor*, în O.e.-A, pag. 111;

„Peste puțini ani câmpiile noastre vor fi arate, semănate, cosite şi treierate cu puterea aburului, şi lucrătorul plugar va conduce cu inteligența lui maşinile, aceşti robi legitimi ai omului, precum conduce astăzi caii sau boii. Atunci producerea (producția n.n.) va spori, veniturile noastre se vor îndoi şi înzeci, vom putea plăti cu înlesnire (uşurință n.n.) dările directe şi indirecte către stat, vom putea da o mai bună educație şi o învățătură mai întinsă copiilor noştri. Acei care sunt siliți să muncească zi şi noapte pentru dobândirea celor mai neapărat trebuincioase ale vieții, vor putea consacra o parte din timpul lor plăcerilor spiritului şi înmulțirii cunoştințelor; atunci ignoranța - care este unul din atributele sărăciei -, va dispare"., Ion Ghica, *Munca şi maşinile*, fragment din lucrarea *Munca*, 1863, text preluat din *Convorbiri economice*, ed. III, Bucureşti, 1879, în Texte(;), pag. 236, 237

727 „Pentru ca Moldova să ajungă din urmă țările cu civilizație dezvoltată, ea trebuie să încurajeze industria propriu-zisă. Industria este principalul stimulent al agriculturii, ea îi oferă un debuşeu sigur"., Nicolae Şuțu, *Sarcinile economice ale guvernului Moldovei*, fragment din *Notions (;)* în Texte(;), pag. 54

728 „Afară de ameliorațiunile agricole propriu-zise, agricultura noastră va trebui să adopte industriile accesorii sau industriile agricole"., Petru S. Aurelian, Revista Ştiințifică, V, nr. 17 din 15 octombrie 1874, în O.e.-A, pag. 92;

„Întemeierea industriilor legate de agricultură va avea ca efect, în primul rând, de a da un mare avânt agriculturii înseşi. Pentru aceasta: se vor cultiva pe lângă grâu, păpuşoi, secară, orz şi ovăz, încă şi sfeclă pentru zahăr, duzi pentru viermi de mătase, in şi cânepă pentru țesături şi frânghii, hamei pentru bere; se va proceda la prefacerea, în țară, în producte industriale fabricate, a produselor brute ale pământului, precum prefacerea lânii, a inului şi a cânepii în stofe şi frânghii, a grâului în făină, a laptelui în brânză şi unt, a cărnurilor în conserve, a pieilor crude în piei dubite, a coarnelor şi unghiilor în clei, a oaselor în genere în fosfor şi negru animal, a frunzelor de dud în mătase, a lemnului în hârtie, etc., etc.", [Alexandru D. Xenopol, *Industria berei şi impozitul*, (în colaborare cu V.C. Buțureanu), în O.e.-X, pag. 248]; „se vor înființa fabrici de zahăr şi de alcool, fabrici de oțet, de bere, de pâine, mori"., Petru S. Aurelian, Revista Ştiințifică, V, nr. 17 din 15 octombrie 1874, în O.e.-A., pag. 92

729 „Datoria cea mai de căpetenie a Guvernului şi a consiliilor județene şi comunale ar fi să se ocupe serios cu salubritatea şi cu higiena, căci, făcând să dispară cazurile prea numeroase de boli şi de moarte, întărind puterea şi sănătatea locuitorilor, vom spori puterile productive"., Ion Ghica, *Problema populației în țara noastră*, fragment din „*Convorbiri economice*", Industria, Bucureşti, 1872, text preluat din „*Convorbiri economice*", ed. III, Bucureşti, 1879, în Texte(;), pag. 242

730 vezi Anexa nr. XIX

731 „Că proprietatea mare are avantaje, cine o contestă? Dar putem noi să imobilizăm proprietatea? Putem noi, oare, să ne opunem în contra diviziunii treptate a proprietății funciare? Nu există nici o legislație în lume, afară de legea englezească, care să constrângă pe proprietarii de moşii să imobilizeze pământul.

*

Fiind convins că „raportul între marea proprietate şi muncitori (lucrători agricoli n.n.) este tot ce poate exista mai însemnat într-o țară agricolă”[732], şi că „rău stând țăranul, rău stă proprietarul, rău stă toată țara”[733], Mihai Eminescu şi-a centrat propunerile vizând căile de propăşire a agriculturii pe îmbunătățirea stării țăranului român.

Aceasta întrucât: „interesele agriculturii mici şi ale celei mari, departe de-a se exclude, sunt identice; cu cât țăranul va avea mai multe vite[734], cu atât va avea mai multe instrumente de muncă[735], care sprijină şi uşurează munca sa proprie; cu cât va câştiga mai regulat şi în condiții mai echitabile, cu atât va munci mai cu tragere de inimă”[736]. Ca urmare, Mihai Eminescu a formulat sugestii de modificare a legii tocmelilor agricole, de legiferare împotriva divizibilității excesive a pământului agricol, de protejare a producătorilor agricoli împotriva riscurilor climatice, precum şi de contracarare a pericolelor economice externe.

Recunoscând unele valențe pozitive ale legii tocmelilor agricole[737], asemeni unor contemporani ai săi, şi considerând că „singura cauză a răului sunt abuzurile impiegaților administrativi[738]

Nu există nici o altă țară care să aibă o asemenea legislație în privința proprietății ca Englitera. Apoi, dacă aşa este, prin ce mijloace să satisfacem pe acei care mereu ne spun că fără proprietatea mare agricultura piere, ceea ce eu contest. Astăzi este adeverit economiceşte că 2 şi cu 2 fac 4, că agricultura mică, bine înțeleasă şi practicată, este cu desăvârşire superioară oricărei (alte n.n.) agriculturi cu privire la venitul net”., Petru S. Aurelian, Înființarea casei rurale, *Economia națională*, nr. 1, 3, 4, 5, 6 din 1897, în O.e.-A, pag. 331, 332

[732] Mihai Eminescu, *Pare-ni-se că*…, în Opere, vol. XII, pag. 420

[733] ibidem

[734] ştiut fiind că „după capete de vite îşi scoate el bogăția”, ibidem

[735] deoarece „sărăcia n-o poți scoate din casă decât cu boii”, ibidem

[736] ibidem

[737] „Legea rurală, regulând o mare cestie socială, a pus capăt şi neobositelor intrigi ale agitatorilor, care izbutiseră a aduce în țară o anarhie devenită intolerabilă. Aplicarea s-a făcut, lucru extraordinar, fără zguduire”., idem, *Într-un lung articol*…, 27 ianuarie 1882, în Opere, vol. XIII, pag. 42;

“Spiritul legii tocmelilor a fost a asigura termenele deosebite ale muncilor agricole, a căror neținere ar fi egală cu ruina sigură a producțiunii, deci cu ruina țării”., idem, *Mulți presupun*…, 5 februarie 1882, în Opere, vol. XIII, pag. 48

[738] „Agricultorul nostru ne-a pus sub ochi numeroase contracte agricole a căror analiză o vom publica. Cititorii noştri se vor convinge că aceste contracte ar

care nu se tem de-a falsifica spiritul şi de-a viola litera legilor şi regulamentelor”[739], el aprecia: că „insuficienţa legii[740] este aceea care îi ruinează şi pe ţărani şi pe proprietari”[741], că „sistemul după care învoielile trebuie să fie libere între proprietari şi cultivatori este bun”[742], şi că respectivul act normativ trebuie reformat[743], păstrându-se, însă, cele „două principii necesare în materie - libertatea tranzacţiunii şi obligativitatea strictă a îndeplinirii”[744].

După opinia sa, în privinţa îmbunătăţirii legii tocmelilor agricole, „reforma ar consista, mai cu seamă, în măsuri care ar zădărnici posibilitatea abuzurilor[745]„[746], căci, „orice reformă s-ar face, spiritul acestei legi nu se poate înlătura şi tăgădui[747] dacă nu voim ca izvorul de căpetenie al avuţiei publice să cadă, cu totul, în părăginire”[748].

Considerând că „viciul organic al lipsei unei administraţiuni instruite, echitabile şi binevoitoare, a creat starea actuală de lucruri şi a fost izvorul abuzurilor”[749], Mihai Eminescu apreciază că „primul, cel mai bun şi folositor remediu ar fi o bună administraţiune cinstită, experimentată şi vigilentă[750]„[751], care, prin stimularea

---

îndeplini perfect scopul lor dacă ar fi executate *ad literam*, precum în adevăr o cere interesul reciproc al părţilor. Dacă, adeseori, nu se îndeplinesc, vina trebuie atribuită exclusiv (în exclusivitate n.n.) administraţiunii”., idem, *Reflecţiunile unui agricultor asupra legei tocmelilor agricole*, 12 februarie 1882, în Opere, vol. XIII, pag. 52

[739] ibidem

[740] adică impreciziunile redactării sale care facilitau săvârşirea de abuzuri din partea administraţiei

[741] Mihai Eminescu, *Pare-ni-se că…*, în Opere, vol. XII, pag. 420

[742] idem, *Reflecţiunile unui agricultor asupra legei tocmelilor agricole*, în Opere, vol. XIII, pag. 52

[743] „Voim reforma legii tocmelilor”., idem, *Citit-a vreodată…*, în Opere, vol. XIII, pag. 58

[744]ibidem

[745] „Trebuie garantată o deplină securitate a părţilor contractante, ca nici una, nici alta, să nu fie victima celeilalte”., idem, *Într-un lung articol…*, în Opere, vol. XIII, pag. 42;

[746] ibidem

[747] „Învoiala de bunăvoie sau libertatea tranzacţiunilor a existat totdeauna şi trebuie menţinută: săteanul liber şi stăpân pe munca sa, pe vitele sale; proprietarul pe proprietatea sa”., idem, *Mulţi presupun…*, în Opere, vol. XIII, pag. 48

[748] ibidem

[749] idem, Într-un lung articol…, în Opere, vol. XIII, pag. 42

[750] „Cu o bună administraţiune, care ar şti să aleagă agenţi oneşti şi conştiincioşi, asemenea abuzuri n-ar fi posibile şi, dacă, prin excepţiune, s-ar produce câte unul, ar trebui să fie sever reprimat”., idem, *Reflecţiunile unui agricultor asupra legei tocmelilor agricole,* în Opere, vol. XIII, pag. 52;

muncii, va face posibilă creşterea productivității activităților agricole[752].

Totodată, el preconiza rezolvarea chestiunii tocmelilor agricole, propăşirea agriculturii şi a culturii, „din punctul de vedere al relațiilor fireşti dintre proprietatea funciară istorică şi muncitorul agricol”[753] şi „nu dintr-acel, cosmopolit, al raportului dintre capitalul bănesc şi salahorie”[754]. Mihai Eminescu a formulat această opțiune în contextul în care, la vremea respectivă, se prefigura o pătrundere masivă a capitalului străin în agricultura românească, prin cumpărarea de moşii.

Considerând capitalul bănesc folosit de străini pentru preluarea proprietății asupra moşiilor din România, „prin natura lui, cu totul indiferent față de soarta locuitorilor țării[755]”[756] şi plecând de la premisa că, „deşi există antagonism între capital şi brațe, există o luptă şi mai mare între bani şi moşie[757]”[758], Mihai Eminescu se temea că „din momentul în care moşia nu va mai fi decât o formă a capitalului bănesc, din momentul în care societăți străine şi-ar pune capitalul la mijloc pentru a cumpăra şi exploata moşiile din țară - fie chiar după regulile cele mai înaintate ale ştiinței - cultura mare nu va fi decât o unealtă şi mai perfectă (draconică n.n.) pentru aservirea poporului românesc”[759].

Apogeul argumentației eminesciene în acest sens este reprezentat de afirmația că „lupta dintre bani şi moşie este atât de intensivă încât capitalul bănesc, această putere esențial cosmopolită, amenință a supune cu desăvârşire forma a doua, iar

---

Căci „la ce slujesc legile cele mai bine cântărite şi cele mai echitabile, dacă, agenții însărcinați a le aplica nu sunt nici conştiincioşi, nici oneşti şi nu țintesc decât la interesele partidului la putere, decât la profitul lor personal?”, ibidem

[751] Idem, *Într-un lung articol*…, în Opere, vol. XIII, pag. 42

[752] Aşadar, „mă adresez la puternicii zilei şi le spun: Nu faceți politică cu pâinea concetățenilor voştri. Loviți fără milă toate abuzurile, susțineți şi încurajați munca; veți avea bunul trai general, veți obține progresul, ameliorări în cultură”., idem, *Reflecțiunile unui agricultor asupra legei tocmelilor agricole*, în Opere, vol. XIII, pag. 52

[753] idem, *Deşi cestiunea Dunării*…, în Opere, vol. XII, pag. 425

[754] ibidem

[755] „Capitalul imobiliar, sub forma istorică de moşie, are cu totul alt caracter decât banul; soarta moşiei atârnă de soarta muncitorului, bunăstarea proprietarului de bunăstarea țăranului, ceea ce nu este la capitalul bănesc, care are libertatea de a se plasa în orice punct al universului îi convine”., ibidem, pag. 424

[756] ibidem, pag. 425

[757] „cele doua forme fundamentale ale capitalului”, ibidem, pag. 424

[758] ibidem

[759] ibidem

supunind-o, ea va dicta în stat, va imprima caracterul său organizării sociale şi organizării muncii, *va deveni măsura caracterului, a naționalității, a idealurilor acelora care cer sacrificii ce produc inegalitatea*; patria va deveni un hotel şi naționalitatea o marfă[760]„[761]. Căci, îşi încheia Mihai Eminescu pledoaria, pe vremea când „vechii proprietari istorici, *principum gratia*, boierii, erau protectori ai poporului, poporul era onest şi laborios (harnic n.n.); pe când astăzi, când banul guvernează, poporul se corupe”[762].

Operând o distincție netă, din punctul de vedere al augmentabilității (adică al extensibilității n.n.) între bunurile *imobile* - inaugmentabile[763] - şi cele *mobile* - augmentabile[764] - şi încadrând pământurile țărăneşti în prima categorie, Mihai Eminescu considera că - întrucât prin divizări repetate ale aceleiaşi suprafețe de pământ între un număr de oameni aflat în permanentă creştere[765], averea imobiliară a fiecăruia se va micşora în mod continuu[766], ajungându-se în final la ruinarea tuturor[767] - divizibilitatea pământurilor este total neindicată[768]. De aceea, opinând că un țăran care n-are deloc pământ este mai bogat decât

---

[760] vezi Anexa nr. XX
[761] Mihai Eminescu, *Deşi cestiunea Dunării…*, în Opere, vol. XII, pag. 424
[762] ibidem
[763] „În cuvântul *imobil* e cuprinsă deja natura. Nestrămutat, neaugmentabil. O nație nu va putea, nicicând, face ca un pământ de 10 pogoane să fie mai mare, nici ca țara ei să fie mai mare decum este, afară doar de cazul anormal al războiului, când, în fapt, țara originară tot nu sporeşte, ci i se adaugă alte țări (teritorii ale altor state n.n.), scăzându-se altora... Un pogon e un pogon şi s-a mântuit – acel pogon nu-l putem nici întinde, nici strămuta, nici adăuga, nici scădea, el rămâne în vecii vecilor atât de mare pe cât este, idem, *În discutarea proiectului de maiorat*, în Opere, vol. X, pag. 375,
[764] „O nație care posedă un milion de lei poate poseda, pe viitor, o sută de milioane fără ca să-i fi luat de la cineva… Pe-o pânză de o întindere de un metru şi de-o culoare de un franc, mâna unui pictor poate zugrăvi un tablou care să prețuiască 10.000 de franci. Omul, care nu va fi nicicând în stare a face dintr-un pogon două, e însă în stare, punând banul său numai în mişcarea cuvenită, să facă dintr-o sută de franci o mie”., ibidem, pag. 375, 376
[765] „împărțindu-se şi subîmpărțindu-se mereu suprafața de pământ între un număr din ce în ce mai mare de oameni, deşi aceştia vor avea aceleaşi, ba poate mai multe necesități decât părinții lor mai puțini la număr”, ibidem, pag. 376
[766] „averea lor imobiliară va deveni din ce în ce mai mică”, ibidem
[767] „Care va fi rezultatul? Sărăcirea tuturor, proletariatul tuturor”., ibidem
[768] „Divizibilitatea averii e bună la cea mobiliară, care se poate înmulți la infinit, nu însă la cea imobiliară, care, prin chiar natura ei, nu se poate augmenta”., ibidem

unul care deține o suprafață extrem de mică[769], el se pronunța, cu toată convingerea, în favoarea admiterii de către Parlament a proiectului legii maioratului[770], adică a interzicerii divizibilității.

Constatând că, pe de o parte, ca urmare a „iregularității constante a producțiunii[771]"[772], provocate de nestatornicia climei[773], iar, pe de alta, a „propriei sale neprevederi[774]"[775], țăranul este „silit să se împrumute[776] în condiții, uneori, foarte oneroase"[777], cu sume de bani din ce în ce mai mari[778], a căror rambursare devenindu-i

---

[769] „Între un țăran care are doi stânjeni de pământ şi unul care n-are nimic, care-i mai bogat? Noi gândim că cel care n-are nimic. Cel care n-are nimic nu visează să exploateze un teren atât de mărginit, ci, caută o treabă oarecare; cel ce are doi stânjeni, având închipuirea că posedă ceva, rămâne lipit toată viața lui de cei doi stânjeni şi pururea sărac"., ibidem

[770] „Care ar fi urmarea admiterii legii? Întâi persistența unei clase certe şi totdeauna avute (bogate n.n.) de țărani. Copiii acestora ar avea până la majorat toate cele trebuincioase, deci condițiile materiale ale unei dezvoltări normale a organismului lor. Înzestrați cu această armă de căpetenie în lupta pentru existență, adică cu sănătate şi tărie fizică, din momentul în care n-ar mai avea nevoie de razimul casei părinteşti, ar căuta de lucru. Fie că ar deveni arendaşi de parcele ale moşiilor particulare; fie că ar lua pe seama lor parcele din moşiile statului, ei, astfel, ar avea totdeauna, pe de o parte, razim în casa părintească, totdeauna relativ mai puternică, pe de alta, şi-ar lua nădejdea de a trăi pe o fracție subdivizată de imobil de câtiva stânjeni, pe care n-ar fi în stare a-şi întemeia un cămin. Căci, pe când un imobil prea mic nu e în stare nici să hrănească pe proprietarul lui, unul mai mare îi dă putința de a face economii, de a strânge bani şi aceşti bani se înțelege că s-ar împărți în mod egal între toți fiii.
Care ar fi însă consecința neadmiterii acestui proiect de lege? Aceea că, peste 50 de ani, în genere, n-ar mai exista o clasă țărănească în România, ci numai o turmă de adevărați proletari, cu nominala proprietate de câte doi-trei stânjeni de pământ. Copiii acestor oameni, rău hrăniți, rău îngrijiți, vor merge din treaptă în treaptă mai jos în privința organismului, încât ne-am pomeni, într-o zi, cu o generație de microcefali, precum se află deja îndestui prin oraşe"., ibidem

[771] „Recoltele rele sau se repetă peste toata țara din patru în patru ani, sau sunt locale şi apasă mai cu seamă unele județe"., idem, *În şedința Senatului de la 16 martie*, în Opere, vol. XIII, pag. 81

[772] ibidem

[773] ibidem

[774] „Gustul de-a strânge bani albi pentru zile negre nu se află la toți țăranii; trăirea de pe o zi pe alta e, încă, din nenorocire, un semn caracteristic pentru o seamă de oameni de la țară"., ibidem

[775] ibidem

[776] „Lipsiți, printr-o rea recoltă, de hrana zilnică a lor şi a familiei, țăranii sunt siliți să se împrumute fie cu bucate, fie cu bani"., ibidem

[777] ibidem

[778] „încape în datorii, care, la rândul lor, întrețesându-se cu nevoi noi, nasc alte datorii, până ce nu-şi mai vede capul de ele", ibidem

imposibilă, îl demoralizează[779] şi îl înspăimântă (îl face să se teamă de represaliile creditorilor n.n.), determinându-l să fugă din gospodărie[780] - şi să o lase, astfel, prin nelucrare, pradă părăginirii[781] -, Mihai Eminescu propunea, ca mijloc de îndreptare a „înnămolirii în datorii"[782] a locuitorilor satelor, introducerea de către guvern a „meiului şi a porumbului, atât ca alimente, cât şi în magaziile de rezervă"[783].

El îşi întemeiază opţiunea de atribuire a statutului de *aliment de rezervă* acestor două cereale pe argumente derivate din experienţa practică a veacurilor anterioare: „Din cauza iregularităţii producţiunii la noi, poporul nostru, din vremurile vechi încă, şi-a ales de hrană nişte plante, a căror rodire e relativ mai sigură decât a grâului, în vechime meiul, în timpul din urmă porumbul"[784].

În opinia sa, protecţiei asigurate de magaziile de rezervă îi putea fi adăugată aceea oferită de casele de economie; eficienţa maximă fiind însă atributul primelor[785].

Faţă de propunerea construirii unui sistem de irigaţii ca măsură de protejare a culturilor agricole împotriva vicisitudinilor climatice, propunere vehiculată în dezbaterile parlamentare ale vremii[786], Mihai Eminescu manifestă o atitudine mai mult decât rezervată. Astfel, fără să le nege, în principiu, utilitatea[787], dar opinând, totodată, că introducerea lor trebuie făcută numai în mod treptat[788] şi doar atunci când agricultura atinge stadiul unei

---

779 „se lehămeseşte, se dezgustă de lucru şi de viaţă", ibidem
780 „uneori îşi ia lumea-n cap", ibidem
781 „lăsându-şi ogorul pârloagă, via paragină şi casa pustie", ibidem
782 ibidem
783 ibidem
784 ibidem
785 „Ar rămânea în adevăr a alege între două mijloace: casele de economii şi pătulele de rezervă. Noi credem în superioritatea absolută a celui din urmă mijloc, care nici măcar nu exclude pe cel dintâi, căci se pot şi unele şi altele. Pe când din pătule ţăranul îşi ia porumbul cu preţul cel mai mic posibil, cu acela pe care l-a avut porumbul în anul de belşug - în care a fost pus în pătul ; cu banii din casa de economii nu se pot cumpăra produse decât la preţul curent - urcat în vreme de lipsă"., ibidem, pag. 82
786 „Domnul senator V. Boerescu a propus a se combate seceta prin irigaţiuni"., ibidem, pag. 81
787 „oricât de amici ai irigaţiunilor am fi", ibidem
788 „nu pot veni decât gradat, cu timpul şi, mai ales, ridicându-se cu mult nivelul cunoştinţelor tehnice ale populaţiunilor noastre", ibidem

dezvoltări temeinice[789], el considera irigațiile ca fiind inoportune pentru România acelei perioade[790].

Pentru apărarea țăranului – şi, implicit, a țării – de pericolul concurenței economice externe, Mihai Eminescu propunea despovărarea acestuia de greutatea excesivă a sarcinilor fiscale, în paralel cu formarea în rândul întregii populații a unei atitudini psihologice de respingere a acelor fabricate străine care ar fi putut fi foarte bine suplinite de produse ale industriei de casă țărăneşti.

În acest sens, el scria: „Vecinătatea Austriei (Austro-Ungariei n.n.) e omorâtoare pentru noi dacă nu ne vom trezi de cu vreme şi nu vom arunca la naiba toți perceptorii, subperceptorii, sub-sub-perceptorii, dacă nu vom descărca pe țăran şi nu-i vom asigura o dezvoltare liniştită, dacă nu ne vom hotărî să nu mai purtăm nici un product străin pe noi, precum au făcut ungurii în vremea absolutismului”[791].

2.2.3. Comerțul

Civilizația economică este muma celei politice. Dependența în plan economic o atrage, în mod automat, după sine, şi pe cea politică. Principala chezăşie a independenței economico-politice a oricărei țări este dezvoltarea sa industrială. Măsurile protecționiste sunt piatra unghiulară a întemeierii şi propăşirii producției naționale. O industrie nu se poate crea decât cu paguba temporară a consumatorilor.

Identificarea politicii comerciale externe optimale - adică pe deplin adecvate înfăptuirii dezideratului general exprimat al dezvoltării de ansamblu a economiei româneşti - şi propăşirea comerțului interior au constituit, în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea, preocupări de seamă în materie comercială ale unor economişti români de prestigiu, precum: Petru S. Aurelian, Alexandru D. Xenopol, Dionisie P. Marțian şi Mihail Kogălniceanu - dintre reprezentanții protecționismului -; şi Ion Ghica, Nicolae Şuțu şi Enric Winterhalder - dintre exponenții liberului schimb -.

---

[789] „Ele sunt rezultatul unei temeinice dezvoltări a agriculturii”., ibidem
[790] „Deocamdată suntem avizați la cultura tradițională, deci şi la unele neajunsuri ale ei”., ibidem
[791] idem, *Influența austriacă asupra românilor din Principate*, în Opere, vol. IX, pag. 173

Constatând că „liberul schimb este o teorie pe care o promovează mai cu seamă acele națiuni care au ajuns a fi în capul industriei, care nu mai au concurenți în această materie, şi, prin urmare, au nevoie de a-şi deschide noi târguri, noi debuşeuri pentru produsele fabricilor şi manufacturilor lor"[792], iar „noi suntem departe de acest stadiu"[793], economiştii promotori ai protecționismului considerau că „afirmația, repetată acum la noi din toate părțile, potrivit căreia libertatea absolută a comerțului este singurul mijloc de a aduce propăşirea în toate, este neadevărată şi, deci, periculoasă pentru dezvoltarea şi existența noastră"[794].

Sesizând că doctrina liberului schimb este promovată de *Anglia şi Franța*[795] - *superputerile economice ale lumii* - şi că nici chiar S.U.A. - țara care înregistra o permanentă şi impetuoasă creştere economică - nu şi-a permis încă să o aplice[796], ei opinau că „acel guvern român care zice: *comerțul este liber în această țară*, nu va putea face acest serviciu umanității, fără a-şi uita serviciul ce este dator naționalității, înlesnindu-i mijloace de a-şi câştiga capitalul inteligenței, fără de care nu numai că nu va putea concura în (contribui cu n.n.) nimic la mişcarea economică internațională, dar generoasa deviză va deveni o calamitate pentru națiune"[797].

De aceea „regimul protector *aplicat cu înțelepciune*[798] este unicul mijloc prin care se poate face educația industrială a națiunii"[799].

---

[792] Mihail Kogălniceanu, stud.cit., în Texte(;) pag. 324 – Un comentariu amplu asupra opiniilor lui Mihail Kogălniceanu poate fi citit în lucrarea: Ivanciu Nicolae-Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească. Culegere de studii.*

[793] Petru S. Aurelian, *Necesitatea întemeierii industriei române*, Economia rurală, anul I, nr. 11 din 10 august 1876, în O.e.-A, pag. 120

[794] Alexandru D. Xenopol, „Convorbiri literare", nr. 17 din 1 noiembrie 1870, în O.e.-X, pag. 18 – Prezentarea pe larg a opiniilor lui Alexandru D. Xenopol poate fi parcursă în lucrarea: Ivanciu Nicolae Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească. Culegere de studii.*

[795] „Anglia mai întâi trâmbițează această doctrină, Franța se asocie apoi"., Mihail Kogălniceanu, stud.cit., în Texte(;), pag. 324

[796] „Nu trebuie a se uita că însăşi America n-a aplicat încă această teorie"., ibidem

[797] Dionisie P. Marțian, *Mesajul princiar*, Anale economice, nr. 1, 1860, în O.e.-M, pag. 181 – Detalierea opiniilor lui Dionisie P. Marțian este făcută în lucrările: Ivanciu Nicolae Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească. Culegere de studii*; şi Nicolae N. Constantinescu, Tudorel Postolache, Ivanciu Nicolae Văleanu, Ion Bulbortea, *Istoria ştiințelor în România. Ştiințe economice*

[798] vezi Anexa nr. XXI

În contrast, susţinătorii politicii economice externe a liberului schimb, construindu-şi argumentarea pe postulatele acesteia, afirmau că modul cel mai sigur de realizare a progresului ţării „este acela de a lăsa să acţioneze natura lucrurilor”[800], libertatea absolută a comerţului fiind „singurul mijloc de a se vedea înfiinţându-se la noi industria propriu-zisă”[801].

Sprijinindu-şi punctul de vedere şi pe invocarea teoriei dezvoltării istorico-stadiale a economiei oricărui popor, ei susţineau că „trecerea din starea originară de barbarie la domesticirea şi creşterea animalelor, cea de la starea pastorală la agricultură, şi cea de la agricultură la industrie şi la comerţ, sunt mai cu seamă favorizate prin libertatea schimbului cu ţările şi naţiunile străine”[802].

Întreaga înlănţuire de concepte prezentată îl făcea pe Enric Winterhalder să afirme că: „Temporara oprire a libertăţii schimbului, nu-mi pare a fi o necesitate; din contră, cred că este mai mult un obstacol la dezvoltarea născândei industrii şi că sistema numită protecţionistă este vătămătoare şi poate fi înlocuită, mai bine, printr-o sistemă de încurajare, care lasă concurenţei mână liberă de a-şi exercita puternica ei stimulaţiune”[803].

Căci, „să fim bine încredinţaţi că o industrie[804], care nu poate susţine concurenţa cu străinătatea, este o industrie contra naturii, n-are vitalitate, şi toate măsurile protecţioniste, toate prohibiţiunile sau tarifele duanarie (vamale n.n.), nu vor produce vreun alt efect decât să o menţină într-o stare eternă de copilărie, să-i păstreze o existenţă silită, fără putere şi fără vitalitate”[805].

---

[799] Petru S. Aurelian, „Economia rurală”, anul I, nr. 11 din 10 august 1876, în O.e.-A, pag. 120 – Prezentarea detaliată a opiniilor lui Petru S. Aurelian este făcută în lucrarea: Nicolae N. Constantinescu, Tudorel Postolache, Ivanciu Nicolae Văleanu, Ion Bulborea, *Istoria ştiinţelor în România. Ştiinţe economice*.

[800] Nicolae Şuţu, *Scurtă privire asupra cauzelor stânjenirii şi stagnării comerţului şi asupra nevoilor economice ale Moldovei*, Iaşi, 1838, în Ivanciu Nicolae Văleanu, *Tratat de doctrine economice*, pag. 332

[801] Ion Ghica, *Scrieri economice*, vol. III, ediţie îngrijită şi comentată de Ion Veverca, Editura Asociaţiei Generale a Economiştilor din România, Bucureşti, 1937, în Nicolae N. Constantinescu, *Istoria gândirii economice româneşti. Studii*, Editura Economică, Bucureşti, 1999, pag. 172

[802] Enric Winterhalder, A.i.c., în Texte(;), pag. 252

[803] ibidem

[804] Aici, termenul *industrie* trebuie înţeles în accepţiunea extinsă de *economie naţională*

[805] Enric Winterhalder, A.i.c., în Texte(;), pag. 252

Dacă identificarea politicii comerciale externe optimale făcea obiectul unor puncte de vedere divergente între promotorii protecționismului şi susținătorii liberului schimb, în privința conceperii modalităților de propăşire a comerțului interior, între opiniile reprezentanților ambelor orientări doctrinare se înregistra o pronunțată convergență.

În considerarea stărilor de fapt negative din domeniul comerțului nostru interior, precum şi a cauzelor care le-au generat, ei propuneau ca redresarea activității comerciale româneşti să se facă prin: „înființarea unei Bănci Naționale"[806], construirea şi amenajarea de căi de comunicație[807], „introducerea unei monede (unice n.n.) a țării"[808], „îndatorirea (obligarea n.n.) neamânată (imediată n.n.) pentru toți comercianții ce primesc sau dau polițe de a purta catastişele (de a ține registrele comerciale n.n.), introducerea execuției personale în lipsă de avere"[809], înființarea învățământului comercial[810], crearea unui minister cu atribuții pe linia reglementării şi încurajării comerțului[811].

*

Demersul eminescian de elaborare a unei strategii destinate eficientizării acestei ramuri de activitate economică a

806 idem, Reformele trebuincioase comerțului şi industriei., A.i.c., în Texte(;), pag.250

807 „O mulțime de producte ale țării – numim numai, pentru exemplu, lemnele – se pierd, se prăpădesc la loc (se degradează pe locul de obținere n.n.), fiindcă transportul lor ar cauza cheltuieli mult mai mari decât valoarea lor. Aceste producte, care acum sunt cu totul pierdute, ar ajunge folositoare, ar contribui la binele obştei dacă am avea mijloace de comunicație, dacă s-ar înființa drumul de fier, drumuri bune vecinale, dacă râurile noastre, care toate se revarsă în Dunăre, s-ar face navigabile, dacă am împreuna unele din ele cu canaluri, c-un cuvânt dacă am avea odată mijloace de comunicație. Fără ele comerțul nu poate prospera"., ibidem

808 ibidem

809 Dionisie P. Marțian, Anale economice, III-IV,1860, *Comerciu*, în O.e.-M, pag. 334

810 „Fără şcoale comerciale nu vom avea niciodată Camere comerciale, nici comerț național activ, ci numai parodia lor"., ibidem

811 „Pentru înfăptuirea de către guvern a tuturor reformelor folositoare comerțului, e neapărată trebuință de crearea unei autorității speciale şi competente, a unui minister al agriculturii, al industriei şi al comerțului. Misiunea acestui minister ar fi proiectarea tuturor reformelor trebuincioase pentru progresul agriculturii, industriei şi comerțului, vegherea la executarea lor. Până nu vom avea în țara noastră acest minister, industria şi comerțul nostru nu vor putea face nici un progres însemnat"., Enric Winterhalder, *Reformele trebuincioase comerțului şi industriei. (A.i.c.)*, în Texte(;), pag. 251, 252

vizat, în mod explicit, zona politicii comerciale externe şi, în manieră implicită, pe cea a activităţii comerciale interne.

După cum este bine ştiut, Mihai Eminescu era un convins şi tenace promotor al adoptării şi aplicării de către ţara noastră a protecţionismului economic[812].

Înţelegând că „civilizaţia economică este muma celei politice"[813] - dependenţa în plan economic atrăgând-o, în mod

---

[812] Următoarele aprecieri laudative făcute de el la adresa protecţionismului extrem, propovăduit de filosoful antic chinez Lao-Tse sunt foarte semnificative în acest sens: „Vestitul Lao-Tse, filosoful chinez, în cartea sa intitulată *Tao-te-king* - *Cărarea spre virtute* -, era un aprig protecţionist. El nu voia nici import, nici export şi, dac-ar fi putut aranja poporul – cel chinez, se-nţelege – după statul său ideal, nicicând un fir de grâu chinezesc n-ar fi ieşit din Împărăţia Mijlocului (Imperiul chinez n.n.), nicicând botina engleză (marfa străină n.n.) n-ar fi pătruns în regiunile Fiului Soarelui (acelaşi Imperiu n.n.).

Nu ştim dacă cineva mai împărtăşeşte ideile vechiului filosof chinez, dar, regula lui economică nu e lipsită de raţiune. În realitate, un popor care n-ar exporta nimic, ar trăi totdeauna în mare belşug, iar, neimportând nimic, n-ar consuma decât obiecte pe care el singur le poate produce, şi toată viaţa economică s-ar consuma înăuntrul graniţelor sale, fără nici un amestec cu străinătatea.

Nu e îndoială că viaţa ar fi primitivă în felul ei, dar în statul lui Lao-Tse n-ar exista nici sărăcie excesivă, nici bogăţii prea mari. Poate că n-ar fi nevoie nici de Parlament, nici de legi, nici de bugete de sute de milioane; oamenii ar trăi cam cum au apucat de la părinţi, necunoscând alte trebuinţe decât cele pe care singuri şi le-ar putea îndeplini; şi se ştie că nemulţumirile omeneşti se nasc din proporţia cea mare (raportul pronunţat subunitar n.n.) între cele ce (oamenii n.n.) au şi cele ce doresc a avea.

Din nenorocire, noi nu mai suntem nici în vremea lui Mircea Vodă, nici măcar într-a lui Matei Basarab. Drumuri de fier străbat ţara în toate direcţiunile ei, anuităţile străbat bugetul în toate cifrele lui, apoi mai armată, mai şcoli, mai patrioţi reversibili (politicieni care beneficiază de avantaje materiale - de exemplu pensii - acordate pe viaţă de către stat n.n.), mai cetăţeni persecutaţi de peste Prut în număr de sute de mii, toţi aceştia (toate aceste cauze n.n.) ne-au silit să părăsim *Tao-te-king, Cărarea spre virtute*, în care nu existau nici crime, nici procurori, nici escrocherii, nici tribunale, nici codici, *nici necesitate de ele*, nici civilizaţie, nici datorii publice, şi să apucăm calea conexiunilor de interese (să renunţăm la aplicarea politicii comerciale protecţioniste n.n.), să vindem productele (produsele n.n.) noastre brute oriunde şi cât se poate de scump (adică suntem nevoiţi să acceptăm orice cumpărător, în mod total neselectiv şi în condiţiile unui preţ adesea derizoriu plătit în contrapartida mărfurilor noastre n.n.), pentru a putea subveni (asigura satisfacerea n.n.) tuturor trebuinţelor sociale ale statului"., Mihai Eminescu, *O lege maghiară în contra exportului nostru*, în Opere, vol. XI, pag. 155; Este limpede că aceste aprecieri denotă, pe de o parte, profunda afinitate conceptuală a lui Mihai Eminescu faţă de doctrina protecţionismului comercial absolut, dar, totodată, pe de alta, realismul incontestabil cu care autorul lor conştientiza imposibilitatea aplicării ei *ad literam* în timpurile moderne – dat fiind gradul înalt de complexitate şi ramificare, caracteristic vieţii economico-sociale a acestor timpuri.

automat, şi pe cea în plan politic[814] - şi fiind, totodată, convins că, pe de o parte, pentru orice ţară, dezvoltarea industrială reprezintă principala chezăşie a independenţei sale economico-politice; iar, pe de alta, că „o industrie nu se poate crea decât cu paguba temporară a comerţului internaţional şi a consumatorilor”[815], el atribuia adoptării şi aplicării măsurilor protecţioniste rolul de *piatră unghiulară a întemeierii şi propăşirii producţiei naţionale*[816].

Sprijinindu-şi acest punct de vedere pe exemplul concret oferit de analizarea istorică a evoluţiei politicilor economice adoptate şi aplicate de toate acele state ale vremii care reuşiseră să se industrializeze – Anglia, Franţa, Germania, S.U.A., Rusia, Austria – Mihai Eminescu observa că „toate au protejat industria lor pentru a o avea, l-au crescut pe copil cu cheltuială şi, după ce a devenit bărbat, i-au dat voie să se ia la trântă cu toată lumea[817]”[818]. Cu alte cuvinte, secretul reuşitei economice a fiecăreia dintre aceste ţări constă în aplicarea, deliberată şi riguroasă, – chiar în condiţiile în care aceasta a necesitat asumarea unui efort financiar şi social substanţial – a strategiei precedării, obligatorii, a politicii liberului schimb de către cea protecţionistă. Căci, „copilul industriei naţionale trebuie crescut întâi, ferit de lupta cu industria bărbată a străinătăţii şi, abia când se va împuternici şi va ajunge egal în tărie, îl putem lăsa să concureze sub regimul libertăţii comerţului”[819].

Prevăzând că întrucât „a-l sili pe om, prin măsuri de intervenţiune din partea statului, ca să producă singur ceea ce-i trebuie, însemnează a-i cauza o pagubă de timp şi de bani, a-l lipsi de o sumă de bunuri pe care ar fi fost în stare a şi le procura sub regimul liberului schimb”[820], echivalează cu o „mărginire considerabilă a libertăţii individuale”[821], protecţionismul va fi

---

[813] Mihai Eminescu, *Ce imperturbabili sunt confraţii*…, în Opere, vol. XIII, pag. 182

[814] Căci, „dacă din punct de vedere economic un popor e copil, e tot aşa în privire politică”., ibidem

[815] ibidem, pag. 184

[816] „Producţiunea naţională nu se poate menţine, nici naşte chiar, fără măsuri protecţioniste”., idem, *Alexandria, povestea…,* în Opere, vol. XIII, pag. 155

[817] Spre exemplu: “Olanda cerea pentru comerţul său *libertate*. Hugo Grotius scrie un compendiu: *liberum mare*. Englezii răspund: ne iertaţi. – *mare clausum*. De la bilul maritim datează înflorirea Angliei”., idem, *Influenţa austriacă asupra românilor din Principate*, 1 august 1876, în Opere, vol. IX, pag. 167

[818] ibidem

[819] ibidem

[820] idem, *Ce imperturbabili sunt confraţii*…, în Opere, vol. XIII, pag. 182

[821] ibidem

receptat ca reacționar de către popor[822], dar considerându-l totodată „singurul chip de a încărca prezentul pentru a descărca viitorul"[823], Mihai Eminescu adresa concetățenilor săi următoarele cuvinte: „A-l face pe om să plătească mai scump ceea ce-i trebuie, a-i pune restricțiuni – ca la un copil – folositoare după mintea celor ce joacă rolul de epitropi se numeşte epitropie economică. Şi desigur, epitropia economică, ca şi cea politică, nu este liberală. Dar fără îndoială că puterea lui de-a produce va creşte şi această putere e cel mai însemnat rezultat ce-l poate obține colectivitatea. El va deprinde a face ceea ce nu mai făcuse; dar e evident că n-a ajuns la această putere pe calea liberei determinațiuni de sine însuşi, ci prin măsuri restrictive care l-au silit la aceasta"[824].

Şi, continuându-şi pledoaria în favoarea înțelegerii de către populație a utilității de a suporta degradarea temporară a nivelului de trai – efect imediat al aplicării măsurilor protecționiste – Mihai Eminescu, accentuând, ca şi Fr. List, asupra caracterului educativ al protecționismului explică: „Nematuritatea economică e totdeauna însoțită de cea politică. Iar pentru a ajunge la maturitate se cere educație. Precum în şcoală copiii nu pot fi absolut liberi, ci trebuie să învețe, trebuie să se supuie disciplinei, trebuie să se deprindă a face singuri temele şi socotelile pe care numai profesorul le ştia mai înainte, tot aşa orice măsură educativă pentru un popor e o restrângere a libertății, e reacționară. Dar se cere neapărat să avem industrie? Da, dar niciodată ea nu se va opera (înfăptui n.n.) prin măsuri liberale"[825].

Toate considerațiile eminesciene privitoare la starea precară a comerțului interior şi la cauzele care au provocat-o, ne îndreptățesc să considerăm că, în concepția autorului lor: înțelegerea corectă de către stat a rolului major care revine comerțului şi industriei în propăşirea economiei naționale şi folosirea în conformitate cu această înțelegere a pârghiilor economice; înființarea unei puternice instituții de credit care să practice pentru finanțarea activităților comerciale niveluri de dobândă neruinătoare pentru debitori; retragerea statutului de

[822] „Orice punere de restricțiuni, fie şi în scop educativ, e (percepută de cei cărora le este adresată, ca fiind n.n.) o restrângere a libertății, e (considerată de către ei n.n.) reacționară"., ibidem, pag. 182,184
[823] idem, Alexandria, povestea…, în Opere, vol. XIII, pag. 154
[824] idem, *Ce imperturbabili sunt confrații*…, în Opere, vol. XIII, pag. 182, 184
[825] ibidem

persoană exceptată de la plata impozitelor, tuturor cetăţenilor care beneficiau de el; conjugate cu redeşteptarea spiritului comercial al românilor, constituiau principalele măsuri ce trebuiau întreprinse pentru redresarea şi dezvoltarea activităţii comerciale interne.

2.2.4. Transporturile

Concesionarea către străini a construcţiei şi exploatării căilor de comunicaţie trebuie să înceteze neîntârziat. Cauza reală a concesionărilor este gheşeftul, în linia întâia; un pod de trecere pentru oştiri împărăteşti, în a doua; şi alte lucruri de-acestea de mare politică europeană, în a treia. Circulaţie şi transport sunt numai pretexte mărturisite, cu mină gravă, în public. Singura cale înţeleaptă de reducere a cheltuielilor de transport este dezvoltarea industriei.

În a doua jumătate a veacului al XIX-lea problematica propăşirii transporturilor s-a bucurat de atenţia unor prestigioşi economişti români, între care: Petru S. Aurelian, Dionisie P. Marţian şi Alexandru D. Xenopol.

În acest sens, ei au militat, mai cu seamă, pentru: reducerea tarifelor de transport feroviar[826], negocierea, cu maximă

---

[826] "O chestiune de mare însemnătate este la ordinea zilei: reformarea tarifelor pentru transportul pe căile ferate. Agricultura este, cu deosebire, interesată în această chestiune pentru că, transporturile cele mai mari ce se fac în ţară sunt cu productele pământului. Întrebarea este: care trebuie să fie norma noastră în materie de tarife de transport? După mine unul, răspunsul este: ieftinătatea. Cu tarife ieftine nu numai că se înlesnesc agricultura şi alte producţiuni, dar chiar căile ferate vor raporta mai mult (vor obţine venituri băneşti mai mari n.n.). Astăzi, din cauza scumpetei transportului, mulţi agricultori preferă să ducă vinul şi grânele cu carele. Dar, cu toate acestea, se pare că sunt persoane care cred că reducerea tarifelor n-ar influenţa asupra sporirii transporturilor. Experienţa a dovedit, în diferite state, că reducerea tarifelor pentru scrisori, pentru telegrame, a condus la sporirea veniturilor căilor ferate. Ceea ce s-a întâmplat acolo se va întâmpla şi la noi. Deosebit de aceasta, nu trebuie să pierdem din vedere că drumurile de fier, fiind un serviciu public, aparţinând statului, trebuie să fie organizat în aşa mod încât să aducă cât se poate mai multe înlesniri publicului. În asemenea materie nu trebuie să ne concentrăm privirile numai la sporirea veniturilor căilor ferate; trebuie să vedem mai departe, să nu scăpăm din vedere legăturile ce există între mijloacele de transport şi economia generală a ţării. Când se fac şosele şi poduri peste apă, scopul este de a înlesni circulaţia gratuită. Este adevărat că contribuabilii plătesc impozite pentru căile de comunicaţie, însă, în schimb, ţara se bucură de înlesnirea transporturilor. Negreşit că dacă nu se pot organiza căile ferate în aşa mod încât serviciul să fie gratuit, totuşi, tarifele se pot întocmi nu în scopul de a spori cât mai mult veniturile bugetare, ci, mai cu seamă, pentru a acoperi cheltuielile de exploatare şi amortizarea capitalului întrebuinţat pentru construcţie.
Oricum ar fi, nu propunem măsuri excepţionale; ne mărginim a cere ca, şi în aceasta, să imităm pe cei mai cu experienţă, pentru a evita ca prin urcarea tarifelor

chibzuință, de către statul român a contractelor de concesionare a construirii de căi ferate[827], neconectarea liniei Cernavodă-Chiustenge cu nici o altă magistrală feroviară[828], transformarea Municipiului Iaşi într-un important nod de cale ferată[829], construirea

---

mai sus decât vecinii noştri, să lovim, fără voia noastră, în interesele producătorilor români"., Petru S. Aurelian, „*Economia rurală*", anul V, mai 1884, în O.e.-A, pag. 234

[827] „Auzim că se fac propuneri, din mai multe părți şi prin intermediari influenți, pentru construcția de drumuri de fier. Atâta e sigur, că pentru trei linii de drumuri ce se află înființate în statele vecine, continuarea lor prin țările române sau la emporiile Mărei, este o chestiune de viață. Această concurență a intereselor va produce o emulație în conformarea lor cu interesele economiei române. Înainte de toate, mandatarii națiunii, Guvernul şi Camerele, trebuie să fie cu priveghere, ca nu cumva această concurență să ne sugrume prin uneltirile obişnuite ale societăților sau companiilor ce solicită întreprinderea. Întrucât sistema drumurilor de fier implică cele mai ponderoase (importante n.n.) chestiuni economice şi politice, este nevoie de facerea de drumuri şi şosele bune pe lângă acele locuri în care, cercetările geologice vor descoperi urme (indicii despre existența unor zăcăminte n.n.) de metale sau minerale"., Dionisie P. Marțian, *Despre drumurile de fier în România*, Anale economice III-IV, 1861, în O.e.-M, pag. 314

[828] „Deoarece această linie de la Cernavodă la Chiustenge are interese ostile intereselor mercantile (comerciale n.n.) şi, chiar intereselor politice ale țării, nu se cade să alimentăm prosperarea ei în nici un chip şi, cu atât mai puțin se cade să punem în serviciul ei toată sistema căilor noastre ferate, precum s-ar fi făcut dacă s-ar fi adoptat proiectul de drum de fier prezentat Camerei de către Guvern în anul 1860 - liniile prefigurate în acel proiect nefiind nimerite în privința intereselor comerțului român, pentru că cele două capete ale liniei, de la Orşova şi de la Siret, se împreună, nu în capitala țării sau în vreun emporiu român, ci la gura Ialomiței, în dreptul Cernavodei, de unde începe acel drum de fier, care este făcut cu intenția de a ruina emporiile române şi de a strămuta artera principală a circulației internaționale de pe lungul teritoriului Dunării de Jos -. Din contră, avem datoria de a uni între ele toate punctele ceva mai însemnate ale României, înainte de a cugeta de a da mâna cu acea linie amenințătoare"., ibidem – Comentarii ample asupra opiniilor lui Dionisie P. Marțian pot fi citite în lucrările: Ivanciu Nicolae Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească. Culegere de studii*; şi Nicolae N. Constantinescu (coord.), *Studii de istorie economică şi istoria gândirii economice*, vol. II.

[829] „Moldova superioară(;) avea mai multe piețe de desfacere, pe care le poate redobândi în decursul timpului. Aceste piețe sunt: Svițera (Elveția n.n.), către care grânele sale mergeau prin Austria via Ițcani; Danzigul şi Königsbergul, către care ele se îndreaptă prin Ungheni via Podvolociska; Franța, Anglia şi Turcia, către care merg pe calea apei, pe la Galați sau pe la Odessa. Prin urmare, pentru a ajunge la locurile de desfacere, grânele Moldovei superioare apucă în trei direcții pe calea ferată: către *Ițcani*, către *Galați* şi către *Ungheni*.

Exportul Moldovei superioare putându-se, deci, face în trei direcții, fără ca să se poată şti dinainte dincotro va veni cererea, este învederat, de nevoie, a se crea un centru – Municipiul Iaşi – din care acest export să se poată îndrepta către locul unde va fi cerut. …

unor drumuri de legătură între locurile de exploatare a zăcămintelor minerale şi restul ţării[830], intensificarea navigaţiei comerciale româneşti pe Dunăre[831], înfiinţarea unui serviciu român de navigaţie fluvială şi maritimă[832], şi chiar, în măsura posibilului, obţinerea de către România a unei poziţii dominante în traficul comercial dunărean[833].

Aşadar, ridicarea economică a întregii Moldove superioare şi a Iaşului îndeosebi, se va face prin aceea că Iaşul va deveni centrul de export şi de import pentru această întreagă regiune.

Primul mijloc de a ajunge la acest scop constă în crearea în Iaşi a unor depozite generale, docurile pentru grâne şi antrepozitele pentru mărfuri. Al doilea, în construirea unor linii noi de căi ferate, care să facă cu putinţă adunarea în Iaşi a întregii producţii din România nordică"., Alexandru D. Xenopol, *Memoriu asupra unor îmbunătăţiri economice de realizat în nordul României şi în special în Iaşi*, Tipografia H. Goldner, Iaşi, 1887, în O.e.-X, pag. 199, 200, 206

[830] „Pentru a se putea pune în comunicaţie uşoară cu restul ţării – ceea ce este necesar atât pentru transportul materialului minei (minereurilor extrase din exploatările minere n.n.), cât şi pentru aprovizionarea lucrătorilor de la mine cu cele necesare traiului – este nevoie de facerea de drumuri şi şosele bune pe lângă acele locuri în care cercetările geologice vor descoperi urme (indicii despre existenţa unor zăcăminte n.n.) de metale sau minerale"., idem, *Studii economice*, în O.e.-X, pag. 118

[831] „Economiceşte, importanţa unei marine (navigaţii n.n.) comerciale este prea învederată. Până la înfiinţarea drumurilor de fier, Dunărea era singura cale mai importantă pentru scurgerea productelor noastre. S-ar părea că astăzi, când avem atâtea căi ferate, transportul pe Dunăre şi-ar fi pierdut din importanţă. Câtuşi de puţin. Oricât s-ar înmulţi drumurile de fier, transportul pe apă nu va scădea, ci va spori, deoarece unele din principalele noastre linii vor căra în porturile Dunării produsele agriculturii noastre. Dovadă, că de la 1871 până la 1885 – perioada în care s-a dezvoltat construcţia de căi ferate –, încărcăturile efectuate, atât în portul de la Sulina, cât şi în porturile exterioare ale Dunării, au mers crescând"., Petru S. Aurelian, *Înfiinţarea unui serviciu naţional de navigaţiune*, Economia naţională, anul XI, nr. 49 din 14 decembrie 1887, în O.e.-A, pag. 253

[832] „Astăzi, când ne-am mai uşurat de mulţimea lucrărilor ce a trebuit să executăm, când o reţea de peste 2500 kilometri de căi ferate acoperă ţara în toate direcţiile, este timpul să punem în aplicare dorinţa întregii ţări, înfiinţând un serviciu de navigaţiune.

Totul ne îndeamnă şi ne impune această însemnată instituţiune. Ţară străbătută de râuri, din care multe pot deveni navigabile; încinsă în mare parte de măreaţa Dunăre; având un litoral maritim destul de întins, România, nu mai poate aştepta ca toate pavilioanele să fâlfâie pe apele sale şi tocmai pavilionul naţional să lipsească.

Politiceşte şi economiceşte suntem interesaţi de a fi reprezentaţi în navigaţia fluvială şi maritimă. Mai mult, pe lângă interesul public şi economic ce înfăţişează înfiinţarea unui serviciu de navigaţiune, el va înlesni recrutarea marinarilor trebuincioşi pentru marina noastră militară"., ibidem, pag. 252, 254

[833] „Nu putem face abstracţie de interesele politice când este vorba de Dunăre; căci, numai asigurând interesele politice ne vom putea bucura, în pace şi în linişte, de drumurile de fier. Să căutăm, dar, a concilia interesele politice cu cele economice;

*

În vederea propăşirii acestei *ramuri releu* a economiei naționale, Mihai Eminescu propunea măsuri vizând: reducerea cheltuielilor de transport, sistarea acordării de concesiuni, asigurarea siguranței traficului şi repararea infrastructurii stradale.

Considerând, pe de o parte, că „pentru o țară agricolă cheltuielile de transport rămân darea cea mai oneroasă”[834] - întrucât „au efectul de-a secătui din ce-n ce productivitatea brazdei, a reduce pe om la rolul de salahor agricol, a înmulți castele improductive, a spori trebuințele în disproporție cu puterea de producere, a răspândi inepția economică şi intelectuală, a mări sărăcia şi corupția”[835] - şi sesizând, pe de alta, valențele economice şi morale pozitive ale industriei - aceasta dând ocazia „fiecărui individ de-a se aplica în ramura ce convine aptitudinilor lui, de-a se specializa, de-a deveni un caracter şi un talent”[836] - Mihai Eminescu aprecia că, prin dezvoltarea treptată a acesteia, vor fi reduse cheltuielile de transport[837].

Opinând că, pentru România, rețeaua feroviară internă, construită prin concesiune, este din punct de vedere economico-financiar, nu doar nejustificată[838], ci şi prejudiciantă[839],

---

să păstrăm Dunării toată importanța ce are pentru România, atât din punctul de vedere economic, cât şi politic. Cu soarta Dunării este strâns legată soarta română.

Vederile noastre au fost, întotdeauna, ca navigația pe Dunăre, cel puțin întrucât priveşte interesele române, să ajungă în mâinile noastre. Iată politica noastră. Trebuie să facem tot ce ne este cu putință ca să ne însuşim transportul pe Dunăre, şi aceasta ne este posibil”., idem, *Situațiunea României din punct de vedere al căilor sale de comunicație*, Economia națională, XIII, nr. 5 din 6 februarie 1889, în O.e.-A, pag. 263, 262

[834] Mihai Eminescu, *Nu se poate ridica movilă*…, în Opere, vol. XIII, pag. 151

[835] ibidem

[836] ibidem

[837] „Înființarea treptată a industriei suprimă de (la n.n.) sine cheltuielile de transport sau le reduce la puțin”., ibidem

[838] „Ar fi fost mai firesc, şi mai cuminte, de-a urma - în materie de comunicație - căile ce le urma plutaşul român de la munte, când transporta pe bârne, puse una lângă alta, lemne şi grâne la porturile Dunării, ar fi fost mai folositor, şi mai ieftin, de-a canaliza râurile noastre şi de-a construi drumuri de fier numai în măsura în care, cunoştințele tehnice proprii şi mijloacele băneşti proprii ne-ar fi permis”., idem, *Oare nu se pregăteşte*…, în Opere, vol. XIII, pag. 116

[839] „Politica noastră în crearea căilor ferate a pus în şah mat aproape toate meseriile din oraşe, precum şi iarna țăranului. Industria oraşelor şi ramificata industrie de

el dorea să convingă opinia publică şi oficialitățile de resort de necesitatea nemaiîncheierii de către statul român a nici unui contract de concesiune feroviară[840].

Ar fi însă eronat să se înțeleagă că Mihai Eminescu nega utilitatea pentru țară a existenței căilor ferate interne. Dimpotrivă, obiecțiunile lui în privința rețelei feroviare interne vizau, pe de o parte, construirea în regie financiară şi tehnică integral străină, pe de alta, inoportunitatea sa în condițiile slabei dezvoltări a economiei româneşti; dar nicidecum drumurile de fier în sine, pe care le-ar fi dorit construite, însă numai în măsura în care resursele financiare şi tehnice existente pe plan național ar fi permis-o şi în care economia țării ar fi fost suficient de puternică pentru a rezista concurenței străine. De asemenea, el era de părere că apariția posibilității de transport feroviar al mărfurilor nu ar fi trebuit să conducă la abandonarea transportului lor pe rețeaua râurilor interioare, ci ar fi fost mult mai avantajos pentru țară ca cele două moduri de transport să coexiste.

Prin atitudinea sa total potrivnică liniei ferate Cernavodă-Chiustenge, Mihai Eminescu împărtăşeşte opiniile prestigioşilor economişti români ai epocii sale; iar prin dorința ca statul român să nu mai acorde nici o concesiune feroviară, se disociază de acestea.

Constatând că la încadrarea pe post a personalului de conducere şi a celui de execuție din administrația căilor ferate precumpăneau cu totul alte criterii decât cel al competenței profesionale[841], ceea ce implica şi posibilitatea producerii unor

---

casă a satelor s-au strivit sub roțile regelui Stroussberg, şi această strivire o plătim noi înşine prin anuități; noi plătim posibilitatea pentru mărfurile străine şi pentru oamenii străini de-a veni la noi şi de-a aduce poporul nostru întreg la sapă de lemn"., ibidem

[840] „Socoteala noastră razăşească despre marile întreprinderi de transport şi comunicație e cam simplă, însă cu atât mai adevărată. Noi zicem aşa: ia atâtea care cât grâu şi oameni ai de transportat la Chiustenge, plăteşte din visterie prețul transportului, şi, totuşi, acesta va fi de zece ori mai mic decât anuitatea ce-o vei plăti, zeci de ani de-a rândul, pentru un drum de fier ce va transporta scump, pentru un pod ce va costa scump. Am dedus din această socoteală ca circulație şi transport sunt numai pretexte mărturisite cu mină gravă în public, pe când cauza acestei întreprinderi e gheşeftul în linia întâia; un pod de trecere pentru oştiri împărăteşti, în linia a doua; şi alte lucruri de-acestea de mare politică europeană"., idem, *Prețioasele descoperiri*…, în Opere, vol. X, pag. 396

[841] a se vedea pentru detalii, Mihai Eminescu, *De la un timp încoace*…, în Opere, vol. XII, pag. 222

accidente, care, pe de o parte, ar fi cauzat victime omeneşti[842], iar pe de alta, ar fi dat posibilitatea străinilor , ca printr-o manipulare abilă a opiniei publice, să discrediteze liniile ferate române[843] -, Mihai Eminescu considera destituirea conducerii respectivei instituții drept cea mai urgentă şi importantă măsură ce se impunea a fi luată în vederea asigurării siguranței traficului[844].

El era de părere că la baza exercitării actului de conducere a instituției în cauză trebuie să stea principiul unității de voință şi acțiune, alături de cel al independenței față de cele trei puteri ale statului - executivă, legislativă şi judecătorească - şi față de cercurile politice militante.

În acest sens, Mihai Eminescu propunea ca la cârma Administrației Căilor Ferate să fie numită „o singură persoană”[845], selecționată, „de preferință, dintre bărbații ce au dovedit o capacitate deosebită de administrare”[846].

Întrucât „mersul unui serviciu atârnă mult de autoritatea ce-o inspiră un bărbat cu judecata rece şi incisivă, cu vederi clare, cu caracter just şi onest, care să nu se lase nici ademenit de zâmbetele protectoare ale oamenilor zilei, nici înfricoşat de un cuvânt al lor de intimidare”[847], respectivul conducător - care poate fi şi de formație tehnică[848] -, trebuie să fie ales pe criterii total nepolitice[849] şi să întrunească în sine (în persoana sa n.n.) încrederea întregii țări”[850]. Totodată, „ales pe viață de corpurile legiuitoare, după propunerea Consiliului de Miniştri şi cu aprobarea regelui, el trebuie să fie inamovibil şi să nu poată fi revocat decât în condițiile în care se revocă personalul inamovibil”[851], astfel încât să-şi poată exercita prerogativele „cu totul neatârnat şi de minister şi de

842 Mihai Eminescu, *De la un timp încoace*…, în Opere, vol. XII, pag. 222
843 ibidem, pag. 221
844 „Cel dintâi remediu e negativ, dar de-o extremă importanță. Trebuie revocată direcția actuală, compusă din politicieni, din săbiuțe vânătoare de diurne şi din advocați. Motivul revocării e incapacitatea dovedită în toate”., ibidem, pag. 222
845 ibidem
846 ibidem
847 ibidem
848 „El poate fi şi un om tehnic, dar exigențele de pură administrație fiind, pentru acest post, mult mai numeroase decât cele ale amănunțimilor tehnice, un bun (competent n.n.) şi rigid (incoruptibil n.n.) administrator e de preferat”., ibidem
849 „Ales fără nici o privire la convingerile sale politice, el trebuie să fie cu totul independent de minister şi de curentele politicii militante”., ibidem
850 ibidem
851 ibidem

corpurile legiuitoare"[852]; dar în condițiile în care se instituie supravegherea exercitării lor prin „delegarea unui consiliu de supraveghere, compus din membri ai corpurilor legiuitoare, din preşedintele Curții de Conturi, din preşedintele Curții de Casație - consiliu care, putând cere seama de gestiunea direcțiunii şi putând fi consultat la fixarea bugetului, ar fi o garanție mai mult (suplimentară n.n.) în fața țării despre buna întrebuințare a banului public"[853].

Deşi în privința numirii şi menținerii sale în funcție, acest înalt responsabil trebuie să fie total independent față de minister, în cea a „tarifelor, mersurilor trenurilor şi a altor interese generale, poziția sa trebuie să fie analogă cu aceea a oricărui director particular de drum de fier"[854].

Iar, după instalarea în funcție, prima sa îndatorire este aceea de a reorganiza instituția[855], consultându-se, pentru aceasta, cu „vreun bărbat din Europa ce e distins în administrația de căi ferate – care a avut asemenea misiuni în state mai înaintate –„[856], dar pe care „să-l aibă alăturea ca sfătuitor, iar nu ca funcționar"[857].

În efectuarea acestei reorganizări directorul „va căuta, mai cu seamă, să cunoască pe fiecare în parte după meritul lucrului şi al valorii ce produce în serviciu, iar nu după alte considerații; să pună pe fiecare la locul său şi singura considerație (singurul criteriu n.n.) care să-l conducă să fie interesul serviciului"[858], iar consiliul de administrație pe care îl va forma trebui să fie alcătuit „din cei mai buni funcționari şi bărbați tehnici din țară"[859].

Mihai Eminescu sugera că „îngrijirea de siguranța publică şi supravegherea ei pe drumurile de fier să fie lăsată în seama directorului sau administrațiunii căilor ferate, toate celelalte organe ale statului fiind ținute să-i dea ajutor în caz de necesitate"[860].

Urma ca Administrația să fie răspunzătoare legal pentru cazurile de accident[861], iar organele de justiție să primească sprijinul unei comisii de experți feroviari care – punându-le la

---

[852] ibidem
[853] ibidem
[854] ibidem
[855] întrucât „prin organizarea ce s-a făcut de Direcția Princiară, serviciile au fost dezorganizate cu desăvârşire. Probă sunt accidentele"., ibidem, pag. 223
[856] ibidem
[857] ibidem
[858] ibidem
[859] ibidem
[860] ibidem, pag. 222
[861] ibidem

dispoziție bogata lor experiență tehnică – să le faciliteze identificarea exactă a persoanelor vinovate, precum şi stabilirea precisă a întinderii culpei fiecăreia.

Comisia trebuia să fie compusă din trei membri, care să îndeplinească cumulativ următoarele condiții[862]: să fie specialişti reputați în materie feroviară; să fi lucrat nemijlocit în domeniul exploatării căilor ferate; să aibă calitatea de organe ale statului; să fie total independenți față de Conducerea Administrației; să aibă doar dreptul de a acorda consultanță organelor de anchetă, nicidecum de a se substitui autorității decizionale a acestora.

Pentru astuparea gropilor de pe străzile municipiului Iaşi, Mihai Eminescu propunea folosirea de pietre ce puteau fi extrase din carierele aflate în apropierea oraşului[863].

2.2.5. Sectorul financiar

În materie de ban public, nu ceea ce percepe statul de la contribuabili e cestiunea principală, ci întrebuințarea, productivă sau neproductivă, ce o face cu acele venituri. Dacă veniturile publice se cheltuiesc în mod improductiv, pentru a susține luxul claselor guvernante, în disproporție cu însemnătatea şi puterile unei țări, banul perceput nu e aproape de nici un folos pentru popor.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, propăşirea finanțelor publice şi necesitatea creării pentru întreprinzători a posibilității de acces - cu niveluri de dobândă rezonabile - la finanțarea prin credit, s-au bucurat de atenția unor economişti de prestigiu, ca: Petru S. Aurelian, Dionisie P. Marțian, Nicolae Şuțu, Enric Winterhalder şi Ion Ionescu de la Brad.

Identificarea modalității optime de transpunere în practică a principiului echității fiscale şi argumentarea necesității utilizării judicioase a banului public, au reprezentat şi pentru Ion Ionescu de la Brad şi Dionisie P. Marțian, preocupări majore pe linia îmbunătățirii stării de lucruri din domeniul gestionării banului public.

---

[862] a se vedea pentru detalii, ibidem
[863] detalii se regăsesc în, Mihai Eminescu, *Stradele*, în Opere, vol. IX, pag. 379

Ei considerau[864] că, pentru constituirea veniturilor bugetare, impozitele directe – datorită avantajelor ce derivă din caracteristicile lor[865] – sunt preferabile celor indirecte[866].

Totodată însă, ținând cont de modul inechitabil în care, la acea vreme, erau dimensionate în țara noastră dările directe[867], se pronunțau împotriva desființării totale a impozitelor indirecte[868].

Conştientizând, la fel ca şi Mihai Eminescu, necesitatea cheltuirii judicioase a resurselor financiare publice[869], o serie de economişti, ca, de pildă, Ion Ionescu de la Brad militau pentru alocarea acestora în „favorul serviciului public (adică pentru finanțarea acțiunilor şi obiectivelor de interes național n.n.) şi al dezvoltării noastre materiale, morale şi naționale”[870].

---

864 Întrucât, în privința identificării modalității optime de înfăptuire a dezideratului realizării echității fiscale, opiniile exprimate de Ion Ionescu de la Brad şi Dionisie P. Marțian - departe de a fi divergente - se interconectează organic - a doua circumstanțiind-o pe prima -, ele pot fi privite drept o singură opinie, comună ambilor economişti.

865 întrucât, „impozitul direct – cum e capitația, patenta, impozitul funciar, etc. – este precis, hotărât, şi cerut de-a dreptul şi pe nume de la contribuabil, legiuitorul şi contribuabilul prețuiesc (evaluează corect n.n.) greutatea sarcinii şi-şi dau seama de chipul cu care li se fac lovituri (adică de pragul deasupra căruia obligațiile fiscale devin ruinătoare pentru contribuabili şi, implicit, antiproductive sau chiar imposibil de colectat pentru buget n.n.)., Ion Ionescu de la Brad, *Un nou sistem financiar*, Independența, III, nr. 10 din 17 noiembrie 1860, în Texte(;), pag. 169

866 Deoarece, „prin impozitul indirect, contribuabilul este lovit fără ca să poată a-şi face o socoteală curată (exactă n.n.) - ceea ce nu-l fereşte, însă, de a suferi greutatea sarcinii -, acest impozit este întotdeauna greu şi costisitor, şi, din firea lui, loveşte mai mult pe săraci decât pe bogați”., ibidem, pag. 170

867 „În sistema noastră actuală a impozitelor, contribuțiile directe cad cu mai mare greutate pe cel sărac, într-un mod pe față, prin urmare mai simțit (mai evident n.n.)”., Dionisie P. Marțian, *Revista economico-politică a anului 1862*, Anale economice nr. 9-12, 1862, în O.e.-M, pag. 209

868 „Nu este în interesul dreptății, dar nici în al siguranței publice, a se desființa toate impozitele indirecte ce sunt mai uşoare - căci sunt facultative şi le poartă cei mai avuți -, şi a sili pe stat de a lua (căuta n.n.) refugiul la contribuții directe”., ibidem – Concepția lui Dionisie P. Marțian este amplu prezentată în lucrările: Nicolae N. Constantinescu (coord.), *Studii de istorie economică şi istoria gândirii economice*, vol. II şi Nicolae N. Constantinescu, Tudorel Postolache, Ivanciu Nicolae-Văleanu, Ion Bulborea, *Istoria ştiințelor în România. Ştiințe economice*

869 „Economia în cheltuielile publice aduce economie de venitul cetățenilor (conduce la nespolierea veniturilor contribuabililor n.n.). În luaturi, ca şi în daturi, punem, deci, baza sistemului nostru”., Ion Ionescu de la Brad, *Un nou sistem financiar*, Independența, III, nr. 10 din 17 noiembrie 1860, în Texte(;), pag. 173

870 ibidem, pag. 171

Totodată, aşa după cum deja am arătat, D. P. Marțian, P. S. Aurelian, N. Şuțu şi E. Winterhalder, înțelegeau că, pentru contracararea, cu succes, a fenomenului cametei, precum şi pentru asigurarea, îndestulătoare, a finanțării activităților economice la un nivel de dobândă moderat, se impunea, de la sine, cu statut de condiție sine-qua-non, înființarea unei puternice bănci centrale şi al unor solide alte instituții de credit .

*

Propunerile formulate de Mihai Eminescu în vederea îndreptării stării de lucruri din domeniul constituirii şi utilizării resurselor financiare publice vizează - în mod explicit - transpunerea în practică a principiului echității fiscale şi eficientizarea cheltuirii banului public; şi - în manieră implicită - diminuarea datoriei publice şi întocmirea cu realism a bugetului de stat.

El îşi construia strategia de înfăptuire a echității în materie de impunere sub forma unui raționament euristic, finalizat prin concluzia necesității susținerii „substituirii impozitelor indirecte prin cele directe”[871]. Astfel, pleca de la premisa că omului îi este imposibil să modifice cantitatea de materie înconjurătoare[872] - atât în sensul sporirii cât şi în cel al diminuării -, dar îi stă, pe deplin, în putere să opereze schimbări[873] asupra formei, locului şi posesiunii ei.

Dintre aceste trei categorii de schimbări numai prima „este adevărata producțiune[874], aceea care hrăneşte pe toți, îmbracă şi

[871] Mihai Eminescu, *Ți-ai găsit*…, în Opere, vol. XIII, pag. 141

[872] „Omul nu poate scădea sau adăuga la materia existentă un atom măcar”., ibidem

[873] „Eternă, pururea tot în aceeaşi cantitate ca-n ziua cea dintâi a creațiunii, natura ne-o împrumută să putem opera schimbări asupra ei”., ibidem

[874] „A produce cereale nu va să zică decât a da materiei o schimbare de formă, a ajuta, adică, la combinarea unor materii anorganice în materie organică. A creşte turme e o schimbare de formă. Cu planta produsă se hrăneşte animalul şi, astfel, aceleaşi elemente anorganice se prefac, prin schimbare de formă, în lapte, în lână, în carne. A toarce e o schimbare de formă. Lâna brută se-ntinde-n fire, apoi se țese şi aşa mai departe”., ibidem

încalță pe toți, plăteşte în definitiv toate dările[875][876], pe când celelalte două sunt improductive[877].

De aceea, „cu cât diversitatea de ocupațiuni productive e mai mare într-o țară, cu cât prețul alimentelor se apropie mai mult de cel al fabricatelor, cu cât necesitatea de negustori e mai mică, cu atât un popor e mai liber, mai avut, mai sănătos, cu atât darea directă caută a se recomanda mai mult"[878], ea fiind corelatul producției omnilaterale[879].

Căci, „dacă ne-am închipui că-n țara noastră se produce tot ce ne trebuie: şi grâu, şi maşini, şi țesături de toată mâna, că acestea nu pierd nimic prin transporturi îndelungate, prin comisiuni etc., că cel mult a treia mână este deja a consumatorului şi că nu trec din mână-n mână spre a se scumpi în mod artificial, ce dare mai dreaptă, mai morală s-ar putea imagina decât cea directă? Oricare factor economic ar fi un *producător* real şi el însuşi ar hotărî cât din puterea sa de producțiune are să dea statului"[880].

Din păcate, însă, întrucât în țara noastră schimbările de posesiune predomină în detrimentul celor de formă[881] - care dețin cea mai mică pondere în cadrul celor trei categorii enunțate -, actele de transmisiune - adică acelea „asupra cărora se percep dările indirecte"[882] - încep să constituie principalul izvor

---

875 „În realitate, toate, absolut toate dările sunt plătite, la urma urmelor, de schimbările de formă, de adevărata producțiune"., ibidem
876 ibidem
877 „Drumuri de fier, canaluri, poduri, trăsuri, hamali, sacagii, birjari, nu înaintează decât schimbări de loc. Schimbările de loc sunt improductive şi, cu cât mai puține se fac, cu atât mai mult folos are şi producătorul şi consumatorul.

Schimbările de posesiune – actele de transmisiune – sunt, în adevăr, cele mai improductive din toate; şi, cu toate acestea, cele mai bănoase. Reprezentanții lor sunt samsarii de tot soiul, neuitând, se-nțelege, pe advocați"., ibidem
878 ibidem
879 „Producțiunea omnilaterală corespunde cu darea directă"., ibidem
880 ibidem
881 „Afară de activitatea țăranului şi a brumei de câțiva meseriaşi pe care-i avem şi noi, o sumă de lume, dacă nu toată, trăieşte nu din schimbări de formă, ci, parte din schimbări de loc, parte din transmisiuni, care, amândouă, se şi confundă uneori. În locul seriei fireşti de schimbări de formă, singurele producătoare, vine seria de schimbări de loc şi nesfârşite schimbări de posesiune. Tot costul acestor nenumărate mediațiuni se scade din valoarea naturală a produsului; producătorul dă mult pentru a primi puțin în schimb, consumatorul asemenea. Factorii de căpetenie ai tranzacțiunii economice sunt atât de despărțiți, printr-o lume întreagă de intermediari, încât nu se simt reciproc; producția se-aruncă în rangul al doilea, şi, în rangul întâi intră mijlocirea şi clasele mijlocitoare - negustori, advocați, funcționari, etc.", ibidem
882 ibidem, pag.142

impozabil[883], întreaga producție națională fiind astfel profund afectată[884].

Iar dacă, la cele deja prezentate, mai adăugăm şi faptul că, în timp ce în cazul dării directe, grație faptului că li se adresează fără ocolişuri, oamenii „sunt în stare a simți când marginea impozabilității s-a atins pe deplin"[885], statul nemaiputându-şi permite „a face înnoituri de prisos - când de unde n-ai ce lua nici Dumnezeu nu poate lua -"[886], în cel al dării indirecte un popor întreg „este exploatat pe nesimțite, de ajunge că nu mai ştie ce poate ori nu poate"[887], înțelegem de ce Mihai Eminescu considera că „darea directă ar fi singura dreaptă şi singura care are un element de moralitate în ea"[888].

Dar – continua el – deşi „dările directe sunt direct resimțite de popor şi opinia lui se formează mai lesne pentru sau contra unui guvern când darea e directă şi nu i se escamotează pe nesimțite din buzunar"[889], întrucât „politica impozitelor nu e un act de liber arbitru"[890], „un financiar nu poate alege sistemul care e mai bun, ci acela care e mai aplicabil şi dă rezultate practice mai imediate"[891].

Totodată, Mihai Eminescu consideră că, deoarece „regimul economic al unui popor hotărăşte regimul lui financiar"[892], iar „producțiunea unilaterală şi preponderarea actelor de transmisiune corespunde cu darea indirectă"[893], dările directe - „idealul politicii

---

[883] „Se-nțelege că actul economic nemaifiind producțiunea, în locul întâi, ci transmisiunea, asupra actelor de transmisiune încep a se plăti dările"., ibidem, pag. 141

[884] „În ultima linie, dările indirecte se răsfrâng întregi asupra producțiunii şi tot producătorul le plăteşte, dar le plăteşte mai pe nesimțite decât pe cele directe"., ibidem, pag. 142;

Prin formularea *le plăteşte mai pe nesimțite decât pe cele directe,* Mihai Eminescu înțelegea că, suportatorului impozitelor indirecte, ca urmare, pe de o parte, a dificultății pe care o întâmpină în cuantificarea exactă a ponderii lor în prețul fiecărui articol cumpărat, iar pe de alta, a faptului ca majoritatea mărfurilor aflate pe piață – inclusiv multe dintre cele de strictă necesitate – poartă în ele astfel de impozite, îi este cvasiimposibil să-şi alcătuiască un program de achiziții şi consum, care să-i permită micşorarea, semnificativă, a sarcinii fiscale indirecte, iar nicidecum că plata lor îi lasă substanța financiară nealterată.

[885] Mihai Eminescu, *Un semn al declasării*…, în Opere, vol XIII, pag. 139

[886] ibidem

[887] ibidem

[888] ibidem

[889] idem, *Ți-ai găsit*…, în Opere, vol. XIII, pag. 141

[890] ibidem

[891] ibidem

[892] ibidem

[893] ibidem, pag. 142

financiare"[894] - „nu se pot introduce *a priori*"[895], ci sunt „rezultatul dezvoltării şi stării economice a unui popor"[896].

Aşadar, România, pentru ca să poată transpune în practică principiul echităţii fiscale trebuie, mai întâi, să atingă un stadiu relativ înalt de dezvoltare economică, întrucât, sintetizat, „lucrul s-ar putea exprima astfel: regim comercial, dare indirectă; regim industrial, dare directă"[897]. Nici un partid politic „nu poate substitui dărilor indirecte pe cele directe fără ca societatea însăşi să fi ajuns a suprima enormele sume ce le mistuie mijlocirile de tot felul. Numai când aceste sume enorme se economisesc de către producători şi consumatori se poate proceda la darea directă"[898].

Fiind ferm convins că în materie de ban public „nu ceea ce percepe statul de la contribuabili e cestiunea principală, ci întrebuinţarea productivă sau improductivă pe care el o face cu acele venituri[899]"[900], Mihai Eminescu – evidenţiind necesitatea alocării în scop productiv a resurselor financiare – arată că dacă veniturile publice „se cheltuiesc în mod improductiv, fie pentru a susţine luxul claselor guvernante, fie pentru necesităţi politice chiar, în disproporţie cu însemnătatea şi puterile unei ţări, banul perceput nu e aproape de nici un folos economic pentru popor"[901].

De aceea, în opinia sa, ar trebui ca şi România să adopte în privinţa administrării banului public politica practicată de unele state apusene - ca de exemplu Franţa, Germania şi Anglia - unde „vedem în adevăr bugete foarte mari, dar serviciile pe care statul le aduce în schimb cu banul contribuabilului sunt nu numai echivalente, ci întrec cheltuiala făcută"[902]. Acolo „prin sumele ce le consumă mecanismul statului se înlătură piedicile ce se opun producţiunii şi schimbului; prin cheltuielile făcute i se uşurează oricărui producător condiţiile în care munceşte, încât producţiunea creşte în proporţie cu cheltuielile

---

[894] ibidem, pag. 141
[895] ibidem
[896] ibidem
[897] ibidem, pag. 142
[898] ibidem
[899] Căci, „dacă sporirea pur şi simplu a veniturilor statului ar fi, în toate cazurile, un semn de fericire, statele care percep mai multe dări ar trebui să fie cele mai bine organizate, dar lucrul nu este tocmai aşa (adică acele state au, totuşi, mari carenţe organizatorice n.n.).", idem, *Laudele pe care foile guvernamentale*..., Timpul, în Opere, vol. XII, pag. 52
[900] ibidem
[901] ibidem
[902] ibidem

statului şi viceversa. Bunăstarea fiecărui individ sporeşte şi, fiindcă bunăstarea e condiția bunului trai, media vieții fiecăruia devine mai lungă, copiii sunt crescuți în condiții mai bune decum fuseseră părinții lor, o generație şi mai viguroasă, şi mai aptă pentru producțiune ia locul celei ce se stinge”[903].

Considerațiile pe care Mihai Eminescu le-a formulat asupra stării de facto a domeniului bugetar, precum şi a cauzelor care au determinat-o, ne îndreptățesc să considerăm că, în viziunea sa: raționalizarea cheltuielilor publice, nemaiadmiterea de venituri bugetare fictive, respectarea intereselor țării la încheierea şi la răscumpărarea concesiunilor publice, corelarea dimensiunii sarcinilor fiscale cu capacitatea contributivă a plătitorilor de impozite, constituiau priorități strategice. De asemenea, pe baza aceloraşi considerații, putem afirma că el milita pentru înscrierea în buget a unor venituri corelate cu posibilitățile reale de generare a lor de către ramurile economice de la care urmau a fi colectate şi alocarea de către Camerele legiuitoare a întregului timp şi a întregii seriozități cuvenite dezbaterilor privind bugetul.

2.2.6. Învățământul

Şcoala n-ar trebui să fie o magazie de cunoştințe străine, ci o gimnastică a întregii individualități a omului. Elevul nu un hamal care-şi încarcă memoria cu saci de coji ale unor idei străine, sub care geme, ci un om care-şi exercită toate puterile inteligenței, întărindu-şi aparatul intelectual şi ridicându-şi, totodată, nivelul moral.

Formularea de propuneri destinate propăşirii învățământului românesc a constituit una dintre preocupările de seamă ale unor remarcabili economişti, precum: Petru S. Aurelian, Alexandru D. Xenopol, Dionisie P. Marțian şi Enric Winterhalder.

Înțelegând necesitatea orientării învățământului pe un făgaş pragmatic[904], ei au militat, îndeosebi, pentru preponderența

---

[903] ibidem

[904] „Până ce instrucția națională nu va lua o direcție mai realistă, spre a produce economişti, mecanici, ingineri, chimişti, meşteri şi *artişti* (*adică specialişti* n.n.); în loc de versificatori, avocați şi candidați la funcții publice - ce ne-a dat până acum -, starea noastră materială, ba nici cea morală, nu se poate îndrepta; căci, instrumentul de înfăptuire a oricărui progres real este ştiința realului, a cărei acțiune se simte, astăzi, în toate ramurile lucrărilor omeneşti”., Dionisie P. Marțian,

învățământului real față de cel clasic[905] - nepronunțându-se, însă, pentru renunțarea, în totalitate, la studiile clasice[906].

Trebuințe române în oglinda expozițiunei universale din London, Anale economice, nr. 9-12 din 1862, în O.e.-A, pag. 394

[905] „Partizanii studiilor clasice, care consideră că trebuie să se rețină, mult timp, copiii în mijlocul capodoperelor celor trei antichități clasice ale noastre, şi aceasta, nu pentru a-i face să vorbească limba lui Homer sau a lui Horațiu, ci, pentru a-i învăța să gândească - făcându-i să se familiarizeze cu stăpânii gândirii umane -, pun un preț foarte mic pe puterea intelectuală a timpurilor moderne. …

Prin ce întâmplare cei vechi sunt *stăpânii gândirii umane?* Dacă ar voi cineva să spună că ei au avut mai mult merit decât noi, neavând aceleaşi ajutoare ca şi noi, consimt bucuros la aceasta. Dar chestiunea nu este aici. Nu este vorba de a declara biruitori, ci de a instrui tinerimea. De aceea, consider că, lectura cărții *Devoir* de Jules Simon îi va fi mai profitabilă decât aceea a lui Cicerone *De officiis*; a *Istoriei Egiptului* de Champollion-Figeac, mai instructivă decât *Povestirile* lui Herodot; lectura *Cosmosului* îi va fi mai folositoare decât *Istoria naturală* de Pliniu. … Împăratul Napoleon al III-lea a zis odată: *Viitorul este al flegmaticilor*. Noi nu ne depărtăm prea mult de această gândire, încuviințând că viitorul este al oamenilor care lucrează, iar nu al oamenilor care vorbesc. Să creăm, aşadar, şcoli unde să învățăm a lucra decât a vorbi. Să ne silim, înainte de toate, a întipări adânc această gândire în mintea şcolarilor noştri, că vorba nu e decât veşmântul ideii şi că, dacă veşmântul are o oarecare importanță, o are numai pentru că acoperă goliciunea *corpului*.

Să fim, de asemenea, încredințați că, va veni o zi când, orice frază ce nu va fi expresia unei gândiri va fi expusă ridicolului. Cel mai bun mijloc de a grăbi sosirea unei asemenea zile este acela de a înmulți şcolile profesionale, unde se învață, înainte de toate, ceea ce este trebuincios vieții practice, unde se predă geografia înaintea mitologiei, aritmetica înaintea poeziei, ştiințele fizice înaintea versurilor latine, şi limbile moderne înaintea temei greceşti"., idem, *Instrucție profesională*, Anale economice, III-IV, 1861, în O.e.-A, pag. 304, 305;

Aşadar, „este neapărat a se face o prefacere totală în sistema instrucției noastre publice. Ea trebuie să țină cont de trebuințele reale ale vieții şi ale secolului - să precumpănească în ea, întocmai precum în viață, grijile existenței materiale asupra speculațiilor cu idei metafizice. *Abstracțiile*, ce sunt groaza şi tortura vârstei tinere, trebuie să piardă din tărâmul bugetului şi să fie înlocuite cu *realitatea*. Junimea să învețe mai puține limbi moarte, dar cu atât mai bine româneşte şi alte limbi vii. Generația viitoare s-o pregătim pentru activitate, să se ocupe mai puțin de trecutul şi mai mult de prezentul popoarelor. A voi să pregătim şi să creştem nu numai literați, ci şi agricultori, industriali şi comercianți, producători în toate ramurile activității omeneşti, este a voi să avem oameni astfel precum ne face trebuință pentru a corespunde destinației (necesitaților n.n.) României"., ibidem, pag. 396 – Concepția lui Dionisie P. Marțian este prezentată amănunțit în lucrările: Ivanciu Nicolae-Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească. Culegere de studii*; şi Nicolae N. Constantinescu, Tudorel Postolache, Ivanciu Nicolae-Văleanu, Ion Bulborea, *Istoria ştiințelor în România. Ştiințe economice*;

„Căci, dacă se cuvine unei națiuni ca studiile liberale să le aibă în onoare, cu atât mai mult este de trebuință a înmulți studiile practice şi a da tuturor puterilor producătoare scumpele pârghii ale ştiinței şi ale artelor, care-i înmulțesc puterile într-un mod nemăsurat"., Alexandru D. Xenopol citează, exprimându-şi totodată adeziunea la conținutul lor, în lucrarea „*Studii economice*" - ediția a II-a, Editura

Aceasta întrucât, în opinia lor, deprinderea şi, după caz, aprofundarea cunoştinţelor economice[907], tehnice[908] şi agricole[909],

---

librăriei S. Samitca, Craiova, 1882 - rândurile scrise de Dionisie P. Marţian în studiul „*Trebuinţe române în lumina expoziţiunii universale din London*", Anale economice, nr. I-IV, 1862, în Alexandru D. Xenopol, O.e-X, pag. 105 - O prezentare detaliată a opiniilor lui Alexandru D. Xenopol este făcută în lucrarea: Ivanciu Nicolae-Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească. Culegere de studii.*

906 „Nu sunt un om care să nesocotesc învăţământul clasic, din contra, recunosc că cultura clasică este o podoabă a culturii; dar, în timpul în care trăim, cine rămâne numai cu învăţământul clasic se alege cu clasicismul"., Petru S. Aurelian, „Economia naţională", nr.12 din 15 iunie 1893, în O.e.-A, pag. LXXII;

De aceea, „am fi rău înţeleşi dacă s-ar crede că dispreţuim literele. Din contra, le suntem datori totul şi le iubim cu un amor fără margini. Dar, cum am mai zis-o şi de alte ori: pâinea înainte de toate.

Cei vechi sunt admirabili şi, de aceea, ei trebuie să fie *citiţi şi meditaţi* (*studiaţi, înţeleşi* şi *aprofundaţi n.n*). Dar, când şi cum? La *terminarea* studiilor noastre din copilărie, *când suntem în stare de a-i aprecia*. Şi atunci trebuie să se citească nu pe fragmente, precum se obişnuieşte prin şcolile noastre, ataşându-ne de chestiuni vane de formă, ci în întreg şi în modul de a pătrunde şi a se folosi de odată - ca un tot unitar n.n. - de deosebitele părţi ale doctrinelor lor"., Dionisie P. Marţian, *Instrucţie profesională*, în O.e.-M, pag. 305

907 „Trăim într-un timp şi în nişte împrejurări care ne impun cunoştinţa, cel puţin a elementelor ştiinţei care se ocupă cu regulile generale cărora le sunt supuse producţia, repartiţia, circulaţia şi consumaţia bunurilor. Lipsa unor asemenea cunoştinţe, nu numai ca este vătămătoare pentru interesele fiecărui cetăţean, dar înlesneşte, cât nu s-ar crede, propagarea erorilor asupra chestiunilor celor mai vitale pentru societate"., Petru S. Aurelian, *Elemente de economie politică*, Bucureşti, 1888, în O.e.-A, pag. XXII;

„Învăţătura unui popor trebuie să corespundă cu nevoile şi aspiraţiile sale; nevoile şi aspiraţiile românilor, atât economice cât şi naţionale, reclamă ca copiii lor să cunoască cum se măreşte dezvoltarea economică a unui popor; şi aceste cunoştinţe le dă studiul economiei politice"., idem, *Despre importanţa învăţământului economiei politice*, Revista ştiinţifică, I, nr. 15 din 15 septembrie 1870, în O.e.-A, pag. 22;

„Din aceasta ştiinţă se poate învăţa foarte mult. Simplul fapt că mişcarea bogăţiei într-un popor e supusă unor legi, că îndreptarea bunăstării materiale a unui popor este condiţia cea dintâi a oricărui alt progres, că această îndreptare trebuie făcută prin mijloacele generale aplicate asupra întregii ţări, şi nu prin îndreptări şi meremetisiri (cârpiri n.n.) de ocazie a relelor ce se ivesc, este de o mare însemnătate. Când ar fi *mulţi oameni în societatea noastră* care să aibă asemenea convingeri căpătate prin studiul lent al şcolii, atunci am vedea schimbându-se (în bine n.n.) mersul lucrurilor. Apoi desigur ca nu va mai fi nici spre paguba individului, nici spre aceea a societăţii în care el (individul cu astfel de convingeri n.n.) va fi chemat a juca un rol public, de a şti ce este sistemul liberului-schimb, şi ce este acela al protecţionismului, care este bunătatea (eficienţa n.n.) lor respectivă, când se pot aplica pentru a produce rezultate bune ş.a.m.d."., Alexandru D. Xenopol, Convorbiri literare, anul V, 1871, în O.e.-X, pag. 20;

contribuie esențial, direct sau indirect, la atingerea de către persoanele activ-participante la viața economică, a unui înalt randament al muncii şi/sau a unei ridicate eficiențe decizionale.

Mai mult, „doctrinele economiei politice sunt un studiu nu numai nu mai puțin important decât (cel puțin tot la fel de necesar ca n.n.) cel al ştiințelor juridice, dar nedispensabil.

Întrucât din dezvoltarea ei se simte armonia intereselor, şi din cunoştința acesteia se poate aprecia trebuința (utilitatea socială n.n.) şi valoarea (eficiența activității n.n.) instituțiilor statului, economia politică reîntregeşte ştiința dreptului şi permite înțelegerea ei deplină"., Dionisie P. Marțian, *Studii sistematice în economia politică. Economia socială*., în O.e.-M, pag. 72;

Iar, „pentru a cunoaşte legile care mişcă viața economică şi pentru a înțelege marele adevăr civilizator: că, *cu cât folosim mai mult tuturor, cu atât ne sunt şi interesele particulare mai îndestulate*; pentru ca să avem o deplină cunoştință despre obiectele şi mijloacele comerțului şi despre modul de a conduce o asemenea întreprindere, studiul este, fără îndoială, chiar aşa de neapărat trebuincios, pe cât ne trebuieşte pentru a învăța oricare ram al activității lucrative. A pretinde dar *că neguțătorii cei mai neînvățați fac trebi mai bune* este nu numai a nega învederate adevăruri, ci este a afirma că: comerțul în loc de a înainta dezvoltarea indivizilor, o împiedică, prin urmare dânsul este inamicul culturii. … Căutați numărul celor care au primit o instrucțiune comercială şi al celor care nu au avut parte de ea, faceți apoi asemenea cu numărul comercianților căzuți dintre ceia şi ceştia şi veți vedea cu cât este mai sigur în ale sale neguțătorul instruit"., idem, *Instrucția comercială*, în O.e.-M, pag. 356, 357

[908] Întrucât, „astăzi cotropirea economică este mai de temut decât cea politică – căci, odată agricultura şi industria înstrăinate nu mai poate fi scăpare pentru un popor - dezvoltarea învățământului profesional la noi în țară este o chestiune de importanță nu numai economică, ci şi politică"., Petru S. Aurelian, *Cotropirea economică va reuşi dacă nu dezvoltăm învățământul profesional*, Revista ştiințifică, II, nr. 24 din februarie 1872, în O.e.-A, pag. 44;

Totodată, aşa cum deja am arătat, „crearea de institute naționale pentru tehnică şi mecanică ne este necesară pentru a îndeplini (a acoperi n.n.) lacuna de maşini lucrătoare şi de oameni trebuincioşi la ele"., Dionisie P. Marțian, Revista economico-politică a anului 1864, în O.e.-M, pag. 241

[909] „Cu toate că agricultura ne este mai unicul izvor al averii, ea se află în primitivitatea tradițiunii"., idem, Instrucția agricolă, Anale economice, II, 1860, în O.e.-M, pag. 256;

Deoarece, aşa cum am mai precizat, „agricultura a ajuns – pe plan mondial n.n. – în zilele noastre o ştiință, şi încă una din cele mai grele, îmbunătățirea metodelor de cultură trebuie să pornească de la cei mai inteligenți, şi fiindcă, cu ruşine, trebuie să mărturisim că agricultori inteligenți nu mai întâlnim în țara noastră, trebuie ca statul să lucreze, prin şcoli, la crearea unor astfel de oameni"., Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*, în O.e.-X, pag. 116;

„Iată, dar, pentru ce cerem cea mai întinsă instrucție a agriculturii pentru poporul nostru"., Dionisie P. Marțian, Instrucția agricolă, Anale economice, II, 1860, în O.e.-M, pag. 256

De aceea, ei recomandau constituirea unei puternice rețele de învățământ tehnic[910], economic[911] şi agricol[912], care să

---

[910] „Fiindcă şcolile noastre nu produc decât poeți şi advocați, când ne trebuie cizme, haine, scule, instrumente, când ni se frânge o roată, când ni se strică fierul plugului, când ni s-a oprit maşina – ce am cumpărat-o, cu două luni de zile mai înainte, cu mii de galbeni – trebuie să alergăm la străini, şi încă ne ținem fericiți când îi avem între noi, ca să nu trebuiască să trimitem comisiuni în străinătate. … Ne trebuie, înainte de toate, şcoli profesionale organizate şi răspândite prin județe, după trebuințele industriale locale şi, în capitala României, înainte de o universitate de ştiințe, ne trebuie un *polytechnicum*, adică o universitate a industriilor"., A. D. Xenopol citează, subscriind la conținutul lor, în lucrarea „*Studii economice*" - ediția a II-a, Editura librăriei S. Samitca, Craiova, 1882 - rândurile scrise de D. P. Martian în revista „Anale economice", 1862, în Alexandru D. Xenopol, în O.e.-X, pag. 105;

În plus, considerăm că, „şcolile de meserii şi muzeele industriale ce s-ar putea întocmi (înființa n.n.) pe lângă ele, sunt cele mai nimerite mijloace de a salva meseriile – prin înfăptuirea alianței dintre artă şi meserie –"., Enric Winterhalder, *Moneta română*, Românul, II, 16 noiembrie 1863, în Texte(;), pag. 268;

De aceea, „rugăm pe cei care au pâinea şi cuțitul în mână, să nu lase să treacă anul 1873 fără a se îndoi (dubla n.n.) numărul locurilor în şcolile profesionale. Şi, fiindcă nevoile țării reclamă ca, pentru câtva timp, asemenea şcoli să existe cel puțin pentru două județe una, ar fi de trebuință, ca să se trimită în Belgia câțiva juni pentru a învăța meseriile cele mai de lipsă şi, după întoarcerea lor, să fie însărcinați a dirija şi a învăța pe alții"., Petru S. Aurelian, *Dezvoltarea gustului pentru meserii. De ce trebuie să facem industrii.*, Revista Ştiințifică, III, nr. 16 din 1 octombrie 1872, în O.e.-A, pag. 60

[911] „Lipsa de instrucțiune comercială este cea mai mare piedică în silința de a ridica comerțul național"., Dionisie P. Marțian, *Instrucția comercială*, Anale economice, I, 1860, în O.e.-M, pag. 355, 356;

De aceea, „fără şcoli comerciale, nu vom avea niciodată camere comerciale, nici comerț național activ, ci numai parodia lor"., Dionisie P. Marțian, *Duana. Tarifa vamală reformată*, în O.e.-M, pag. 437;

Față de cele prezentate, „guvernul este dator comerțului cu o şcoală mai înaltă, adică o academie sau facultate de comerț, este dator să ajute înființarea şcolilor secundare de comerț…şi a şcolilor inferioare de acest fel în oraşe, unde numărul comercianților urcă la mii"., Dionisie P. Marțian, *Trebuințe române în lumina expozițiunii universale din London*, în O.e.-M, pag. 48

[912] „Dacă în toată Europa cultă învățământul agricol este atât de încurajat, încât i se consacră milioane (de unități monetare n.n.) în fiecare an, înseamnă că necesitatea lui este adânc simțită; căci într-altfel de chip ar trebui să admitem că oamenii de stat şi adunările legiuitoare din acele țări sunt compuse din persoane glumețe, iar contribuabilii sunt nişte copii când tolerează să li se cheltuiască banii pentru instituțiuni de capriciu. Nu, state ca Franța şi Germania nu-şi cheltuiesc banii în zadar.

Şi apoi, dacă asemenea țări, unde agricultura este atât de înaintată şi unde industria a făcut progrese uimitoare, au trebuință de şcoli de agricultură, ce să mai zicem noi, care nu numai că suntem înapoiați în raport cu acele țări, dar n-avem nici o industrie şi trăim numai prin agricultură?

De aceea, este timpul ca dizgrația căreia a căzut, înaintea unei semi de oameni, învățământul agricol să înceteze.

includă atât unităţi de nivel preuniversitar, cât şi instituţii de învăţământ superior, considerând-o drept condiţie sine-qua-non a înfăptuirii unei dezvoltări sănătoase a economiei naţionale.

Totodată însă, dând dovadă de mult realism, atrăgeau atenţia opiniei publice, prin intermediul condeiului lui A. D. Xenopol, că trebuie neapărat evitată considerarea învăţământului real drept panaceu universal al dezvoltării economice[913] şi că, pentru a face posibilă propăşirea economică a ţării, accentul trebuie pus, mai cu seamă, pe crearea condiţiilor economico-sociale favorabile respectivei dezvoltări[914].

Avem destui vătăşei, nu mai avem trebuinţă de astfel de oameni numai pentru a le plăti simbria; avem trebuinţă de oameni inteligenţi, independenţi, de oameni care să aibă cunoştinţe speciale de agricultură.

Pentru aceasta noi avem interes nu numai să păstram şcolile agricole pe care le avem, ci să le şi înmulţim; căci, repet, viaţa noastră economică depinde de agricultură"., Petru S. Aurelian, *Importanţa învăţământului agricol*, Revista ştiinţifică, II, nr. 10 din 1 iulie 1871, în O.e. – A, pag. 34, 35;

În acest sens, aşa cum am mai specificat, „statul trebuie să instituie numeroase şcoli de agricultură prin districte şi să înfiinţeze o şcoală centrală de agricultură cu profesori aduşi din străinătate, care să încerce a aplica ţării noastre acele metode perfecţionate ce s-ar putea potrivi cu starea economică, financiară şi cu calităţile şi dispoziţiile (aptitudinile n.n.) locuitorilor ei"., Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*, în O.e.-X, pag. 116

[913] „Ocupaţiile productive ale unui popor nu sunt rezultatul reflexiunii sale instinctive şi inconştiente. Numai interesul şi perspectiva câştigului îl împing spre ele, iar nu convingerea că prin ele aduce un bine ţării.

Pentru ca un ram de ocupaţiune productivă să se dezvolte, se cere, deci, înainte de toate, ca acei ce i se vor deda lui să câştige din el. Poporul nostru se dedă agriculturii, pentru că numai din această îndeletnicire se câştigă ceva bani în ţara noastră; fuge de industrie, pentru că a se ocupa de ea în starea în care ne aflăm este a hotărî, aproape, a muri de foame.

De aceea, adevăratul metod (cea mai eficientă metodă n.n.) de a introduce industria şi comerţul în mâinile românilor (în sens larg: de a propăşi ansamblul economiei naţionale n.n.) nu este calea şcolii"., idem, *Direcţiunea învăţământului nostru*, Economia naţională, an IX, nr. 16 din 15 aprilie 1885, în O.e.-X, pag. 301

[914] „Pentru ca o meserie sau o industrie să prospere, ştiinţa producerii obiectelor sale este numai una dintre condiţiile acestei prosperări. *Cea principală este de a crea, pentru produsele fabricate, piaţa de desfacere*, care singură (care este unicul element ce n.n.) îi poate atrage pe oameni de a se deda acelei îndeletniciri.

Şcoala, însă, produce numai oameni ce *ştiu* să producă. Dar *înlesnirea desfacerii produselor lor,* cine se îngrijeşte de dânsa? Şi voim ca şcolile de meserii să înflorească şi să dea roade, când aceste roade sunt uscate pe arborele lor înainte de a se coace? Zadarnic creăm şcoli de meserii şi de comerţ dacă nu vom încuraja şi crea mai întâi industria şi comerţul"., ibidem, pag. 302; a se vedea pentru detalii ibidem pag. 302, 303

*

Considerând că cele mai puternice arme de care se poate sluji poporul român în marea sa luptă de păstrare a existenței sale naționale - mai eficiente chiar, pe termen lung, decât însăşi aplicarea măsurilor economice protecționiste - sunt ridicarea nivelului intelectual al maselor şi dezvoltarea activității şi a bogăției țării[915], Mihai Eminescu, la fel ca şi remarcabilii economişti ai timpului său menționați anterior, a acordat chestiunii propăşirii învățământului românesc întreaga atenție cuvenită.

Principalele propuneri formulate de Mihai Eminescu pe linie de învățământ privesc redefinirea rolului şcolii în formarea intelectuală a tinerei generații, îmbunătățirea pregătirii de specialitate şi a prestației didactice a corpului profesoral, respectarea distincției dintre învățământul clasic şi cel real, amplificarea pregătirii profesionale tehnice de nivel preuniversitar în paralel cu adaptarea nomenclatorului de specializări din învățământul superior la nevoile reale ale făuririi economiei moderne.

Apreciind că „temeinicia celor ştiute şi pătrunderea de ele e preferabilă unei nemistuite mulțimi de cuvinte”[916], „lucrul principal fiind de-a şti puțin şi bine iar acel puțin să fie ales (adică să reprezinte esențialul materiei parcurse n.n.)”[917], el opina că „şcoala n-ar trebui să fie o magazie de cunoştințe străine, ci o gimnastică a întregii individualități a omului; elevul nu un (netrebuind să fie un n.n.) hamal care-şi încarcă memoria cu saci de coji ale unor idei străine, sub care geme, ci un om care-şi exercită toate puterile proprii ale inteligenței, întărindu-şi aparatul intelectual, precum un gimnast îşi împuterniceşte aparatul fizic, fie-n vigoare, fie-n îndemânare”[918].

Asemenea vechilor greci care spuneau că persoanele supuse educării nu sunt nişte vase care să fie umplute cu cunoştințe, ci nişte torțe care trebuie aprinse, Mihai Eminescu

---

[915] „Ca să poată elementul nostru românesc să iasă învingător în lupta cea mare pentru existență națională ce ni se impune (pe care împrejurările obiective ne constrâng să o purtăm n.n.), mijloacele protectoare nu sunt, fără îndoială, decât un ajutor vremelnic: ridicarea nivelului intelectual şi dezvoltarea activității şi a bogăției sunt mijloacele fundamentale”., Mihai Eminescu, *Am publicat în numărul de la 2 decembrie*, în Opere, vol. XII, pag. 432

[916] idem, *Nu ştim cum să ne explicăm…*, în Opere, vol. XI, pag. 244

[917] idem, *Pensionatul normal de domnişoare*, în Opere, vol. IX, pag. 398

[918] idem, *Nu ştim cum să ne explicăm…*, în Opere, vol. XI, pag. 244

accentua asupra necesității ca procesul didactic să fie orientat spre dezvoltarea inteligenței asociative[919] - şi implicit a creativității[920] -, iar nicidecum spre creşterea capacității de memorare mecanică.

Dat fiind faptul că între nivelul pregătirii de specialitate a profesorilor şi calitatea procesului didactic există o relație de determinare directă - primul element influențându-l nemijlocit pe al doilea -, Mihai Eminescu milita ferm pentru ridicarea nivelului profesional al dascălilor.

În acest sens el propunea, pe de o parte, restructurarea personalului didactic existent - prin eliminarea „postulanților care nu ştiu nimic”[921] şi care „privesc catedrele lor ca pe nişte sinecure”[922] -, iar, pe de alta, stabilirea unor condiții de studii mai stricte pentru ocuparea catedrelor - prin adoptarea unei legi care să „stabilească, o dată pentru totdeauna, că nu se vor numi profesori de liceu, de gimnazii şi de şcoli secundare în genere decât cei ce vor fi absolvit, cu succes, studiile universitare”[923].

Baza conceptuală a pledoariei eminesciene în favoarea respectării distincției dintre învățământul clasic şi cel real este necesitatea de „a se deosebi în şcoală acele *(discipline de studiu n.n.)* a căror menire este educativă, care determină oarecum atitudinea unei societăți, caracterul ei intelectual şi moral *(corespunzătoare învățământului clasic n.n.)*, de acele *(obiecte de studiu n.n.)* care lărgesc activitatea ei economică şi sporesc mijloacele ei de producțiune (*specifice învățământului real n.n.*)”[924].

Această bază conceptuală se fundamenta pe radiografierea stării învățământului românesc din acea vreme, când, „urmare a amestecului a două serii de studii *(adică a celor clasice cu cele reale n.n.)*, care corespund chiar în individ cu două soiuri de aptitudini *(adică sunt corespondentele a două tipuri diferite de aptitudini individuale n.n.)*, a fost încărcarea peste măsură a programelor cu fel

---

[919] „Odată interesul inteligenței trezit pentru obiecte, odată simțirile şi judecata deprinse la observație, elevul ajunge, prin proprie gândire, la rezultate care nu stau în carte”., ibidem

[920] în acest context, prin *creativitate* înțelegându-se capacitatea de a forma asocieri de ordin îndepărtat – interdisciplinare – între fapte şi/sau cunoştințe.

[921] Mihai Eminescu, *<<Românul>> află că…*, în Opere, vol. X, pag. 144

[922] idem, *<<Presa>> de vineri 8 februarie*…, în Opere, vol. X, pag. 413

[923] idem, *<<Românul>> află că…*, în Opere, vol. X, pag. 144

[924] idem, *De la venirea*…, în Opere, vol. XII, pag. 326

de fel de materii, când clasice, când exacte, încărcare al cărei rezultat este sterilitatea atât a învățământului clasic, cât şi a celui real"[925].

Fiind de părere că „o direcție (o strategie de dezvoltare n.n.) realistă a şcolilor caută să țină seama (în sensul de *este firesc să țină seama* n.n.) de trebuințele reale (adică de necesitățile obiective n.n.) ale societății, fie materiale, fie morale"[926], iar „necesitățile morale ale prezentului sunt aproape înzecit mai mari decât cele materiale[927]"[928], Mihai Eminescu aprecia în mod deosebit valențele sociale pozitive ale studiilor clasice, care „*cresc* spiritul şi caracterul tinerimii"[929].

El aprecia, de asemenea, şi influența benefică pe care aceste studii o exercită asupra dezvoltării intelectului, întrucât „ceea ce câştigă cineva prin ele, dacă sunt bine predate, este aptitudinea de a înțelege lesne, de-a coordona repede orice altă materie a cunoştinței omeneşti"[930].

Totodată însă, dând dovadă de multă luciditate, nu nega utilitatea învățământului real, ba, mai mult, se exprima, fără echivoc, în favoarea dezvoltării acestuia[931] - de o manieră de sine stătătoare şi prin intermediul unor unități bine individualizate[932]. De

---

[925] ibidem

[926] idem, *Unul din punctele statornice*…, în Opere, vol. X, pag. 408

[927] Mihai Eminescu zugrăvea imoralitatea din societatea acelor vremuri prin intermediul următorului tablou: Există „diferiți mari oameni de stat care-şi fac din şiretlic şi neadevăr o virtute, apoi o organizație întreaga bazată pe minciuna că poporul e cult şi bogat, pe când în realitate e incult şi sărac, o generație prezumpțioasă, fără sațiu şi imorală de advocați, la care mintea e înlocuită prin viclenie, a căror meserie consistă în a corupe caracterele prin amăgire, a face din negru alb, din alb negru, o lipsă totală de judecată pentru orice formă de cultură care nu corespunde c-un paragraf de lege"., ibidem, pag. 408, 409

[928] ibidem, pag. 408

[929] idem, *De la venirea*…, în Opere, vol. XII, pag. 326

[930] ibidem

[931] „Dacă am avea, cel puțin în capitalele de județe, câte un gimnaziu real, elevii din oraş şi județ cu mai puțină dare de mână ar putea absolvi cursul inferior de gimnaziu real la vârsta de 15 sau 16 ani. În aceste şcoli, pe lângă înzestrarea cu cunoştințele necesare, s-ar deştepta în elevi gustul şi simțul pentru ocupațiunile părinților lor, având convingerea, totodată, că ei pot lucra mai cu succes în sfera părinților, posedând cunoştințe îndestulătoare; astfel, am putea conserva, mai întâi, ceea ce avem din clasa de mijloc şi, totodată, am putea păşi pe calea progresului. În scurt timp am putea avea, apoi, o generație activă, cu simț şi pricepere pentru ocupațiunile clasei de mijloc şi, bazați pe această generație, am putea propăşi la timp şi la formarea de industrii"., idem, *Discuțiunea actuală asupra reformelor*…, în Opere, vol. XI, pag. 345

[932] „Susținem că învățământul real cată (trebuie n.n.) să fie de sine stătător, cată (îi este necesar n.n.) să-şi aibă institutele sale speciale"., ibidem

aceea, în concepția sa, chiar dacă reducerea numărului şcolilor clasice putea fi admisă, contopirea în una şi aceeaşi unitate şcolară a celor două tipuri distincte de învățământ - clasic şi real - trebuia neapărat respinsă[933].

Având în vedere creşterea nivelului înzestrării tehnice a economiei naționale[934], şi înțelegând că fructificarea productivității superioare a utilajelor din ce în ce mai perfecționate poate fi făcută numai de către lucrători cu înaltă calificare profesională[935], Mihai Eminescu deplângea consecințele lipsei de pregătire tehnică a românilor[936]. Drept remediu, el propunea la nivelul preuniversitar amplificarea pregătirii profesionale tehnice[937], iar la cel universitar înființarea unui institut politehnic[938].

Evitând, în mod înțelept, să judece oportunitatea creării institutului politehnic pe baza unui raționament pe termen scurt – care l-ar fi condus, poate, la concluzia pripită a nonnecesității respectivului aşezământ – Mihai Eminescu, a gândit chestiunea cu realism şi în perspectivă îndepărtată, înțelegând, astfel, că înființarea instituției în cauză era indispensabilă propăşirii economiei româneşti: „E adevărat că o sumă de români se aplică în străinătate la studii tehnice, ba par a avea chiar o înclinație şi un talent deosebit pentru ştiințe pozitive; e adevărat, de asemenea, că la o şcoală înființată imediat, funcțiile s-ar ocupa, ca după obicei,

---

933 „Chiar o reducere a numărului şcolilor de învățământ clasic se poate admite; ceea ce, însă, trebuie respins este confundarea acestor ramuri deosebite de învățământ, amestecul lor în una şi aceeaşi şcoală, fără preponderența uneia sau alteia din materii"., idem, *De la venirea*…, în Opere, vol. XII, pag. 326

934 „Coloanele optimiste ale ziarelor ne vorbesc de întrebuințarea maşinilor în locul brațelor şi de sute de alte îmbunătățiri"., idem, *Între multele îmbunătățiri*…, în Opere, vol. XIII, pag. 180;

„Am făcut drumuri de fier care, după lege şi natura lucrului, au să fie odată administrate numai de români"., ibidem

935 „Oricine pronunță vorba *maşină*, spune, totodată, că aceste instrumente, dacă înlocuiesc puterea brațelor, cer, pe de altă parte, concursul inteligenței omeneşti"., idem, *Între multele îmbunătățiri*…, în Opere, vol. XIII, pag. 180

936 „Deşi românul e din natură (din naştere n.n.) inteligent, proroc nu e. Şi nu putem aştepta de la el ca, fără cunoştințe mecanice, să poată conduce o maşină. Dovada? Aproape toți maşiniştii sunt străini"., ibidem

937 „Se vorbeşte de dezvoltarea industriilor şi a meseriilor. Dar cum se pot acestea fără educație profesională, fără ca încercările şi începuturile să fie sprijinite?", ibidem

938 „Până-n ziua de azi nu s-a gândit nimeni la înființarea unei şcoli politehnice, din ai cărei elevi buni să se recruteze inginerii şi administratorii viitori ai rețelei noastre de căi ferate"., ibidem

nu după merite, ci după protecțiile de care se bucură concurenții; cu toate acestea nu credem că, pentr-un timp îndelungat, să ne putem dispensa de o asemenea şcoală înaltă ”[939].

Totodată însă, dincolo de întreaga sa strategie de propăşire a învățământului românesc şi, totodată, perfect firesc, împreună cu ea, reconfirmându-şi, şi prin aceasta, realismul gândirii, M. Eminescu sublinia: „E verosimil că nici şcoala nu ajută în contra mizeriei. Ea poate ridica un popor sărac, dar sărăcia dispune de (un minim de n.n.) condiții de existență (decentă n.n.) ; unde e mizerie, acolo condițiile de existență sunt (complet n.n.) nefavorabile, cel mizer se zbate în zadar, puterile cheltuite sunt, pururea, superioare celor reproduse, el sfârşeşte prin a se istovi, prin a-şi slei viața în silințe zadarnice”[940].

--------------- * * ----------------

[939] ibidem

[940] idem, *De câte ori contestăm*…, 12 octombrie 1882, în Opere, vol. XIII, pag. 201

CONCLUZII

Independența politică şi dezvoltarea durabilă a oricărui stat sunt determinate de gradul său de prosperitate economică. Singura cale onestă de dobândire a avuției este munca. Ierarhia socială n-ar trebui să fie decât o ierarhie a muncii. Semidocții şi cei cu conştiința pătată trebuie eliminați, neîntârziat, din toate posturile care le permit să influențeze prezentul şi viitorul țării. Silirea lor la muncă productivă este imperios necesară.

Există posibilitatea ca anumite soluții preconizate la vremea respectivă de Mihai Eminescu, să-şi găsească aplicabilitatea în surmontarea perioadei dificile pe care o traversează actualmente economia țării noastre.

Dintre acestea remarcăm:

a) cheia rezolvării marilor probleme socio-economice ale oricărei țări constă în prețuirea şi încurajarea muncii, deopotrivă a celei fizice şi a celei intelectuale, o economie prosperă putând fi făurită numai prin stimularea şi diversificarea acesteia în concordanță cu aptitudinile şi cu prioritățile naționale;
b) singurul criteriu just de ierarhizare a oamenilor în societate este activitatea socialmente utilă desfăşurată de fiecare dintre ei. Aceasta întrucât, efectul legic al adevărului că „singura cale a avuției e (echitabil să fie n.n.) munca”[941], este acela că „ierarhia socială n-ar trebui să fie decât o ierarhie a muncii”[942];
c) fiecare om este dator să contribuie prin muncă[943], potrivit aptitudinilor şi pregătirii sale, la propăşirea economică a societății, astfel încât acesteia să-i fie posibil, într-o cât mai mare măsură, să asigure membrilor ei, condițiile dobândirii celor necesare traiului;
d) independența politică şi dezvoltarea durabilă a oricărui stat sunt direct determinate de gradul său de prosperitate economică;
e) unui popor, oricare ar fi el, îi sunt absolut necesare pentru a dăinui, pentru a-şi îmbunătăți nivelul de

---

[941] idem, *<<Pseudo-românul>> ne cere…*, în Opere, vol. XIII, pag. 120
[942] idem, *Ni se pare că vorbim…,* în Opere, vol. XIII, pag. 172
[943] vezi Anexa nr. XXII

cultură şi pentru a se dezvolta în general, trei elemente: stabilitatea politico-socială, munca productivă şi optimizarea raportului efort-efect, în toate domeniile de activitate. Referindu-se la poporul său, Mihai Eminescu precizează: „Păstrarea naționalității noastre e lucrul de căpetenie pentru noi. Dacă n-am avea vecinic (atât veşnic cât şi în vecinătate n.n.) influențe străine precum le avem, dacă am fi în Spania (dacă țara noastră ar beneficia de avantaje geografice şi geopolitice similare cu cele de care se bucură respectivul stat peninsular n.n.), atuncea ne-am sparge capetele unul altuia (am putea să exacerbăm oricât de mult disensiunile care macină societatea românească n.n.) până s-ar aşeza (rezolva de la sine n.n.) lucrurile (toate contradicțiile n.n.). Dar acest lux de revoluțiuni sociale nu ne este permis nouă, *al căror stat e vecinic (veşnic n.n.) o chestiune (a căror existență statală e permanent amenințată n.n.)*. De aceea, ne trebuiesc trei lucruri: *stabilitatea*, adică guvern monarhic, ereditar, mai mult ori mai puțin absolut (în concepția lui Mihai Eminescu regimul monarhic constituia garanția stabilității politice a țării[944], întrucât monarhia , prin natura intrinsecă a mecanismului ei de funcționare[945], conferă

---

[944] Vezi Anexa nr. XXIII

[945] O prezentare detaliată a caracteristicilor fiecărui tip de guvernământ monarhic este făcută de Nicolae Iorga, în lucrarea: *Idei asupra problemelor actuale*, Editura Cugetarea, Bucureşti, 1935. Din sintetizarea ei, putem reține că există două forme monarhice principale - ereditară şi, respectiv, constituțională -, fiecare avându-şi propriul specific, iar criteriul cel mai pertinent prin prisma căruia pot fi evaluate, "în afara caracterului (pe lângă caracterul n.n.) însuşi al monarhilor, este gradul în care ele sunt continuarea unor vechi stări istorice de caracter organic"(Nicolae Iorga, *Idei asupra problemelor actuale*, pag. 44), acest grad constituind măsura utilității lor pentru țară. "Oricare i-ar fi originea, monarhia trebuie să fie activă, fireşte, potrivit cu originile şi cu chemarea ei. Întru aceasta ea se poate sprijini pe un caracter reprezentativ mai mare decât al oricărei alte puteri în Stat. Membrul unei dinastii poate vorbi şi în numele operei îndeplinite de înaintaşii săi, şi anume, cu atât mai mândru cu cât ei au fost mai numeroşi şi isprava lor mai însemnată. Suveranul poate obiecta oricărei încercări ministeriale de a face o operă socială numai pentru că partidul reprezintă o anumită clasă - pentru că el (în calitate de monarh n.n.) înfățişează nația întreagă, cu toate clasele ei -, oprindu-şi, astfel, de pe o cale periculoasă, pe sfătuitorul său momentan. Când i se vorbeşte de partid, el poate obiecta că acest cuvânt nici măcar nu se găseşte în actul constituțional pe care a jurat să-l observe. Când îi răsare cineva înainte cu încercarea de a distruge ceea ce a făcut înaintaşul, şeful statului poate răspunde că iscălitura sa pusă sub opera amenințată nu e o simplă formalitate, ci-l angajează cu toată credința şi onoarea sa, aşa încât o schimbare nu poate rezulta decât din convingerea că o cer neapărat împrejurările, iar nu dintr-un vot de club". (ibidem, pag. 53, 54) Dar, "pentru a putea îndeplini ceva atât de important în viața unei societăți, se cere ca Suveranul, şi

decidentului suprem în stat o libertate şi o responsabilitate decizională superioare acelora de care pot dispune conducătorii democrațiilor parlamentare n.n.); *munca,* adică excluderea proletarilor condeiului de la viața publică a statului[946] (adică, în accepțiune strictă, asanarea mass-mediei şi a producției cultural-artistice de pleava morală, alcătuită din persoane fără cultură şi fără caracter – *plebs scribax*[947]; iar în sens larg, eliminarea semidocților şi a celor cu conştiința pătată, din toate posturile prin deținerea cărora, titularii lor pot influența prezentul şi viitorul țării[948] n.n.) şi silirea lor la muncă productivă; *economia,* adică dreapta cumpănire între foloasele aduse de cutare cheltuială (în sens larg investiție n.n.) şi sacrificiile făcute pentru ea – aceasta atât în economia generală a statului cât şi în cea individuală. Altfel, am avea a alege între domnia austriacă şi cea

---

Statul însuşi, pe care-l conduce şi-l întruchipează, să-şi mărginească strict cercul de acțiune, pentru ca nu cumva un amestec necontenit, nedorit, şi adeseori incompetent, să compromită şi Coroana şi Statul şi autoritatea publică… Societatea îşi ajunge ea însăşi (sieşi n.n.) în cele mai multe domenii… Oricine are, neapărat, dreptul de a se compromite, dar nu şi pe acela de-a scădea autoritatea necesară care-i este încredințată. Statul să-şi ție funcționarii lui, poliția lui, jandarmeria lui, diplomații lui, armata lui. Monarhul să asigure continuitatea şi să impuie respectul. Iar încolo lumea cere numai să fie lăsată-n pace, ca să-şi elaboreze, încet şi sigur, formele noi care se desfac din vitalitatea de astăzi"., ibidem, pag. 54, 55

[946] Descriind tipul de influență pe care proletarii condeiului îl exercită asupra societății, Mihai Eminescu comentează: "Cauzele pieirii continue a poporului românesc sunt totdeauna, în exclusivitate, efectele presiunii sociale asupra claselor de jos, a lipsei de cruțare, a barbariei cu care *plebs scribax* tratează la noi poporul. Ea a subminat orice autoritate dumnezeiască şi omenească, a sleit toate izvoarele de puteri ale țării, a deschis porțile tuturor vagabonzilor din câteşi patru unghiurile lumii, pentru ca să aibă în aceştia aliați avizi pentru exploatarea țăranului (truditorilor din fiecare sector de activitate n.n.) Apoi, prin sute de mii de coli de hârtie tipărite, a corupt, definitiv, bunul simț atât de caracteristic al românului, făcând, din oameni cuminți şi aşezați, oameni care nu mai pot înțelege nimic din câte-i înconjoară, nici legi, nici limbă, nici obiceiuri. Espresiile cristalizate ale acestei epidemii spirituale şi fizice sunt temnița şi spitalul. În caracterele degenerate ale celei dintâi vezi lipsa de religie, lipsa de conştiință de drept, născute prin subminarea bisericei; în organismele decrepite ce ni se prezintă-n spital, ni se arată jertfele presiunii economice"., Mihai Eminescu, *Revista statistică*, Timpul, 15 şi 22 august 1876, în Opere, vol. IX, pag. 185

[947] vezi Anexa nr. XXIV

[948] În această a doua accepțiune, imperativul primenirii se extinde, bineînțeles în mod nelimitativ, asupra unor domenii precum: legislativul, executivul, magistratura, poliția, armata, învățământul, întreprinderile de stat şi cele private.

rusească”[949] (ne-am pierde, complet şi definitiv, identitatea economică, politică şi spirituală[950] n.n.)

f) pentru propăşirea economică a oricărei țări trebuie să se caute, să se găsească şi să se aplice proporția optimă între tradiție şi inovație, să se folosească atât rezultatele pozitive ale experienței acumulate în timp de poporul său, cât şi cele mai noi realizări ale ştiinței contemporane - adică să se grefeze ştiința vastă a organizării muncii pe respectarea istoriei şi obiceiurilor naționale. Aceasta întrucât, după cum sublinia Mihai Eminescu, „cine zice *progres* nu-l poate admite decât cu legile lui naturale, cu continuitatea lui treptată. A îmbătrâni în mod artificial pe un copil, a răsădi plante fără rădăcină pentru a avea grădina gata în două ceasuri nu e progres, ci devastare. Precum creşterea unui organism se face încet, prin superpunerea continuă de noi materii organice, precum inteligența nu creşte şi nu se-ntăreşte decât prin asimilarea lentă a muncii intelectuale din secolii trecuți şi prin întărirea principiului înnăscut al judecății, precum orice moment al creşterii e o conservare a elementelor cucerite din nou (proaspăt cucerite n.n.), astfel, adevăratul progres nu se poate opera decât conservând pe de o parte, adăugând pe de alta; o vie legătură între prezent şi viitor, nu o serie de sărituri fără orânduială”[951] …”Politica economică a unei (oricărei n.n.) țări (atunci când este înțeleaptă n.n.) – filosofează pragmatic Costin C. Kirițescu – nu urmăreşte numai adaptarea economiei naționale la diversele situații de ordin interior sau exterior, pe care le determină necontenita curgere a istoriei. Dacă acesta ar fi singurul ei rost, atunci politica economică nu ar face altceva decât să evolueze ea însăşi într-o caleidoscopică mişcare, elementele din care se alcătuieşte ascultând comenzile succesive ale unui prezent mereu altul. În afară de adaptarea la situațiile de moment, politica economică mai trebuie să

[949] Mihai Eminescu, *Influența austriacă asupra românilor din principate*, în Opere, vol. IX, pag. 173

[950] vezi Anexa nr. XXV

[951] Mihai Eminescu, *Un nou program*, în Opere, vol. XI, pag. 18

urmărească şi anumite constante, anumite linii mari de dezvoltare, asupra cărora numai rareori evenimentele efemere din jur pot avea vreo influență. Această politică cere un lung popas de pregătire, necesar adâncirii aspectelor exterioare şi, odată închegată în formele ei durabile, ea mai cere perseverență dârză din partea celor chemați s-o aducă la îndeplinire…Viitorul îşi găseşte sprijinul pe trecut, cu condiția ca acest trecut să fi fost bine folosit la rândul lui”[952];

g) o cale importantă de propăşire a oricărei țări este ca aceasta să-şi optimizeze raportul dintre producție şi consum; ştiut fiind că statele industriale - care produc mai mult decât consumă - se află în avantaj chiar şi atunci când importă mai mult decât exportă, deoarece prin prelucrarea superioară a surplusului de importuri îşi măresc puterea productivă;

h) protejarea de către orice națiune aflată în stare economică precară a industriei şi a comerțului său, constituie o condiție esențială pentru ca propăşirea sa să poată deveni realitate;

i) în dezvoltarea de ansamblu a oricărei țări, industriei îi revine un esențial rol educativ - ea făcând posibilă activarea calităților intelectuale şi morale ale oamenilor, precum şi afirmarea aptitudinilor şi talentelor lor;

j) una dintre pârghiile importante de stimulare a industriei şi agriculturii, este infuzarea financiară a acestor sectoare strategice şi interdependente, prin creditarea lor la un nivel de dobândă rezonabil, sau măcar neruinător;

k) locul pe care îl ocupă o țară sau alta în relațiile economice internaționale nu depinde numai de voința oamenilor, ci este condiționat de un complex de factori, dintre care se detaşează ca importanță măsura în care ea reuşeşte să nu fie prejudiciată prin schimburi inegale în tranzacțiile comerciale externe;

[952] Costin C. Kirițescu, *Criteriul omenesc în orientarea politicii economice a României*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1940, pag. 3

l) una dintre modalitățile prin care orice țară îşi poate eficientiza exportul este diminuarea cheltuielilor de transport aferente acestuia;

m) înfăptuirea stabilității - şi bineînțeles a prosperității - economice reprezintă premisa principală şi obligatorie pentru posibilitatea realizării celei monetare. Punerea în circulație, de către Banca Centrală a oricărui stat, a unei cantități de monedă superioare acoperirii pe care ea o are, conduce la apariția inflației monetare şi implicit la degradarea stării economice de ansamblu. Emisiunea monetară este justificată numai pentru a elimina „disproporția dintre producție şi mijloacele ei de acoperire”[953], atunci când aceasta devine alarmantă;

n) fiscalitatea excesivă reprezintă un factor total contraperformant pentru dezvoltarea economică a țării care o practică;

o) posibilitatea unui stat, oricare ar fi el, de a-şi păstra independența economică şi politică scade direct proporțional cu creşterea gradului său de îndatorare externă[954]. Totuşi, în condițiile nevoii acute de capital pe care o resimte actualmente țara noastră, România poate apela, în măsură moderată[955], la împrumuturi străine. Aceasta, însă, doar dacă nevoia sa de finanțare este imposibil a fi acoperită prin mobilizare internă de capital, iar respectivele fonduri sunt stringent necesare unor destinații productive

---

953 Mihai Eminescu, *Prețioasele descoperiri*, în Opere, vol. X, pag. 397

954 „Plusul consumațiunii țării agricole se acoperă prin datorii contractate în străinătate”, idem, *În numărul său din urmă*…, în Opere, vol. XIII, pag. 231;

Adică, „plusul consumațiunii se acoperă prin exportarea de efecte de-ale statului, de obligațiuni, de acții etc.”, idem, *Raportorul însărcinat a apăra*…, 26 noiembrie 1882, în Opere, vol. XIII, pag. 228;

De aceea, „proprietarii adevărați şi în perspectivă ai bunurilor ipotecate din țară sunt detentorii străini de titluri române”., idem, *În numărul său din urmă*…, în Opere, vol. XIII, pag. 231

955 Prin sintagma *măsură moderată* înțelegem că: plafonul maxim al îndatorării externe să fie reprezentat de cuantumul sumei (constituită din totalitatea ratelor de împrumut, a celor de dobândă, precum şi a comisioanelor şi a spezelor) pe care partea din aparatul productiv al țării, aflată în proprietatea integrală a statului român şi situată în interiorul granițelor acestuia, o poate rambursa în termen de trei ani utilizând, pentru aceasta, cel mult un sfert din ansamblul bazei umane, tehnice şi materiale pe care o are *de facto* la dispoziție industria electronică şi electrotehnică.

determinate cu maximă claritate, având în vedere, desigur, posibilitatea de rambursare la scadenţă, fără a mai fi necesare, pe parcurs, rescadenţări, reeşalonări sau, mai grav, chiar contractări de noi datorii pentru achitarea celor ce devin restante;

p) ridicarea nivelului intelectual al poporului său deţine o importanţă de prim ordin în propăşirea economico-socială a oricărei ţări. Ea reprezintă rezultatul direct proporţional al orientării pragmatice a învăţământului, precum şi al calităţii procesului instructiv-educativ;

q) pentru ca activitatea socială să se desfăşoare raţional şi onest, legile trebuie să fie juste şi aplicarea lor să se facă întocmai;

r) deşi unul dintre criteriile de apreciere a gradului de cultură a oricărui popor, trebuie să fie dibăcia acestuia de a „substitui forţei musculare agenţi naturali, de a crea şi întrebuinţa maşini“[956], de a maximiza avantajele pe care omul le obţine din relaţia sa cu mediul natural[957], dezvoltarea economică trebuie făcută numai în condiţiile respectării şi protejării naturii înconjurătoare.

Am analizat gândirea economică a lui Mihai Eminescu pentru a pune în lumină, înainte de toate, aria largă a problematicii abordate de el şi, pe aceasta bază, a formula concluzii cu privire la locul şi rolul pe care opera şi activitatea lui le ocupă în gândirea economico-socială românească din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Mihai Eminescu a dovedit o temeinică pregătire economică dublată de un profund spirit patriotic. În formarea şi afirmarea sa în planul gândirii economice au jucat un anumit rol, desigur, influenţele curentelor şi ideilor cu care a luat contact în anii studiilor universitare şi pe parcursul activităţii sale, dar determinante au fost condiţiile concret-istorice din ţara noastră în cadrul cărora şi-a desfăşurat activitatea.

Ca şi ceilalţi economişti ai vremii, Mihai Eminescu, cercetând realităţile economico-sociale ale României, prilej cu care

---

[956] idem, *Frază şi adevăr*, în Opere, vol. X, pag. 30

[957] idem, *<<Naţiunea>>, perindând acuzările*…, în Opere, vol. XIII, pag. 130

a relevat, cu obiectivitate, numeroase aspecte fundamentale ale acestora, a oferit alternative cu privire la perspectivele imediate sau mai îndepărtate ale evoluției economico-sociale a țării. El era pe deplin convins de necesitatea cercetării atente a realităților pentru a putea formula concluzii pertinente.

Totodată, considera că ştiințele sociale şi, cu precădere, ştiința economică dețin un loc şi un rol primordial în organizarea şi îndrumarea eficientă a vieții economico-sociale. De aici rigurozitatea sa față de metoda de cercetare şi de modul de prezentare a rezultatelor acesteia, pentru a descifra cât mai temeinic realitățile, în vederea dezvăluirii caracteristicilor fundamentale, a legăturilor cauzale şi funcționale, precum şi pentru expunerea sintetică, coerentă a concluziilor.

În paginile revistelor la care a activat, el a interpretat, cu obiectivitate, procese şi fenomene caracteristice dezvoltării principalelor ramuri ale economiei româneşti. Astfel, s-a aplecat asupra industriei, agriculturii, comerțului, transporturilor, finanțelor şi învățământului; evaluându-le starea, identificând cauzele care au generat-o şi preconizând măsuri destinate optimizării ei.

Corelând preocupările lui Mihai Eminescu cu realitățile actuale din economia noastră, ne permitem ca, la finalul acestei scrieri, să subscriem aprecierii marelui economist român Mihail Manoilescu: „În această scurtă privire asupra unei mari opere, ne-am cufundat, în acelaşi timp, în trecut şi în plină actualitate. Căci, un geniu național adevărat se cunoaşte, totdeauna, prin aceea că renaşte cu fiecare generație creatoare şi înfloreşte, din nou, cu fiecare primăvară a neamului.

Ochii noştri nu pot să nu vadă astăzi, deasupra mormântului lui Eminescu, un pom din nou în floare, şi, poate, nu-l vom lăsa să se scuture încă o dată, înainte de a fi prefăcut în fapte măcar o mică parte din visurile lui”[958].

Căci, pentru români, subliniază Aureliu Goci, el „simbolizează şi concretizează conceptul integral, globalizant al ființei naționale, conştientizarea românității spirituale în lume, ca o formă a lumii, ca lume în lume. Noi nu putem să intrăm în Europa[959] fără Eminescu, dar, întrebarea care urmează ar fi dacă

958 Mihail Manoilescu, *Eminescu economist*, pag. 12
959 vezi Anexa nr. XXVI

Europa culturală poate exista fără Eminescu, şi dacă Europa națiunilor poate fi reală fără națiunea română”[960].

De aceea, în societatea noastră de astăzi, care “trăieşte un descumpănitor complex axiologic şi identitar[961]”[962], respectul față de Eminescu “nu e idolatrie sau surclasare a altor valori, ci prețuirea celui ce – relevă Călin L. Cernăianu –, în permanentul dialog cu celelalte neamuri ale lumii, ne susține cauza, opera lui girând întregul nostru popor. Pentru noi, românii, Eminescu este, în egală măsură, simbol şi sfetnic[963], în plan universal. Deocamdată, cel mai înalt”[964]. El este “axa spiritului românesc”[965], în vremuri în care, este de părere Theodor Codreanu, “reprezentanții altor culturi din România interpretează multiculturalitatea prin şansa de a elimina pe autohtoni, asimilându-i la un alt mod de existență - cel românesc fiind clasat printre fenomenele anacronice, condamnate să intre în muzeul de antichități -, iar teza (totalmente injustă, după cum deja am demonstrat n.n.) *xenofobiei* şi (implicit n.n.) *antisemitismului* (conceptul aversiunii față de evrei aflându-se - după cum arată Alexandru Claudian în lucrarea *Antisemitismul şi cauzele lui sociale*, Editura Albatros, Bucureşti, 2000 - în raport de parte-întreg cu cel al resentimentului față de totalitatea străinilor n.n.) eminescian este folosită drept principală armă ideologică pentru contestarea modelului ontologic românesc, întrupat de Eminescu[966]”[967].

---

960 Aureliu Goci, *Eminescu la infinit*…, Editura Viitorul românesc, Bucureşti, 1997, pag. 65

961 Concretizat, în opinia lui Răzvan Codrescu, prin aceea că “incapabili de a mai dibui sensul propriei tradiții – dar şi al Tradiției în general – şi furați de bovarismul ieftin al *integrării* (semnificația contextuală a acestui cuvânt în cadrul textului este peiorativă n.n.) într-o Europă despiritualizată şi cinic-utilitaristă, ajustată *jupâneşte* pe patul procustian al ideologiilor mondialiste şi plutocratice, ne străduim, cu penibilul inerent oricărei derute nevertebrate, să devenim *ceea ce nu suntem*: nişte *europeni de nicăieri*, fără rădăcini istorice şi metafizice, gata să ne iluzionăm în numele unor minciuni occidentale şi să mințim în numele unor iluzii occidentalizante”., Răzvan Codrescu, *De la Eminescu la Petre Țuțea*, Editura Anastasia, Bucureşti, 2000, pag. 18

962 ibidem

963 cu atât mai valoros cu cât, în zilele noastre, opinează Eugen Uricaru, “este din ce în ce mai greu să identifici *Răul*, este mai la îndemână să inventezi duşmani decât să cauți *Duşmanul*”., Eugen Uricaru, *Eu cu cine mă lupt?,* România literară, nr. 12, 1-7 aprilie 1998, în: Cezar Paul Bădescu, op.cit., pag. 135

964 Călin L. Cernăianu, *Recurs Eminescu. Suprimarea gazetarului*, pag. 25

965 Theodor Codreanu, *Dubla sacrificare a lui Eminescu*, Ediția a II-a, Editura Serafimus, Braşov, 1999, pag. 187

966 Pe când, în realitate, opinează acelaşi Theodor Codreanu, “Eminescu (şi, asemeni lui, n.n.), Iorga, Blaga, Eliade, Noica şi alții, au fost *europeni desăvârşiti*, mai europeni decât cei care trâmbițează pe toate drumurile că numai ei dețin cheile

de la porțile Occidentului" (ibidem, pag. 233-234), şi care, se pretind campioni ai democrației, ai pluralismului politic şi spiritual, deşi, în acelaşi timp, manifestă – sub masca unor principii frumoase, ca democrația, drepturile omului, internaționalismul etc. – o aversiune gregară față de poporul român şi cultura acestuia – aversiune ce poate produce victimelor bizarul sentiment al mancurtizării, care predispune la aruncarea săgeții în pieptul propriilor părinți –, iar, prin statutul lor de *elite*, au reuşit să inducă în *autohtoni complexul de inferioritate* şi de autobatjocură, maladie care bântuie *elitele* culturale şi politice (aici, termenul elite îi desemnează pe liderii de opinie, adeseori cu totul alții decât componenții adevăratei aristocrații a spiritului n.n.) din România".(ibidem)…Maladie ce, pe firul istoriei – în care, potrivit lui Radu Theodoru, "descoperim două constante fundamentale: una reprezentând interesul de dominație al unei minorități şi a doua reprezentând interesele vitale ale unei majorități compuse dintr-o puzderie de entități etnice având limbi, culturi, religii, structuri psihologice şi sociale, mentalități şi interese deosebite, care se opun legic intereselor minorității dominante" (Radu Theodoru, *România ca o pradă*, Editura Miracol, Bucureşti, 2000, pag. 52) – impietează grav interesele vitale ale neamului românesc.

[967] Theodor Codreanu, *Dubla sacrificare a lui Eminescu*, pag. 187

-------------- * * -------------

ANEXE

I. Imperative naționale şi politică militantă

Teorii abstracte de cosmopolitism, importate de aiurea, s-au împrăştiat pe nesimțite şi au slăbit, cu încetul, simțul conservării naționale al românilor. Ele au introdus, în mecanismul nostru politic, fraza goală în locul realității. De libertățile politice se folosesc numai privilegiații. Clasele de jos ale societății au fost lăsate pradă exploatatorilor de pretutindeni – fiind astfel nevoite să facă față concurenței elementelor străine, strâns legate prin instituțiuni de ajutor mutual şi de protecțiune a fiecăruia de către toți ceilalți.

O serie dintre comandamentele strategice ale națiunii se reflectă, programatic, în documente politice doctrinare elaborate de principalele formațiuni politice din România. Cu titlu exemplificativ, din respectiva categorie de documente, spicuim formulări precum:

„Libertatea omului fiind cel dintâi drept, noi nu primim intervenirea (nu suntem de acord cu intervenția n.n.) autorităților în exercitarea acestui drept decât pentru a-l proteja şi a-l garanta, oricând el n-are nimic incompatibil cu ordinea publică, cu garanția şi cu dreptul altuia”[968].

„Partida liberală trebuie să susțină garantarea şi dezvoltarea în legi pozitive a libertăților cuprinse în Constituțiune (adică implicit şi pe cea a comerțului n.n.), înlăturarea oricăror măsuri ce ar tinde a le nimici, a le restrânge sau a le supune la buna voie a puterii”[969].
Căci, „fără un comerciu, fără o industrie prosperă, un stat nu poate înainta; fără căi de comunicație şi institute de credit, acelea nu pot prospera.
A construi dar creditul, a completa sistema noastră de şosele şi a chema şi ajutorul vapoarelor, spre a grăbi transporturile, este mijlocul *cel mai bun* de a înlesni producerea, de a ieftini exportarea produselor noastre”[970].

---

[968] *Programa din 1863 a Partidului Național Liberal*, în Damian Hurezeanu şi George Sbârnă, *Partide şi curente politice în România – 1821-1918. Programe şi orientări doctrinare – 150 de surse originale*, Editura Eficient, Bucureşti, 2000, pag. 116, 117
[969] *Programa din 1866 a Partidului Național Liberal*, ibidem, pag. 118
[970] *Programa din 1867 a Partidului Național Liberal*, ibidem., pag. 122

„S-a pierdut din vedere (imputarea este adusă guvernării liberale n.n.) că conducerea intereselor generale nu este afacere de sentiment, ci constituie o ştiinţă, şi că baza nestrămutată a acestei ştiinţe este conservarea individualităţii naţionale şi conformarea legilor organice cu gradul de cultură şi cu mijloacele de producţiune ale acestui popor.
Şi, în adevăr, teorii abstracte de cosmopolitism, importate de aiurea, s-au împrăştiat pe nesimţite şi au slăbit, cu încetul, simţul conservării naţionale, aşa de vioi şi de puternic altădată, la români; şi aceste idei, vătămătoare chiar în ţările luminate şi puternice de unde s-au luat (atunci când au fost aplicate prematur n.n.), au devenit un adevărat pericol pentru naţiunea noastră mică şi slabă.
Dorinţele de progres şi libertate nechibzuite au introdus, prea adesea, în mecanismul nostru politic, fraza goală în locul realităţii. Ele se mulţumesc cu etichetele instituţiunilor progresului, fără a căuta dacă acele instituţiuni pot rodi la noi, şi cer şi altele, mai costisitoare şi mai neroditoare.

Urmările acestor tendinţe erau lesne de prevăzut: instituţiunile cele mai folositoare au devenit numai o sarcină bugetară, libertăţile publice folosesc numai la câţiva oameni luminaţi; iar pentru marea majoritate a populaţiunilor (cetăţenilor ţării n.n.), au devenit de o parte o armă de exploatare a celor (folosită de cei n.n.) mai abili şi mai puţin scrupuloşi, de alta un mijloc de aţâţări şi de discordie între proprietari şi muncitori, cei doi factori principali ai avuţiei naţionale. Clasele de jos ale societăţii; presupuse libere din cauză că avem una din constituţiunile cele mai liberale din Europa – pe când libertatea numai le exploatează, fără ca ele să se bucure de dânsa -, aceste clase au fost lăsate fără protecţiune în prada exploatatorilor de pretutindeni şi în faţa concurenţei elementelor străine, strâns legate prin instituţiuni puternice de ajutor mutual şi de protecţiune a fiecăruia de către toţi ceilalţi. De aceea, meseriaşii români se împuţinează prin oraşe şi sătenii sărăcesc.
Este onoarea conservatorilor, oricare a fost steagul sub care au luptat, de a fi denunţat, totdeauna, aceste tendinţe nesănătoase şi de a fi prevăzut, totdeauna, aceste rezultate fatale”[971].

[971] *Programul din 1880 al Partidului Conservator*, ibidem, pag. 206, 207

II. Revoluția franceză în versiune neconvențională

Acțiune internaționalistă, mediatizată drept franceză, nu a liberat spiritul uman, ci a introdus, în omenire, ceea ce este mai condamnabil în libertatea de a-şi exprima oricine părerea. Pentru aceasta a folosit, concomitent, cel puțin două arme: umanismul – în planul religios; raționalismul – în cel filosofic. Prin umanism a subminat autoritatea monarhică şi pe cea a lui Dumnezeu şi a destrămat întocmirea creştină a societății. Prin sofismele raționalismului a discreditat tradițiile şi a semănat vrajba între clasele sociale. Proclamarea banului, pe orice cale ar fi el câştigat, drept unic criteriu de ierarhizare a oamenilor în societate este doar una dintre consecințele nefaste ale mentalității instaurate la 1789.

Pe marginea caracterului acestei mişcări sociale, Nicolae Iorga, adresându-se cititorilor săi, formulează următoarele aprecieri: "În ce priveşte revoluția franceză, cei mai mulți dintre dumneavoastră, aveți idei false. Învățământul transmite cel puțin jumătate din ele. Manualele în care sunt cuprinse aceste idei se fură unele pe altele, iar profesorul, de cele mai multe ori, crede în ele.

Revoluția de la 1789 a declarat că-i pentru toți şi, a mai adăugat, că ea nu vine să cucerească – ea numai liberează. Dar, s-a întâmplat că, atunci când (organizatorii ei n.n.) au ajuns să libereze (au preluat puterea n.n.), nu s-au mai îndurat să plece, şi, au făcut toate acele rechiziții şi prădăciuni, prin care şi-au pierdut încrederea populațiilor pe care le-au eliberat (prin ale căror sacrificii de sânge au ajuns la cârma statului francez n.n.)"[972].

Mai mult, "revoluția franceză nu este făcută pe baza unor idei pur franceze. Ideile ei au fost răspândite prin Franța, dar ele sunt ieşite din cugetarea europeană, sunt rezultatul ultim, forma ultimă a cugetării Renaşterii[973]"[974]. Ea, "n-a fost făcută ca un act

---

972 Nicolae Iorga, *Idei asupra problemelor actuale*, Editura Cugetarea, Bucureşti, 1935, pag. 79,80

973 Adică a acelei vremi despre care Petre Țuțea conturează întrebări retorice, precum: "Omul Renaşterii? Filosofie, ştiință, artă, tehnică, economie, politică, domenii necesare, dar insuficiente, formând civilizația omului autonom, căutător, pseudocunoscător depărtat de *rațiunea suficientă*, de temeiul real şi de finalitatea reală, transcendentă, adică religioasă în esență. La scară umană – utilul, plăcutul, gratuitul, comodul şi eronatul. Umanism? Individualism limitat şi opac, omul presupus autonom, golit de mister, deci imaginar: omul înlocuitor al lui Dumnezeu; amoralism estetic; pseudomoralism laic; căutarea zadarnică a unității; perspectiva infinitului şi a morții, ca formă de anulare a personalității umane; eroul şi plăsmuitorul presupuşi liberi; iluzia gloriei omului activ şi a pseudocreatorului(;); antropocentrism; cosmocentrism; păgânism… Omul autonom, *emul sau înlocuitor al*

Divinității, este o stupiditate umanistă, cu rădăcini social-istorice sau naturale(;), o(;) rătăcire. Omul rătăcitor are înclinarea schilodirilor psihice, aşa cum este înclinat la viciu. Nu este *un zeu al Pământului*(;). Ce fel de zeu este această creatură a cărei putere spirituală se mişcă între eroare şi axiomă? Chiar axioma ne arată limitele puterii sale. Omul nu poate ieşi singur din *orizontul misterului*, iar semnele lui nu-i revelează adevărul, binele şi frumosul. Deşi trăieşte termenii: Divinitate, existența sa, natura, absolutul, viciul, eroarea, neantul, eternitatea, suferința, fericirea, înlănțuirea, libertatea, ordinea, haosul, ierarhia, valoarea, spiritul, materia, moartea şi nemurirea, spre exemplu, nu ştie de unde vine şi în ce scop, iar conştiința finitudinii, anormalității şi a incapacității de a face minuni îl situează în perspectiva absurdului. Apar, cu claritate, cele două ştiințe: ştiința pământească a aparenței şi cea transcendentă a realului".(Petre Tuțea, *Omul. Tratat de antropologie creştină*, Editura Timpul, Iaşi, 2003, pag. 436, 427)… "Omul, cum îl arată istoria, nu poate fi considerat ca *măsura tuturor lucrurilor*, măsura lui fiind aleatorie. Raportarea lucrurilor la Dumnezeu revelează limitele spiritului uman şi defineşte titanismul ca infantilism extrem"(ibidem, pag. 441)… "Umanismul extrem este antropolatrie, iar naturalismul este panteism"(ibidem, pag. 464)… "Un panteist - *ateu cu mânuşi* - sau (un n.n.) materialist, nu pot arăta (explica n.n.) cum dintr-o substanță - materie informă şi infinită - apar moduri organizate, finite, ale caror structuri îmbracă forme logice. Mişcarea, acest atribut al materiei, considerată de materialişti ca principiul dinamic făuritor al existenței, poate produce vârtejuri informe, nu ordine(;). Materialismul este o pseudoreligie, mai precis, o religie fără Dumnezeu. Nu singura… Panteismul spinozist, ca sistem filosofic, este strict determinist, stăpânit de *necesitatea absolută*, şi întrucât (,în accepțiunea lui, n.n.) Dumnezeu se confundă cu natura, El (Dumnezeu n.n.) este *izvorul răului*. Pentru acest motiv Herbart (filosof german n.n.) l-a numit *pansatanism*. Apoi, într-un Univers în care este cuprins Dumnezeu şi stăpânit de categoria necesității, eroarea n-are sens"(ibidem, pag. 431)… Şi, adaugă Nae Ionescu: "De la Buddha, prin Grecia, peste Cabala şi alte forme asiatice ale esoterismului iudaic, peste Spinoza, până la anumite nuanțe ale filosofiei contemporane, pretutindeni unde ideea transcendenței nu-şi găseşte locul, unde convingerea mândră, dar tragică totodată - că, la urma urmelor, mântuirea nu stă decât în noi înşine - este stăpânitoare, omul este lăsat propriilor sale mijloace de a se lămuri singur şi a se smulge el însuşi bietei lui existențe chinuite".(Nae Ionescu, *Opere*, vol. I, *Cursuri de metafizică*, Editura Crater, Bucureşti, 2000, pag. 91) Ar constitui, însă, o gravă eroare ca, prin interpretarea ideilor pe care le-am redat, să se ajungă la considerarea lor drept pledoarie pentru pesimism depresiv, respectiv pentru inacțiune şi pentru abandonarea rațiunii. În acest sens, acelaşi Nae Ionescu precizează: "Pesimismul trebuie fondat ca sistem filosofic şi nu adoptat ca atitudine generală în fața existenței, şi această fondare şi soluționare trebuie să urmărească, în chip necesar, drumurile rațiunii".(ibidem, pag. 92) "Durerea o simt toți; şi fiecare om e înclinat, în anumite momente, a se plânge, socotindu-se ca purtătorul unui păcat originar, din puterea căruia nu poate scăpa. Dar o considerare filosofică a problemei cere mai mult decât atât. Ea cere dovada *rațională* că suferința există cu necesitate în însăşi natura lucrurilor, că ea este plămada întregii închegări a Universului (ibidem)…Nu murim pentru că am păcătuit, ci păcătuim pentru că suntem muritori, pentru că suntem oameni. Este adevărat că Sarpele a întins Evei mărul, dar(;) i l-a întins tocmai pentru că ştia că Eva îl va primi. Deci, înainte de a păcătui, era în om posibilitatea de a păcătui. Aşa că tot răul vine din însuşi faptul că suntem oameni"(ibidem, pag. 97)… "Creştinismul a apărut ca doctrină a iubirii. Față de

numai (totalmente n.n.) francez şi numai pentru francezi, ci, întocmai ca revoluția rusească(;), în care pot intra toate națiunile, a fost concepută în sens universal, internațional, o (ca n.n.) revoluție general umană"[975].

Explic: "Revoluția franceză, venită la capătul raționalismului, n-a însemnat liberarea aceea a omenirii – de care se vorbeşte necontenit. N-a însemnat aceasta nici sub raportul social şi economic, fiindcă deşi majoritatea țăranilor au căpătat pământ - dar locuri care, adesea, nu produceau nimic -, țăranul francez numai prin munca sa a reuşit să le facă izvoare de roade bogate, iar nu prin votul universal simplu. N-a făcut nici măcar selecționarea oamenilor. Selecționarea oamenilor a făcut-o Napoleon, nu revoluția, şi el a făcut-o în afară de valorile revoluționare, care, de altminteri, şi câte se creaseră, au fost,

---

idealurile lumii antice el reprezintă un fel de răsturnare a valorilor. Căci nu mai este iubirea greco-indiană, mişcare de jos în sus, de la individul activ către un Dumnezeu indiferent; sau iubirea care se destramă în contemplarea fericită a ființei supreme. Scopurile cunoaşterii stau şi aici (şi în creştinism n.n.), netăgăduit, *în* Dumnezeu; dar începutul şi desfăşurarea procesului cunoaşterii stau *la* Dumnezeu. Este anume, voia unui Dumnezeu plin de iubire ca noi să ne mântuim cunoscându-l, şi nu o acțiune spontană a noastră, întreprinsă de noi, din motive stabilite de noi. Tocmai de aceea, în creştinism, mântuirea se sprijină *nu* pe o acțiune proprie, autonomă, ci pe un *răspuns* la acțiunea dumnezeiască. Numai în măsura în care noi răspundem iubirii ce se coboară de sus, putem nădăjdui să cunoaştem fericirea. Stă în esența creştinismului că numai prin acest reciproc proces de iubire de la Dumnezeu la om se fundează posibilitatea mântuirii. Puterea creatoare a lui Dumnezeu a fost pusă în mişcare de iubire, iar necontenita mişcare a spiritului către Dumnezeu nu e decât reacțiunea firească a creaturii către izvorul de iubire din care şi prin care el (,spiritul omenesc, n.n.) s-a născut. Consecință a acestei concepții este, în opoziție cu lumea greco-indiană, primordialitatea iubirii în procesul cunoaşterii. Actul iubirii precede şi pregăteşte în fiecare dintre noi cunoaşterea; şi, ceva mai mult, numai ea (iubirea n.n.) o face posibilă". (ibidem, pag. 93, 94) Căci, "orice cunoştință poate fi căpătată numai în măsura în care conştiința noastră ia o atitudine şi anume - psihologiceşte şi nu sub raportul valorificării sentimentale - , o atitudine simpatică față de obiectul respectiv; şi, cu atât mai completă (mai amplă şi mai profundă n.n.) va fi cunoştiința, cu cât interesul, iubirea noastră pentru obiectul corespunzător, va fi mai puternică. Aceasta e soluțiunea epistemologică a problemei noastre"(ibidem, pag. 94, 95), adică, aşa cum se exprimă Petre Tuțea, a înțelegerii faptului că "ştiința limitată şi absolutizarea sunt departe de real şi de pur, nu pot scoate omul din impas - cum nu-l pot scoate nici iluziile dialectice ale experienței deschise -"(Petre Tuțea, *Omul. Tratat de antropologie creştină*, pag. 427), dar că "omul poate ieşi din frământările produse de polarități, devenire şi mister, prin revelație, când este favorizat, sau prin credință în adevărurile comunicate de inspirați". (ibidem)

[974] Nicolae Iorga, *Idei asupra problemelor actuale*, pag. 79

[975] ibidem

necontenit, cosite de coasa morții, în schimbările de regim. Iar, în ce priveşte libertatea gândirii, pamfletele ieşite – în mare număr – la 1789, constituiau cea mai mârşavă presă care a existat vreodată, țipăt continuu către vărsarea de sânge… Robespierre, care şi-a început tinerețea făcând versuri în onoarea dinastiei, s-a declarat, când a intrat în Parlament, duşman al pedepsei cu moartea, pentru ca, pe urmă, să prezideze cea mai formidabilă descăpățânare care s-a pomenit vreodată.

Prin urmare, revoluția franceză nu a liberat spiritul uman, ci a introdus – prin ruperea tuturor stăvilarelor, prin înlăturarea oricărei responsabilități – ceea ce este mai condamnabil în libertatea de a-şi exprima oricine părerea. De altminteri, raționalismul nu implică deloc servirea libertății. El se razimă pe un principiu care pentru dumneata este în afară de discuțiune, şi pe o serie întreagă de silogisme, care sunt imperfecte în realitate, când e vorba de lucruri omeneşti…Numai logică pură ca să ajungă la o anumită părere; iar odată ce a ajuns, pe logica lui dreaptă (insuficient de realistă şi excesiv de rigidă n.n.) la concluzia lui, jertfeşte o societate întreagă pentru afirmarea principiului”[976].

Prin raționalism, consideră Alexandru Lahovari, s-a ajuns că “Marat a cerut capetele a două milioane de francezi, pentru singurul cuvânt (motiv n.n.) că aceste capete nu gândeau precum capul lui (aveau alte convingeri social-politice decât el n.n.), capete din care a şi obținut o parte destul de însemnată, iar Robespierre a făcut (ordonat n.n.) să funcționeze doi ani ghilotina, în permanență, în contra tuturor partidelor care nu îmbrățişau doctrinele lui, şi a făcut să curgă şiroaie de sânge ilustru şi nevinovat”[977].

Căci dacă, adaugă Alexandru Papacostea, “în Franța, la 1789, locul de frunte îl aveau reprezentanții bisericii, nobilimii şi regele, era, după cum zice Taine (istoric englez n.n.), pentru că, de multe veacuri, îl meritaseră. Printr-o imensă sforțare, ei construiseră, rând pe rând, cele trei temelii importante ale statului modern. De altă parte, spiritul filosofic care a premers revoluției, a retras orice autoritate tradițiilor, religiei, statului: Tradiția este falsă, prin operele ei este chiar răufăcătoare. Pe eroare se zideşte nedreptatea, întunericul îl conduce pe om la opresiune. Biserica

---

[976] Nicolae Iorga, *Evoluția ideii de libertate*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1987, pag. 280-295

[977] Alexandru Lahovari, *Discurs rostit în Şedința Camerei din 2 decembrie 1888*, în *A fi conservator, Antologie, comentarii si bibliografie* de Ioan Stanomir şi Laurențiu Vlad, Editura Meridiane, Bucureşti, 2002, pag. 309

este răul în specia umană; şi când răul va fi suprimat, nu va rămâne decât binele. Societatea tradiționalistă este un ce irațional, un produs fortuit al vremurilor, al instinctelor de nedreptate, de neegalitate, de nelibertate, ale celor tari față de cei slabi, deşi oamenii se nasc toți egali şi liberi. Anterioare şi superioare privilegiilor cu care cineva s-a născut, sunt drepturile naturale cu care omul se naşte şi în care trebui reintegrat.

Ca derivație a raționalismului filosofic apăru raționalismul politic, care a coborât (aplicat n.n.) teoriile la (în n.n.) fapte. Filosofii au clătinat şi oamenii politici au dărâmat"[978], "şcoala revoluționară franceză constituind – opinează Alexandru Lahovari – şcoala clasică a urilor de clase"[979].

Prin urmare, conchide Mihai Eminescu, "nemaicrezând oamenii în ordinea divină, care nu era decât un nume pentru organizarea naturală de (până n.n.) atunci, au preferat egalitatea oricărei alte considerațiuni, au preferat-o scutului ce şi-l crease (societatea n.n.) în contra concurenței superficiale, au nivelat orice deosebire de clase şi au proclamat banul ca unică măsură pentru oameni, pe orice cale ar fi fost el câştigat. De atunci încoace, banul începu a ține loc de talent, de muncă, de orice calitate şi predispoziție înnăscută"[980].

III. Revoluție şi pseudorevoluții

Nu există revoluții, ci numai tehnici insurecționale în bătălia pentru putere. Revoluția franceză n-a fost o revoluție, nici revoluția rusă n-a fost o revoluție. Dacă e o *restructurare* a omului, aceasta s-a întâmplat o singură dată în timp, la apariția lui Christos.

Considerând revoluțiile ca fiind curmări nefireşti ale mersului lin al istoriei, junimiştii au prefigurat esențializarea pe care, în veacul următor, Petre Tuțea avea să o facă asupra conceptului de revoluție: "Nu există revoluții ci doar tehnici insurecționale în bătălia pentru putere. Revoluția franceză n-a fost o revoluție, nici revoluția rusă n-a fost o revoluție.

---

[978] Alexandru Papacostea, *Tradiționalism şi raționalism*, Prelegere susținută în octombrie 1924 la Universitatea din Cernăuți, în A fi conservator, pag. 185, 186

[979] Alexandru Lahovari, op.cit., în A fi conservator, pag. 156

[980] Mihai Eminescu, *Din memoriile*…, Timpul, 27 martie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 114

Dacă e o *restructurare* a omului, aceasta s-a întâmplat o singură dată în timp, la apariția lui Christos”[981], deoarece, “a fi creştin înseamnă a coborî (transpune n.n.) Absolutul la nivel cotidian”[982].

Căci, argumentează Nae Ionescu, caracterul sublim al creştinismului constă în “dezrădăcinarea subiectivismului şi sentimentalismului obişnuit să centreze toate întâmplările asupra noastră înşine – şi, punerea noastră absolută în slujba unei realități transcendente nouă”[983], această doctrină religioasă fiind “religia iubirii, a milei şi a iertării, a eroilor anonimi, care s-au înfrânt pe ei în ambițiile şi poftele lor”[984].

Aşadar, sintetizează Lucian Blaga, “religia lui Isus e circumscrisă de ideea unui Dumnezeu ca tată al lumii, de ideea unui raport filial, întemeiat pe iubire nemăsurată, între om şi tatăl său din ceruri, de ideea că viața pământeană se transformă într-o împărăție a lui Dumnezeu, de ideea că oamenii între ei, chiar şi vrăjmaşii, sunt frați, de ideea că în lume miracolul e cu putință, dar că mai presus de orice miracol este miracolul iubirii aproapelui, ce izbucneşte în om”[985], iar **„**caritatea, care este iubirea de Dumnezeu revărsată asupra oamenilor – relevă Nicolae Paulescu –, formează diadema sublimă a moralei creştine”[986].

De aceea, subliniază Petre Andrei, **„**creştinismul este o morală unitară şi universală, care fereşte pe cei săraci şi mângâie pe cei ce plâng”[987]; o morală „universalistă şi nepolitică – în sensul că formulează principii valabile pentru orice om, indiferent de națiune –, cu spirit larg de toleranță şi iubire umană”[988].

“Isus Christos – detaliază Nichifor Crainic – s-a născut între ciobani şi îngeri, adică în simplitatea naturii şi în simplitatea spiritelor pure. Dar, nu e mai puțin adevărat că, la sfântul său leagăn, au venit să se închine regii-magi, conducătorii şi învățații

---

[981] Petre Țuțea, *Între Dumnezeu şi neamul meu*, Imprimeria Arta Grafică, Bucureşti, 1992, pag. 20, 19

[982] Petre Țuțea, *322 de vorbe memorabile* ale lui Petre Țuțea, Antologie de texte realizată de Gabriel Liiceanu, Editura Humanitas, Bucureşti, 1997, pag. 34

[983] Nae Ionescu, *Roza Vânturilor*, Editura Hyperion, Chişinău, 1993, pag. 44

[984] ibidem

[985] Lucian Blaga, *Religie şi spirit*, Editura Dacia Traiană, Sibiu, 1942, pag. 144, 145

[986] Nicolae Paulescu, *Spitalul, Coranul, Talmudul, Cahalul, Francmasoneria*, Tipografia Antet XX Press, Filipeştii de Târg, Prahova, 2000, pag. 36

[987] Petre Andrei, *Sociologia revoluției*, Editura Polirom, Iaşi, 1998, pag. 210

[988] ibidem, pag. 212

timpului. Biserica îmbrăţişează, în mare, această solidaritate din coliba Betleemului; şi regii, şi învăţaţii, şi ciobanii, reprezentând, fiecare, neamurile lor, şi categoriile sociale din care fac parte. În ortodoxie grecul trăieşte ca grec, sârbul ca sârb, românul ca român; dar toţi devin creştini ortodocşi, adică solidari întru Isus Christos, care e baza spirituală a ortodoxiei. Universalismul ortodox sau ecumenicitatea, se traduce, în concret, prin ideea de armonie între naţiuni, care, diferite ca rasă, devin surori în Duh. Tot astfel, în sânul fiecărei naţiuni: Biserica nu e a clasei cutare sau cutare; ci, fiind a întregului popor, e a fiecărui om în parte şi a fiecărei categorii de îndeletniciri. Varietatea naturală a oamenilor, fie socială în sânul unei naţiuni, fie etnică în sânul omenirii, se adună şi îşi află unitatea spirituală în dumnezeiasca dragoste a lui Isus Hristos. Solidarismul acesta e cosmic în principiu şi naţional în concret.

Naţionalismul, ca formulă militantă a solidarităţii etnice, se integrează firesc în Biserică, prin aderenţa la idealul ei de viaţă. Această aderenţă îl obligă să aducă în politică o mentalitate creştină. Iar mentalitate creştină, transpusă în acţiune politică, înseamnă: Legea lui Hristos, legea statului! Statul e însăşi naţiunea organizată dinamic, iar naţiunea noastră e creştin ortodoxă, născută, iar nu făcută[989].

Prin urmare, idealul moral al statului (român n.n.) nu poate fi (nu trebui să fie n.n.) în dezacord cu idealul spiritual al naţiunii noastre”[990].

Din aceste considerente, în opinia aceluiaşi Nichifor Crainic, “statul nostru de astăzi, inspirat de alt spirit decât cel românesc, nu este, încă, organizarea dinamică a naţiunii pe sacrificiul căreia se întemeiază. Legea lui păgubeşte acestei naţiuni în loc să-i creeze o ambianţă prielnică”[991]…Cauza deosebirii, şi chiar a opoziţiei de mentalitate, între truditori şi clasa dirigentă, consideră el, “este sciziunea profundă dintre sufletul ţăranului (în sens larg truditorului n.n.), rămas în tradiţiile ortodoxiei, şi sufletul intelectualului, sedus de ideologia Revoluţiei Franceze. În orice caz, duşmănia de sus, este evidentă în sistemul de

---

[989] Argumente ample în privinţa specificului creştin al neamului românesc puteţi găsi, spre pildă, în studiul: Alexandru Madgearu, *Rolul creştinismului în formarea poporului român*, Editura ALL, Bucureşti, 2001

[990] Nichifor Crainic, *Ortodoxie si etnocraţie. Cu o anexă: Programul statului etnocratic*, Editura Albatros, Bucureşti, 1997, pag. 150, 151

[991] ibidem, pag. 151

exploatare a păturilor populare, instaurat de individualismul democratic. Individualismul imoral de sus îşi are cauza în influenţa unor ideologii străine de spiritul creştin. În măsura în care s-a descreştinat, pătura noastră conducătoare a devenit mai invidioasă, mai egoistă şi mai cu poftă de a exploata pe cei de jos. Ea nu mai trăieşte în solidaritatea spirituală a neamului. Singur naţionalismul creştin poate suprima acest divorţ(;). Fiindcă naţionalismul adevărat nu recunoaşte nici clase sociale, care împart în tabere duşmane familia naţională, nici sciziuni de mentalităţi. El reprezintă formula integrală a solidarităţii spirituale în care trăieşte încă ţăranul (truditorul n.n.) nostru. De aceea, educaţia politică a viitoarei pături conducătoare trebuie să fie în armonie cu sentimentul solidarist al poporului nostru, iar rezultatul ei trebuie să fie: cugetare conducătoare în acelaşi ritm cu inima poporului[992]„[993].

---

[992] O amplă argumentare în acest sens ne este oferită de Dumitru Stăniloae: "Apropierea creştinismului de naţiune a fost uşurată şi de filosofia mai nouă, care a descoperit că realitatea cea mai înaltă nu e cea a obiectelor, ci cea omenească, iar aceasta nu se poate găsi normal şi cu posibilităţi de plenitudine, decât în comuniunea dintre persoane. Aceasta e natura, iar creştinismul nu face decât să-şi toarne harul în această natură, ca s-o desăvârşească. Creştinismul e perfecţionarea relaţiei naturale dintre om şi om, desăvârşirea comuniunii, desăvârşirea dragostei, sau legătura desăvârşirii. De aici nu este decât un pas până la a spune: cea mai naturală dintre relaţii, dintre manifestările necesare naturii, este comunicarea cu cei apropiaţi, care au, în toate cazurile fireşti, aceeaşi limbă, aceeaşi istorie, aceleaşi aspiraţii, acelaşi destin. Naţiunile sunt comunităţi de destin, comunităţile cele mai temeinice, mai statornice, înfăşurate prin mai multe fire de legătură, deosebit de profunde, faţă de alte feluri de comunităţi, cu mult mai trecătoare (de durabilitate inferioară n.n.), mai superficiale (de profunzime redusă n.n.). Creştinismul n-a venit să se opună tendinţelor celor mai fireşti de comuniune, concretizărilor celor mai profunde ale acestor tendinţe, n-a venit să înăbuşe natura, să o facă să caute alte forme de comuniune, mai puţin fireşti (cu deficit de organicitate n.n.), ci să intensifice, să înalţe, să desăvârşească formele naturale ale relaţiilor omeneşti.

Comuniunea este chiar o condiţie fundamentală a mântuirii. Nu poţi împlini voia lui Dumnezeu, nu poţi exercita faptele creştineşti, nu poţi afla şi experia pe Dumnezeu chiar, decât în cadrul comuniunii. Aceasta se colorează şi se umple întotdeauna de alt conţinut, după cum credinţele celor ce o întreţin sunt altele. Dar, în afară de ea nu se poate trăi religia. Iar comuniunea cea mai firească, cea mai de temelie, este aceea între membrii aceleiaşi naţiuni. În mod necesar, ea trebuie folosită pentru trăirea în cadrul ei a conţinutului religios. Un creştin e fericit de ţesătura de ocazii ce i-o oferă apartenenţa la comunitatea naţională, pentru a-şi trăi în ea conţinuturile religioase. Intrucât e om legat de un spaţiu, împletit prin limbă, prin istorie, cu un grup naţional, el nu se poate izola de acel grup, pentru a stabili altă comuniune, căci pentru aceasta ar trebui să fugă din ţara unde s-a născut, unde l-a destinat Dumnezeu să trăiască.

Pentru a-i asigura şanse de reuşită semnificative, transpunerea în practică a acestui deziderat ar trebui începută cât mai curând, întrucât, avertizează Mihai Eminescu: "Ireligiozitatea, abstracție făcând de dogme, se întinde într-un ritm înspăimântător (;). Căci, la drept vorbind, credincioşii bisericilor nu prea au ştiință deplină despre dogmele si canoanele care îi stăpânesc: ceea ce formează adevărata tărie a bisericii este sentimentul religios de conexiune frățească între membrii comunității bisericeşti. Acest sentiment piere, pe zi ce trece, în România: comunitatea națională şi religioasă, legăturile de iubire şi de reciprocitate, care existau între toate clasele societății, şi care făceau din cel bogat amicul celui sărac, din sărac apărătorul celui bogat, toate acestea ne-au fost escamotate de către plebea demagogică din România, ale cărei porniri se rezumă în două cuvinte: invidie şi sete de câştig fără muncă"[994].

În sfera procesului de educare în spirit creştin şi, totodată, național, trebui inclus fiecare membru al societății, încă de la vârsta copilăriei – adică a sugestionabilității maxime –, în acest sens un rol de prim rang revenindu-i familiei. Aceasta, arată Romulus Seişanu, este "cea dintâi comunitate socială apărută în istorie, comunitate pe care o găsim şi astăzi la temelia societății

---

Credința creştină e, pentru credincios, un impuls spre afirmarea comunității naționale, spre iubirea, mai presus de fire, a celor cu care firea l-a aşezat în relații fundamentale de viață. Creştinismul răzbate în mod necesar spre naționalism. Mântuirea desigur e o problemă care trebuie să frământe personal pe fiecare om, dar ea nu poate fi dobândită de om printr-o trăire de eu izolat, ea nu se împărtăşeşte omului în această calitate – care e anormală –, ci în calitatea lui de membru al unei comunități, iar cea mai firească comunitate este cea națională. Dumnezeu nu mă va răsplăti pentru modul cum am ştiut să mă desfac de comunitatea firească în care mi-a fost dat să trăiesc, ci după modul în care am afirmat această comuniune, cu voința şi cu iubirea mea creştină.

Dumnezeu priveşte pe om nu în izolarea lui, ci ca membru al unei comunități mai largi, priveşte propriu-zis comunitățile şi, prin ele, face părtaş pe om de har şi mântuire. Şi întrucât comunitățile cele mai fireşti sunt neamurile, de ce n-am spune că privirea directă a lui Dumnezeu cade pe neamuri, şi numai întrucât inşii fac parte din neamuri, simte fiecare (dintre ei n.n.) privirea lui Dumnezeu asupra lui.

În cartea lui Daniil se spune că Dumnezeu pune în cumpănă împărăția, nu pe ins în parte. Iar la Apocalipsă se vorbeşte de mântuirea neamurilor, nu a inşilor"., Dumitru Stăniloae, *Națiune si creştinism*, Editura Elion, Bucureşti, 2003, pag. 118, 119

[993] Nichifor Crainic, *Ortodoxie si etnocrație. Cu o anexă: Programul statului etnocratic*, pag. 148, 149

[994] Mihai Eminescu, *Nu ne îndoim*…, Timpul, 6 septembrie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 325

moderne. În căminul familiei se păstrează cultul religios, ritualul, tradițiile, obiceiurile, limba, cântecele, costumele, care s-au transmis urmaşilor din generație în generație. Ereditatea, care permite fiului să continue persoana tatălui, după fericita expresie a dreptului roman, presupune existența unui tezaur spiritual şi a unui principiu cardinal, de ordin moral, ce leagă strâns, între ele, toate generațiile ce se desprind succesiv unele din altele în cursul timpului *ad infinitum*, ca şi când viața nu s-ar stinge niciodată. Familia la originea sa, fie de tip *matriarhal*, fie de tip *patriarhal*, a fost celula socială care a dat naştere națiunii şi statului modern. De la apariția sa, familia a avut caracterul unui stat în miniatură, membrii săi având drepturi şi datorii în interesul micii comunități. Căminul familial este adevăratul simbol al continuității şi evoluției sociale, care a favorizat trecerea omenirii prin toate fazele, până la aceea a naționalității şi a națiunii. El este izvorul nesecat şi viu al iubirii între oameni şi (a celei n.n.) de patrie; el este depozitarul bunelor moravuri; el dă impuls progresului şi civilizației, prin spiritul de disciplină şi de solidaritate al membrilor săi, prin instinctul continuității şi al perpetuării, prin munca colectivă şi constructivă, prin spiritul conservator şi tradiționalist, prin economie si practica virtuților…Căminul familial este leagănul umanității şi al naționalității. Acolo unde predomină tipul de familie nestabilă, națiunea este amenințată să fie dezagregată. Naționalitățile şi națiunile puternice sunt acelea în care predomină, în toate păturile sociale, tipul de familie stabilă şi fecundă”[995].

Totodată, subliniază Ion Pătroianu, procesul educației naționale, la nivel macrosocial, “se poate clădi şi progresa numai prin exemple date de către însuşi aceia care sunt la conducerea familiei, a şcolii, a universității şi a bisericii, în special, precum şi la aceea a tuturor instituțiunilor Statului, în general, ca: părinți, învățători, clerici şi dregători, îndrumători ai culturii şi educației, ca şi ai administrației publice româneşti!

Căci, educația fără exemple zilnic trăite; fără fapte caracterizate prin patriotism, prin cinste şi demnitate civică; prin dezinteresare personală şi chiar prin jertfa celor chemați la conducerea acestora, nu se poate afirma, nici imagina. Într-o țară bântuită de toate lipsurile şi nevoile, vom (putea n.n.) face să dispară nesăbuita dorință a atâtora, de a se îmbogăți din averea Statului, înfrânând poftele acestora prin sancțiuni severe, printr-un control

---

[995] Romulus Seişanu, op. cit., pag. 1, 2

neîntrerupt şi riguros, dar mai ales prin exemplul moralizator, prompt, oportun şi vădit, care să se afirme cu atât mai evident, cu cât ne urcăm (situăm n.n.) mai sus pe scara conducerii familiei şi a societăţii! Nu se poate concepe educaţia, fără însuşi exemplul părinţilor şi acela al conducătorilor *fireşti* ai societăţii[996]!

A căuta să îndrumăm pe altă cale educaţia generaţiilor româneşti, decât aceea a exemplului şi a virtuţilor practicate de înşişi conducătorii lor, înseamnează a face pe grădinarul care încearcă să-şi ude grădina, cărând apa cu ciurul. Crede, în adevăr, cineva, că dacă aceia care au astăzi în simţuri asemenea simţăminte, este datorită (le datorează n.n.) unui alt factor decât acela al influenţei exemplului ce le-a servit viaţa plină de virtute a primului lor dascăl, precum şi a disciplinei morale pe care au primit-o în casa părinţilor"[997]?

Iar dacă, aşa cum accentuează Nae Ionescu, "un creştin este, luptă şi cere împlinirea legii lui Dumnezeu"[998], iar aceasta cere ca fiecare fiinţă umană să evolueze spiritual prin simbioză cu comunitatea naţională de iubire din care face parte, înţelegem că, între direcţiile majore ale activismului nostru personal, trebuie să includem, permanent şi pregnant, apărarea naţionalităţii noastre româneşti. În acest sens, să ne fie mereu viu în conştiinţă că pentru păstrarea, neştirbită, a fiinţei naţionale, avem, fiecare dintre noi, deplina îndreptăţire şi sfânta obligaţie de a folosi, în situaţie de necesitate – adică după ce, fără succes, am întrebuinţat toate mijloacele paşnice – chiar violenţa fizică.

Aceasta deoarece, exemplifică acelaşi Nae Ionescu: "Ştim că batjocorit, scuipat, pălmuit şi spânzurat (pironit n.n.) pe cruce, Hristos a gemut îndurător: *Iartă-le lor Doamne, că nu ştiu ce fac*. Dar tot Hristos, îndurătorul a toate, e cel care a luat biciul şi a gonit pe zarafii şi (pe n.n.) negustorii care spurcau casa Domnului. De ce se uită aşa uşor lucrurile acestea? De ce nu ne dăm seama că blasfemăm şi batjocorim tocmai ce e mai cutremurător de sublim în creştinism, atunci când bagatelizăm iertarea creştină, făcând din ea o muşama cu care să acoperim păcatele ce se fac împotriva

---

996 adică a acelor fii ai ei, în a căror personalitate: verticalitatea morală, cultura multilateral-organică, simţământul patriotic, contopirea trăită cu realităţile şi necesităţile ţării, concepţia clară asupra sensului existenţei omului şi a omenirii, formează un tot armonios şi sinergic

997 Ion Pătroianu, *Educaţia românească*, Tipografia *Eminescu*, Bucureşti, 1943, pag. 17, 18

998 Nae Ionescu, *Teologia. Integrala publicisticii religioase*, Editura Deisis, Sibiu, 2003, pag. 114

legii ?… *De-ţi va greşi aproapele tău nu de şapte ori, dar* (ci n.n.) *de şaptezeci de ori câte şapte, iartă-l pre el*…Iertarea în domeniul relativ al personalului e la locul ei: iertarea greşiţilor noştri echivalează cu indiferenţa faţă de răul care ni se face, pentru că acest rău noi nu-l simţim, (adică n.n.) nu trebuie să-l simţim. Aşa fiind, iertarea nu e un principiu de morală, ci o metodă terapeutică pentru prelucrarea noastră personală. Dar atunci, iertare pentru păcate împotriva *legii* nu există pentru noi; ea nu stă în mâna noastră, ci în mâna lui Dumnezeu; singur poate Dumnezeu să ierte. Noi nu! Ar fi prea mare îndrăzneala şi orgoliul acesta ne-ar pierde. Încetaţi deci, mieluşei ai lui Dumnezeu, cu risipa de generozitate”[999]…”În împrejurări excepţionale - ne îmbărbătează Constantin Kiriţescu – jertfa vieţii poate deveni preţul suprem pe care să-l pretindă mântuirea unui neam”[1000]. Însă, mare atenţie: “Viaţa e cel mai mare bun pe care ni l-a dăruit Providenţa. A-l irosi necugetat este o pagubă mare pentru neam şi un păcat de neiertat faţă de Dumnezeu”[1001]. De aceea, “sacrificiul suprem nu poate fi cerut pentru a asigura izbânda unei tovărăşii de ambiţioşi, de grăbiţi, ori de rătăciţi. Nu trebuie înmulţit nefolosit numărul mucenicilor neamului. Calendarul lor e şi aşa destul de încărcat”[1002].

IV. Mihai Eminescu deţinut politic?

Verticalitatea fără fisură a conştiinţei sale gazetăreşti i-a atras indezirabilitatea. Forţele antiromâneşti din afara şi dinlăuntrul ţării îl discreditează în ochii opiniei publice şi îl extermină, lent, în detenţie.

O versiune incitantă şi, totodată, amănunţit argumentată, asupra cauzelor şi desfăşurării progresive a degradării fizice pe care a suferit-o Mihai Eminescu, este formulată de Nicolae Georgescu şi Călin L. Cernăianu, în lucrările: *Moartea antumă a lui Eminescu*, Editura Cartier, Chişinău, 2002 şi, respectiv, *Recurs Eminescu. Suprimarea gazetarului*, Editura Semnele Timpului, Tamaşi, 2000.

---

[999] ibidem, pag. 114, 115
[1000] Constantin Kiriţescu, *Şcoala română într-o răscruce de istorie*, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1943, pag. 333
[1001] ibidem
[1002] ibidem

Ei opinează că, M. Eminescu, devenit, prin natura imposibil de pervertit a conştiinţei lui gazetăreşti, profund incomod tuturor centrelor antiromâneşti de putere - care-şi exercitau, din plin, în epocă, influenţa asupra ţării -, a fost distrus, în mod sistematic, de către agenţi ai acestora – între care, şi nota bene, jucând roluri-cheie, se numărau personalităţi de primă mărime ale vieţii noastre publice. Strategia de lichidare ce i-a fost aplicată este structurată pe două etape, astfel: mai întâi, pentru a-l discredita în ochii opiniei publice şi a i se retrage, fără a provoca acesteia suspiciuni, dreptul de a-şi exprima convingerile în presă, i-a fost înscenată nebunia, cu efectul corelativ al decăderii sale din drepturile civile; apoi, în perioada internării lui abuzive în diverse sanatorii de boli psihice, a fost supus, în mod deliberat, unei barbare şi continue proceduri de distrugere biologică, concretizată, în principal, prin administrarea de substanţe chimice nocive, inclusiv mercur sub formă de injecţii[1003].,

Totodată, eficacitatea derulării respectivei acţiuni eliminatorii era potenţată prin mediatizarea intensă, pe tot parcursul ei, a diagnosticului, măsluit (inventat, la comandă, chiar de către somităţi medicale), de sifilis.

Acesta avea un dublu rol, şi anume:

a) să adauge dezinteresului conştiinţei publice faţă de persoana lui Mihai Eminescu (provocat prin pedalarea obsedantă a mass-mediei pe eticheta de *nebun* – de asemenea, diametral opusă realităţii) oprobiul moral al întregii societăţi (manipulatorii fiind fin-cunoscători şi, în acelaşi timp, perfid-speculatori ai psihologiei şi mentalităţilor omeneşti);
b) să sporească credibilitatea diagnosticului de nebunie – în ştiinţa medicală existând o teză potrivit căreia sifilisul produce leziuni pe creier, perturbând, astfel, grav, totalitatea funcţiilor cerebrale, adică inclusiv gândirea[1004].

[1003] Nicolae Georgescu, op. cit., pag. 11-275, Călin L. Cernăianu, op. cit., pag. 5-354

[1004] Călin L. Cernăianu, op.cit., pag. 196-248; idem, *Conjuraţia anti-Eminescu*, nr. 3-5, Editura Semnele Timpului, Tamaşi, 2002, pag. 33-77; Gheorghe Sărac, *Documente privind adevărul despre boala şi moartea lui Mihai Eminescu*, Editura Malasi, Bucureşti, 2000, integral

V. Egalitatea sau masca sclavajului

A te manifesta liber înseamnă a dispune după propria-ți judecată de puterile tale fizice, intelectuale şi morale. Statele demagogice au inventat pseudoproblema egalității pentru a escamota problema reală, a libertății. Lupta între partidele politice se dă pentru obținerea controlului asupra minții noastre. Fiecare dintre ele ştie că, din acel moment, a pus mâna pe forța noastră fizică şi pe cea intelectuală.

Mihai Eminescu, spre deosebire de liberali şi de socialişti, o concepe echitatea, la nivel societal, ca egalitate de *şanse*, iar nicidecum de *condiții sociale*. În acest sens, Ilie Bădescu detaliază: “Eminescu socoteşte că o societate normală este nu aceea care ar dori să desființeze toate inegalitățile sociale, ci una care asigură *gradele de inegalitate* socială pe care oricine să fie liber a le trece prin *muncă* şi *merit*. El se arată astfel întâiul mare gânditor la noi al teoriei egalității *şanselor* sau *oportunităților* de acces. Adevărata egalitate este una a şanselor - oportunităților - nu aceea a condițiilor sociale. Pe confuzia dintre cele două concepte ale egalității se întemeiază statul demagogic. O societate nu poate pretinde că a egalizat toate condițiile sociale, zice poetul, dar are dreptate să încerce a egaliza şansele sociale - sau *oportunitățile*, cum zice sociologia recentă - în raport cu diversele *grade de inegalitate socială*. Teoria egalizării condițiilor sociale în statul demagogic, pe care o critică Eminescu, pretinde a nu exista nici o diferență *calitativă* între diferitele condiții sau stări sociale. Dar, din două una: ori condițiile sociale dintr-o societate au o diferențiere *calitativă* şi atunci teoria egalizării sociale cade, ori între acele condiții sociale nu există nici o diferență calitativă şi atunci, atât cel merituos cât şi feneantul, atât cel instruit cât şi cel fără instrucție, pot pretinde să ocupe *orice* poziție. Căci de vreme ce pozițiile nu au diferențe calitative, atunci orice poziție poate fi ocupată de oricare ins. În acest cadru întâmpinăm, în opera lui Eminescu, prima teorie sociologică clară a inegalităților sociale. Eminescu a spulberat toate pseudo-paradoxurile introduse în istorie, ca o adevărată rețea de umbre în jurul problemelor sociale ale unei societăți. Statul demagogic împinge societatea într-un lanț de *aporii*, care, de fapt, nu sunt altceva decât o traducere a *condiției aporetice a puterii în statul demagogic: Nu pot să creez o societate de egali pentru că ansamblul condițiilor sociale şi al pozițiilor sociale este inegalitar. Nu pot să desființez inegalitatea pozițiilor decât dacă eu am o poziție prin care să dispun de celelalte, deci dacă eu sunt într-o inegalitate asumată şi avantajoasă. Deci*

inegalitatea poate fi desfiinţată de inegalitate, iată suprema aporie a statului demagogic. Eminescu a *rezolvat* aporia propunând desfiinţarea cadrului ei politic – statul demagogic. *Aporiile nu pot fi rezolvate, dar omul are puterea de a ieşi din condiţia aporetică. Este ceea ce făcea şi Eminescu în privinţa aporiei egalităţii*… Inegalitatea nu poate fi desfiinţată din exterior, ci din *interior*, de care cel care vrea să-şi schimbe poziţia inferioară - inegalitară - cu una superioară - egalitară -. Dar în acest caz, egalitatea şi egalizarea individului sunt termeni falşi, folosiţi pentru a desfigura de fapt fenomenul *manifestării libere* – autonome. Deci, adevărata problemă nu e aceea a *egalizării*, ci aceea a *libertăţii*. Statele despotice şi cele demagogice, arată Eminescu, au inventat pseudo-problema egalităţii, pentru a escamota problema reală, aceea a libertăţii. A te manifesta liber înseamnă a dispune după propria-ţi judecată - *eul cogitans,* adică eul tău cugetător, nu eul dogmatic al politicianului - de puterile tale intelectuale şi morale"[1005]. De aceea, "lupta între partizi (partidele politice n.n.) este o luptă pentru judecata noastră (pentru obţinerea controlului asupra minţii noastre n.n.), pentru că fiecare (dintre ele n.n.) ştie că din acel moment a pus mâna pe forţa noastră fizică şi pe cea intelectuală"[1006]. Dar "cine ar putea cunoaşte mai bine ca tine însuţi adevărata măsură a puterilor tale intelectuale şi musculare? Ajungi la această cunoaştere prin folosirea transcendentală a intelectului – adică *eu gândesc* trebuie să însoţească toate experienţele noastre. Prima condiţie a ieşirii din aporia egalităţii este libertatea. Libertatea înseamnă ierarhie. Ierarhie a meritelor şi a competenţelor, a *puterilor musculare şi intelectuale*, cum ar zice poetul. Anularea oricărei ierarhii nu înseamnă stare optimă ci *haos*, confuzie de valori, putinţa de-a egaliza omul de valoare cu *nulitatea*, zice poetul. Egalitatea este întunericul însuşi"[1007], "este, în acceepţiunea ei perfidă, "cea mai mare duşmană a libertăţii"[1008] şi, de aceea, la noi în ţară, "o vor toţi străinii: ce să vrea(;) un C.A. Rosetti, decât să fie egal cu românul, fără să fi îndeplinit condiţiile de muncă ale românului? Ce să vrea un(;) Fundescu sau un(;) Epurescu, decât să fie egali cu românul, fără a avea creierul sau

---

[1005] Ilie Bădescu, *Sociologia eminesciană*, Editura Porto-Franco, Galaţi, 1994, pag. 274-277

[1006] Mihai Eminescu, Manuscrisul *Libertatea şi marginile ei*, în Opere, vol. XV, pag. 79

[1007] Ilie Bădescu, *Sociologia eminesciană*, pag. 277

[1008] Mihai Eminescu, Manuscrisul *Falsa egalitate*, în Opere, vol. XV, pag. 78

musculatura românului?”[1009]… “Ierarhia luminei şi egalitatea întunericului(;) e o luptă între libertate şi sclavie, între libera ierarhie a luminii şi egalitatea stupidă a întunericului. Scări de lumină, grade de temperatură e universul întreg”[1010]. “Egalitatea, aşadar, este totuna cu entropia maximă, este forma echilibrului mort. De aceea Eminescu o asimilează întunericului. Este opusă vieţii şi viului, care este mişcare, ierarhie şi deci ordine, sens sau direcţie de mişcare şi deci lumină”[1011]. “A doua condiţie a ieşirii din aporia egalităţii este munca”[1012]: “Oricine ne promite o îmbunătăţire care nu se datoreşte muncii, adică oricine ne promite un *venit* de forţe, fără ca noi să fi cheltuit pentru el (să depunem efort pentru a-l obţine n.n.), e ca un prestidigitator, care vrea să ne facă să vedem (credem n.n.) că bunurile ce le scoate la iveală s-au ivit din nimic. Ei: *Ex nihilo nil fit*. Din nimic, nimic iese”[1013].

“Eminescu a spulberat, iată, ideea utopiană a omului perfect, a statului ideal, a societăţii perfecte. În locul *fiinţei sublime*(;), el propune viziunea unui real tensionat, expus, deopotrivă, şansei desăvârşirii, dar şi riscului desfiinţării. Ontologia eminesciană face posibil realismul sociologic”[1014].

VI. Este Tradiţia opusul Modernităţii?

Neamurile trăiesc sufleteşte prin tradiţie şi material prin civilizaţie. Tradiţia nu este, în nici un fel, contrară modernităţii ci, dimpotrivă, o completează. Ea reprezintă minimul de lucruri verificate, care, mai ales în vremuri tulburi, te ajută să nu greşeşti.

Tradiţia este valoarea umană despre care Nicolae Iorga sublinia că “nu e decât ideea verificată asupra realităţii – între cei doi termeni care formează viaţa noastră de astăzi, formele care nu mai cuprind nimic şi realităţile care nu şi-au căutat încă forma, ea reprezentând minimul de posesie[1015] care e necesar pentru ca o

[1009] ibidem
[1010] idem, Manuscrisul *Ierarhia luminei*, în Opere, vol. XV, pag. 320
[1011] Ilie Bădescu, *Sociologia eminesciană*, pag. 277
[1012] ibidem
[1013] Mihai Eminescu, Manuscrisul *Din nimic, nimic nu iese*, în Opere, vol. XV, pag. 82
[1014] Ilie Bădescu, *Sociologia eminesciană*, pag. 278
[1015] “de lucruri verificate, care te ajută să nu greşeşti”, Nicolae Iorga, *Idei asupra problemelor actuale*, pag. 143

societate să trăiască”[1016]; iar revenirea la ea “nu înseamnă întoarcerea la trecut, ci ținerea în seamă a ceea ce din transmisiunea secolelor e încă viu, cu adevărat viu, în sufletul omenesc”[1017]. Mai mult, tradiția nu este, în nici un fel, contrară modernității, ci, dimpotrivă, o completează, întrucât, sintetizează Nichifor Crainic: “Tradiționalismul nu e o forță ce se opune civilizației”[1018], pentru că el “este tehnica vieții sufleteşti a unui neam”[1019], iar “civilizația e tehnica vieții materiale a omenirii”[1020].

Iar fiindcă, accentuează Alexandru Papacostea, “progresul nu se realizează prin generalizare, ci prin diferențiere, nu-i comandament mai serios pentru viața politică a statelor, decât acela de a păzi perpetuarea tradițiilor care au un viu conținut de viață în ele… Dacă chemarea unui (fiecărui n.n.) popor în lume este s-aducă la masa civilizației umane nota geniului propriu, atunci el trebui să țină morțiş la tezaurul tradițiilor (sale n.n.) vii, deoarece, numai prin ele se concretizează caracterul lui moral, prin ele se determină şi se exprimă sufletul lui, cimentul lor face solidaritatea între sine a generațiilor”[1021].

Căci, “în ipoteza că națiunea îşi pierde tradițiile, ceea ce nu-i o imposibilitate (,mai ales n.n.) pentru popoarele tinere, această pierdere ar fi egală cu însăşi dispariția poporului, cu dizolvarea lui în masa umanității”[1022].

De aceea, subliniază Mihail Manoilescu: “Sensul întoarcerii la trecut nu trebui căutat în formele veacurilor dispărute, ci în spiritualitatea lor; este întoarcerea la organic, la concepția idealistă a vieții – pe plan etic şi religios –, la ierarhia inspirată din merite naționale, iar nu din posesiunea banului si a forțelor materiale”[1023].

În acest sens, descriind profilul atitudinal al persoanelor demne să exercite calitatea de conducător, la indiferent ce nivel ierarhic, Dimitrie Gusti precizează: “Elită, şef, fruntaş, înseamnă personalitate socială. Iar personalitate socială înseamnă patru mari dominante şi caracteristici, care formează un împătrit voluntarism, şi anume:

[1016] ibidem, pag. 11,14,15
[1017] ibidem, pag. 13
[1018] Nichifor Crainic, *Puncte cardinale în haos*, Editura Timpul, Iaşi, 1996, pag. 147
[1019] ibidem
[1020] ibidem
[1021] Alexandru Papacostea, op.cit., în A fi conservator, pag. 181
[1022] ibidem
[1023] Mihail Manoilescu, *Burghezia română. Rostul şi destinul ei istoric*, Editura Athena, Bucureşti, 1997, pag. 64

a) voința de-a fi ceea ce eşti, adică actualizarea maximală a potențialului, a latentului personalității;
b) voința de participare la viața socială, adică o disciplină voită şi conştientă, care topeşte aşa-zisa antinomie a individului şi a societății;
c) voința de a crea în sânul națiunii valori sociale şi culturale, indiferent dacă sunt mici ori mari, ele fiind egal de necesare înfăptuirii Națiunii;
d) voința de a persevera în realizarea, cu curaj şi cu spirit de sacrificiu, a scopurilor sociale şi naționale"[1024].

Iar întrucât, "autoritatea, ierarhia şi solidaritatea (elemente indispensabile ale dăinuirii oricărei națiuni n.n.) nu pot avea ființă fără şefi, conducători, fruntaşi, adică fără elite, problema organizării statului se reduce la crearea unor elite corespunzătoare… Criza prin care trece societatea contemporană este o criză a personalității sociale, şi cum va fi calitatea elitelor aşa va fi şi organizarea statului. De aceea, politica de esență şi de adâncime ce se cere astăzi cu atâta insistență (a cărei necesitate este, actualmente, imperios resimțită în țara noastră n.n.), spre deosebire de politica formală şi de suprafață, de până acum, este o politică de creare de personalități sociale, adică o politică de creare a elitelor"[1025] – fiecărei persoane membre a acestora trebuind să-i fie caracteristice maximumul de responsabilitate față de sine şi față de Țară şi efortul tenace pentru transformarea realității de astăzi, într-un maximum de realitate nouă, pe deplin favorabilă patriei"[1026].

Cu alte cuvinte, completează Ion Zamfirescu, "totul e ca omul-personalitate să aibă simțul valorilor, să-şi dea seama de însemnătatea misiunii lui şi să dețină sufleteşte mijlocul de-a se ancora în lumea unor finalități ideale ale vieții"[1027]. Iar întrucât subînțelegem că "are de dat în viață o luptă plină de sacrificii, avem datoria să ne punem încă o întrebare: Există oare ceva care să compenseze în sufletul omului-personalitate, întinderea jertfei lui? Da! Există, ca să spunem aşa, o pătrunzătoare împăcare interioară; un calm, un echilibru, o seninătate supremă, pe care o

---

[1024] Dimitrie Gusti, *Ştiința şi pedagogia Națiunii*, Imprimeria Națională, Bucureşti, 1941, pag. 9
[1025] ibidem, pag. 8-10
[1026] ibidem, pag. 10
[1027] Ion Zamfirescu, *Destinul personalității, Contribuții la cunoaşterea omului si a culturii contemporane*, Institutul de Arte Grafice *Tiparul Românesc*, Bucureşti, 1942, pag. 19

poate da sentimentul datoriei împlinite. Bergson o numeşte *bucuria, la joie*. Ea reprezintă realitatea imponderabilă care anunță întotdeauna că viața a reuşit, a câştigat teren, a repurtat o victorie. Nu poate fi vorba de o împărțire de elogii. De cele mai multe ori, ținem la acestea doar în măsura în care suntem siguri că n-am reuşit şi avem nevoie de o iluzie care să acopere eventualele apăsări prea marcate ale nemulțumirilor noastre personale. Semnul cel mai elocvent al acestei împăcări intime stă în puterea de a fi bun, generos, de a înțelege pe oameni, de a purta asupra faptelor acestora un semn de iertare superioară, nu iertarea referitoare la ceea ce ar putea ridica din sufletul oamenilor obligația de-a respecta o ordine, ci aceea privind eterna căutare a unui omenesc mai înalt şi mai cuprinzător"[1028].

VII. Naționalismul constructiv

Drepturile la viață ale unei națiuni sunt întemeiate pe istoria ei, pe idealurile ei de viață, pe mijloacele morale pe care le are pentru a le realiza dar, mai ales, pe voința de a duce la îndeplinire aceste idealuri.

Naționalismul constructiv, explică Pompiliu Nicolau, "reprezintă opera de afirmare a specificului național, prin dezvoltarea la maximum a calităților şi corectarea, până la nimicire, a scăderilor acestui specific.

Naționalismul constructiv nu se poate realiza decât prin Statul Național, stat care(;) nu poate fi (nu trebuie să fie n.n.) nici proletar, nici burghez, şi care are misiunea, bine determinată, pe de o parte, de a armoniza, rațional şi etic, interesele tuturor elementelor producătoare, iar pe de alta, de a transforma în formă spirituală formula empirică a specificului național.

Naționalismul constructiv:

a) este potrivnic luptei de clasă, luptă sterilă şi nimicitoare şi, *întotdeauna, alimentată de interese străine şi permanent vrăjmaşe neamului*;
b) concepe afirmarea națiunii ca un tot, cu obligații şi cu drepturi, aceleaşi pentru toți fiii ei;

[1028] ibidem, pag. 27, 28

c) reclamă, de la toate elementele națiunii, nelimitată energie morală, spirituală şi fizică;
d) n-are lozinci, are însă legi: prima – unirea strânsă şi fără rezerve a tuturor românilor(;) într-un puternic sentiment de iubire frățească şi creştinească ; a doua – stârpirea, prin sancționare fără milă şi teamă, a incorectitudinii morale şi materiale, oriunde şi de către oricine s-ar manifesta; a treia – respectarea, cinstirea şi recompensarea, dreaptă şi completă, a muncitorului(;) intelectual şi (a celui n.n.) manual; a patra – naționalizarea bogățiilor naționale (adică trecerea lor sub autoritatea decizională a națiunii băştinaşe - care, de altfel, le-a produs prin propriu-i efort - şi numai a ei n.n.) şi independența economiei naționale;
e) are un crez, pe care orice (fiecare n.n.) Român nu trebuie să-l uite nici o clipă – şi pentru a cărui temeinicie, întreaga istorie universală este mărturie: drepturile la viață ale unei națiuni sunt întemeiate pe istoria ei, pe idealurile ei de viață, pe mijloacele morale şi materiale pe care le are pentru a le realiza, dar, mai ales, pe voința de a aduce la îndeplinire aceste idealuri"[1029].

VIII. Principiul de naționalitate

Naționalitatea unui popor e arsenalul său de virtuți şi gânduri, de fapte şi idealuri din trecut, pentru prezent şi viitor, pe o brazdă seculară de pământ. Ea e conştiința sa că e o națiune, e singura lui pavăză împotriva tuturor ce voiesc să-i şteargă viața şi să-l îngroape de viu în marele *demos* al Pământului, în civilizația fără nici un ideal nobil a demagogiei cosmopolite.

O definire analitică a acestui principiu, precum şi o cercetare detaliată a caracteristicilor şi evoluției sale, strâns ancorată în determinanți socio-istorici, naționali şi internaționali, sunt întreprinse de Romulus Seişanu, în tratatul, sugestiv intitulat: *Principiul naționalităților. Originile, evoluția şi elementele*

[1029] Pompiliu Nicolau, *Naționalismul constructiv*, Editura Cugetarea, Bucureşti, 1936, pag. 224-226

constitutive ale naționalității, Editura Albatros, Bucureşti, 1996 . Aceleiaşi problematici îi sunt consacrate şi cercetări precum: Camil Mureşanu, *Națiune, naționalism, evoluția naționalitaților*, Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 1996; Aurel C. Popovici. *Principiul de naționalitate*, Tipografia Modernă Gregorie Luis, Bucureşti, 1894 ş.a.

În manieră pe cât de lapidară, pe atât de plastică, Aurel C. Popovici, defineşte suveranitatea ca fiind corolarul naționalității, insistând asupra relației de cauzalitate directă, ce leagă, întotdeauna, aceşti poli inseparabili ai existenței oricărei comunități naționale: "Naționalitatea unui popor e *rangul* său în lume, între popoare; e blazonul *nobilitar* al meritului său, al valorii sale din trecut şi din prezent; e singura sa distincțiune față de alte familii naționale, față de triburi, seminții şi neamuri; e unica sa pavăză în lupta între popoare; singura sa putere, unicul său drept… Căci este însăşi ființa sa, sufletul său; persoana sa morală în fața lumii, a tribunalului istoriei… E conştiința sa că e o națiune, o entitate culturală proprie în varietatea omenirii, că nu-i o simplă cifră, un număr de indivizi, de ființe, de animale *sociale*.

Naționalitatea unui popor e legea lui străbună şi limba lui deosebită (distinctă n.n.), e comoara lui proprie de literatură şi istorie, de credințe, de datine, de tradiții, de obiceiuri; e arsenalul său moral de virtuți si gânduri, de fapte şi idealuri din trecut, pentru prezent şi viitor, pe o brazdă seculară de pământ; pentru viața lui ce este (actuală n.n.) şi mai ales ce va să vie; în continuă luptă contra *tuturor* celor ce caută să i-o şteargă şi să-l îngroape de viu în marele *demos* al Pământului, în civilizația fără nici un ideal (nobil n.n.) a demagogiei cosmopolite"[1030].

"Națiunea – continuă Dimitrie Gusti – este realitatea centrală, este singura unitate socială care-şi ajunge sieşi, în înțelesul că însemnează toate aspirațiile fireşti ale indivizilor, şi de la care nu cere pentru deplina ei realizare o unitate socială mai cuprinzătoare, fiind în stare să-şi creeze o lume proprie de valori, să-şi stabilească un scop în sine în propria-i alcătuire.

Căci, toate unitățile sociale cunoscute: familie, gospodărie, sate, oraşe, biserică, şcoală, societăți pe acțiuni (în sens larg întreprinderi n.n.), asociații de tot felul, nu-şi găsesc sensul decât prin faptul că trăiesc şi se manifestă în sânul unei națiuni, după cum

[1030] Aurel C. Popovici, *Naționalism sau democrație. O critică a civilizațiunii moderne*, Institutul de Arte Grafice şi Editură *Minerva*, Bucureşti, 1910, pag. 309, 310

toate națiunile, la rândul lor, formează, prin contribuția fiecăreia în parte, o unitate supremă, Umanitatea, care cuprinde toate națiunile, ca organe ale ei”[1031].

“Naționalismul – completează Aurel. C. Popovici – este, în fond, identic cu orice politică cu adevărat patriotică şi înțeleaptă”[1032].

“Omenirea – opinează Simion Mehedinți – nu e o masă de cetățeni-atomi, ci e ceva concret: o sumă de națiuni. Iar ca să ajungi la o stare superioară a omenirii, nu e altă cale decât aceasta: să ridici, pe cât e posibil, *toate neamurile*, cu însuşirile lor(;) caracteristice, armonizând interesele individuale în masa fiecărei națiuni, cât şi interesele generale ale tuturor neamurilor, în *societatea* (concertul n.n.) *națiunilor*. Cu alte cuvinte: la dreptul individului (la respectarea drepturilor fiecărui om n.n.) nu putem ajunge decât prin drepturile națiunii care îl cuprinde şi-i dă toată puterea sa de viață, de la hrana materială şi până la cea intelectuală”[1033].

“Statul – relevă Grigore Antipa – este organul regulator (reglator n.n.) şi conducător al evoluției spre progres, adică spre cultură şi civilizație, a poporului considerat ca un organism, ca o unitate superioară a omenirii. Ca atare, el (statul n.n.):

a) garantează siguranța teritoriului şi a persoanelor ce-l locuiesc;
b) creează şi întreține o stare socială cât mai prielnică pentru a permite dezvoltarea şi organizarea, cea mai bună posibilă, a tuturor forțelor fizice, economice, morale şi intelectuale ale supuşilor săi;
c) menține ordinea socială şi regulează (reglează n.n.) raporturile de drept dintre supuşii săi, ca (aceştia, adică supuşii, fiind n.n.) factori fundamentali ai societății;
d) organizează munca națională şi întrebuințarea ei pentru scopurile culturale şi civilizatorii cerute de evoluția lui;
e) este espresiunea voinței întregului popor, pe care caută a o afirma, conducând lupta pentru realizarea aspirațiilor sale, ce decurg din firea sa şi din totalitatea condițiunilor naturale în care trăieşte şi se dezvoltă.

[1031] Dimitrie Gusti, op.cit., pag. 3
[1032] Aurel C. Popovici, *Naționalism sau democrație. O critică a civilizațiunii moderne*, pag. 133
[1033] Simion Mehedinți, *Politica de vorbe şi omul de stat*, Editura Terra, Focşani, 1999, pag. 181

În vederea îndeplinirii acestei funcţiuni fundamentale – de a conduce şi coordona activitatea întregului organism şi a organelor sale – statul are nevoie de o putere cât mai mare, pentru a-şi asigura existenţa între celelalte state şi a asigura ordinea internă, garantând siguranţa persoanelor şi a proprietăţii. Aceasta cere însă, în prima linie, o mare putere culturală, militară şi financiară. Tocmai necesitatea acestei puteri îi dă dreptul de a dispune de supuşii săi, iar ei sunt datori a se supune la această constrângere, fără de care unitatea organică ce o formează – care, astfel formată, e capabilă de o desfăşurare de forţe cu mult mai mare, provenită din organizarea forţelor elementare ale indivizilor – nu ar fi posibilă. Puterea de constrângere, însă, nu poate fi (nu trebuie n.n.) întrebuinţată pentru orice scop, ci numai pentru realizarea ţelurilor superioare(;) ale statului. Acestea nu sunt (nu trebuie să fie n.n.) o construcţie voluntară a raţiunii, ci decurg (trebuie să derive n.n.) din necesităţile reale ale evoluţiei poporului şi ţării. Altfel, respectiva putere ar împiedica dezvoltarea normală a individului şi i-ar lua putinţa de a-şi îndeplini rolul său important în mersul general al evoluţiei poporului. Rolul individului în unitatea organică superioară, adică în poporul din care face parte, nu este limitat numai ca al unei roate într-o maşină, ci el (individul n.n.) trebui să se dezvolte şi să se perfecţioneze neîncetat, pentru ca întregul organism să poată deveni, şi el, tot mai perfect (performant n.n.)”[1034].

IX. Îndatoriri reciproce ale naţiunilor lumii

Dreptatea şi caritatea, ca obligaţiuni între grupuri sociale, cuprind aceleaşi elemente ca atunci când sunt numai obligaţiuni între indivizi.

O elocventă sintetizare a îndatoririlor reciproce dintre naţiunile lumii, întreprind Romulus A. Stănculescu şi Jana S. Cristescu în prelegerile lor de educaţie morală. Ei scriu: “Ca şi persoanele, naţiunile au anumite drepturi şi anume: dreptul de a trăi, dreptul de proprietate, dreptul de a se dezvolta în mod liber, fără însă a aduce prin dezvoltarea lor o atingere vieţii, prosperităţii sau liberei dezvoltări a altor naţiuni. Viaţa unui popor nu este limitată în timp; generaţiunile trec, naţiunea rămâne. Drepturile de mai sus trebuie atunci apărate de (către n.n.) generaţiile prezente şi

[1034] Grigore Antipa, *Problemele evoluţiei poporului român*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1919, pag. 383-385

păstrate întregi generațiilor viitoare. Fiecare generație, la rândul său, are datoria de a lupta pentru existență, de a deveni sau de a rămâne puternică, de a se apăra împotriva oricărei agresiuni şi împotriva oricărei încercări de a ştirbi interesele materiale ale nației: teritoriu, comerț, agricultură, industrie; sau interesele ei morale: independența, credința, prestigiul şi onoarea ei.

Dar, spuneam mai sus, națiunile trebuie considerate ca nişte persoane morale, datoare să practice între ele dreptatea şi caritatea.

Dreptatea şi caritatea, ca obligațiuni între grupuri sociale, cuprind aceleaşi elemente ca atunci când sunt numai obligațiuni între indivizi:

A) Datoriile de dreptate

a) *Respectul vieții oricărei nații* şi membrilor ei.
b) *Respectul proprietăților.* Teritoriul oricărui stat străin este sacru. Sacre, de asemenea, sunt toate lucrurile care pot fi privite ca un fel de extindere a teritoriului, şi anume: coloniile, vapoarele, localurile ambasadelor, consulatelor şi agențiilor diplomatice.
c) *Respectul convingerilor şi credințelor.* Fiecare națiune este suverană, are adică dreptul de a se conduce singură, de a practica credințele religioase care-i convin, de a-şi da instituțiile potrivite, de a se administra după bunul său plac.
d) *Respectul convențiunilor şi tratatelor*. Dacă am considerat (considerăm n.n.) că angajamentul unui om față de alt om este sacru, cu atât mai mult va fi sacru angajamentul unei națiuni față de altă națiune.
e) *Respectul onoarei*. Orice cetățean al unei națiuni trebuie respectat. De asemenea, trebuie respectate simbolurile ei: pavilioanele şi drapelele. Orice insultă făcută de o națiune, printr-un (prin vreun n.n.) cetățean al său, altei națiuni, trebuie dezaprobată şi reparată în public şi oficial. Un popor, ca şi un individ, nu se coboară atunci când recunoaşte, în mod cavaleresc, greşelile sale.

f) *Sinceritate desăvârşită*. Pare unanim, şi în mod tacit admis, că diplomaţia este arta de a înşela, că ea nu consistă decât într-un joc de trucuri foarte utile, că totul îi este permis cu o singură condiţie: să reuşească. Dacă însă, minciuna şi ipocrizia nu sunt admise între indivizi, cu atât mai mult sunt condamnabile în relaţiile diplomatice. Procedeele perfide şi sistemul tragerilor pe sfoară constituie nu o diplomaţie morală, ci o barbarie a diplomaţiei. O sinceritate absolută trebuie să domnească în relaţiile dintre popoare. Demnitatea fiecărui stat consistă în a spune sus şi tare ceea ce gândeşte, ceea ce vrea şi ceea ce crede că este dreptul său.

B) Datoriile de caritate

Din acest punct de vedere, al carităţii, naţiunile îşi datorează una alteia atenţiuni, concesii, servicii. Fiecare dintre ele va proteja, în măsura în care protecţia nu se transformă pentru sine în pericol, pe străinii aflători pe teritoriul său. Fiecare naţiune va ajuta pe celelalte să se apere împotriva răufăcătorilor, extrădându-i când aceştia se adăpostesc pe teritoriu-i. Fiecare va acorda, atunci când va fi nevoie, ajutoare, va angaja tratate de comerţ, congrese de savanţi, colaborări ştiinţifice, mari întreprinderi şi lucrări internaţionale, expoziţii universale etc.

Nimic nu opreşte ca raporturile de la stat la stat să fie nu numai legale şi cinstite, dar şi binevoitoare şi prieteneşti. Naţiunile civilizate trebuie să caute a exercita o influenţă binefăcătoare asupra celor care sunt mai puţin civilizate, sau de-a dreptul sălbatice. Trebuie să facă acest lucru: fără violenţă, fără jigniri, fără a le exploata; şi să le îmbunătăţească soarta fără a le aservi”[1035].

[1035] Romulus A. Stănculescu, Jana S. Cristescu, Lecţiuni de educaţie morală, Tipografia Biruinţa, Craiova, 1936, pag. 311-313

X. Ins, neam şi umanitate

Pe lume sunt trei mari realități: insul, neamul şi umanitatea. Una fără alta nu pot exista. Insul se manifestă prin neam şi umanitatea tot prin neam. Insul afirmându-se pe sine trebuie să afirme, în acelaşi timp, umanitatea din sine. Aceasta e, totdeauna, determinată etnic.

Rolul indispensabil şi, totodată, determinant în crearea şi potențarea civilizațiilor revine naționalității. În acest sens, A.C. Cuza subliniază: "O nație este totalitatea indivizilor de acelaşi sânge – care este, în cele mai multe cazuri, produsul unui amestec, ajuns la unitate deplină, după veacuri de încrucişări continue –, aşezați pe un pământ determinat, ca bază necesară a existenței lor, având: aceleaşi interese prezente, aceleaşi aspirații de viitor, şi alcătuind, ca organism, aceeaşi putere, naționalitatea creatoare a culturii umane, care nu este, dar, decât produsul ei variat"[1036].

De aceea, "întocmai precum sufletul omului este factorul hotărâtor al manifestărilor lui, tot aşa, şi sufletul națiilor, care este naționalitatea, determină, în mod caracteristic pentru fiecare, în orice domeniu de activitate, manifestările ei"[1037].

Aşadar, "naționalitatea este puterea creatoare a culturii umane; cultura putere creatoare a naționalității"[1038], iar "toate creațiile artei, ca şi ale ştiinței şi culturii în genere (adică ale civilizației în multiplicitatea aspectelor sale n.n.) nu sunt decât produse originale ale unor nații şi patrii deosebite (distincte n.n.)"[1039].

Prin urmare, în virtutea specificului său național, "fiecare popor prezintă o notă originală de cultură în sânul omenirei, adică față cu celelalte neamuri în care se desface (din care se compune n.n.) populația Pământului… Umanitatea nu-i decât națiile privite în totalitatea lor, civilizația umană, cuprinsul civilizațiilor naționale"[1040], fiind evident că, "în sânul omenirii popoarele nu au ființă decât prin cultura lor deosebită (distinct individualizată n.n.) şi că, îndată ce copiază mecanic cultura altor neamuri, confundându-se cu dânsele, încetează să mai existe"[1041]. Sau, alfel spus, sintetizează

[1036] A.C. Cuza, *Naționalitatea în artă*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1927, pag. 143
[1037] ibidem, pag. VII, VIII
[1038] ibidem, pag. VIII
[1039] ibidem
[1040] ibidem, pag. 2
[1041] ibidem, pag. 3

Emil Cioran: “O civilizație se dovedeşte fecundă în măsura în care îi incită pe ceilalți s-o imite. Încetează să-i mai fascineze? Se va reduce la o masă de cioburi şi ruine”[1042].

De aceea, conchide A.C. Cuza: “Pământul e nația (populația planetei este alcătuită din națiuni n.n.); nația, cultura umană; cultura, ideea; ideea, ceea ce nu cunoaştem, dar care domină în universul întreg: Dumnezeu.

Aşadar: Națiile sunt instrumente ale acestei divine puteri, prin nații, şi pentru dânsele, ea îndeplinindu-şi scopurile ei pe Pământ, iar cea mai sfântă datorie a unui popor e să se păstreze în contra oricui (să se împotrivească oricărui atentat la individualitatea sa națională n.n.), servind cu credință cultura umană, scopurile tainice, şi totuşi văzute, ale Dumnezeirii. Este o nebunie când unii îşi închipuie că națiile s-ar putea desființa, înlocuindu-se printr-o umanitate cosmopolită, amorfă. Aceasta nu ar fi alta decât nimicirea culturii umane, care nu există – şi nu a existat niciodată altfel – decât prin puterile creatoare ale diferitelor nații”[1043] …”Ideea națională - suspină Octavian Goga – e luntrea cu care plutim şi din care dorim să înregistrăm curentele mari de simțire universală”[1044]. Astăzi, “mai mult ca oricând, românismul, dacă se sileşte (străduieşte n.n.) să ia măsuri pentru a nu fi înghițit de valurile dimprejur, trebuie să înțeleagă acest adevăr”[1045]. Sau, în tălmăcirea lui Dumitru Stăniloae: “Pe lume sunt trei mari realități: insul, neamul şi umanitatea. Dar una fără alta nu pot exista. Insul există prin neam şi umanitatea se manifestă tot prin neam. Insul, afirmându-se pe sine, trebuie să afirme în acelaşi timp umanitatea din sine, iar aceasta e *totdeauna* determinată etnic.

Neamul este matca ontologică în care îşi găseşte aşezământ şi rânduială concretă existența umanității. Şi prin matca aceasta şi în ea existăm *noi ca inşi determinați*. Ea are o adâncime, o originalitate, proprie realităților permanente. Rădăcinile insului sunt în sufletul neamului, iar rădăcinile neamului sunt în ordinea metafizică a existenței.

Deci, una din marile griji ale acestor timpuri, care cearcă trăinicia tuturor realităților ce există, pentru a risipi ceea ce-i fără

[1042] Emil Cioran, *Istorie şi utopie*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2002, pag. 30
[1043] A.C. Cuza, *Naționalitatea în artă*, pag. 147, 148
[1044] Octavian Goga, *Mustul care fierbe*, pag. 51
[1045] ibidem

vlagă lăuntrică şi a confirma ceea ce ține tenace în existență, să ne fie aceea de-a ne menține ca neam în identitatea proprie”[1046].

XI. Etnicitate şi structură socială

Apartenența etnică configurează identitatea persoanei. Rasa română are aceeaşi înfățişare antropologică în toate provinciile istorice româneşti. Ea este rasa formatoare de stat, plastică şi de origine daco-romană. Rezistența ei biologică se întemeiază pe consangvinitate. Orice încrucişare, alterând familia şi, implicit, viața socială, are efecte inevitabile în politică. Etnotipul şi conduita etnică sunt coordonate definitorii ale fiecărui individ.

Întreaga gândire sociologică a lui Mihai Eminescu şi, mai cu seamă, maniera restrictivă în care el defineşte națiunea, sunt subsumate concepției sale economice. Faptul că, în compoziția păturii superpuse, „i se părea a descoperi o prea mare concentrare de alogeni”[1047], corelat cu acela că țărănimea constituia, prin munca ei foarte aspră, suportul incontestabil al existenței întregii societăți, cât şi al traiului, adeseori opulent, al respectivei suprastructuri sociale, l-a determinat să investigheze alcătuirea etnică a societății româneşti. Aşa a ajuns să întreprindă cercetări istorico-antropologice, ale căror rezultate îl fac să vorbească de „o rasă română, aceeaşi ca înfățişare antropologică în Muntenia, Moldova, Ardeal şi părțile țării Ungureşti, care se apropie din acest punct de vedere de categoria ciobanilor. Aceasta este rasa formatoare de stat, plastică şi de origine daco-romană. Rezistența ei biologică se întemeiază pe consangvinitate. Orice încrucişare, alterând familia şi, implicit, viața socială, sfarmă echilibrul organic, şi are efecte inevitabile în politică – deoarece, orice structură fizică presupune o altă configurație psihologică, alte idei, alte idealuri, alte forme de cultură. Pe această bază[1048], Mihai Eminescu ajunge să considere că statul şi națiunea sunt două noțiuni corelative (intercorelate n.n) şi, să militeze pentru afirmarea, în toate domeniile vieții sociale, economice şi politice, a națiunii, omogenă ca rasă, unitară ca structură. Adică, implicit, împotriva cosmopolitismului şi

[1046] Dumitru Stăniloae, op. cit., pag. 181, 182
[1047] Zigu Ornea, *Junimea şi junimimul*, vol. II, pag. 194
[1048] confirmată şi de cercetări ale zilelor noastre: “Apartenența etnică configurează identitatea persoanei şi orientează procesul cunoaşterii psihologice prin implicarea noțiunilor de *etnotip* şi *conduită etnică*”., Luminița Mihaela Iacob, *Etnopsihologie şi imagologie. Sinteze şi cercetări*, Editura Polirom, Iaşi, 2003, pag. 23

a egalității necondiționate”[1049], în prealabil, de armonizarea psiho-mental-afectivă a imigranților cu autohtonii, înfăptuită pe parcursul a cel puțin câtorva generații, prin comuniune teleologică şi acțională. Şi aceasta deoarece, procedarea în alt mod poate facilita preluarea puterii de către persoane care, urmare insuficientei compatibilități cu populația băştinaşă, asupra căreia obțin supremația, este de aşteptat, cel puțin premisal, să şi-o exercite în detrimentul acesteia[1050].

Totuşi, echilibrat şi conciliator, fidel teoriei compensației – deja prezentată – el nu le nega străinilor stabiliți pe pământul românesc dreptul ca, indiferent de proveniența lor etnică, să se bucure de tratament identic cu cel cuvenit membrilor națiunii române, ba chiar, era favorabil integrării lor în comunitatea națională de iubire – singura lui exigență, în acest sens, fiind aceea ca ei să consimtă să conlucreze cu etnia de obârşie autohtonă, la asigurarea funcționării nediscriminatorii a mecanismului economico-social şi politic al țării … Câtă enormă deosebire între generozitatea acestor gânduri eminesciene şi cinismul, cu coloratură profetică, al încercării făcute, de pildă, în aceeaşi perioadă istorică, de către Vasile Conta, de a acredita, tot pe baza antropologiei istorice, ”ideea potrivit căreia, forma religiei evreieşti este o organizare socială teocratică, avându-şi propriile-i norme de funcționare statală, şi care, la adăpostul toleranței religioase, ascunde tendința nemărturisită de organizare şi de dominație a unei rase exclusiviste şi totalitare”[1051]. Respectiva idee, utilizând, cu statut de argument-forță, prohibirea religioasă la evrei a căsătoriilor cu neevreii şi conținerea în scrierea fundamentală a religiei iudaice - Talmudul -, a unui sistem de reglementări unitar, pluridomenial şi impersonal - alcătuit din norme juridice , economice, sanitare, religioase, etc. - care dă aplicatorilor lui, posibilitatea deplină de a-şi duce existența, sub formă de comunitate socială, în orice loc din lume, independent de legislația statului național pe teritoriul căruia s-ar afla, prezintă iudaismul „drept catehismul unui plan diabolic de stat în stat, de suprastructură împotriva structurii sociale autohtone”[1052], ajungând să susțină, chiar, „că democrația şi socialismul au fost armele de

---

[1049] Nicolae Roşu, *Destinul ideilor*, Fundația Regală pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1943, pag. 365-368

[1050] ibidem

[1051] ibidem, pag. 361

[1052] ibidem

care s-au folosit evreii în asaltul către cucerirea drepturilor politice”[1053].

În completarea acestei abordări comparative, se cuvine să adăugăm, pentru ilustrarea procesului metamorfozării temporale propriu fiecărei idei omeneşti, că, după decenii, Nicolae Iorga, în spiritul punctului de vedere eminescian prezentat, căruia însă îi impregnează o notă de duritate aproape extremă, pronunțându-se asupra aceluiaşi subiect, afirma că, pentru fiecare stat național, care doreşte să-şi păstreze - în contextul existenței de elemente străine pe teritoriul său - respectivul caracter, este vital ca acestea să îndeplinească, în mod cumulativ, următoarele trei condiții: “întâi, să fie perfect asimilate; al doilea, să nu fie nicăieri în mase compacte, şi, al treilea, nu prin pretenții, ci prin jertfe, să-şi arate dorința de a face parte din statul național”[1054].

Însă, pentru a reda nedistorsionată convingerea lui Nicolae Iorga, trebui să relevăm că tot el este acela care, continuându-şi asertiunea, subliniază: “Întrucât adevărata civilizație nu e în antagonisme care par iremediabile, ci în aplanarea lor, pentru ca sufletul omenesc să-şi poată urmări, în linişte, munca şi găsi relativa fericire pe baza adevărurilor universal acceptate şi completate”[1055],“statul național nu dă dreptul la tirania națională, iar un stat desnaționalizator e un organism care lucrează împotriva lui însuşi”[1056].

Aşadar, “a recunoaşte elementele străine intrate în civilizația ta (a le respecta valoarea umană n.n.) nu e nici o scădere. Idealul constă în a lua cât mai multe de la toți (a-ți maximiza învățămintele extrase din experiența fiecăruia n.n), în a le potrivi (a le evalua, lucid şi comparativ, atât între ele, cât şi cu zestrea ta de înțelepciune n.n.), în a găsi o formă de armonizare, şi în a crea ceva potrivit ție, propriu (adecvat n.n.) nației tale”[1057].

[1053] ibidem, pag. 362; a se vedea pentru detalii: Vasile Conta, *Discursuri parlamentare si articole de ziare*, Tipografia Dacia, P. Iliescu& D. Grosu, Iasi, 1899, pag. 61-87

[1054] Nicolae Iorga, *Discursuri parlamentare*, vol. I, partea I, Editura Bucovina, I.E. Torouțiu, Bucureşti, 1939, pag. 946

[1055] Nicolae Iorga, *Idei asupra problemelor actuale*, pag. 11

[1056] ibidem, pag. 182

[1057] ibidem, pag. 97

XII. Miza averilor şi pericolul Constituției

Averea e putere. Oamenii, prin trebuințele lor, depind de acela care o deține. De aceea, a năzui după bogăție e totuna cu a năzui după putere. Omul are atâta libertate şi egalitate pe câtă avere are. Cel sărac e totdeauna sclav şi neegal cu cel de care depinde prin trebuințele sale. Ceea ce numim, în genere, cestiuni constituționale nu sunt, în esență, decât cestiuni de posesiune. Pericolul oricărei constituțiuni constă într-o împărțeală perversă a averilor.

Referindu-se la acest subiect, cu elocință copleşitoare, Mihai Eminescu detaliază: “Din dominare se naşte deosebirea între libertate şi nelibertate. E nelibertatea celui ce nu posedă față cu libertatea celui ce posedă”[1058]. “Pe baza ei se formează, în societatea cetățeană de stat, clase. Aceste clase încep prin aceea că sunt fapte. Din ce în ce, însă, clasele vin la conştiința antitezei lor. Aceasta antiteză organică a amânduror claselor se exprimă în interese economice. *Clasa săracă* reprezintă procesul formării de capital, tendința de a-l forma, *clasa bogată* procesul conservării capitalului şi a dominării”[1059]. “Fiecare popor(;) conține o clasă neliberă şi una liberă. Acesta e un raport organic.

Însă, aceste stări de lucruri sunt în contradicție cu ideea personalității. Conform acestei idei oamenii sunt (;) determinați prin sine înşii, liberi. De-aceea, se iscă, întotdeauna, lupte ale nonposesorilor contra posesorilor. Urmarea acestor lupte este, *totdeauna,* învingerea posesorilor asupra neposesorilor. Aceasta se întâmplă, *întotdeauna*(;), pentru că, dintre neposesori jumătate speră a deveni ei înşii posesori. În clasa neposesorilor n-a existat niciodată *concordie* şi, de-aceea, victoria celorlalți a fost totdeauna neapărată. Însă, această victorie e o supunere şi mai mare a neproprietarilor sub proprietari, din cauză că, acuma, cei de-ntâi nu sunt numai fără proprietate, dar, au devenit, totdeodată, un pericol permanent, un inamic. Acest proces social e adevărata istorie a mişcării claselor de jos. Consecința luptei a fost *sclavia definitivă* a clasei de jos, prin nelibertate fiind sfărâmată însăşi voința – autonomia personalității. De aceea, de posesiune e legat interesul de a o avea, căci, cu ea, nu am numai posesiunea mea, ci am putere asupra celorlalți oameni. Aceasta e ideea *socială* din averi, spre distingere de ideea lor *economică.* Averea e putere. Pe această natură a posesiunii se bazează tendința fiecărui om de-a

---

[1058] Mihai Eminescu, Manuscrisul *Economia națională*, în Opere, vol. XV, pag. 1139

[1059] idem Manuscrisul *Personalitatea statului şi organismele sale*, în Opere, vol. XV, pag. 1157

căpăta posesiune, de-a face avere. Căci, în posesiune e cuprins şi altceva decât numai un mijloc spre satisfacerea trebuinţelor – averile-s elementul puterii. Năzuinţa oamenilor după bogăţie e identică cu năzuinţa lor după putere. Această putere consistă într-aceea că alţii, prin trebuinţele lor, depind de mine (de acela ce o deţine n.n.) şi, de-aceea, voinţa celorlalţi e supusă voinţei mele (acestuia n.n.). Dacă această putere e pusă în esecuţiune, ea se numeşte dominare – de-aceea, cine năzuieşte după avere caută dominarea (să domine n.n.). Iar ceea ce compune istoria nu sunt epoce, ci puteri. Istoria nu e o combinaţiune de tabele cronologice, ci cunoaşterea unor puteri organice. Una din cele mai uriaşe puteri ale istoriei e viaţa averilor"[1060].

Şi, date fiind "antiteza dintre bogăţie şi sărăcie"[1061], precum şi faptul că "aceste două antiteze (clase sociale ce nutresc, permanent, una faţă de cealaltă, interese antagoniste n.n.) intră în reprezentanţa poporului"[1062], care, precum se ştie, elaborează legea fundamentală a ţării, "pericolul unei constituţiuni"[1063] – adică a "organismului care face legile"[1064] – "constă într-o împărţeală perversă a averilor"[1065]; căci, "ceea ce numim, în genere, cestiuni constituţionale, nu sunt, în esenţă, decât cestiuni de posesiune"[1066].

Acest pericol ameninţă fiecare ţară a lumii, întrucât, "constituţiunea este forma în care statul îşi formulează voinţa, în sensul cel mai larg al cuvântului"[1067], iar "legile sunt voinţa personală a statului, au un cuprins intern determinat"[1068]; şi, prin urmare, "nu e nici un stat fără constituţiune, numai e posibil (chiar dacă există, uneori, posibilitatea n.n.) ca şeful statului, însuşi, să fie constituţiunea (situaţia specifică regimurilor de guvernare despotică n.n.)"[1069].

Aşadar, "daţi-mi statul cel mai absolutist, în care oamenii să fie sănătoşi şi avuţi, îl prefer statului cel mai liber, în care

---

[1060] idem, Manuscrisul *Economia naţională*, în Opere, vol. XV, pag. 1139, 1140
[1061] ibidem, pag. 1143
[1062] idem, Manuscrisul *Personalitatea statului şi organismele sale*, în Opere, vol. XV, pag. 1157
[1063] idem, Manuscrisul *Economia naţională*, în Opere, vol. XV, pag. 1143
[1064] idem, Manuscrisul *Personalitatea statului şi organismele sale*, în Opere, vol. XV, pag. 1153
[1065] idem, Manuscrisul *Economia naţională*, în Opere, vol. XV, pag. 1143
[1066] ibidem
[1067] idem, Manuscrisul *Personalitatea statului şi organismele sale*, în Opere, vol. XV, pag. 1153
[1068] ibidem
[1069] ibidem

oamenii vor fi mizeri şi bolnavi. Mai mult încă, în statul absolutist, compus din oameni bogaţi şi sănătoşi, aceştia vor fi mai liberi, mai egali (mai aproape de înfăptuirea deziderатului echităţii relaţiilor interumane n.n.), decât în statul cu legile cele mai liberale, dar cu oameni mizeri (săraci n.n.). Căci *omul are atâta libertate şi egalitate pe câtă avere are*; cel sărac fiind totdeauna sclav şi neegal cu cel ce stă deasupra lui"[1070].

XIII. Testamentul politic al lui Mihai Eminescu

Nu voim să trăim într-un stat poliglot, unde aşa numita *patrie* e deasupra naţionalităţii. Amundouă nu sunt decât două cuvinte pentru aceeaşi noţiune. Iubirea de patrie e una cu iubirea naţionalităţii. Singura raţiune de a fi a acestui stat, pentru noi, este naţionalitatea lui românească. Dacă e vorba ca acest stat să înceteze de-a fi românesc, atunci o spunem drept că ne este cumplit de indiferentă soarta pământului lui. Voim şi sperăm o reacţie socială şi economică determinată de rămăşiţele vii ale poporului, care, dacă nu e preursit să piară, trebuie să-şi vină în fire şi să vadă dezastrul în care l-a dus realizarea în ţara noastră a unei serii de idei egalitare şi cosmopolite. Prin reacţie nu înţelegem o întoarcere la un sistem feudal, ce nici n-a existat cândva în ţara noastră, ci o mişcare de îndreptare a vieţii noastre publice, o mişcare al cărei punct de vedere să fie ideea de stat şi de naţionalitate.

Învinuind statul de imigrarea masivă a străinilor în România, Mihai Eminescu comentează:

"Românii nu sunt nicăieri colonişti, venituri, oamenii nimănui; ci, pretutindenea unde locuiesc, sunt autohtoni, populaţie mai veche decât toţi conlocuitorii lor"[1071]. "Rasa istorică formatoare a acestei ţări este "acel neam de oameni, acel tip etnic care, revărsându-se de o parte din Maramureş, de alta din Ardeal, a pus temelia statelor române în secolele al XIII-lea şi al XIV-lea, şi care, prin caracterul lui înnăscut[1072], a determinat soarta acestor ţări, de

---

[1070] idem, *Frază şi adevăr*, Timpul, 23 decembrie 1877, în Opere, vol. X, pag. 31

[1071] idem, *Se vorbeşte că în Consiliul*, Curierul de Iaşi, 17, 19, 21, 26, 28 noiembrie 1876, în Opere, vol. IX, pag. 253

[1072] de "om a cărui trăsătură distinctivă e adevărul: inteligent fără viclenie, rău – dacă e rău – fără făţărnicie, bun fără slăbiciune, n-are o cocoaşă intelectuală sau fizică ce caută a o ascunde, nu are apucăturile omului slab; îi lipseşte acel iz de slăbiciune care precumpăneşte în fenomenele vieţii noastre publice sub forma linsă a bizantinismului şi a espedientelor…Toate figurile acelea făţarnice şi rele, viclene, fără inteligenţă, toate acelea câte ascund o duplicitate în espresie, ceva hibrid, nu încap în cadrul noţiunii *român*. Poate, aşadar, că acei oameni n-au avut timp să se asimileze, poate apoi ca să fie din rase prea vechi, prea osificate, prea staţionare,

la (anul n.n.) 1200 şi până la (anul n.n.) 1700”[1073]. ”Nu există nici o deosebire între *rasa română* din Muntenia, Moldova, din cea mai considerabilă parte a Ardealului şi a Țării Ungureşti. E absolut aceeaşi rasă, cu absolut aceleaşi înclinări şi aptitudini[1074]„[1075].

---

pentru ca, prin încrucişare, să mai poți scoate ceva bun din ele”., idem, *Adeseori, o lege oarecare*…, Timpul, 15 martie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 77

[1073] idem, *Adevărul doare. Pe la 3 martie*…, Timpul, 1 aprilie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 121

[1074] “Există multe indicii, atât în numirile localităților şi râurilor, precum şi în alte împrejurări, care denotă o unitate a neamului românesc *preexistentă* formațiunii (*formării* n.n.) statelor noastre. În adevăr, pe când găsim în Țara Românească Argeşul, găsim tocmai în nordul Daciei un pârâu numit Argestrul, care se varsă din stânga în Bistrița, râu ce izvorăşte din Maramureş. Pe când în Țara Românească aflăm Câmpulungul ca ținut şi descălecătoare, aflăm în Bucovina, în creierul munților, un Câmpulung tot ca ținut şi descălecătoare. Înainte sau imediat după formarea statelor române, vedem românii de sub Coroana Ungariei pretinzând să se judece între ei după dreptul lor propriu, *jus Olachale* sau *Olachorum*; o cerere analogă fac moldovenii ce pribegiseră în Polonia, să se judece după dreptul românesc. Şi aceasta când? Pe la 1380. Care-a fost acest drept consuetudinar la care ei țineau cu sfințenie, fie sub coroana Ungariei, fie sub a Poloniei? El n-a fost scris niciodată; era atât de viu în conştiința poporului, atât de necontestat de nimenea, încât nici unul din vechii noştri Domni, n-a găsit de cuviință să-l codifice. În fine, unitatea actuală a limbei vorbite, deşi e în parte un merit special al lui Matei Basarab, dovedeşte totuşi că, şi în această privire, erau elemente cu totul omogene, preexistente limbei bisericeşti, care înclinau a căpata o singură formă scrisă. Organografic vorbind limba era aceeaşi; numai termenii, materialul de vorbe, difereau pe ici pe colo. O unitate atât de pronunțată a limbei dovedeşte o unitate de origini etnice. E indiferentă cestiunea dacă elementele ce compuneau acest sâmbure de popor modern erau tracice şi latine sau latine şi ilirice, destul numai că, în al VI-lea secol după Hristos, la năvălirea avarilor în Tracia, anul 579, oastea condusă de Martin şi Comențiol e compusă din oameni care vorbesc româneşte. Tot acest neam apare în Dacia, iar asupra originii lui se ceartă până azi învățații. Sigur e că, deşi au multe elemente slavone în limbă, nu sunt slavi. Motivul pentru care nu sunt şi nu pot fi slavi este lingvistic. Legile după care cuvintele latine s-au prefăcut în cuvinte româneşti şi-au sfârşit demult evoluțiunea lor; în momentul în care românii au primit cuvinte slavone, limba lor era formată de secole deja, încât, deşi cuvintele slavone sunt vechi, ele nu s-au asimilat nici până în ziua de azi cu limba noastră, excepție făcând vreo patru sau cinci vocabule care privesc păstoria. E incontestabil că un popor care, sute de ani, n-a avut nevoie de drept scris, deşi a avut epoci de bogație şi de glorie, a fost un popor tânăr, sănătos, bine întemeiat. Etnograful Hoffman scrie, în secolul al XVIII-lea, că dezvoltarea craniului la rasa română e admirabilă, că sunt cranii care merită a fi în fruntea civilizației. În sfârşit Wirchow, naturalist celebru, dă craniului albanez rangul întâi între toate craniile de rasă din vechiul Imperiu al Răsăritului, şi cel albanez e identic cu cel al rasei române, cu al mocanilor noştri de azi”., idem, *Adevărul doare. Pe la 3 martie*…, Timpul, 1 aprilie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 122. Mai mult, Miron Costin, în suta a şaptusprezecea, constată unitatea de limbă, de datine juridice, religioase şi de viață familială. El descrie curățenia şi frumusețea limbei vorbite în Maramureş şi viața neatârnată a românilor de acolo, ne dă legenda fondării Moldovei şi Țării

“Un popor, oricare ar fi el, are dreptul a-şi legiui trebuințele şi tranzacțiunile ce rezultă neapărat din acele trebuințe, reciprocitatea relațiunilor sale: într-un cuvânt: legile unui popor, drepturile sale, nu pot purcede decât din el însuşi; condițiunea de viață a unei legi, garanția stabilității (legitimității n.n.) sale e ca ea să fie un rezultat, o expresiune fidelă a trebuințelor acelui popor; legislațiunea trebui pusă în aplicarea celei mai înaintate idei de drept, pusă în raport cu trebuințele poporului, astfel încât explicarea ori aplicarea drepturilor prin lege să nu contrazică spiritul acestora. Industria trebuie să fie a națiunii aceleia şi păzită de concurență iar purtătorul ei, comerțul, s-o schimbe pe aur, dar aurul, punga ce hrăneşte pe industriaş şi îmbracă pe agricultor, trebuie, de asemenea, să fie în mâinile aceleiaşi națiuni. Ştiințele, afară de ceea ce e domeniu public, trebui să prezinte lucruri proprii națiunii, prin care ea să fi contribuit la luminarea şi înaintarea omenirii; artele şi literatura frumoasă (beletristica n.n.) trebui să fie oglinzi de aur ale realității în care se mişcă poporul, o coardă nouă, originală, potrivită pentru binele cel mare al lumii”[1076].

“Peste noapte şi prin surprindere”[1077], ”am admis legiuiri străine”[1078], “legi străine în toată puterea cuvântului, care substituie, pretutindenea şi pururea, în locul noțiunilor nație, țară, român, noțiunea *om*, cetățean al universului, fie din Berber,

Româneşti, constată identitatea de origine şi limbă a poporului. În acelaşi timp, cărțile bisericeşti, tipărite în Ardeal, în Moldova, în Țara Românească, opresc procesul de diversificare şi de dialectizare a graiului viu; acesta primeşte, prin cărți, o normă unitară în rostire şi în scriere, căci, printr-un instinct fericit, traducătorii şi scriitorii originali aleg ca model dialectul cel mai arhaic al românilor, cel vorbit în Țara Românească şi într-o parte a Ardealului, întrucât la cel mai vechi din toate se puteau reduce, ca la un prototip, dialectele ce încercau a se forma pe atunci. Poate să fi fost un instinct de adevăr, poate c-a fost chiar cunoştința limbei latine care i-a îndemnat la aceasta. Alături cu limba există, ca element de unitate, literatura populară, a cărei răspândire uniformă nu e de tăgăduit. Aceleaşi balade ce s-au cules în munții Moldovei sau ai Ardealului s-au aflat, în variante, în Dobrogea, încât se constată că amintitele piese de literatură populară aveau tendința de-a se răspândi la toți românii”., idem, De câte ori *<<Românul>> era în opoziție*…, Timpul 14 august 1882, în Opere, vol. XIII, pag. 168

[1075] idem, *<<Românul>> a contractat năravul*…, Timpul, 29 iulie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 266

[1076] idem, *Ecuilibrul*, Federațiunea, 22 aprilie, 4 mai 1870, în Opere, vol. IX, pag. 93, 92;

[1077] idem, *De câte ori <<Românul>> era în opoziție*…, Timpul, 14 august 1882, în Opere, vol. XIII, pag. 168

[1078] idem, *Paralele economice*, Timpul, 13 decembrie 1877, în Opere, vol. X, pag. 20

Nigritania, China sau(;) Galiția?”[1079]…“Ei, bine, nu le-am admis pentru român, cu interesele căruia nu se potriveau, ci pentru elemente economice cu care se potriveau şi care ştiu a se folosi de dânsele. Am creat o atmosferă publică pentru plante exotice, de care (din cauza cărora n.n.) planta autohtonă moare… Azi avem cele mai înaintate instituții liberale. Control, suveranitatea poporului, codice franțuzeşti, consilii județene şi comunale. Stăm mai bine pentru aceasta? Nu, de zece ori mai rău, căci instituțiile noi nu se potriveau (şi nu se potrivesc n.n.) cu starea noastră de cultură, cu suma puterilor muncitoare de care dispunem, cu calitatea muncii noastre, încât trebuie să le sleim pe acestea pentru a întreține aparatul costisitor şi netrebnic al statului modern”[1080].

”E într-adevăr ciudat (simptomatic n.n.) de-a vedea un popor eminamente plugar ca al nostru si a cărui rațiune de-a fi este tocmai originea lui traco-romană, cum, din chiar senin şi într-o singură noapte, erige teoria de *om şi om* teorie absolută de stat şi face din banul internațional şi din posesiunea acestuia singura măsurătoare pentru a deosebi înrâurirea unui om de a celuilalt în viața statului. Nici (nu n.n.) e lesne de înțeles cum un popor de plugari, ba încă unul care s-a lăsat de păstorie de ieri-alaltăieri şi s-a apucat de plug înainte de abia (cu n.n.) cincizeci de ani, putea să se creadă îndestul de bogat pentru a introduce, la el, forme de civilizație şi instituții pe care țările apusene, bogate prin industrie şi printr-o dezvoltare economică de sute de ani, abia le pot plăti. Cea mai superficială socoteală din lume ar dovedi, îndestul, că puterea productivă a nației româneşti n-a crescut, n-a putut să crească în raport cu groaza de cheltuieli pe care le-au impus formele de civilizație străină, introduse cu grămada în țara noastră… Înzecitu-s-au şi însutitu-s-au oare averea românului şi veniturile lui pentru a plăti instituțiile de o sută de ori mai scumpe? Desigur că nu. Clasele productive au dat îndărăt; proprietarii mari şi țăranii au sărăcit; industria de casă şi meşteşugurile s-au stins cu desăvârşire – iar clasele improductive, proletarii condeiului, cenuşerii, oamenii ce încurcă două buchi pe hârtie şi aspiră a deveni deputați şi miniştri, advocații, s-au înmulțit cu asupră de măsură, dau tonul, conduc opinia publică, fericesc nația în fiecare zi, pe hârtie”[1081].

[1079] idem, *De ceea ce ne temem*…, Timpul, 27 mai 1879, în Opere, vol. X, pag. 259
[1080] idem, *Paralele economice*, Timpul, 13 decembrie 1877, in Opere, vol. X, pag. 20
[1081] idem, *Ieri domnul deputat Giani*…, Timpul, 22 februarie 1879, în Opere, vol. X, pag. 193

“Astfel, statul român nu mai este un produs al geniului rasei române, ci un text franţuzesc aplicat asupra unui popor ce nu-l înţelege”[1082] şi nu-l va înţelege niciodată. “Peste tot aceeaşi idee: să dau străinilor ce-mi cer; cât pentru români, puţin îmi pasă!”[1083]. “Constituţia noastră, punând greutatea pe o clasă de mijloc, parte străină, parte neexistentă, a dat loc la o declasare generală din cele mai dezastruase[1084]. Nu mai există o altă deosebire între oameni, decât cea pe care o stabileşte banul, oricum ar fi câştigat”[1085].

”Un sistem reprezentativ, întins ca o reţea asupra întregii ţări, influenţat însă, întotdeauna, în mod absolut, de guvernul central, şi-a format în fiecare părticică organele sale, sub formă de consilii judeţene, consilii comunale, consilii de instrucţiune, consilii de sus şi de jos, care nici nu ştiu ce să consilieze, nici nu au ce reprezenta (reprezintă n.n.) decât pe persoanele din care sunt compuse[1086]„[1087].

Astfel, ”teoria de *om şi om*, o teorie curat filantropică şi un rezultat al compătimirii ce omul o are nu numai pentru semenul său, ci chiar pentru animale, devine o stupiditate erijându-se în teorie de stat, căci preface ţara moştenită, apărată cu vărsare de sânge şi cu privaţiuni, într-o mlaştină pentru scurgerea elementelor

---

[1082] idem, *De câte ori <<Românul>> era în opoziţie*… Timpul, 14 august 1882, în Opere, vol. XIII, pag. 168

[1083] idem, *Dar dulci, nobili şi politicoşi*…, Timpul, 23 mai 1882, în Opere, vol. XIII, pag. 123

[1084] “Fiecare constiţutie, ca legea fundamentală a unui stat, are drept corelat o clasă mai cu samă, pe care se întemeiază. Corelatul constituţiilor statelor apusene este o clasă de mijloc, bogată, cultă, o clasă de patriciani, de fabricanţi, industriaşi care văd în constituţie mijlocul de a-şi reprezenta interesele în mod adecvat cu însemnătatea lor. La noi, legea fundamentală nu însemnează decât egalitatea pentru toţi scribii de-a ajunge la funcţiile cele mai înalte ale statului”., *Influenţa austriacă asupra românilor din Principate*, Convorbiri literare, 1 august 1876, în Opere, vol. IX, pag. 173

[1085] idem, *Economiştii observă*…, Timpul, 10 iulie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 237

[1086] În ele, “toate numirile în funcţiuni nu se fac după merit, ci după cum ordonă deputaţii - parlamentarii n.n. -, care, la rândul lor, atârnă de comitetele de politicieni de profesie, formate în fiece centru de judeţ. Aceste comitete îşi împart toate în familie. Ele creează, din banii judeţelor, burse pentru copiii <<patrioţilor>> trimişi în străinătate să numere pietrele de pe bulevarde, ele decid a se face drumuri judeţene pe unde <<patrioţii>> au câte un petec de moşie, încât toată munca publică, fie sub forma de contribuţie, fie sub cea de prestaţiune, se scurge, direct ori indirect, în buzunarul unui <<patriot>>”., *Abstracţie făcând*…, Timpul, 20-21 aprilie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 14

[1087] idem, *De ceea ce ne temem*…, Timpul, 27 mai 1879, În Opere, vol. X, pag. 259

nesănătoase din alte țări – introducând într-un stat eminamente național un sistem de instituții cosmopolite”[1088].

Urmare aplicării ei vom ”avea de-acum înainte dominația banului internațional, o domnie străină, impusă de străini; libertatea de muncă şi tranzacțiuni; teoria de luptă pe picior *în aparență* egal, *în realitate* inegal. Şi, în această luptă, nu învinge cine-i tare, nobil, sau eroic; învinge cel pentru care orice mijloc de câştig e bun, cel fără scrupul față de concetățenii săi, cel pentru care orice apărare a muncii e o piedică pe care va tinde a o răsturna, pe cale legiuită sau pe cale piezişă”[1089].

Urmare ei, “capitalul, care ar trebui să fie şi să rămână ceea ce este prin natura lui, adică un rezultat al muncii şi, totodată, un instrument al ei, e, adesea, ca posesiune individuală, rezultatul unor uneltiri vinovate, a exploatării publicului prin întreprinderi hazardate şi fără trăinicie, a jocului de bursă, a minciunii. Elemente economice nesănătoase, uzurari şi jucători la bursă, cavaleri de industrie şi întreprinzători şarlatani, se urcă, cu repejune, în clasele superioare ale societății omeneşti, în locurile care, înainte, erau rezervate naşterii ilustre, averii seculare, inteligenței celei mai dezvoltate, caracterului celui mai drept şi mai statornic…Peste tot credințele vechi mor, un materialism brutal le ia locul, cultura secolului, mână-n mână cu sărăcia claselor lucrătoare, amenință toată clădirea măreață a civilizației creştine. Shakespeare cedează bufoneriilor şi dramelor de incest şi adulteriu, cancanul alungă pe Beethoven, ideile mari asfințesc, zeii mor”[1090]…”Mita e-n stare să pătrunză orişiunde în țara aceasta, pentru mită capetele cele mai de sus ale administrației vând sângele şi averea unei generații”[1091]…”Oameni care au comis crime grave rămân somități, se plimbă pe strade, ocupă funcțiuni înalte, în loc de a-şi petrece viața la puşcărie”[1092]… ”Ne mulțumim dacă actele guvernanților de azi nu sunt de-a dreptul de înaltă trădare, abstracție făcând de toate celelalte defecte ale lor, precum mărginirea intelectuală,

---

[1088] idem, *Între multele neplăceri ale vieții*…, Timpul, 22 martie 1879, in Opere, vol. X, pag. 209

[1089] idem, *Trei zile de-a rândul*, Timpul, 20 februarie 1879, în Opere, vol. X, pag. 191, 192

[1090] idem, *Alaltăieri, luni dimineața*…, Timpul, 5 aprilie 1879, in Opere, vol. X, pag. 214

[1091] idem, *Domnul Simeon Mihălescu publică*…, Timpul, 18 aprilie 1879, În Opere, vol. X, pag. 223

[1092] idem, *<<Românul>> în ajunul alegerilor*…, Timpul, 3 mai 1879, în Opere, vol. X, pag. 229

slăbiciunea de caracter, lipsa unui adevărat şi autentic sentiment patriotic”[1093]…”Trădătorii devin oameni mari şi respectați, bârfitorii de cafenele – literatori, ignoranții şi proştii – administratori ai statului român[1094]„[1095].

Şi, întrucât, “se-înțelege - de la sine n.n. - că în judecarea diferitelor partide politice trebuie să deosebim pe cele sincer politice de cele pretinse sau pretextate politice”[1096], suntem datori să spunem că, ”partidele, la noi, nu sunt partide de principii, ci de interese personale”[1097] – care, ”păstrând numai coaja legilor şi goala aparență, calcă făgăduielile făcute nației în ajunul alegerilor, fac tocmai contrariul de ceea ce au promis mandanților lor şi trec, totuşi, drept reprezentanți ai voinței legale şi sincere a țării”[1098]… În cadrul lor, ”organizarea nu înseamnă decât disciplina oarbă a unei societăți de esploatație sub comunii şefi de bandă. Cauza acestei

---

[1093] idem, *Nu încape îndoială*…, Timpul, 8 august 1880, în Opere, vol. XI, pag. 291

[1094] “*Favoarea şi interesul electoral* singure prezidează la alegerea amploaiaților statului, cu toate că cine nu ştie că, integritatea, capacitatea, experiența, şi probitatea factorilor însărcinați de-a aplica legile şi regulamentele sunt condițiuni esențiale ale mersului regulat al unei bune administrații, a garanției drepturilor şi apărării intereselor fiecăruia - dintre cetățeni n.n. -, şi, prin urmare, a bunului trai şi liniştei publice? Dar, sub regimul actual, interesul personal, conveniențele de coterie, primează față de interesul general şi binele public. Necesitatea de-a conserva o majoritate compactă şi devotată în Adunări trece peste orice alte considerații. Pentru a dobândi glasurile deputățiilor trebuie exigențele - pretențiile n.n. - lor satisfăcute, se încredințează funcțiunile delicate de prefecți şi subprefecți creaturilor deputaților - protejaților parlamentarilor n.n. -, care, sub numele - protecția n.n. - lor administrează districtele după plac şi dispun, fără nici o responsabilitate, de interesele, de averea şi de onoarea cetățenilor. Funcțiunile publice sunt, adesea, în mâinile unor oameni stricați, loviți de sentințe judecătoreşti; astfel *muncitorii de pământ* - sintagma, de fapt, îi desemnează pe toți truditorii n.n. - sunt supuşi la vexațiuni, la acte arbitrare, adevărate cauze care - le n.n. - aduc mizeria. Justiția, subordonată politicii, a devenit o ficțiune şi nu mai există nici o garanție pentru cele mai prețioase interese ale societății”.,idem, *Într-un lung articol*…, Timpul, 27 ianuarie 1882, în Opere, vol. XIII, pag. 43 ; Spre exemplu: “Un om e implicat într-o mare afacere pe cât se poate de scandaloasă, care se denunță - este dată în vileag n.n. -. Acest om este menținut în funcție; dirijază - el n.n. - însuşi cercetările făcute contra sa; partidul ține morțiş a-l reabilita, alegându-l în Senat. Aici el însuşi denunță că există această scabroasă afacere, dar maturul corp trece la ordinea zilei, lăsând să recază colțul vălului ce se ridicase”., idem, *Am discutat cu nepărtinire*…, Timpul, 10 decembrie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 439

[1095] idem, *Lucru de care trebuie*…, Timpul, 15 mai 1879, în Opere, vol. X, pag. 234

[1096] idem, *Între variile acuzări*, Timpul, 23 ianuarie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 43

[1097] idem, Manuscrisul *În genere toată societatea*…, în Opere, vol. IX, pag. 465

[1098] idem, *N-ar fi greu de polemizat*…, Timpul, 23 februarie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 38

organizări stricte[1099] e interesul bănesc, nu comunitatea de idei, organizare egală cu aceea a partidei ilustre Mafia şi Camorra, care miroase de departe a puşcărie"[1100]. Singura deosebire între ele "este foarte mică şi e întemeiată pe o cultură individuală mai mult sau mai puţin îngrijită. Fiecare se reprezentează mai mult pe sine decât - pe n.n. - o clasă socială oarecare, şi lucrul principal e forma, mai mult sau mai puţin corectă, în care cineva caută a face plauzibile aşa-numitele sale principii"[1101].

"Cât despre aluatul protoplasmatic care formează, la noi, un stat în stat, aşezat asupra instituţiilor şi a poporului avem puţine de adaos (de adăugat n.n.). Trăind din politică şi prin politică, şi neavând nici un alt soi de resurse materiale sau de putinţă de a-şi câştiga existenţa, el e capabil de-a falsifica totul: şi liste electorale, şi alegeri, şi forme parlamentare şi idei economice, şi ştiinţă, şi literatură. De aceea, nu ne mirăm dacă vedem acest proteu al unui universalism incapabil şi ambiţios, îmbrăcând toate formele posibile: miniştri, financiari, întreprinzători de lucrări publice, deputaţi (parlamentari n.n.), administratori, membri la primărie, soldaţi, actori, totul în fine… Aluatul din care se frământă guvernanţii noştri e acea categorie de fiinţe fără ştiinţă de carte şi consistenţă de caracter, acei proletari ai condeiului, dintre care mulţi abia ştiu scrie şi citi, acei paraziţi cărora nestabilitatea dezvoltării noastre interne, defectele instrucţiei publice şi golurile create în ramurile administraţiei publice, prin introducerea nesocotită a tuturor formelor civilizaţiei străine, le-au dat existenţă şi teren de înmulţire; aluatul e o populaţie flotantă a cărei patrie întâmplătoare e România, şi care, repetând fraze cosmopolite din gazete străine, susţine, cu o caracteristică lipsă de respect pentru tot ce e într-adevăr românesc, că aceste clişeuri stereotipe egalitare, liberschimbiste, liberale şi umanitare, acest bagaj al literaţilor lucrativi de mâna a treia, aceste sforăitoare nimicuri, sunt cultură naţională sau civilizaţie adevărată"[1102]. "Acei ce compun grosul acestei armate de flibustieri politici sunt bugetofagii, cumularzii, gheşeftarii de toată mâna, care, în schimbul foloaselor lor individuale, dau conducătorilor lor o supunere mai mult decât

[1099] "ţinute la un loc prin complicitate de fapte rele", idem, *«Românul» promiţându-ne programul nou*…Timpul, 10 februarie 1882, în Opere, vol. XIII, pag. 51
[1100] idem, *Toţi ştiu*…, Timpul, 27 aprilie, 1879, în Opere, vol. X, pag. 227
[1101] idem, Manuscrisul *Înainte de câteva zile*…, în Opere, vol. IX, pag. 481
[1102] idem, *Am văzut cu înlesnire*…, Timpul, 24 februarie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 31, 30

oarbă. Acei ce conduc nu sunt decât străini, străini prin origine, prin moravuri, prin educaţie – interesele străinilor dar, şi numai aceste interese, sunt dezideratul <<patrioticului guvern>> (persoanelor aflate la cârma ţării n.n.)”[1103]…”Pretutindeni, în administraţie, în finanţe, în universităţi, la Academie, în corpurile de *selfgovernment*, pe jeţurile de miniştri, nu întâlnim, în mare majoritate, decât, iarăşi şi iarăşi, acele fatale fizionomii nespecializate, aceeaşi protoplasmă de postulanţi, de reputaţii uzurpate, care se grămădeşte înainte în toate şi care tratează c-o egală suficienţă toate ramurile administraţiei publice”[1104]. Şi-aceasta, în timp ce “patru din cinci părţi ale poporului nostru, nu iau parte la viaţa publică, ale cărei sarcini le poartă, însă, mai greu decât oricine altul”[1105], iar “miile de funcţii administrative şi sutele de funcţii judecătoreşti, sunt puse în mişcare într-un singur scop, pentru a le stoarce voturile[1106]”[1107].

[1103] idem, *Faceţi interesele*, Timpul, 17 ianuarie 1880, în Opere, vol. X, pag. 390

[1104] idem, *E clar că un stat…*, Timpul, 12 noiembrie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 400

[1105] idem, *În numărul său de azi…*, Timpul, 20 februarie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 75

[1106] “Administraţia, în mare şi în mic, nu e decât o unealtă pentru falsificarea alegerilor”., idem, *De pe când se discută*…, Timpul, 10 iulie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 242; “Se înţelege - de la sine n.n. - că fiecare alegător îşi are interesele sale materiale. Fiecare din aceste interese atârnă de un fir al maşinii administrative. De-o zice alegătorul *nu*, curentul electric al acesteia îl izbeşte în acel interes şi-i ucide sâmburele vital, de-o zice *da*, îşi poate vedea în linişte de treabă”., idem, *În numărul său de azi…*, Timpul, 20 februarie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 75; “Abia o avere foarte întemeiată, care să nu poată atârna în nici un chip de iubirea sau ura administraţiei, îl poate face pe om capabil, în România, de-a se opune făţiş guvernului. Dar, acei care, într-un chip ori într-altul, caută să muncească pentru a se ţine deasupra apei nu-şi vor creea, de bună voie, piedici zilnice intereselor lor, piedici personificate în subprefecţi vicioşi, maiori cocoşaţi de gardă civică, şi alţi monştri din regnul organic al celor ce n-au nimic de pierdut, ci totul de câştigat”., ibidem, pag. 75, 76 ; Mai mult, “statul dispune de atâtea funcţii si favoruri, pe câţi oameni sunt în ţară care ştiu a scrie şi citi”, idem, *Apropiindu-se alegerile…*, Timpul, 6 ianuarie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 20; “Cu bugetul în mână, mai ales atunci când este augmentabil la infinit, ţii majoritatea în mână şi sistemul constituţional, sistemul controlului, se reduce la o iluzie copilărească”, idem, *Am văzut cu înlesnire…*, 24 februarie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 28; “Această stare de lucruri e prefăcută în sistem de organizare, de guvernământ. Pe de-o parte libertate, mare libertate, pentru ca cei nemulţumiţi să poată răsturna cu uşurinţă orice guvern, pe de alta centralizare, extremă centralizare, care să facă a atârna miile şi iarăşi miile de izvoraşe ale bugetelor şi averii publice de victoria, pretinsă politică, din centru”., idem, *Dacă polemica noastră*…, Timpul, 21 decembrie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 451; Aşa se face că “administraţia nu consistă în muncă, în servicii echivalente cu sumele bugetului, ci în precupeţire de voturi”., idem, *Apropiindu-se alegerile…*, Timpul, 6 ianuarie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 20; “Cine oferă o leafă bună şi un tain află oricând o armată numeroasă de mercenari politici, fie cauza lui cea mai nedreaptă din lume”., idem, *Locke, filosoful englez*…, Timpul, 6 iulie 1882, în Opere,

"La noi mizeria e produsă, în mod artificial, prin introducerea unei organizații şi a unor legi străine, nepotrivite cu stadiul de dezvoltare economică a țării, organizație care costă prea scump şi nu produce nimic"[1108].

"Există două națiuni deosebite (distincte n.n.) în această țară: una stoarsă şi sărăcită, de producători, alta îmbuibată, de miljocitori (spoliatori n.n.)[1109]"[1110]..."Averea se urcă (creşte n.n.) numai în oraşe şi, chiar şi aici, nu în populațiunea română, ci în cea străină[1111]. Nu se intervertesc factorii ecuațiunii sociale, ci devin cu totul alții. Avem a calcula astăzi cu factori care, înainte, în vechea noastră organizație lipseau cu totul, avem pe străin cu puterea strivitoare a capitalului bănesc, față cu românul care amenință a cădea în robia celui dintâi, a deveni o simplă unealtă pentru fructificarea capitalului lui[1112]"[1113]..."Rasa *determinantă* a sorții

---

vol. XIII, pag. 132; Şi, deşi "nația, care nu numeşte nici funcționari, nici miniştri, şi care nu-i în stare a-i controla şi a-i trage la răspundere direct, îşi alege mandatarii pe care-i însărcinează cu această afacere importantă, sub presupunerea, *bona fide*, cumcă aceşti mandatari formează într-adevăr un corp deosebit - distinct n.n. – de puterea executivă, aceştia se dovedesc a fi o companie de controlori cumpărați de către cei controlabili şi înțelegându-se cu ei pe sub mână pentru a face treburi împreună; iar inconvenientul cel mare este că Adunările nu pot fi făcute răspunzătoare de voturile şi de actele lor, şi că nația, singurul lor judecător, nu e-n stare direct a face altceva decât a alege alți oameni, atunci când actele şi voturile rele sunt consumate de mult"., idem, *Tot în numărul nostru din 20 decembrie*...,18 ianuarie 1879, în Opere, vol. X, pag. 173

1107 idem, *În numărul său de azi*..., Timpul, 20 februarie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 75

1108 idem, *Frații Nădejde*...Timpul, 18 iunie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 212

1109 "Avem de-o parte rasa română, cu trecutul ei, identică în toate țările - ținuturile n.n. - pe care le locuieşte, popor cinstit, inimos, capabil de adevăr şi de patriotism. Avem apoi, deasupra acestui popor, o pătură superpusă, un fel de sediment de pungaşi şi cocote, răsărită din amestecul scursurilor orientale şi a celor occidentale, incapabilă de adevăr şi patriotism"., idem, *<<Românul>> a contractat năravul*, Timpul, 29 iulie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 267

1110 idem, *Națiunea perindând acuzările*..., Timpul, 3 iulie 1882, în Opere, vol. XIII, pag. 130

1111 "Nu contestăm, de asemenea, că averile s-au înmulțit în România - numai că nu în mâinile românilor; nu contestăm că există multe palate şi zidiri mari în oraşele noastre – numai că nu ale indigenilor. Suma averilor e aşa repărțită, încât prea puțin din ea e în mâini indigene"., idem, *Câteodată ne cuprinde*..., Timpul, 25 septembrie 1882, în Opere, vol. XIII, pag. 193

1112 "În evul nostru mediu străinii de altă lege erau opriți de-a avea moşii, iar domnii expropriau cu bani din vistierie chiar pe străinii ortodocşi"(idem, *Deşi cestiunea Dunării*..., Timpul, 1 decembrie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 425), "pentru ca nu străinii să fie proprietari în țară"., idem, *Nenorocitele astea de țări*...,Timpul, 22 ianuarie 1880, în Opere, vol. X, pag. 394

acestei țări nu mai este cea românească, ci străinii românizați - veneticii care-au obținut cetățenia română n.n. - de ieri-alaltăieri”[1114], iar autoapărarea împotriva lor e “disproporționat de grea, de vreme ce aceşti oameni au sprijin pe străini, pârghiile care-i ridică sunt aşezate în afară, pe când înlăuntru n-avem decât poporul nostru propriu, scăzând numeric şi fără o conştiință limpede de ceea ce trebuie să facă”[1115].

“Poporul a pierdut de mult încrederea că lucrurile se pot schimba în bine şi, cu acel fatalism al raselor nefericite, duce nepăsător greul unei vieți fără bucurie şi fără tihnă”[1116]… ”Cârciumile sunt localuri de îndobitocire şi de prostituție sufletească”[1117]… Mai mult, “a fost natural ca, în urma acestei extenuațiuni de putere, multe rele endemice, şi altele de caracter endemic, să se ivească şi să decimeze populațiile. Astfel, rasa română[1118] scade[1119] şi străinii sporesc. Numărul infirmilor la recrutație a crescut an de an, țara a fost bântuită de pelagră, de intoxicațiune palustră, de anghină, vărsat, toate astea în urma influenței pernicioase ce o exercită asupra sănătății mlaştinile, locuințele insalubre şi neaerate, hrana neîndestulătoare şi munca excesivă”[1120], “sărăcia şi urmările ei morale - asupra moralului n.n. -, decăderea vieții de familie”[1121]…”Populația autohtonă scade şi sărăceşte; cărți nu se citesc; pătura dominantă, superpusă rasei române, n-are nici sete de cunoştinți, nici capacitate de a pricepe adevărul. Dacă acest sediment învață, o face de silă, gonind după o funcție. Încolo leagă cartea de gard. Şi, pentru a avea o funcție, trebuie să fii înrudit cu ei”[1122]…”Statul a devenit, din partea unei

---

[1113] idem, *Deşi cestiunea Dunării…*, Timpul, 1 decembrie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 425

[1114] idem, *Adevărul doare. Pe la 3 martie…*, Timpul, 1 aprilie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 121

[1115] idem, *<<Românul>> a contractat nărăvul…*, Timpul, 29 iulie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 267

[1116] idem, *La propunerea noastră…*, Timpul, 31 august 1878, în Opere, vol. X, pag. 104

[1117] idem, *Camerele actuale de revizuire…*, Timpul, 17 iulie 1879, în Opere, vol. X, pag. 301

[1118] “însuşi sâmburul naționalității”, idem, *Nu vom discuta cu <<Românul>> principii…* Timpul, 8 mai 1881, în Opere, vol. XII, pag. 163

[1119] “în proporții înspăimântatoare”, ibidem

[1120] idem, *Formă şi fond*, 11 decembrie 1888, în Opere, vol. XIII, pag. 331

[1121] idem, *Nu vom discuta cu <<Românul>> principii…*, Timpul, 8 mai 1881, în Opere, vol. XII, pag. 163

[1122] idem, *Urmând discuțiunea…*, Timpul, 30 iulie 1881, în Opere, vol. XIII, pag. 269

societăți de esploatare, obiectul unei spoliațiuni continue şi aceşti oameni nu urcă scările ierarhiei sociale prin muncă şi merit, ci prin abuzul culpabil al puterii politice, câştigate prin frustrarea statului cu sume însemnate. Aceşti dezmoşteniți, departe de-a-şi câştiga o moştenire proprie pe Pământ pe singura cale a muncii onorabile, fură moştenirea altora, alterează mersul natural al societății, se substituie, prin vicleşug şi apucături, meritului adevărat al muncii adevărate, sunt o reeditare, în formă politică, a hoților de codru, instituind codri guvernamentali şi parlamentari"[1123]…"Clasa de mijloc a devenit un adevărat proletariat de postulanți care primejduieşte existența țării; şi în care guvernele străine, care au interese în Orient, vor găsi, totdeauna, un manipul gata de a se pune la dispoziția lor"[1124].

"Față c-o asemenea privelişte, în care virtutea se consideră, de unii, ca o nerozie, se taxează, de alții, ca o crimă, în care inteligența şi ştiința, privite ca lucruri de prisos, sunt expuse invidiei nulităților şi batjocurii caracterelor uşoare, în care cuminție se numeşte arta de-a parveni sau de-a trăi, fără compensație, din munca altora, spiritul cel mai onest ajunge la momentul fatal, de cumpănă, în care înclină a crede că, în asemenea vreme şi-n aşa generație, însuşirile *rele* ale oamenilor sunt titluri de recomandație"[1125]… Astfel, "trădătorul numindu-se geniu, plagiatorul erou, pungaşul mare financiar, panglicarul om politic, cămătarul negustor, speculantul de idei om cu principii şi speculanta de sineşi femeie onestă, judecata poporului nostru s-a falsificat din ce în ce şi, la formarea sferelor sale ideale, el a pierdut pretutindenea punctul de plecare sănătos"[1126], "că fiecărui drept îi corespunde o datorie"[1127] şi că "secretul vieții lungi a unui stat este păstrarea ierarhiei meritului"[1128]…"Acela ce cutează a se revolta față cu această stare de lucruri, acela care îndrăzneşte să arate că formele poleite învelesc un trup putred, că <<progresul>> nostru ne duce la pierzare, că elementele sănătoase trebuie să se conjure şi să facă o luptă supremă pentru mântuirea acestei țări este denunțat (prezentat n.n.) *opiniei publice* de către negustorii de

---

[1123] idem, *Ni se pare că vorbim…*, 17 august 1882, în Opere, vol. XIII, pag. 172
[1124] idem, *Nu încurajăm fanteziile politice…*, Timpul, 26 octombrie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 382
[1125] idem, *Dacă polemica noastră…*, 21 decembrie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 451
[1126] idem, *Dacă vorbim de adunătura…*, 26 mai 1883, în Opere, vol. XIII, pag. 304
[1127] idem, *Ziarul <<Presa>> în revista sa…*, Timpul, 20 martie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 86
[1128] idem, *Ni se pare că vorbim…*, 17 august 1882, în Opere, vol. XIII, pag. 172

principii liberal-umanitare ca barbar, ca antinațional, ca reacționar”[1129].

“Răul esențial care amenință vitalitatea poporului nostru este demagogia”[1130], căci “demagogii neştiind nimic, neavând nimic, vor să se ridice deasupra tuturor şi să trăiască din obolul nemeritat al săracului. Ei se întemeiază pe nevoile – din nefericire veşnice – şi pe lesnea crezare a mulțimii; şi, fiindcă, în genere, sunt înzestrați în loc de minte cu vicleşug numai, stăpânirea lor înseamnă domnia brutalității, a viciilor şi a uşurinței”[1131] …”Meşteşugul absolutismului demagogic constă în regula(;) de a păstra aparențele, dar de-a călca cuprinsul, de-a păzi litera, dar de-a ocoli spiritul Constituției”[1132]…”De câte ori vom deschide istoria, vom vedea că statele scad şi mor prin demagogie, sau prin despotism[1133]”[1134]…”În teorie nimic mai frumos decât sufrajul universal, dar, în practică, nu este decât opresiunea mulțimei, a ignoranței, a pasiunilor măgulite şi linguşite de demagogi. Când ştie cineva că toată civilizația şi cultura omenească e neapărat (e, din păcate, n.n.) mărginită la cercurile acelea care au îndestul timp şi destulă neatârnare pentru a le învăța şi pricepe, când ştie că nimicind capul unui învățat[1135] ai nimicit învățătura lui, care era poate rezultatul unei dezvoltări de sute de ani[1136], când ştie apoi că nulitatea demagogică nu suferă nici un merit adevărat lângă sine şi că, ea şi cu semenii ei, voieşte a fi tot, atuncea vede lesne că radicalismul şi demagogia, sub scutul sufrajului universal şi al

---

[1129] idem, *Cu cât trec una după alta zilele*…, 23 iunie 1879, în Opere, vol. X, pag. 276

[1130] idem, *Pseudo-Românul ne cere*…, 16 mai 1882, în Opere, vol. XIII, pag. 119

[1131] idem, *Credem că destul am vorbit*…, 9 ianuarie 1879, în Opere, vol. X, pag. 169

[1132] idem, Manuscrisul *Deci, traducând această comparație…*, în Opere, vol. XI, pag. 463

[1133] “Nu există în adevăr decât două forme ale tiraniei şi ale decadenței unui stat omenesc: despotismul şi demagogia. Şi despotismul egalizează pe oameni, supuindu-i unuia singur, lăsând să se degenereze cele mai nobile facultăți ale lor, patimile bune şi inteligența; precum şi demagogia are acelaşi fatal efect, prin indiferentismul care-l inspiră naturilor deschise şi mari, văzând în față-le biruința constantă a mediocrității şi a şiretlicului”., idem, *Discuția iscată*…, Timpul, 14 ianuarie 1882, în Opere, vol. XIII, pag. 32

[1134] idem, *A discuta cu ignoranța*…, 26 aprilie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 150

[1135] spre exemplu împiedicându-l, permanent, pe acesta din urmă, prin obstrucțiuni legislative, economice, sociale etc., să-şi câştige, din muncă cinstită şi prestată în domeniul competenței sale cultural-ştiințifice, un trai zilnic măcar decent; şi supunându-l astfel la tot cortegiul de prejudicii psiho-fizice care decurg din înfometare şi din umilință

[1136] rodul transmiterii şi îmbogățirii intergenerații a zestrei cognitiv-axiologice

principiilor liberale – de care ştiu a se servi cu mare succes, mulţumită credulităţii maselor şi slăbiciunii sau sentimentalismului oamenilor luminaţi – demagogii conduc lumea la distrugerea civilizaţiunii, la haos"[1137]… "Cum se-aseamănă demagogia pretutindenea! Pe când statele liberale (netotalitare n.n.) în care nu domneşte platitudinea uliţei se diversifică după geniul lor naţional, după instinctele înnăscute, ajungând, pe rând, unul la glorie militară, altul la înflorire în ştiinţe şi arte, un al treilea la dominaţiunea mărilor prin comerţ şi industrie; demagogia, stearpă ca idee, improductivă, lipsită de simţ istoric, ameninţă a aduce, până şi statele cele mai fericite prin inteligenţa şi iubirea de muncă a poporului lor, la o platitudine, la o vânătoare de posturi, o meschinărie personală care ascunde în sine decadenţa şi descompunerea"[1138].

"Eşti <<patriot>> de meserie, postulant, consumi numai, te bucuri de partea cu soare a vieţii, adăpostit de eterna lesniciune de a îmbăta o naţie, parte incultă, parte pe jumătate cultă, cu vorbe late şi cu apă rece"[1139]…"Din momentul în care luptele de partid au degenerat în România în lupta pentru existenţa zilnică, din momentul în care mii de interese private sunt legate de finanţe sau de căderea unui partid, nu mai poate fi vorba de neatârnarea politică a diferitelor grupuri care-şi dispută puterea statului. Din momentul în care interesul material de-a ajunge la putere precumpăneşte, o spunem cu părere de rău: lupta egală (votul universal n.n.), în ţară şi în Parlament, nu mai e decât manipulul unor ambiţii personale, al unor apetituri, pe cât de nesăţioase, pe atât de vrednice de condamnat"[1140]…"Sistemul demagogic, care din politică face o speculă, din sufragiul claselor amăgite o scară de înaintare în economia, nu politică, ci privată, a membrilor societăţii de exploataţie"[1141], "mănâncă venitul ţării, mănâncă pe datorie pâinea a trei generaţiuni viitoare, căci tot luxul ce-l face azi, mâine va fi mizerie. Deficit lângă deficit, împrumut lângă împrumut, datorie lângă datorie, până ce finanţele României nu vor fi, curând,

---

[1137] Mihai Eminescu, *Credem că destul am vorbit*…, Timpul, 9 ianuarie 1879, în Opere, vol. X, pag. 169, 170

[1138] idem, *Politica de stat şi politica de partid*, Timpul, 14 august 1880, în Opere, vol. XI, pag. 297, 298

[1139] idem, *The Times* şi *Timpul*, iată tema…, Timpul, 20 mai 1881, în Opere, vol. XII, pag. 178

[1140] idem, *Ni se anunţă din Viena*…, 19 septembrie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 337

[1141] idem, *<<Românul>>, după ce parafrazează*…, Timpul, 28 septembrie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 349

decât, o gaură mare”[1142]. Iar ”poporul, mânat la alegeri de baioneta civico-electorală, suportă plebea aceasta, fără a pricepe. Încurcat în paragrafi şi articoli traduşi din franțuzeşte, nemaiştiind a distinge alb de negru şi adevăr de minciună, cu mintea uimită de fraze fără cuprins, de un întreg lexicon de termeni care n-au nici o realitate îndărătul lor, e pe punctul de a-şi pierde până şi limba şi bunul simț, vestit odinioară”[1143]…”Toate puterile sufleteşti ale generațiunii sunt absorbite de lupte de partide şi, la rândul lor, toate partidele nu sunt decât de amploaiați, după *chiverniseală* (*foloase necuvenite* n.n.) e deviza tuturor partidelor, a tuturor purtătorilor de stindard cum s-ar zice – căci, la urma urmelor, fiecare e în stare să moară pentru stindard şi pentru…chiverniseală”[1144]…Căci, “poate să fie un partid demagogic altceva decât esploatatorul intereselor publice? Mulțimea asta de oameni fără învățătură, care şi-a făcut din politică o speculă, poate ea să trateze negoțul ei cu fraze, altfel decât oricare precupeț?”[1145]

“Pentru cel ce înțelege, un țânțar sună ca o trâmbiță, iar pentru cel ce nu înțelege, tobele şi surlele sunt în zadar; şi, în orice caz, lumina nu se aprinde decât pentru cei ce văd, nu pentru orbi”[1146]…”Trebuie ca, cu toții, să ne dăm seama de cauzele ce turbură societatea, de elementele ce impiedică redobândirea echilibrului pierdut, şi să le combatem cu curaj şi stăruință: Dintr-un principiu tutelar, principiul egalității înaintea legii, s-a făcut o armă de război între clase; toate condițiunile sociale s-au surpat şi s-au amestecat într-un fel de promiscuitate; spiritul public a luat o direcțiune foarte periculoasă; tradițiunile țării s-au uitat cu totul; o clasă nouă, guvernantă, s-a ridicat, fără tradițiuni şi fără autoritate, încât țara cea mare, temeiul şi baza naționalității noastre, nu-şi găseşte conştiința raporturilor politice cu cei ce o guvernează; drepturile politice au devenit un instrument de ambițiune, de îndestulare a intereselor particulare; în locul sentimentului public dezinteresat avem pasiuni politice, în loc de opiniuni avem rivalități de ambiții; toleranța pentru toate interesele cele mai vulgare şi cele mai de jos este morala ce distinge astăzi lumea politică de la

---

[1142] idem, Manuscrisul *Articoli nepoliticoşi. Proză politică – Proză limbistică.*, în Opere, vol. IX, pag. 448

[1143] idem, *Cu timpul au început a se recunoaşte*…, Timpul, 11 octombrie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 366

[1144] idem, Manuscrisul *Articoli nepoliticoşi. Proză politică – Proză limbistică.*, în Opere, vol. IX, pag. 448

[1145] idem, *Fără a avea darul*…, Timpul, 10 iunie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 203

[1146] idem, *Ieri s-a citit*…, Timpul, 24 martie 1879, în Opere, vol. X, pag. 210

noi"[1147]; "atât trebuințele statului cât şi ale particularilor - ale plebei de sus cum zicem noi - sunt cu mult mai mari decât veniturile lor; balanța comercială - fără importanță pentru o țară industrială, dar importantă pentru una agricolă - ne este defavorabilă"[1148].

"Tinerețea unei rase nu atârnă de secolii pe care i-a trăit pe Pământ. Orice popor care n-a ajuns, încă, la o deplină dezvoltare, care n-a trecut încă prin corupția şi mizeriile ce le aduce cu sine o civilizație înaltă, dar în decadență, e un popor tânăr. La popoarele tinere se va constata un fel de identitate organică: craniile sunt cu totul asemănătoare în privința formațiunii şi mărimii, statura este cam aceeaşi, precum un stejar nu este decât reproducțiunea unui alt stejar. Din această asemănare de formațiune rezultă o mare asemănare de aptitudini şi înclinări, care se manifestă în caracterul unitar al naționalității. Din asemănarea de aptitudini rezultă o extremă putere şi energie vitală a colectivității. În acest stadiu de dezvoltare, al nediversificării, omul face atât de mult parte din totalitate, încât nu el, ci abia totalitatea formează un singur individ. O încrucişare cu o altă rasă, asemenea tânără, dă un rezultat nou, în care aptitudinile amundurora se împreună într-o formă nouă, vitală. Amestecul, însă, dintre o rasă îmbătrânită şi una tânără dă aceleaşi rezultate pe care le dă căsătoria între moşnegi şi femei tinere: copii închirciți, mărginiți, predispuşi spre morbiditate. Iar ceea ce este fizic adevărat e (şi n.n.) intelectual şi moraliceşte adevărat. Spiritele sunt morbide: de-acolo substituția a orice activitate intelectuală adevărată prin viclenie, tertip şi minciună"[1149].

"Elemente străine, îmbătrânite şi sterpe, s-au amestecat în poporul nostru şi joacă comedia patriotismului şi a naționalismului. Neavând tradiții, patrie hotărâtă ori naționalitate hotărâtă, au pus, totuşi, mâna pe statul român. Conştiința că ele sunt deosebite de neamul românesc nu le-a dispărut încă – ele se privesc ca o oaste biruitoare într-o țară vrăjmaşe. De-aceea nu-i de mirare că întreaga noastră dezvoltare mai nouă, n-a avut în vedere conservarea naționalității, ci realizarea unei serii de idei liberale şi egalitare cosmopolite. A fost o finețe extraordinară de-a debita esența

---

[1147] idem, *Patologia societății noastre*, Timpul, 4 ianuarie 1881, în Opere, vol. XII, pag.15

[1148] idem, *Privind la politica noastră*…, 15 iulie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 248

[1149] idem, *Nu ne îndoim că distingerea*…, Timpul, 1 august 1881, în Opere, vol. XII, pag. 272, 273

cosmopolitismului sub forma naționalității[1150] şi de-a face să treacă toate elementele sănătoase şi istorice ale trecutului sub acest jug caudin[1151]. Odată egalitarismul cosmopolit introdus în legile politice ale țării, orice patriot improvizat şi de proveniență îndoioasă a voit (şi a putut n.n.) să stea alături (să aibă aceleaşi drepturi n.n.) cu aceia pe care trecutul lor îi lega, cu sute de rădăcini, de țară şi popor. Dar aceşti oameni noi, aceşti <<patrioți>>, căutau numai foloasele influenței politice, nu datoriile. Din cauza acestor elemente, care formează plebea de sus, elementele autohtone ale țării dau repede îndărat în privire morală şi în privire materială"[1152]…"Străini superpuşi f*ără nici un cuvânt* (*ilegitim* n.n.) nației româneşti, o exploatează cu neomenie, ca orice străin fără păs de țară şi popor"[1153], de-"am ajuns, într-adevăr, în această Americă dunăreană, ca tocmai românii să fie tratați ca străini, să se simtă străini în țara lor proprie"[1154]… "Acest spectacol al exclusivei (al integralei n.n.) stăpâniri a unei rase şi decăzute şi abia imigrate asupra unui popor istoric şi autohton e o adevărată anomalie, căreia poporul istoric ar trebui să-i puie capăt, dacă ține la demnitatea şi la onoarea lui"[1155]…"Nu e indiferent ce elemente determină soarta unui popor. Predispoziții şi aptitudini moştenite, virtuți şi slăbiciuni moştenite, calități sau defecte intelectuale şi morale, dau domniei unui element etnic alt caracter decât domniei altui element. Demagogia la noi înseamnează ura înrădăcinată a

---

[1150] Spre pildă prin manipularea abilă a simțământului de fraternitate: "Toate capetele unor rase degenerate care s-au îngrămădit în oraşele României, toți microcefalii şi toate stârpiturile, apar sub formă de reputații uzurpate; toată această plebe s-a constituit în stăpâna pământului românesc. Libertate, Egalitate, Fraternitate! Ce e mai frumos (profitabil pentru ea n.n.) în lume decât ca tot ce se scurge în România ca într-o mlaştină să fie liber ca noi, egal cu noi, frate cu noi (adică să beneficieze de viglența complet adormită, precum şi de toleranța maximă a celor pe care îi spoliază n.n.)?", idem, *Adevărul doare…*, Timpul, 14 noiembrie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 404, 405

[1151] "Cine va face lista funcționarilor, mai cu seamă înalți, a pensionarilor, a deputaților, a arendaşilor bunurilor publice şi private, c-un cuvânt a tot ce reprezintă circulațiunea şi reglementarea vieții generale a țării, va observa, cu înlesnire, că frânele stăpânirii reale au scăpat din mâna elementului autohton şi istoric, şi-au încăput pe mâini străine"., idem, *<<Românul>> a contractat năravul…*, Timpul, 29 iulie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 267

[1152] idem, *Ziarele franceze*…, Timpul, 22 martie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 109

[1153] idem, *Adevărul că în decursul*…, 9 august 1881, în Opere, vol. XII, pag. 284

[1154] idem, *Adevărul doare*…, Timpul, 14 noiembrie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 404

[1155] idem, *Adevărul că în decursul*…, 9 august 1881, în Opere, vol. XII, pag. 284

veneticului fără tradiții, fără patrie, fără trecut, în contra celor ce au o tradiție hotărâtă, un trecut hotărât"[1156].

"A fi bun român nu e un merit, nu e o calitate ori un monopol special, ci o datorie pentru orice cetățean al acestui stat, ba chiar pentru orice locuitor al acestui pământ (România n.n.), care este moştenirea, în exclusivitate şi istorică, a neamului românesc. Acesta este un lucru care se înțelege de la sine"[1157].

"Ceea ce voiesc românii să aibă e libertatea spiritului şi conştiinței lor în deplinul înțeles al cuvântului. Şi fiindcă spirit şi limbă sunt aproape identice, iar limba şi naționalitatea asemenea, se vede uşor că românul se vrea pe sine, îşi vrea naționalitatea, dar o vrea pe deplin"[1158].

"Nu voim să trăim într-un stat poliglot, unde aşa-numita *patrie* e deasupra naționalității. Amundouă nu sunt decât două cuvinte pentru aceeaşi noțiune, şi iubirea de patrie e una cu iubirea naționalității. Singura rațiune de a fi a acestui stat, pentru noi, este naționalitatea lui românească. Dacă e vorba ca acest stat să înceteze de-a fi românesc, atunci o spunem drept că ne e cumplit de indiferentă soarta pământului lui"[1159].

"Nu oprim pe nimenea nici de a fi, nici de a se simți român[1160]. Ceea ce contestăm, însă, e posibilitatea multora dintre aceştia de a deveni români, deocamdată. Aceasta e opera secolelor. Până ce însă vor fi cum sunt: până ce vor avea instincte de pungăşie şi cocoterie nu merită a determina viața publică a unui popor istoric. Să se moralizeze mai întâi, să-nvețe carte, să-nvețe a iubi adevărul pentru el însuşi şi munca pentru ea însăşi, să devie sinceri, oneşti, cum e neamul românesc, să piarză tertipurile, viclenia şi istericalele fanariote, şi-atunci vor putea fi români adevărați. Pân-atunci ne e scârbă de ei, ne e ruşine c-au uzurpat numele etnic al rasei noastre, a unei rase oneste şi iubitoare de

---

[1156] idem, *Urmând discuțiunea*…, Timpul, 30 iulie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 269
[1157] idem, *Adevărul doare. Pe la 3 martie*…, 1 aprilie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 121
[1158] idem, *Se vorbeşte că în Consiliul*…, Curierul de Iaşi, 17, 19, 21, 26, 28 noiembrie 1876, în Opere, vol. IX, pag. 252
[1159] idem, *Dacă în timpul guvernului conservatorilor*…, Timpul, 31 iulie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 275
[1160] De altfel, "nu toți cei care au trecut la noi sub numele de fanarioți sunt într-adevăr fanarioți. Din contra, foarte numeroase elemente s-au asimilat cu totul, şi doar imigrațiunea cea mai proaspătă, de pe la 1820-1830 încoace, prezintă inconvenientele neasimilării ori a neputinței de a se asimila". idem, *Nu ne îndoim că distingerea*…, Timpul, 1 august 1881, în Opere, vol. XII, pag. 273

adevăr, care-a putut fi amăgită, un moment, de asemenea panglicari, căci şi omul cel mai cuminte poate fi amăgit o dată"[1161].

"Voim şi sperăm o reacție socială şi economică determinată de rămăşițele puterilor vii ale poporului, care, dacă nu e preursit să piară, trebuie să-şi vină în fire şi să vadă unde l-a dus direcția liberală. Prin *reacție* nu înțelegem o întoarcere la un sistem feudal, ce nici n-a existat cândva în țara noastră, ci o mişcare de îndreptare a vieții noastre publice, o mişcare al cărei punct de vedere să fie ideea de stat şi de naționalitate, sacrificate până astăzi, sistematic, principiilor abstracte de liberalism american şi de umanitarism cosmopolit. O asemenea mişcare ar pune stavile speculei de principii liberale şi umanitare, ar descărca bugetul statului de cifrele enorme ale sinecurilor <<patriotice>> şi ar condamna, astfel, pe mulți <<patrioți>> subliniați (marcanți n.n.) la o muncă onestă dar grea; ar apăra treptele înalte ale vieții publice de năvala nulităților netrebnice şi triviale, garantând meritului adevărat vaza ce i se cuvine; ar tinde la restabilirea respectului şi autorității şi ar da, astfel, guvernului mijloacele, şi morale şi economice, pentru a cârmui bine dezvoltarea normală a puterilor acestui popor. Nu e dar vorba de reacțiune prin răsturnare[1162], ci prin înlăturarea elementelor bolnave şi străine din viața noastră publică de către elementele sănătoase coalizate"[1163].

"Mizeria materială şi morală a populației, destrăbălarea administrației, risipa banului public, cumulul, corupția electorală, toate acestea n-au a face, la drept vorbind, cu cutări sau cutări principii de guvernământ. Oricare ar fi guvernul şi oricare vederile sale supreme, corupția şi malonestitatea trebuie să lipsească din viața publică; oricare ar fi, pe de altă parte, religia politică a unui guvern, ea nu-i dă drept de-a se servi de nulităţi venale, de oameni de nimic, pentru a guverna"[1164].

"Administrațiunea unei țări formează un tot nedivizibil; diferitele ei ramure fac parte din aceeaşi sistemă şi sunt neapărate una alteia, tocmai după cum o bucată a unei maşine este neapărată fiecăreia dintre celelate şi mecanismului întreg. Când o

---

[1161] idem, *Teoria noastră*…, Timpul, 17, 18 august 1881, in Opere, vol. XII, pag. 296

[1162] deşi, "totul - mixul pârghiior de spoliere n.n. - trebuie smuls din mâna acelor oameni care au o înnăscută incapacitate de-a pricepe adevărul şi sunt lipsiți de patriotism, trebuie *dacizat*, nația românească n-are de gând să instituie, pentru reglarea acestui soi de stăpânitori, Ordinul Sfintei Cânepe", idem, *<<Românul>> a contractat năravul*…, Timpul, 29 iulie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 267

[1163] idem, *De când cu începerea*…, 19 septembrie 1879, în Opere, vol. X, pag. 319

[1164] idem, *Observăm că unirea*…, 9 decembrie 1882, în Opere, vol. XIII, pag. 238

bucată a mecanismului merge rău, toată sistema din care face parte suferă”[1165]…“A administra înseamnă a privi bunăstarea populațiunii ca pe un lucru încredințat înțelepciunii şi vegherii tale. Să gândeşti pentru cel ce nu gândeşte, să pui în cumpănă dările, să le deschizi oamenilor ochii”[1166].

“Sperăm că Providența ne va scuti de-a revedea, în viitoarele Adunări, o seamă măcar din acele fizionomii a căror pecete e o neştearsă, înrădăcinată banalitate; sperăm că alegătorii îşi vor fi deschis ochii şi nu vor mai trimite în Adunări naturi despre care nimeni în lume nu poate şti cu ce trăiesc de pe o zi pe alta, nici palavragii care pierd vremea Adunărilor cu discursuri nesărate, dezgustătoare prin lipsa lor de cel mai comun bun simț”[1167]…”Trebuie odată ca poporul românesc să-nțeleagă cum că, totdeauna, omul ce are ceva, omul care are ce pierde, fie nume istoric, fie avere (muncită, în mod cinstit, de către el însuşi n.n.), fie razimul moral al unei mari inteligențe sau a unei mari culturi, numai acela cumpăneşte (drept n.n.) când face legi, judecă cu precauțiune (nepărtinire n.n.) şi nu are interes de a sta neapărat la putere, numai şi numai pentru a se hrăni din buget”[1168].

“Natura poporului, instinctele şi înclinările lui moştenite, geniul lui, care, adesea, neconştiut, urmăreşte o idee pe când țese la războiul vremii, aceste să fie determinante în viața unui stat, nu maimuțarea legilor şi obiceielor străine”[1169]… “Legile ar trebui să fie, dacă nu codificarea datinei juridice, cel puțin dictate şi născute din necesități reale, imperios cerute de spiritul de echitate al poporului; nu reforme introduse în mod clandestin, necerute de nimenea sau vulgarizate ca o marfă nouă sau ca un nou spectacol”[1170].

“Toate dispozițiile câte ating viața juridică şi economică a nației trebuie să rezulte, înainte de toate, din suprema lege a conservării naționalității, cu orice mijloc şi pe orice cale, chiar dacă mijlocul şi calea n-ar fi conforme cu civilizația şi umanitarismul care azi formează masca si pretextul cu care Apusul se luptă cu toate civilizațiile rămase îndărăt sau eterogene”[1171].

[1165] idem, *La noi ca la nimenea*…, 12 decembrie 1878, în Opere, vol. X, pag. 111
[1166] idem, *Ilustrații administrative*, 18 decembrie 1877, în Opere, vol. X, pag. 26
[1167] idem, *Ieri s-a citit*…, Timpul, 24 martie 1879, in Opere, vol. X, pag. 211
[1168] idem, *Nu suntem dispuşi a reveni*…, 30 sept. 1878, în Opere, vol. X, pag. 129
[1169] idem, *Ceea ce dă guvernului…*, 1 aprilie 1882, în Opere, vol. XIII, pag. 87
[1170] ibidem
[1171] idem, *De ceea ce ne temem*..., Timpul, 27 mai 1879, în Opere, vol. X, pag. 259

"Înmulțirea claselor consumatoare şi scăderea claselor productive, iată răul organic, în contra căruia o organizare bună trebuie să găsească remedii"[1172]…"Prin legi practice trebuie să (li n.n.) se creeze oamenilor condițiile unei munci cu spor şi putere de înflorire"[1173].

"Avem nevoie, mai întâi de toate, de-a urâ (combate n.n.) neadevărul, ignoranța lustruită, cupiditatea demagogilor, suficiența nulitaților"[1174], căci "e clar că un stat care cheltuieşte pentru pretinse necesități politice mai mult decât poate suporta producția poporului va ajunge, pas cu pas, la sărăcie, pospăită cu vorbe, dar din ce în ce mai simțitoare prin trebuințele miilor de indivizi pe care un sistem fals i-a ridicat, prefăcându-i în exploatatori ai averii publice"[1175]; precum şi că "sărăcia e un izvor de rele fizice şi morale, care, la rândul lor, sunt cauze ale decadenței economice"[1176].

Iar întrucât, "nicicând, un sistem de guvernământ demagogic, bazat pe instinctele rele ale unei plebe de parveniți, de dorința lor de câştig, de alergarea lor după funcții şi onoruri, pe excluderea meritului, nu se va putea împăca cu sistemul contrariu, al unei organizări bazate pe armonia intereselor claselor pozitive ale societății, pe înaintarea lină, dar sigură, a meritului, pe dezvoltarea normală şi gradată"[1177]: "dorim să avem un guvern serios şi o Cameră serioasă, oricare ar fi elementele din care ar fi compuse"[1178]…"Pentru înaintarea în viața politică să se ceară sau o mare inteligență sau un mare caracter"[1179], "căci putrejunea moravurilor private, produsă prin declasarea generală, îşi are reversul în putrejunea şi libertinajul moravurilor publice; şi într-o țară de oameni declasați, moraliceşte căzuți, statul nu poate fi decât icoana lor: el nu va fi un sanctuar, ci un lenociniu"[1180].

[1172] idem, *După cum se poate prevedea…*, Timpul, 2 octombrie 1879, în Opere, vol. X, pag. 323
[1173] ibidem
[1174] idem, *<<Românul>> după ce parafrazează…*, Timpul, 28 septembrie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 349
[1175] idem, *E clar că un stat…*, Timpul, 12 noiembrie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 400
[1176] idem, *Două monografii…*, 5 septembrie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 325
[1177] idem, *Ar fi bine dacă în polemică…*, Timpul, 16 septembrie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 333
[1178] idem, *În zadar ar încerca cineva…*, 30 ianuarie 1879, în Opere, vol. X, pag. 183
[1179] idem, *Şi iarăşi bat la poartă…*, 12 aprilie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 135
[1180] idem, *<<Românul>> în numărul său…*, Timpul, 21 septembrie 1882, în Opere, vol. XIII, pag. 193;

“Ceea ce se pretinde, de la o profesie de credinţe politice (cei care fac politică militantă n.n) este, desigur, cu precădere, ca ea să corespundă cu simţămintele şi aspiraţiile politice ale ţării şi să fie adaptată instituţiunilor ei. Căci, un principiu absolut, netăgăduit de nici un om cu bun simţ, este că o stare de lucruri rezultă în mod strict cauzal dintr-o altă stare de lucruri premergătoare şi, fiindcă atât în lumea fizică, cât şi în cea morală, *întâmplarea* nu este nimic altceva decât o legătură cauzală nedescoperită încă, tot astfel, aspiraţiunile şi sentimentele sunt rezultatul neînlăturat al unei dezvoltări anterioare a spiritului public, dezvoltare ce nu se poate nici tăgădui, nici înlătura”[1181]… “Pentru a conduce un popor şi economia lui, trebuie o judecată sănătoasă, cunoaşterea dreptei proporţii între mijloacele întrebuinţate şi scopul dorit; şi, oricare ar fi scopurile urmărite de *clasa cultă* (de clasa conducătoare în stat n.n.) a unui (oricărui n.n.) popor, ele sunt rele şi de nimic dacă nu echivalează (dacă nu sunt cel puţin echivalente n.n.) cu sacrificiile aduse pentru realizarea lor”[1182].

“Nici s-a născut omul acela, nici se va naşte vreodată, care să afle un sistem de guvernământ absolut (completamente n.n.) bun, în stare să mulţumească pe toată lumea. Precum fiecare om are umbra sa şi defectele inerente calităţilor sale, tot astfel, fiece sistem politic are defectele acelea care sunt în mod fatal legate de calităţile sale. Arta omului de stat constă în aptitudinea de-a alege, într-o stare de lucruri dată, sistemul cel mai suportabil din toate, care să asigure un progres de-o jumătate de secol, sau de un secol (să-şi cristalizeze programe de guvernare realiste şi, totodată, pe termen lung n.n.)”[1183]. Pentru a i se facilita îndeplinirea acestei misiuni, “ideal ar fi ca guvernul din ţară să se urce şi (dacă îşi îndeplineşte insuficient de riguros datoria n.n.) să cază prin opinia publică din ţară, fără amestecul elementului de fermentaţie străin”[1184].

Deşi bugetul trebuie degrevat, cât mai mult, de povara susţinerii aparatului funcţionăresc hipertrofiat, “avem opinia că, la prima vedere şi pe dibuite e greu, de nu chiar imposibil, a deosebi sinecurile de posturile care îndeplinesc un serviciu real. Iluzia că cutări posturi ar fi de prisos se naşte din împrejurarea că oamenii însărcinaţi cu ele nu pricep nimic din ceea ce au să facă… Oare

---

[1181] idem, *Studii asupra situaţiei*…17 februarie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 17
[1182] idem, *Bătrânii noştri erau practici*…, 4 iulie 1876, in Opere, vol. IX, pag. 146
[1183] idem, *Cum cad ministeriile*…, 22 octombrie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 377
[1184] idem, *Nu încurajăm fanteziile politice*…, Timpul, 26 octombrie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 382

dacă subprefecții ar *şti* a administra, ar fi ei de prisos? Căci administrația cere cunoştințe speciale de economie națională, finanțe şi statistică, pe lângă cunoştința legilor țării. Dar un subprefect care nu ştie importanța unei date statistice: nu ştie să distingă o dare comunală ruinătoare de una productivă, nici o şosea de utilitate secundară de una de absolută trebuință – un subprefect care iroseşte în lucruri de prisos puterile vii ale poporului e de-a dreptul stricăcios”[1185].

“La comună şi la județ n-ar trebui să fie vorba de alegeri cu caracter politic. Din amestecul spiritului politic în aceste alegeri[1186], unde cestiunea nu-i decât de o bună administrație şi gospodărire, rezultă că atâtea conştiințe problematice, atâtea persoane uşurele şi incapabile sunt chemate a administra interese de milioane, a face şi a întrebuința împrumuturi pe socoteala contribuabililor, sporindu-le necontenit sarcinile deja destul de grele, şi a nu da acestor contribuabili, în schimbul sarcinilor, decât neglijență, insalubritate publică, lucrări de cârpeală sporadică în stradele din centru şi, din când în când, şi oarecari vexațiuni. Este oare vorba când se fac alegeri comunale să se afirme principii politice, mai ales la noi în țară, unde avem atâta lipsă de simț pozitiv, de însuşiri utile, de inteligență şi onestitate administrativă? Între un primar inteligent, harnic şi onest şi un găgăuță ori un *claqueur* politic cuvintele de coterie trebuie să determine preferința alegătorilor contribuabili? Noi ştim că şcoala ai cărei adepți sunt astăzi la putere răspunde afirmativ la aceste întrebări. Pentru aceşti onorabili nu este nimic mai important decât căpătuirea înregimentaților partidului. La județ şi la comună sunt bani, gheşefturi şi putere; unde sunt toate acestea trebuie să fie date pe mâna <<patrioților>>, cu al căror concurs se votează bugetele generale ale statului şi două-trei proiecte de legi organice într-o singură noapte sau un mare gheşeft, ca răscumpărarea Cernavodă-Chiustenge, într-un ceas. Interesele comunei însă, bine înțelese, trebui să importe (intereseze n.n.) pe aceia care, nu din prisosul, ci din strictul lor necesar, contribuie la casa comunală (bugetul local n.n.). Recomandăm prin urmare, cu tot din-adinsul,

---

[1185] idem, *Bugetul pe anul curent*…, 5 ianuarie 1877, în Opere, vol. IX, pag. 297

[1186] “Statul e atât de omnipotent în România, încât totul atârnă de centru, până şi numirea unui primar de comună rurală. Spună-ni-se dacă în timpul vechi se mai întâmpla ca un consiliu comunal să fie în bătaia decretelor ministeriale de dizolvare şi de numire?”, idem, *În numărul de ieri am arătat*…, Timpul, 26 iulie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 268

tuturor alegătorilor să meargă la alegerile comunale şi, cumpănindu-şi bine votul, să aleagă dintre candidaţi nu pe aceia ce nu li se prezintă cu alte titluri decât că stau la umbra bairacului liberal-naţional, ci pe aceia care le prezintă garanţii de capacitate şi onestitate administrativă”[1187].

"Dacă alegătorii nu se vor lăsa înecaţi de fraze patriotico-reversibile (simulat patriotice n.n.) şi nu vor avea în vedere abstracţiuni gazetăreşti, atunci ţara va merge bine”[1188]. Şi, întrucât, “*demosul* este, adeseori, un suveran nestatornic, inesperient, lesne crezător; preocupaţiuni zilnice şi absorbirea vieţii lui într-un veşnic prezent, negândirea lui nici la trecut, nici la viitor, lesniciunea de a-i distrage atenţia prin serbări publice, prin întreprinderi hazardate, prin expediente factice, îl fac , adesea, impropriu de a gândi mai adânc asupra unei cestiuni de interes public, îl fac accesibil pentru fraza mare şi surd pentru adevăr; e bine ca ochi sobri, care disting măreţia înscenării de însuşi fondul piesei ce se joacă, să îi atragă atenţia asupra acestuia din urmă, pe când simţurile lui sunt uimite de partea decorativă a vieţii publice”[1189]: iată rolul unei clase de mijloc culte, prospere şi naţionale, care l-ar face să înţeleagă că “fără muncă şi fără capitalizarea ei, adică fără economie, nu există libertate. Celui care n-are nimic şi nu ştie să se apuce de nici un meşteşug (de nici o activitate n.n.) dă-i toate libertăţile posibile, tot rob e, robul nevoilor lui, robul celui dintâi care ţine o bucată de pâine în mână, căci e cu totul indiferent dacă închizi o pasăre în colivie sau dacă ai strâns, de pretutindeni, grăunţele din care ea se hrăneşte”[1190].

Iar politicienii, la rândul lor, să “capete convingerea că statul român, moştenit de la zeci de generaţii care au luptat şi suferit pentru existenţa lui (pentru ca el să poată exista n.n.), formează moştenirea altor zeci de generaţii viitoare şi nu e jucăria şi proprietatea, în exclusivitate, a generaţiei actuale”[1191]. Această conştientizare este imperios necesară, întrucât, “prin izolarea noastră între elemente radical străine, suntem poate singurul popor condamnat a nu face politică momentană, ci pe secole înainte”[1192],

---

[1187] idem, *În prima săptămână*…, 21 iunie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 215
[1188] idem, *Alegerile consiliilor judeţene*, 7 mai 1880, în Opere, vol. XI, pag. 163
[1189] idem, *Era un obicei înainte*…, Timpul, 10 mai 1881, în Opere, vol. XII, pag. 169
[1190] idem, *Credem că destul am vorbit*…, 9 ianuarie 1879, în Opere, vol. X, pag. 168
[1191] idem, *La propunerea noastră*…, 31 august 1878, în Opere, vol. X, pag. 104
[1192] idem, *Voim să ne spunem părerea*…, Timpul, 16 decembrie 1879, în Opere, vol. X, pag. 373

mai ales în condiţiile în care, “toate puterile apusene ştiu că posedăm înlăuntrul nostru (în interiorul societăţii noastre n.n.) veninul descompunerii sociale, demagogia”[1193], iar “politica străină, împreună cu străinii care ne guvernează, tind la substituirea elementului român prin scursuri din toate unghiurile lumii”[1194] …”Sărăcia pentru mase e cu mult mai deschisă corupţiunii decât averea”[1195]. “O serioasă turburare socialistă ameninţă Europa. Cetăţenii <<*liberi, independenţi şi înfrăţiţi*>> ai republicei universale, care sunt reprezentaţi (inclusiv prin n.n.) prin liberalism, încearcă a răsturna toate formaţiunile pozitive de stat. Atentate, scene de uliţă, turburări, încep a-şi arunca umbrele de pe acum. Cercul de oameni într-adevăr culţi e foarte mic. Împrejurul acestui cerc e unul mai mare, al publicului cult, care poate să priceapă şi să aprecieze cultura învăţaţilor, fără însă de-a produce ceva pe acest teren. Masa e sau incultă sau pe jumătate cultă, lesne crezătoare, vanitoasă şi lesne de amăgit. Oamenii cu cunoştinţe jumătăţite, semidocţi sau inculţi cu totul, caută a o asmuţi asupra claselor superioare, a căror superioritate constă în naştere, avere sau ştiinţă. Cultura omenirii, adică grămădirea unui capital intelectual şi moral, nu seamănă cu grămădirea capitalurilor în bani. Victoria principiilor liberale-socialiste[1196] însemnează moartea oricărei culturi şi recăderea în vechea barbarie. Cultura oricărei naţii e-mpresurată de-o mulţime oarbă, gata de-a recădea, în orice moment în barbarie”[1197]. “În cursul întregii istorii a românilor putem vedea, la ivirea unor pericole mari, înveninându-se, şi mai mult, urile de partid, netoleranţa politică”[1198]. “Sentimentul istoric al naturii intrinseci a statului sau o mână de fier, din nefericire, lipsesc; aşa încât, departe de-a vedea existenţa statului asigurată prin cârma puternică şi prevăzătoare a tot ce poate produce naţia mai viguros, mai onest şi mai inteligent, suntem, din contră, avizaţi

---

[1193] idem, *Puţine zile încă*…, Timpul, 4 mai 1879, în Opere, vol. X, pag. 230

[1194] idem, *S-o lovi*…, Timpul, 5 decembrie 1882, în Opere, vol. XIII, pag. 236

[1195] idem, *În discutarea proiectului de maiorat*…, Timpul, 20 decembrie 1879, în Opere, vol. X, pag. 375

[1196] cu excepţia celui care afirmă imperativ necesitatea înlăturării depline, de pretutindeni şi pentru totdeauna, a oricărui fel de exploatare interumană – şi, nota bene, excepţia este întemeiat a fi operată numai în ipoteza în care exponenţii principiilor în discuţie ar consimţi ca, la nivel acţional, pentru transpunerea în practică a respectivei afirmaţii, să promoveze egalitatea, înţelesă numai sub unghiul de vedere al oportunităţilor bazate pe merit real, pe muncă onestă

[1197] Mihai Eminescu, *Din Petersburg ne soseşte ştirea*…, Timpul, 6 august 1878, în Opere, vol. X, pag. 91

[1198] idem, *Ambasadele turceşti*…, 1 mai 1877, în Opere, vol. IX, pag. 372

de-a aşteptа siguranța acestei existențe de la mila sorții, de la pomana împrejurărilor externe, care să postuleze ființa statului român ca pe un fel de necesitate internațională. Cumcă acea necesitate internațională n-are nevoie de-a ține seama de sentimentele noastre intime, de existența rasei latine, ci numai de existența unui petec de pământ cvasineutru lângă Dunăre, ne-a dovedit-o cu prisos Congresul (de la Berlin n.n.). Ce-i pasă Congresului că se răpeşte o parte din patria străveche a neamului românesc ca atare? Ce li-i lor de Hecuba? Ce-i pasă cine va locui pe pământul românesc? Materialul de oameni îi e indiferent, cestiunea europeană e ca să existe o fâşie de pământ între Rusia, Austria şi noile formațiuni ale fostei Turcii, încolo lucrul le e totuna"[1199]. "Istoria îşi are logica ei proprie: nici un neam nu e condamnat de a suporta, în veci, un regim vitreg, corupt şi mincinos. Ne temem că aproape e ziua în care simțul conservării fizice, revoltat de maltratările administrative şi fiscale şi de exploatarea excesivă din partea străinilor, va preface poporul nostru într-o unealtă lesne de mânuit în contra chiar a existenței statului"[1200]…

Prin urmare: atenție! "Greşalele în politică sunt crime; căci în urma lor suferă milioane de oameni nevinovați, se-mpiedică dezvoltarea unei țări întregi şi se-mpiedică, pentru zeci de ani înainte, viitorul ei"[1201].

XIV. Bătălia Dunării

Accesul nostru la Dunăre condiționează propăşirea noastră economică.

Prin această sintagmă se înțelege interesul economic strategic al României ca încercările Austro-Ungariei de a monopoliza navigația pe Dunăre să fie zădărnicite:

„Dacă după Congresul de la Berlin, Austro-Ungaria fusese preocupată de-a întări autoritatea Comisiei Europene în opoziție cu interesele Petersburgului şi amânase crearea Comisiei riveranilor, începând din 1880 ea va acționa în vederea obținerii controlului între Porțile de Fier şi Galați prin intermediul preconizatei comisii.

[1199] idem, *La propunerea noastră…*, 31 august 1878, în Opere, vol. X, pag. 104, 105
[1200] idem, *S-o lovi*, Timpul, 5 decembrie 1882, în Opere, vol. XIII, pag. 236, 237
[1201] idem, *Parturiunt montes*…, 13 februarie 1882, în Opere, vol. XIII, pag. 54

Conflictul româno - austro-ungar va domina, timp de trei ani, toate dezbaterile Comisiei Europene a Dunării legate de reglementarea navigației în aval de Porțile de Fier. În sesiunea mai-iunie 1880 a Comisiei, un comitet alcătuit din delegații Austro-Ungariei, Germaniei şi Italiei prezintă un anteproiect de statuare a regimului de navigație între Porțile de Fier şi Galați prevăzând crearea unei comisii mixte, însărcinată cu executarea şi supravegherea aplicării regulamentului de navigație şi poliție fluvială pe Dunărea de Jos, compusă din câte un delegat al fiecărui stat riveran şi unul al Austro-Ungariei, cu funcția de preşedinte permanent şi dispunând de vot preponderent. Comisiei mixte urmau să-i fie subordonați nu numai inspectorii şi subinspectorii însărcinați cu controlul navigației, ci şi căpitanii tuturor porturilor, prin scoaterea lor de sub autoritatea teritorială. Tot în competența ei urma să între şi aprobarea construirii oricărui stabiliment pe malurile fluviului, precum şi judecarea, în ultimă instanță, a diferitelor contestații şi litigii legate de navigația fluvială. Anteproiectul o dată aplicat ar fi afectat grav suveranitatea statelor riverane. Neobținând adeziunea unanimă în Comisia Europeană a Dunării prin opoziția României, demersul Austro-Ungariei va rămâne fără rezultat. România susținea teza că supravegherea aplicării regulamentului de navigație fluvială să între în competența Comisiei Europene, iar executarea acestuia să rămână un atribut al fiecărui stat riveran în parte.

În anul 1881, în contextul apropierii între Imperiul Austro-Ungar şi cel Țarist, finalizată prin alianța celor trei împărați, guvernul român va căuta să prevină o înțelegere pe seama României, acceptând crearea Comisiei Mixte sub rezerva subordonării acesteia Comisiei Europene. Dar, dacă actul adițional referitor la regimul Dunării maritime întruneşte unanima adeziune, problema Comisiei Mixte rămâne în suspensie din cauza opoziției Marii Britanii, care condiționa acceptarea creării Comisiei riveranilor în formula austro-ungară de posibilitatea Comisiei Europene de-a cenzura orice decizie a preconizatului organism. În acest context, delegatul Franței în Comisia Europeană, Camille Barrere, propune o soluție de compromis între proiectul austro-ungar şi cel englez. În Comisia Mixtă, care urma să rămână sub preşedinția reprezentantului dublei monarhii, urma să mai figureze încă un membru al Comisiei Europene ca delegat al acesteia. În ordinea alfabetică a nomenclaturii franceze a statelor, fiecare reprezentant în Comisia Europeană ar fi făcut parte, timp de şase

luni, şi din Comisia statelor riverane. Oricum, regulamentul pentru sectorul Porțile de Fier-Galați urma a fi aprobat de Comisia Europeană. Proiectul favoriza tot Austro-Ungaria deoarece, în cursul primului an de funcționare a Comisiei Mixte, când s-ar fi luat cele mai importante decizii, Germania şi Austro-Ungaria ar fi fost delegatele Comisiei Europene în Comisia Mixtă.

În sesiunea Comisiei Europene a Dunării din primăvara anului 1882, reprezentantul României este singurul care se mai opune proiectului Barrere. El va prezenta un contraproiect care avea la bază dreptul statelor riverane de-a executa regulamentul de navigație şi poliție fluvială combinat cu cel de larg control şi supraveghere al Europei şi care ferea țările țărmurene de orice amestec în afacerile lor interne. Prin poziția României, Comisia Mixtă nu va întruni, nici de astă dată, unanimitatea voturilor.

În anul 1883 are loc Conferința de la Londra la care participă numai marile puteri, reprezentanții statelor riverane - România, Serbia, Bulgaria - nefiind acceptați decât cu vot consultativ. Guvernul român protestează, declarând că nu se simte obligat să se supună hotărârilor Conferinței. Prin Tratatul încheiat la 10 martie se hotărăşte prelungirea mandatului Comisiei Europene, cu încă 21 de ani, şi extinderea competenței acesteia până la Brăila. Se adoptă, pentru porțiunea Porțile de Fier-Brăila, regulamentul de navigație şi poliție fluvială elaborat în 1882 de Comisia Europeană. Guvernele de la Bucureşti şi Sofia refuzând să ia în considerare prevederile Tratatului, acestea nu au putut fi puse în practică. Tot în cursul anului 1883, o dată începute negocierile între Bucureşti, Berlin şi Viena referitoare la aderarea României la Tripla Alianță, Austro-Ungaria va înceta să mai insiste asupra creării Comisiei Mixte”[1202].

XV. Capcana îndatorării externe

O țară subjugată economic, cesionată întreprinderilor străine, debitoare altor țări, nu mai este pe deplin stăpână pe soarta ei, chiar dacă politiceşte se bucură de o constituție şi de o organizare politică în aparență neatârnate.

[1202] Oxana Busuioceanu, stud.cit., în Opere, vol. XIII, pag. 618, 619, 622, 624

„Cu ce sunt asigurate toate împrumuturile noastre, atât publice cât şi private de la străini? Cu pământul nostru. Statul ipotechează domeniile sale şi privaţii moşiile. Chiar creditul funciar, care a mai scăpat pe proprietari din ghearele cametei, ce este altceva decât un mare împrumut contractat la străini pentru a scăpa de lepra împrumuturilor mici? Ce este însă o ipotecă? Este un drept *eventual* de proprietate. Deci, proprietatea cea mare a pământului nostru este *eventual* în mâinile străinilor. Eventual se poate schimba în definitiv, şi nu este niciodată înţelept a da proprietatea de pământ în mâinile străinilor, căci drepturile politice nu sunt, la urma urmelor, decât consecinţa proprietăţii pământului şi pierderea proprietăţii este identică cu aceea a existenţei naţionale"[1203].

Importanţa vitală pentru orice stat de a-şi păstra, în permanenţă, proprietatea deplină asupra teritoriului său, a constituit, prin vreme, subiect de reflecţie pentru numeroşi gânditori de prestigiu incontestabil. Spre exemplu, Dimitrie Gusti opinează:

"O ţară subjugată economic, cesionată întreprinderilor străine, debitoare altor ţări, nu mai este pe deplin stăpână pe soarta ei, chiar dacă politiceşte se bucură de o constituţie şi o organizare politică *în aparenţă* neatârnată.

Apoi, activitatea economică este cea care leagă cel mai mult o naţiune de pământul ei. Toate resursele de trai pe care mediul geografic le asigură, de la păşunile potrivite pentru păstorit, sau câmpurile de cultură, până la cele mai ascunse zăcăminte minerale, sunt ale naţiunii şi urmează să fie folosite treptat, după (în concordanţă cu n.n.) dezvoltarea firească a naţiunii (chiar n.n.) şi în măsura în care (chiar dacă n.n.) apar, pentru urmaşi, alte mijloace de trai.

O viaţă economică cedată străinilor duce la o exploatare nemiloasă a bogăţiilor pe care le are ţara, la secătuirea posibilităţilor de trai pentru generaţiile viitoare sau, cel puţin, la apariţia unor activităţi străine de firea şi stadiul de dezvoltare organică a naţiunii respective, ceea ce conduce la dezechilibru interior şi la dezagregarea comunităţii naţionale"[1204].

1203 Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*, 1882, *Partida liberală şi mişcarea economică*, în O.e.-X, pag. 193, 194

1204 Dimitrie Gusti, *Cunoaştere şi acţiune în serviciul Naţiunii*, Fundaţia Culturală *Principele Carol*, Bucureşti, 1939, vol. I, pag. 14, 15

XVI. Cum plămădim coeziunea națională

O națiune dăinuie în măsura în care membrii săi formează o comuniune morală.

Reliefând importanța, permanentă şi de prim ordin, pe care moralitatea şi coeziunea, clădită pe temelia ei, a cetățenilor săi, o au pentru dăinuirea oricărei țări, Traian Brăileanu, în plin tumult de veac XX, precizează: "O națiune este *națiune* numai fiind o comunitate *morală*. În virtutea solidarității morale toate puterile membrilor ei pot fi raționalizate şi organizate, servind la întărirea națiunii"[1205].

Aceasta înseamnă că, "o (fiecare n.n.) națiune trebuie să-şi dezvolte şi să-şi organizeze toate puterile, dar, în primul rând puterea morală, din care derivă, şi pe care se sprijină, toate celelalte. Legarea conştiințelor individuale în procesul prin care se stabileşte ierarhia naturală, adică se selecționează elita morală care-şi dobândeşte un prestigiu de necontestat în domeniul spiritual, aşa cum părinții îl au în sfera biologică, este o condiție pentru dăinuirea comunității"[1206].

Altfel, "dacă se divizează în puteri organizate, iar fiecare putere pretinde întâietatea şi, în anumite momente, şi-o impune, distrugând celelalte puteri, comunitatea este expusă (riscurilor inerente ale n.n.) unor continue frământări interioare şi poate, lesne, cădea pradă unui duşman mai bine organizat"[1207].

Căci, continuă Ion Găvănescul, "orice suflet, de orice ființă viețuitoare, de la cea mai de jos până la om, şi de la om ca individ, până la popor, se manifestă prin trei funcțiuni, ca forme şi mijloace de adaptare la viață:

a) inteligența, prin care constată existența realității obiective;
b) sentimentul, prin care constată felul raportului, bun sau rău, al realității față de viață;
c) voința, adică acțiunea şi reacțiunea față de respectivul raport; voință care, ca sistem organizat de acțiuni şi reacțiuni, se numeste caracter"[1208].

[1205] Traian Brăileanu, *Teoria comunității omeneşti*, Editura Cugetarea *Georgescu Delafras*, Bucureşti, 1941, pag. 427
[1206] ibidem, pag. 423
[1207] ibidem
[1208] Ion Găvănescul, op.cit., pag. 4

De aceea, subliniază acelaşi Ion Găvănescul, “vorbindu-se de sufletul unui popor trebui să se considere: felul puterii lui de înțelegere, felul puterii lui de simțire, felul puterii lui de voință sau de caracter”[1209]. Şi, întrucât “nici la popoare, nici la oameni, aceste trei feluri de puteri sufleteşti nu sunt deopotrivă de însemnate pentru valoarea lor în lume; cu tot cultul ce se obişnuieşte a se acorda inteligenței, şi cu toată valoarea, incontestabil extraordinară, ce o au cuceririle ei, prin ştiințe, în cunoaşterea şi stăpânirea naturii, nu ezităm a declara de *secundar* rolul inteligenței, față de acela al sentimentului şi al voinței, de al caracterului”[1210].

Mai mult, fiindcă “adevărurile primesc titlul lor de merit şi gradul lor de noblețe de la idealurile pe care le servesc, iar noblețea idealurilor atârnă de înălțimea sentimentelor care le dau naştere”[1211], şi fiindcă vorbim şi de cultură, spunem că nu inteligența şi ştiința omului sau cea a popoarelor formează cultura în sine, ci idealul moral ce le stă la bază, precum şi credința inspiratoare ce le înalță”[1212].

Se adevereşte, astfel, spusa lui Nicolae Iorga: “O civilizație nu se cântăreşte după întreținerea străzilor şi numărul felinarelor, ci e un lucru de ordin moral”[1213], de căpetenie fiind starea morală din care vine munca onestă şi ordonată a unei societăți”[1214]. Ba chiar se poate susține, aşa cum, bunăoară, o face Ion Manolescu, că: “În orice ramură de activitate socială, acolo unde se înmulțesc inteligențele în dauna caracterelor este un simptom de decadență”[1215]. Aceasta “începe ca orice epidemie, numai pe ici colea, apoi se generalizează”[1216]…”Inteligența poate duce la o hotărâre bună, iar voința la o executare bună. Dar şi hotărârea şi executarea pot fi păgubitoare altora şi obştei, dacă sunt lipsite de caracter. Caracterul proporționalizează şi armonizează hotărârea cu morala, executarea cu bunul simț, acțiunea sau reacțiunea cu temperamentul, invenția - conştient - cu tradiția - inconştient, care a fost odată (inițial - adică înainte de a intra în reflex n.n.) conştient -, aşa fel

---

[1209] ibidem
[1210] ibidem
[1211] ibidem
[1212] ibidem
[1213] Nicolae Iorga, *Idei asupra problemelor actuale*, pag. 52
[1214] ibidem, pag. 72
[1215] Ion Manolescu, *Omul de nădejde*, Ediția a doua, Editura *Intelect*, Bucureşti, 1937, pag. 229
[1216] ibidem

încât el îşi creează, pe de o parte, soarta respectivă, în ritmul vieții; iar, pe de altă parte, contribuie la binele social, la mulțumirea şi fericirea celor din jurul lui.

Omul de caracter este supus aceloraşi ispite ca şi omul slab, sau (ca şi n.n.) omul rău. Deosebirea stă însă în aceea că omul de caracter înlătură ispitele, oricât de atrăgătoare şi folositoare ar părea ele, dacă prin aceasta (dacă prin satisfacerea lor n.n.) s-ar abate de la morală, şi dacă, mai ales, prin ele s-ar produce un rău sau o pagubă semenilor lui sau societății"[1217].

XVII. Deturnarea sistemului de învățământ şi arta fortificării psihice individuale

Învățământul este menit să creeze personalități organice. Acestea sunt conştiente că viața este un sistem de interdependențe multiple şi îşi pun, din proprie voință, viața în slujba unui principiu moral supraordonator. Ancorarea profundă în spiritualitatea şi experiența neamului lor le ajută să reacționeze eficient în fața dificultăților, chiar şi atunci când se ivesc pe neaşteptate. Acum însă, şcoala creează tipul omului universal - de nicăieri şi de peste tot, lipsit de viziunea globală asupra lumii şi a existenței. Rupt de tradiție şi de mediul în care a trăit, acest om este incapabil să facă față neprevăzutului. Orice bandă politică îl poate manipula, fără ca el să bage măcar de seamă. Îi stă în putere să se autoredreseze individual, utilizând pârghii precum: gândirea, cultura, munca, cinstea, economia, gimnastica, meditația, contemplația şi rugăciunea.

O investigare, amănunțită, a procesului istoric ce a condus la deprecierea învățământului românesc este întreprinsă de Nicolae Iorga. Acesta comentează: "Idealul educației e să dezvolți ceea ce există ca înclinație în om şi să *nu* încerci a-i da însuşiri ce nu se găsesc, ca punct de plecare în însăşi ființa lui"[1218].

"Şcoala are datoria de-a ajuta societatea, de-a merge mână-n mână cu ea, şi nu de a-i sta în cale. Fiecare şcoală trebui să iasă din (să reflecte n.n.) nevoile societății, care trebui cunoscute şi înălțate, ca să ajungă la forma pe care s-o servească şcoala"[1219].

"Evul mediu – bazat pe inițiativa individuală şi pe cea colectivă – avea nevoie de (îngăduia pe n.n.) orice fel de oameni, care se uneau de la sine: nu-i trebuia un om tip. Omul era pregătit pentru o viață spontanee.

[1217] ibidem, pag. 228, 229
[1218] Nicolae Iorga, *Idei asupra problemelor actuale*, pag. 139
[1219] ibidem, pag. 208

În acel Ev Mediu, dacă erai creştin, Biserica te creştea ca pe fiul ei, acolo ți se dădea lecția de catehism; acolo învățai rugăciunile, învățai să citeşti, să scrii. Meşteşugar voiai să te faci, îl alegeai ca profesor pe meşterul cel mai bun. Apoi Universitatea: aceasta era un învățământ absolut liber. Profesorul trata orice chestiune voia, şi aşa cum voia el, iar studentul îl asculta numai dacă îl interesa (conținutul prelegerii n.n.)[1220].

A venit, pe urmă, vremea stăpânirii monarhilor. Suveranul modern avea nevoie de buni supuşi. Toate erau aşa întocmite ca să pregătească pe bunul cetățean, omul cu credință față de suveran, bun ostaş şi, mai ales, bun contribuabil. Dar învățământul acesta nu mergea până jos. Şcoala primară n-a existat până la revoluția franceză. Erau doar anume (câțiva n.n.) călugări care învățau pe aceia care doreau.

Revoluția franceză, ca şi cea sovietică, avea nevoie de anumiți oameni; ei îi trebuia să creeze tipul revoluționarului. De aceea, a înlăturat toate formele mai vechi de învățământ, cu aceeaşi neîmpăcată ură căreia i-au căzut jertfă atâtea din aşezămintele capabile încă de viață ale vechii Francii. Creatori fără rezerve, revoluționarii au înțeles să facă nou în toate, dând contemporanilor ceea ce le trebuia pentru a *nu* fi oameni de curte şi de lume, ci cetățeni luptători. Se creează, astfel, şcoala publică, comună tuturora şi gratuită.

Vine apoi Napoleon, care, voind să stăpânească lumea în toate, făcu din tot sistemul său politic o imensă maşină, admirabilă prin puterea şi regularitatea ei aproape militară, care-i permiteau să fie pusă în mişcare de un singur om. Şcoala lui făcea un fel de automat în mâna puterii centrale, îmbina mecanic oameni croiți (educați n.n.) pe acelaşi tip, fără îngăduința varietăților individuale. Ea (instituția şcolii n.n.) trebuia să fie un fel de fabrică de produs oameni, pe care statul poate să-i întrebuințeze pentru scopurile sale. Pentru a crea individul ascultător ca un soldat, Napoleon creă şcoala-cazarmă, cuprinsă într-o construcție de nemiloase linii drepte, care trebuia să primească, în toate treptele ei, un singur impuls, iar acesta să plece de la monarhul singur. Şeful enormei cazărmi şcolare e rectorul de Academie, care dispune, în Universitate şi în licee, de o întreagă oaste disciplinată de profesori, inspectori etc[1221]".

[1220] ibidem, pag. 211, 139
[1221] ibidem, pag. 212, 213

Aşadar, în timp ce "universitatea medievală era o şcoală de cugetare personală, la care venea studentul numai dacă îi plăcea cugetarea profesorului, astăzi, universitatea este o şcoală de specialităţi, nelegate între ele[1222], fără nici un fel de spirit comun şi (mai mult n.n.), aceste creaţiuni au un scop care nu e în societate, ci *peste* ea şi, poate, chiar *împotriva* ei. S-a creat tipul omului abstract, în afară (rupt n.n.) de orice tradiţie şi de orice împrejurări în care ar avea de trăit, omul care ştie dinainte unde va fi aşezat, ce gesturi va face în fiecare moment, omul pentru care neprevăzutul n-are nici o importanţă (incapabil să facă faţă oricărei schimbări neaşteptate a condiţiilor sale de existenţă n.n.).

Şcoala fiind în afară de viaţă, învăţându-te să nu ţii cont de nimic ce e dincolo de casta cultă, duce la o şcolarizare *formală* a omenirii. De aici a ieşit (rezultat n.n.) o umanitate scăzută, lipsită de energie şi de entuziasm, lipsită de putinţa de a acţiona şi de a reacţiona, o umanitate împuţinată şi strâmbată"[1223]. De aceea, dacă "şcoala de odinioară era contactul dintre cineva care vrea să înveţe şi cineva care ştie"[1224], astăzi (ca să înveţi n.n.) eşti silit, de multe ori, să te duci la tot felul de imbecili cu atestate, care nu cunosc, nici pe departe, ceea ce au pretenţia să te înveţe"[1225].

Aşa, "se creează acum, pentru o lume neorganică, un tip de om universal, omul care e de nicăieri şi de peste tot, omul în afară (rupt n.n.) de tradiţie, în afară (înstrăinat n.n.) de mediul în care a

---

[1222] Maniera didactică utilizată în transmiterea conţinutului lor informaţional către subiecţii supuşi educării - neevidenţiind, în mod deliberat, corelaţiile organice existente între diferitele ramuri de ştiinţă -, le îngreunează acestora posibilitatea folosirii cunoştinţelor dobândite într-un domeniu la mai profunda înţelegere, atât a problematicii celorlalte domenii, cât şi, mai ales, a substratului anumitor fenomene social-politice şi economice dintre cele mai sensibile şi, deopotrivă, mai grave… Spre pildă a scopului ascuns ce stă la baza formulării, într-un anume mod şi nu în altul, a vreunui text legislativ, poate chiar a vreunui articol de Constituţie ori de tratat internaţional. Totodată, ea păgubeşte şi progresului general al cunoaşterii stiinţifice, întrucât, după cum relevă Ştefan Odobleja: "Fiecare ştiinţă este o porţiune a unui tot care este *ştiinţa în general*. Toate ştiinţele se inspiră reciproc, confirmându-se ori infirmându-se una pe cealaltă. Progresul unei ştiinţe determină progresul celorlalte ştiinţe şi invers. Când vrei să studiezi o ştiinţă, trebui s-o compari şi s-o apropii de toate celelalte ştiinţe. Cele mai miraculoase descoperiri ale ştiinţei pure şi ale tehnicii nu sunt, adesea, decât generalizări, analogii, translaţii, comparaţii, imitaţii, apropieri, împrumuturi, adaptări la un domeniu oarecare a ideilor şi procedeelor unui alt domeniu"., Ştefan Odobleja, *Psihologia consonantistă şi cibernetica*, Editura Scrisul românesc, Craiova, 1978, pag. 107-110

[1223] Nicolae Iorga, *Idei asupra problemelor actuale*, pag. 138, 139

[1224] ibidem, pag. 207

[1225] ibidem, pag. 206

trăit; iar de societatea aceasta nenorocită, intrată în tipicul şcolii, oricine poate abuza, orice aventurier sau orice bandă politică se poate face stăpânul ei”[1226] - speculându-i cu abilitate lipsa stilului, adică, după cum se exprimă Mircea Eliade, “a vieții proprii, ierarhice si ritmice a adevărurilor (informațiilor fiabile n.n.) adunate”[1227]… Căci, “adevărurile nu prețuiesc nimic atunci când le posezi izolate”[1228], iar “ceea ce lipseşte omului modern ca să fie om întreg, este tocmai intuiția ierarhiei, a cosmizării”[1229], adică, a “armonizării lor într-o viziune globală asupra lumii şi a existenței”[1230]… Mai mult, ele nu numai că “nu au valoare izolată, dar ajung de-a dreptul primejdioase când încerci să compensezi cu unul singur absența celorlalte”[1231].

Îmbucurător este, însă, faptul că fiecare ființă umană are posibilitatea de a-şi înfrânge, progresiv, această slăbiciune, prin activism personal. În acest sens, o serie de semeni ai noştri, printre care Scarlat Demetrescu, Mircea Eliade, Mihai Eminescu şi Petre Georgescu-Delafras, ne reamintesc că dispunem, bineînțeles nelimitativ, de pârghii precum: gândirea, cultura, munca, cinstea, economia, gimnastica, meditația, contemplația, rugăciunea.

Cel mai puternic instrument de autoapărare individuală împotriva agresiunilor manipulatorii, relevă Scarlat Demetrescu, este “fabricarea şi subtilizarea (rafinarea n.n.) continuă a materiei noastre mentale, prin “propria noastră gândire, reflectarea la ceea ce am făcut şi la urmările faptelor noastre, reflectarea la ceea ce va trebui să facem şi analizarea sub toate aspectele a efectelor ce vor urma. De la actele şi vorbele noastre, vom trece la vorbele şi faptele celor cu care am venit în contact. Care e dedesubtul vorbelor şi faptelor, de ce au procedat aşa şi nu altfel, ce au vrut ei să zică etc. Deosebit de mult se dezvoltă puterea gândirii noastre când examinăm natura şi ordinea din ea.

Gândind mereu la probleme abstracte, filosofice, ne vom obişnui într-o asemenea măsură cu acest grad înalt de gândire, încât ideile banale sau (cele n.n.) josnice ne vor provoca neplăcere.

[1226] ibidem, pag. 173, 205

[1227] Mircea Eliade, *Profetism românesc*, Editura Roza Vânturilor, Bucureşti, 1990, vol.I, pag. 113

[1228] ibidem

[1229] ibidem

[1230] ibidem

[1231] ibidem, pag. 114

O conversație trivială ne va determina să plecăm din acel mediu. Obişnuit cu adevărul, mentalul nostru nu mai e capabil să emită minciuna. Cantitatea de cunoştințe acumulate ne va face mai înțelepți, aşa că zâmbim de milă când primim explicații şi argumentări care denotă o desăvârşită ignoranță (după caz: necunoaştere, ignorare ori încălcare n.n.) a naturii omeneşti şi a legilor naturii. Spiritul se va ascuți, într-o asemenea măsură, încât, prin inducție sau prin deducție, întrevedem sau descoperim adevărul în(;) situațiile şi împrejurările cele mai complexe"[1232].

Dar, întrucât, în mod legic, pertinența raționamentelor este condiționată de fiabilitatea filtrului informațional al gândirii care le efectuează, trebui să acordăm, în permanență, o deosebită atenție întreținerii şi potențării acestui filtru.

În acest sens, subiniază Petre Georgescu-Delafras, „cultura are o influență binefăcătoare asupra oricărui om, fie el oricât de slab la minte. Ea ne arată rostul vieții, ea ne arată calea pe care trebuie să mergem şi ne-o luminează cu raze din ce în ce mai clare, mai strălucitoare. Prin ajutorul culturii, ne făurim încă din vreme un ideal, pe care ținem să-l realizăm zi cu zi, şi care formează partea cea mai bună, cea mai frumoasă, a vieții noastre. Ea ne îndepărtează, de asemenea, de apucăturile rele ale semenilor noştri, ne învață să fugim de ale noastre proprii, şi ne deprinde să ne ocupăm numai de ceea ce vedem că este folositor, înălțător. Oricine îşi poate da seama că, în loc să ne pierdem vremea fără vreun folos, cine ştie pe unde – poate prin cine ştie ce cafenea, cârciumă, colț de stradă –, este mai bine să stăm acasă, sau să mergem la o bibliotecă, şi să urmărim cu atenție filele unei cărți care ne interesează. Dacă din două ore libere cât avem, de regulă, cel puțin, pe zi, am întrebuința numai una singură pentru lectură, ar fi de ajuns pentru ca să obținem o cultură demnă de luat în seamă. Sunt atâtea cărți interesante, ce ne dau învățăminte ştiințifice, sociale, etc., precum şi cărți literare, care ne descrețesc fruntea, care ne dau (bună n.n.) dispoziție sufletească, care ne mai îndulcesc viața. Apoi sunt o sumedenie de reviste ieftine, în care se găsesc articole destul de variate şi de instructive". (Petre Georgescu-Delafras, *Tari şi slabi*, Ediția a III-a, Editura Cugetarea, Bucureşti, 1937, pag. 86, 87)

Aşadar, după cum pledează şi Mircea Eliade, "lectura ar putea fi (poate fi n.n.) un mijloc de alimentare spirituală continuă, nu

---

[1232] Scarlat Demetrescu, *Din tainele vieții şi ale universului*, Editura Emet, Oradea, 1998, pag. 49

numai un mijloc de informare sau de contemplație estetică"[1233]. Însă, pentru a putea beneficia - în condițiile înspăimântătoarei eterogenități calitative a informațiilor cuprinse în puzderia de tipărituri din timpul zilelor noastre – de binefacerile ei, trebuie, înainte de toate, să ştim să triem tipăriturile cu care intrăm în contact, în sensul de "a nu citi cărțile (pe cele n.n.) proaste sau mediocre, şi de a nu citi pe cele bune la timp nepotrivit (adică, atunci când suntem insuficient de maturizați pentru înțelegerea pertinentă a lor n.n.). Verificarea (selectarea n.n.) lecturilor se face foarte simplu: ne simțim (ne-am simți n.n.) mai bogați (sufleteşte şi/sau informațional n.n.) mai vii, mai umani, după o anumită carte? Asta e întrebarea care trebui să şi-o pună fiecare. Este cu desăvârşire inutil să citim acele sute de cărți care nu ne spun nimic, care nu ne emoționează şi nici nu ne îmbogățesc, acele sute de cărți mediocre, seci şi, uneori, dăunătoare. Asemenea cărți se recunosc repede: după zece sau douăzeci de pagini. Se recunosc prin fluviul lor mediocru de fapte nesemnificative, prin personajele ireale, abstracte şi inerte, prin mediocritatea analizelor, prin truismele filosofice şi limba literară lipsită de orice valoare. În locul acestor cărți, care costă şi bani şi timp, s-ar putea citi cărțile bune, sau s-ar putea descoperi cărți uitate. Lectura nu ajunge o artă decât în clipa când ştie să prevadă valorile şi să distingă emoțiile estetice. Şi, ca şi oricare altă activitate a spiritului omenesc, şi arta lecturii nu ajunge o artă nobilă, decât prin puterea sa de a prevedea erorile şi mediocritățile, şi prin virtutea de a economisi timpul, cărțile esențiale pe care trebui să le cuprindă o bibliotecă personală fiind puține la număr"[1234]. "Problema capitală este deci: prin ce metodă lectura ajunge o funcție organică, de asimilare şi nutriție, depăşind stadiul diletant, în care se află majoritatea oamenilor? Prin ce mijloc lectura începe să ne învețe să gândim, să înțelegem? Majoritatea semenilor noştri citesc, în cel mai bun caz, ca să afle lucruri noi, ca să ştie cât mai multe lucruri. Dorința aceasta este excelentă la începutul educației, dar e fatală la mijlocul vieții, la maturitate. Trebuie descoperite, atunci, cărți care ne ajută nu *să ştim* , ci *să înțelegem*; cărți care ne îndeamnă, fără ştirea noastră, la gândire, la examen (evaluare n.n.), la reflecție personală. Dacă socotim cărțile fundamentale ca un izvor nesecat de energie mentală, lectura ajunge o problemă serioasă atât pentru individ,

[1233] Mircea Eliade, *50 de conferințe radiofonice*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2001, pag. 120
[1234] ibidem, pag. 151,154,172

cât şi pentru societate. Te ataşezi de cărți pentru nesfârşitele forțe spirituale care stau între coperțile lor, gata, întotdeauna, să-ți vină în ajutor, să te înalțe sau să te fecundeze. Nu ne este îngăduit să lăsăm nefolosite asemenea prodigioase izvoare de energie. Nu ne este îngăduit să trecem prin viață nefolosind energia condensată în cărți"[1235], cu atât mai mult cu cât "cartea este (şi n.n.) un ferment spiritual de mare putere… Să ne amintim că, în istorie, evenimentele mari, sunt făcute, de multe ori, de către oameni entuziasmați de o idee, de o carte"[1236], precum şi că "funcția primordială, mistică, a lecturii, este aceea de a stabili contacte între om şi Cosmos, de a aminti memoriei scurte şi limitate a omului, o vastă experiență colectivă, de a lumina riturile"[1237].,

Iar, "dacă, după cum precizează Petre Georgescu-Delafras, "prin mici sforțări, izbutim să ajungem la un grad mai înalt de cultură intelectuală, atunci pricepem, mai temeinic, că *munca* este condițiunea de căpetenie pentru păstrarea sănătații şi a vieții, şi că numai prin muncă continuă ne putem vedea idealul îndeplinit… Să muncim pentru perfecționarea meseriei noastre, să muncim pentru luminarea creierului nostru, să muncim pentru binele semenilor noştri.

Chiar dacă se întâmplă să nu ne vedem idealul îndeplinit pe de-a-ntregul, totuşi vom fi făcut un progres destul de simțitor, care se poate vedea numai comparându-l cu starea în care ne găseam mai înainte. Şi acest progres, presupunând că ar fi mic deocamdată, trebuie să ne bucure, trebuie să ne mândrească, căci, în sfârşit, am făcut ceva. De la a nu face nimic, până la a face oricât de puțin, este distanță mare, mare de tot. Niciodată munca bine chibzuită şi folositoare nouă înşine şi societății întregi nu rămâne nerăsplătită. Prin muncă, mulți lucrători au ajuns la situații bune şi onorabile, prin muncă mulți inculți – oameni din popor – au devenit îndrumători ai omenirii.

Trebuie să ne deprindem să nu aşteptăm de la nimeni nici un ajutor. Totul să facem noi înşine, căci numai aşa facem ceva trainic. Înălțarea noastră să ne-o facem singuri, cu o deplină conştiință a faptelor noastre. Şi, pentru ca să ne înălțăm cât mai sus, trebuie să muncim cât mai mult. Munca, în definitiv (prin rezultatele pozitive pe care ni le aduce n.n.), ne procură adevărata fericire, pe care o căutăm zadarnic aiurea.

[1235] ibidem, pag. 175, 176
[1236] ibidem, pag. 178
[1237] ibidem, pag. 122

Nu mă-ndoiesc că toată lumea înțelege că munca trebui să fie cinstită. Cinstea să ne călăuzească în toate cuvintele noastre, în toate faptele noastre, în toate aspirațiile noastre. Nu ne putem bucura cu adevărat de fructul unei munci încordate, dacă aceasta nu a fost cinstită. A fi cinstit însemnează a avea un caracter frumos, nobil, a fi curat la suflet şi, astfel, a merita toată stima celor cu care intrăm în contact. Este chiar o zicătoare: *mai bine sărac, dar cu fața curată*.

Să nu pierdem din vedere nici acest sfat pe care îl auzim adeseori: *Să fim economi!* Da, să fim economi! Economia este cea mai mare bogăție, pentru că niciodată nu mergem cu cheltuiala mai departe de suma de bani ce o avem"[1238]. Căci, după cum atât de plastic ni se adresează Mihai Eminescu: "Dintre cel ce câştigă 10 şi cheltuieşte 11, şi cel ce câştigă 2 şi cheltuieşte 1, acest din urmă e bogat, iar cel dintâi e sărac"[1239]. "Natural că nu toți pot face economii, fiindcă mulți câştigă atît de puțin, că abia îşi pot duce viața de azi pe mâine. Dar cei care au un prisos, oricât de mic, e păcat să nu facă economii… Spiritul de economie îl schimbă pe om cu totul: îi dă tărie, îi dă speranțe, îi dă, în sfârşit, mijlocul real de a face, mai târziu, întreprinderi comerciale ori industriale. Şi apoi, câte cazuri neprevăzute nu ni se prezintă în viață când avem absolută nevoie de o sumă oarecare de bani? Nu e mai bine ca, în loc să alergăm la cămătari, de la cari să cerem bani-împrumut cu dobânzi oneroase, să avem banul nostru, pus deoparte, şi să fim, astfel, totdeauna liniştiți? Da, e mai bine, e de o mie de ori mai bine! De aceea, să nu uităm niciodată acest vechi sfat: să fim economi!

Cultură, muncă, cinste, economie, să fie veşnic prezente în mintea noastră – ele să fie adevăratul nostru crez – şi să fim siguri că, niciodată, nu vom avea prilejul să ne plângem de prea multe amărăciuni în viață"[1240].,

De asemenea, "ar trebui (trebui n.n.) să numărăm printre mijloacele de întărire individuală încă ceva: gimnastica (exercițiile fizice n.n.). Este ştiut că, mulți dintre noi, facem o bună gimnastică chiar în timpul lucrului, dar această gimnastică nu se potriveşte cu (este net inferioară ca efecte pozitive în comparație cu n.n.) aceea pe care am

---

[1238] Petre Georgescu-Delafras, op.cit., pag. 87-89
[1239] Mihai Eminescu, *Ilustrații administrative*, Timpul, 18 decembrie 1877, în Opere, vol. X, pag. 25
[1240] Petre Georgescu-Delafras, op.cit., pag. 89-90

face-o în linişte, la aer curat, într-un timp când nu supărăm pe nimeni şi când nimeni nu ne supără. Câte puţină gimnastică pe zi, dimineaţa sau seara, întăreşte musculatura, ne fortifică corpul, ne înzdrăveneşte (înviorează n.n.) tot organismul. Şi tocmai acest lucru ne trebuie mai mult decât orice. Ştim că o minte sănătoasă nu poate fi decât într-un corp sănătos. Şi mai ştim că, aproape întotdeauna, buna dispoziţie pentru orice fel de activitate e în strânsă legătură cu soliditatea corpului şi cu buna dispoziţie a stomacului. Să ne folosim, deci, şi de acest mijloc de întărire fizică, nu pentru ca să devenim atleţi, ci pentru ca să dăm corpului nostru o mai mare rezistenţă, pentru ca să fim oameni întregi"[1241].

Totodată, continuă Mircea Eliade, un preţios aport la întărirea rezistenţei psihice îl constituie meditaţia. În acest sens, el notează: "Meditaţia este un exerciţiu spiritual foarte puţin practicat în lumea modernă. Deşi atâţia oameni vorbesc de meditaţie şi teme de meditat, un prea mic număr dintre ei cunosc într-adevăr ce înseamnă acest lucru. Pentru că, în general, oamenii moderni îşi limitează viaţa mentală la probleme mondene, la fapte şi preocupări prea strâns legate de lumea trecătoare. Ceasurile pe care modernii le petrec fără să se gândească la asemenea lucruri sunt, de cele mai multe ori, pierdute în reverie"[1242], adică într-un "automatism mental în care – spre deosebire de imaginaţie şi fantezie, unde iniţiativa o are mintea umană – omul e pasiv, spectator, asistând cum îi trec prin faţa ochilor fel de fel de imagini, aproape toate atenuate, obscure, vagi, descompuse; asociaţii mentale nefertile care ne stăpânesc şi ne împiedică să fim trezi (lucizi n.n.) chiar şi în marile împrejurări (cumpene n.n.) ale vieţii noastre"[1243].

"După cum sunt o sumă de oameni cărora li se pare că meditează – în timp ce doar visează treji -, sunt şi foarte mulţi care cred că meditează pentru că se gândesc la anumite probleme, mai mult sau mai puţin esenţiale. A te gândi la o chestiune politică, a studia un aspect al problemei sociale, a reflecta chiar la un subiect general – cum ar fi liniile de dezvoltare istorică a unui popor – nu înseamnă a *medita*. Înseamnă, pur şi simplu, a gândi; adică a căuta să înţelegi cauza unui lucru, sau legea sa de dezvoltare, sau valoarea lui obiectivă. Gândirea este un exerciţiu mental foarte dificil şi foarte nobil, dar meditaţia este cu totul altceva. Prin

[1241] ibidem, pag. 90,91
[1242] Mircea Eliade, *50 de conferinţe radiofonice*, pag. 132
[1243] ibidem, pag. 126, 127

meditație se înțelege numai acel exercițiu spiritual prin care omul încearcă să se apropie de marile realități; bunăoară, de realitatea morții sau a nimicniciei vieții omeneşti. Obiectele meditației pot fi numeroase, dar funcția ei rămâne aceeaşi: de a aminti omului legile de fier care îl conduc, realitățile esențiale pe care el le uită prea des, prins de vâltoarea lumii şi antrenat în durerile şi ambițiile ei trecătoare. A medita este un lucru responsabil, în sensul că, prin meditație, omul se aşează față în față cu realitatea. Noi ştim ce extraordinară plasă de iluzii țesem în fața ochilor noştri, ca să nu vedem limpede şi continuu realitatea… Noi ştim cu ce artă ne păcălim pe noi înşine, spunându-ne că viața nu cunoaşte legi, fie că plăcerea este singura morală posibilă, sau mai ştiu eu ce. Cu asemenea iluzii trăim, ne zbatem, încercăm să învingem – şi, chiar, cu asemenea iluzii încercăm să ne resemnăm. Dar nu ne dăm seama că sunt iluzii decât când, printr-o întâmplare oarecare, suntem puşi față în față cu realitatea, cu adevărata realitate. Asemenea întâmplări străbat în viața fiecărui om. Nu se poate ca să nu rămânem, cel puțin o dată în viața noastră, singuri, cu desăvârşire singuri, departe de lume, departe de lumini (amăgiri sclipitoare n.n.) şi oameni, şi să nu înțelegem, deodată, falsitatea vieții pe care o viețuim, cumplita ei mediocritate, cumplita ei irealitate mai ales. Fiecare om şi-a făcut atunci făgăduieli solemne, că va fi mai puțin nepăsator față de sufletul lui, că-şi va dedica o cât de mică parte din timpul şi eforturile sale, pentru nutrirea şi luminarea acestui suflet. Dar toți cunoaştem, din trista noastră experiență, cât de repede am uitat asemenea ceasuri revelatorii, cât de repede am uitat şi solemnele noastre făgăduieli. Plasa iluziilor este mai tare, cu mult mai tare decât dorința noastră de bine… Găsim atâtea lucruri de făcut, atâtea probleme de dezbătut, atâtea munci de împlinit – trecem prin atâtea pasiuni, şi entuziasme, şi revolte, şi dureri, şi bucurii –, încât nu mai avem nici timp, nici înclinare de a gândi puțin şi la ființa noastră sufletească, la fericirea noastră. Fericirea se confundă, în lumea modernă, cu nenumărate erezii (abateri de la verticalitatea morală n.n.) şi simulacre, dar cea mai obişnuită confuzie este între fericire şi confort. De aceea, oamenii care caută, cu orice preț, confortul, îmbelşugarea, stăpânirea a cât mai multe şi mai scumpe lucruri, nu vor întâlni, niciodată, fericirea… Fericit nu poate fi decât omul care nu se teme de realitate, care îi pătrunde legile, care îşi cunoaşte, mai ales, sufletul… Meditația ar fi (este n.n.) deci exercițiul spiritual prin care omul se întoarce în realitate, în adevărata realitate; pe care fiecare dintre noi o

întrezăreşte câteodată, dar pe care fiecare dintre noi o uită neiertat de repede. Meditația este tocmai tehnica prin care omul se poate apropia de realitate în orice condițiuni, în orice decor – căci, chiar dacă se realizează mai bine în singurătate, în deplină linişte, aproape de natură, cadrul nu îi este indispensabil. Lucrul esențial este să medităm; adică să ne reculegem, să ne regăsim, să luăm contact cu realitatea, să cunoaştem adevărata condiție umană, adevăratul sens al existenței - dincolo de plasa iluziilor, dincolo de micile aranjamente logice şi morale ale fiecăruia dintre noi … Gândiți-vă câte lucruri încurcate s-ar simplifica şi câte dureri obscure ar fi înlăturate, dacă, în fiecare noapte, înainte de a se pregăti pentru somn, omul ar rămâne numai câteva minute singur şi ar avea curajul să privească drept realitatea… Noi, de obicei, trecem direct din patimile, din ambițiile, muncile şi reveriile zilei, în somul inert al nopții. Nu avem nici măcar cinci minute ca să medităm; să ne amintim, adică, adevăratul sens al vieții, să ne amintim că moartea ne poate surprinde în orice clipă, şi noi n-am făcut nimic, dar absolut nimic, pentru creşterea şi luminarea sufletului nostru. Meditația este o foarte bună chemare la ordine, este un interval real între cele două mari perioade de vis – visul cotidian al iluziilor şi patimilor, şi visul nocturn al trupului… Prin meditație ne amintim că suntem oameni, că există o demnitate a speciei umane, şi această demnitate este tocmai înțelegerea (de către noi a n.n.) sensului existenței noastre"[1244], de a "ne împăca cu lumea din afară şi cu sufletul nostru"[1245]. "Numai animalele trăiesc fără conştiința vieții lor. Omul e dator să-şi dea seama de viața lui, de condiția umană – nu numai să lupte pentru îmbunătățirea acestei vieți"[1246], şi, mai grav, să caute "a trece peste fragmentul de timp care îl deprimă, în care se simte inert, obosit, negativ, consumându-l în distracții cu ritm bolnăvicios, febril, nevrotic. O (astfel de n.n.) distracție cheamă pe alta; adică fiecare distracție îşi epuizează virtutea înainte ca omul să fi depăşit timpul negativ, înainte ca el să se simtă stimulat, luminos, fertil"[1247], îndeamnă ființa umană la "lene intelectuală - etern vagabondaj (mental n.n.) sau disponibilitate determinată din incapacitatea de a acționa"[1248].

[1244] ibidem, pag. 132-136
[1245] ibidem, pag. 159
[1246] ibidem, pag. 135
[1247] ibidem, pag. 146
[1248] ibidem, pag. 161

Un alt exercițiu spiritual benefic este contemplația. “Termenul *contemplație* se referă la o experiență concretă, bine precizată, prin care conştiința noastră poate cunoaşte anumite *obiecte* care nu ne sunt date (cognoscibile n.n.) imediat prin simțuri. Aşadar, contemplația ar fi (este n.n.) un instrument de cunoaştere, prin care omul ia cunoştiință de anumite realități dincolo de simțuri; căci atât esența operei de artă, cât şi esența lui Dumezeu nu sunt obiecte care ne cad nemijlocit sub simțuri. Ca şi celelalte exerciții spirituale, ea, contemplația, restaurează echilibrul interior al omului, îi aminteşte care e adevăratul sens al existenței, îl ajută să cunoască realitățile ultime, pe lângă care omul trece, de obicei, orb şi surd”[1249]. Într-un cuvânt, exercițiul contemplației ”nu este altceva decât cunoaşterea reală, concretă, experimentală, a acestor realități ultime. Prin contemplație, omul înțelege global marele miracol al Vieții, prin el îşi aminteşte de celălalt mare miracol, al morții. Este adevărat că nu-mi pot cunoaşte prin anticipație propria mea moarte. Dar pot foarte bine cunoaşte moartea altora; pot, adică, observa că oamenii mor lângă mine, şi această observație o pot transforma în experiență. O experiență care se deosebeşte hotărât de toate celelalte experiențe cotidiene ale omului. O experiență pe care o pot transforma în contemplație. Căci funcțiunea contemplației este tocmai această trăire, această experimentare a *Adevărurilor Mari*, cum sunt, bunăoară, moartea, viața, dragostea. Prin contemplație omul se poate ridica, de la experiența de fiecare zi a vieții, la înțelegerea concretă a sensului vieții; după cum se poate ridica de la faptul morții unei persoane scumpe, la înțelegerea concretă a realității morții. Contemplația este singurul exercițiu spiritual care se referă nu la *probleme* şi la *adevăruri*, ci la ființa totală a omului. Prin celelalte mijloace de cunoaştere, ne apropiem de o realitate fragmentată sau ne însuşim adevăruri limitate. Prin contemplație, luăm contact cu ființa noastră totală, indivizibilă, concretă. Oricâte adevăruri am aduna asupra omului, sau a vieții, sau a morții, nu putem epuiza aceste realități, nu putem spune: *Acum cunosc tot despre om sau despre viață*! Sunt milioane de fapte adunate până acum asupra vieții; milioane de fapte culese din ştiințele naturale, din biologie, din economia politică, din sociologie, din istorie. Şi totuşi, aceste milioane de fapte, la care se adaugă, zilnic, alte mii şi alte zeci de mii, şi al căror număr nu se va sfârşi niciodată, nu epuizează această gravă

[1249] ibidem, pag. 137

realitate : viața omului. Nu ştim niciodată *totul* despre o asemenea realitate. Sunt atâtea aspecte, atâtea funcțiuni, atâtea fapte, încât s-au creat câteva duzini de ştiințe ca să le adune, să le coordoneze, să le explice. Exercițiul numit *contemplație* are tocmai rolul de a chema la ordine, de a scoate pe om din milioanele de fapte şi miile de adevăruri care îl înconjoară şi a-l pune față în față cu realitatea *adevărată* şi simplă. Problema capitală a omului este căutarea sensului existenței. Sunt întrebări pe care nu le poate ocoli nimeni: *Cine sunt? Ce sens are viața pe Pământ? De ce m-am născut?* Asemenea întrebări şi le-au pus oamenii (încă n.n.) de la începutul istoriei, şi la ele trebuie să răspundă fiecare ins în parte. Demnitatea omului, conştiința lui morală, valoarea speciei umane chiar depind de asemenea întrebări. Şi răspunsul (la ele n.n.) nu-l găsim prin nici o ştiință. Răspunsul la aceste întrebări nu-l putem afla cercetând milioanele de fapte şi miile de adevăruri care ne înconjoară, ci contemplând *faptul* direct, realitatea întreagă şi indivizibilă. S-a observat, de către nenumărați gânditori, marea deosebire dintre *fapte* şi *fapt*. Faptele sunt infinite, şi colecționarea lor nu se poate termina niciodată. *Faptul,* însă, îl întâlnim mai rar; viața noastră întreagă este un asemenea fapt; iubirea sau moartea constituie un fapt. Contemplarea faptului este mult mai fertilă, pentru creşterea noastră sufletească, decât cunoaşterea a un milion de fapte… Marea realitate a vieții este *viața ca fapt, ca unitate*. Înțelegerea globală, experimentală, concretă, nu se poate obține decât prin contemplație… Nu înțelegi viața cercetând milioanele de fragmente care o alcătuiesc, ci încercând să-i pătrunzi sensul esențial. Nu poți înțelege omul studiind antropologia, istoria sau economia politică, ci lămurindu-ți, ție însuți, sensul existenței umane, condiția umană. Meditația, tăcerea, singurătatea, contemplația, sunt exerciții spirituale pe care nu le mai practică aproape nimeni astăzi. De aceea se întâlnesc astăzi atâția oameni care nu ştiu de ce trăiesc, care nu înțeleg ce înseamnă sensul existenței. Aceasta încă n-ar fi prea grav. Dar se întâmplă şi altceva. Asemenea oameni au o viață sufletească pipernicită şi bolnavă. Sunt foarte mulți oameni bolnavi în jurul nostru, nu numai pipernicíți sufleteşte”[1250]. Constatăm, chiar, “un fenomen general: că, în timp ce creşterea organică a omului (dezvoltarea trupului omenesc n.n.) este continuă, ea neterminându-se decât odată cu moartea biologică – creşterea spirituală a sa se

[1250] ibidem, pag. 137-141

opreşte în jurul vârstei de 16 ani. De atunci, majoritatea oamenilor nu mai cresc, nu se mai dezvoltă. Aceasta din cauza unei insuficiente nutriţii spirituale. Omul rămâne toată viaţa cu câteva superstiţii logice, câteva scheme mentale, prin care se încăpăţânează să judece lumea şi spiritul"[1251]. Iar "cauza acestei grave insulte aduse demnităţii umane o găsim în necunoaşterea adevărurilor simple, în ignorarea exerciţiilor spirituale care relevă omului adevăratul sens al existenţei. Omul modern trăieşte prea mult înconjurat de fapte şi adevăruri abstracte, universale. Contemplaţia are tocmai acest rol de a transforma adevărurile universale în experienţe concrete. Dacă oamenii s-ar gândi mai des la viaţă, la dragoste şi la moarte – la aceste trei realităţi decisive şi esenţiale –, lumea contemporană ar fi, fără îndoială, altfel"[1252].

Un extraordinar potenţator al efectului benefic, ce-l putem obţine, fiecare dintre noi, prin utilizarea acestui mix de metode autofortificatoare, este *rugăciunea*. "Ea - ne dezvăluie acelaşi Mircea Eliade - este trăirea sentimentului de dependenţă, înălţarea sufletului către Dumnezeu, setea de mântuire – adică de împăcare a omului cu el însuşi şi cu Firea…În rugăciune se rezumă drama condiţiei umane, marea ei neputinţă şi arzătoarea ei speranţă… Ea este cel mai pur şi, în acelaşi timp, mai uman act al vieţii religioase; este actul de abdicare a omului în faţa unei puteri nevăzute, actul lui de subsumare unei divinităţi"[1253]… Rugăciunea îndelungată şi arzătoare "hrăneşte înţelegerea noastră spirituală, face loc în suflet să primim pe Dumnezeu, luminează omului lucrurile lui Dumnezeu, ne face familiari cu fulgerele Luminii, ajută să crească credinţa şi nădejdea în Lumea Binelui"[1254], adică, potrivit lui Grigore Cristescu, a acelei organizări sociale spiritualizate, caracterizate prin "reintegrarea sufletului omenesc în sfera superioară a unei vieţuiri fără umbre şi fără scăderi"[1255].

"Omul - conceptualizează Vasile Băncilă - a trăit multă vreme într-un mediu socio-cosmic. Acesta e mediul natural, sănătos, biologic şi spiritual totodată. Astăzi însă, el trăieşte numai într-un mediu social, şi încă într-o societate unilaterală sau de

---

[1251] ibidem, pag. 122
[1252] ibidem, pag. 141
[1253] ibidem, pag. 108, 109
[1254] ibidem, pag. 113
[1255] Grigore Cristescu, *Fapte şi orientări creştine*, Editura Ramuri, Craiova, 1924, pag. 10

extracte epidermice (şi, mai grav, mediului său actual îi sunt caracteristice îngustimea intelectual-afectivă şi instinctualitatea primar-senzuală n.n.) Sufletul omenesc trebuie să-şi ceară drepturile până în cele din urmă. Ceea ce se impune e o *recosmizare a omului*. O stabilire a legăturilor cu realitatea, o *reontologizare* a sa”[1256].

Prin transformarea de către din ce în ce mai mulți dintre noi a mixului acțional enunțat în mod de viață, “funcțiile majore ale omului – funcția morală, funcția religioasă, funcția logosului – vor reapărea în chip firesc în umanitate”[1257], având ca izvoare “resorbirea artificialităților şi reîncadrarea în realitate”[1258]. Iar ea, umanitatea, va conştientiza din nou magnifica realitate a ritmurilor cosmice, surprinsă, de către Vasile Pârvan, în doar două fraze tulburător de dense: “Fenomenele vieții omeneşti sunt o parte integrantă din ritmica universală. Aceleaşi legi cosmice determină viața umană şi pe cea extraumană, pe *Pământ*, ca şi în viața lumilor nesfârşite, în *Univers*”[1259]. O formulare identică, dar relativ detaliată, a substanței informaționale a acestor gânduri, utilă, după părerea mea, înțelegerii cât mai profunde a lor, ne este oferită de Dumitru Constantin Dulcan: “Toate planurile existenței vizibile şi (a celei n.n.) invizibile se suprapun: orice acțiune în plan verbal, afectiv, organic sau funcțional, fizic sau pur informațional, se traduce obligatoriu în termeni de energii, de atomi, de reacții chimice, de mobilizare fizică, de ineluctabile legități. Fără această suprapunere de planuri – începând de la particulele subatomice, trecând prin chimie, biochimie, fiziologie, informație, cibernetică, Univers – nimic nu există.

Legea fundamentală a Universului o constituie corelarea armonioasă a *tuturor* acestor planuri. Orice distorsiune la nivel de acțiune sau numai de gând implică boala şi suferința. Soluția prevenirii lor constă în respectarea legii armoniei prin controlul conştient al întregii conduite, care trebuie să aibă o finalitate în exclusivitate pozitivă, negentropică”[1260].

Şi, în măsura în care, gradul nostru de autodisciplină va creşte, solidarizarea noastră cu următoarele mărturii, depuse în

---

[1256] Vasile Băncilă, *Filosofia vârstelor*, Editura Anastasia, Bucureşti, 1997, pag. 33, 34

[1257] ibidem, pag. 34

[1258] ibidem

[1259] Vasile Pârvan, *Idei şi forme istorice*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1920, pag. 49

[1260] Dumitru Constantin-Dulcan, *Inteligența materiei*, Ediția a II-a revăzută şi adăugită, Editura Teora, Bucureşti, 1992, pag. 292, 293

fața eternității de către Valeriu Popa, va fi mai profundă: “Din viață nu rămâi decât cu cunoştiințele ştiințifice acumulate din toate domeniile şi cu faptele de iubire morală. Ăsta e bagajul cu care pleci sus, asta e toată averea ta. Prin credință şi ştiință, trebuie să ajungem la convingerea că nu suntem independenți, ci dependenți, modul de dependență față de Ceva sau de Cineva, va fi demonstrat mâine”[1261]. Tot ceea ce facem, de la gând, privire, gest, vorbă, faptă, se înregistrează undeva în *finitul* (determinabilul, *astăzi* doar cu mijloace extrasezoriale, dar *mâine* cu procedee tehnice ale căror rezultate vor putea fi observate, senzorial, de către oricine n.n.) care ne înconjoară şi, când plecăm din viață ne reîntâlnim cu noi, fiind direct răspunzători pentru tot ce am făcut”[1262].

XVIII. Cealaltă față a studiilor în străinătate. Pecetea malefică a anului 1848

Cultura străină ca atare nu poate strica pe om dacă trece prin filtrul caracterului deja format al acestuia. Invers, inima încă neformată a omului este asemenea unei bucăți de ceară în care poți imprima ce vrei, iar când, cu vârsta, această inimă se întăreşte, n-o mai poți îndrepta, o poți numai rupe. Fruntaşii revoluției de la 1848 s-au dus să studieze în străinătate la vârsta când omul nu poate opune nici o rezistență năvălirii cotropitoare a unei culturi străine, oricât de nepotrivită ar fi pentru dânsul. Mintea lor, nepregătită pentru a pricepe fondul civilizației străine cu care au venit în contact, a luat cuvintele prin care omul se inițiază în cunoşterea unei civilizații drept civilizația însăşi. Reveniți în țară au avut guvernul pe mână. În loc de a trezi forțele morale ale poporului, ei l-au disprețuit şi au instaurat tirania vorbelor.

Orice tânăr trimis la studii peste hotare mai înaintea completei sale maturizări psihofizice, poate reveni în țară antiromânizat. În acest sens, Mihai Eminescu accentuează:

“E multă diferență între educațiune şi cultură. Educațiunea străină implică spirit străin, cultura străină ba. Educațiunea e cultura caracterului, cultura e educațiunea minții. Educațiunea are a cultiva inima şi moravurile (obiceiurile n.n.), cultura are a educa mintea. De aceea, un om bine educat, cu inimă, caracter şi moravuri (obiceiuri n.n.) bune, poate să fie c-un cerc restrâns de cunoştințe (să posede relativ puține noțiuni ştiințifice n.n.), pe când, din contra, cultura, cunoştințele cele mai vaste, pot să fie cuprinse

---

[1261] Valeriu Popa, Sanda Ştefan, Raluca Dumitrache, *Dăruim lumină şi iubire pentru vindecarea sufletului şi a trupului*, Tipografia Everest 2001, Bucureşti, 2002, pag. 15
[1262] ibidem, pag. 8

(însuşite n.n.) de un om fără caracter, imoral, fără inimă. Astfel fiind, cultura străină ca atare nu poate strica pe om pentru că (dacă n.n.) trece prin prisma unui caracter, a unei inimi deja formate; educațiunea, creşterea, cade, însă, în pericolul acela al vieții omeneşti când inima încă neformată a omului seamănă unei bucăți de ceară în care poți imprima ce vrei, iar când inima, cu vârsta, se-mpietreşte, n-o mai poți îndrepta, o poți numai rupe”[1263].

Din aceste considerente, ar trebui chiar, ca “de la o epocă fixată să nu se mai admită (să înceteze practica încadrării n.n.) în funcțiuni publice cei (a persoanelor n.n.) care studiază în străinătate (cu studii efectuate peste graniță n.n.). Nicăieri în lume nu se întâmplă aceasta (cei cu studii în străinătate nu sunt investiți nici ca funcționari publici, nici ca demnitari n.n.). Spre pildă, în Germania şi Austria nu e primit nimeni în vreo funcțiune a statului dacă a studiat în Franța şi viceversa”[1264].

El îşi exemplifică punctul de vedere, spre pildă, prin raportare la anul revoluționar 1848: “Adevărata cauză a necontenitei revoluții – dacă putem s-o numim astfel[1265] – e următoarea: mişcarea n-a pornit de jos în sus, precum se cuvenea, ci de sus în jos. Cine erau purtători de steag la revoluția de la 1848? Poporul? Poporul era prea cuminte pentru asemenea lucruri. Fii de boieri, rău preparați în țară, care, apucând de ici de colo, în străinătate, când o aşchie de cunoştință, când alta, s-au întors cu surcele în poală să dea foc țării şi nu altceva. Să fi văzut apoi luptă între bonjurişti şi giubelii… Dar lupta n-a ținut mult, pentru că numiții bonjurişti erau chiar fiii giubeliilor, care, mai murind, după vremuri, mai dându-se în lături de bunăvoie, era libertăților şi pospăielii importate a-nceput la largul ei. Şi, de-odată cu era libertăților şi a noilor legi încurcate, în care paragrafii se bat în capete, a-nceput să emigreze o generație de tineri în străinătate, ca să-nvețe…teologia? Nu. Ştiințele naturale, tehnica, medicina, filologia? Nu, nimic din toate aceste. Dreptul. În sfârşit, a sosit o droaie de doctori în drept şi-n strâmb, cărora le trebuie pâinea de

---

1263 Mihai Eminescu, Manuscrisul *Educație şi cultură*, în Opere, vol. IX, pag. 446

1264 idem, *Chiar în cestiunea administrării*…, Timpul, 21 octombrie 1878, în Opere, vol. X, pag.142

1265 “Adevărul istoric asupra mişcării de la 1848 a fost meschin şi trist. Rusia avea nevoie de un pretext pentru a intra în Principate, şi, de aici, în Ardeal şi Ungaria. De aceea s-a făcut acea mişcare, subțire, pusă la cale, în contra ordinei existente şi în contra Rusiei. Până astăzi stă bănuiala că C.A. Rosetti n-a fost la 1848 decât un agent rusesc, care s-a amestecat în revoluție pentru a o trăda. Aceasta a crezut-o Bălcescu, a crezut-o Eliad, o cred încă mulți contemporani”., idem, *Încă de pe când ne căutau ceartă*…, 2 august 1880, în Opere, vol. XI, pag. 279

toate zilele şi, cuconaşi scoşi din cutie precum sunt, deveniseră şi cam exigenţi de felul lor. Pita lui Vodă nu-i tocmai mare în ţara românească. Mai drumuri de fier pe unde şi-a-nţărcat dracul copiii, mai poduri pe uscat, mai şcoli prin sate unde populaţia stă (constă n.n.) din trei creştini şi-un şoarece, c-un cuvânt, mai una mai alta, au împuţinat rău de tot pita lui Vodă. Şi lefurile nu sunt tocmai mari. Au credeţi cumva cumcă e vreuna din aceste somităţi care să-nţeleagă că trăim în ţară săracă? Aş, ferit-a sfântul. Propune-i unui asemenea geniu ticluit la Paris – la Piza chiar – un post de subprefect sau de judecătoraş la târgul Hârlăului. Se va crede insultat în demnitatea lui democratică. Alte visuri îi umblă prin cap. Nu-i vorbă, ca judecător de pace în târgul Hârlăului omul poate face mult bine şi, mai cu muncă, mai cu vrerea lui Dumnezeu, poate asemenea ajunge departe – membru la Casaţie sau ministru de justiţie chiar. De ce nu? Nici o lege nu opreşte aceasta. Dar, pentru o asemenea înaintare regulată, prin merit, prin ştiinţă, prin onestitate, se cere muncă şi răbdare, iar cuconaşii nu iubesc munca şi sunt nerăbdători de-a parveni. Aceasta e adevărata corupţie: tendinţa de-a câştiga lesne şi fără muncă, tendinţa de-a se gera în om mare, fără merit; aceasta e corupţia adevărată, ale cărei urmări sunt ura şi invidia împotriva oricărui merit adevărat şi cocoţarea nulităţilor în acele locuri la care numai o înaltă inteligenţă sau un caracter extraordinar dau drept. Dar, spune vreunuia: *Măi creştine, vezi-ţi de treabă! Ce te amesteci la un lucru, când nu ştii seama şi rostul lui? Ce te-amesteci la învăţăturile publice, bunăoară, dacă nu ştii cum se dresează cap de berbece, necum cap de creştin?* Ştii ce-ţi va răspunde? Că eşti reacţionar, vânzător de ţară. Zi-i altuia ce se-amestecă la război, când nu ştie a deosebi puşca cu cremene de tunul Krupp – tot aşa îţi va răspunde. Apoi de te-o mai prinde necazul şi-i zice, în pilda lor, că Dumnezeu biet umple lumea cu ce poate, atunci eşti chiar retrograd.

Ei bine, iată în ce consistă reacţie şi liberalism în România. Dacă un om îşi mai are toate sâmbetele la un loc, atunci e (etichetat ca n.n.) reacţionar, se-nţelege. Dacă vreunul crede a putea pretinde ca, la decretarea de legi organice, să nu se voteze cu drumul de fier, ci să se mai oprească pe ici, pe colo, ca să vază de nu sunt interese (naţionale, ale neamului autohton, n.n) atinse, atunci e reacţionar. Atâta-i deosebirea. Ar fi de dorit, nu pentru aceşti reacţionari, ci pentru naţia românească peste tot, ca această deosebire să fie mai mare, dar, din nenorocire, nu este. Se simte adânc lipsa acelei

clase istorice care să fie păstrătoarea tradițiilor şi a bunului simț, pârguit prin lupte seculare şi suferințe seculare. Multă-puțină câtă mai era, s-a tot dat şi dat într-însa, pentru a pune în locu-i o generație de avocați şi azi, când visul democrației române s-a îndeplinit, stăm mai bine? Abstracție făcând de împrejurarea că-n urma înnoiturilor croite şi răscroite de avocați[1266], poporul românesc, în toate clasele lui, sărăceşte pe zi ce merge, e poate vreo deosebire atât de mare între cultura de azi şi cea de-alaltăieri? Deie-ni-se voie a contesta aceasta. Estensiv, poate c-a câştigat cultura națională, intensiv, însă, nu. Cât de puțini tineri se

---

[1266] "Nu trebuie a se uita că, în genere, activitatea aceasta (avocațială n.n.) de veşnic comentator a unor texte pozitive deprinde inteligența cu sofisme.A apăra azi un lucru pe care mâine îl vei combate – în alt caz se-nțelege – a apăra o cauză nedreaptă simțind bine că este nedreaptă, a-ți răzima adesea dreptatea pe mancuri de formă, nu pe instinctul înnăscut al justiției, iată poate, în majoritatea cazurilor, clina periculoasă în care se mişcă inteligența individului în această carieră. Dar dacă acest pericol e chiar în ocupațiunea aceasta, el se măreşte cu cât (pe măsură ce n.n.) se combină cu nevoia (cu trebuințele şi, după caz, cu dorințele financiare ale avocatului n.n.). La alte profesiuni, excesele nevoii peste marginile legii sunt oprite prin teama unei puteri nedefinite bine, prin teama de urmările unor legi necunoscute în amănunțimile lor, prin frica de pedepse. Deodată însă cu cunoştința legilor penale, avocatul are cunoştința deplină, caz cu caz, a tuturor pericolelor ce l-ar amenința din partea justiției în caz de abatere. Astfel el are putința de-a călca legile ocolindu-le, păzindu-le formele şi nu cuprinsul, căci justiția formală este cea care se caută în tribunale. Deci neputința (ori nevoința deliberată n.n.) de-a se hrăni în mod onest conduce la acte incorecte moraliceşte, care, făcute însă cu paza formală a legilor, scapă de mâna justiției omeneşti. Desigur este în interesul tuturor existența unei clase de avocați – căci respectiva clasă este un membru neapărat în organismul justiției – dar, cu condiția ca ea să fie onestă, de caracter, cultă şi, înainte de toate, să nu apere cauze injuste şi nici să nu alunece pe căi de-a dreptul imorale"., idem, *Între avocații din Austria*…,în Opere, vol. XI, pag. 223; Un pas spre rezolvarea necesității în cauză ar fi ca breasla avocăţească "să aibe existența pe deplin asigurată (din prestarea cinstită a profesiei avocațiale n.n.) – guvernul să fixeze pentru fiecare oraş (fiecare localitate n.n.) un număr hotărât (limitat n.n.), *numerus clausus* de avocați şi numai în limitele acestui număr să se poată înmulți clasa apărătorilor dreptului. Având existența asigurată, înlăturându-se pericolul unui proletariat de avocați şi existând (asigurându-se n.n.) încolo depline garanții pentru cultura suficientă a fiecăruia nu vor mai exista relele la care a dus înmulțirea (peste nevoile reale ale societății a n.n.) acestei clase"., ibidem, pag. 223, 224; "Aceasta ar fi foarte util pentru noi, căci, în afară de Ungaria poate, nu credem să mai existe o țară în lume care să fie bântuită de ambițiile explicabile, însă nejustificate, de dorințele de câştig ilicit ale unui numeros proletariat avocăţesc ca România"., ibidem, pag. 224; Mai mult, "la noi în țară, cel din urmă (cel mai slab pregătit profesional n.n.) absolvent al Facultății de Pisa (de *strâmb* n.n.) se simte chemat a deveni deputat (parlamentar n.n.) sau ministru – şi tocmai partea cea rea, cea slabă, proletariatul avocăţesc a pus mâna pe Parlament şi pe Guvern, prefăcând statul în proprietatea unei societăți de exploatație"., ibidem

disting, şi chiar astăzi, un Kogălniceanu sau un Epureanu, se deosebesc aproape de tot tineretul nou, cât cerul de pământ, în vorbă, în spirit, în toată atitudinea. Aşadar, unde e reacția şi unde reacționarii?”[1267]

Peste ani, subscriind punctului de vedere eminescian, Nicolae Iorga, analizând pecetea pe care spiritul străin, inoculat, prin intermediul studiilor în străinătate, tinerilor noştri, a pus-o asupra aceluiaşi moment revoluționar 1848, face următoarele precizări: “Nu urăsc cultura apuseană. E o cultură câştigată de multă vreme, cu multă silință, de popoare harnice, dar ea trebui luată de aceia care n-au lucrat la alcătuirea ei, potrivit nevoilor lor şi nu mai mult, şi nu altfel decât cum sunt aceste nevoi particulare fiecărui neam.

Generația de la 1848 s-a dus în străinătate, nu la vârsta de maturitate (fizică, dar, mai ales, intelectuală şi morală n.n.), ci la vârsta când omul nu poate să opună nici o rezistență năvălirii cotropitoare a unei culturi străine, oricât de nepotrivită ar fi pentru dânsul. S-au dus de tineri, unii chiar de copii, în Paris. Oraşul acesta i-a zăpăcit, i-a înnebunit, i-a confiscat pe toată viața. De acolo nu au adus atâta iubire de cultură şi civilizație, cât iubire pentru ideile liberale, pe când, la noi, în anul 1848, era nevoie de a dezrobi cele câteva milioane de țărani nenorociți (oprimați şi săraci n.n.) care locuiau pământul Moldovei şi Țării Româneşti. S-au întors domnii aceia de la Paris, mândri (orgolioşi n.n.), disprețuind pe părinții lor, disprețuind pe bunicii lor, disprețuind pe strămoşii lor, disprețuind țărănimea(;) acestui pământ românesc. S-au întors oameni superiori (aroganți n.n.), coborâți cu hârzobul din cer. Însă păcatul cel mare nu era al lor, ci al împrejurărilor rele în care au ajuns să cunoască şi să guste cultura europeană. Aceste împrejurări rele făceau ca ei să nu vadă nimic în politică mai presus de anumite forme şi de anumite idei metafizice. Au venit în țară cu gândul să ridice steagul tricolor care, în astfel de împrejurări, nu putea fi decât o zdreanță, au ridicat zdreanța lor cea mândră, au adunat împrejurul acestei zdrențe lumea, strigând trei cuvinte străine, pe care lumea nu le înțelegea: libertate, egalitate, fraternitate; în schimbul cărora (în replică la care n.n.) trebuia (ar fi fost benefic pentru țară n.n.) să se audă două vechi cuvinte româneşti: omenie şi dreptate. Au venit şi au făcut în Bucureşti *revoluțiune*. Nu *răscoală*, nu ridicare a poporului,

---

[1267] idem, *Nu ştim de unde şi până unde*…, Timpul, 5 ianuarie 1879, în Opere, vol. X, pag. 166,167

revoluţiune. Au făcut revoluţiune cu lipscanii greci din Bucureşti, cu franţuziţii de la Paris, au creat *guvernul provizoriu*. Au visat Adunări naţionale, au început a coresponda cu nu ştiu cine de la Londra şi cu nu ştiu cine de la Paris. Pe vremea aceea ţăranii le cereau să se ridice împotriva asupritorilor, să le dea posibilitatea să-şi răscumpere pământul muncit timp de două mii de ani, de neam de neamul lor, să-şi răscumpere dreptul de a avea un loc pe brazdă şi un loc sub soare. Ei le-au răspuns, plini până peste cap de ideile franţuzeşti, că graba nu-i aceasta, ci să negociem cu turcii şi cu ruşii, cu dracul şi cu lacul, pentru că lucrurile celelalte se pot face mai târziu; că voiesc să le dea libertate, fraternitate, egalitate, iar dacă, totuşi, vor muri, vor ridica deasupra lor un monument mare, de ţărână muncită, pentru ca să arate că aici a murit în prăpastie un popor!"[1268]

În aceeaşi optică, comentând efectul mentalităţii paşoptiste asupra spiritului public românesc, Constantin Radulescu-Motru opinează: "Generaţia de la 1848 ne-a obişnuit să credem că tot ce este nobil şi frumos, e o arătare a libertăţii şi democraţiei. Ea a fost prima generaţie de români care a venit în atingere de aproape cu civilizaţia apuseană. Mintea ei era nepregătită pentru a pricepe fondul acestei civilizaţii, chiar dacă inima ei era dornică de progres. În asemenea condiţii, s-a petrecut la ea un proces de logică socială, pe care îl vedem petrecându-se în toate situaţiile asemănătoare. Cuvintele prin care omul se iniţiază în cunoaşterea unei civilizaţii, sunt luate drept forţele magice care au produs civilizaţia însăşi. Libertatea şi democraţia, în loc să fie cuvinte prin care se rezumă, în mod sumar, deprinderile câştigate de popoarele apusene, de pe urma evoluţiei lor sociale şi politice, devin seminţele înseşi din care răsare progresul – seminţe uşor de transportat, fiindcă n-au altă greutate decât aceea a sunetelor vocii. Generaţia de la 1848, revenită în ţară, avu guvernul pe mână. În loc de a trezi forţele morale ale poporului român spre o evoluţie progresivă, ea instală tirania vorbelor"[1269], adică, potrivit lui Lascăr Catargiu, "a celei mai cumplite tiranii, în care a gândi e cea mai mare vină, a râde, cel mai mare păcat… Niciodată gândirea n-are alt vrăjmaş mai cumplit decât vorba, când aceasta nu-i e supusă şi credincioasă, nimic nu arde pe ticăloşi mai mult ca râsul… Sdrobitoarea opresiune a celei mai cumplite tiranii trebuia

---

[1268] Nicolae Iorga, *Despre drepturile limbii naţionale în statul modern*, 1906, în A fi conservator, pag. 381-386

[1269] Constantin Rădulescu-Motru, *Scrieri politice*, 1924, în A fi conservator, pag. 318

neapărat să dea naştere la încercări de revoltă. S-au mai găsit şi bărbaţi (oameni curajoşi n.n.) care să-ndrăznească a gândi şi a râde. Mulţi dintre ei au căzut jertfă îndrăznelii lor. Huliţi şi urgisiţi de cei mai aproape ai lor, înfieraţi ca reacţionari, duşmani ai poporului, ai naţiunii, ai libertătii, ai patriei – legenda (minciuna, şi chiar calomnia n.n.) i-a executat fără milă. Câţi au murit, s-au dus, toţi, cu inima înnegrită de credinţa că orice revoltă e de prisos, că legenda va triumfa totdeauna asupra adevărului, că tirania vorbei şi-a clădit un imperiu veşnic în România"[1270].

În acest sens, exclamă Constantin Rădulescu-Motru: "Mentalitatea paşoptistă trăieşte şi astăzi la noi. În şcoală, pentru mulţi dintre profesorii noştri, popoarele se înşiră în linie dreaptă spre progres, ca pe un urcuş de deal; unele, în frunte, au ajuns să respire din libertate şi din democraţie, altele, mai la coadă, au gâtul întins spre a sorbi din aceeaşi fericire. Relativismul istoric, baza ştiinţelor sociale şi politice(;) nu a ajuns să fie cunoscut decât de prea puţini. Şcoala noastră oficială e convinsă că progresul merge pe o singură linie la toate popoarele; că toată lumea, fie de la ecuator sau de la polul nord, fie de o rasă sau de alta, fie cu trecut bogat sau fie fără trecut, toată lumea este politiceşte la fel: Anglia ca şi Turcia, Franţa ca şi Rusia, Germania ca şi China – suferă când n-au legi liberale, jubilează când au scăpat din ghearele tradiţiei. Că sufletul unui popor poate să se acomodeze şi să prospere în condiţiile pe care altul nu le poate tolera, că republica Turciei este departe de monarhia Angliei, o aşa afirmaţie – postulatul de la care pleacă orice istoric ştiinţific(;) – este pentru şcoala noastră oficială un paradox. Pentru presa noastră este ceva mai mult: este un scandal. Cu deosebire intelectualii evrei, care o conduc în bună parte, nu vor în ruptul capului să admită relativismul istoric. Mersul omenirii este pentru ei unul şi absolut. Începe nebulos, dar sfârşeşte cu democraţia. Ce este democraţia? Unde s-a realizat vreodată adevărata democraţie? Acestea sunt întrebări secundare. Principalul este că democraţia trebuie să fie. Adică trebuie să ne închinăm în numele ei. Numele este totul. Realitatea fizică poate fi relativă; în politică democraţia rămâne absolută"[1271].

Aşadar, avertizează Theodor Rosetti, "generaţia actuală, fiind pusă, de timpuriu şi des, în contact cu civilizaţia europeană

[1270] Lascăr Catargiu, *Articol* în Revista *Epoca*, 8 decembrie 1896, în A fi conservator, pag. 375, 376

[1271] Constantin Rădulescu-Motru, *Scrieri politice*, în A fi conservator, pag. 319

(străinătăţii n.n.) nu a putut decât să primească o câtime mai mare de materie ştiinţifică. Această primire însă, departe de a fi avut asupra intelectului naţional o înrâurire salutară, a servit, în mare parte, mai mult la a-l opri din dezvoltarea sa. Înlesnind putinţa de a înlocui prin fraze gata, prin teoreme enciclopedice şi superficiale, munca propriei gândiri, ba chiar până şi dorinţa de a afla adevărul, a introdus în societatea noastră acea superficialitate, acea suficienţă intelectuală, acea beţie de cuvinte, care e atât de caracteristică pentru starea noastră. Această educaţie a mai avut efectul de a despărţi clasele culte, din frageda lor copilărie, de tulpina vieţii naţionale, de a transforma tocmai partea aceea a populaţiei, care, prin poziţia şi antecedentele sale, e mai accesibilă adevăratei culturi, într-un mijloc cu totul străin, şi aceasta la o vârstă la care, urmare a impresionabilităţii mai mari ce posedă, omul adună acel fond de impresii, care devine determinant pentru întreaga viaţă"[1272]. De aceea, această generaţie, "sigură că a câştigat, în câţiva ani universitari, cheia cu care se desleagă toate problemele cele mai încurcate ale vieţii, a aplicat (în viaţa practică n.n.) teoriile abstracte ale culturii sale enciclopedice, cu acel fanatism teribil, care caracterizează toate convingerile profunde. Considerând restul populaţiei ca pe un corp inert, ea nu s-a sfiit a se sluji de el, ca de un obiect de experimentare socială şi politică… Izvoarele de la care îşi culesese puţina ştiinţă fiind variate (multe n.n.) şi diverse (eterogene n.n.), această experimentare nu a avut nici măcar folosul de a fi făcută într-un sens sistematic… Ambiţia de autor, cea mai mare şi mai iremediabilă dintre toate, făcând pe doctorii noştri sociali a susţine, sus şi tare, reţeta sa pentru fericirea poporului românesc, am văzut enunţându-se, lângăolaltă, teoremele cele mai contrazicătoare (contradictorii între ele n.n.), care toate pot fi excelente în principiu, dar care nu se potrivesc la starea noastră"[1273].

Iată dar, conchide Barbu Catargiu, ce dezastre pot provoca "oameni crescuţi în străinătate, străini (înstrăinaţi sufleteşte n.n.) de naţiune, ce nu sunt din poporul român, căci au părăsit toate virtuţile străbune şi şi-au ales în ei numai viciile societăţilor străine"[1274].

[1272] Theodor Rosetti, *Despre direcţiunea progresului nostru*, în A fi conservator, pag. 76, 77

[1273] ibidem, pag. 77

[1274] Barbu Catargiu, *Discurs rostit în şedinţa Camerei din 22 iunie 1861*, în A fi conservator, pag. 286, 287

XIX. Până unde ne sunt utili investitorii străini? Model decizional de acceptare/respingere a lor

Oricât de mult şi-ar putea ameliora întreprinderea producția prin intervenirea unui capital străin, însă cu condiția ca străinul să devină *proprietarul* ei, ar trebui, indignați, să-i refuzăm oferta.

„Înțelegem trebuința de a atrage capitalurile, însă nu înțelegem că această trebuință este necondiționată. Să facem o deosebire între trebuințele țării şi ale națiunii: țara ca pământ şi obiect de exploatare are o trebuință necondiționată de capital pentru a produce. Națiunea care se află în proprietatea (este proprietara n.n.) pământului țării şi-l lucrează bine său rău, produce destul pentru trebuințele sale, ba şi ceva prisos. Pământul ar putea produce de 5 ori atâta prin intervenirea unui capital străin, însă cu condiția ca străinul să exproprieze pe fiii ei din moşii şi să le exploateze apoi aceşti străini după regulile ştiinței. Cred că, sub asemenea condiții, națiunea, cu indignare, ar declina <<puternicul ajutor al capitalurilor străine>> şi *ar prefera să fie de 5 ori mai săracă, dar proprietară a pământului, decât expropriată din țara sa*. Căci, chiar dacă moşiile ar produce noilor proprietari de 5 ori mai mult, acest mai mult tot nu ar fi al națiunii. Adică țara română nu ar fi a românilor.

Mai mult, dar, să presupunem că cutare proprietar va putea vinde moşia sa la un străin cu 5% mai scump decât până acum. Au doar acest mai mult are să între în ameliorații de fond, ori în alte întreprinderi impulsante de industrie națională? Nicidecum. Acei bani au să fie cheltuiți în străinătate după vechiul obicei al celor ce vând astăzi moşii, căci, în asemenea timp, numai risipitorii şi consumatorii neproductivi fac aceasta. Apoi, neavând trebuința de a se împământeni, noii proprietari ce vor cumpăra moşii române mai mari, ori le vor cumpăra pentru a le vinde în părticele iarăşi la străini, precum ziserăm mai înainte, ori ca să le păstreze pentru sine. În cazul întâi ei vor fi colonizatori, în cazul al doilea proprietari absentanți, funeşti viitorului României. Şi nu este îndoială că mai toți cei care vor cumpăra proprietăți mari, nu vor locui în țară la noi, ei vor trage veniturile moşiilor şi le vor consuma în țările pe unde vor petrece sau unde vor fi domiciliați sau originari.

De aceea trebuie să procedăm la opreala străinilor de a avea moşii în ţara română”[1275].

XX. Riscuri ale penetraţiei străine

Un activ economic încape pe mâna unui străin de origine, care caută să scoată lapte din piatră. Puţin îi pasă de soarta lucrătorului. Omul e pentru el un instrument de muncă, o vită trebuitoare pentru un timp mărginit, până ce vinde altuia afacerea.

În această privinţă Mihai Eminescu explică: “Capitalul, cel puţin cel imobiliar, avea înainte un caracter istoric, tradiţional şi personal. Legăturile între boieri şi ţărani erau istorice, tradiţionale, personale. E nenatural a admite ca oameni de aceeaşi rasă, care neam de neamul lor trăiseră şi lucraseră împreună, să nu aibă un sentiment de cruţare şi omenie între ei. Boierul cel mai avar, cel mai lacom de avere, n-ar fi îngăduit să i se exploateze ţăranii de către slugile lui. Astăzi capitalul e impersonal. O moşie străveche (în sens larg un activ, indiferent de natura lui: productivă, comercială etc. n.n.) încape pe mâna unui străin de origine, care caută să scoată lapte din piatră. Puţin îi pasă de soarta lucrătorului, de biserică ori de şcoală. Omul e pentru el un instrument de muncă, o vită trebuitoare pentru un timp mărginit, până ce vinde sau arendă altuia moşia. Lipsa de sentiment de rasă, lipsa de solidaritate între popor şi clasele dirigente, recrutate dintre Cariadgii şi Basmangii (alcătuite din elemente neromâneşti n.n.) lipsa de simţ istoric şi naţional, ne-au adus unde suntem şi au prefăcut o ţară veche, cu trecutul ei cinstit, cu datinele ei oneste, într-un han de oaspeţi străini, în care toată organizaţia (organizarea socială n.n.) s-a făcut (a fost făcută n.n.) în favorul străinilor, pentru a le face traiul cât mai neted şi mai moale în ţara nimănui, căci numai firma (denumirea-i n.n) mai e a noastră. Noi nu suntem contra îmbogăţirii celor ce vin şi se aşează în ţară. Cu timpul vor deveni, poate, buni cetăţeni ai acestui stat. Dar, ca de dragul lor, să ucidem oamenii noştri proprii, ca de dragul luxului, desfătărilor, înlesnirilor de trai (care sunt - cu toatele, indubitabil şi aproape în exclusivitate - apanajul elementelor de origine străină n.n.) să compromitem existenţa fizică şi morală a rasei române, iată ceea ce e de neauzit şi de neînţeles. Poporul nostru e pe calea de a ajunge ca *fellah* din

[1275] Dionisie P. Marţian, *Revista economico-politică a anului 1864*, în O.e.-M, pag. 245, 244

Egipt. Totul e străin acolo, afară de mizerie. Numai ea e națională, egipteană”[1276].

Aşadar, să fim bine înțeleşi: “Nu oprim pe nimeni de a fi ori de a se pretinde român. Răul e, însă, că elemente prea proaspete (al căror timp scurs de la stabilirea pe teritoriul țării este insuficient pentru armonizarea lor deplină, psiho-mentală şi afectiv-atitudinală, cu locuitorii lui de spiță autohtonă n.n.), în loc de a fi *determinate* de caracterul statornic al poporului, sunt, din contră, *determinante* pentru viața țării. Neavând nici tradiții, nici patrie hotărâtă, ele urăsc trecutul, au rupt-o cu tradițiile (manifestă aversiune față de tradiții n.n.), au prefăcut țara în mlaştină de scurgere pentru toate elementele nesănătoase ale străinătății”[1277].

Astfel, chiar dacă “celula constitutivă a vechilor state române este republica țărănească – precum s-au păstrat, mult timp, la Câmpulung-Bucovina şi la Vrancea – o republică eminamente aristocratică”[1278], astăzi, grație (consecință a n.n.) liberalismului, au izbutit a face din România o nouă Americă, un teren pentru colonii (favorabil coloniştilor în detrimentul băştinaşilor n.n.), pe când elementul românesc se stinge prin simplificarea (unilateralizarea şi, dacă se poate spune aşa, rudimentarizarea n.n.) muncii, prin pierderea pieței în care să şi-o ofere, prin mizeria cauzată de mulțimea dărilor, prin sărăcirea provocată de introducerea unor costisitoare forme goale, fără nici un cuprins real. Astăzi, ca niciodată, putem vorbi de o plebe de sus şi de un popor de jos”[1279]; „care, ca rasă, ca inteligență, ca inimă, este superior păturii de parveniți şi de scursuri din câteşipatru unghiurile lumii, care s-au aşezat deasupra lui”[1280]… „A trebuit să se dărâme toate îngrădirile cu care se înconjuraseră (apărau n.n.) clasele vechii Românii, - fie tagme spirituale, fie bresle economice, fie avere imobiliară; a trebuit ca în locul tuturor acelor *prejudicii* (semnificația termenului este, evident, peiorativă n.n.) din evul mediu, *naționale*, să se puie drept măsuratoare banul *cosmopolit*, pentru a deosebi om de om; a trebuit ca ideile marii

---

[1276] Mihai Eminescu, *Economiştii observă…*, Timpul, 10 iulie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 238, 239

[1277] idem, *Nu ne îndoim că distingerea…*, Timpul, 1 august 1881, în Opere, vol. XII, pag. 273

[1278] idem, Erodot al <<Românului>> continuă…, Timpul, 25 ianuarie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 44

[1279] idem, *Mâine, duminică, e ziua hotărâtă…*, Timpul, 8 octombrie 1878, în Opere, vol. X, pag. 136

[1280] idem, *Să discutăm cu <<Românul>>…,* Timpul, 6 mai 1881, în Opere, vol. XII, pag. 160

revoluții franceze să se introducă pe deplin în organizarea noastră socială, pentru ca, în virtutea acelor principii admise şi aplaudate de noi, de demagogia mare şi mică, să ajungem a ni se impune din afară, prin străini, legi organice pentru țara noastră proprie; a trebuit un guvern liberal, pentru ca, prin tratate internaționale, să ni se dicteze cu (de-a n.n.) sila, lucruri pe care nu ni le-a dictat Baiazid Ilderim, învingătorul creştinătății; a trebuit ca libera cugetare să fie cult erijat în public şi apărat, de guvern şi de organele lui, în contra unei Biserici, ce domneşte, de-o mie de ani, pe pământul nostru; a trebuit ca organul de pe strada Doamnei (în sens strict, ziarul *Românul*; în accepțiune extinsă, presa din țară n.n.) să numească mincinos pe un arhipăstor al Bisericii: pentru ca ultima consecință a descompunerii spiritului public să fie *americanismul*, teoria de om şi om, fără deosebire de rasă, origine şi limbă; statul național al mizeriilor şi ambițiilor personale, în locul statului național şi natural, în locul societății naționale, răsărite pe baze istorice, în locul limbei romanice şi a originei traco-latine"[1281]… Pe spatele nefericitului popor românesc, apatic de suferințe şi amețit de fraze, se formează un popor nou, de venetici, de-o naționalitate nehotărâtă încă, o nouă rasă americană, în (sub n.n.) ochii căreia vechiul popor al lui Mircea şi Basarab dispare şi emigrează"[1282].

"Dar în capul unui stat român nu se cade să vedem aproape numai oameni străini, incapabili de-a pricepe geniul poporului nostru şi, până la un grad oarecare, incapabili de-a-l iubi şi de a-l cruța. Şi când vorbim de poporul român, ştim foarte bine de cine vorbim. Nu de amestecături, nu de oameni veniți de ieri-alaltăieri în una din provinciile Daciei lui Traian, ci de acel element etnic ieşit (rezultat n.n.) din încrucişarea romanilor cu dacii, de rasa română[1283]. Aceasta a fost în trecutul țărilor noastre rasa formatoare de stat, cea orânduitoare, cea istorică; aceasta trebuie să şi rămâie de-acum înainte"[1284].

Însă, pentru aceasta, "noi nu cerem şi nu voim exterminarea(;) elementelor hibride. Ceea ce pretindem e ca asemenea elemente să nu fie determinante, *dominatoare*, în statul

---

[1281] idem, *Trei zile de-a rândul*…, în Timpul, 20 februarie 1879, în Opere, vol. X, pag. 192

[1282] idem, *Programul nostru zicea*…, Timpul, 22 iulie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 259

[1283] care, anatomic, este un popor de ciobani, idem, *Din abecedarul economic*, în Opere, vol. X, pag. 28

[1284] idem, *Din nefericire*…, Timpul, 3 septembrie 1881, pag. 324

român. Nu ne opunem dacă ele se vor hrăni prin muncă proprie, iar nu exploatând munca altora… La noi cestiunea socială e o cestiune de parazitism. Clasele muncitoare trebuie scăpate de paraziți; paraziții însăşi trebuie, printr-o riguroasă organizare, siliți la munca la care se pricep… O reorganizare socială, având drept principiu apărarea şi încurajarea muncii, înlăturarea feneanților şi paraziților din viața publică, iată ceea ce e de neapărată necesitate"[1285].

Totodată, străinii: „numai vorbind în familie limba românească, numai încrucişându-se prin căsătorii cu românii, vor putea deveni, cu vremea, ajutători întru purtarea sarcinii de cultură a țării româneşti; şi numai atunci vor intra în conmembrațiunea socială a românilor şi se vor preface în trup din trupul nostru"[1286].

XXI. Cum începe şi unde se sfârşeşte utilitatea tratatelor de comerț exterior

Un tratat de comerț între două puteri de forțe inegale este un act de aservire pentru cea mai slabă. În generalitatea cazurilor, prin încheierea unor asemenea învoiri, țările mici au pierdut mai mult decât au câştigat. La adăpostul şi sub garanția tratatelor de comerț li s-au ştirbit multe şi varii interese, nu numai economice, dar şi politice.

Drept exemplificări ale sintagmei *regim protector aplicat cu înțelepciune* pot servi: concepția lui Petru S. Aurelian asupra tipului optim de înțelegeri comerciale internaționale care putea conferi avantaje maxime statului român; şi propunerile lui Dionisie P. Marțian pentru reformarea principiilor de construire a tarifului nostru vamal.

P.S. Aurelian îşi începe raționamentul cu formularea unei definiții a tratatelor de comerț - în accepțiunea largă de înțelegeri comerciale -. Astfel, ele „sunt învoiri între o țară cu alta, sau cu mai multe țări, prin care se stipulează concesiunile reciproce ce-şi acordă una alteia la importul sau exportul produselor. Unele dintre aceste acte internaționale sunt însoțite de tarife vamale, care fixează taxele (nivelurile taxelor n.n.) la care vor fi supuse oarecare produse la intrarea lor în țările contractante. Alte tratate nu au nici un tarif şi se mărginesc la a acorda taxele (nivelurile taxelor n.n.)

[1285] ibidem, pag. 323, 324
[1286] idem, *Evreii şi Conferința*, Curierul de Iaşi, 9 ianuarie 1877, în Opere, vol. IX, pag. 303

prevăzute în tariful autonom sau acordă clauza aceea ce se numeşte clauza naţiunii celei mai favorizate"[1287].

Pe baza acestei definiţii, el diferenţiază tratatele de comerţ, într-o manieră extrem de fină, în tratate de comerţ propriu-zise şi în convenţii comerciale.

Astfel, „riguros vorbind, ar merita numele de *tratate de comerţ* numai acelea care cuprind tarife pentru o seamă de produse, cu taxe scăzute în favoarea reciprocă a celor ce au încheiat o asemenea învoire; iar cele ce nu cuprind tarife s-ar putea numi, mai nimerit, *convenţii comerciale*"[1288].

Întrucât „un tratat de comerţ între două puteri de forţe inegale este un act de aservire pentru cea mai slabă, în generalitatea cazurilor, prin încheierea unor asemenea învoiri, ţările mici au pierdut mai mult decât au câştigat, la adăpostul şi sub garanţia tratatelor de comerţ ştirbindu-li-se multe şi varii interese, nu numai economice, dar şi politice"[1289].

Mai mult, „o naţiune care se leagă printr-un tratat cu o altă naţiune îi acordă, neapărat, avantaje pe care le refuză altora; astfel, ea provoacă represalii din partea acestora din urmă; dacă îşi deschide un debuşeu dintr-o parte, îşi închide altele de altă parte; prin urmare, se pune în duşmănie cu cele mai multe naţiuni"[1290].

„Prin convenţii comerciale fiecare ţară îşi păstrează libertatea sa de acţiune; poate urca sau scădea tarifele după cum o povăţuiesc interesele sale"[1291].

De aceea, „o ţară poate, foarte bine, trăi în armonie cu celelalte, îşi poate garanta interesele, nu ajunge a rupe relaţiile comerciale cu altele, fără să aibă nevoie a se a se lega prin tratate de comerţ pentru un timp îndelungat. Simple convenţii, în înţelesul ce l-am dat pot fi de ajuns".

În considerarea celor prezentate, „părerea mea ar fi ca, deocamdată, să nu ne mai legăm cu nimeni prin tratate de comerţ; să aşteptăm ca transformările care se prepară în Europa să ia sfârşit şi, după aceea, vom cugeta ce avem de făcut. Până atunci vom trăi sub regimul tarifului nostru autonom, adică, vom aplica

---

[1287] Petru S. Aurelian, *Politica noastră vamală*, Bucureşti, 1890, în O.e.-A, pag. 271
[1288] ibidem
[1289] ibidem, pag. 273, 271
[1290] ibidem, pag. 272
[1291] ibidem, pag. 287

aceleaşi taxe asupra tuturor mărfurilor, fără deosebire de proveniență"[1292].

„Pentru ca un asemenea regim vamal să nu ne vatăme interesele, tariful autonom trebuie alcătuit numai în vederea protejării industriei noastre naționale şi în interesul fiscului. Nu avem nici un interes ca să înscriem taxe prohibitive; din contră, taxele protectoare să nu fie mai urcate decât se va afla cu cale pentru ca diferitele noastre industrii să poată fi ocrotite; iar pentru mărfurile pe care nu le producem, pe acelea le vom taxa numai în interesul fiscului nostru…Trebuie să ne rezervăm, prin legea vamală, dreptul de a putea majora taxele tarifului nostru autonom, cu câte procente ne va conveni şi pentru articolele ce se va afla de cuviință. Numai cu modul acesta ne putem pune la adăpost contra unor măsuri ca acelea care au fost luate de unele state contra produselor noastre… Numai în cazul când tariful general autonom se va întocmi pe asemenea baze, adică ținându-se seama de trebuințele industriei naționale şi ale fiscului, numai atunci putem aştepta rezultate serioase cu privire la înființarea şi dezvoltarea industriei naționale"[1293].

În acelaşi spirit, D. P. Marțian a propus ca „să se taxeze la vamă mai mult articolele de lux şi acele articole ce şi noi producem; să se uşureze, cu atât mai mult, taxa obiectelor neapărat trebuincioase pentru ramurile industriei naționale; exportul produselor naționale să se taxeze după o scară mai mobilă; să nu se taxeze decât productele cu care alții nu pot concura cu noi, şi până la gradul ca să nu le prea scumpească pentru consumatorii străini; să scadă (fie diminuate n.n.) taxele unor obiecte prea încărcate[1294]"[1295].

Însă, dincolo de toate aceste considerații de certă valoare ştiințifică, formulate de economişti, şi împreună cu ele, unei cât mai profunde înțelegeri – cu utilitate majoră în eficientizarea autoapărării entităților statale defavorizate – a mecanismului penetrației economice internaționale, îi poate servi următoarea aserțiune a unui filosof, Vasile Conta: "Interesele economice ale patriei (ale oricăruia dintre statele cu economie puternic dezvoltată n.n.) sunt

---

[1292] ibidem, pag. 288
[1293] ibidem, pag. 288,291
[1294] articole ale căror prețuri de ieşire din vama română poartă pecetea lovirii cu o cotă al cărei nivel le face contraproductive intereselor economiei româneşti
[1295] Dionisie P. Marțian, *Duana. Tarifa vamală reformată*, Anale economice, II, 1860, în O.e-M., pag. 436

mai bine asigurate prin subjugarea[1296] a câtorva regiuni bogate[1297] şi, totodată, populate cu zeci de milioane de consumatori *stupizi*[1298], decât prin cele mai bune tratate de comerț încheiate cu țările civilizate"[1299].

XXII. Opiniile unui truditor singuratic

Noțiunea de *muncă* trebuie să-şi recapete semnificația inițială. Acea noțiune pe care o îmbrăcăm în cuvântul *chin* înseamnă câştig, spor; iar lucrătorii, cu capitalist cu tot, trebuie să fie parteneri pentru spor şi câştig.

Prin temenul *muncă* înțelegem, cu precădere, mentalitatea proactivă şi atitudinea responsabilă pe care fiecare cetățean se cuvine să le manifeste în procesul făuririi bunurilor materiale şi valorilor spirituale ale societății; şi, abia în secundar, efortul nemijlocit depus – cu semnificația cantitativă pe care i-o atribuie celebra teorie a factorilor de producție. Aşadar, după părerea noastră, accentul trebuie pus pe raționalizarea modului în care se munceşte, astfel încât să se obțină, fără suplimentarea volumului de efort depus – ba chiar, în măsura posibilului, cu diminuarea continuă a acestuia – un randament din ce în ce mai ridicat.

De aceea, este de părere Nicolae Iorga, "însăşi noțiunea de muncă trebui să-şi schimbe total sensul (recapete semnificația inițială n.n.). Acea noțiune pe care o îmbrăcăm în cuvântul *chin*, înseamnă câştig, spor, iar lucrătorii, cu capitalist cu tot, sunt lucrători (parteneri n.n.) pentru spor şi câştig"[1300].

Aşa cum, de altfel, după cum arată Mihail Manoilescu în prestigiosul său studiu asupra burgheziei, au fost, şi chiar la scară mondială, până acum câteva veacuri: "În zilele noastre, ori de câte ori se dezbate procesul burgheziei, judecata vulgară nu reuşeşte să facă distincțiile necesare, asociind, în mod greşit şi inseparabil, în acest trinom, liberalismul şi capitalismul cu burghezia.

[1296] anexarea economică prin aservire psihologică prealabilă – Revelator pentru substanța acestei tehnici este, spre pildă, dictonul *Dați-mi controlul cântecelor unui popor şi-mi veți fi dat mai mult decât puterea asupra legilor lui.*

[1297] țări precar dezvoltate economiceşte, însă deținătoare ale unui potențial uman şi natural semnificativ

[1298] ahtiați după produse şi servicii ce le sunt nu doar nonnecesare, ci chiar dăunătoare din punct de vedere fizic, psihic, financiar, etc.

[1299] Vasile Conta, *Discursuri parlamentare şi articole de ziare*, Tipografia Dacia, P. Iliescu & D. Grosu, Iaşi, 1899, pag. 13

[1300] Nicolae Iorga, *Idei asupra problemelor actuale*, pag. 67

Burghezia, capitalismul şi liberalismul au apărut, de fapt, pe rând, la epoci îndepărtate între ele cu secole.

Burghezia a existat începând din veacul al XII-lea, şi a trăit până la finele celui de al XV-lea, fără să se poată vorbi, în tot acest răstimp, de capitalism şi, cu atât mai puţin, de liberalism. Burghezia din această vreme a avut un orizont economic pur comercial, şi, s-a dezvoltat într-o ambianţă politică medievală.

Burghezii s-au eliberat de sub regimul servituţii rurale cu bani, burghezul era, la acea epocă, omul care nu vrea să mai fie legat de pământ, iar burghezia (statutul social de burghez n.n.) a fost de la început, un privilegiu.

În sens de clasă socială, burghezia a apărut odată cu renaşterea comerţului şi cu puterea regală, iar, pentru burghezi, banii n-au fost atât semnul bogăţiei, cât acela al libertăţii. *Clasa burgheză* avea, şi atunci, posesiunea asupra mijloacelor de producţie şi lucra cu salariaţi, căci, condiţia însăşi a existenţei burgheziei este munca plătită altora în bani. Nu exista, totuşi, o *separaţie socială antinomică* între patroni şi muncitorii lor, cei dintâi lucrând, de-a valma, cu cei din urmă.

Astfel, în toată faza medievală a existenţei sale, burghezia conduce şi organizează munca manufacturieră în cadrul comunal, muncă ce se desfăşoară *nu* cu scopul câştigului de bani, ci, cu acela al satisfacerii nevoilor colectivităţii. Aşadar, la această epocă, nu se putea vorbi de o diviziune antinomică a producătorilor, într-o clasă patronală şi alta proletară, şi nici de producţia în vederea beneficiului (profitului bănesc n.n.), adică, nu se putea vorbi de capitalism; după cum nu se putea vorbi de libera concurenţă între întreprinzători şi de neintervenţia puterii publice, adică de liberalism.

Cu începutul veacului al XVI-lea, au apărut cele dintâi manifestări economice şi sociale(;) capitaliste. Burghezia capitalistă, care a trăit de-a lungul veacurilor al XVI-lea, al XVII-lea şi al XVIII-lea, a avut un orizont economic naţional şi s-a dezvoltat în ambianţa economică a monarhiei absolutiste.

Capitalismul s-a suprapus peste burghezie, dezvoltând, şi mai mult, caracterul funcţional primitiv al acesteia, care este organizarea producţiei manufacturiere. Mai mult decât atât, spiritul de întreprindere s-a suprapus peste cel burghez tradiţionalist, şi a dat naştere spiritului capitalist… Odată cu trecerea de la burghezia medievală la cea capitalistă, orizontul vieţii economice s-a lărgit de

la comună la stat. Faza capitalismului primitiv, din secolele XVI-XVIII, este cea a capitalismului condiționat şi limitat.

Sombart (economist german n.n.) arată cauzele care au provocat naşterea capitalismului la începutul secolului al XVI-lea, între care: găsirea unei noi mine de aur, descoperirea Americii şi a drumului către Indii, constituirea statelor mari şi a armatelor moderne, influența iudaică în economie etc.

În faza sa primitivă, capitalismul nu a vădit nici spirit de câştig şi nici de raționalizare, în măsura manifestată mai târziu, în faza capitalismului liberal, din secolul al XIX-lea. Această fază este dominată de mercantilism, care a fost o doctrină şi practică plină de înțelegere (deosebit de favorabilă n.n.) pentru dezvoltarea capitalistă.

La finele veacului al XVIII-lea şi începutul celui de al XIX-lea, a apărut liberalismul, ca doctrină şi concepție integrală de viață, îmbrățişând toate manifestările omeneşti, în toate aspectele lor.

Liberalismul, cu toate consecințele sale, s-a suprapus burgheziei capitaliste, aducând, ca element nou, principiul liberei concurențe şi al neintervenției puterii publice în viața economică. Burghezia capitalistă a devenit, atunci, burghezie liberal-capitalistă, şi a trăit, astfel, până în zilele noastre.

Această burghezie, liberalo-capitalistă, a avut un orizont economic mondial, şi, s-a dezvoltat în ambianța politică a constituționalismului democratic”[1301].

Pentru a ne prezenta demersul într-o manieră cât mai limpede, subliniem că, fireşte, militâm pentru reinstaurarea deplină, definitivă şi universală, a caracterului demn şi neoprimator al muncii, precum şi a solidarității simbionte dintre capitalişti şi salariați – coordonate cardinale ale începuturilor producției burgheze, iar nicidecum pentru ştergerea distincției dintre specificul operațional al activității de conducere şi cel al muncii de execuție.

Adică, mai cu seamă, dorim, în cea mai sintetică manieră spus, ca, între patroni şi angajații lor, să domnească, permanent, respectul reciproc. Aceasta întrucât, relevă Petre Georgescu-Delafras: “Dacă punem față-n față pe un patron şi pe un lucrător, şi le garantăm toată libertatea de luptă, lucrătorul va fi totdeauna nevoit să cedeze patronului, pentru că-i e teamă să nu-şi piardă pâinea zilnică. El este, aşadar, cu mult mai slab decât patronul, iar

[1301] Mihail Manoilescu, *Burghezia română. Rostul şi destinul ei istoric*, pag. 94-99

acesta (din urmă n.n.), văzându-se superior, abuzează, de multe ori, de tăria sa şi impune lucrătorului cele mai grele condiţiuni de muncă"[1302]. "Întotdeauna iese la iveală acest adevăr: "izbânda este a celor tari, iar nu a celor slabi, chiar dacă dreptatea este cu ei"[1303].

Deoarece, "trăim într-o vreme când patimile omeneşti sunt în puterea lor"[1304], "fiecare dintre noi – e ştiut – respectăm în semenul nostru forţa ce el o reprezintă, şi aceasta din cauză că forţa lui ne inspiră teamă"[1305]. Şi, pe cât noi înşine, individual, voim cu orice preţ, să stăm deasupra celor (să-i dominăm pe cei n.n.) mai slabi ca noi, dar ne arătăm foarte împăciuitori faţă de cei de care ne este frică, pe atât şi patronilor le-ar pare rău să facă concesii unor lucrători slabi, dar se arată binevoitori faţă de un corp întreg de lucrători uniţi şi ferm hotărâţi să se ajute unul pe altul în lupta vieţii"[1306].

Totuşi, "toată lumea e convinsă azi (asupra adevărului n.n.) că naţiunea aceea e mulţumită şi puternică, în care toate straturile societăţii se pot bucura (se bucură n.n.) de siguranţa existenţei zilnice"[1307]. "Patronul cel mic şi capitalistul cel mare nu numai că nu sunt elemente rele în sânul naţiunii, dar, sunt factori foarte preţioşi pentru propăşirea ei – când reprezintă o muncă încordată, demnă de respectat, şi dispun de o bogăţie care are menirea de a scoate la iveală (a crea n.n.) bogăţii mai mari (din ce în ce mai mari n.n.) şi a procura, continuu, de lucru, prin diferite întreprinderi, la mii şi sute de mii de muncitori –, iar precum capitaliştii nu pot întreprinde nimic fără lucrători, tot astfel, lucrătorii au absolută nevoie de capitalişti"[1308].

Să fim, aşadar, încredinţaţi că "viitorul unei ţări(;) (oricărei ţări n.n.) atârnă de capitalurile de care ea dispune"[1309] şi de motivarea pozitivă a celor ce muncesc în ea.

De aceea, este imperativ ca "patronii să nu se gândească la îmbogăţiri repezi (să nu-şi dorească a se îmbogăţi rapid n.n.) prin speculări neomenoase, iar sindicatele să se întărească ele înşile, prin întărirea solidarităţii între lucrători, prin propagarea de cât mai multă cultură în masele muncitoreşti, şi nicidecum prin ură

[1302] Petre Georgescu-Delafras, op.cit., pag. 63, 64
[1303] ibidem, pag. 70
[1304] ibidem, pag. 73
[1305] ibidem, pag. 72
[1306] ibidem
[1307] ibidem
[1308] ibidem, pag. 75, 76
[1309] ibidem, pag. 77

împotriva patronilor-capitalişti”[1310]. Întărindu-se în această direcție, respectul publicului vine de la sine şi, atunci, ele, sindicatele, pot sta serios de vorbă cu capitaliştii, apărând, pe căi legale, nu numai interesele membrilor lor, dar şi ale muncitorimii în general. Ajungându-se la un respect reciproc, care se naşte din faptul că amundouă părțile reprezintă o forță, se pot stabili condițiuni de muncă, care să nu jignească nici pe o parte, nici pe alta. Sindicalismul bine priceput şi bine condus – care priveşte sindicatele ca asociații de lucrători conştienți, care vor să împiedice decăderea materială şi morală a muncitorilor – va aduce servicii imense națiunii, căci el va fi cel mai bun regulator (reglator n.n.) al raporturilor dintre capital şi muncă”[1311]. Muncitorii trebuie să-nțeleagă lămurit partea aceasta bună a sindicatelor, şi să îndepărteze, din preocupările lor, orice gând care să-i ducă la deziluzii. E nevoie chiar să se conducă singuri, de oameni capabili, aleşi din sânul lor. De oameni străini de ei, să fugă, căci, aceştia nu se gândesc atât la nevoile muncitorimii, cât la interesele lor personale, sau, la interese politice; şi-i împing pe muncitori la lupte zadarnice şi ne-la-timpul lor, enervându-i fără folos şi trăgându-i după ei ca pe nişte oi. Apoi, când se văd ajunşi, pe spinarea oilor, la propriul lor interes, schimbându-şi tactica de luptă, fac şi ei ca toți cei pe care, mai înainte, îi atacau cu o cumplită înverşunare. Natural, nu vorbesc aici de acei oameni care, deşi n-au fost niciodată proletari, fac mult bine acestora. Trebuie observat, însă, că ei, când vor să-şi îndeplinească bunele intenții, nu le infiltrează proletarilor ura de oameni şi nu-i ațâță la lupte nefolositoare şi rău venite”[1312].

Muncitorimea trebui să evite, totdeauna, a face greve, dar să fie, oricând, pregătită să le facă, atunci când (lucrătorii n.n.) simt nevoia de o îmbunătățire oarecare şi patronii nu le-o aprobă. O asfel de grevă nu este păgubitoare societății, dimpotrivă, ea atrage şi luarea aminte a publicului, care are datoria să-şi spună cuvântul(;), imparțial şi autoritar. Ca un efect al intervenției publicului, patronii încep să fie mai binevoitori şi să-şi facă socotelile astfel încât să lase şi colaboratorilor lor – lucrătorilor – o parte din câştig, potrivită cu nevoile lor de existență. De asemenea, patronii se dezvață, încetul cu încetul, de a mai gândi la exploatări

---

[1310] ibidem, pag. 76, 77
[1311] ibidem, pag. 70-78
[1312] ibidem, pag. 78, 79

neîngăduite de simțul moral şi se deprind a da mai multă considerație salariaților lor”[1313].

“Patronii îşi dau bine seama dacă revendicările lucrătorilor sunt sau nu de satisfăcut. Dacă le pot primi, atunci să nu mai stea mult timp la precupețeală, şi să priceapă că, colaboratorii lor au, în cele mai multe cazuri, familii grele în spinarea lor. Dacă nu le pot primi – aceasta numai în cazul când revendicările lucrătorilor ar merge prea departe – ei trebui să le demonstreze, prieteneşte, cu cifrele lângă ei, ce pot da şi ce nu pot da. Toată lumea fiind luminată, nimeni nu va mai putea să continue o grevă ce nu va avea nici un rezultat mulțumitor.

De asemenea, lucrătorii, înainte de a declanşa o grevă, trebuie să ştie bine: dacă cererile lor sunt drepte şi cu putință de realizat; şi dacă împrejurările le sunt favorabile. Când o mişcare nu se sprijină pe aceste considerațiuni, nici nu trebuie continuată, căci ea nu poate avea sorți de izbândă; ba, va mai încurca lumea degeaba şi va tulbura şi bunul mers (atât cât este n.n.) al lucrurilor”[1314].

Am înțeles până acum, vorbind despre greve, „pe cele parțiale, pe ateliere (întreprinderi n.n.) izolate, sau pe grupuri de meserii dintr-o localitate sau mai multe localități. Mai este, însă, şi o altfel de grevă: greva generală. Cu ea s-a amenințat şi se amenință, încă, diferitele state, în primul rând acelea unde socialismul este mai înrădăcinat în masele poporului.

E foarte greu să spunem (evaluăm cu acuratețe n.n.) dacă o grevă generală poate fi sau nu bună. Aceasta depinde numai de împrejurările în care ea e pusă în aplicare.

Astfel, dacă un guvern despotic ar voi să suprime libertățile poporului, sau i-ar impune anumite legi drastice, insuportabile, atunci, o mişcare populară unanimă şi energică, este binevenită. O grevă generală, în aceste condițiuni, de o zi ori două, fie chiar trei sau patru, prin care să se arate despoților că mulțimea cea mare formează adevărata națiune şi că trebui să se țină socoteală de dorințele ei, este salutară şi menită să i se dea tot respectul cuvenit.

Dar o grevă generală, declarată în timpuri absolut normale, făcută pentru schimbarea bruscă a ordinii sociale – sau pentru distrugerea *şandramalei burgheze* – ar fi o nebunie, un dezastru. În luptele sociale nu e trainic ceea ce se ia prin forță, prin violență,

---

[1313] ibidem, pag. 80-82
[1314] ibidem, pag. 82

ci ceea ce se câştigă şi se cimentează încetul cu încetul. Cel mult, prin violenţă, nu se va face altceva, în cazul când *şandramaua burgheză* ar avea sorţi să fie doborâtă, decât: plecaţi(;)– sau vă dăm(;) jos – ca să vă luăm locul”[1315].

XXIII. Corupţie, republică şi monarhie

Politicianul este tipul omului care câştigă fără muncă şi care îndeamnă şi pe alţii să urască munca cinstită. El este gata, pentru a-şi asigura interesul personal, să facă concesii de orice natură în domeniul afacerilor publice. Un grup de bancheri, mai mare pe lumea întreagă, îl utilizează pretutindeni pentru a dizolva unitatea naţională a popoarelor.

„Din momentul în care s-a instituit domnia ereditară în locul celei elective, şi s-a pus puterea politică a statului la adăpost de înverşunatele lupte de partid, s-a pus, în principiu cel puţin, la adăpost de patimile şi de asprimea intereselor momentane şi trecătoare, însăşi ideea statului, adică armonia intereselor naţionale. Asta e, în esenţă, deosebirea dintre monarhia constituţională şi republică. În republică domneşte, îndeosebi, interesul individual, în genere interesul de partid. Partidul, şi numai partidul, alege pe capul (conducătorul n.n) statului, el formează voinţa statului în articole de legi, epoca poartă, pe deplin, caracterul unui grup de interese predominatoare”[1316].

De remarcat, însă, că tot Mihai Eminescu este acela care, făcând dovada unei admirabile profunzimi analitice şi a unui remarcabil vizionarism politic, departe de a se lăsa prins în eroarea absolutizării valenţelor pozitive ale guvernării monarhice, respectiv a negării oricărui potenţial benefic al celei republicane, conchide că de o conducere a treburilor ţării în acord cu interesul naţional este capabil, pe deplin, şi parlamentarismul republican: Organizarea republicană „este lipsită de pericole în proporţia în care există în stat o clasă de mijloc, economiceşte puternică şi cultă, care să menţină echilibrul între tendinţele prea înapoiate ale simţului istoric al unui popor, reprezentate, în genere, prin formele existente ale civilizaţiei trecute[1317] şi, între tendinţele zgomotoase ale

---

[1315] ibidem, pag. 83, 84

[1316] Mihai Eminescu, *Din momentul în care…*, în Opere, vol. XI, pag. 22

[1317] adică a acelora dintre mecanismele economice şi structurile instituţionale actuale, care au luat naştere de-a lungul timpului, la momentul apariţiei lor constituind cea mai adecvată manieră de rezolvare a unor situaţii de fapt, dar care,

trebuințelor acute ale prezentului, reprezentate prin nevoile claselor de jos”[1318]. Numai acolo „unde această clasă nu există decât în mod rudimentar, sau unde este prea slabă[1319] pentru a se împotrivi tendințelor extreme, republica devine o jucărie a partizilor, în detrimentul, vădit, al intereselor generale”[1320]. Căci, avertizează Alexandru Marghiloman: “Democrația, pentru ca să fie operantă şi legitimă, trebuie să fie instruită şi luminată. O democrație neinstruită, neluminată, când ar avea un rol precumpănitor într-un stat, ar fi ori instrumentul de tiranie cel mai odios, ori anarhia cea mai cumplită”[1321].

Acest punct de vedere va fi susținut, peste ani, între alții, de Constantin Rădulescu-Motru, care dezvăluie că: „Marii capitalişti şi marii industriaşi (potentații financiari de talie internațională n.n.) sunt indiferenți asupra originii de unde le vine câştigul (denumirii ariei geografice care le generează profitul n.n.). Pentru ei esențialul e să fie satisfăcuți, produsele industriei să-şi găsească debuşeuri de desfacere, capitalul să-şi aibă procentele asigurate. Poporul bătrân (puternic dezvoltat economic n.n.) nu-şi găseşte linişte până ce aceste interese materiale n-au putut fi deviate asupra popoarelor din afară (nu şi le-a realizat prin spolierea altor popoare n.n.).

Dar cum să înduplece popoarele din afară să primească rolul ce le este rezervat (ce el, poporul bătrân, li-l rezervă n.n.)?

Prin constrângere(;)? Se întâmplă şi aceasta uneori. Dar regula este ca mijloacele violente să fie evitate, ca fiind legate de prea mari sacrificii (ce le-ar putea suferi poporul *agresor* n.n.).

---

ulterior, urmare a modificării datelor obiective ale realității, necesită: fie, dacă este posibil, adaptarea, fie, altfel, eliminarea, de la caz la caz, în tot sau în parte

1318 Mihai Eminescu, *Din momentul în care…*, în Opere, vol. XI, pag. 22

1319 adică, economiceşte, înflorirea şi-o datorează favorurilor politice şi/sau, culturaliceşte, este lipsită de adâncime şi, prin urmare, de orizont. Prin termenul *orizont,* înțelegem, pentru fiecare ființă umană în parte, posibilitatea de a-şi păstra, nealterate, convingerile profunde, şi de a şi le susține, cu tenacitate, în pofida oricărei acțiuni manipulatorii, îndreptate împotriva sa. Pentru formarea unei imagini cât mai exacte asupra specificului strategiilor de manipulare a gândirii omeneşti, precum şi asupra posibilităților aflate la îndemâna oricărui om, de a-şi crea şi dezvolta capacitatea de contracarare a lor, recomandăm parcurgerea, desigur nelimitativă, a lucrării: Bogdan Ficeac, *Tehnici de manipulare*, Editura Nemira, Bucureşti, 2001. Una dintre temele de reflecție la care ne invită lectura paginilor ei, este aceea că, de regulă - adică, exceptând situațiile în care, de pildă, în condiții de încarcerare, asupra individului pot fi exercitate cele mai barbare presiuni fizice şi psihice - succesul oricărui atac manipulatoriu, se află în raport de proporționalitate inversă cu gradul de cultură, discernământ şi independență materială al țintei.

1320 ibidem

1321 Alexandru Marghiloman, *Doctrine conservatoare*, în A fi conservator, pag. 435

Aici intervine rolul politicianismului. Ceea ce nu se poate dobândi prin constrângere(;) se dobândeşte uşor prin mijlocirea politicianismului. Ajutorul acestuia este mai preţios decât orice putere armată. Capitaliştii şi industriaşii o ştiu, de altfel, prea bine.

Din momentul în care politicianismul se iveşte în viaţa politică a unui popor tânăr (a unui stat aflat în stare economică precară n.n.), rezistenţa acestuia este sfârşită. Fortăreaţa statului tânăr se predă de bunăvoie. Politicianul, care o *apără* (cuvântul trebuie, evident, înţeles între ghilimele n.n.), îi deschide el singur porţile intrării. Căci politicianul este duşmanul născut al zidurilor chinezeşti (autoprotejării statului împotriva agresiunilor externe şi, de fapt, a oricăror agresiuni, indiferent de natura sau sursa acestora n.n.). El este gata, pentru a-şi asigura interesul personal, să facă concesii, de orice natură, în domeniul afacerilor publice. El este tipul omului care câştigă fără muncă şi care îndeamnă şi pe alţii să urască munca cinstită. Politicianismul este purtătorul spoielii de civilizaţiune şi, prin aceasta, dizolvantul cel mai puternic pentru unitatea vieţii naţionale a popoarelor tinere.

În acest rol îl vedem pe politician pretutindeni: în republicile Americii de Sud, în România şi în ţările balcanice, în Transvaal şi în multe ţări din Extremul Orient …

El este o apariţie necesară în politica lumii întregi"[1322], "un grup de bancheri fiind astăzi - potrivit opiniei lui Nicolae Iorga - mai mare pe lumea întreagă, capabil să deslănţuiască şi să taie crizele, şefii de stat şi cei de guvern stând, adesea, înaintea lor, ca nişte umili servitori"[1323].

În acest sens, este de părere Grigore Antipa, „la noi, între constituţiunea scrisă şi între starea socială, e o foarte mare diferenţă: de fapt puterile nu emană de la naţiune, ci întreaga putere a statului este acaparată de o clasă de politicieni divizaţi (grupaţi n.n.) în partide, care abuzează de ea, în interesul personal şi de clasă; interesul general este continuu sacrificat în folosul intereselor particulare ale claselor guvernante"[1324].

Iar "cea mai rea dintre toate corupţiile, cea care atinge cel mai profund caracterul omului şi sfinţenia funcţiei – avertizează Barbu Ştirbei –, este comerţul slujbelor pentru profitul personal al

---

[1322] Constantin Rădulescu-Motru, *Cultura română şi politicianismul*, în idem, *Personalismul energetic şi alte scrieri*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1984, pag. 4, 5
[1323] Nicolae Iorga, *Idei asupra problemelor actuale*, pag. 59
[1324] Grigore Antipa, op.cit., pag. 395

deputatului (politicianului n.n.)"[1325]… Ea este cea care, în concepția lui Mihai Eminescu, explică faptul că "sute (sumedenie n.n.) de nulități – elemente flotante (neromâneşti şi, poate, chiar antiromâneşti n.n.) care nu trăiesc decât din falsificarea spiritului instituțiilor noastre şi din amăgirea opiniei publice – ajung în statul nostru a fi însărcinate cu gerarea afacerilor celor mai mari şi mai delicate ale țării; şi care - privind slujba ca pe o sinecură sau ca pe o chestie de diurnă, iar esența ei ca pe o jucărie -, au ca scop nu realizarea *ideilor* (termenul este folosit, desigur, cu semnificație antitetică celei uzuale n.n.) *lor*, idei schimbăcioase şi pretextate numai, ci căpătuirea membrilor societății(;) de esploatare"[1326].

Sau, cum spune Ion Luca Caragiale, "îndrăzneală multă, lipsă de orice scrupule, renunțare la demnitatea personală, la onoarea familiei, infamie chiar, dacă trebuie, şi puțintel noroc – şi cariera strălucită e gata. Aşa se face concurența, aşa se parvine, aşa se intră în rangurile nobiliare ale oligarhiei române (oligarhiei din România n.n.), care, mai nesocotită (inumană n.n.) decât nişte seminții barbare în trecere, fără frică de Dumnezeu, legiferează, administrează, calcă astăzi legile pe care le-a făcut ieri, preface (modifică n.n.) mâine legile făcute azi, ca poimâine să le calce şi pe acelea, fără spirit de continuitate, şi fără altă sistemă decât numai împăcarea momentană a exclusivelor (exclusivistelor n.n.) ei interese, pentru perpetuarea sacrei organizații numite, aici, democratice… Fireşte, între politicienii români(;), se găsesc şi mulți oameni de inimă, de caracter şi de ispravă. Ei văd şi deplâng, ca şi noi (poporul truditor n.n.), răul patriei. Dar, pierduți în mulțimea celor răi, n-au puterea să răstoarne blestemata sistemă în care sunt ținuți captivi cu zălogirea intereselor lor vitale"[1327]. Aşa am ajuns că astăzi, opinează George Cacaină, "toate numirile se fac cu susținere politică sau pe bani. Nu pe criteriul competenței. Efectul e cel care se vede şi se propagă: şi femeia de servici e membră; iar politicienii sunt cei care dețin puterea. Oamenii se tem pentru locurile lor de muncă, pentru că şomajul reprezintă mizerie, iar dincolo de şomaj este sinucidere. Oamenii corecți, harnici, sunt disperați; ceilalți, lichelele sunt în elementul lor. Oamenii se

---

[1325] Barbu Ştirbei, *Considerații asupra stării politice a Principatului Valahiei*, în A fi conservator, pag. 349

[1326] Mihai Eminescu, *Ne pare bine…*, Timpul, 2 martie 1885, în Opere, vol. XI, pag. 53

[1327] Ion Luca Caragiale, *1907. Din primăvară până în toamnă*, în A fi conservator, pag. 123, 124

tem”[1328]… Deznădejdea socială, întregeşte Petre Pandrea, ”deznădejdea socială, izvor de sinucideri, este fenomenul de masă cel mai curent (frecvent n.n.) al epocii actuale”[1329]. Tragismul afirmației este cumplit, dacă o corelăm cu faptul, revelat tot de către Petre Pandrea, că ”sinuciderea este o prerogativă a rațiunii, dacă facem abstracție de sinuciderile cu etiologia în alienație mentală, când există o înnoptare a rațiunii”[1330]. Si tot deznădejdea socială - ne dezvăluie Gheorge Scripcaru şi Vasile Astărăstoae – este unul dintre factorii majori care-i împing pe oameni la delicvență şi, în apogeul registrului acesteia, la crimă[1331]. Totodată, subliniază ei, efectul pernicios al anomiei sociale – stare “care exprimă o prăbuşire a structurilor culturale ce are loc atunci când se instalează o disjuncție între normele şi scopurile sociale ale membrilor grupului, pe de o parte, şi capacitatea lor social-structurată de a acționa în conformitate cu ele, pe de alta”[1332] –, atunci când aceasta persistă îndelung, este ”formarea unor personalități anomice, sociopatice, de nebunie socială”[1333], între ale căror caracteristici se numără:

a) “păstrarea sau chiar dezvoltarea peste normal a funcțiilor intelectiv-cognitive, dar puse în slujba răului;
b) instabilitate comportamentală permanentă;
c) dorința de epatare şi impresionare, prin frecvența şantajelor, prin tatuaje;
d) acceptarea conştientă a riscurilor comportamentale, acționând după legea *totul sau nimic*;
e) incapacitatea de a învăța din experiența proprie de viață;
f) înclinația spre hedonism sexual, sexualitatea fiind despuiată de specificul său uman - afectivitatea - , partenerul devenind un simplu obiect sexual de plăcere, de unde frecvența agresiunilor sexuale;
g) tendința de a obține supraevaluarea proprie nu din merite reale, personale, cât din subevaluarea celorlalți;

[1328] George Cacaină, *Jurnal de tranziție*, Tipografia Bucureştii Noi, Bucureşti, 2000, pag. 22
[1329] Petre Pandrea, *Criminologia dialectică*, Fundația Regele Mihai I, Bucureşti, 1945, pag. 365
[1330] ibidem, pag. 366
[1331] Gheorge Scripcaru şi Vasile Astărăstoae, *Criminologie clinică*, Editura Polirom, Iaşi, 2003, pag. 46
[1332] ibidem
[1333] ibidem

h) absența remuşcărilor şi a sentimentelor de culpă pentru faptele comise;
i) lipsa de sinceritate in relațiile interumane şi înclinația spre mitomanie”[1334].

XXIV. Depersonalizarea națiunii. Cauze şi remedii

Schimbări bruşte, produse în istoria recentă a țării noastre, ne-au deteriorat dramatic conştiința națională. Îndrăgim nimicurile sclipitoare şi suntem foarte lesne de sugestionat în detrimentul nostru. Opinia noastră publică trebuie făcută să înțeleagă limpede prezentul cu ajutorul cunoştinței exacte a trecutului. Ea îşi va redobândi normalitatea şi neatârnarea numai prețuindu-şi firul continuității sale istorice; numai înțelegând că în dezvoltarea popoarelor nu intervin *niciodată* salturi, precum acestea nu intervin nici în celelalte fenomene ale naturii.

Înfăptuirea asanării spiritual-intelectuale a mediilor de informare în masă este imperativă, întrucât, persoane semidocte şi/sau imorale, se servesc, nestingherite, de influența, imensă, pe care, apartenența profesională la respectivele domenii-cheie ale comunicării publice, le-o conferă, atât asupra mentalității colective, cât şi a celei individuale. Şi, ceea ce este de gravitate maximă, o fac pentru a induce, respectiv exacerba, cetățenilor, cu obstinație, tendința spre inactivitate, imoralitate, agresivitate, consumatorism, cosmopolitism şi altele asemenea, care, odată generalizate şi ajunse la paroxism, pot provoca năruirea, din temelii, a întregului edificiu societal.

Acest pericol este cu atât mai serios cu cât, subliniază Constantin Rădulescu-Motru, schimbările bruşte pe care, relativ recent ca timp istoric, le-a traversat țara, “au determinat în viața poporului nostru o deviațiune anormală, care nu poate fi asemănată decât cu cazurile de *uitare de personalitate*, pe care, uneori, le întâlnesc medicii la indivizii atinşi de unele boli nervoase. Cazurile acesea ne sunt descrise de specialişti (literatura psihiatrică n.n.) în felul următor: Bolnavul care şi-a uitat personalitatea, se comportă întocmai ca un copil care îşi începe atunci experiența vieții. În conduita lui nu e nici o consecvență, deoarece impresiile momentane, începând o nouă experiență, n-au avut încă timpul să se contopească şi să se unifice în norme generale. Dacă cineva îi vorbeşte de viața lui anterioară (de perioada din viața sa, de dinainte să se îmbolnăvească n.n.), el ascultă fără să dea semne de interes deosebit.

[1334] ibidem

Fosta lui personalitate e ca un străin pentru dânsul. E, după momente (după toane n.n.), risipitor sau egoist, îi plac lucrurile sclipitoare şi, de aceea, ce-i mai caracteristic, e foarte uşor de sugestionat. Îl ademeneşte (înşală şi prejudiciază n.n.) oricine ştie să-i linguşească apucăturile instinctive – bolnavului îi lipseşte, ca şi copilului, forța de rezistență pe care o dă caracterul în dezvoltarea personalității normale. Bolnavul e, bineînțeles, neprevăzator în ceea ce priveşte viitorul, dar, în afară de aceasta, nici pentru prezent nu are un ochi destul de limpede. Noua lui personalitate, formată în pripă, n-a avut timp să se înrădacineze adânc în mediul extern; de aceea, un deosebit (puternic şi vigilent n.n.) simțământ nu-l alipeşte de acest mediu şi l-ar putea schimba cu oricare altul… Opinia publică nu are nici o direcțiune proprie: e în starea de pasivitate pe care o întâlnim în starea sufletească a copilului. Nu e nici o cestiune care să ne pasioneze vreme mai îndelungată; nici un rang în alegerea acestor cestiuni (subiectelor care, deşi efemer, ne stârnesc, totuşi, interesul n.n.). Toate ne sunt deopotrivă de indiferente. O intrigă parlamentară, un banchet politic, o înjosire a demnității naționale, un duel la Paris… cam toate au acelaşi efect senzațional: zgomot prin gazete, timp de două-trei zile. Aceasta însemnează, în graiul câtorva pricepuți, că facem prea multă politică. Pe graiul rațiunii, însă, aceasta înseamnă că nu facem nimic serios. Oameni politici, profesori, gazetari, scriitori, ne întrecem să arătăm micului copil, publicul nostru, lucrurile sclipitoare găsite prin alte țări, cât mai multe şi cât mai des, şi el, micul copil, se bucură, că se distrează. Criticăm şi iar criticăm, căci nimic nu-i place mai mult copilului decât jocurile de distrugere… Şi cum ar (putea n.n.) fi altfel la un public care nu cunoaşte trecutul țării sale, nici cu un secol în urmă? Cum ar putea un asemenea public să aibă pasiune pentru anume cestiuni, când toate nu au alte rădăcini decât impresia momentului?

Căci, logic ar fi, de altminterea, ca o carte care ne arată trecutul țării, într-o altă lumină decât cea obişnuită, să ne pasioneze; dar pentru asta ar trebui ca în publicul nostru de azi să continue conştiința publică, care tresărea la cea mai mică ştirbire a credinței în descendența romană. Şi ar fi pasionante încă multe cestiuni. O controversă pe tărâmul istoric sau filologic; cea mai mică publicațiune literară stârnea (altădată n.n.) emoție de la o margine la alta a țării. Şi era natural să fie astfel în publicul de atunci! Acel public era un continuator al conştiinței trecutului, care cunoştea şi simțea restriştea altor vremuri! În el emoția nu se

provoca întâmplător, ci era dirijată de o puternică tradiție. Lucruri neînțelese sunt, însă, toate acestea, pentru publicul de astăzi! O carte de filosofie, ori de istorie, care să pună în discuție originea neamului poate fi amenințătoare pentru un popor care se vede amenințat de vreo pretențiune duşmănoasă. Dar, Doamne, românul de astăzi e convins că, pe el, nimeni nu-l mai poate amenința. El n-are nimic cu acel trecut mizerabil în care numai şoapta că vin turci, ruşi sau tătari, producea teroare. O nu! Românul de astăzi n-are trecut, el a fost de când se ține minte – şi ştim (am arătat n.n.) de când ține el minte – sigur pe pământul lui. De aceea nu se mai interesează când scriu alții despre originea neamului! Şi nu se mai emoționează când apare o publicație în limba românească! Asemenea emoții erau potrivite pentru o altă personalitate, pentru aceea a unui popor mic, amenințat; pentru un biet popor moldo-vlah, care se mândrea cu câte o cărticică de rugăciune scrisă în limba lui. Dar, pentru un popor care a ajuns la atâtea tomuri de discursuri parlamentare, desigur, potriveala nu mai poate să fie!

Continuarea acestei situații ni se pare (o considerăm n.n.) a fi un mare pericol pentru viitorul țării. Lipsa de direcțiune ce se observă în mai toate ramurile activității noastre publice se datoreşte (este urmarea n.n.), în mare parte, acestei dezordini a conştiințelor sociale… S-a zis, cu drept cuvânt, că fiecare popor îşi are guvernul pe care îl merită… Dacă în mintea fiecărui cetățean e dezordine şi neprevedere, cum ar putea fi guvernul său un model de ordine şi prevedere![1335]

Pentru a asigura țării o dezvoltare normală, trebuie început prin a face educațiunea acestei conştiințe sociale atât de zdruncinată prin uitarea personalității sale trecute. Trebuie ca aceasta să fie, cât mai degrabă, readusă la starea de a înțelege şi prețui firul continuității sale istorice, să fie convinsă că în

---

[1335] Dragul meu cititor! Dragă semene: Cu siguranță, încă de la prima lecturare, ai înțeles că acest aliniat face parte din categoria textelor cu posibilități de aprofundare permanentă.

Ştiu, din proprie experiență, că, în astfel de situații, tentația analizării repetate şi corelative, făcute dincolo de semnificația literală a cuvintelor, este imensă şi, pe măsura satisfacerii sale, dezvăluitoare de înțelesuri noi, adeseori cutremurătoare.

Tocmai de aceea, contând pe maturitatea autocunoaşterii tale, te rog ca, dacă ştii că există chiar şi numai cea mai mică probabilitate de a-ți pierde, la aflarea unor adevăruri irespirabile, egalitatea cu tine însuți, să-ți impui a rezista, până la capăt, tentației amintite. Îți mulțumesc.

dezvoltarea popoarelor nu intervin, niciodată, salturi, precum acestea nu intervin nici în celelalte fenomene ale naturii… Trebuie educat publicul nostru în sensul de a-l face să înțeleagă, limpede, prezentul prin ajutorul cunoştinței exacte a trecutului. Să se înlăture toate acele fantezii care trec drept cărți de istorie prin şcolile noastre… Să se adâncească în mintea publicului cât mai multe cunoştințe exacte despre trecutul nostru. Nu pentru a-l umili, ci pentru a-l pregăti de luptă. Căci lupta nu-i sfârşită pentru neamul românesc, ci e (din ce în ce mai n.n.) serioasă… E o operă greu de săvârşit, desigur, educațiunea opiniunei publice. Dar, cu atât mai meritoriu pentru acel ce va săvârşi-o. A înlocui atmosfera năbuşitoare de astăzi, cu o conştiință publică luminată asupra intereselor permanente ale neamului întreg românesc, este a da României putința de a şti ce să facă pentru a-şi asigura viitorul, este, cu un cuvânt, a-i da (reda n.n.) independența morală, care este cu mult mai scumpă decât aceea cucerită pe câmpiile Bulgariei”[1336].

Prin ea, subliniază Nicolae Iorga, “trecutul, sănătos şi plin de cuviință, ne va fi sfătuitor şi îndreptător la tot pasul. Cu el, ne vom înțelege iarăşi, iar înțelegerea aceasta nu ne va duce la ură oarbă şi stearpă, ci la iubire iertătoare, înțelegătoare şi muncitoare”[1337].

Aşadar, conchide Mihai Eminescu, “patriotismul nu este iubirea țărânei, ci iubirea trecutului. Fără cultul trecutului nu există iubire de țară. Azi e constatat că, din momentul în care împărații au început a înlocui, prin oameni noi, pe senatorii Romei, în care tradițiile şi cultul trecutului se întrupaseră, Roma a mers spre repede cădere. Cazul Romei nu numai că nu e izolat, dar nu suferă nici excepție măcar!”[1338]

Şi, de aceea, continuă tot el, “orice civilizație adevărată nu poate consista decât (este obiectiv necesar să poată exista numai n.n.) printr-o parțială întoarcere la trecut, la elementele lui bune, sănătoase, proprii, de dezvoltare (adecvate înfăptuirii dezvoltării n.n.)[1339]… Civilizația adevărată a unui popor consistă nu în adoptarea, cu

---

[1336] Constantin Rădulescu-Motru, *Text* selectat *din Noua Revistă Română*, vol. I, nr. 8, 15 aprilie 1900, în A fi conservator, pag. 421-425

[1337] Nicolae Iorga, *Prefață la volumul Mihai Eminescu, Icoane vechi şi icoane nouă*, Tipografia Neamul Românesc, Vălenii de Munte, 1909, în A fi conservator, pag. 159

[1338] Mihai Eminescu, *Programul nostru zicea*…, Timpul, 22 iulie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 259

[1339] idem, *Pseudo-Românul în semibarbaria lui*, Timpul, 25 octombrie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 379

deridicata, de legi, forme, instituții, etichete, haine, străine. Ea consistă în dezvoltarea naturală, organică, a propriilor puteri, a propriilor facultăți (aptitudini şi, respectiv, abilități n.n.). Nu există o civilizație umană generală, accesibilă tuturor oamenilor în acelaşi grad şi în acelaşi chip, ci fiecare popor îşi are civilizația sa proprie, deşi în ea intră şi o mulțime de elemente comune şi altor popoare"[1340]… Mai mult, "civilizațiunea unui popor constă, cu deosebire (în special n.n.), în dezvoltarea acelor aplecări (aptitudini n.n.) umane care, în genere, sunt neapărate tuturor oamenilor – fie aceştia mari ori mici, săraci ori bogați –, a acelor principii (valori morale n.n.) care trebuie să constituie fundamentul, directiva, a toată viața şi a toată activitatea omenească. Cu cât aceste cunoştințe şi principii, care (trebuie n.n.) să le fie tuturor comune, sunt mai dezvoltate, cu atât poporul respectiv e mai civilizat. Căci, clasa inteligentă (termenul are, aici, accepțiunea de erudită n.n.) numai (singură n.n.) nu constituie civilizațiunea, care e, şi trebuie să fie, comună tuturor păturilor populației"[1341].

Prin urmare, „o țară nu se guvernează cu aforisme, ci cu sisteme; iar sistemele nu se improvizează de pe o zi pe alta, ci trebui să rezulte din starea reală a țării, din natura poporului"[1342].

În aceeaşi ordine de idei, subliniază Cezar Papacostea, "a da straturilor sociale ce compun o națiune: pe de o parte, cultura generală, necesară oricărui om pentru a fi ridicat la demnitatea de om; pe de alta, pregătirea specială în direcția ocupațiunii zilnice, iată cea dintâi chemare (preocupare n.n.) a straturilor dirigente, când se simt solidare cu celelalte categorii şi când țin să deştepte în acelea solidaritatea (să le solidarizeze n.n.) cu cârmuitorii"[1343].

Pentru a reda cât mai exact dimensiunea puterii de influență, proprii mediilor de comunicare în masă, precum şi pentru a argumenta, cât mai persuasiv, stringența excluderii din cadrul lor a proletariatului condeiului, subliniem că, prin utilizarea lor, respectivii semidocți imorali, pot amorsa şi detona chiar conflicte internaționale sângeroase. În acest sens, Nicolae Iorga avertizează: "Înainte de secolul al XIX-lea, nici un război (în sens larg

---

[1340] ibidem

[1341] idem, *Ecuilibrul*, 22 aprilie/4 mai-29 aprilie/11 mai 1870, Federațiunea, în Opere, vol. X, pag. 97

[1342] idem, *Domnul C.A. Rosetti are circularomanie…*, Timpul, 1 iulie 1881, in Opere, vol. XII, pag. 241

[1343] Cezar Papacostea, *Cercetări pedagogice şi sociale*, Tipografia Ion C. Văcărescu, Bucureşti, 1925, pag. 13

conflict manifestat brutal între grupări omeneşti n.n.) n-a fost provocat din stradă, n-a fost dus la executare (generat, întreținut şi exacerbat n.n) de campanii de presă, de atâtea ori nesincere şi plătite… Atâta vreme cât fiecare dintre noi nu va primi în el un spirit de dreptate, atâta vreme cât omul va fi o bestie pentru semenii săi, atâta vreme cât o clasă socială se va gândi, mereu, la distrugerea celorlalte clase sociale, atâta vreme orice încercare spre mai bine a omenirii va fi efemeră şi zadarnică. Ce se poate face pentru înlăturarea acestor neajunsuri? Nimic în afară de schimbarea omului dinlăuntru (redeşteptarea în el a sentimentului de omenie, aflat, în stare latentă, în străfundurile sufleteşti ale fiecărei ființe umane n.n.)[1344].

O mişcătoare şi, totodată, lapidară, formulare a conştientizării acestei singure posibilități, coroborate cu înțelegerea adevărului că starea întregii omeniri este rezultanta interacțiunii reciproce a tuturor entităților naționale ce o alcătuiesc, este făcută de Ion Antonescu într-unul din îndemnurile sale adresate fiecărei inimi de român: "Fii om, fii drept şi recunoaşte că, deasupra ambițiilor, intrigilor şi urilor, este Patria, este veşnicia Neamului; şi că acolo trebuie să ne întâlnim (coezionăm între noi n.n.) totdeauna, chiar dacă nu ne înțelegem de fiecare dată (trecând peste orice divergență, care, prin existența ei, poate numai să ne dezbine şi, astfel, să ne vulnerabilizeze n.n.)[1345].

Din transpunerea, la scară macrosocială, a acestui comandament, decurge criteriul de evaluare a legitimității acțiunilor politice, formulat de Corneliu Zelea Codreanu: "O politică(;) este *bună* sau *rea* nu atunci când ea se pretează la demonstrații teoretice, ci atunci când rezultatele ei sunt *bune* sau *fatale*[1346] pentru Țară"[1347]. Şi, mai mult, completează Dumitru Stăniloae, "o politică înțeleasă în funcția ei justă, ca strădanie de menținere şi împlinire a neamului pe linia destinului său, pe linia tradiției misiunii sale, trebuie să se considere ajutată şi de către lumea de dincolo, care ne-a pus în constituția noastră (în ființa organică a fiecăruia dintre noi n.n.) acea misiune. O politică ce se menține pe linia tradiției, coboară (utilizează n.n) neapărat elementul religios(;) ca ajutor în străduințele sale. Unde politica s-a secularizat, privindu-se ca o

---

[1344] Nicolae Iorga, *Idei asupra problemelor actuale*, pag. 195

[1345] Ion Antonescu, *Îndemnuri româneşti*, Ministerul Propagandei, Bucureşti, 1941, pag. 9

[1346] în sens restrâns: *înrobitoare*; în accepțiune largă: *rele*

[1347] Corneliu Zelea Codreanu, *Memoriu adresat M.S. Regelui, Oamenilor politici şi Țării*, în Corneliu Zelea Codreanu, *Circulări şi manifeste*, Colecția *Europa*, München, 1981, pag. 98

îndeletnicire rotunjită (circumscrisă n.n.) cu totul în imanență şi în tehnică, (ea n.n.) nu mai este pe linia şi în slujba tradiției, nu mai este strădanie de a ține neamul pe linia misiunii şi aspirațiunilor sale de totdeauna – şi nu mai e în stare să realizeze nimic mare pentru apărarea şi consolidarea existenței naționale”[1348].

Detaliez: “Neamul românesc este o sinteză biologic-spirituală a mai multor părți care au intrat în compoziția lui. Cele principale sunt: elementul dac, elementul latin şi creştinismul ortodox”[1349]. Acest neam, alcătuit, fireşte, din oameni, “este o sinteză nouă, o individualitate proprie, cu un principiu de viață deosebit de toate părțile componente. Legea cea mai înaltă de viață a neamului nostru, legea care îl exprimă ca ceea ce este el în chip propriu, este aceea pe care o trăieşte ca întreg, nu care e proprie vreuneia din părțile lui”[1350]… Astfel, ”caracteristicile elementelor componente sunt străbătute de un timbru nou, unitar, de timbrul individualității noi, care este *românitatea*[1351]*.* Aşadar, “putem spune că legea cea mai înaltă de viață a poporului nostru este *românitatea*[1352].

Omul e destinat să se dezvolte ca om, prin comuniunea cu ordinea eternă, până la asemănarea(;) deplină cu această ordine…înaintea lui stă un progres spiritual ale cărui limite nici nu ni le putem închipui”[1353].

Privitor la această ordine, putem observa două lucruri, şi anume:

a) că ”a apărut (fost considerată n.n.) ca sistem de valori de sine stătătoare numai (de către n.n.) rațiunii filosofice (gândirea filosofică n.n.) din timpurile anterioare. Creştinismului, ca şi oricărei alte religii, ele i-au apărut ca atribute şi manifestări ale unei persoane absolute. Astăzi se apropie de acest punct de vedere şi filosofia;
b) cu cât ne ridicăm pe scara entităților create, cu cât ne apropiem de treapta pe care stă persoana omenească – de singură entitate înzestrată cu putința comunicării cu ordinea eternă –, înțelegându-se prin aceasta că şi acea ordine trebuie să aibe un caracter personal,

---

[1348] Dumitru Stăniloae, op. cit., pag. 130
[1349] ibidem, pag. 103
[1350] ibidem
[1351] ibidem
[1352] ibidem
[1353] ibidem, pag. 105

vedem validându-se tot mai mult principiul individualităţii, al deosebirii dintre diferiţii indivizi. Atomii unui element, moleculele unei (uneia şi aceleiaşi n.n.) materii sunt strict identice (prezintă identitate deplină între ele n.n.); indivizii unei specii vegetale nu mai prezintă aceeaşi uniformitate, legea de viaţă a speciei e atotputernică. Cam acelaşi lucru se petrece şi în lumea animală. In clasa persoanelor omeneşti însă, individul nu mai e dominat în exclusivitate de instinctele speciei, ci urmează un drum în bună parte ales de sine în chip liber. Drumul acesta e o rezultantă a individualităţii sale libere, dar de o anumită originalitate, şi a ordinii eterne; este rezultanta felului său propriu de relaţie şi de colaborare cu acea ordine.

Relaţia cu ordinea eternă constă în a descifra pretenţiile ei - aceasta e cunoaşterea - şi a răspunde acestor pretenţii, prin realizările de ordin social, moral, politic, artistic, etc. Prin relaţia aceasta se încorporează continuu câte ceva din ordinea eternă în persoana omenească şi în ordinea lumii create, prin mijlocirea acestui instrument, a acestui canal, care este personalitatea omenească.

Şi, întrucât nu există (o anumită n.n.) persoană omenească, sau (un anumit n.n.) grup înrudit de persoane omeneşti - neamuri - prin care să se poată încorpora această ordine în multiplicitatea nesfârşită a aspectelor ei, este dată mulţimea de individualităţi etnice, pentru ca fiecare să încorporeze în sine, după structura şi posibilităţile proprii, într-un anumit fel acea ordine, corespunzător cu (una, respectiv n.n.) unul din nenumăratele posibilităţi şi aspecte cuprinse în ea.

Precum fiecare ins creşte în spirit, în însemnătate, prin relaţie pozitivă, prin înaintare spre plenitudine spirituală, cu acea rază a ordinii eterne care-i este adecvată fiinţei lui, tot aşa, neamurile cresc în puteri prin acel fel de comunicare activă cu ordinea eternă care le este proprie lor, care le este indicată, de fiinţa lor originală, ca întreg, care formează legea cea mai înaltă a individualităţii lor etnice.

Din aceasta rezultă că idealul permanent al neamului nostru este creşterea spirituală – aceasta presupune, desigur, şi o bază corespunzătoare de existenţă fizică – printr-un fel de relaţie cu ordinea valorilor eterne, determinat de individualitatea sa etnică, de românism; *printr-o comuniune românească cu Dumnezeu*.

Care este modul românesc de comuniune cu ordinea spirituală transcendentă? Aceasta, ne-o spun istoria şi viaţa actuală a poporului nostru, este ortodoxia”[1354].

“Ortodoxia, cum o arată şi numele, e credinţă dreaptă, e vedere dreaptă, prin ea slava şi voia dumnezeiască ni se arată aşa cum sunt. De aceea, ortodoxia e şi suflet drept, deschis, cinstit, preocupat, mai presus de toate, de adevăr, de lumea cerească şi de intenţia dumnezeiască aşa cum sunt. Ortodoxia nu ocoleşte şi nu mistifică adevărul; şi sufletul ortodox - deci şi cel românesc - nu umblă cu planuri şi cu combinaţii piezişe, cu rezerve mintale, cu dispreţ pentru adevăr, de dragul unor avantaje pământeşti – precum bunuri lumeşti, stăpânire lumească, forţă seculară. Ea nu urmăreşte extensiunea în spaţiu prin sacrificarea adevărului; ea e întâi de toate *dreaptă credinţă* şi adevăr, şi abia (tocmai n.n.) prin adevăr e universală, nu viceversa. Ortodoxia e smerită ca Domnul Isus Hristos, e dreaptă şi sinceră, e interiorizată în rugăciune, căci prin ea întâlnim pe Tatăl Ceresc în orice loc, şi nu prin călătorii în cutare punct precis al spaţiului. Ea e iubire liberă de oameni prin fapte sincere şi nu disciplină forţată sub lege, nici amabilitate diplomatică.

Ortodoxia e har dumnezeiesc, adică prezenţă familiară a lui Isus printre noi, transfigurându-ne viaţa, adâncindu-i înţelesul, dându-ne răbdare şi curaj în mijlocul neajunsurilor, într-o măsură în care nu ne-ar putea da, dacă ar lipsi Hristos, nici un om, oricât ar pretinde că îl înlocuieşte exact”[1355].

Faptele ce însoţesc firul scurgerii timpului atestă că “datorită ortodoxiei neamul nostru n-a fost singur în lunga sa istorie în care n-a avut nici un ajutor de la oameni. Ci a fost cu Isus Hristos. Şi, ajutat de El, toate le-a biruit. Au fost, în schimb, alte neamuri, puternic încrezute în oameni ce se dădeau asemenea lui Hristos, care nu şi-au putut menţine existenţa lor ca stat.

Ortodoxia, fiind vedere dreaptă a voii Dumnezeieşti şi a posibilităţilor şi ţintelor omeneşti, precum şi comuniune neintermediată cu Isus Hristos - e şi viaţă dreaptă, e şi blândeţe, e şi sfinţenie. Iar când trebuie să fie eroism, este eroismul cel mai dezinteresat, mai curat, mai lipsit de cruzime şi de poftă de stăpânire. Oportunismul şi cinismul politic e străin de sufletul crescut în ortodoxie”[1356].

[1354] ibidem, pag. 105, 106
[1355] ibidem, pag. 110, 111
[1356] ibidem, pag. 111

De aceea, “avem o mare mângâiere simțind că, fiind în ortodoxie, stăm pe piedestalul cel mai înalt al creştinătății, neînecat de patimi şi de sfătoşenii omeneşti. Pe un piedestal de pe care nu încetăm să înălțăm lumina cea adevărată pentru toate neamurile căzute din ortodoxie, din calea cea dreaptă a strădaniilor omeneşti, cu convingerea că, odată şi odată, adevărul tot va birui”[1357].

Animați de acest ideal nobil “trebui să fim mai serioşi, mai devotați binelui obştesc, mai înfrățiți între noi, mai persistenți în acțiunile noastre. E necesar să ne lepădăm de uşurătatea moravurilor, de poftele neserioase şi egoiste, de spiritul moale al improvizației şi al lipsei de perseverență, de vorbăria negândită şi iresponsabilă. Trebuie să dobândim trăsături de masivitate, de hotărâre, de tenacitate, de monumentalitate în caracterul şi faptele noastre. Să turnăm mai mult beton în firea noastră, să fim mai grei când stăm, când păşim, când vorbim şi lucrăm. Să ne asemănăm munților Carpați în neclintirea şi masivitatea lor real impunătoare şi vijeliilor de pe vârfurile lor, în acțiunile pornite. Să părăsim acomodarea noastră cu mlaştinile şi cu moliciunile căldurii din şesuri. Tot ce clădim în ordine fizică sau spirituală să fie monument masiv, să fie operă de perfecțiune şi răbdare.

Să cultivăm în sufletul nostru icoanele lui Horia, Cloşca şi Crişan şi a lui Avram Iancu, a acelor țărani de cremene, care nu ştiau de fleacurile şi de mofturile care satisfac o lume uşuratică, zisă intelectuală, şi destramă tot ce e caracter, morală, cinste şi muncă. Simpli şi masivi ca ei, stăpâniți până la rădăcini de o singură şi încruntată aspirație, dârji ca ei, înțelepți şi gata de orice jertfă ca ei, acestea să fie trăsăturile chipului românesc care trebuie să prindă ființă dominatoare în caracterul nostru de mâine.

Să fie puşi la stâlpul infamiei(;) şi disprețuiți, nu onorați ca azi, furii (delapidatorii n.n.) banului public, uşuraticii tuturor deşertăciunilor luxului şi petrecerilor, leneşii şi <<deştepții>> ce fug de greutățile vieții.

Trebuie să concepem viața sever, aşa cum o concep țăranii noştri cei buni, ca o aspră, dar sfântă datorie de a purta sincer cât mai multe greutăți (de a înfrunta cu bărbăție orice dificultate n.n.), ca o datorie de a ne căli în ea (în viață n.n.) firea, de a o face rezistentă, căci numai dacă e de cremene înfruntă viața de aici şi durează în viața de dincolo.

[1357] ibidem

Şi atunci, Dumnezeu ne va ajuta să vedem, din nou, învierea neamului nostru, într-o mai strălucită şi mai durabilă mărire”[1358].

Căci, “destinul unui neam nu se croieşte din poziții intermediare şi din cârpituri. El trebuie să aibă un relief categoric, o poziție netă. Drumul lui trebuie să fie o axă dreaptă, ca linia adevăratului caracter, pornind de la izvoare şi inaintând îndrăzneț în întunericul viitorului. Destinul nostru e hotarât de istoria noastră”[1359].

XXV. Limbă şi dăinuire națională

A sili pe un popor să învețe altă limbă însemnează a-l tâmpi, a-l face intelectual inept, deci şi economic şi politic inept.

Potrivit avertismentului pe care ni-l adresează Mihai Eminescu, între cele mai grave dezastre pe care, prin pierderea identității economice, politice şi spirituale, le-am avea, inevitabil, de suferit - atât ca națiune, cât şi ca indivizi - ar fi acela al neantizării personalității si inteligenței noastre, ca urmare a faptului că “un ucaz (adică: un decret rusesc – în sens strict; o legiuire străină – în accepțiune integrală n.n.) ne-ar şterge limba din biserică şi stat”[1360]: “Cine cunoaşte, în mod cât de cât elementar, ce va sa zică (ce înseamnă n.n.) limba, ştie că ea acoperă, pe deplin, spiritul (este intercorelată, întrutotul, cu caracteristicile acestuia n.n.) şi dezvoltarea ei e chiar dezvoltarea inteligenței – iar aceasta din urmă e chiar laboratorul întregii activități musculare şi cerebrale – va înțelege că a sili pe un popor să învețe altă limbă, înseamnă a-l tâmpi, a-l face intelectual inept, deci şi economic şi politic inept”[1361].

De aceea, “nu noi suntem stăpâni limbei, ci limba e stăpâna noastră”[1362], iar cine zice popor, zice că oamenii vin la un semnal dat în limba națională, îşi dirig, deodată şi spontan, forțele lor colective într-o singură direcție de mişcare (spre înfăptuirea, împreună, a unui țel unitar şi, totodată, comun fiecăruia dintre ei n.n.). Acel signal are proprietatea de-a trezi, în fiecare individ, punctul lui central de

[1358] ibidem, pag. 113
[1359] ibidem, pag. 154
[1360] Mihai Eminescu, *Influența austriacă asupra românilor din Principate*, în Opere, vol. IX, pag. 173
[1361] idem, *Nu numai motive*…, în Opere, vol. XIII, pag. 109
[1362] idem, Manuscrisul *Nu noi suntem stăpâni limbei…*, in Opere, vol. XV, pag. 98

gravitație, sufletul lui, şi de a-l asocia mulțimii (integra națiunii din care face parte n.n)"[1363].

În epocă, influența majoră a limbii asupra configurării psiho-atitudinale şi afective a indivizilor şi a popoarelor este reliefată, de asemenea, şi în scrierile altor personalități de prestigiu. Spre exemplu, Simion Bărnuțiu subliniază că: "Limba e o avere dinlăuntru a omului, strâns legată de personalitatea fiecărui om şi cu naționalitatea fiecărui popor"[1364]. Adică, argumentează el, "fără puterea limbii omul ar fi numai dobitoc"[1365], căci, "prin limbă se-ntrupează cuvântul omenesc şi se arată-n lume ca să povățuiască pe oameni spre înalta lor chemare"[1366] şi, de aceea, "fără ea toate planurile de cultură ar rămânea, totdeauna, încremenite… Cât de puține legi ar fi bine răspicate (concis şi explicit formulate n.n.) de n-ar fi limba şi câte certuri, turburări, ba şi răsturnări de soțietăți mici şi mari, unde nu domnesc legi drepte şi bine răspicate. Prin limbă se împărtăşesc ştiințele (transmit informațiile ştiințifice n.n.), înfloresc artele şi se lățesc (se dezvoltă n.n), se descoperă oamenilor religiunea, şi staturile (țările n.n.), fără arte şi ştiințe, ar fi numai ca nişte arbori fulgerați şi uscați, fără viață şi frumusețe, iar fără moralitate şi religiozitate nici n-ar fi soțietăți omeneşti, ci doar nişte adunături de ființe înfricoşate"[1367].

Aşadar, "limba e averea cea mai scumpă a omului nestricat şi a poporului necorupt, iar legătura între persoană şi limba sa e foarte strânsă, căci personalitatea e întemeiată pe cuvânt - acesta e înfăşurătorul nevăzutului gând[1368]"[1369]. De aceea,

---

[1363] idem, Manuscrisul *Solidaritatea națională*, in Opere, vol. XV, pag. 72
[1364] Simion Bărnuțiu, *Suveranitate națională şi integrare europeană*. *O hermeneutică de texte*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1999, pag. 46, 47
[1365] ibidem, pag. 47
[1366] ibidem
[1367] ibidem
[1368] modul de reprezentare comunicațională a fiecărei cugetări, în oricare dintre cele trei ipostaze posibile ale existenței acesteia: noțiune concretă, idee abstractă, sau raționament mixt, adică îmbinare complexă, logico-semantică, a celorlalte două. Ample analize şi dezvoltări pe această temă se regăsesc în lucrări precum: Nicolae Mărgineanu, *Psihologia persoanei*, Editura Universității din Cluj la Sibiu, Sibiu, 1944; Alexandru Rosetti, *Filosofia cuvântului*, Fundatia Regală pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1946; Athanasie Joja, *Filosofie şi cultură*, Editura Minerva, Bucureşti, 1978; Lucian Culda, *Geneza şi devenirea cunoaşterii*, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1989; Mircea Lazărescu, *Introducere în psihopatologia antropologică*, Editura Facla, Timişoara, 1989; Mielu Zlate, *Psihologia mecanismelor cognitive*, Editura Polirom, Iaşi, 1999
[1369] Simion Bărnuțiu, *Suveranitate națională şi integrare europeană*. *O hermeneutică de texte*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1999, pag. 47

"omenirea nu poate răspunde chemării sale fără cultură, cultura e întemeiată pe limbă"[1370] , iar, "cu cât e mai cultivată limba unui popor, cu atâta e mai cultivat şi poporul, limba e măsura şi mijlocirea culturii, în limbă e zugrăvită forma cugetării şi a simţirii, dorinţele şi plecările (înclinaţiile n.n.), afectele şi patimile lui, pe dânsa e întemeiat caracterul şi naţionalitatea lui"[1371].

Mai mult, precizează Romulus Seişanu, "limba menţine ideea şi conştiinţa naţională, chiar în împrejurările critice când limba literară nu există sau clasa de sus vorbeşte altă limbă"[1372]; conştiinţă naţională care, după cum accentuează Camil Mureşanu, reprezintă "catalizatorul şi liantul stabil al naţiunii"[1373] şi, de aceea, atunci "când slăbeşte – şi apoi încetează să se mai manifeste atunci când interesele comunităţii sunt în joc –, naţiunea intră în declin şi moare"[1374].

Căci, detaliază Aurel C. Popovici, "rezultat al culturii unui popor, această conştiinţă se dezvoltă paralel cu libertatea statului în care se găseşte poporul, în raport cu progresul culturii şi, fireşte, cu gradul de inteligenţă a poporului. Ea pătrunde în toate straturile poporului, îi ridică mândria naţională, îi cultivă sentimentul drepturilor sale şi îi deşteaptă spiritul de independenţă"[1375]. Astfel, devine "o forţă pentru validarea drepturilor naţionale şi, tot aşa, o forţă de resistenţă în cazuri când naţionalitatea este, într-un fel sau altul, periclitată şi prigonită"[1376].

Ca o sinteză a tuturor celor prezentate, Tudor Popescu, relevă: "Dintre constituenţii naţiunii, limba este un element fiziologic şi sufletesc, totdeodată: fiziologic pentru că înseamnează sunetele caracteristice, rezultat al unei lungi evoluţiuni, ce serveşte ca mijloc de înţelegere între membrii aceluiaşi neam; şi sufletesc, psihologic mai bine zis, pentru că la fiecare cuvânt corespunde o anumită idee, un anumit fel de a simţi şi exprima. Prin limbă sufletul individual trăieşte încă odată sufletul colectiv al întregii naţiuni"[1377].

În această privinţă, Ion Petrovici nutreşte convingerea că "o cercetare asupra originii vorbirii poate să ne clarifice mult. Omul,

---

[1370] ibidem
[1371] ibidem
[1372] Romulus Seişanu, op.cit., pag. 25
[1373] Camil Mureşanu, op.cit., pag. 15
[1374] ibidem, pag. 43
[1375] Aurel C. Popovici, *Principiul de naţionalitate*, pag. 19
[1376] ibidem
[1377] Tudor Popescu, *Naţionalism şi internaţionalism*, Tipografia şi legătoria de cărţi *Luca I. Oprescu*, Buzău, 1932, pag. 8

în fața fenomenelor sau a categoriilor de fenomene percepute, afectat de a lor înfățişare în sensibilitatea sa, a strigat, a răcnit în mod specific față de fiecare dintre ele. Sunetele scoase cu prilejul acesta s-au alipit, pe urmă, imaginii obiectelor care le-a ocazionat. Aceasta este *grosso modo* obârşia vorbirii. Dar nu toți oamenii au strigat şi strigă în fața aceluiaşi obiect în unul şi acelaşi fel. Limbajul nu este unic, pentru toți cei care pot vorbi. Şi aceasta, pentru că, obiectul - acelaşi pentru toată lumea - nu afectează o sensibilitate identic alcătuită la toată lumea. Acel care a țipat odinioară în fața imaginii văzute, în mod spontan(;) într-un anume fel, are *altă* sensibilitate fundamentală decât acela care, tot din spontaneitate, a strigat în chip deosebit (diferit n.n.). Iar noi, care am învățat de-a gata un şir de sunete variate, pentru a desemna cu ele diferitele întrupări ale naturii, ne-am format, cu aceasta, o altă sensibilitate fundamentală decât aceia care au învățat, pentru aceleaşi obiecte, o împărechere de sunete, deosebite (diferite de ale noastre n.n.). Fie că am creat spontan, fie că am învățat din pruncie, destul ca numirea zilnică pe care o dăm fenomenelor lumii să ne pară că este naturală, necesară, cu un fel de fatalitate în ea – şi, prin aceasta, e sigur că în făptura noastră sufletească se găseşte o sensibilitate fundamentală aparte, de-a celora care, cu aceeaşi fatalitate, se exprimă cu totul altfel.

Dacă e aşa, atunci, cu fiecare limbă diferită, se găseşte dată o sensibilitate aparte, măcar nuanțată în mod deosebit (distinct n.n.). Eul tău ar avea o altă înfățişare, altă coloratură, fără această sensibilitate, sau cu o alta în loc. A voi să-ți conservi eul tău, cu felul lui, cu alcătuirea lui, cu tendințele lui fundamentale, înseamnă a voi, totodată – cu cea mai hotarâtă voință, să-ți conservi şi limba pe care o vorbeşti. Dar numai limba oare? Nu tot aşa se petrece şi cu jocurile în care ai copilărit, poveştile în care ai adormit şi obiceiurile în care ai crescut? Toate acestea nu ți-au depus în suflet mărgăritarele lor deosebite şi n-au închegat în undele eului tău spiritual o insulă înaltă, care dă aceluia (respectivului eu n.n.) o înfățişare proprie şi îl face să fie aşa cum e şi nu altfel? Toate aceste elemente - limba, jocurile, obiceiurile – cu tot ce ține de ele, fac parte esențială a eului tău, a acelui eu pe care vrei să-l conservi şi să-l afirmi aşa cum se găseşte, nu ciuntit, schimbat şi dislocat. Eul are o bază mai largă decât în aparență. În eul meu cuprind mai mult decât îmi pare deocamdată. *Al meu*, avutul meu din care pot trăi aşa cum sunt, pe care trebuie să-l apăr şi să-l feresc, este cu mult mai mare, mai lat

şi mai întins. A mea este nu numai țarina mea, ci şi pământul țării mele; al meu nu este numai gardul bordeiului meu, ci şi granița țării mele; ai mei nu-s numai pomii din livada mea, ci şi brazii din munții țării mele – brazi din seminția brazilor cu care Stefan Vodă al țării mele şi-a făcut odată, pentru lupte, oastea cea mai falnică şi mai hotărâtoare!

Baza eului îi depăşeşte conținutul curat (strict n.n.) individual. Toate acele amintite elemente esențiale, care îl fac, şi ele, aşa şi nu altfel, sunt însă producte *naționale*. S-au produs prin națiune şi nu se pot conserva decât(;) prin națiune. Iată cum tendința firească de conservare a eului nostru ajunge, cu necesitate, la tendința de necondiționată păstrare a naționalității şi neştirbită conservare a națiunii"[1378].

"Dar - completează acelaşi Ion Petrovici - naționalismul, oprirea hotărâtă a impietărilor străine în sfera eului tău adevărat (care am văzut că este la bază tot una cu naționalitatea), mai e cerut şi de alte rațiuni înalte, mai este indispensabil şi pentru altceva. Această conduită este indispensabilă progresului, în forma lui cea mai nobilă, şi poate(;) esențială. Întreaga existență dimprejurul nostru, date fiind elementele din care e-nchegată şi condițiile ei, se poate caracteriza, într-o vorbă mai puțin metaforică decât ar putea să se creadă, ca o luptă dintre spirit şi materie. Aceasta este existența, cel puțin împrejurul nostru şi în tot ce şade în legătură cu el. Din această luptă necurmată, nu pot ieşi (rezulta n.n) decât două lucruri: sau o spiritualizare treptată a materiei, sau o materializare a spiritului. Prima eventualitate constituie progresul, ce-a de-a doua regresul. Ei bine, orice impietare externă în sfera de afirmare a cuiva, orice însuşire de bucăți smulse din cuprinsul şi avutul unui *eu* străin, deci şi orice pierdere națională constituie *o materializare a unor elemente spirituale sau spiritualizate*. Aceasta chiar în cazul în care impietatorul e mai civilizat decât impietatul, e superior lui din oricâte puncte de vedere. Fiindcă prin spiritualizarea materiei, a acelei materii de care sunt legate condițiile noastre de viață, nu se înțelege organizarea elementelor sale, schimbarea înfățişării sale sălbatice şi capricioase, într-o apariție docilă, disciplinată şi regulat orânduită. Nu canalizarea apelor vijelioase, nivelarea pământului, lărgirea oraşelor, alinierea drumurilor, luminarea stradelor – nu

---

[1378] Ion Petrovici, *Filosofia naționalismului*, în volumul : *Filosofie şi națiune*, Ediție îngrijită, studiu introductiv şi note de Constantin Schifirneț, Editura Albatros, Bucureşti, 2003, pag. 38, 39

aceasta este spiritualizarea materiei”[1379]. Respectiva spiritualizare “se face, alipindu-se de înfăţişările sale, câte-o amintire, câte-o răscolire sufletească, nu numai emoţii liniştite de estetică, ci zguduirea adâncă a unei participări mai intime, mai apropiate. Cu aceasta, diferitele înfăţişări ale materiei, deosebitele ei colţişoare, devin momente sufleteşti, încep să participe la o viaţă străină de ele, la viaţa sufletească. Aceasta este spiritualizarea materiei. Atuncea, încă odată, cu orice pierdere naţională, cu orice răpire ori impietare, avem o materializare a spiritului săvârşită într-o regiune a lui. Pentru răpitor, materia spiritualizată a impietatului redevine materie brută”[1380].

Şi chiar dacă, după cum este “evident, în teritoriile răpite ori impietate rămân şi stăpânitorii de baştină, care să poată conserva mai departe spiritualitatea acestor pământuri, pe care s-au petrecut atâtea şi atâtea lucruri scumpe pentru ei, primejdia materializării nu e înlăturată, şi aceasta din cel puţin două puncte de vedere:

a) Băştinaşii înglobaţi într-o naţie mai mare, de teroare, de fascinaţia pe care totdeauna o exercită învingătorul asupra învinsului, pentru a nu mai vorbi de alte nemernice avantagii, îşi pot spălăci naţionalitatea, se pot deznaţionaliza;
b) Chiar dacă băştinaşii ar rămâne întregi la suflet, aşa cum se cuvine să rămâie fiecare, prin faptul că nu mai au puterea, pe pământul pe care, odinioară, erau singuri stăpânitori, (chiar dacă s-ar purta n.n.) cu cea mai mare bunăvoinţă şi tărie conservatoare, nu vor putea să păstreze toată spiritualitatea pământului lor. Nu mai au puterea, iar aceia care o au nu consideră pământul acesta decât - ceea ce, de fapt, e pentru dânşii - o materie bună de stoarcere şi foloase, cel mult, dacă îşi simt menirea civilizatoare, un teren de instalaţii tehnice, care să facă viaţa lesnicioasă şi comodă. Şi cum au puterea în mână, şi cum nu simt nimica din spiritualitatea specifică acelui pământ, ce-i împiedică s-o vatăme, s-o ştirbească, s-o desfiinţeze?

Îndată ce stăpânirea unor locuri o au suflete străine de spiritualitatea lor, acea spiritualitate este periclitată, chiar în cazul

[1379] ibidem, pag. 40
[1380] ibidem, pag. 40, 41

când au mai rămas pe lume suflete neînvinse, care s-o poată menține mai departe.

Desigur, cu timpul se pot spiritualiza din nou, toate aceste locuri, cu amintirile noi ale dominatorilor noi. Dar, până atuncea, câtă vreme (cât de imensă e durata în care n.n.) materia spiritualizată odinioară nu recade în starea materiei brute! Şi cu această radere a trecutului, rămâne pierdută, pentru totdeauna, o parte din cuprinsul spiritualității pe care acele părți din materie ar putea să-l aibă vreodată. De altfel, spiritualizarea se poate face nu numai cu amintiri naționale, ci şi cu suveniruri curat (în exclusivitate n.n.) *individuale*. Dar această spiritualizare este cu necesitate efemeră, restrânsă în (la n.n.) cuprinsul (durata n.n.) unei vieți de om. E o spiritualizare netransmisibilă urmaşilor, care nu-şi pot însuşi decât pe acele care pot găsi o bază şi în cuprinsul eului lor. Pe de altă parte, o spiritualizare, fie chiar durabilă, nu poate, în genere, să râvnească o împărtăşire *universală*. Nu pot mişca întâmplările trecutului neamului nostru pe toate neamurile deopotrivă, oricât se va afla la toate popoarele o bază sufletească comună, o bază *omenească*. Sunt lucruri - precum locul arderii lui Bruno ori casa lui Goethe - care, fără îndoială, sunt simțite şi mişcă pe toată lumea. Dar toate aceste *materii* spiritualizate pentru *toată* lumea sunt şi nu pot fi decât prea puține, şi la rare intervale. Spiritualizarea individuală este efemeră, aceea universală este prea redusă. Singura spiritualizare durabilă şi întinsă, care despoaie materia de brutalitatea ei densă şi nimic zicătoare, şi o topeşte în valurile vieții sufleteşti – a acelei vieți pe care în stare pură n-o trăiesc decât îngerii cerului şi Dumnezeul lumii –, singura spiritualizare de această natură, este cea *națională*"[1381].

De aceea, "cine se simte chemat să ajute mergerea înainte a lumii, cine-şi simte sănătatea energiei sale şi o năzuință care trebuie exprimată aşa cum e, nu poate – odată toate restrângerile şi concesiunile legitime făcute –, nu poate urma altă conduită decât cea națională"[1382].

XXVI. Menirea României în ecuația firii

Balanța istoriei va avea nevoie de comoara inepuizabilă a sufletului românesc, pentru a-i reda Occidentului, pietrificat în dogme ştiințifice, viața şi sensul uman. Când națiunile europene, obosite de căutări amăgitoare, se vor

[1381] ibidem, pag. 41, 42
[1382] ibidem , pag. 42

vedea amenințate de pericolul alunecării fatale pe panta materialismului, şi nu vor mai găsi în ele însele nici o scânteie regeneratoare, poporul român, generos şi înțelegător, îşi va începe adevărata sa misiune în această lume.

Utilizării privitoare la noi a expresiei *intrare în Europa*, înțelegem să-i atribuim o singură semnificație, şi anume: să îmbogățim spiritul culturii acestui continent - şi al lumii întregi - prin afirmarea, viguroasă, în cadrul lor, a specificului propriu spiritualității noastre naționale[1383]. Accentuăm numai asupra unei cât mai bune intercomunicări culturale, întrucât subscriem opiniei lui Mircea Eliade, potrivit căreia, țara noastră este integrată intrinsec Europei, ea constituind, secole de-a rândul, scutul uman şi geografic fără de care ar fi fost imposibilă nu numai dezvoltarea economică, socială, politică şi culturală a bătrânului continent, ci chiar, în mare măsură, supraviețuirea fizică a populației lui[1384]: „Traian ne-a predestinat ca popor de frontieră. Cel puțin din mileniul I î.e.n., neamurile eur-asiatice se îndreptau spre Dacia pentru ca să-şi poată face drum mai departe, către Grecia sau Italia… Românii s-au alcătuit, ca națiune, în decursul nenumăratelor invazii care au urmat abandonării Daciei de către Aurelian şi, s-au constituit în organizații statale independente puțin timp după năvălirea tătarilor, la începutul secolului al XIII-lea. Culturaliceşte, nici dacii, nici daco-romanii, n-au avut nimic de învățat de la aceşti nomazi răsăriteni. Nu există nici o comparație cu ceea ce au însemnat pentru viitorul Europei năvălirile germanice de la sfârşitul antichității. Singurul aport pozitiv pe care l-a adus, indirect, marea invazie tătărească, dar de ordin istoric,

---

[1383] Misiunea sufletului românesc în procesul evoluției civilizației actuale, neputând fi, după cum relevă Faust Brădescu, “decât una singură(;), şi anume aceea de a influența dezvoltarea spirituală a națiunilor secătuite de raționalism(;) şi materialism, lansând în circuitul politico-social al umanității(;) tot spiritualismul şi idealismul care s-au acumulat în adâncul ființei sale. Când națiunile europene, obosite de căutări amăgitoare, se vor vedea amenințate de pericolul alunecării fatale pe panta materialismului, şi nu vor mai găsi în sine (în ele însele n.n.) nici o scânteie regeneratoare, atunci poporul român - generos şi înțelegător - îşi va începe adevărata sa misiune în această lume. Balanța istoriei va avea nevoie de comoara inepuizabilă a sufletului său, pentru a-i reda Occidentului pietrificat în dogme ştiințifice viața şi sensul uman”., Faust Brădescu, *Sufletul poporului român*, Editura Majadahonda, Bucureşti, 2001, pag. 81, 82

[1384] Argumente privitoare la vechimea şi la dăinuirea neamului românesc în teritoriul dintre Carpați, Dunăre şi Marea Neagră ne sunt înfățişate, spre exemplu, în lucrarea: Gheorghe D. Iscru, *Traco-geto-dacii, națiunea matcă din spațiul carpato-danubiano-balcanic*, ediția a III-a revăzută şi adăugită, Editura Nicolae Bălcescu, Bucureşti, 2003

nicidecum cultural, este acela că românii au constituit, efect al rezistenței pasive pe care au organizat-o împotriva ei, primele organizații statale majore… Destinul a făcut că, la o sută cincizeci de ani de la năvălirile tătăreşti, turcii otomani ocupă, fulgerător, statele balcanice şi încearcă să-şi deschidă drum spre inima Europei. Românii au fost confiscați, timp de aproape patru secole, de ingrata misiune de a rezista, a hărțui şi a istovi puternicele armate otomane. Lupta aceasta a echivalat cu o înspăimântătoare hemoragie şi este fără îndoială că rezistența românilor, şi a vecinilor lor dunăreni, a făcut posibilă salvarea Occidentului. În cele trei secole care s-au scurs de la Nicopole la asediul Vienei, Occidentul a avut răgaz să se întărească şi să se pregătească de contraofensivă. Când, după înfrângerea rezistenței româneşti, otomanii au ajuns la Viena şi au asediat-o, în 1683, era prea târziu. Ei înşişi erau istoviți de cele trei secole de luptă, şi, de atunci, au fost siliți să se retragă, treptat, din Europa…”[1385].

Aşadar, „Evul Mediu s-a prelungit în Răsăritul Europei cu cel puțin trei veacuri. De aceea, toată activitatea culturală scrisă care s-a desfăşurat în țările româneşti (teritoriile locuite de români n.n.) s-a făcut în sensul în care se scriau cărțile în Evul Mediu, adică, pentru întărirea sufletească a poporului şi învățătura clericilor. Faptul că, în afară de câteva rare excepții, această producție culturală n-a interesat Occidentul, se explică prin aceea că, acesta depăşise de mult Evul Mediu şi nu se mai interesa decât de valorile create în conformitate cu noile canoane impuse de Renaştere. Ori, din motivele istorice arătate şi datorită structurii creştine şi populare a spiritualității sale, România n-a cunoscut echivalentul Renaşterii. Şi atât timp cât Occidentul a trăit în orizontul spiritual al Renaşterii, el a rămas cu totul indiferent față de valorile culturale româneşti. Interesul său pentru România şi celelalte popoare din Răsăritul Europei s-a trezit abia la începutul secolului al XIX-lea, când ciclul inaugurat de Renaştere a fost(;) închis şi a început *Eonul* naționalităților”[1386].

------------- * * ------------

[1385] Mircea Eliade, *Profetism românesc*, vol. I, pag. 139-141
[1386] ibidem

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

A. Lucrări din care am citat sau la care am făcut referire directă

Andrei *Petre*, *SOCIOLOGIA REVOLUȚIEI*, Editura Polirom, Iaşi, 1998

Antipa *Grigore*, *PROBLEMELE EVOLUTIEI POPORULUI ROMAN*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1919

Antonescu *Ion*, *INDEMNURI ROMANESTI*, Ministerul Propagandei, Bucureşti, 1941

Aurelian *Petru S.*, *OPERE ECONOMICE – TEXTE ALESE*, Editura Academiei, Bucureşti, 1967

Axenciuc *Victor*, *EVOLUȚIA ECONOMICĂ A ROMÂNIEI. CERCETARI STATISTICO-ISTORICE.* 1859-1947, *VOL. I, INDUSTRIA.*, Editura Academiei, Bucureşti, 1992; *VOL. II, AGRICULTURA*, Editura Academiei , Bucureşti, 1992; (şi **Tiberian *Ion***), *PREMISE ECONOMICE ALE FORMĂRII STATULUI NAȚIONAL UNITAR ROMÂN*, Editura Academiei , Bucureşti, 1979

Bădescu *Ilie*, *SINCRONISM EUROPEAN ŞI CULTURĂ CRITICĂ ROMÂNEASCĂ*, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984

Băncilă *Vasile*, *FILOSOFIA VÂRSTELOR*, Editura Anastasia, Bucureşti, 1997

Bărnuțiu *Simion*, *SUVERANITATE NAȚIONALĂ ŞI INTEGRARE EUROPEANĂ. O HERMENEUTICĂ DE TEXTE.*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 1999

Blaga *Lucian*, *RELIGIE ŞI SPIRIT*, Editura Dacia Traiană, Sibiu, 1942

Brădescu *Faust*, *SUFLETUL POPORULUI ROMÂN*, Editura Majadahonda, Bucureşti, 2001

Brăileanu *Traian*, *TEORIA COMUNITĂȚII OMENEŞTI*, Editura Cugetarea *Georgescu Delafras*, Bucureşti, 1941

Bulborea *Ion*, *IDEI ECONOMICE SI SOCIALE IN PUBLICISTICA EMINESCIANA*, Extras din Revista *Anale de Istorie*, anul XV, nr. 2 din 1969

Buşe *Constantin*, *ASPECTE SOCIAL-ECONOMICE IN PROZA POLITICA A LUI MIHAI EMINESCU*, Extras din Analele Universității Bucureşti, Seria Stiințe sociale, istorie, Anul XVII, Bucureşti, 1968

Busuioceanu *Oxana*, *CADRUL ISTORIC AL PUBLICISTICII LUI MIHAI EMINESCU*, în: Mihai Eminescu, Opere, vol. XIII, Ediție critică întemeiată de Perpessicius, Editura Academiei, Bucureşti, 1985

Cacaină *George*, *JURNAL DE TRANZITIE*, Tipografia Bucureştii Noi, Bucureşti, 2000

Călinescu *George*, *OPERA LUI MIHAI EMINESCU*, *vol. I*, Editura pentru literatură, Bucureşti, 1969; *VIATA LUI MIHAI EMINESCU*, Editura pentru literatură, Bucureşti, 1966

Caragiale *Luca Ion*, *1907. DIN PRIMAVARA PANA IN TOAMNA*, în A fi conservator, Antologie, comentarii şi bibliografie de Ioan Stanomir şi Laurențiu Vlad, Editura Meridiane, Bucureşti, 2002

Catargiu *Barbu*, *DISCURS ROSTIT IN SEDINTA CAMEREI DIN 22 IULIE 1861*, în A fi conservator, Antologie, comentarii şi bibliografie de Ioan Stanomir şi Laurențiu Vlad, Editura Meridiane, Bucureşti, 2002

Catargiu *Lascăr*, ARTICOL în Revista *Epoca*, 8 decembrie 1896, în A fi conservator, Antologie, comentarii şi bibliografie de Ioan Stanomir şi Laurențiu Vlad, Editura Meridiane, Bucureşti, 2002

Cernăianu *Călin L*., *RECURS EMINESCU. SUPRIMAREA GAZETARULUI*, Editura Semnele Timpului, Tamaşi, 2000; *CONJURATIA ANTI-EMINESCU*, nr. 3-5, Editura Semnele Timpului, Tamaşi, 2002

Cimpoi *Mihai*, *CADEREA IN SUS A LUCEAFARULUI. ESEURI*, Editura Porto Franco, Galați, 1993; *(coord.) EMINESCU – PROPRIUL VIS…PREFETE DEFINITORII*, Editura Litera*David, Chişinău*Bucureşti, 1999

Cioran *Emil*, *ISTORIE SI UTOPIE*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2002

Ciorănescu *Alexandru*, *EMINESCU SUB FIORUL TIMPULUI*, Editura Jurnalul literar, Bucureşti, 2000

Ciurdariu *Mihai*, *EMINESCU SI PROBLEMA TARANEASCA. RETROSPECTIVA UNEI UTOPII ISTORICE*, Extras din *Revista de filosofie*, Tomul 19, nr. 3 din 1972

Claudian *Alexandru*, *ANTISEMITISMUL SI CAUZELE LUI SOCIALE*, Editura Albatros, Bucureşti, 2000

Codreanu *Corneliu Zelea*, *CIRCULARI SI MANIFESTE*, Colecția *Europa*, München, 1981

Codreanu *Theodor*, DUBLA SACRIFICARE A LUI EMINESCU, Ediția a II-a, Editura Serafimus, Braşov, 1999

Codrescu *Răzvan*, *DE LA EMINESCU LA PETRE TUTEA*, Editura Anastasia, Bucureşti, 2000

Constantin-Dulcan *Dumitru*, *INTELIGENTA MATERIEI*, Editura Teora, Bucureşti, 1992

Constantinescu *N. Nicolae*, *ISTORIA GANDIRII ECONOMICE ROMANESTI*, Editura Economică, Bucureşti, 1999; (şi **Postolache *Tudorel***, **Nicolae-Văleanu *Ivanciu***, **Bulborea *Ion***), *ISTORIA STIINTELOR IN ROMANIA. ŞTIINȚE ECONOMICE*, Editura Academiei, Bucureşti, 1982

Conta *Vasile*, *DISCURSURI PARLAMENTARE SI ARTICOLE DE ZIARE*, Tipografia Dacia, P. Iliescu & D. Grosu, Iaşi, 1899

Crainic *Nichifor*, *PUNCTE CARDINALE IN HAOS*, Editura Timpul, Iaşi, 1996; *ORTODOXIE SI ETNOCRATIE. CU O ANEXA: PROGRAMUL STATULUI ETNOCRATIC*, Editura Albatros, Bucureşti, 1997

Crețu *Ion*, Mihai Eminescu. *TABEL CRONOLOGIC*, în volumul: Mihai Eminescu, Intre Scylla şi Charybda. Opera politică, Casa de editură Litera, Chişinău, 1997

Cristescu *Grigore*, *FAPTE SI ORIENTARI CRESTINE*, Editura Ramuri, Craiova, 1924

Culda *Lucian*, *GENEZA SI DEVENIREA CUNOASTERII*, Editura Stiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1989

Cuza *A.C.*, *NATIONALITATEA IN ARTA*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1927; *STUDII ECONOMICE-POLITICE*, Imprimeriile Independența, Bucureşti, 1930

Delaturda *Colfescu Ioan*, *SPIRIT SI MATERIE*, Institutul de Arte Grafice *Ardealul*, Cluj, 1935

Demetrescu *Scarlat*, *DIN TAINELE VIETII SI ALE UNIVERSULUI*, Editura Emet, Oradea, 1998

Eliade *Mircea*, *PROFETISM ROMÂNESC,* Editura Roza Vânturilor, Bucureşti, 1990, *vol. I*; *50 DE CONFERINȚE RADIOFONICE*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2001

Eminescu *Mihai*, *OPERE,* Ediție critică întemeiată de Perpessicius: *vol. IX*, , Editura Academiei Române, Bucureşti, 1980; *vol. X*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1989; *vol. XI*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1984; *vol. XII*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1985; *vol. XIII*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1985; *vol. XIV*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1983; *vol. XV*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1993 *vol. XVI*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1989

Ficeac *Bogdan*, *TEHNICI DE MANIPULARE*, Editura Nemira, Bucureşti, 2001

Găvanescul *Ion*, *DESPRE SUFLETUL ROMANESC SI CULTURA NATIONALA*, Tipografia şi zincografia *Satelit*, Bucureşti, 1939

Georgescu-Delafras *Petre*, *TARI ŞI SLABI*, Ediția a III-a, Editura Cugetarea, Bucureşti, 1937

Ghelase *Ion I.*, *DIN PREOCUPĂRILE ECONOMICE ALE LUI MIHAI EMINESCU*, în Revista *Viața Economică*, Bucureşti, iulie 1964; *DESPRE FINANȚELE BURGHEZIEI*, Conferință expusă în cadrul Universităților Populare din Bucureşti şi din țară, Bucureşti, 1972. Textul conferinței se află depus la Biblioteca Națională a României.

Ghica *Ion*, *DECADEREA MESERIILOR DIN BUCURESTI*, în Texte din literatura economică în România. Secolul al XIX-lea, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1960 [Texte(;)]; *MIZERIA TARANULUI NOSTRU*, în Texte(;); *DATORIA TINERIMII IN DOMENIUL ECONOMIEI*, în Texte(;); *PROBLEMA POPULATIEI IN TARA NOASTRA*, în Texte (;) *DESPRE MIJLOACELE DE COMUNICATIE*, în Texte(;)

Giurescu *Constantin C.*, **Giurescu *Dinu C.***, *ISTORIA ROMANILOR DIN CELE MAI VECHI TIMPURI PANA ASTAZI*, Ediția a II-a, Bucureşti, 1975

Goci *Aureliu*, *EMINESCU LA INFINIT…*, Editura Viitorul românesc, Bucureşti, 1997

Goga ***Octavian***, *MUSTUL CARE FIERBE*, Editura Scripta, Bucureşti, 1992

Gusti ***Dimitrie***, *ŞTIINȚA ŞI PEDAGOGIA NAȚIUNII*, Imprimeria Națională, Bucureşti, 1941; *CUNOAŞTERE ŞI ACȚIUNE ÎN SERVICIUL NAȚIUNII*, Fundația Culturală Principele Carol, *vol. I,1941*

Hasdeu ***Bogdan Petriceicu***, *STUDII SI ARTICOLE DE ECONOMIE POLITICA*, Editura Saeculum I.O., Bucureşti, 2002

Haşeganu ***Ilie***, *EMINESCU ECONOMIST SI GANDITOR POLITIC*, Tipografia Minerva, G.N. Gârnețiu, Braşov, 1941

Hurezeanu ***Damian***, **Sbârnă** ***George***, *PARTIDE SI CURENTE POLITICE IN ROMANIA – 1821-1918. PROGRAME SI ORIENTARI DOCTRINARE – 150 DE SURSE ORIGINALE*, Editura Eficient, Bucureşti, 2000

Iacob ***Luminița Mihaela***, *ETNOPSIHOLOGIE SI IMAGOLOGIE. SINTEZE SI CERCETARI*, Editura Polirom , Iaşi, 2003

Ionescu de la Brad ***Ion***, *ROBIA BANILOR*, în Texte din literatura economică în România. Secolul al XIX-lea, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1960 [Texte(;)]; *CREDITUL RURAL*, în Texte(;); *CUM SA IMBUNATATIM SOARTA CULTIVATORULUI NOSTRU*, în Texte(;); *DAREA DE SEAMA DIN 1862 CATRE ALEGATORII COLEGIULUI AL IV-LEA DE ROMAN*, în Texte(;); *IMBUNATATIRI IN AGRICULTURA MODERNA*, în Texte(;)

Ionescu ***Nae***, *ROZA VÂNTURILOR*, Editura Hyperion, Chişinău, 1993; *TEOLOGIA. INTEGRALA PUBLICISTICII RELIGIOASE*, Editura Deisis, Sibiu, 2003

Iorga ***Nicolae***, *IDEI ASUPRA PROBLEMELOR ACTUALE*, Editura Cugetarea, Bucureşti, 1935; *DISCURSURI PARLAMENTARE*, *vol. I, partea I-a*, Editura Bucovina, I.E. Torouțiu, Bucureşti, 1939; *GENERALITĂȚI CU PRIVIRE LA STUDIILE ISTORICE*, Editura Cugetarea, Bucureşti, 1933; *EVOLUȚIA IDEII DE LIBERTATE*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1987; *DESPRE DREPTURILE LIMBII NAȚIONALE ÎN STATUL MODERN*, 1906, în A fi conservator, Antologie, comentarii şi bibliografie de Ioan Stanomir şi Laurențiu Vlad, Editura Meridiane, Bucureşti, 2002

Iscru *Gheorghe D.*, *TRACO-GETO-DACII, NAȚIUNEA MATCĂ DIN SPAȚIUL CARPATO-DANUBIANO-BALCANIC*, Ediția a III-a revăzută şi adăugită, Editura Nicolae Bălcescu, Bucureşti, 2003

Jinga *Victor*, *GÂNDIREA ECONOMICĂ ROMÂNEASCĂ ÎN SECOLUL AL XIX-LEA. CONSIDERAȚIUNI SUMARE*, Imprimeria Ardealul, Cluj Napoca, 1938; *PRINCIPII ŞI ORIENTĂRI ALE COMERȚULUI EXTERIOR AL ROMÂNIEI. 1859 – 1916*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 1975

Joja *Athanasie*, *FILOSOFIE SI CULTURA*, Editura Minerva, Bucureşti, 1978

Jornescu *C.*, **Petrescu *C.***, *EMINESCU – INALTA CONSTIINTA JUSTITIARA*, în volumul: Mihai Eminescu, Intre Scylla şi Charybda. Opera politică, Casa de editură Litera, Chişinău, 1997

Kirițescu *Constantin*, *SCOALA ROMANA INTR-O RASCRUCE DE ISTORIE*, Fundația Regală pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1943

Kirițescu *Costin C.*, *CRITERIUL OMENESC IN ORIENTAREA POLITICII ECONOMICE A ROMANIEI*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1940

Kogălniceanu *Mihail*, *CONVENTIUNEA COMERCIALA DIN 1875 CU AUSTRO-UNGARIA*, în Texte din literatura economică în România. Secolul al XIX-lea, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1960

Lahovari *Alexandru*, *DISCURS ROSTIT ÎN ŞEDINȚA CAMEREI DIN 2 DECEMBRIE 1888*, în A fi conservator, Antologie, comentarii şi bibliografie de Ioan Stanomir şi Laurențiu Vlad, Editura Meridiane, Bucureşti, 2002

Lăzărescu *Mircea*, *INTRODUCERE ÎN PSIHO-PATOLOGIA ANTROPOLOGICĂ*, Editura Facla, Timişoara, 1989

Madgearu *Alexandru*, *ROLUL CREŞTINISMULUI ÎN FORMAREA POPORULUI ROMÂN*, Editura ALL, Bucureşti, 2001

Manoilescu *Mihail*, *EMINESCU ECONOMIST*, Extras din Revista Fundațiilor Regale, nr. 1 din ianuarie 1935, Imprimeria Națională Monitorul Oficial, Bucureşti, 1935; *BURGHEZIA ROMÂNĂ. ROSTUL ŞI DESTINUL EI ISTORIC*, Editura Athena, Bucureşti, 1997

Manolescu *Ion*, *OMUL DE NĂDEJDE*, Ediția a II-a, Editura *Intelect*, Bucureşti, 1937

Marghiloman *Alexandru*, *DOCTRINE CONSERVATOARE*, în A fi conservator, Antologie, comentarii şi bibliografie de Ioan Stanomir şi Laurențiu Vlad, Editura Meridiane, Bucureşti, 2002

Mărgineanu *Nicolae*, *PSIHOLOGIA PERSOANEI*, Editura Universității din Cluj la Sibiu, Sibiu, 1944

Marțian *Dionisie Pop*, *OPERE ECONOMICE – TEXTE ALESE*, Editura Stiințifică, Bucureşti, 1961

Mehedinți *Simion*, *POLITICA DE VORBE SI OMUL DE STAT*, Editura Terra, Focşani, 1999

Milcoveanu *Serban*, T*ACTICA SI STRATEGIA IN INTREBARI CU ORI FARA RASPUNSURI*, Tipografia TCM Print, Bucureşti, 2003

Murăraşu *Dumitru*, *NATIONALISMUL LUI EMINESCU*, Editura Athos, Bucureşti, 1999

Mureşan *Maria*, *ISTORIA DEZVOLTARII ECONOMIEI SI A FAPTELOR ECONOMICE. NOTE DE CURS*, *vol. I*, Editura Academiei Universitare Athenaeum, Bucureşti, 1993; (şi **Mureşan *Dumitru***), *ISTORIA ECONOMIEI*, Editura Economică, Bucureşti, 1998

Mureşanu *Camil*, *NATIUNE, NATIONALISM, EVOLUTIA NATIONALITATILOR*, Fundația Culturală Română, Cluj Napoca, 1996

Murgescu *Costin*, *MERSUL IDEILOR ECONOMICE LA ROMANI*, Ediția a II-a, *vol. I şi II*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1994; *STUDIU INTRODUCTIV* la lucrarea: Alexandru D. Xenopol, Opere economice – Texte alese, Editura Academiei, Bucureşti, 1967

Nechita *Vasile C.*, *MEDITATII ECONOMICE EMINESCIENE*, Editura Junimea, Iaşi, 1989; *TEORIA COSTURILOR AFERENTE LA MIHAI EMINESCU – DIMENSIUNE UNIVERSALA A GANDIRII ECONOMICE ROMANESTI*, Extras din Revista Economică, nr. 26 din 1 iulie 1977

Negulescu ***Petre P.***, *GENEZA FORMELOR CULTURII*, Ediția a II-a, Editura Cugetarea Georgescu-Delafras, Bucureşti, 1944

Nicolae-Văleanu ***Ivanciu***, *TRATAT DE DOCTRINE ECONOMICE*, Editura RAMO, Bucureşti, 1996; (**coord.**) Din gândirea economică progresistă românească., Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1968

Nicolau ***Pompiliu***, *NAȚIONALISMUL CONSTRUCTIV*, Editura Cugetarea, Bucureşti, 1936

Noica ***Constantin***, *SENTIMENTUL ROMÂNESC AL FIINȚEI*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1978

Odobleja ***Ştefan***, *PSIHOLOGIA CONSONANTISTĂ ŞI CIBERNETICA*, Editura Scrisul românesc, Craiova, 1978

Oprea ***Alexandru***, *ÎN CĂUTAREA LUI EMINESCU GAZETARUL*, Editura Minerva, Bucureşti, 1983

Ordeanu ***Ion Sever***, *EMINESCU PESIMIST, PROFET ŞI ECONOMIST*, Supliment la Revista Primăvara, Bucureşti, 1899

Ornea ***Zigu***, *JUNIMEA ŞI JUNIMISMUL*, *vol. I şi II*, Editura Minerva, Bucureşti, 1998; *POETUL NAȚIONAL*, Extras din Revista *Dilema*, nr. 265 din 27 februarie-05 martie 1998, în volumul: Cezar Paul Bădescu, Cazul Eminescu – Polemici, atitudini, reacții. Antologie din presa anului 1998, Editura Paralela 45, Piteşti, 1999

Pandrea ***Petre***, *CRIMINOLOGIA DIALECTICA*, Fundația Regele Mihai I, Bucureşti, 1945

Papacostea ***Alexandru***, *TRADITIONALISM SI RATIONALISM*, Prelegere susținută în octombrie 1924 la Universitatea din Cernăuți, în A fi conservator, Antologie, comentarii şi bibliografie de Ioan Stanomir şi Laurențiu Vlad, Editura Meridiane, Bucureşti, 2002

Papacostea ***Cezar***, *CERCETARI PEDAGOGICE SI SOCIALE*, Tipografia *Ion C. Vacărescu*, Bucureşti, 1925

Pârvan ***Vasile***, *IDEI SI FORME ISTORICE*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1920; *DATORIA VIETII NOASTRE*, Editura Majadahonda, Bucureşti, 1997

Pătroianu ***Ion***, *EDUCATIA ROMANEASCA*, Tipografia *Eminescu*, Bucureşti, 1943

Paul-Bădescu *Cezar*, *CAZUL EMINESCU – POLEMICI, ATITUDINI, REACTII. ANTOLOGIE DIN PRESA ANULUI 1998*, Editura Paralela 45, Piteşti, 1999

Paulescu *Nicolae*, *SPITALUL, CORANUL, TALMUDUL, CAHALUL, FRANCMASONERIA*, Tipografia Antet XX Press, Filipeştii de Târg, Prahova, 2000

Perpessicius *Dumitru P.*, *OPERE, vol. V*, Editura Minerva, Bucureşti, 1972

Petrovici *Ion*, *FILOSOFIA NAȚIONALISMULUI*, în antologia de texte *Filosofie şi națiune*, Ediție îngrijită, studiu introductiv şi note de Constantin Schifirneț, Editura Albatros, Bucureşti, 2003

Popa *Valeriu*, **Ştefan *Sanda***, **Dumitrache *Raluca***, *DĂRUIM LUMINĂ ŞI IUBIRE PENTRU VINDECAREA SUFLETULUI ŞI A TRUPULUI*, Tipografia Everest 2001, Bucureşti, 2002

Popescu *Cristian Tiberiu*, *EMINESCU. ANTITEZA*, Editura Libra, Bucureşti, 2000

Popescu *Tudor*, *NAȚIONALISM ŞI INTERNAȚIONALISM*, Tipografia şi legătoria de cărți *Luca I. Oprescu*, Buzău, 1932

Popovici *Aurel C.*, *PRINCIPIUL DE NATIONALITATE*, Tipografia Modernă Gregorie Luis, Bucureşti, 1894; *NATIONALISM SAU DEMOCRATIE. O CRITICA A CIVILIZATIUNII MODERNE*, Institutul de Arte Grafice şi Editură Minerva, Bucureşti, 1910

Rădulescu-Motru *Constantin*, *PSIHOLOGIA POPORULUI ROMAN*, Editura Albatros, Bucureşti, 2003; *SCRIERI POLITICE*, 1924, în A fi conservator, Antologie, comentarii şi bibliografie de Ioan Stanomir şi Laurențiu Vlad, Editura Meridiane, Bucureşti, 2002; *PERSONALISMUL ENERGETIC SI ALTE SCRIERI*, Editura *Eminescu*, Bucureşti, 1984

Râpeanu *Valeriu*, *EMINESCU ZIARIST*, Cuvânt înainte la volumul: Eminescu. Ziaristică., Ediție de Georgeta Mitran, Editura Fundației *România de Mâine*, Bucureşti, 2000

Rosetti *Alexandru*, *FILOSOFIA CUVANTULUI*, Fundația Regală pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1946

Rosetti ***Theodor***, *DESPRE DIRECTIUNEA PROGRESULUI NOSTRU*, în A fi conservator, Antologie, comentarii şi bibliografie de Ioan Stanomir şi Laurenţiu Vlad, Editura Meridiane, Bucureşti, 2002

Roşu ***Nicolae***, *DESTINUL IDEILOR*, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1943

Sărac ***Gheorghe***, *DOCUMENTE PRIVIND ADEVARUL DESPRE BOALA SI MOARTEA LUI MIHAI EMINESCU*, Editura Malasi, Bucureşti, 2000

Schifirneţ ***Constantin***, *CIVILIZATIE MODERNA SI NATIUNE*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1996

Scripcaru ***Gheorghe***, **Astărăstoae** ***Vasile***, *CRIMINOLOGIE CLINICA*, Editura Polirom, Iaşi, 2003

Seişanu ***Romulus***, *PRINCIPIUL NATIONALITATILOR. ORIGINILE, EVOLUTIA SI ELEMENTELE CONSTITUTIVE ALE NATIONALITATII*, Editura Albatros, Bucureşti, 1996

Slăvescu ***Victor***, *ORGANIZATIA DE CREDIT A ROMANIEI*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1922

Staicu ***Stefan***, *IDEEA PROGRESULUI ECONOMIC IN PUBLICISTICA LUI MIHAI EMINESCU*, Extras din Revista *Ramuri*, VI, nr. 11 din 15 noiembrie 1969

Stănculescu ***Romulus A.***, **Cristescu** ***Jana S.***, *LECTIUNI DE EDUCATIE MORALA*, Tipografia Biruinţa, Craiova, 1936

Stăniloae ***Dumitru***, *NATIUNE SI CRESTINISM*, Editura Elion, Bucureşti, 2003

Stanomir ***Ioan***, *REACŢIUNE ŞI CONSERVATORISM. ESEU ASUPRA IMAGINARULUI POLITIC EMINESCIAN*, Editura Nemira, Bucureşti, 2000

Sută-Selejan ***Sultana***, *DOCTRINE ECONOMICE*, Editura Eficient, Bucureşti, 1997; *DOCTRINE SI CURENTE IN GANDIREA ECONOMICA MODERNA SI CONTEMPORANA*, Editura ALL, Bucureşti, 1994; *UMANISMUL SI PATRIOTISMUL IN PUBLICISTICA LUI MIHAI EMINESCU*, Extras din *Revista de Filosofie*, Anul XV, nr. 10, Bucureşti, 1968

Ştirbei ***Barbu***, *CONSIDERATII ASUPRA STARII POLITICE A PRINCIPATULUI VALAHIEI*, în A fi conservator, Antologie, comentarii şi bibliografie de Ioan Stanomir şi Laurenţiu Vlad, Editura Meridiane, Bucureşti, 2002

Suțu *Nicolae*, *DESPRE INDUSTRIA MANUFACTURIERA*, 1849, în Texte din literatura economică în România. Secolul al XIX-lea, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1960 [Texte(;)]; *PREJUDECATA BALANTEI COMERCIALE*, 1838, în Texte(;)

Theodoru *Radu*, *ROMANIA CA O PRADA*, Editura *Miracol*, Bucureşti, 2000

Trâncu-Iaşi *Grigore L.*, *EMINESCU ECONOMIST*, Editura *Timpul*, Bucureşti, 1933

Țuțea *Petre*, *INTRE DUMNEZEU SI NEAMUL MEU*, Editura şi Imprimeria Arta Grafică, Bucureşti, 1992; (**şi colectiv**) *MANIFESTUL REVOLUTIEI NATIONALE*, Editura Crater, Bucureşti, 1998

Uricaru *Eugen*, *EU CU CINE MA LUPT?*, *România literară*, nr. 12, 1-7 aprilie 1998, în volumul: Cezar Paul Bădescu, Cazul Eminescu – Polemici, atitudini, reacții. Antologie din presa anului 1998, Editura Paralela 45, Piteşti, 1999

Vatamaniuc *Dimitrie*, *LAMURIRI ASUPRA EDITARII PUBLICISTICII DIN 1880*, în: Mihai Eminescu, *OPERE,* Ediție critică întemeiată de Perpessicius, *vol. XI,* Editura Academiei Române, Bucureşti, 1984; *CUVANT INAINTE*, Transcris după volumul *Fragmentarium*, Ediție după manuscrise, cu variante, note addenda şi indici de Magdalena D. Vatamaniuc, Editura Stiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981, în Mihai Cimpoi *(coord.),* Eminescu – propriul vis… Prefețe definitorii, Editura Litera*David, Chişinău*Bucureşti, 1999

Vulcănescu *Mircea*, *DIMENSIUNEA ROMÂNEASCĂ A EXISTENȚEI*, Editura Fundației Culturale Române, Bucureşti, 1978

Winterhalder *Enric*, *AGRICULTURA, INDUSTRIA ŞI COMERȚUL*, în Texte din literatura economică în România. Secolul al XIX-lea, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1960 [Texte(;)]; *INDUSTRIA CEA MICĂ SAU MESERIILE*, în Texte(;); *REFORMELE TREBUINCIOASE INDUSTRIEI ŞI COMERȚULUI*, în Texte(;)

Xenopol, ***Alexandru D.***, *OPERE ECONOMICE – TEXTE ALESE*, Editura Academiei, Bucureşti, 1967

Zamfirescu *Ion*, *DESTINUL PERSONALITATII. CONTRIBUTII LA CUNOASTEREA OMULUI SI A CULTURII CONTEMPORANE*, Institutul de Arte Grafice Tiparul Românesc, Bucureşti, 1942

Zane *Gheorghe*, *STUDII*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1980; *INDUSTRIA IN ROMANIA IN A DOUA JUMATATE A SECOLULUI AL XIX-LEA. DESPRE STADIILE PEMERGATOARE INDUSTRIEI MECANIZATE*, Editura Academiei, Bucureşti, 1970; *PREFATA* la culegerea Texte din literatura economică în România. Secolul al XIX-lea, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1960

Zlate *Mielu*, *PSIHOLOGIA MECANISMELOR COGNITIVE*, Editura Polirom, Iaşi, 1999

XXX, *TEXTE DIN LITERATURA ECONOMICA IN ROMANIA. SECOLUL AL XIX-LEA*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1960; *FILOSOFIE SI NATIUNE*, Ediție îngrijită, studiu introductiv şi note de Constantin Schifirneț, Editura Albatros, Bucureşti, 2003; *A FI CONSERVATOR*, Antologie, comentarii şi bibliografie de Ioan Stanomir şi Laurențiu Vlad, Editura Meridiane, Bucureşti, 2002; *CODICELE ROMANE SAU COLECTIUNE DE TOATE LEGILE ROMANIEI – CUPRINZAND CODICELE CIVIL, PROCEDURA CIVILA, CODICELE COMERCIAL, CODICELE PENAL, PROCEDURA PENALA; IMPREUNA CU DISPOZITIUNILE TRATATULUI DE LA PARIS SI ALE CONVENTIUNEI DIN 1858, RELATIVE LA ROMANIA; CU CONSTITUTIUNILE DE LA 1858 INCOA; SI CU UN SUPLIMENT IN CARE INTRA TOATE LEGILE ADMINISTRATIVE, MILITARE SI JUDICIARE, TOATE DECRETELE SI REGULAMENTELE CELE MAI NOI SI MAI USUALE, DE LA 1859 SI PANA ACUM. PUBLICATIUNE CU ANNOTATIUNI, TRIMITERI LA ARTICOLELE CORESPUNDETORE DIN LEGILE ROMANE SAU STRAINE, CU REPRODUCERI DE TESTURI ABROGATE – DE B. BOERESCU*, A doua edițiune, ameliorată, prelucrată şi cu însemnate adaose, Tipografia Laboratorilor Români, Bucureşti, 1873

---------------- * * ---------------

B. Alte lucrari, de asemenea, circumscrise temei

Alecsandri *Vasile*, *INTRODUCERE la lucrarea C. Negruzzi, Opere complete, vol. I,* Institutul Grafic “Minerva”, Bucuresti, 1915

Anania *Valeriu*, *DIN SPUMELE MARII*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1995

Antonescu *George. G.*, *EDUCATIE SI CULTURA*, Editia a II-a revizuita si adaugita, Editura”Cultura Romaneasca”, Bucuresti, 1935

Badescu *Ilie*, *CU FATA SPRE BIZANT*, Editura Evex, Bucuresti, 1998; *IDEI POLITICE ROMANESTI. DOCTRINE SI TEORII*, Editura Mica Valahie, Bucuresti, 2004; (si **Dungaciu *Dan***), *SOCIOLOGIA SI GEOPOLITICA FRONTIEREI,* Editura Floare Albastra, Bucuresti, 1995

Balaet *Dumitru*, *DE LA EMINESCU LA SOCIETATEA MUNCII*, Editura Spicon, Targu-Jiu, 1995

Balan *Nicolae*, *BISERICA NEAMULUI SI DREPTURILE EI*, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1928; *EVANGHELIA SI DEMOCRATIA. ORTODOXIA SI NEAMUL. BISERICA SI STATUL*, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1923

Banu *C.*, *GRADINA LUI GLAUCON SAU MANUALUL BUNULUI POLITICIAN*, Editura pentru Literatura si Arta “Regele Carol II”, Bucuresti, 1937

Becescu *Florin*, *FRANCMASONERIA. CRIMA-SPIONAJ-ANARHIE,* Editura Ziarului “Porunca Vremii”, Bucuresti, 1936

Bernea *Ernest*, *CRIST SI CONDITIA UMANA*, Editura Criterion Publishing, Norcross, 2000

Blaga *Lucian*, *TRILOGIA CUNOASTERII*, Fundatia Regala pentru Literatura si Arta, Bucuresti, 1943; *TRILOGIA CULTURII*, Editura Minerva, Bucuresti, 1985; *TRILOGIA VALORILOR*, Editura Minerva, Bucuresti, 1987; *TRILOGIA COSMOLOGICA*, Editura Minerva, Bucuresti, 1988

Boldur-Latescu ***Gheorghe***, **Iorga** ***Filip-Lucian***, *GENOCIDUL COMUNIST IN ROMANIA, vol. IV REEDUCAREA PRIN TORTURA* , Editura Albatros, Bucuresti, 2003

Boia ***Aurel***, *INTRODUCERE IN GRAFOLOGIE SI EXPERTIZA GRAFICA. ELEMENTE DE ANATOMIE GRAFICA,* Imprimeria "Tiparul Universitar", Bucuresti, 1944

Bonciu ***Gheorghe***, *ISTORIA DREPTULUI ROMANESC,* Editura Cartea Universitara, Bucuresti, 2004

Braileanu ***Traian***, *POLITICA*, Editie ingrijita, studiu introductiv si note de Constantin Schifirnet, Editura Albatros, Bucuresti, 2003; *SOCIOLOGIE GENERALA*, Editie ingrijita, studiu introductiv si note de Constantin Schifirnet, Editura Albatros, Bucuresti, 2003

Bulgar ***Gheorghe***, *EMINESCU. COORDONATE ISTORICE SI STILISTICE ALE CREATIEI,* Editura Junimea, Iasi, 1980; *PAGINI UITATE DESPRE EMINESCU*, Editura Lucman, Bucuresti, 2004

Calciu-Dumitreasa ***Gheorghe***, *RAZBOIUL INTRU CUVANT. CUVINTE CATRE TINERI SI ALTE MARTURII*, Editie ingrijita, prefata si note de Razvan Codrescu, Editura Nemira, Bucuresti, 2001

Cantemir ***Dimitrie***, *MIC COMPENDIU ASUPRA INTREGII INVATATURI A LOGICII,* Editura Stiintifica, Bucuresti, 1995

Caracostea ***D.***, *CREATIVITATEA EMINESCIANA*, Fundatia Regala pentru Literatura si Arta, Bucuresti, 1943

Chelcea ***Septimiu***, *TEHNICI DE CERCETARE SOCIOLOGICA*, Editura Scolii Nationale de Studii Politice si Administrative – Facultatea de Comunicare si Relatii Publice, Bucuresti, 2001 ; *CUM SA REDACTAM : O LUCRARE DE LICENTA, O TEZA DE DOCTORAT, UN ARTICOL STIINTIFIC IN DOMENIUL STIINTELOR SOCIO-UMANE*, Editia a II-a revizuita, Editura Scolii Nationale de Studii Politice si Administrative – Facultatea de Comunicare si Relatii Publice "David Oglivy", Bucuresti, 2003

Ciocalteu ***P. I.***, *UNA DIN FAZELE ENERGIEI ESTE SI CONSTIINTA NATIONALA*, Atelierele Socec&Co, Bucuresti, 1915

Cioculescu ***Serban***, *EMINESCIANA*, Editura Minerva, Bucuresti, 1985

Cioran ***Emil***, *SINGURATATE SI DESTIN. PUBLICISTICA. 1931-1944*, Editie ingrijita de Marin Diaconu, Editura Humanitas, Bucuresti, 1991; *ESEURI*, Antologie, traducere si cuvant inainte de Modest Morariu, Editura “Cartea Romaneasca”, Bucuresti, 1988

Cleopa ***Ilie***, *CALAUZA IN CREDINTA ORTODOXA*, Editura Episcopiei Romanului, Roman, 2003

Codreanu ***Theodor***, *CONTROVERSE EMINESCIENE*, Editura Viitorul Romanesc, Bucuresti, 1999

Codrescu ***Razvan***, *CARTEA INDREPTARILOR. O VIZIUNE CRESTINA ASUPRA POLITICULUI*, Editura Christiana, Bucuresti, 2004

Coja ***Ion***, *HOLOCAUST IN ROMANIA? SUITA DE DOCUMENTE SI MARTURII ADUNATE SI COMENTATE DE ION COJA, IN FOLOSUL PARLAMENTARILOR SI AL AUTORITATILOR IMPLICATE IN ELABORAREA, APROBAREA SI APLICAREA ORDONANTEI DE URGENTA NR. 31/2002 A GUVERNULUI ROMANIEI*, Editura Kogaion, Bucuresti, 2002

Colfescu-Delaturda ***Ion***, *RASA SI GENIUL EI. MISIONARISMUL ROMANESC IN NOUA EUROPA*, Tipografia “Informatia Zilei”, Bucuresti, 1943

Corneanu ***Nicolae***, *EMINESCU SI TEOLOGIA, CUVANT INAINTE LA VOLUMUL : MIHAI EMINESCU, ORTODOXIA, O ANTOLOGIE DE FABIAN ANTON,* Editura Eikon, Cluj-Napoca*,* 2003

Crainic ***Nichifor***, *NOSTALGIA PARADISULUI*, Editie cu un studiu introductiv de Dumitru Staniloae, Postfata si note de Magda Ursache si Petru Ursache, Editura Moldova, Iasi, 1994

Cretia ***Petru***, *TESTAMENTUL UNUI EMINESCOLOG*, Editura Humanitas, Bucuresti, 1988; *ESEURI MORALE*, Editura Muzeul Literaturii Romane, Bucuresti, 2003

Cretu ***Ion***, *MIHAIL EMINESCU. BIOGRAFIE DOCUMENTARA*, Editura pentru literatura, Bucuresti, 1968

Cristea ***Elie Miron***, *EMINESCU. VIATA SI OPERA*, Editura Ginta Latina, Bucuresti, 1997

Dascovici ***N.***, *PRINCIPIUL NATIONALITATILOR SI SOCIETATEA NATIUNILOR. INCERCARE DE SINTEZA ASUPRA REGULAMENTULUI REZULTAT DE PE URMA RAZBOIULUI 1914-1918*, Editura “Cartea Romaneasca”, Bucuresti, 1922

David *P.I.*, *SECTOLOGIE*, Editura Sfintei Arhiepiscopii a Tomisului, Constanta, 1998

Deleanu *Geta*, *PROBLEME DE FILOSOFIE SOCIALA SI DE FILOSOFIE A CULTURII IN SCRIERILE SOCIALE SI POLITICE ALE LUI EMINESCU*, Editura Metafora, Constanta, 1999

Dobre *Florica* (coord.), ***"****BANDE, BANDITI SI EROI****"*** *GRUPURILE DE REZISTENTA SI SECURITATEA (1948-1968). DOCUMENTE SELECTATE SI EDITATE IN CADRUL PROGRAMULUI STIINTIFIC AL CONSILIULUI NATIONAL PENTRU STUDIEREA ARHIVELOR SECURITATII*, Editura Enciclopedica, Bucuresti, 2003; *MEMBRII C.C. AL P.C.R.. 1945-1989,* studiu introductiv de Nicoleta Ionescu-Gura, Editura Enciclopedica, Bucuresti, 2004

Dobrescu *Emilian M.*, *ILUSTRI FRANCMASONI*, Editura Nemira, Bucuresti, 1999

Dobridor *Ilariu*, *ORGANIZAREA MINCIUNII*, Editura "Tiparul Romanesc", Bucuresti, 1922

Draghicescu *Dumitru*, *DIN PSIHOLOGIA POPORULUI ROMAN*, Editura Albatros, Bucuresti, 1995

Dumitrescu-Busulenga *Zoe*, *MIHAI EMINESCU*, Editura Tineretului, Bucuresti, 1963; *EMINESCU – CULTURA SI CREATIE*, Editura Eminescu, Bucuresti, 1976

Dur *Ion*, *DE LA EMINESCU LA CIORAN. SEMNE ALE SPIRITULUI ROMANESC*, Fundatia Scrisul Romanesc, Craiova, 1996

Eliade *Mircea*, *MESTERUL MANOLE. STUDII DE ETNOLOGIE SI MITOLOGIE*, Editie si note de Magda Ursache si Petru Ursache, Editura Junimea, Iasi, 1992

Enachescu *Constantin*, *TRATAT DE IGIENA MINTALA*, Editia a II-a revizuita si adaugita, Editura Polirom, Iasi, 2004

Fandarac *Marcel*, *FRANCMASONERIA SI CLASA POLITICA*, Editura Corrida, Bucuresti, 2000

Federatia Comunitatilor Evreiesti din Romania. *Comunitatea Evreilor din Bucuresti*, *MEMORIALUL MARTIRILOR EVREI DIN ROMANIA "DR. MOSES ROSEN"*, Textul si selectia imaginilor Lya Benjamin, Editura Hasefer, Bucuresti, 2003

Gabrea ***Iosif I.***, *SCOALA CREIATOARE. INDIVIDUALITATE-PERSONALITATE*, Editura Casei Scoalelor, Bucuresti, 1927

Galeriu ***(Parintele)***, *RUGACIUNEA TATAL NOSTRU. TALCUIRI*, Editura Harisma, Bucuresti, 2002

Gavanescul ***I.***, *CURS DE PEDAGOGIE. PROBLEME CAPITALE ALE STIINTEI EDUCATIEI. EDUCATIA VOINTEI SI SENTIMENTULUI*, Editia a II-a refacuta si marita, Editura "Cartea Romaneasca", Bucuresti, 1921; *ETICA,* Institutul de Arte Grafice "Viata Romaneasca", Iasi, 1922

Georgescu ***Nicolae***, *CERCUL STRAMT. ARTA DE A TRAI IN VREMEA LUI EMINESCU*, Editura Floare Albastra, Bucuresti, 1995; *A DOUA VIATA A LUI EMINESCU*, Editura Europa Nova, Bucuresti, 1994

Gherman ***Oana Magdalena***, *ARMONIA POEZIEI CU FILOSOFIA. O ABORDARE CRESTIN-ORTODOXA A RAPORTULUI DINTRE FILOSOFIE SI POEZIE*, Editura Cartea Universitara, Bucuresti, 2003

Ghiata ***Petre***, *ARTA POLITICA*, Editia a II-a, Editura "Ideia", Bucuresti, 1938; *PROBLEMA CLASELOR SOCIALE*, Editura "Cartea Romaneasca", Bucuresti, 1929

Goga ***Octavian***, *PRECURSORI*, Editura "Cultura Nationala", Bucuresti, 1930

Gogea ***Vasile***, *(RE)CITINDU-L PE EMINESCU IN UMBRA TIMPULUI*, Editura Charmides, Bistrita, 2000

Goma ***Paul***, *SAPTAMANA ROSIE 28 IUNIE – 3 IULIE 1940. SAU BASARABIA SI EVREII*, Editura Vremea XXI, Bucuresti, 2004

Gomoiu ***Victor***, *BISERICA SI MEDICINA*, Tipografia "Presa", Braila, 1940

Gusti ***Dimitrie***, *RITORICA PENTRU TINERIMEA STUDIOSA*, Editiunea a doua corectata si adaogita, Tipografia si Litografia H. Goldner, Iasi, 1875; (si **Herseni** ***Traian,*** **Stahl** ***Henri H.***), *MONOGRAFIA – TEORIE SI METODA*, Editura Paideia, Bucuresti, 1999

Gyr ***Radu***, *FEMEIA IN EROISMUL SPIRITUAL, MORAL SI NATIONAL. CONFERINTA TINUTA LA 08 DECEMBRIE 1935, IN AULA UNIVERSITATII DIN IASI*, Textul conferintei se gaseste depus la Biblioteca Nationala a Romaniei

Harlaoanu ***Alfred***, *ISTORIA UNIVERSALA A POPORULUI EVREU*, Editura Zarkony, Bucuresti, 1992

Hasdeu ***Bogdan Petriceicu***, *ISTORIA TOLERANTEI RELIGIOASE IN ROMANIA*, in Opere, vol. 5, Editura Floarea Darurilor, Bucuresti, 2003; *SCRIERI LITERARE,MORALE SI POLITICE*, Editie critica, note si variante de Mircea Eliade, tom. I si II, Fundatia pentru Literatura si Arta “Regele Carol II”, Bucuresti, 1937

Heliade Radulescu ***Ion***, *ECHILIBRU INTRE ANTITEZE*, in Opere, vol. II, Editura Univers Enciclopedic, Bucuresti, 2002; *AMINTIRILE SI IMPRESIILE UNUI PROSCRIS*, in Opere, vol. I, Editura Univers Enciclopedic, Bucuresti, 2002

Ilinca ***Dragos***, *O ISTORIE ZBUCIUMATA A POPORULUI EVREU*, Editura Niculescu, Bucuresti, 1999

Ionescu ***Emil***, *MANUAL DE LINGVISTICA GENERALA*, Editura ALL, Bucuresti, 2001

Ionescu ***G.***, *TRATAT DE PSIHOLOGIE MEDICALA SI PSIHOTERAPIE*, Editura Favorit Print, Bucuresti, 1999

Ionescu ***Nae***, *CHESTIUNEA EVREIASCA SI RASPUNSUL UNUI ORTODOX DIN ANII ‘30*, Editura Antet XX Press, Filipestii de Targ, Prahova, 2002

Iorga ***Nicolae***, *EMINESCU*, Editura Junimea, Iasi, 1981; *CUGETARI*, Editie ingrijita si prefatata de Barbu Theodorescu, Editura Tineretului, Bucuresti, 1969; *OAMENI CARE AU FOST*, *vol. I si II,* Editura pentru Literatura, Bucuresti, 1967; *SFATURI PE INTUNERIC. CONFERINTE LA RADIO*, Fundatia pentru Literatura si Arta “Regele Carol II”, Bucuresti, vol. I, 1936, vol. II, 1940 ; *ISTORIA EVREILOR IN TARILE NOASTRE. COMUNICARE FACUTA LA ACADEMIA ROMANA IN SEDINTA DE LA 13 SEPTEMBRIE 1913, Textul comunicarii se afla depus la Biblioteca Academiei Romane; LOCUL ROMANILOR IN ISTORIA UNIVERSALA*, Editie ingrijita de Radu Constantinescu, Editura Stiintifica si Enciclopedica, Bucuresti, 1985; *ISTORIA POPORULUI ROMANESC*, Editie ingrijita de Georgeta Penelea, Editura Stiintifica si Enciclopedica, Bucuresti, 1985

Jornescu *C.*, Petrescu *C.*, *VALORI ETICE IN GANDIREA LUI EMINESCU,* Editura Minerva, Bucuresti, 1989

Lazu *Grigori N.*, *FRANCMASONERIA. ALCATUIREA, ACTIVITATEA SI SCOPUL ACTIVITATII SALE*, Imprimeria Judetului Neamt, Peatra, 1884

Maniu *Vasile*, *MISIUNEA OCCIDENTULUI LATINU IN ORIINTELE EUROPEI* , Tipografia C.A. Rosetti, Bucuresti, 1869

Manoilescu *Mihail*, *TRAGICA PREDESTINARE A GENIULUI MOLDOVENESC*, Editie ingrijita, note, postfata si indice de Valeriu Dinu, Editura Moldova, Iasi, 1993

Marin *Vasile*, *CREZ DE GENERATIE*, Editia a IV-a, Colectia "Europa", Munchen, 1977

Marinescu *George*, *"SUNTEM ROMANI SI PUNCTUM!" MIHAI EMINESCU, PUBLICIST*, Editura Fundatiei Culturale Aromane "Dimandarea Parinteasca", Bucuresti, 1997

Matrescu *Florin*, *HOLOCAUSTUL ROSU. SAU CRIMELE IN CIFRE ALE COMUNISMULUI INTERNATIONAL*, Editia a II-a revazuta si adaugita, Editura si Tipografia Fat-Frumos, Bucuresti, 1988

Mehedinti *Simion*, *OPTIMISMUL LUI EMINESCU*, Tipografia Ziarului Universul, Bucuresti, 1936; *CRESTINISMUL ROMANESC. ADAOS LA CARACTERIZAREA ETNOGRAFICA A POPORULUI ROMAN*, Editura Criterion Publishing, Norcross, 2003

Meitani *Radu*, *STAT SAU NEAM? CONTRIBUTIUNE LA STUDIUL SUBIECTELOR DE DREPT INTERNATIONAL PUBLIC*, Revista "Cercetari Juridice", Bucuresti, nr. 2, 1942

Melian *Alexandru*, *EMINESCU – UNIVERS DESCHIS,* Editura Eminescu, Bucuresti, 1987

Mihalcescu *Irineu*, *ISTORIA RELIGIUNILOR LUMII*, Editura Cugetarea Georgescu-Delafras, Bucuresti, 1939

Mociornita *Dumitru*, *PROBLEMA ELITELOR SOCIALE*, Editura Casei Scoalelor, Bucuresti, 1937

Moldovan *Iuliu*, *INTRODUCERE IN ETNOBIOLOGIE SI BIOPOLITICA*, Editura Subsectiei Eugenice si Biopolitice a Astrei si a Institutului de Igiena si Biopolitica al Universitatii Cluj-Sibiu, Sibiu, 1944

Mota *Ion I.*, *CRANII DE LEMN*, Editia a II-a, Institutul de Arte Grafice “Bucovina”, I.E. Toroutiu, Bucuresti, 1937 ; *LIGA NATIUNILOR. IDEALUL, VICIILE SI PRIMEJDIA EI*, Tipografia “Astra”, Cluj, 1929

Nedelcea *Alexandra*, *EMINESCU, ECONOMISTUL*, Fundatia “Scrisul Romanesc”, Craiova, 2000

Nedelcea *Tudor*, *EMINESCU SI CUGETAREA SACRA*, Editia a II-a augmentata, postfata de Victor Craciun, Fundatia Scrisul Romanesc, Craiova, 2000

Negru *Mihail*, *TRATAT PRACTIC DE GRAFOLOGIE STIINTIFICA*, Editura Universul, Bucuresti, 1943

Nestorescu Balcesti *Horia*, *ORDINUL MASONIC ROMAN*, cu un cuvant inainte de Mihail Sadoveanu, Casa de Editura si Presa “Sansa”, Bucuresti, 1993

Nica *Ion*, *EMINESCU. STRUCTURA SOMATO-PSIHICA*, Editura Eminescu, Bucuresti, 1972

Nichifor *V.*, *CONFESIONALISM POLITIC*, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1930; *SA INCETEZE CONFESIONALISMUL POLITIC*, Asociatia Clerului “A. Saguna”, Sibiu, 1933

Noica *Constantin*, *INTRODUCERE LA MIRACOLUL EMINESCIAN*, Editura Humanitas, Bucuresti, 2003; *JURNAL DE IDEI*, Editura Humanitas, Bucuresti, 1990; *21 DE CONFERINTE RADIOFONICE*, Editura Humanitas, Bucuresti, 2000

Odobleja *Stefan*, *PSIHOLOGIA CONSONANTISTA*, Editura Stiintifica si Enciclopedica, Bucuresti, 1982

Oprea *Marian*, *RAZBOAIELE LUI ALBERT PIKE*, Editura LUMEA Magazin, Bucuresti, 2003

Paulescu *Nicolae*, *FIZIOLOGIE FILOSOFICA. NOTIUNILE DE SUFLET SI DUMNEZEU IN FIZIOLOGIE*, Editie ingrijita de V. Trifu, Fundatia Regala pentru Literatura si Arta, Bucuresti, 1944

Petrescu *Toma*, *CONSPIRATIA LOJILOR. FRANCMASONERIE SI CRESTINISM*, Editia a IV-a, Editura “Fratia Romaneasca”, Bucuresti, 1941

Pop ***Augustin Z. N.***, *CONTRIBUTII DOCUMENTARE LA BIOGRAFIA LUI MIHAI EMINESCU*, Editura Academiei Republicii Populare Romane, Bucuresti, 1962

Popa ***Mircea***, *HOMO MILITANS*, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2000

Prunk ***Mihail***, *MANUAL COMPLECT PENTRU EDUCATIA SEXELOR*, Editura "Cartea Romaneasca", Bucuresti, 1944

Racovita ***Emil G..***, *EVOLUTIA SI PROBLEMELE EI*, Institutul de Arte Grafice "Ardealul", Cluj, 1929

Radulescu-Motru ***Constantin***, *CARACTER SI DESTIN. CONFERINTE LA RADIO*, Editie ingrijita de Marin Diaconu, Editura "Casa Radio", Bucuresti, 2003

Rosca ***Alexandru***, *MOTIVELE ACTIUNILOR UMANE*, Editura Institutului de Psihologie al Universitatii din Cluj la Sibiu, Sibiu, 1943

Rosetti ***Radu***, *PENTRU CE S-AU RASCULAT TARANII*, Editie ingrijita, studio introductive si note de Zigu Ornea, Editura Eminescu, Bucuresti, 1987

Rusu ***I. I.***, *ETNOGENEZA ROMANILOR. FONDUL TRACO-DACIC SI COMPONENTA LATINO-ROMANICA*, Editura Stiintifica si Enciclopedica, Bucuresti, 1981

Safran ***Alexandru***, *ISRAEL SI RADACINILE SALE. TEME FUNDAMENTALE ALE SPIRITUALITATII EVREIESTI. Traducere de Ticu Goldstein*, Editura Hasefer, Bucuresti, 2002

Scarlatescu ***Doru***, *EMINESCU SI RELIGIA IN CONTEXTUL RECEPTARII CRITICE*, Editura Timpul, Iasi, 2000

Schifirnet ***Constantin***, *GENEZA MODERNA A IDEII NATIONALE. PSIHOLOGIE ETNICA SI IDENTITATE ROMANEASCA*, Editura Albatros, Bucuresti, 2001

Solomovici ***Tesu***, *SECURITATEA SI EVREII,vol. I DESPRE CALAI SI DESPRE VICTIME*, prefata de Razvan Theodorescu, cuvant inainte de Sorin Rosca Stanescu, Editura Ziua, Bucuresti, 2003, *vol. II TEROARE, CRIME, TURNATORI, COLABORATIONISTI, Editura Tesu, Bucuresti, 2004*

Spiridon ***Monica***, *EMINESCU. PROZA JURNALISTICA*, Editura Curtea Veche, Bucuresti, 2003

Stahl ***Henri H.***, *ISTORIA SOCIALA A SATULUI ROMANESC*, Editura Paideia, Bucuresti, 2002

Staniloae ***Dumitru***, *ORTODOXIE SI ROMANISM*, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1939; *REFLECTII DESPRE SPIRITUALITATEA POPORULUI ROMAN*, Editura Elion, Bucuresti, 2002; *ASCETICA SI MISTICA BISERICII ORTODOXE*, Editura Institutului Biblic si de Misiune al Bisericii Ortodoxe Romane, Bucuresti, 2002

Stefanescu ***Paul***, *MISTERELE FRANCMASONERIEI. DEFINITIE, ISTORIE, SIMBOLISTICA NUMERELOR. DICTIONAR DE TERMENI MASONICI*, Editura Vestala, Bucuresti, 2002

Tausan ***Grigore***, *OPINIILE UNUI SINGURATEC. CUGETARI ASUPRA LUMII*, Editia a II-a, Editura Cugetarea, Bucuresti, 1939

Theodoru ***Radu***, *A FOST SAU NU HOLOCAUST?*, Editura Lucman, Bucuresti, 2004

Toca ***Ioan***, *SARBATORI RELIGIOASE, DATINI SI CREDINTE POPULARE*, Editura ALLFA, Bucuresti, 2004

Todoran ***Eugen***, *MIHAI EMINESCU. EPOPEEA ROMANA*, Editura Junimea, Iasi, 1981

Tudor ***Daniil***, *TAINA SFINTEI CRUCI*, Editura Christiana, Bucuresti, 2001

Urzica ***Mihail***, *MINUNI SI FALSE MINUNI. REVELATIUNI, SEMNE DUMNEZEIESTI SI SATANISME. CONTRIBUTIUNI DOCUMENTARE LA INTERPRETAREA MAI MULTOR CAZURI DE PRESUPUSA TEOFANIE*, Imprimeriile "Curentul", Bucuresti, 1940

Valeriu ***Al.***, *LOGICA SI INTRODUCERE IN FILOSOFIE*, Editia a XIII-a, Editura "Cartea Romaneasca", Bucuresti, 1923

Vatamaniuc ***Dimitrie***, *EMINESCU SI TRANSILVANIA*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1995

Vianu ***Tudor***, *LITERATURA UNIVERSALA SI LITERATURA NATIONALA*, Editura de Stat pentru Literatura si Arta, Bucuresti, 1956

Vornica ***Gheorghe*** si **Milcoveanu** ***Serban,*** **Hossu** ***Andrei Justin*** si **Pert** ***Tatiana***, *BIOPOLITICA EMINESCIANA*, Editura Crater, Bucuresti, 2001

Vuia *Ovidiu*, *SPRE ADEVARATUL EMINESCU*, Editura Almarom, Ramnicu Valcea, 2000

Vulcanescu *Mircea*, *BUNUL DUMNEZEU COTIDIAN. STUDII DESPRE RELIGIE*, Editura Humanitas, Bucuresti, 2004

Xenopol Alexandru D., *NATIUNEA ROMANA*, Antologie, ingrijire de editie, studiu introductiv si note de Constantin Schifirnet, Editura Albatros, Bucuresti, 1999

Wigoder *Geoffrey*, *EVREI IN LUME. DICTIONAR BIOGRAFIC*, Traducere in limba romana de Irina Horea, Viviane Prager, Carmen Stanca, Editura Hasefer, Bucuresti, 2001

Zaharia *N.*, *MIHAIL EMINESCU – VIATA SI OPERA SA*, Editia a II-a, Editura Socec, Bucuresti, 1923

Zamfirescu *Ion*, *SPIRITUALITATI ROMANESTI*, Editura Vivaldi, Bucuresti, 2001; *ORIZONTURI FILOSOFICE. IDEI, OAMENI, PROBLEME DE CULTURA*, Editura Casei Scoalelor, Bucuresti, 1942

Zub *Alexandru*, *EMINESCU. GLOSE ISTORICO-CULTURALE*, Editura Enciclopedica “Gh. Asachi”, Chisinau, 1994

XXX , *TEOLOGIE SI POLITICA DE LA SFINTII PARINTI LA EUROPA UNITA*, Volum coordonat de Miruna Tataru Cazaban, Editura Anastasia, Bucuresti, 2004

XXX, *DETRACTORII LUI EMINESCU*, Editie ingrijita si prefatata de Alexandru Dobrescu, Editura Junimea, Iasi, 2002

XXX, *IDEEA DE EMINESCU*, volum ingrijit de Luminita Cornea si Cristina Visan, Editura Arcus, Sf. Gheorghe, 2000

XXX, *DESPRE HOLOCAUST SI COMUNISM*, Anuarul Institutului Roman de Istorie Recenta, vol. I, Editura Polirom, Iasi, 2003

---------------- * * ---------------